

सामवेदसंहिता

उत्तरार्चिकः

चतुर्थादि-प्रपाठकत्रयात्मकः

चतुर्थो भागः

भगवत्सायणाचार्य्य-विरचित-भाष्य-सहितः

अधीतवेद-“प्रत्नकम्रनन्दिनी”-सम्पादकेन
श्रीसत्यव्रतसामश्रमिभट्टाचार्य्येण

मुन्शीराम मनोहरलाल
पाठिलशर्मा प्रा.लि.

SĀMAVEDA SAMHITĀ
with the commentary of Sāyana Āchārya

Edited by
Satyavrata Sāmaśramī Bhattacharyya

VOLUME IV

Price   for 5 volumes

Originally Published in Bibliotheca Indica, Calcutta, 1871-78.
New Series nos. 356, 361, 365, 366, 369 and 371.

Reprinted 1983

Printed and published by Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd.,
Post Box 5715, 54 Rani Jhansi Road, New Delhi-110055.

॥ मन्त्राणामकारादिक्रमेण सूची ॥

—००—

तन्त्रप्रतीकम्	पृष्ठम्
अक्रान्त्यमः (५, २, १, १ = क १७, २, १—२३, २, ५—८—८)	१६३
अग्नय (५, २, ८, १ = क०)	१६८
अग्नय्यायुषि (६, ३, १२, १ = क०)	४३६
अग्निर्वोदेवमग्निभिः (५, १, ८, १ = क०)	१६७
अग्निमरो (६, १, १०, १ = क०)	४२५
अग्निर्जुषतनो (६, २, १०, २ = क०)	४७१
अग्निर्वाणि (६, २, ७, १ = क०)	४६१
अग्नेलभो (४, १, २२, १ = क ३, २, १८—१२, २, १५)	८५
अग्न्युङ्क्ता (६, २, २, १ = क०)	४३५
अग्ने सुखतमे (६, १, १, ४ = क०)	६६१
अग्ने सोमं (६, २, १०, १ = क०)	४७०
अग्ने सिन्धूनां (४, १, १, ३ = क ८, ३, ११—२३, २, २)	३
अचिक्रददृषा (४, १, ३, ६ = क०)	१०
अच्छानोयाद्या (६, २, २, २ = क०)	४३६
अजीजनोहिपवमान (६, १, ७, २ = क पर्युषप्रषन्व)	४०८
अत्याहियाना (५, १, ३, ५ = क०)	१८१
अथातेचन्तमानां (४, १, १५, ३ = क०)	५८
अथाव्यश्वः (६, ३, ७, १ = क०)	५३५
अथलिषोमा (६, ३, २०, ३ = क०)	५६१
अधुनतप्रियं (४, १, ३, ३ = क०)	८
अध्वयो अद्रिभिः (५, १, ११, १ = क ४, १, २०—४, २, १—२—३—४—	
५—१६, २, १३—१४)	२०२

[ख]

सन्तप्रतीकम्	पृष्ठम्
अनुहिला (६, १, ७, ३ = क पर्युषप्रधन्व)	४०६
अन्तरति (६, १, ११, २ = क०)	४१६
अपञ्चनोश्चरणः (५, १, ३, ८ = क०)	१८३
अपञ्चनपवतेष्ठो (५, १, ७, १ = क०)	१८४
अपञ्चनपवतेष्ठः (५, १, १५, ३ = क पवस्वदेवसाययम्)	२२८
अपद्वारा (४, २, १, ८ = क प्रकाव्यसुशनेव)	१०८
अपाद्वपातं (६, २, १३, २ = क ८, १, ३—१८, १, ३)	४८१
अभिक्रन्दनकलशं (४, १, १, २ = क ८, ३, ११—२३२, २)	२
अभिगव्यानि (४, १, ६, २ = क०)	२०
अभितिष्ठं (६, २, ११, १ = क ७, २, १७)	७७२
अभिप्रियन्दिवं (४, २, १, १२ = क प्रकाव्यसुशनेव)	१११
अभिप्रियादिबः (५, १, ४, ८ = क०)	१८८
अभिवस्त्रा (६, २, १८, २ = क ८, २, १४)	५०४
अभिवायुं (६, २, १८, १ = क ८, २, १४)	५०३
अभिविप्रा (५, १, ४, २ = क०)	१८५
अभिहिसत्य (५, १, १८, २ = क ५, १, १९)	२५३
अभीनोश्चर्षा (६, २, १८, ३ = क ८, २, १४)	५०४
अभीनोवाजसातमं (५, १, १६, १ = क ५, १, २—४—५—६—७—८— १२, १, १५—१६—१७, १, १२—१३—१४—१८—१८, १, १०— १८, २, ८)	२२२
अभ्यर्षस्त्रायुध (४, १, ४, ७ = क०)	१५
अभ्यर्षानपच्युतो (४, १, ४, ८ = क०)	१६
अध्याद्योश्चर्षा (६, २, ४, १ = क ७, १, १०)	४५०
अस्मिन्नाविचर्षणिः (६, ३, ३, ४ = क०)	५२१
अयंसोमदन्द्र (६, ३, १३, १ = क १५, १, ५)	५४३
अयन्दचायसाधनो (४, १, १८, २ = क ३, २, १२—८, १, १०—११)	७६
अयापवस्वधारथा (५, १, ८, १ = क०)	१८५

[ग]

मन्त्रप्रतीकम्	पृष्ठम्
अथापवापवस्त्रेना (४, १, २१, १ = ऊ ३, २, १७-८, २, १०-१३, २, १)	८८
अथावीती (५, १, ६, १ = ऊ०)	१६२
अयुक्तस्तर (५, १, ८, २ = ऊ०)	१६६
अयुक्तद्वयुधा (५, २, २१ ३ = ऊ ६, १, ६)	३७५
अर्चन्त्यर्कस्यतो (४, १, २४, २ = ऊ ३, २, १६)	१००
अर्षानःसोम (५, २, २०, ३ = ऊ ६, १५-१६, २, ११)	३७२
अलर्षिराति (५, २, १४, २ = ऊ ५, २, ६-१०, २, २)	३६६
अवक्रन्तिणं (६, १, ५, २ = ऊ ६, १, १५)	४०३
अवस्मदुर्हणायतो (४, १, १६, ३ = ऊ०)	६२
अश्वावारपरि (४, २, २, ६ = ऊ०)	११८
अश्वावाचैःपरि (५, १, ५, २ = ऊ०)	१६०
अषाढमुग्रं (४, २, ८, २ = ऊ ४, १, ६)	१४१
असाविसोमोअवषो (५, २, १३, १ = ऊ ५, २, ८-८, २, १-१७, २, ४-२३, २, १७-२०)	३१७
अष्टक्षत्रप्र (४, २, २, १ = ऊ०)	६
अष्टप्रमिन्दवः (४, २, २, १ = ऊ०)	११५
अस्मभ्यंरोदसी (४, २, २, ६ = ऊ०)	१२०
अस्मभ्यमिन्द्रविन्द्रियं (४, १, ३, १० = ऊ०)	१२
अस्माअस्माददन्वसी (६, २, २, ४ = ऊ २०, १, १-२१, १, १२)	५१७
अस्यप्रेषाक्षेमना (६, २, ८, १ = ऊ ७, २, ६)	४६१
आधावावान् (४, १, १४, २ = ऊ ३, २, ७)	५४
आधाधेअग्निम् (५, २, २१, १ = ऊ ६, १, ६)	३७४
आजागृविर् (६, १, ४, १ = ऊ ६, १, १४-१७, २, ५-१६, २, १३-२३, २, १०)	३६६
आजामिर् (६, २, ३, २ = ऊ प्रसुन्वानाय)	४३८
आतिदत्तं (४, २, २, १० = ऊ०)	१११

[घ]

सन्धप्रतीकम्	दृष्टम्
आतेवती (४, २, १२, १ = ज ४, १, १७)	१५५
आत्वारथे (६, २, ५, २ = ज आत्वासद्वयम्)	४५२
आत्वासद्वयम् (६, २, ५, १ = ज ७, १, १४—१८, २, १९—२३, ३, ३)	४५२
आदित्यैरिन्द्रः (४, १, २३, ३ = ज०)	८८
आनःसुतास (५, २, १७, ३ = ज ५, २, १७—१९, २, १८)	३५८
आनःसोमसंयतं (४, १, ७, ३ = ज प्रोक्षयासी०)	१३३
आनःसोगन्तु (६, २, २०, २ = ज ११, १, १६)	५०६
आपवसानधारय (५, १, ४, ८ = ज०)	१८८
आपवस्वमदिनम (५, १, ५, ४ = ज०)	१८१
आपामासोविवस्वतो (४, २, १, ८ = ज प्रकायसुशनेव)	१०८
आमन्द्रमा (४, २, २, ११ = ज०)	१२१
आमासपक्षनैरथ (६, २, १८, २ = ज०)	५०७
आमित्रे वरुणे (४, २, २, ८ = ज०)	११८
आयज्ञोऽपृश्निर् (६, १, ११, १ = ज०)	४२८
आयद्दुवः (४, १, १४, ३ = ज ३, २, ७)	५४
आयथोलि'शतं (४, १, ५, ४ = ज०)	१८
आरयिमा (४, २, २, १२ = ज०)	१९२
आवव्यस्वमदि (४, १, ३, २ = ज०)	८
आशुतेसिद्यत (६, ३, १६, १ = ज०)	५११
आसोतापरि (६, २, ६, १ = ज १, २, १—७, १, १७—२२, १, १९)	४५८
इदंवाग्निदिरं (४, १, १०, ३ = ज०)	२६
इदं'त्रे षष्ठीतिषाष्ठीतिरुत्तमं (६, ३, ५, ३ = ज०)	५२७
इन्द्रःसदामने (५, १, १०, १ = ज०)	२०१
इन्द्रक्रतुर् (६, १, ६, १ = ज ८, १, १७—१८—८, १, १—१८— १८, १, १—५)	५१८
इन्द्रमौशानम् (५, १, २०, ३ = ज ५, १, १२—२२, २, २०)	१५८

[ड]

मन्त्रप्रतीकम्

पृष्ठम्

इन्द्रशङ्खेन (६, २, ८, २ = ऊ ७, २, १२)	४६८
इन्द्रशङ्खेहिनी (६, २, ८, ३ = ऊ० ")... ..	४६९
इन्द्रस्यसोम (६, १, ८, ३ ऊ परिप्रधन्व)	४१४
इन्द्रस्यसोमपवमान (५, १, १२, ३ = ऊ षर्त्तादिवः)	२१३
इन्द्रस्यसोमराघसे (५, १, २, २ = ऊ०)	१७५
इन्द्रायसोमपातवे सदाय (६, ३, ३, ५ = ऊ०)	५२९
इन्द्रायसोमपातवेवृचज्ज्ञे (५, २, १८, ३ = ऊ परित्यङ्घर्य)	२५१
इन्द्रायाहिचित्रभानी (४, २, ५, १ = ऊ०)	१२७
इन्द्रायाहि नूतुजान (४, २, ५, ३ = ऊ०)	१२८
इन्द्रायाहिधिषेपितो (४, २, ५, २ = ऊ०)... ..	१२८
इन्द्रायेन्दी (४, १, ११, १ = ऊ २. १, १८-२०-२१-८, १, ४,— १०, २, ४-१६, १, १२-२२, २, १६-२३, १, १८-२०)	३०
इमंक्षीमं (४, १, ७, १ = ऊ १७, १, १५)... ..	२१
इमातुकम्भवना (४, १, २३, १ = ऊ०)	८८
अक्षामिमेति (६, १, ८, २ = ऊ ६, १, ११-८, २, ११)	४११
अतत्याह्रितो (५, १, ८, ३ = ऊ०)	१८६
अतनरणा (४, १, २१, २ = ऊ अयापवा)	८९
अतनःप्रिया (६, १, ८, १ = ऊ०)	१३७
अतनोगोमतीर् (४, १, ६, ३ = ऊ०)	१०
अतनीवाजसातये (५, १, ३, ४ = ऊ०)	१८०
अतप्रपिप्य (६, २, १५, २ = ऊ साकमुषो)... ..	४८८
अतप्रुषन्तु (६, २, १, ४ = ऊ०)	४३५
अतस्रराजो (६, १, १, ३ = ऊ०)	३८३
अतोशुआसर्दरते (५, १, ५, १ = ऊ०)	१८९
अत्वामदन्तु (६, १, ३, १ = ऊ०)	३८४
अदप्रभारत (६, २, २, ३ = ऊ०)	४३६

[च]

मन्त्रप्रतीकम्	शृङ्खला
उदुत्येसधुसतमा (६, १, ६, १ = ऊ ६, १, १६)	४०५
उद्देदभि (६, २, ४, १ ऊ १४, १, १६)	५१२
उद्यस्यते (५, १, ८, ३ = ऊ०)	१८८
उपनःसनना (४, १, १५, २ = ऊ०)	५८
उपप्रचे (४, १, १, २४, २ = ऊ २, २, १८)	१००
उपप्रचन्तो (६, २, १, १ = ऊ०)	४३२
उपपक्षोपु (६, ३, १६, ३ = ऊ०)	५५२
उपोमतिःपृच्छते (६, १, ८, २ = ऊ ६, १, २१—८, २, ११)	४२१
उपोपुजातम् (५, २, २०, १ = ऊ ६, १, ५—१८, २, ११) .	३०१
उभयंशृणवच (५, १, १४, १ = ऊ ४, २, १६—१८, २, ७)	२२४
उभेयदिन्द्र (४, १, १६, १ = ऊ०)	६०
उरुगव्यतिर् (६, १, ११, ३ = ऊ ७, २, १०)	४०४
उखावेद (४, १, ५, २ = ऊ०)	१८
ऋतस्यतेन (६, ३, १२, २ = ऊ०)	५४०
ऋषिमनाय (५, १, १, २ = ऊ शिशुञ्जानं दधेतं)	१६५
एतन्त्यंहरितो (५, २, ४, ६ = ऊ०)	२८३
एतन्मितस्य योषणो (५, १, ४, २ = ऊ०)	२८१
एतमुत्तन्दशक्तिपोष्टजन्ति (४, १, १२, १ = ऊ ३, २, ७—१३, २, १४) ..	५०
एतमुत्तन्दशक्तिपोष्टरिं (५, २, २, ८ = ऊ०)	२०८
एतमृजन्ति (५, १, ३, ३ = ऊ०)	२०७
एतेसोमाश्चभि (५, १, २, २ = ऊ०)	१०४
एतेसोमाश्चक्षत (४, १, ६, १ = ऊ०)	१८
एतोन्विन्द्रंस्त्वाम (६, २, ८, १ = ऊ ७, २, १२)	४६०
एन्द्रनोगधि (५, १, १८, १ = ऊ ५, १, १२)	२५२
एमेनमृत्येतज (६, २, २, २ = ऊ १०, १, १—११, १, १२)	५१५
एवावृताय (६, १, ८, २ = ऊ परिप्रघ्नन्)	४१३

[छ]

मन्त्रप्रतीकम्

पृष्ठम्

एषदन्द्राय (५, २, ६, २ = ज०)	२८७
एषउख्यपुरुत्रतो (५, २, २, १० = ज०)	२७५
एषउख्यवृषा (५, २, ४, १ = ज०)	२८०
एषकविर् (५, २, ६, १ = ज०)	२८७
एषगव्युर् (५, २, ६, ४ = ज०)	२८८
एषद्विविधावति (५, २, २, ७ = ज०)	२७३
एषद्विव्यासरत् (५, २, २, ८ = ज०)	२७४
एषदेवःशुभायते (५, २, ५, ३ = ज०)	२८४
एषदेवोऽसमत्तः (५, २, २, १ = ज०)	२७०
एषदेवोरथर्थति (५, २, २, ४ = ज०)	२७२
एषदेवोविपन्युभिः (५, २, २, ५ = ज०)	२७३
एषदेवोविपात्रतो (५, २, २, ६ = ज०)	२७४
एषविषा (५, २, ४, १ = ज०)	२७५
एषनृभिर्वि (५, २, ६, ३ = ज०)	२८८
एषपवित्रे (५, २, ५, २ = ज०)	२८४
एषपुङ्गविषायते (५, २, २, २ = ज०)	२७६
एषप्रलिनजन्मना (५, २, २, ९ = ज०)	२७४
एषरुक्मिभिरी (५, २, २, ५ = ज०)	२७८
एषवसूनि (५, २, २, ७ = ज०)	२७९
एषवाजी (५, २, ५, १ = ज०)	२८३
एषविप्रैरमिष्टतो (५, २, २, २ = ज०)	२७१
एषविप्रैरनिवार्या (५, २, २, ३ = ज०)	२७२
एषवृषा (५, २, ५, ४ = ज०)	२८५
एषशुक्लादाभ्यः (५, २, ६, ६ = ज०)	२८९
एषशुक्लासिष्यदत् (५, २, ६, ५ = ज०)	२९०
एषशृङ्गाणि (५, २, २, ६ = ज०)	२९८
एषसूर्यसरोचयत् (५, २, ५, ५ = ज०)	२९५

[ज]

मन्त्रप्रतीकम्	शृङ्खलम्
एषसूर्येणहासते (५, २, ५, ६ = ज०)	१८६
एषस्यपीतये (५, २, ४, ५ = ज०)	१८२
एषस्यमयो (५, २, ४, ४ = ज०)	"
एषस्यमातुषीष्वा (५, २, ४, ३ = ज०)	१८१
एषहितोवि (५, २, ३, ४ = ज०)	२०७
कथवाइन्द्र'यदक्रत (५, २, १०, २ = ज०)	२०१
कथवाइवभृगवः (६, १, ६, १ = ज ६, १, १६)	४०६
कदामर्त्तम् (५, २, २२, ३ = ज ६, १, ७)	३७८
कविमिवप्रशंसं (५, १, १८, २ = ज ५, १, ११)	१५०
कविर्वेधस्या (५, २, १३, ३ = ज सप्तविंशति)	३२६
केतुकृष्यग्रकेतये (६, २, १४, ३ = ज०)	५४२
गर्भेमातुः पितुः (६, २, ७, २ = ज०)	४६२
गायन्मिला (५, २, २२, १ = ज० ६, १, ८—१३, १, १—५)	३७८
गिरसाइन्द्र (४, १, ३, ७ = ज०)	११
गिरावज्जीन (५, १, १०, ३ = ज०)	१०१
गीषाइन्द्रो (४, १, ३, ८ = ज०)	११
शृणम्यवस (६, ३, १, ३ = ज०)	५१३
समूच्छेनो (५, १, १, ३ = ज मिश्रश्चात्रानवर्धतम्)	१६६
जानीयकोन्मयो (६, ३, ८, १ = ज०)	५३६
जुष्टरक्षाव (५, १, २, ८ = ज०)	१८३
ज्योतिर्वज्रज (४, १, १, १ = ज ८, २, ११—१६, २, २)	१
तयःसखायो (४, १, १८, १ = ज ३, २, १२—४, १, १०—११)	७५
तद्विस्तराजं (५, १, १४, १ = ज ४, २, १६—१८, २, ७)	२१४
तपोयज्ञोवाचत (६, २, १८, २ = ज०)	५०७

[अ]

संज्ञप्रतीकम्	पृष्ठम्
तत्त्वविस्तृतेण (६, ३, १०, १ = ज०) ...	५३७
तदिदास (६, ३, १८, १ = ज० १२, २, १२) ...	५५२
तन्नामदाय (४, १, ३, ८ = ज०) ...	११
तन्नाविप्र (४, १, ११, २ = ज० इन्द्रायेन्दो) ...	२०
तन्वाशोचिष्ठ (४, १, २२, २ = ज० अग्रोत्तमो) ...	८६
तसग्रिमस्ते (६, १, १०, २ = ज०) ...	४२६
तमिद्वर्द्धन् (५, २, २०, २ = ज० ६, १५—१८, २, ११) ..	२७१
तमिन्द्राजयामसि (५, १, १०, १ = ज०) ...	२००
तमौडिष्यथो (४, २, ६, १ = ज०) ..	११८
तमुत्तानूनं (६, २, १०, २ = ज० ७, २, १८—१६, १, ७—१८, २, १४)	४७६
तथापवस्व (६, ३, १, २ = ज०) ..	५१३
तत्त्वभन्दो (४, १, ५, १ = ज०) ...	१७
तवक्रला (४, १, ४, ६ = ज०) ..	१५
तवत्येन्द्रो (५, १, ११, २ = ज० अर्धयोऽद्रिभिः) ..	२०३
तवद्रप्साउद (५, २, १७, २ = ज० ५, २, १७—११, २, १८) ...	३४७
तानःमत्तं (४, २, ४, १—६, ३, १३, १ = ज०) ...	१२७, ५२८
तानोवाजवतीर् (४, २, ६, १ = ज०) ...	१२०
तेतस्त्रसन्तु (६, २, १७, ३ = ज० ८, १, १२) ..	५००
तेजानतस्वम् (६, १, १६, २ = ज०) ...	५५१
तेजःसहस्रिणं (५, १, ३, ६ = ज०) ..	१८२
तेजोर्वाष्टि (४, २, ११, २ = ज० ४, १, १६) ..	११४
तेपूतासोविपश्चितः (४, १, २०, १ = ज० सोमाःपवन्) ...	७८
तेविश्रजा (४, १, २, ३ = ज०) ..	७
तेस्यामदेव (४, १, ८, ३ = ज०) ...	२६
तोशासारथयावाना (४, १, १०, २ = ज०) ...	२८
विंशद्वर्द्धाजति (६, १, ११, १ = ज०) ...	४३०
विकद्रुकेषुमचिन्तो (६, ३, १०, १ = ज०) ...	५५८

[ज]

सन्तप्रतीकम्	पृष्ठम्
चिरक्रीसप्त (६, २, १६, १ = ज ८, १, १२)	४८८
कंचविष्ट (५, १, १८, ३ = ज ५, १, ११)	२५०
त्ववक्ष्यत (५, २, ६, ३ = ज०)	३००
त्वबलस्य (५, १, २०, २ = ज ५, १, १३-१२, २, २०)	१५६
त्वविध्वं (४, १, १०, २ = ज परिखानोगिरिष्ठाः)	६३
त्वसुतोमदिकमो (५, २, १६, २ = ज त्वसोमासिधारयुर्)	२४१
त्वसुव्वाणोषद्विभिर् (५, २, १६, ३ = ज ")	"
त्वस्येनखा (४, १, ४, ५ = ज०)	१५
त्वसोमासिधारयुर् (५, २, १६, १ = ज० ५, २, ११-१२-१३-१४-१५)	२४१
त्वहिनःपिता (४, २, १३, २ = ज ४, १, १८)	१५८
त्वहिराधस्य (५, २, १५, १ = ज ५, १, १०)	३२८
त्वहिरश्वतोनाम् (५, १, १८, ३ = ज ५, १, १३)	२५३
त्वहिरशूरःशमिता (६, २, २०, ३ = ज २१, १ १६)	५१०
त्वग्रन्दाभर (४, २, १३, १ = ज ४, १, १८)	१५७
त्वमग्नेयशानां (६, २, १६, १ = ज०)	५४८
त्वमग्ने सप्रथा (६, २, १०, ३ = ज०)	४७१
त्वमिन्द्रयशा (६, २, १२, १ = ज ७, २, १८-१६, २, ७-१८, २, १४)	५७६
त्वमौशिषेसुतानाम् (६, १, ३, ३ = ज०)	२८५
त्वायज्ञो रवोदधन् (४, १, ४, ६ = ज०)	१६
त्वाविद्ये अमृत (४, १, ३, २ = ज०)	१२४
त्वांशुयिन् (४, २, १३, ३ = ज ४, १, १८)	१५८
त्वक्रतुमपि (६, ३, १०, ३ = ज १३, २, १२)	५५६
त्वविश्वसजोषमो (४, १, १०, ३ = ज परिखानोगिरिष्ठाः)	६४
दिवःपीयूषम् (५, १, ११, ३ = ज अथर्वेणोषद्विभिः)	२०३
दिवोवर्धोसि (५, १, १०, ३ = ज ५, १, ६-२१, ३, ८)	२४७
दिवोनामा (५, १, ४, ४ = ज०)	१८६
दीर्घं द्युम् (५, १, १६, २ = ज०)	६१

[ट]

मन्त्रप्रतीकम्	अक्षरम्
देवेभ्यस्त्वा (५, १, २, ५ = ऊ०) ...	१०६
द्विर्वषच्च (५, २, १८, २ = ऊ परित्यङ्घर्यतं) ...	२५१
धर्तादिवः (५, १, १२, १ = ऊ ४, २, १४—८, १, १६—१५, १, १५—१०, १, २०—२३, २, १६—२३, १, १६) ...	२११
धियाचक्रं (६, ३, १५, ३ = ऊ०) ...	५५०
ध्वजयोःपुष्पनयोर् (४, १, ५, ३ = ऊ०)...	१८
नकिरस्यसंघत्य (६, १, १४, २ = ऊ०) ...	४८४
नकिष्टङ्कर्मणा (४, २, ८, १ = ऊ ४, १, ८) ...	१४०
नकीरेवनं (६, १, ४, २ = ऊ० ७, १, १०) ...	४५१
नलाशतच्च (५, १, ७, ३ = ऊ०) ...	१८५
नमसेदुपसीदत (६, ३, ३, ३ = ऊ०) ...	५२०
नराशंसमिह (६, १, १, ३ = ऊ०) ...	३८०
नवद्योनवति (६, ३, ४, २ = ऊ १४, १, १६) ...	५२३
नामानामिन्न (४, २, १, ११ = ऊ प्रकायमुशनेव) ...	११०
नामिद्यज्ञागं (४, २, ३, ३ = ऊ०) ...	१२५
नित्यसोमो (५, १, ४, ७ = ऊ०) ...	१८७
नूनमनानो (५, २, १२, २ = ऊ परीतोषिच्च) ...	३०६
नृचक्षसन्ता (५, १, २, ८ = ऊ०) ...	१७७
पदापणीनराघसो (६, १, ३, २ = ऊ०) ...	३६४
परित्यङ्घर्यतं (५, २, १८, १ = ऊ० ५, १, १८—१८—२०—६, १, १—२—३— १२, २, १—२—१४, २, १६—१७—१८—१८—२०—२१— १७, १, ८—१७, १, ८—१७, २, १—२०, २, ४) ...	३५०
परिणोष्यश्च (५, १, ६, ३ = ऊ०) ...	१८३
परिप्रधन्मिन्द्रा (६, १, ८, १ = ऊ ६, १, २०—८, २, १०—१७, १, ८— १२, १, ७—१४, १, ४—१७, २, ६—२१, १, १८) ...	४१२

अन्तप्रतीकम्	दृष्टम्
परिचयत्काव्या (४, २, २, ४ = ऊ०) ...	११७
परिस्थानो (५, १, १६, ३ = ऊ० अमीनोवाजसातमं) ...	२३२
परिस्थानसचसे (५, २, १३, ३ = ऊ० परीतोषिष्ठ) ..	२०७
परिस्थानास इन्द्रो (४, १, १, ७ = ऊ० प्रकायमुशनेव) ...	१०५
परिस्थानोगिरिष्ठाः (४, १, १७, १ = ऊ० ३, २, ८-९-१०-८, १, ९- ९, २, ६-१२, १, १८-१४, १, ३-१५, १, ८-९-१०-११ -१२-१६, २, ७)	६३
परीतोषिष्ठता (५, २, १२१ = ऊ० ५, २, १-२-३-४-५-६-७, १, ३-४-७, २, ३-४-९, १, ३-९, २, ४-९, ३, ११-१२, १, १८-१२, २, २०-१५, १, ६-१५, २, १२-१३-१४-२६, १, ५-१६, १, ६, १६, १, १८)	३०५
पर्जन्यःपिता (५, २, १३, २ = ऊ० असाविसोमो ..	३२८
पर्युषप्रधन् (६, १, ७, १ = ऊ० ६, १, १८-१९-९, २, ८-२०, २, ५-६) ४०८	४०८
पर्यन्तोवाजसातये (५, १, ३, ३ = ऊ०) ..	१८०
पवमाननितोशसे (५, २, १५, २ = ऊ० पवस्वदेवश्चायुषम्) ..	२२८
पवमानमवस्यवो (५, १, ३, २ = ऊ०)	१७९
पवमानयन्त्रुहि (५, २, ११, ३ = ऊ०) ..	२०५
पवमानसुवीर्य (६, ३, २, ८ = ऊ०)	५२१
पवमानस्यजिज्ञतो (५, २, ११, १ = ऊ०)	३०३
पवमानोअभिसृधो (४, २, २, ५ = ऊ०)	११७
पवमानोअसिष्यदत् (६, ३, १, ५ = ऊ०) ..	५१४
पवमानोरधीतमः (५, २, ११, २ = ऊ०)	३०४
पवस्वदेवश्चायुषम् (५, १, १५, १ = ऊ० ४, २, १७-१८-१९-२०-१७, १, १) २२७	२२७
पवस्वदेववीतय (५, २, १७, १ = ऊ० ५, २, १७-११, २, १९) ...	३४७
पवस्वदेववीर (४, १, २, १ = ऊ०)	८
पवस्वदृष्टिम् (६, ३, १, १ = ऊ०	५११
पवस्वसोममहाग्लमुद्रः (५, १, १७, १ = ऊ० ५, १, ९-२१, ३, ८) ...	२४६

सन्धप्रतीकम्	पृष्ठम्
पञ्चसोमसहे (५, २, १९, १ = ऊ० ६, १, ४) ...	३६८
पयोतारः पुनीतन (४, १, ४, ४ = ऊ०) ...	१४
पावसानोर्दधन्तु (५, २, ८, ४ = उ०) ...	२९६
पावसानोर्दधन्तुभिर् (५, २, ८, २ = ऊ०) ...	२९५
पावसानोः खल्ययनीः सुदुषा (५, २, ८, ३ = ऊ०) ...	२९५
पावसानोः खल्ययनीस्ताभिर् (५, २, ८, ६ = उ०) ...	२९७
पिवालाश्च (६, २, ५, २ = ऊ० आलासद्वयम्) ...	४५४
पिवा सुतस्य (६, २, १६, १ = ऊ० ८, १, ८—१३, १, १५—१२, १, १६—१६, २, १२—१८, २, १६) ...	४८२
पुनाताद्वसधनं (४, २, ८, २ = ऊ० ४, १, १२—७, १, १८—१८—८, १, १८—१४, २, १५) ...	१४४
पुनानः कलशेषा (५, १, २, ६ = ऊ०) ...	१७६
पुनानासधमूषदो (५, १, २, २ = ऊ०) ...	१७४
पुनानोवारे (४, १, १२, २ = ऊ० खल्यमानाः) ...	३८
पुरःसम् (५, १, ६, २ = उ०) ...	१८३
पुराभिन्दुर् (५, १, २०, १ = ऊ० ५, १, १३—२२, २, २०) ...	२५५
पुषवाहि (४, २, १२, २ = ऊ० ४, १, १७) ...	१५६
प्रकाव्यमुग्रनेव (४, २, १, १ = ऊ० ६, २, ५—१६, २, १८—१३, २, २—६) ...	१०२
प्रकाव्यतस्य (५, २, १०, ३ = ऊ०) ...	२०२
प्रतिवांसूर (४, १, ८, १ = ऊ०) ...	२५
प्रतेषोतारो (५, २, १९, २ = ऊ० ६, १, ४) ...	३६८
प्रत्यक्षैपिपोषते (६, ३, २, १ = ऊ० २०, १, १—१, १, १२) ...	५१५
प्रघारामधो (४, २, २, २ = ऊ०) ...	११६
प्रभक्षोषरो (६, ३, ७, २ = ऊ०) ...	५३५
प्रयुजावाधो (४, २, २, ३ = ऊ०) ...	११६
प्रवाचमिन्दुर् (५, १, ४, ६ = उ०) ...	१८७
प्रवाच्यवाः सहस्रधारम् (४, २, १०, १ = उ० ४, १, १५—१३, २, १) ...	१४८

मन्त्रप्रतीकम्	४४५
प्रवाज्याः सद्यस्वरेता (४, २, १०, २ = ऊ ४, १, १५—२३, ३, १) ...	१४०
प्रवोषिषो (४, २, ७, २ = ऊ० प्रोषयासी०) ...	१३३
प्रवोमिनाय (४, २, ४, १ = ऊ०) ...	१२६
प्रवोर्षाप (४, १, २, ४ = ऊ ३, २, १८) ...	१००
प्रसवेतउदीरते (५, १, ५, २ = ऊ०) ...	१८०
प्रस्तानाया (६, २, ३, १ = ऊ १, २, १७—१८—६, २, १८—१८—२०— ८, १, १—११, २, २—३—१३—१५, १, १६—१६, १, १४—१८, १, १७—१८, २, १८—२०—२१—२२, २, ७)	४३७
प्रसोमयाहीन्द्रस्य (४, १, १०, ३ = ऊ ४, १, १५—२३, ३, १) ..	१५०
प्रस्तानासीरथा० (४, २, १, ४ = उ प्रकायमुशनेव) ..	१०६
प्रससाससृपला (४, २, १, २ = उ प्रकायमुशनेव) ...	१०३
प्रोषोम्येदीदिदि (६, १, १०, ३ = उ०) ...	४२७
प्रोष्ठो (५, १, १८, १ = उ ५, १, ११) ..	२४८
प्रोषयासीद् (४, २, ७, १ = उ० ४, १, ७—६, २, १०—७, २, ११— १०, १, ५—२३, २, १५—१८) ...	१३१
प्रोथदशोन (४, २, ८, २ = उ०) ...	१८८
प्रथवेतु (६, ३, ३, १ = उ०) ...	५१८
वृहन्निदिष्ठा (५, २, २१, २ = उ ६, १, ६) ...	३७५
वृक्षप्रजावत् (६, १, ७, ३ = उ०) ...	४६२
भद्रावला (६, २, ८, २ = उ ७, २, ६) ..	४६४
भरासेष्ठा (४, १, ७, २ = उ० १७, १, १५) ...	२२
भिविविष्ठा (४, १, ८, १ = उ०) ..	२७
भूयामते (६, २, १६, २ = उ पिवास्तुभस्य) ...	४८२
भूमेनचापवत् (५, १, १, ७ = उ०) ...	१७७
भस्तिवायुम् (५, २, १, १ = ऊ शकन्तिमुद्रः) ..	२६४
भस्तिपापि (६, २, २०, १ = ऊ ११, १, १६) ...	५०८

सन्धप्रतीकम्	पृष्ठम्
मद्व्युत्थेति (५, १, ४, ३ = ज०)	१८५
मधुमन्मन्त्रनूपात् (६, १, १, २ = ज०)	३८०
महत्तत्त्वो (५, २, १, ३ = ज० अज्ञानसुदः)	२६५
महोद्वयो (५, २, १०, ० = ज०)	३०१
महान्तन्त्रामहो (४, १, ३, ४ = ज०)	२
महोद्वयो (४, १, २१, ३ = ज० अथापवा)	८०
महोद्वयो (५, १, ७, २ = ज०)	१८४
महाविष्वा (५, २, ८, २ = ज०)	३
मानिद्वयो (६, १, ५, १ = ज० ६, १, १५)	४०२
मानोद्वयो (६, ३, ६, २ = इन्द्रकतुम्बिका)	५२८
मूर्धनान्वयो (४, २, ३, १ = ज०)	१२३
मृजन्तितादश (५, १, २, ४ = ज०)	१०५
मृजन्मानःसुद्वयो (४, १, १२, १ = ज० ३, १, १-२-३-४-३, १, ५-८, १, ५-८-९, २, १२-१८, १, ५-१४-२०, २, ७-२०, २, ८)	३८
यथाजीकेषु (४, २, ११, २ = ज० ४, ५, १६)	१५३
यद्व (४, २, ६, २ = ज०)	१३०
यद्वद्विद्वते (५, १, २२, १ = ज० ६, १, ७)	३७६
यःपांशमानोद्वयो (५, १, ४, ५ = ज०)	२८४
यःसोमःकलशेष्वा (५, १, ४, ५ = ज०)	१८६
यःसोद्वयो (६, २, १, २ = ज०)	४३२
यजिष्ठन्त्रामहो (६, २, १२, १ = ज० ८, १, १८, १, २)	४८०
यज्जयाथाप्यपूर्ण (६, २, १८, १ = ज०)	५०६
यज्जन्त्रम् (४, १, २३, २ = ज०)	८८
यज्जन्त्रम् (४, १, १०, १ = ज०)	१८
यज्जन्त्रम् (५, २, १५, १ = ज० ५, २, १०)	३३८
यज्जन्त्रम् (४, २, १४, ३ = ज० ४, १, १८-२३, १, १८)	१६१

[त]

मन्त्रप्रतीकम्	पृष्ठम्
यस्यानीःसन्वाद्यही (५, २, २३, ३ = ऊ गायन्तिला) ...	३८०
यद्यसुर (६, १, २, १ = ऊ०) ...	३८२
यदिन्द्रचित्र (४, २, १४, १ = ऊ ४, १, १८—२३, २, १८) ..	१६०
यदिन्द्रप्राग् (५, १, १३, १ = ऊ ४, २, १५) ...	२११
यदीसुतेभिर् (६, ३, २, ३ = ऊ २०, १, १—२१, १, २१) ...	५१६
यद्वाकमेकशमे (५, १, १३, २ = ऊ ४, २, १५) ...	२२१
यद्दीडावीन्द्र (४, १, ८, २ = ऊ०) ...	२८
यन्मन्यसे (४, २, १४, २ = ऊ ४, १, १८—२३, २, २८) ...	१६०
यसग्ने ऋन्सु (६, २, १४, १ = ऊ०) ..	४८३
यसिद्धिला (५, २, २९, २ = ऊ ६, १, ७) ...	३७७
यस्यतन्द्रः (४, १, १८, २ = ऊ ३, २, ११—२१, १, १४) ...	७३
यस्यते वञ्चं ४, १, ८, २ = ऊ०) ...	२७
यु इच्छादिकेशिना (५, २, २३, ३ = ऊ गायन्तिला) ...	३८१
युञ्जन्तिप्रध्वं (६, ३, १२, १ = ऊ०) ...	५४१
युञ्जत्यस्यकाम्या (६, ३, १२, १ = ऊ०) ...	५४२
येनदेवाःपवित्रेण (५, २, ८, ५ = ऊ०) ..	२८७
येसोमासःपरावति (४, २, ११, १ = ऊ ४, १, १६) ...	१५२
रयिन्नचित्रं (४, १, ४, १० = ऊ०) ...	१६
रसन्तो मित्रो (४, १, ११, ३ = ऊ इन्द्रायेन्दो) ..	३१
राजानोनप्रशस्तिभिः (४, २, १, ६ = ऊ प्रकायसुशनेव) ...	१०७
रायादिरणया (४, १, ८, २ = ऊ०) ..	२६
रेवतीर्नः (४, १, १४, १ = ऊ ३, २, ७) ..	५३
वयन्तस्यसुराधसो (५, १, १६, १ = ऊ अभीनोवाजसातमं) ...	२३३
वसुरग्निर्बसु (४, १, २२, २ = ऊ अग्नेत्वद्भो) ...	८६
वाजोवाजेषु (६, ३, १७, २ = ऊ०) ...	५४८
वावृधानःश्वसा (६, ३, १८, २ = ऊ १२, १, १९) ...	५५५
वात्राश्चपन्नीन्दवः (५, १, ३, ७ = ऊ०) ...	१८२

अन्तर्गतकम्			पृष्ठम्
विधाङ्बृहत्पिबतु (६, ३, ५, १ = ज०)	५१५
विधाङ्बृहत्सुभृन् (६, ३, ५, २ = ज०)	५२६
वृष्टिन्दिवापरि (५, १, २, ८ = ज०)	१७८
वृष्टिवावारीत्यापेक्षम् (६, ३, ११, २ = ज०)	५४०
वरयाद्विवेषो (६, ३, १४, ३ = ज०)	.	..	५४८
शक्रेमलासमिधं (४, १, ७, ३ = ज० १०, १, १५)	२३
मिश्रस्रज्ज्ञानंहरिं (५, २, १८, ३ = ज ६, १, ४)	३६८
मिश्रस्रज्ज्ञानंहर्यतं (५, १, १, १ = ज ८, १, १२-१०, १, ७-१०, १, ७-१८-२३, २, ४-२३, २, ७)	१६४
शुक्रःपवस्व (५, १, १०, २ = ज ५, १, ८-२१, ३, ८)	२४६
शुक्लमाश्रितायुभिर् (४, १, २, १ = ज०)	७
शुक्लीशब्दो (६, ३, १३, ३ = ज १५, २, ५)	५४५
शूरप्राप्तः (६, २, ११, २ = ज ७, २, १०)	४७३
शूरीनी (५, १, १२, २ = ज वर्णादिवः)	२१२
आयन्तद्व (५, २, १४, १ = ज ५, २, ८-१०, २, १)	३३६
सर्दंरथो (६, ३, १३, १ = ज १५, २, ५)	५४३
संवत्सरवर्मातुभिर् (४, १, १८, २ = ज ३, २, १२-८, १, १०-११)	७५
संवायश्चामिषीदत (४, २, ८, १ = ज ४, १, १२-७, १, १८-१८-८, १, १८-१४, २, १५)	१४३
सवितस्थाधि (५, २, ७, ३ = ज०)	१८२
सन्देवः (५, २, ७, ६ = ज०)	२८३
सनद्वन्द्वःशिवः (६, ३, ४, ३ = १४, १, १६)	५७३
समज्जं (६, ३, १, ४ = ज०)	५१४
समाचक्षोम (४, १, ४, १ = ज०)	१२
समाज्योतिः (४, १, ४, २ = ज०)	१
सःसादसमुत् (४, १, ४, ३ = ज०)	१३
समोभगाय (४, १, १३, ३ = ज० ३, २, ७-२३, ३, १४)	५१
समोमन्द्राभिर् (६, ३, १६, २ = ज०)	५४८
समोवेदो (६, २, १, ३ = ज०)	४३४
सपवस्वमदिन्मसः (५, १, ५, ५ = ज०)	१८१
सपवित्रेविषज्जपो (५, २, ७, २ = ज०)	२८१
सपुनानउप (६, १, ४, २ = ज साजायविर्)	३८७
समक्षमाणी (६, २, १०, २ = ज ८, १, १२)	४८८
समरस्त्रिम् (४, २, १२, ३ = ज ४, १, १७)	१५६

अक्षरप्रतीकम्	शृङ्खल
समञ्जविश्व (५, २, ८, २ = क०)	१८८
समिन्नेश्वित (४, १, १३, २ = क० १, १, ७-१३, २, १४)	५०
समीपतुष्ट (४, २, ८, २ = क० ४, १, १२-७, १, १८-१८- ८, १, १८-१४, २, १५)	४८८ १४४
समीचीनासञ्चायन (४, २, १, १० = क० प्रकाशमुशनेव)	१०८
समुद्रोष्पद् (४, १, २, ५ = क०)	१०
समुप्रिथोद्व्यते (६, २, ८, २ = क० ७, २, ६)	४६५
सम्प्रातृभिर् (६, २, १५, २ = क० साकमुची)	४८७
सम्प्राजाया (४, २, ४, २ = क०)	१२६
समीजतउद्यमायस्य (४, २, १, ३ = क० प्रकाशमुशनेव)	१०५
सर्वहिता (६, १, ४, २ = क० स्याज्याविर)	१८८
सर्वार्ज (६, २, १४, २ = क०)	४८५
सर्वजी (५, २, ७, २ = क०)	१८१
सर्वायुम् (४, २, २, ७ = क०)	११८
सर्वीरो (६, २, ३, २ = प्रमुन्याय)	४३८
सर्ववृष्टा (५, २, ७, ५ = क०)	२८२
सद्यतः (५, २, ७, १ = क०)	२८०
सद्यश्च (४, १, १८, १ = क० ३, २, ११-११, १, १४)	७२
सद्यश्चरंष्टमं (६, २, ६, २ = क० २, २, १-७, १, १७-१२, १, १३)	४५८
साकस्यातः (६, ३, १८, २ = क०)	५६०
साकमुची ६, २, १५, १ = क० ८, १, ७-१२, १, ८-१८, २, ४)	४८६
सुप्रवीरस्य (६, १, २, २ = क०)	१८१
सुप्रपञ्चम् (४, १, १५, १ = क०)	५७
सुप्रमिद्वी (६, १, १, १ = क०)	१८७
सुप्रपासीव्यद्विभिर् (४, १, २०, २ = क० सोमाःपवन)	७८
सुप्र्यस्व (६, १, ८, १ = क० ६, १, २१-८, २, ११)	४१०
सोमःपुनानोषर्वति (५, १, १, १ = क०)	१०८
सोमाःषट्प्रम् (५, १, १, १ = क०)	१८४
सोमाःपवनहृन्वो (४, १, २०, १ = क० ३, २, १३-१४-१५-१६- १५, २, १६-१७-१८-१९, १, १-२३, १, १४)	७८
सोमानांखरणं (६, ३, ११, २ = क०)	५१८
सुप्रयुतेभिर् (६, ३, ३, २ = क०)	५२०
सुप्रानासोरया (४, २, १, ५ = क० प्रकाशमुशनेव)	१०६
सोतादेयो (६, ३, १७, १ = क०)	५४८

यस्य निखसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्गमे तमहं वन्दे विद्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ ७ ॥

॥ अथ सप्तमोऽध्यायः आरभ्यते* ॥

तत्र

प्रथमखण्डे,† प्रथम-दृचे—

प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ १ २
ज्योतिर्यज्ञस्यपवतेमधुप्रियं

३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
पितादेवानाञ्जनिताविभूवसुः ।

१ २ ४ १ २ ३ १ २ ३ १ २
दधातिरत्नं स्वधयोरपीचं

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ २ २
मदिन्तमोमत्सरइन्द्रियोरसः ॥ १३ ॥

“यज्ञस्य” अग्निष्टोमादेः “ज्योतिः” दीपकः सोमः “प्रियम्”
इन्द्रादीनां प्रियभूतं “मधु” मधुरसं “पवते” पूयते दशापवि-

* ‘विणवलोमिकमिदानीं षष्ठमहः’—इति वि० ।

† ‘वयस्त्रिगृहे वताष्टमम्’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ७, ३, १९, ५ ।

तत्र शीघ्रतइत्यर्थः । रसो विशेष्यत्वे—“पिता” पालकः
 “जनिता” फलस्य उत्पादकः “विभूवसुः” प्रभूतधनः तेन
 सम्पादयितुं शक्यत्वात् तादृशः सोमरसः “स्वधयोः” [“स्वधे”—
 इति द्यावापृथिव्योर्नाम (निघ० ३, ३०, १)] “अपीच्यम्”
 [—इति चान्तर्हितस्य (निघ० ३, २५, ६)] द्यावापृथिव्यो-
 र्मध्येऽन्तर्हितं “रत्नं” रमणीयं धनं “दधाति” स्थापयति
 यजमानेषु । स एव पुनर्विशेष्यते—“रसः” रसयिता
 “मदिन्तमः” मादयितुमतमः “मत्सरः” स सोमः “इन्द्रियः”
 इन्द्रेण जुष्टः इन्द्रिय-वर्जको वा* ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ २ १ २ २ क २ २ ३
 अभिर्क्रन्दन्कलशं वाज्यर्षति

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १
 पतिर्द्विवः शतधारो विचक्षणः ।

१ २ ३ २ ३ १ २
 हरिर्मित्रस्य सदनेषु सीदति

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 मर्त्यजानो विभिः सिन्धुभिर्बुषा ॥ २ ॥

* ‘ज्योतिर्यज्ञस्य पवते—ज्योतिरुज्ज्वलं दीप्तिकरं यज्ञस्य पवते पूयते मधु-
 रसं * * * पिता देवानां जनिता विविधेन प्रकारेण जनिता । कथम् ? “अन्तौ
 प्रास्ताऊतिः सम्यगादित्य मुपतिष्ठते । आदित्याज्जायते दृष्टिर्दृष्टेरन्नं ततः प्रजाः”—
 अनेन प्रकारेण जनिता । विभुर्विश्वस्य भावयिता । दधाति धारयति रत्नं स्वधयोः
 अपीच्यम् अविनाशि मदिन्तमः मत्सरः भक्षणीयः इन्द्रियः इन्द्रस्य स्वभूतः रसः
 वीर्यम्—इति वि० ।

सोमः “वाजी” वेजनवान् गमनवान् [यद्वा, अश्वसदृशः]
 “अभिक्रन्दन्” अभितः शब्दं कुर्वन् “कलशं” द्रोणकलशम्
 “अर्षति” गच्छति । कीदृशः “दिवः” द्योतमानस्य अन्तरिक्षस्य
 दशापवितलक्षणस्य “पतिः” फालकः स्वामी यद्वा द्युलोकस्य
 स्वामी [दिवि हि सोमउत्पन्नः “तृतीयस्या मितो दिवि सोम
 आसीत्”—इति श्रुतेः] “शतधारः” परिमित-धार-पेतः
 “विचक्षणः” विशेषेण द्रष्टा* ‘हरिः’ हरितवर्णः सोमरसः
 “मित्रस्य” मित्रवर्द्धितकरस्य यज्ञस्य “सदनेषु” “सीदति”
 निषण्णो भवति† । कीदृशः सन् ? “सिन्धुभिः” स्यन्दन-साधनैः
 अविरोमभिः दशापवित्रावयवैः‡ “मर्मजानः” शोध्यमानः
 “वृषा” वर्षकः फलानाम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ १ १ २ २ २
 अग्नेसिन्धूनाम्यवमानोऽर्ष
 १ २ २ १ २ ३ १ २ २
 स्यग्नेवाचोऽग्निर्योगोषुगच्छसि ।
 २ २ १ १ ३ १ २ २
 अग्नेवाजस्यभजसेमहन्न
 ३ २ २ १ २
 स्वायुधः सोतृभिः सोमहयसे ॥ ३१ ॥ १

* ‘विश्वस्य द्रष्टा’—इति वि० ।

† ‘मित्र आदित्यविशेषः । अथवा मित्रस्य यजमानस्य सखा सुत्यर्थ-लक्षणेन
 सम्बन्धेन तस्य दृष्टेः द्रोणकलशप्रभृतिषु सीदति’—इति वि० ।

‡ ‘अविभिः—तृतीयावयवचनं सिद्धं षष्ठ्येकवचनस्य स्थाने द्रष्टव्यम् । अवेः
 स्वभूतेन दशापविवेके सिन्धुभिः सदकैरित्यर्थः’—इति वि० ।

१। ऋ० वे० ७, ३, १४, २ ।

हे सोम ! त्वं “सिन्धूनां” स्यन्दन-सभावाणां मुदकानाम्
 “अग्ने” पुरस्तात् “पवमानः” पूयमानः सन् “अर्षसि” गच्छसि
 वृद्धोदकं जनयितुं माहुतिद्वारान्तरिक्षे गच्छसीत्यर्थः । तथा
 “वाचः” माध्यमिकाया अपि “अग्रियः” ग्राह्यः पूज्यः सन्
 गच्छसि तथा “गोषु” रश्मिषु तेषामग्रे गच्छसि तथा “वाजस्य”
 शत्रूणां मन्त्रस्य लाभायेति शेषः । तदर्थं “महाधनं” सङ्ग्रामं
 “भजसे”* सेवसे । कौटुम्भः सन् ? “स्वायुधः” शोभन-प्रहरण-
 साधनायुधः । हे सोम ! तादृशस्त्वं “सोढभिः” अभिषुषवद्भिः
 अध्वर्यादिभिः “सूयसे”† अभिषूयसे ॥ ३ ॥ १

॥ मरुतान्धेनु ॥ ज्यो२३४ । तिर्यङ्मस्यपवतेमधौ ।

होप्रायाम् । पितादेवानाञ्जनिता । विभूवासू२ः ।

दधातिरत्नं स्वधयोः । अगौचाया२३म् । मादिन्ता२३

४माः । मत्सरईद्रीयोऽरापुसाई५६ः ॥ (१) आ २३४ ।

भिक्रन्दन्कलशं वाजियौ । होषातायि । पतिर्दिवः शत

धारो । विचक्षाणा२ः । हरिर्भिन्नस्य स दनायि । पुसी

दाता२३यि । माम्मज्ज२३४नाः । अविभिः सि । धूभा

* , † “भजते” — इति “पूयते” — इति च च्छ-पाठः ।

३यिर्वा^४पू^१षा^२६५६॥(२) आ^१ २ ३ ४ । यो^२सिन्धूनाम्यवमान^{४ ५ ६ ७ ८ ९}
 औ । हो^४षा^५सायि । अग्रे^{१ २ ३ ४}वाचोअग्रियो^५गौ । पु^{२ १}गच्छा
 सा^{१ २}रयि । अग्रे^{५ १}वाजस्यभजसायि । मह^{२ ३}द्वाना २ ३ म् ।
 सू^{१ २ ३}वायू २ ३ ४ धाः । सो^{१ २ ३}तृभिःसो । मा^{१ २ ४}सू ३ या ५ सा^६६
 ५ ६ यि(३) ॥ ११* ॥ [१]

॥ वरू^{४ २ ५}णसाम ॥ ज्यो^४तिर्य्य । ज्ञा^{२ ३ ४ ५} ३ स्यपवतोमधुप्रि
 याम् । पि^{१ २ ३ ४ ५}तादेवानाञ्जनिताविभूवमूर^१३र्हो^२यि । द^२धा
 ति^२रत्न^२स्वधयोः । अपी^१चियार^{२ १}३म् । हो^{२ १}यि । म^२दायि
 न्ता^{१ २}र३माः । मा^१त्सरः । इ^२न्द्रि । यो^२ २ ३ । रसा^२उवा
 ३ ॥(१) अ^{४ २ ५}भिक्र । दा^{४ २ ३ ४ ५}३न्कलशंवा । जि^५यर्षतायि । प
 ति^{२ २}र्हि^१वःशतधारोविचक्षणा २ ३ हो^१यि । हरि^{२ १}म्नित्रस्यसद
 ने । पु^२सीद^२तार^१३यि । हो^{२ १}यि । म^२र्मा^२जा^१र३नाः । आ

^१विभिः । ^२सिन्धु । ^३भारुथिः । ^४वृषाउवा३ ॥ (२) ^५अग्ने
^५सि । ^६धूनाम्यवमानः । ^७अर्षसायि । ^८अग्नेवाचोअग्नि
^९योगोषुगच्छसारुथिहोयि । ^{१०}अग्नेवाजस्यभजसे । ^{११}मह
^{१२}द्वनारुम् । ^{१३}होयि । ^{१४}सुवायूरुधाः । ^{१५}सोतृभिः । ^{१६}सो
^{१७}म । ^{१८}सू३३ । ^{१९}यसाउवा३ । ^{२०}ए३ । ^{२१}इन्दुःसमुद्रमुर्विया
^{२२}विभातीरु३४५ (३) ॥ २* ॥ [२] १

अथ द्वितीय-तृचे—

प्रथमा ।

^११ ^२२ ^३३ ^४४ ^५५ ^६६ ^७७ ^८८ ^९९ ^{१०}१० ^{११}११ ^{१२}१२ ^{१३}१३ ^{१४}१४ ^{१५}१५ ^{१६}१६ ^{१७}१७ ^{१८}१८ ^{१९}१९ ^{२०}२० ^{२१}२१ ^{२२}२२ ^{२३}२३ ^{२४}२४ ^{२५}२५ ^{२६}२६ ^{२७}२७ ^{२८}२८ ^{२९}२९ ^{३०}३० ^{३१}३१ ^{३२}३२ ^{३३}३३ ^{३४}३४ ^{३५}३५ ^{३६}३६ ^{३७}३७ ^{३८}३८ ^{३९}३९ ^{४०}४० ^{४१}४१ ^{४२}४२ ^{४३}४३ ^{४४}४४ ^{४५}४५ ^{४६}४६ ^{४७}४७ ^{४८}४८ ^{४९}४९ ^{५०}५० ^{५१}५१ ^{५२}५२ ^{५३}५३ ^{५४}५४ ^{५५}५५ ^{५६}५६ ^{५७}५७ ^{५८}५८ ^{५९}५९ ^{६०}६० ^{६१}६१ ^{६२}६२ ^{६३}६३ ^{६४}६४ ^{६५}६५ ^{६६}६६ ^{६७}६७ ^{६८}६८ ^{६९}६९ ^{७०}७० ^{७१}७१ ^{७२}७२ ^{७३}७३ ^{७४}७४ ^{७५}७५ ^{७६}७६ ^{७७}७७ ^{७८}७८ ^{७९}७९ ^{८०}८० ^{८१}८१ ^{८२}८२ ^{८३}८३ ^{८४}८४ ^{८५}८५ ^{८६}८६ ^{८७}८७ ^{८८}८८ ^{८९}८९ ^{९०}९० ^{९१}९१ ^{९२}९२ ^{९३}९३ ^{९४}९४ ^{९५}९५ ^{९६}९६ ^{९७}९७ ^{९८}९८ ^{९९}९९ ^{१००}१००

^११ ^२२ ^३३ ^४४ ^५५ ^६६ ^७७ ^८८ ^९९ ^{१०}१० ^{११}११ ^{१२}१२ ^{१३}१३ ^{१४}१४ ^{१५}१५ ^{१६}१६ ^{१७}१७ ^{१८}१८ ^{१९}१९ ^{२०}२० ^{२१}२१ ^{२२}२२ ^{२३}२३ ^{२४}२४ ^{२५}२५ ^{२६}२६ ^{२७}२७ ^{२८}२८ ^{२९}२९ ^{३०}३० ^{३१}३१ ^{३२}३२ ^{३३}३३ ^{३४}३४ ^{३५}३५ ^{३६}३६ ^{३७}३७ ^{३८}३८ ^{३९}३९ ^{४०}४० ^{४१}४१ ^{४२}४२ ^{४३}४३ ^{४४}४४ ^{४५}४५ ^{४६}४६ ^{४७}४७ ^{४८}४८ ^{४९}४९ ^{५०}५० ^{५१}५१ ^{५२}५२ ^{५३}५३ ^{५४}५४ ^{५५}५५ ^{५६}५६ ^{५७}५७ ^{५८}५८ ^{५९}५९ ^{६०}६० ^{६१}६१ ^{६२}६२ ^{६३}६३ ^{६४}६४ ^{६५}६५ ^{६६}६६ ^{६७}६७ ^{६८}६८ ^{६९}६९ ^{७०}७० ^{७१}७१ ^{७२}७२ ^{७३}७३ ^{७४}७४ ^{७५}७५ ^{७६}७६ ^{७७}७७ ^{७८}७८ ^{७९}७९ ^{८०}८० ^{८१}८१ ^{८२}८२ ^{८३}८३ ^{८४}८४ ^{८५}८५ ^{८६}८६ ^{८७}८७ ^{८८}८८ ^{८९}८९ ^{९०}९० ^{९१}९१ ^{९२}९२ ^{९३}९३ ^{९४}९४ ^{९५}९५ ^{९६}९६ ^{९७}९७ ^{९८}९८ ^{९९}९९ ^{१००}१००

“वाजिनः” बलवन्तः “शुक्रासः” दीप्ताः “आशवः” वेगवन्तश्च
 “सोमासः” सोमाः “गव्या” यजमानस्य गवेच्छया तथा

* ऊ० गा० २३ प्र० २ अ० २ सू० १ ।

† ऊ० गा० ५, २, ५, ६ (२ गा० ३३ प्र०) = ऊ० वे० ७, १, ६६, ४, ५ ।

‡ “गव्या”—इति ऊ०-पाठः ।

७३०१ख०२सू०२,३] उत्तरार्चिकः ।

७७

“अश्वया” अश्वेच्छया तथा “वीरया” वीराः पुत्र-भृत्यादयः
तेषां मिच्छया “प्र असृक्षत” प्रासृज्यन्त रसान्वा विसृज्यन्ते ॥१॥

अथ द्वितीया ।

३१२ ३१ ११ १ १ २ १ २
शुभमानाऋतायुभिमज्यमानागभस्थोः ।

११२ १ २ २ १ २
पवन्ते वारे अव्यये ॥ २* ॥

“ऋतायुभिः” यज्ञेच्छुभिः अव्ययं-प्रभृतिभिः “शुभमानाः”
अलङ्घ्यमाणाः “गभस्थोः” हस्तयोः हस्ताभ्यां† “सृज्यमानाः”
शीध्यमानाः “वारे” वाले दशापवित्ने । कीदृशे ? “अव्ये”
अविमये “पवन्ते” पूयन्ते ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१२ २२ २ २ २ २ १ २ ३ २ ३ १ २
तेविश्वादाशुषेवसुसोमादिव्यानिपार्थिवा ।

१२ ३ १२ २२
पवन्तामान्तरिद्ध्या ॥ ३‡ ॥ २

“ते” सोमाः अभिषूयमाणाः “दाशुषे” हविः-प्रदात्रे यजमा-
नाय “विश्वा” सर्वाणि “वसु” वासकानि गवादि-धनानि “आ

* ऋ० वे० ७, १, ३६, ५ ।

† “गभस्थोः”—गभस्तिभ्यां बाङ्गभ्यां । ‘गभस्ती बाङ्ग—इति बाङ्गनामसु पाठात्’
—इति ऋ०-व्याख्या ।

‡ ऋ० वे० ७, १, ३७, १ ।

पवन्तां सर्वतः चरन्तु । वस्वित्युक्तं कथं वसूनां विश्वत्वमिति ?
उच्यते—“दिव्यानि” दिवि भवानि “पार्थिवा” पृथिवी-सम्ब-
द्धानि “अन्तरिक्षा” अन्तरिक्षाणि, अन्तरिक्षे भवानि* एव सुक्त-
प्रकारेण विश्वानीत्यर्थः ॥ ३ ॥ २

पवस्वेति-दशच्चे[†] तृतीय-सूक्ते—

प्रथमा ।

१ २ ३ १२ २२ ३ २ ३ १ २
पवस्वदेववीरतिपवित्रं सोमरं ह्या ।

१ २ ३ १२ २२
इन्द्रमिन्दोवृषाविश ॥ १† ॥

हे सोम ! “देववीः” देवकामः‡ त्वं “रं ह्या” वेगेन
“पवित्रं” यथा भवति “अति पवस्व” अतिचर किञ्च हे “इन्दो”
“वृषा” सेचकस्त्वं इन्द्रम् “आविश” प्रविश ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १२ ३ २ ३ १ २ ३ १
आवच्यस्वमहिष्मरोवृषेन्दोद्यन्नावत्तमः ।

१२ २२ ३ २
आयोनिन्धर्णसिस्सदः ॥ २‡ ॥

* ‘धनानीत्यनुषज्यते’—इति वि० ।

† इ० अ० ६, १, ९, ४ (१भा प्र० अ० वे० ६, ७, १८, १ ।

‡ ‘देवानां भवेभूतः’—इति वि० ।

११ अ० वे० ६, ७, १८, १ ।

हे “इन्दो” सोम ! “वृषा” सेवकाभीष्टदाता वर्षकः “द्युम्न-
वत्तमः” यशस्वितमः “धर्मसि” धर्ता त्वं “मही” महत् “सरः”
पानीयम् “अन्धः” अन्नम् “आवच्यस्व” अस्मान् प्रति आगमय
किञ्च “योनिं” स्वकीयं स्थानम्* “आसदः” आसीद च ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
अधुत्ततप्रियम्नधुधारासुतस्यवेधसः ।

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
अपोवसिष्टसुक्रतुः ॥ ३१ ॥

“सुतस्य” अभिषुतस्य “वेधसः” अभिलषितस्य विधातुर्यस्य
“सोमस्य” “धारा” “प्रियं” प्रीतिकरं “मधु” अमृतम् “अधुत्तत
दुग्धे स “सुक्रतुः” सुकर्मा सोमः “अपः” “वसतीवरीः”
“वसिष्ट” आच्छादयति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
महानान्वामक्षीरन्वापोऽर्पन्तिसिन्धवः ।

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
यज्ञोभिर्वासयिष्यसे ॥ ४३ ॥

हे सोम ! त्वं “यद्” यदा यज्ञे “गोभिः” गोर्षिकारैः
पयोभिः “वासयिष्यसे” आच्छादयिष्यसे तदा “महान्तं” गुणैः

* ‘योनिं द्रीणकक्षशम्’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ७, १८, ३ ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, १८, ४ ।

प्रवृद्धं 'त्वा अनु' त्वाभ्यति "सित्यवः" स्यन्दमानाः "महीः"
महत्तः "आपः" "अर्षन्ति" गच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ २ ३ १ १ २ ३ १ २ ३ १
समुद्रोऽपसुमासृजे विष्टम्नो धरुणो दिवः ।

१ २ ३ १ २ ३ २
सोमः पवित्रे अस्मयुः ॥ ५ ॥

"समुद्रः" समुद्रवन्ति अस्माद्रसा इति समुद्रः "विष्टम्नः"
"दिवः" स्वर्गस्य "धरुणः" धर्त्ता च "अस्मयुः" अस्मात्-कामः†
"सोमः" "अपः" उदकेषु "मासृजे" मर्मृज्यते पवित्रेऽभिषिच्यते
इत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ २
अचिक्नदृषा हरिर्महान्मिचोनदर्शतः ।

१ २ ३
स सूर्येण दिद्युते ॥ ६ ॥

"ह्रषा" कामानां वर्षकः "हरिः" हरितवर्णः "महान्"
सर्वोत्तमः "मित्रः न" यथा सखा तद्वत् "दर्शतः" दर्शनीयः यः
सोमः "अचिक्नदृष" शब्दं करोति सोऽयं सोमः सूर्येण सह
"सन्दिद्युते" समित्येकीभावे सूर्येण सह द्योतत इत्यर्थः ॥

"रोचते"—इति बहुचावां पाठः ॥ ६ ॥

* ड० आ० ६, १, २, १ (२ मा० ५५ ड०) = ऋ० वे० ६, ७, १८, ५ ।

† 'अस्मात् अस्मिन्'—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, १६, १ ।

अथ सप्तमी ।

१ ३ १ २ ३ १ २ १ १ २
गिरस्तद्भोजसामर्मज्यन्तेअपस्युवः ।

१ ३ १ २ ३ १ २
याभिर्मादायशुभसे ॥ ७* ॥

हे “इन्दो !” “ते” तव “भोजसा” बलेन “अपस्युवः”
कर्मच्छा-सम्बन्धिन्यः ताः “गिरः” स्तुतयः “मर्मज्यन्त”
शोधयन्ते । “याभिः” “गीभिः” त्वं मदाय “क्षरन्” “शुभसे”
अलक्ष्मियसे† ॥ ७ ॥

अथ अष्टमी ।

२ ३ १ २ १ १ २ १ १ २
तन्त्वामदायघृष्यउलोककृत्नुमीमह ।

२ ३ १ २ ३ २
तवप्रशस्तयेमहे ॥ ८‡ ॥

“लोककृत्नु” लोकस्य कर्त्तारं “तं त्वा” सोम “घृष्यये”
अन्नूणां घर्षण-शीलायना “मदाय” “इमहे” याचामह ।
हे सोम ! पातमिति शेषः । किमर्थम् ? इति, उच्यते—
“तव” “महे” महते “प्रशस्तये” प्रशंसनाय ॥ ८ ॥

* ऋ० वे० ६, ७, १८, ९ ।

† ‘शुभसे शोधये’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, १८, ९ ।

§ ‘घृष्यये’—अश्नार्थम्—इति वि० ।

अथ नवमी ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १

गोषा इन्दो नृषा अस्मभ्यसा वाजसा उत ।

३ २ ३ १ २ ३ १

आत्मा यज्ञस्य पूर्व्यः ॥ ८* ॥

हे “इन्दो” क्षिद्यमान-सीम ! “यज्ञस्य” ज्योतिष्टोमादेः
 “पूर्व्यः” पुराणः नित्यः आत्मा स्वरूपभूतः [सीमस्य यज्ञस्वर-
 पत्वं प्रसिद्धम्] । तादृशस्त्वं “गोषा” अस्मभ्यं गवां दाता
 “असि” भवसि, “नृषा” नृणां पुत्र-सन्त्याद्रीनां दातासि,
 “अश्वसाः” अश्वानां दाता चासि, “उत” अपिच “वाजसा”
 अन्नानां दाता चासि ॥ ८ ॥

अथ दशमी ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

अस्मभ्यमिन्द्रविन्द्रयन्मधोः पवस्वधारया ।

३ १ २ ३ १ २

पर्जन्यो वृष्टिमां इव ॥ १०† ॥ ३

हे “इन्दो” सीम ! “इन्द्रियम्” इन्द्रेण जुष्टम् इन्द्रियस्य
 वीर्यस्य वा वर्द्धकरसं “मधोः” मदकरस्य अमृतस्य “धारया”
 “पर्जन्यो वृष्टिमां इव” यथा वर्षवान् पर्जन्यो मेघः तथा “अस्मभ्यं”
 मेधातिथिभ्यः “पवस्व” क्षर ॥ १० ॥

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायणस्य षष्ठस्याध्यायस्य

प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥ ३

* सू० वे० ६, ७, १८, ५ ।

† सू० वे० ६, ७, १८, ४ ।

अथ द्वितीय-खण्डे—

सनाचेति-दशर्चं प्रथमे सूक्ते, प्रथमा ।

१२ ३१२२१२ ३२ ३१२

सनाचसोमजेषिचपवमानमद्विश्रवः ।

१२ ३१२

अथानोवस्यसस्त्रुधि ॥ १* ॥

हे “मद्विश्रवः” महद्देव ! “पवमान” सोम ! “सन”†
अस्मभ्यगे यजनीयान् देवान् भज “जेषि च” याग-विघ्नकारिणो
राक्षसांश्च जय । “अथ” देवान् प्राप्य राक्षसांश्च जित्वा अन-
न्तरं “नः” अस्मान् “वस्यसः” अयसः‡ “स्त्रुधि” कुरु अयोऽस्मभ्यं
देहीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२२ २ ३ १२ १ १२ ३१२

सनाज्योतिःसनास्वाऽऽर्विश्वाचसोमसौभगा ।

१२ ३२२

अथानोवस्यसस्त्रुधि ॥ २॥

हे सोम ! त्वं “ज्योतिः” तेजः “सन” अस्मभ्यं प्रयच्छ ।
अपिच “स्वा” स्वर्गं “सव” अस्मभ्यं देहि । “विश्वा” विश्वानि
“सौभगा” सौभाग्यानि “च” सन सिद्धमन्यत् ॥ २ ॥

* ऋ० वे० ६, ७, २२, १ ।

† ‘सना-शब्दः सदावाची । सदा जेषि च श्रवून्—इति वि० । सायण-
मते तु ‘सना’—इति क्रियापदम् “द्वाचोऽतस्त्रिः (६, २, १३५)”—इति
दीर्घः । विवरणकार-मते तु सना सदार्थमव्ययमिति “निपातस्य च (६, २, १३६)”—
इति दीर्घः । मूले सर्वत्रैव दीर्घानां, व्याख्यानकाले तद्यथायथं श्रुत्वास्त-
प्रतीकमेव गृह्यते ; इयमेव शैलिः स्या व्याख्यातुः सर्वमेति बोध्यम् ।

‡ ‘वस्यसः—वसनीयः’—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, २२, १ ।

अथ तृतीया ।

१ १ १ २ ३ २ ४ ३ १ २ ३ १ २
सनादक्षमुतक्रतुमपसोममृधोजहि ।

१ २ ३ १ २
अथानोवस्यसस्कृधि ॥ ३१ ॥

हे सोम ! त्वं “दक्षं” बलं “सन” अस्मभ्यं देहि, “उत”
अपिच “क्रतुं” यज्ञं सन, “मृधः” हिंसकान् यज्ञंश्च “अप
जहि” मारय । सिद्धमन्यत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
पवीतारः पुनोतनसोममिन्द्राय पातवे ।

१ २ ३ १ २
अथानोवस्यसस्कृधि ॥ ४३ ॥

हे “पवीतारः” सोमस्य शोधयितार ऋत्विजः ! “सोम”
“पुनोतन” पावयत दशापवित्रे ण शोधयत किमर्थम् ? “इन्द्राय
पातवे” इन्द्रस्य पानाय । गतमन्यत् ॥ ४ ॥

† ऋ० वे० ६, ७, १९, ३ ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, १२, ४ ।

अथ पञ्चमी ।

१२ १२ ३१ १ २१ १२ १ २ २
त्वत्सूर्येन आभजतवक्रत्वातवोतिभिः ।

१ २ ३ १ २

अथानोवस्यसस्कुधि ॥ ५* ॥

हे सोम ! त्वं “तव क्रत्वा तव जतिभिः” त्वत्कर्तृकाभी-
रक्षाभिश्च “नः” अस्मान् “सूर्ये” “आभज” प्रापय । सिद्ध-
मन्यत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

२ ३ २ २ २ ३ २ २ २ ३ १ २
तवक्रत्वातवोतिभिर्ज्योक्पश्येमसूयम् ।

१ २ ३ १

अथानोवस्यसस्कुधि ॥ ६† ॥

हे सोम ! “तव” “क्रत्वा” प्रज्ञानेन “तव जतिभिः” पालनैश्च
“ज्योक्” चिरं पश्येम सूर्यं पश्याम द्रक्ष्यामः । सिद्धमन्यत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी ।

३ २ २ २ १ २ ३ १ २ २ ३ २
अभ्यर्षस्वायुधसोमद्विवर्द्धसंरयिम् ।

१ २ ३ १ २

अथानोवस्यसस्कुधिः ॥ ७ ॥

हे “स्वायुध” शोभनायुध सोम ! त्वं “द्विवर्द्धसं” हयोर्द्यावा
पृथिव्योः स्थानयोः परिदृढं “रयिं” धनम् “अभ्यर्ष” स्तोतृन्-
अभिगमय । सिद्धमन्यत् ॥ ७ ॥

* ऋ० पे० ६, ७, २२, ५ ।

† ऋ० वे० ६, ७, २३, १ ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, २३, २ ।

अथाष्टमी ।

२ २ १ २ - २ १ २ २ १ २ ३ २
अभ्याऽऽर्षानपच्यतोवाजिन्समत्सुसासहिः ।

१ २ २ १ २

अथानोवस्यसस्त्रुधि ॥ ८* ॥

हे सोम ! “समत्सु” सङ्ग्रामेषु “अनपच्यतः” शत्रुभिरनाहतः
“सासहिः” शत्रूणां समभिविता† त्वम् “अभ्यर्ष” अभिगच्छ
अर । गतमन्यत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

२ २ १ २ २ १ २ २ १ २
त्वांयज्ञैरवीवृधन्पवमानविधर्मणि ।

१ २ २ १ २

अथानोवस्यसस्त्रुधि ॥ ९‡ ॥

हे “पवमान” शीघ्रमान सोम ! त्वां “विधर्मणि” विविध-
फलस्य धारके यज्ञे “यज्ञैः” यज्ञ-साधनैः “स्तोत्रैः” “अवीवृधन्”
यजमाना वर्धयन्ति । गतमन्यत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी ।

२ १ २ २ २ २ २ १ २ २ १ २ १ २
रयिन्नश्चित्रमश्विनमिन्दोविश्वायुमाभर ।

१ २ २ १ २

अथानोवस्यसस्त्रुधि ॥ १० ¶ ॥ ४

* ऋ० वे० ६, ७, २३, २ ।

† ‘सासहिः’ साधनसमाधः—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, २३, ४ ।

¶ ऋ० वे० ६, ७, २३, ५ ।

हे “इन्दो !” यागेषु क्लियमान सोम ! त्वं “चित्तं” नाना-
विधम् “अश्विनम्” अश्ववन्तश्च “विश्वायु” सर्वगामिनं* “रयि”
धनं “नः” अस्माभ्यम् “आ भर” आहर । गतमन्यत् ॥ १० ॥ ४

तरत्समन्दीति चतुर्द्ध्वे द्वितीयसूक्ते—

प्रथमा† ।

२२२२१२ २ २११२१२ २२

तरत्समन्दीधावतिधारासुतस्यान्धसः ।

२२२२१२ २

तरत्समन्दीधावति ॥ १३ ॥

“मन्दी” देवानां हर्षकरः स सोमः “तरत्” स्तोतृन्
पापमनः सकाशात् तारयन् “धावति” दशापविचादधः
क्षरति । तदेव दर्शयति—“सुतस्य” अभिषुतस्य “अन्धसः”
देवानामवात्मकस्य सोमस्य धारा धावतीति । पुनरपि तदेवा-
ह्वाल्यन्ताद्वार्यं “तरत्समन्दीधावति”—इति॥ [यद्वास्या ऋचो
यास्तेनोक्तोऽर्थो द्रष्टव्यः, तद्यथा—“तरति स पापं सर्वं मदीयं
स्तोति धावति गच्छत्यूर्ध्वं गतिं धारासुतस्यान्धसोधारामभिषुतस्य
सोमस्य मन्त्रपूतस्य वाचासुतस्य (नि० १३, ६)”—इति ॥ २ ॥

● ‘विश्वायु’—दीर्घाद्व्यंथ सच ‘आभर’—इति वि० ।

† ‘तरत्समन्दीधावतीति-चतुर्द्ध्वः इन्द्रसिकाभाष्ये विश्वरेणोक्ताः, सप्रयोजनं
तथाप्यव सङ्क्षेपेणोच्यते’—इति वि० ।

‡ ४० आ० ६, १, २, ४ (२भा० ५-४०)=४० वे० ७, १, १५, १ ।

¶ ‘तरत्’—तरति स पापं यस्य मन्दी धावति सोमस्य । सोमस्य धारा बज्रला
सुतस्याभिषुतस्य अन्धसीधस्य सोम-लक्षणस्य’—इति वि० ।

अथ द्वितीया ।

३१ २३१ २३१ १ १ ३१ २
उस्तावेदवसूनामर्त्तस्यदेव्यन्नसः ।

२५२ ३१ १
तरत्समन्दीधावति ॥ २* ॥

“वसूनां” धनानाम् “उस्ता” उत्तरणशौला प्रदात्री “देवी”
द्योतमाना स्तूयमाना वा यस्य सोमस्य धारा “मर्त्तस्य” मनुष्यं
यजमानम् “अवसः” रक्षितुं “वेद” जानाति† । सिद्धमन्यत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३१ १ ३१ २ १० १ १
ध्वस्योःपुरुषन्थोरासहस्राणिदद्यहे ।

२३२ ३१ १
तरत्समन्दीधावति ॥ ३‡ ॥

“ध्वस्योः पुरुषन्थोः” ॥ ध्वसः कश्चिद्राजा तथा पुरुष-
न्तिथ, तयोर्भूयोरत्रे तयोर्योग-विवक्षया द्विवचनं द्रष्टव्यं “सह-
स्राणि” धनानां सहस्राणि “आ दद्यहे” व्रथं प्रतिगृह्णीमः ।
तदस्मभिः प्रतिगृहीतं धनमुत्तममस्त्विति ऋषिः सोमं प्रार्थयत
इति सोमस्य स्तुतिः । सिद्धमन्यत् यथावत् ॥ एतयोर्धनानि

* सू० वे० ७, १, १५, २ ।

† ‘उस्ता दीपा वेद वसूनां, विद ज्ञाने, विदुस्तु लाभे, विद सत्तायास्तु, सर्वज्ञा
धारा’—इति वि० ।

‡ सू० वे० ७, १, १४, २ ।

॥ ‘ध्वस्योः पुरुषन्थोः’—समानसम्भावयोः सोमधारयोरपि द्वीपकल्पेन सह
सम्भवयोः पापध्वंसकरयोः—इति वि० ।

प्रतिजग्राह एवं तरन्त-पुरुमीढो प्रतिजगृहतुः । तथाच
शाट्टायनकम्—‘अथ ह वै तरन्त-पुरुमीढो वैदश्वी ध्वस्योः
पुरुषन्धोः बहु प्रतिगृह्य गरगिराविव मेनाते तौ ह साङ्गुल्या
सातं प्रतिगृशाते तावकामयेतामसातन्नाविवेद सातं स्यादात्त
मिवैव न प्रतिगृहीत मिति भावे तच्चतुर्कचमपश्यतान्तरेण
प्रत्येतां तयोर्वैतयोरसातं सातमभवदात्तमिवैव न प्रतिगृहीतं
स यः प्रतिगृह्य कामयेत’—इत्यादि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

१८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

१ २ ३ ४ ५ ६

तरत्समन्दीधावति ॥ ४* ॥ ५

“ययोः” ध्वस्त्र-पुरुषन्तयोः “त्रिंशत्” त्रीणि शतानि सह-
स्राणि च “तना” वस्त्राणि “आ दद्महे” वयं “प्रतिगृह्णीमः”
तयोदस्त्राभिः प्रतिगृह्णीतं तत् सर्वम् अप्रतिगृह्णीतमस्त्विति
सोमम् ऋषिः प्रार्थयतइति सोमस्यैव स्तुतिः । गतमन्यत् ॥४॥ ५

एते सोमा इति द्वचं द्वतीयं सूक्तम्—

तत्र, प्रथमा ।

३१८ २८

६ २४ २४ ६ २

एते सोमा अष्टशतगुणानाः श्वसमिह ।

३ १ ३ ३ १ ३

मदिन्तमस्यधारया ॥ ११ ॥

* अ० वे० ७, १, १४. ४ ।

† मूल वे. ७, १, २५, २६

“मदित्तमस्य” देवानां मादयित्तमस्य रसस्य सम्बन्धिन एते
 सोमा अभिषुताः सरूपाः “गृणानाः” स्तूयमानाः “महे”
 महेते “अवसे” अस्माकं बलाय धारया “असृक्षत” गच्छन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १८ २८ ३ १२ ३ १ ३ २१ २
 अभिगव्यानिवीतये नृम्णा पुनानो अर्षसि ।

३ १२ ३ १ २
 सनद्वाजः परिस्रव ॥ २* ॥

हे सोम ! “वीतये” देवानां नृक्षणाय नृम्णा” नृम्णानि
 धनवत् प्रियतराणि† “गव्यानि” गो-सम्बन्धीनि क्षीरादीनि
 “पुनानः” पूयमानः सन् “अभ्यर्षसि” अभिगच्छसि । हे सोम !
 “सनद्वाजः” दीयमानासः‡ त्वं “परि” परितः “स्रव” दद्या-
 पवित्रादधः क्षर ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ २३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
 उतनोगोमतीरिषोविश्वा अर्षपरिष्टुभः ।

३ २ ३ २ २
 गृणानोजमदग्निना ॥ ३ ॥ ६

* षट् ० वे० ७, १, २८, ३ ।

† ‘नृम्णा बलेन’—इति वि० ।

‡ ‘समत् सदा’—इति वि० ।

॥ षट् ० वे० ७, १, २८, ४ ।

“उत” अपिच हे सोम ! “जमदग्निना” जमदग्नि-नाम्ना
ऋषिणा मया “गृणानः” स्तूयमानः त्वं “नः” अस्माकं
“गोमतीः” गोभिर्युक्तानि “परिष्टुभः” परितः स्तोतव्यानि
सर्वाणि “इषः” अन्नानि देहीत्यर्थः ॥ ३ ॥ ६

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रव्यस्य सप्तमस्याध्यायस्य
द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

इमंस्तोममिति-द्वितीयखण्डेः—

प्रथम-द्वचे ॥ प्रथमा ।

२१७ २१८ २१९ २
इमंस्तोममर्हतेजातवेदसे

२२ २२१ २२२
रथमिवसम्राजमानीषया ।

२१७ २१८ २१९
भद्राहिनिःप्रमतिरस्यसंस

२२१ २२२ २२३ २२४ २२५
द्यमेसख्येमरिषाभावयन्तव ॥ १९ ॥

“अर्हते” पूज्याय “जातवेदसे” जातानामुत्पन्नानां वेदित्रे,
जात-प्रज्ञाय जात-धनाय वा अग्नये “मनीषया” निशितया

* ‘परिष्टुभः—परि सप्तमात् स्तोमि’—इति वि० ।

† ‘उत’ बहुष्यवमात्रम्—इति वि० ।

‡ ‘नयस्त्रिंशस्तोमः षष्ठमहः’—इति वि० ।

॥ ‘आग्नेयमाज्यम्’—इति वि० ।

§ ख० आ० १, २, ४ (१भा १०१२०) = ख० वे० १, ६, २०, १ ।

बुद्ध्या “इमम्” एतत्सूत्ररूपं स्तोमं रथमिव यथा तच्चा रथं संस्क्र-
 रोति तथा “सम्भहेम” सम्यक् पूजितं कुर्मः । तस्याग्नेः “संसदि”
 सम्भजने “नः” अस्माकं “प्रमतिः” प्रकष्टा बुद्धिः “भद्रा हि”
 कल्याणी समर्था खलु अतस्तथा बुद्ध्या स्तुम इत्यर्थः । हे “अग्ने”
 “तव सख्ये” अस्माकं त्वया सह सखित्वे सति वयं “मारिषाम”
 हिंसिता न भवामः अस्मान् रक्षेत्यर्थः । [“अर्हते”—अर्हं पूजा-
 याम् (भा० प०) “अर्हः प्रशंसायामिति (३,२,१३३) लटः
 शचादेशः, शपः पित्वाद्गुदात्तत्वं (३,१,४), शतुषादुपदेशा-
 क्षसार्वधातुक-सरेणाद्युदात्तत्वं (६,१,१८६) । महे—मह
 पूजायाम् (भा० प०) । रिषाम—रिष हिंसायां (भा० प०)
 व्यत्ययेन शः (३,१, ८५) । तव—“युष्मदस्मदोर्ङ्सि (६,१,२११)”
 —इत्याद्युदात्तत्वं ॥१॥

अथ द्वितीया ।

१२ ११ १० १९ ११ २
 भरामेध्रङ्गणवामाह्वीष्पिते

११ १२ २२ ११
 चितयन्तःपर्वणापर्वणावयम् ।

३ १ १ ११ ६ ३ १
 जीवातवेप्रतरासाधयाधियो

१२ ३ १२ १२ ३ १२ १२
 ग्रेसस्येमरिषामावयन्तव ॥ २* ॥

हे “अग्ने !” त्वद्यागार्थम् “इमम्” इत्यन-साधनम् एक-
 विंशति-द्रव्यात्मकं समित्तमूहं “भराम” सम्भराम सम्पादयाम,

तदनु “ते” तुभ्यं “हवींषि चरुपुरोडाशादि-लक्ष्णान्यन्नानि वयं
 “क्षणवाम” करदाम । किङ्कर्तुः ? “पर्वणा पर्वणा”* प्रतिपक्ष-
 माहत्ताभ्यां दर्शपूर्णमासाभ्यां “चितयन्तः” त्वां प्रज्ञापयन्तः
 स त्वं “जीवातवे” अस्माकं जीवनीषधाय चिरकालावस्थानाय
 “धियः” कर्माणि अग्निहोवादीनि “प्रतरां” प्रकष्टतरं “साधय”
 निष्पादय । अन्यत् समानम् ॥ [चितयन्तः—चित्ती सज्ज्ञाने
 (भा० प०) सज्ज्ञापूरवस्य विधेरनित्यत्वात् लघूपध-शुणाभावः ।
 पर्वणा—“नित्यवीषयोः (८, १, ४)”—इति वीषायां हिर्भावः,
 “तस्य परमास्त्रे ङितम् (८, १, २)”—इति परस्यास्त्रे ङित-सज्-
 ज्ञायाम् अनुदात्तत्वम् (८, १, १६) । प्रतरां—तरवन्तात्
 प्रशब्दात् क्रिया-प्रकर्षे वर्तमानात् “किमेत्तिङव्ययादाग्वद्रव्ये
 (५, ४, ११)”—इत्यामु-प्रत्ययः ॥ २ ॥

• अथ तृतीया ।

१ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ ३

शक्रेमत्वासमिध्साधयाधिय

२ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

स्त्वे देवाहविरदन्याहुतम् ।

१ १ ३ १ २ २ २ १ २ १ २

त्वमादित्या आवहृतान्छ्वः ३३३३

१ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २ २

सग्नेसख्येमरिषामावयन्तव ॥ ३१ ॥ ७

* “पर्वणा—तृतीयैकवचनसिद्धं सप्तम्येकवचनस्य स्थाने द्रष्टव्यम्, पर्वणि भूयान्
 समर्थः”—इति वि० ।

हे अग्ने ! “त्वा” त्वा “सन्निधं” सम्यगिष्टं कर्तुं “शक्नेम”
 शक्ता भूयास्त । त्वच्च “धियः”* अस्मदीयानि दर्शपूर्णमासा-
 दीनि कर्माणि “साधय” निष्पादय त्वया हि सर्वे निष्पद्यन्ते
 यस्मात् “त्वे” त्वयि अग्नावाहुतम् ऋत्विग्भिः प्रक्षिप्तं चरुपुरो-
 डाशादिकं हविः देवा “अदन्ति” भक्षयन्ति, तस्मात्त्वं साधयेत्यर्थः ।
 अपि च त्वम् “आदित्यान्” अदितेः पुत्रान् सर्वान् देवान्
 “आवह” अस्मद् यज्ञार्थमानय । तान् हि इदानीं वयम्
 “उश्मसि” कामयामहे । अन्यत् पूर्ववत् ॥ [शक्नेम—शक्तृ शक्तौ
 (भ्रा० प०), “लिङ्गाशिष्यङ् (३, १, ८६), अदुपदेशान्नसार्व-
 धातुकादुदात्तत्वे (६, १, १८६) अङ् एव स्वरः शिष्यते ।
 सन्निधम्—जि इन्वी दीप्तौ (३० आ०) अस्मात् सम्यदादि-
 लक्षण कर्माणि क्षिप् । त्वे—सुप्रांसुलुगिति (७, १, ३६)
 समस्येकवचनस्य शे-आदेशः । उश्मसि—वश कान्तो
 (अदा० प०), “इदन्तोमसि (७, १, ४६), अदादित्वा-
 ष्छपोलुक् (२, ४, ७२), अहिज्येत्यादिना सम्प्रसारणम्
 (६, १, १६) ॥ १ ॥ ७

११ १११ २२२ १२२१

॥ समन्तम् ॥ इमंस्तोममर्हते जातवेदसायि । रथ

२२ २ २ २ १ १ १

मिव समन्तहेमामनीषया । भद्राच्चारयिनाः । ग्रामतिर

१ १ २२२ १ १ १ २२ १२ ११

स्यमंस । दद्यायि ॥ (१) भरामेधङ्कणवामाह्वीषिता

* “धोः”—इति कर्मनामधेय एकविंशतितमं नैषद्य कम् (२, १) ।

यि । चितयन्तःपर्वणापर्वणावयाम् । जीवातारुवायि ।
 प्रातरासाधयाधि । योग्यायि ॥ (२) शक्रेमत्वासमिध
 साधयाधियाः । त्वेदेवाहविरदन्त्याङ्गताम् । तुवमारु
 दी । त्वासावदतान्द्युश । स्यग्रायिसाख्या । औ
 द्योऽवाहायि । मा । रायिषारुमा । होवाहायि ।
 वयन्तारुवाऽऽ । ओरुऽऽ । डा (३) ॥ १५ * ॥ ७

अथ द्वितीय-तृचे—

प्रथमा ।

प्रतिवाह्वरउदितेमित्रजृणीषेवरुणम् ।

अर्थमणरिशादसम् ॥ १ ॥

हे मित्रावरुणौ ! “मित्र” त्वां “वरुण” च “वां” युवां “रिशा-
 दसं” शत्रूणामन्तारम् “अर्थमण” च “प्रति” प्रत्येकं “जृणीषे”

* ऊ० गा० १७ प्र० १ ख० १५ सा० ।

† ऋ० वे० ५, ५, ८, ९ ।

स्तुवे । कदा ? इति, उच्यते—“सूरे” सूर्ये देवे “उदिते” सति
प्रातरित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

रायाहिरण्ययामतिरियमवृकायश्वसे ।

३ १ २ २ २ ३ १ २

इयंविप्रामेधसातये ॥ २ * ॥

“हिरण्यया” हित-रमणीयेन “राया” धनेन सहितया
“अवृकाय” अहिंस्याय “श्वसे” अस्माकं बलाय “इयम्” इदानीं
क्रियमाणा “मतिः” स्तुतिर्भवत्विति शेषः ॥ [हिरण्यया—इत्यत्र
सुपां सुलुगिति (७, १, ३८) तृतीयैकवचनस्य याजादेशः] किञ्च
हे “विप्राः” प्रजाः ! “इयम्” एव स्तुतिः “मेधसातये”
यज्ञ-लाभाय† च भवतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २

३ १ २ ३ १ २ ३ २

तेस्यामदेववरुणतेमित्रसूरिभिःसह ।

३ १ क २ २

इषंस्वस्यधीमही ॥ ३ ‡ ॥ ८

हे “देव वरुण !” “ते” वयं तव स्तोतारः “स्याम”
समृद्धा भवेम । न केवलं वयमेव यजमानाः किन्तु “सूरिभिः”

* ऋ० वे० ५, ५, ८, ३ ।

† ‘विप्राः’—ऋत्विजः, मेधसातये—मेधालाभार्थम्—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ५, ५, ८, ४ ।

स्तीरभिः ऋत्विग्भिः सह ; तथा हे “मित्र” देव ! “ते” वयं
“सूरिभिः” सह “स्याम” भवेम । किञ्च “इषम्” अन्नं “स्वश्च”
रुचकञ्च “धीमहि” धारयामहे* ॥ १ ॥ ८

अथ तृचात्मके तृतीय-सूक्ते—
प्रथमा ।

३ २४ ३ २३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ २
भिन्निविश्वान्नपदिषःपरिबाधोजहीमृधः ।

१ २ ३ १ २ २
वसुस्यार्द्धन्तदाभर ॥ १ ॥

हे इन्द्र ! त्वं “विश्वाः” सर्वाः “दिषः” देष्ट्रीः शत्रुसेनाः
“अप भिन्नि” विदारय । तथा “बाधः” हिंसकान् “मृधः”
सङ्ग्रामान् त्वं “परि जहि” परिभावय । हे सोम वासकेन्द्र !
“स्याहे” सृष्टृणीयं देष्ट्रीणां “वसु” धनं यदस्ति “तत्” “आभर” ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ २ २ ३ २ ३ २ २
यस्यतेविश्वमानुषगभूरेर्दत्तस्यवेदति ।

१ २ ३ १ २ २
वसुस्यार्द्धन्तदाभर ॥ २ ॥

हे इन्द्र ! “ते” त्वां [विभक्ति-व्यत्ययः (३, १, ८५)] “दत्तस्य”
दत्तं “भूरि” बहु “यस्य” यत् धनम् [सर्वत्र कर्मणि षष्ठी वेदि-

* ‘स्वः—सुर्गलोकम्, धीमहि—चिन्मयात्मः’—इति वि० ।

† ऋ० षा० १, १, ४, १० (१भा० १११ प०) = ऋ० वे० ६, ३, ४६, ४ ।

‡ ऋ० वे० ६, ४, ४६, ५ ।

तव्या] “विष्व” सर्वं तन्नम् “आनुषक्”—इति आनुपूर्व्या*
 सततं सर्वो मनुष्यो “वेदति” जानाति तत् “स्यार्हं” सृष्टणीयं
 “वसु” “आभर” ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ २ ३ १ २

यक्षीडाविन्द्रयत्स्थिरेयत्पर्शनिपराभृतम् ।

१ २ २ १ २ २ २

वसुस्यार्हन्तदाभर ॥ ३ १ ॥ ८

हे “इन्द्र !” त्वया च “वीडौ” दृढे परैः कम्पयितुमशक्ये
 “यत्” धनं “पराभृतं” विन्यस्तं, “यत्” च “स्थिरे” स्वयमचले
 पराभृतं, “यत्” च “विपर्शने” विमर्शन-क्षमे पराभृतं, तत्
 “स्यार्हं” सृष्टणीयं “वसु” “आभर” आहर ॥ ३ ॥ ८

अथ तृचात्मकं चतुर्थं सूक्तम्—

तत्र, प्रथमा ।

३ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ २

यज्ञस्यद्विस्थकृत्विजासस्त्रीवाजेषुकर्मसु ।

१ २ ३ २ २

इन्द्राग्नीतस्यबोधतम् ॥ १ ३ ॥

* “आनुषगिति नामानुपूर्वस्यानुपत्तं भवति, सृष्टानि वर्धिरानुषमित्यपि
 निवर्धनी भवति”—इति निरु० जै० ६, १४ ।

† अ० आ० ३, १, ४ (१ भा० ४४० पृ०) = अ० वे० ६, १, ४८, १ ।

‡ अ० वे० ६, २, २०, १ ।

हे “इन्द्राग्नी !” युवां “यज्ञस्य” ज्योतिष्टोमादेः “ऋत्विजा
स्यः” ऋत्विजोः ऋतो काले काले यष्टव्यो भवथः । अतो
“वाजेषु” सङ्ग्रामेषु कर्मसु यज्ञात्मकेषु च “सखी” संखातो
शुषो सन्तौ* “तस्य” तं मां हे इन्द्राग्नी । बोधतम् अथवा तस्य
मम† स्तुतिं जानीतम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ १ २ ३ १ २ २ १ २ २
तोशासारथयावानावृचहणापराजिता ।

१ २ २ १ २
इन्द्राग्नीतस्यबोधतम् ॥ २ ‡ ॥

हे “इन्द्राग्नी !” “तोशासा”‡॥ शत्रून् हिंसन्ती, “रथयावा
ना” रथेन गच्छन्ती, “वृचहणा” वृचस्य हन्तारी “अपराजिता”
केनाप्यपराजितौ “तस्य” तं मां “बोधतम्” ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ २ ३ १ २ २ ३ १ २ २ १ २
इदं वामादिरम्माध्वधुक्षन्नद्रिभिर्नरः ।

१ २ २ १ २
इन्द्राग्नीतस्यबोधतम् ॥ ३ § ॥ १०

* ‘सखी—साधन-सभायः’—इति वि० ।

† ‘तस्य—यजमानस्य’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, २, २०, २ ।

§ ‘तोशासा—दीप्ति-सम्यज्ञौ’—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ६, २, २०, २ ।

हे “इन्द्राग्नी !” “वां” युवाम् उद्दिश्य “नरः” यज्ञस्य
नेतारः “अद्रिभिः” ग्रावभिः “मदिर” मदकरं “मधु” सोमा-
त्मकम् अमृतम् “अक्षन्” अपूरयन् । सिद्धमन्यत् ॥ ३ ॥ १०

इति सामवेदार्थ-प्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य सप्तमस्याध्यायस्य

तृतीयः खण्डः* ॥ २ ॥

अथेन्द्रायेन्दोमरुत्वतइति-चतुर्थखण्डे†—

तृचात्मके प्रथम-सूक्ते‡ प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १

इन्द्रायेन्दोमरुत्वतेपवस्वमधुमत्तमः ।

३ १ २ १ २ ३ १ २

अर्कस्ययोनिमासदम् ॥ १ ॥

हे “इन्दो” सोम ! “मधुमत्तमः” अतिशयेन मधुमान् त्वम्
“अर्कस्य” अर्चनीयस्य यज्ञस्य “योनिम्” स्थानम् “आसदम्”
उपवेष्टुम् “मरुत्वते इन्द्राय” इन्द्रार्थम् “पवस्व” क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

तन्वाविप्रावचोविदःपरिष्कृण्वन्तिधर्णसिम् ।

१ २ ३ १ २

सन्त्वाम्जन्त्यायवः ॥ २ § ॥

* ‘उक्तं प्रातःसवनम्’—इति वि० ।

† ‘इदानीं माध्यन्दिनं सवनमुच्यते’—इति वि० ।

‡ ‘इषोष्टधीय-प्रभृतौनि सामानि, तेषां प्रकृतावार्षेयमुक्तम्’—इति वि० ।

§ २० अ० ५, २, ४, ६ (२भा० १८ पृ०)=४० वे० ७, १, ४०, २ ।

§ ४० वे० ५, १, ४०, २ ।

हे सोम ! “त” पवमानं “त्वा” त्वाम् “धर्षसि” धर्तारं
“विप्राः” प्राज्ञाः “वचोविदः” स्तोतारः* “परिष्कृण्वन्ति”
अलङ्घुर्वन्ति† । अपि च “त्वा” त्वाम् “आयवः” मनुष्याः‡
“सम्भृजन्ति” सम्यक् शोधयन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ ३ १ ३ ३ १ २ २ ३ १ १
रसन्तेमित्रोऽर्धमापिबन्तुवरुणःकवे ।

१ १ ३ १ १
पवमानस्यमरुतः ॥ ३ ॥ ११

हे “कवे” क्रान्तकर्मन् सोम ! “पवमानस्य” चरतः “ते”
तव रसं§ “मित्रः” “अर्धमा” च “वरुणः” च “मरुतः” च
एते सर्वे देवाः “पिबन्तु” ॥ ३ ॥ ११

१ २ २ १
॥ इषोवृधौयम् ॥ इन्द्रायेन्दाउ । मरुत्वतायि ।

१ १ १ १ १ १ १ २
पवस्वामा २ । धुमत्तमाः । अर्कस्यायो २ । निमा ।

१ ३ ५ २ २ २ २ १
स्यारंदा २ ३ ४ औक्षोवा ॥ (१) तन्वाविप्राः । वचोविदाः ।

* विप्रा वचोविदः—मेधाविनः ऋत्विजः—इति वि० ।

† परिष्कृण्वन्ति—परिचरन्ति—इति वि० ।

‡ “आयवः”—इति मनुष्य-नामास्तु सप्तदश नैषण्डकम् (१, २) ।

॥ ऋ० वि० ७, १, ४०, ४ ।

“रस” वीर्यम्—इति वि० ।

परिष्काण्वी२ । ति॒ध॒र्ण॒सा॒यि॒म् । स॒न्त्वा॒मा॒ज्जी॒२ । ति॒

आ । या॒र॒वा॒र॒३४ औ॒हो॒वा ॥ (२) र॒स॒न्ते॒मा॒यि । चो॒

अ॒र्य॒मा । पि॒व॒न्त॒वा॒२ । रु॒णः॒क॒वा॒यि । प॒व॒मा॒ना॒२ ।

स्य॒म् । रु॒र॒ता॒२३४ औ॒हो॒वा । इ॒षो॒वृ॒धे॒१ (३) ॥ १८ * ॥ [१]

॥ गा॒य॒त्री॒क्री॒ञ्च॒म् ॥ इ॒न्द्रा॒ये॒न्दा॒ औ॒हो॒ । मा॒३ रु॒

त्वा॒२३४ ता॒यि । पा॒व॒स्वा॒मा । धू॒म् । ता॒२३४ माः ।

माः । प॒व॒स्व॒म॒धु॒मा॒३२ । ता॒२३४ माः । अ॒र्क॒स्यो॒ना॒२

इ॒यि॒म् । अ । वा॒ह्या॒यि । सा॒२३४ दा॒म् । ए॒हि॒या॒३

ह्य॒ ॥ (१) त॒न्त्वा॒वि॒प्रा॒ औ॒हो॒ । वा॒३ । चो॒ । वो॒२३४ दाः ।

पा॒रि॒ष्का॒ण्वी॒ । ता॒३ यि॒ध॒ । णा॒२३४ सा॒यि॒म् । परि॒ष्कृ॒

ण॒व॒न्ति॒धा॒३२ । णा॒२३४ सा॒यि॒म् । स॒न्त्वा॒मृ॒ज॒न्ता॒२३ यि ।

अ । वा॒ह्या॒यि । या॒२३४ वाः । ए॒हि॒या॒३ ह्य॒ ॥ (२) र॒स॒

न्तेमा^२ओ^१हो । ओ^२अ^३र्या^४३४मा । पा^५यि^६वन्तु^७वा । ह^८३णः^९ ।
 का^३२३४वा^५यि । पि^४वन्तु^८वरुणा^१३२ः । का^३२३४वा^५यि । प^१व
 मान^२स्या^३२३ । म । वा^५हायि । ह^१२३४ताः । ए^५क्षि^६या^७६
 हा । हो^५पू^४ई । डा^४(३) ॥ २० * ॥ [२]

॥ वा^२ज^२दा^३वदा^३वयम् ॥ इ^१न्द्रा^१ये^३न्दा^३उ । म^१ह^१र^३त्वा^३३
 ४ता^५यि । प^१वा^३र^५स्वा^२३४मा । धु^२म^१त्ता^१२माः । आ^३२३र्का ।
 स्या^१२यो । नि^२मो^१र^५३४वा । सा^४प्र^५दो^२ई^५हायि ॥ (१) त^२ग^२त्वा
 वि^१प्राः । व^३चो^५र^५वी^१३४दाः । परा^१र^३यि^५ष्का २३४ ए^५र्वा ।
 ति^२ध^१र्णा^१र^२सा^१यिम् । सा^२र^१३न्त्वा । मा^२२र्जा । ति^२यो^१३४
 वा । या^५प्र^४वो^५ई^१हायि ॥ (२) र^१स^२न्ते^२मा^१यि । ओ^१अ^२र्या^३
 २३४मा । पि^५बा^१र^३न्तू^५३४वा । रु^५णः^१का^२२वा^१यि । पा^२३४वा ।
 मा^१२ना । स्य^२मो^१३४वा । ह^५प्र^४तो^५ई^१हायि (३) ॥ २१ * ॥ [३]

* क० गा० ३ प्र० १ अ० १० सा० ।

† क० गा० ३ प्र० १ अ० ११ सा० ।

२ १ ३ ४ ५ ६ ७ ८
 ॥ आश्वसूक्तम् ॥ आश्वोवाहायि । इन्द्रायेन्दा
 २ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८
 उ । मरु । त्वते । ऐहीयेही१ । पावस्वमधुमात्तमः ।
 २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 ऐहीयेही१ । आ२यि । आर्का२स्यायो२ । निमा ।
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 सारदार३४औहोवा ॥ (१) ॥ आश्वोवाहायि । तन्त्वा
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 विप्राः । वचो । विदः । ऐहीयेही१ । पारिष्कृण्वन्ति
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 धार्णसिम् । ऐहीयेही१ । आ२यि । सान्त्वा२मार्जा
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 २ । तिआ । यारवार३४औहोवा ॥ (२) ॥ आश्वोवा
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 हायि । रसन्तेमायि । जोआ । र्यमा । ऐहीयेही१ ।
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 पायिवन्तुवरुणाःकवे । ऐहीयेही१ । आ२यि । पावा
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 रमाना२ । स्पम । हूरतार३४औहोवा । शुक्रआङ्ग
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 तार३४पूः(३) ॥ ४ * ॥ [४]

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 ॥ आमहीष्यम् ॥ इन्द्रायाश्विन्दोमरुत्वतायि । पवा

स्वा१मा२ । धुमा२३त्तमाः । अ१र्क२स्ययो । निमा२३स

दाउ । वा३ । स्तौषे३४५(१) ॥ ४ * ॥ [५]

॥ दा१र्ढ२च्युतम् ॥ इन्द्रा । इ॒हा । येन्द्रो॑म॒ह् र॒त्वता

यि । इ॒हा । प॒वा । इ॒हा । स्व॒मधु॑मा॒र॒त्तमाः । इ

हा । अ॒र्का । इ॒हा । स्य॒योनि॑मा॒र॒स॒दाम् । इ॒हा१ ॥ (१)

त॒न्त्वा । इ॒हा । वि॒प्राव॑चो॒र॒विदाः । इ॒हा । प॒रायि ।

इ॒हा । कृ॒ण्वन्ति॑धा॒र॒णा॒सायि॑म् । इ॒हा । स॒न्त्वा । इ

हा । मृ॒जन्ति॑आ॒र॒यवाः । इ॒हा१ ॥ (२) र॒साम् । इ

हा । ते॒मि॒त्रो॒आ॒र॒य्य॑मा । इ॒हा । पि॒वा । इ॒हा । तु

व॒रुणा॒र॒कवा॑यि । इ॒हा । प॒वा । इ॒हा । मा॒नस्य॑मा

र॒त्ताः । इ॒हा१ ॥ (३) ॥ १३ † ॥ [६]

१ २ २ २ २ १ ०
॥ वारवन्तीयोत्तरम् ॥ इन्द्रायेन्दाऔहोहायि । मा

१ ३ ५ २ १ ५ २ १ २
रुत्वार२३४तायि । पवास्वार२३४हायि । मधुमत्ता ३ ४ ।

३ ४ २ ५ १ ३ ५ २ २ ५ १ १ २
आहोवा । इद्धार२३४हायि । उज्जवार२३४माः । अकस्य ।

१ ० २ २ ३ ४ २ ५ १ २ ५ ३ २ २
योनिमासा३४ । औहोवा । इद्धार२३४हायि । औहो

५ २ ५ २ २ २ १
३१२३४ । दाम् । एहियाईहा ॥ (१) तन्त्वाविप्राऔहो

२ ३ ५ २ १ ५ १
हायि । वाचोवीर२३४दाः । परायिष्कार२३४हा । एवन्ति

२ ३ ४ २ ५ १ २ ५ ५
धर्णा३४ । औहोवा । इद्धार२३४हायि । उज्जवार२३४सीम् ।

२ १ २ १ ० २ २ ३ ४ २ ५ १ ३
सन्त्वाम् । जान्निआया३४ । औहोवा । इद्धार २ ३ ४

५ ३ २ ५ ५ २
हायि । औहो३१२३४ । वाः । एहियाईहा ॥ (२) रस

२ २ २ १ २ ३ ५ २ १
नोमा । औहोहायि । औयर्था२३४मा । पिवातूर३

५ १ २ ३ ४ २ ५ १ ३ ५
४हायि । वरुणःका३४ । औहोवा । इद्धार२३४हायि ।

२ ३ ५ २ १ १ २ १ ० २ ३ ४ २ ५
उज्जवार२३४वायि । पवमा । नास्यमरु ३४ । औहोवा ।

^{१३} इहा^५र३४हायि । ^{३४ २} औहो^{५२}र१२३४ । ^५ ताः । ^५ एहियाईहा ।

^४ हो^५ई । डा(३) ॥ १६ * ॥ [७]

^{१२२ १२ २२ १ २} ॥ इहवदामदेव्यम् ॥ ^१ तन्वाविप्रावचोविदः । इहा ।

^{१ २} परिष्कृण्वन्ति^{१ २} धर्णसारिग्रिम् । इहा । ^{१ २} सन्त्वामृजन्तार

^{१ २} यि । इहा३ । ^{१ ५ ५} यार३४वोइहायि(२) ॥ १८ * ॥ [८]

^{२ २ १ २} ॥ मार्गीयवाद्यम् ॥ ^१ रसौहोवा । ^{३२} तेमारयि । चो

^{२ ३ ५} अर्यार३४मा । ^{१ १} पिवन्तुव । ^{१ २} रुणाःकाश्वारयि । ^{१ २} पव ।

^{१ २} औ३होयि । ^{२ ५} मार३४ना । ^{१ १ ३ ५ २ २} स्यारमार३४औहोवा । ^१ ए३ ।

^{१ १ १ १ १} रूता३४५ः(३) ॥ २० * ॥ [९] ११

* क० गा० २१प्र० २अ० १६सा० ।

† क० गा० २१प्र० १अ० १८सा० ।

‡ क० गा० २१प्र० १अ० २०सा० ।

सृज्यमानेति-प्रगाथात्मकं द्वितीयं सूक्तम्—

तत्र प्रथमा ।

३ १ २

३ १ २ २ २

मृज्यमानःसुहृत्स्यासमुद्रेवाचमिन्वसि ।

३ २ ३ १ २

३ १ २ २ ३ २ ३ १ २ ३ क २ २

रयिमिशङ्गवज्जलम्पुरस्सुहृत्पवमानाभ्यर्षसि ॥ १ ॥

हे “सुहृत्स्या” [हस्ते भवा हृत्स्या अङ्गुलयः] शोभनाङ्गुलिक
सीम ! “मृज्यमानः” शोध्यमानः त्वं “समुद्रे” अन्तरिक्षे कलशे
वा “वाचं” शब्दम् “इन्वसि” प्रेरयसि । किञ्च हे “पवमान”
पूयमान सीम ! “मिशङ्ग” हिरण्यैः पिशङ्गवर्णं “वज्जलं”
प्रभूतं “पुरस्सुहृत्” बहुभिः सुहृत्णीयं “रयिं” धनम् “अभ्यर्षसि”
स्तीतृणामभि चरसि प्रयच्छसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ ३

३ १ २

३ २ ३ १ २

३ १ २

पुनानोवारपवमानोअव्ययेवृषोअचिक्रददने ।

३ १ २

३ १ २ २ २ १ १

देवानां सोमपवमाननिष्कृतङ्गोभिरञ्जानो

अर्षसि ॥ २ ॥ १२

* ‘बृहती, ऋक्षोर्न्ध्र-प्रसूतोनि ब्राह्मणोक्तानि’—इति वि० ।

† ऋ० ऋ० ६, १, ३, ७ (२ भा० ३२७ पृ०) = ऋ० वे० ७, ५, १६, १ ।

‡ ऋ० वे० ७, ५, १६, १ ।

“अयं” सोमः “वृषः” वृषभसदृशः* सन् “पुनानः” अभिषूय-
माणः सर्वं शोधयतु “अव्यये” अविमये “वारे” बाले† पवित्रे
“पवमानः” पूयमानः सन् “वने” वननीये “उदके” काष्ठे
कलशे वा‡ “अचिक्रदत्” शब्दमकरोत् । [अथ प्रत्यक्षवादः]
हे “सोम । पवमान !” त्वं “गोभिः” गव्यैः क्षीरादिभिः§
“अञ्जानः” अञ्जमानः॥ सन् “निष्कृतं” संस्कृतं§ देवानां
स्थानम् “अर्घसि” गच्छसि ॥ २ ॥ १२

॥ औत्तणोरन्ध्रम् ॥ मृज्यमानाः । सुहस्तियाः । सा
मू३द्रायिवा । चमिन्वसा३यि । रायी३म्पायिशा । गम्ब
ज्जला३म् । पू३रु२स्पृ२३४हाम् । पवमा । ना । औ३
हो । भियो२३४वा । पा३सो३हायि ॥ (१) पवमाना ।
भियर्षसा३यि । पावा३माना । भियर्षसा३यि । पूना३

* ‘वृषा उ इति पदपूरणः’—इति वि० सम्यतश्चैष केदः पदकारस्य तथाहि—

१२२ ३
“वृषा । उ”—इति ।

† ‘वने—काष्ठमये द्रोणकलशे अथवा वने उदके महीभूते’—इति ।

‡ ‘गोभिः—उदकैः अथवा गो-सम्पत्तैः क्षीरैः’—इति वि० ।

॥ ‘अञ्जानः—मिश्रयमाणः’—इति वि० ।

§ ‘निष्कृतं स्थानम्’—इति वि० ।

^{४ ५} नोवा । ^{२२} रेपवमा३ । ^{१२ १ २ ५} नोआरव्यार३४यायि । ^{१ २ २} वृषोअ ।
^१ चा । ^{२ २ २} औ३हो । ^{१ ५ ४ ५} क्रदो२३४वा । ^५ वा५नो६हायि ॥ (२)
^{२२} वृषोअचायि । ^{१ २ ४ ५} क्रददना३यि । ^२ वार्षो३आचायि । ^२ क्रद
^{१ २ ४ ५} दना३यि । ^२ दागिवा३ना५सो । ^{१ १} मपवमा३ । ^{१ १} नना३यि
^{३ ५ १२ २ १ २ २ १} प्कार३४त्ताम् । ^५ गोभिर । ^{४ ५} जा । ^{१ २ २ १} औ३हो । ^१ नओ२३
^{५ ४ ५} ४वा । ^५ पा५सो६हायि(३) ॥ १ * ॥ [१]

^{२ १ २ २ २ २} ॥ स्वारैडमौत्तणोरन्ध्रम् ॥ ^{२ २} मृज्यमानः सुहस्त्या । ^२ समु
^{१ २ १ २ १ ७ २ २ २} द्रेवोवा । ^{१ २ १ २ २ २} चामिन्वसि । ^{२ २ २ २} रायिन्पिशा ३ । ^{२ २} हा ३ हा ।
^{१ २२ २१ २ १ २ २ १} गन्वज्जलम्पुरुस्यहम् । ^{१ २ २ २ २ २ २ १} पवमाना३ । ^{२ २ २ २ १ २} हा३हा । ^{१ २} भियर्षा
^{१ २२ २ १ २ २ १ २ १ २} र३३यि ॥ (१) ^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २} पवमानाभियर्षसि । ^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २} पवमानोवा । ^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २} भाय
^{१ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २} र्षसि । ^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २} पूनानोवा ३ । ^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २} हा ३ हा । ^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २} रेपवमानोअव्यये ।
^{१ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २} वार्षोअचा३यि । ^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २} हा३हायि । ^{२ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २} क्रदद्वार३ना३४३यि ॥ (२)

७अ०४ख०२, सू०१, २] उत्तरार्द्धिकः ।

^{१ २ १} वृषोच्चिक्रददने । ^{१ २} वृषोच्चोवा । ^{२ २ १ २} क्राददने । ^{१ २ २} दायि
^{२ २ २} वानासोऽ । ^{२ २} द्वाऽद्वा । ^{१ २ २} मपवमाननिष्कृतम् । ^१ गोभा
^१ यिरञ्जाऽ । ^{१ २} द्वाऽद्वा । ^{२ ५} नोच्चर्षाऽसाऽऽयि । ^२ ओऽऽ
४५ई । डा(३) ॥ २ * ॥ [२]

^{२ १ २ १} ॥ वाजजित् ॥ ^१ मृज्यमानः सुहा । ^१ स्त्रियाऽ । समू
^१ र्हो । ^२ द्रेवाऽर्हो । ^{२ २ १} चामिज्जसायि । ^१ रयाऽयिर्हो
^१ यि । ^{२ १} पिशाऽर्हो । ^{२ २ १} गम्बज्जलाम् । ^{२ २ १} पूरुस्पृहाम् । ^१ पवा
^१ र्हो । ^२ मानाऽर्हो । ^{२ २ १} भीयर्षसाऽश्वाऽर्हः ॥ (१) - ^{१ २ २} पयमा
^{२ १} नामिया । ^१ वसाऽयि । ^१ पवाऽर्हो । ^२ मानाऽर्हो । ^{२ २} भी
^१ यर्षसायि । ^१ पुनाऽर्हो । ^२ जीवाऽर्हो । ^{२ २ १} रेपवमा । ^{२ २} नो
^१ ज्ययायि । ^१ वृषोऽर्होयि । ^१ अच्चाऽयिर्होयि । ^{२ २ १} क्राद
^१ द्वाऽश्वाऽर्हः ॥ (२) ^{२ २ २} वृषोच्चिक्रदात् । ^१ वनाऽयि ।

७ ऊ० गा० २५० १५० २५० ।

† “पार्श्ववाजजित्पौत्राण्यन्” — इति ख० पु० भाष्यः ।

^१वृषो^१र^१होयि । अचा^१र^१यिहोयि । ^{२२१}क्राद^१द्वनायि । देवा^२
^१र^२हो । ना^१सो^१र^१हो । मपवमा । ^{२२१}नानिष्कृताम् । गो^२
^१भा^१र^१यिहोयि । अज्जा^१र^१हो । ^{२२१}नो^१अर्षसा^१३१ उवा^१र^१ह ।
^{२२२२}वाजौजिगी^२श्वा^२११(३) ॥ ३ * ॥ [३]

^१॥ वरुण^२साम ॥ मृज्यमानः^१सुह^१स्थोवा । ओवा । सा^१
^{२२२}मुद्रेवा । चमायिन्वा^१सी^२र । ^१रा^१र^१श्यीम् । पार^१श्वि
^१शा । गम्बजलम् । ^२पु^१र^१र^१श्वायि । ^{१११}स्पृ^१हा^१रमा । पव
^{२२२१२}मानाभियर्ष^१सि । पार^१हवा । ^{१२२१}मानाभियौ^१३ । हो^१र^१हो^१र^१३
^५४ । वा । ^४षा^५पु^५सो^५द^५हायि ॥ (१) ^{२२२}पवमानाभियर्ष^१सोवा ।
^{१२}ओवा । ^{१२२}पावमाना । ^{१२}भियार्षा^१सा^१रयि । ^{१२}पू^१र^१हना ।
^{१२}नो^१र^१हवा । ^{१२२२}रेपवमा । ^{१२}नो^१आ^१र^१श्वायि । ^{१४१}व्या^१या^१३आ ।
^{२२२}वृषो^१अचिक्र^१दद्वने । ^{१२}वार^१श्वर्षी । ^{१२१}आचिक्र^१दौ^१३ । ^१हो^१३१२३

४। वा। वा॒पुनोई॒द्यायि ॥(२) वृषो॒अचि॒क्रद॒द॒नोवा।
 ओवा। वा॒र्षोअचि। क्र॒दादा॒शना॒रयि। दा॒र॒रयि॒वा।
 ना॒र॒र॒सी। म॒पव॒मा। न॒जा॒र॒र॒हायि। कृ॒ता॒र॒मा।
 गो॒भि॒र॒ज्ज्ञानो॒अर्ष॒सि। गो॒र॒र॒भायिः। आ॒ज्ज्ञान॒ओ॒र॒।
 हो॒र॒हो॒र॒३४। वा। वा॒पुसोई॒द्यायि(३) ॥ ४ * ॥ [४]

॥ अ॒ङ्गि॒रसा॒ङ्गोष्ठ॒म् ॥ हाउ॒हाउ॒हाउ॒वा। मृ॒ज्य॒मा
 नःसु॒ह॒स्या। इ॒हा। उपा॒र॒३४५। स॒मु॒द्रे॒वाच॒मि॒न्व
 सि। इ॒हा। उपा॒र॒३४५। रयि॒म्पि॒शङ्ग॒म्व॒ज्जलं॒पु॒रु॒स्य
 च॒म्। इ॒हा। उपा॒र॒३४५। प॒व॒मा॒नाभि॒य॒र्ष॒सि। इ
 हा। उपा॒र॒३४५ ॥(१) प॒व॒मा॒नाभि॒य॒र्ष॒सि। इ॒हा। उ
 पा॒र॒३४५। प॒व॒मा॒नाभि॒य॒र्ष॒सि। इ॒हा। उपा॒र॒३४५।
 पु॒ना॒नो॒वा॒रे॒प॒व॒मा॒नोअ॒व्य॒ये। इ॒हा। उपा॒र॒३४५। वृषो

^२ अचिक्रददने । ^{१ २ २} इहा । ^१ उपार३४५ ॥ (२) ^{३ १ १ १ १} वृषोअचिक्रद
^{२ २} दने । ^१ इहा । ^{३ १ १ १ १} उपार३४५ । ^{१ २ २} वृषोअचिक्रददने । ^{१ २ २} इहा ।
^{३ १ १ १ १} उपार३४५ । ^{२ २ १ २ २} देवाजासोमपवमाननिष्कृतम् । ^१ इहा ।
^{३ १ १ १ १} उपार३४५ । ^{२ ३ ५ ५} हाउहाउहाउवा । ^{१ २ २ २ २} गोभिरञ्जानोअर्षसि ।
^१ इहा । ^{३ १ १ १ १} उपार३४५ (३) ॥ ५ * ॥ [५]

^{१ १ २ २} ॥ सम्मतम् ॥ ^{१ २ १} मृज्यमानःसुहस्तिया । ^२ समुद्रेवाऽच
^१ भिन्वसायि । ^२ रयिम्पार३यिगा । ^{१ २} गाम्बजलम् । ^{२ १} पुरुस्य
^{२ १} हाम । ^{३ ३ १} औहो३४वाहायि । ^{२ २} प । ^१ वामार३ना ३ । ^१ हो
^{२ २} वा३हा । ^१ भियर्षा३सा३४३यि ॥ (१) ^{१ १ २ २ २} पवमानाभियर्षसा
^२ यि । ^२ पुनानो३वा । ^{१ २ २} रेपवमा । ^{२ १} नोआव्याया । ^{२ २} औ
^{१ ३ ३ २ २} हो३वाहायि । ^१ वृ । ^२ षोआर३चा३यि । ^{१ १} होवा३हायि ।
^१ क्रदद्वा३ना३४३यि ॥ (२) ^{१ २ २} वृषोअचिक्रददनायि । ^२ वृषो

अचायि^{१ १}क्रद^{२ २}दनायि^२ । देवाना^{१ २ २}र^२सो^१ । मापवमा^१ । न
नायि^१ष्कार्त्ता^{३ १}म^{३ २ २ २ १} । औहो^{१ २}वा^२चायि^{१ २} । गो^१ । भायिरा^१
र^१ञ्जा^{१ २ २} । होवा^{२ १}चा^२ । नो^१अ^२षार^{२ १}सा^२श्श^१यि^१ । ओ
र^१श्श^१यि^१ । डा^१(३) ॥ ५ * ॥ [६]

॥ त्रि^{१ २}णि^{२ २}धन^{१ २}माया^{१ २}स्य^{१ २}म् ॥ मृ^{१ २}ज्य^{२ २}मानः^{१ २}सु^{१ २}दा^{१ २}हा^{१ २}उ^{१ २}हो^{१ २}वा ।
स्ताया^{१ २ १}सार^{२ १}श्श^१मू^१ । द्रे^{१ २}वा^{२ १} । चमा^{१ २}श्श^{२ १}यि^१ । न्वा^१र^१श्श^१
सी^{१ २} । रया^{१ २}श्श^{२ २ १} । औहो^१वा^१ । पि^१श^१ङ्ग^१म्ब^१ज्ज^१लार^१म् । पु^१ह
श्श^{१ २}यि^१ । स्पृ^{१ २}श्श^{२ १}हाम्^१ । पवा^{१ २}श्श^{२ १} । औहो^१वा^१ । माना^१र^१ ।
भिया^{१ २}श्श^१यि^१ । षा^{१ २}र^१श्श^१सी^१ ॥ (१) पव^{१ २ २}माना^{१ २}भिया^{१ २}चा^{१ २}उ^{१ २}हो^{१ २}वा ।
षा^{१ २ १}सा^{१ २}यि^{१ २}पा^{१ २}र^{१ २}श्श^{१ २}बा^{१ २} । माना^{१ २}र^{१ २} । भिया^{१ २}श्श^{१ २}यि^{१ २} । षा^{१ २}र^{१ २}श्श^{१ २}सी^{१ २} ।
पुना^{१ २}श्श^{१ २} । औहो^{१ २}वा^{१ २} । नो^{१ २ २}वा^{१ २}रे^{१ २}पव^{१ २}मा^{१ २}र^{१ २} । नो^{१ २}अ^{१ २}श्श^{१ २}यि^{१ २} ।
व्या^{१ २}र^{१ २}श्श^{१ २}ये^{१ २} । वषो^{१ २}श्श^{१ २} । औहो^{१ २}वा^{१ २} । आ^{१ २}चा^{१ २}श्श^{१ २}यि^{१ २} । क्रदा^{१ २}

^४ ३४५त् । ^५ वार^{२२}३४ने ॥ (२) ^२ वृषो^{१२} अचिक्रद^१ द्वाउ^१ होवा । वा ।

^२ वामा^१ यिवा^२ ३४र्षा । ^१ अचा^{२२} रयि । ^३ क्रदा^{३४} ३४५त् । वार^{३४} ३४

^५ ने । ^४ देवा^१ ३४ । ^{३४ ४२ ५} औ^{१२} होवा । ^{३४} ना^{३४} सोमपवमा^{३४} र । ^{३४} नना

^३ ३४५यिः । ^५ कार^{१२} ३४र्त्ताम् । ^{३४ ४२ ५} गोभा^१ ३४ । ^३ औ^{३४} होवा । आ

^३ ञ्जा^१ र । ^३ नआ^५ ३४५ । ^५ षा^{३४} ३४५ । ^३ षा^{३४} ३४सी^३ ॥ ६* ॥ [७]

^{५ ४} ॥ अभीव^२ र्त्ताम् ॥ ^{५ ४ ५} पवा^१ ३मा^{१२} ३ना^{३४} ऽभियर्ष^१ सोवा । ^{१ २} पावमा

^२ ना । ^{१ २} भिया^{१ २ २} र्षा^{३४} १सा^{३४} रयि । ^{३४ ४५२} पूना^{३४} नोवा^{३४} ३१२३४ । ^{३४} रेपवमा ।

^{२ २ १ २} नो^{१ २} आ^{३ २} व्या^१ शया^३ रयि । ^{३ २} वृषो^१ आ^३ शचा^३ रयि । ^१ क्रदा^३ ३त् । वा

^{३ १ १ १ १} २३४५ । ^३ नार^३ ३४५यि^३ २) ॥ ८† ॥ [८]

^{५ २ २} ॥ कालेय^{४ ५ ४} मः ॥ ^{२ १ २ १} वृषो^३ आ^३ चिक्रद^३ द्दनायि । ^३ वृषो^३ अचा

^{२ ३ २ १} यि । ^{२ २ ३ २ २} क्रद^३ द्दना^३ रयि । ^१ देवाना^३ सो^३ ३ । ^३ मार^३ ३४ । पव

* ज० गा० ८प्र० १ अ० ६ सा० ।

† ऊ० गा० ८प्र० १ अ० ८ सा० ।

‡ “महाकालेयम्”—इति ख० पु० पाठः ।

माननिः । क्राशर्त्ताम् । गोभायिरजौ । वा३४३ । औ

३४वा । नोआधूर्षसायि । हो५ई । डा(३) ॥ ८ ॥ [८]

॥ पौरुमीढम् ॥ पवमा । नाभा३४औहोवा । आ

र्षसि । पवमाना । भियर्षा२३सायि । पुनानोवा । र

पवार३मा । नोअव्ययायि । वृषोआ२३चायि । कृद्

ह्यार३४५ना६५६यि । दत्ता३यार३४५(२) ॥ १२ ॥ [१०]

॥ आङ्गिरसाङ्गोष्ठम् ॥ द्वाउद्वाउद्वाउवा । पुना

नोवारेपवमानोअव्यय । इहा । उपा२३४५ । वृषोअ

चिक्रददने । इहा । उपा२३४५ । देवानां सोमपव

माननिष्कृतम् । इहा । उपा२३४५ । द्वाउद्वाउद्वाउ

॥ अथ० गा० ८ प्र० २ सू० १ सा० ।

† अ० गा० ८ प्र० २ सू० १ सा० ।

‡ 'प्रतोदगोष्ठम्'—इति ख० पु० पाठः ।

वा । गोभिरञ्जानो अर्षसि । इहा । उपा २३ ४

५(२) ॥ ५* ॥ [११]

॥ कण्वरथन्तरम् ॥ पावमानाभिर्यसायि । पवमा
ना । भाश्यार्षाशसायि । पुनानोवारिपवमानो अव्यया
२३४ ऐही । वृषो आ २३४ चायि । क्रदा ३१ उवा २३ । ए३ ।
वनआ(२) ॥ १४ ॥ [१२]

॥ कण्वरथन्तरम् ॥ मार्ज्यमानः सुहस्तिया । समुद्रे
वा । चाशमायिन्वाशसायि । रयिमिशङ्गवज्ज गृहस्पृ
हा २३४ मैही । पवमा २३४ ना । भिया ३१ उवा २३ । ए३ ।
षसआ(१) ॥ ७ ॥ [१३]

॥ अर्कपुष्योत्तरम् ॥ मृज्यमानः सुहस्त्या । ऊवायि ।

* ऊ० गा० १८प्र० २ अ० ५ सा० ।

† ऊ० गा० १८प्र० २ अ० १४ सा० ।

‡ ऊ० गा० २०प्र० २ अ० ७ सा० ।

^{२२ १} औहोवा२ । ^{१२२ २} समुद्रेवाचमिन्सि । ^१ ऊवायि । ^{२२ १} औहो
^{१ २ १ २ १ २ १ २} वा२ । ^१ रयिमिशङ्गम्बज्जलम्पुरुस्पृहम् । ^{२२} ऊवायि । ^{२२} औ
^१ होवा२ । ^{१ २२ २ १ २} पवमानाभियर्षति । ^१ ऊवायि । ^{२२ २} औ । ^२ हो२ ।
^३ वा२३४ । ^{४२ २} औहोवा ॥ (१) ^{१ २२ २ १ २} पवमानाभियर्षति । ^१ ऊवायि ।
^{२२ १} औहोवा२ । ^{२ २२ २ २२ १ २२ २ १ २२} पुनानोवारेपवमानोअव्यये । ^१ ऊवायि ।
^{२२ १} औहोवा२ । ^{१ २ २} वृषोअचिक्रददने । ^{१ २२ १} ऊवायि । ^{२२} औ । ^१ हो२ ।
^३ वा२३४ । ^{४२ २} औहोवा ॥ (२) ^{१ २ २} वृषोअचिक्रददने । ^{१ २२ १} ऊवायि ।
^{२२ १} औहोवा२ । ^{१ २ २} वृषोअचिक्रददने । ^{१ २२ १} ऊवायि । ^{२२ १} औहोवा
^{२ १ २ २ २ २ २ २} २ । ^{२ २} देवानां सोमपवमाननिष्कृतम् । ^१ ऊवायि । ^{२२} औ
^१ होवा२ । ^{१ २ २ २ २ २ १} गोभिरञ्जानोअर्षति । ^१ ऊवायि । ^{२२ १} औ । ^२ हो२ ।
^३ वा२३४ औहोवा । ^{४२ २} अक्कस्यदेवाः परमेवियो२मा २३
^{१ १} ४५ न३ ॥ ८ * H [१४] १२

एतमुत्थमिति तृचात्मकं तृतीयं सूक्तम्—

तत्र, प्रथमा ।

३२ ३२ उं ३ १ २ ३२ ३ १ २

एतमुत्थन्दशक्षिपोमृजन्तिसिन्धुमातरम् ।

१ १ ३ १ २

समादित्येभिरख्यत ॥ १ * ॥

“सिन्धुमातरं” यस्य सोमस्य सिन्धवो नवर्ष मातरी भवन्ति । “त्यं” तम् “एतम्” इमम् सोमं “दश क्षिपः” दश-सङ्खाका अङ्गुलयोः “मृजन्ति” शोधयन्ति । अपि च सोऽयम् “आदित्येभिः” § आदित्यैः “समख्यत” सङ्गच्छते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २२ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ २

समिन्द्रेणोतवायुना तु तण्तिपवित्रया ।

१ २२ ३ १ २

संमूर्यस्यरश्मिभिः ॥ २ ॥ ॥

* ऋ० वे० ७, १, १८, २ ।

† “सिन्धवः”—इति निघण्टु-प्रथम-तृतीयदशे नदीनामसु पठितम् ।

‡ —ताश्च नव “इमस्येगङ्गे (१, ६, ७, ५)”—इति बहुकृत्या ज्ञेयाः ।
नथाहि—गङ्गा, यमुना, सरस्वती, प्रतुद्रौ, परुष्णौ (इरावती), अमिक्री, सरद्वृषा,
वितस्ता, चार्जिकौषा (विपाट) ;—इत्येता नव ।

¶ “क्षिपः”—इति निघण्टुवङ्गुलिनामसु तृतीयम् (२, ५) ।

§ “बहुलज्जन्दसि (७, १, १०)”—इति भिस ऐसभावः ।

॥ ऋ० वे० ७, १, १८, २ ।

“सुतः” अभिषुतः सोमः “पवित्रे” “इन्द्रेण” “सम् एति”
सङ्गच्छते । “उत” अपि च “वायुना” समेति “सूर्यस्य
“रश्मिभिः” किरणैरपि समेति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ २ ३ १ २ १ २ ३ १ २
सनोभगायवायवे पूष्णे पवस्व मधुमान् ।

१ २ ३ १ २
चारुमित्रे वरुणे च ॥ ३ * ॥ १३

हे सोम ! “मधुमान्” मधुररसः “चारुः” कल्याण-रूपश्च
सोऽभिषुतः त्वं “नः” अस्माकम् यज्ञे “भगाय” भगाख्याय
देवाय “वायवे” “पूष्णे” च “मित्रे” मित्राय देवाय “वरुणाय”
च “पवस्व” चर ॥ ३ ॥ १३

२ १ २ १ २ १ २ १ २
॥ इह वदाम देव्यम् ॥ एतमुत्पन्दशक्षिपः । इहा । मृ

१ २ १ २ १ २ १ २
जन्तिसिन्धुमातरा २म् । इहा । समादित्येभिरा २ । इहा

१ ५ ५ १ २ २ २ २ १ २ २ १ २
३ । स्यात् ३४तोद्दहायि ॥ (१) समिन्द्रेणोतवायुना । इ

२ १ २ १ २ १ २
हा । सुतएतिपवित्रआ २ । इहा । सूर्यस्यरा २ ।

१ २ १ ५ ५ १ २ १ २ १ २ १ २
इहा ३ । स्यात् ३४यिभोद्दहायि ॥ (२) सनोभगायवायव ।

१ २२ १२ १२ १२ २
इहा । पूष्णे पवस्वमधुमा रेन् । इहा । चारुर्मिन्नेव

१ २ १ ५ ५
हरे । इहा । णार३४यिचो६हायि(३) ॥ ६ * ॥ [१]

५२४ १ ४ ५ ११
॥ अया सोमीयम् ॥ एता३मू३त्यन्द३क्षिपाः । मृज

० १ ३ ५ १ २२ १
न्तिसायि । धुमा२ता२३४राम् । सामादित्या२३यि ।

२ ४ ५ ४ १ ४२ ५२ २
भिरा३श्यापुता६पु६ ॥ (१) समा३यिन्द्रे ३णोतवायुना । सु

१२ ० १ ३ ५ १ २२ १
तएतायि । पवा३यिन्ना२ ३ ४ आ । सा३सूरिया २ ३ ।

२ ४ ५ ४ १ ४२ ५२
स्वरा३श्मा५यिभा६पु६यिः ॥ (१) सनो३भा३गायवायवायि ।

२२ १२ ० १ ३ ५ १ २ १
पूष्णेपवा । स्वमा२धू२३४मान् । चारुर्मिन्ना २ ३ यि ।

२ ४
वरु३णा५यिचा६पु६(३) ॥ १४ न ॥ [२] १३

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य सप्तमस्याध्यायस्य

चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

* क० गा० ३प्र० २ अ० ७ सा० ।

† क० गा० १२प्र० २ अ० १४ सा० ।

‡ “उक्तो माध्यन्दिनः पवसानः” — इति वि० ।

अथ पञ्चमे खण्डे*—

रेवतीर्न-इति तृचात्मकं† प्रथमं सूक्तम्—

तत्र, प्रथमा ।

११ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
रेवतीर्नःसधमादइन्द्रे सन्तुतुविवाजाः ।

३ १ ३ १ ३ १ २
क्षमन्तोयाभिर्मदेम ॥ १३ ॥

“क्षमन्तः” अन्नवन्तः “याभिः” गोभिः सह “मदेम” तृच्येन
“इन्द्रे” “सधमादे” अस्माभिः सह हर्षयुक्ते सति “नः” अस्माकं
ता गावः “रेवतीः” क्षीराज्यादि-धनवत्यः “तुविवाजाः”
प्रभृत-बलाश्च “सन्तु” ॥ [रेवतीः—रयि-शब्दात् मतुपि “रयेर्मती
बहुलम् (६, १, ३४ वा०)” —इति सम्प्रसारणम्, परपूर्वत्वे,
“इन्द्रीरः (८, २, १५)”—इति मतुपो वत्त्वम्, “वाच्छन्दसि
(६, १, १०६)”—इति पूर्वसवर्णदीर्घः, “रे-शब्दाच्च मतुप
उदात्तत्वं वक्तव्यम् (६, १, १७६ वा०)”—इति रे-शब्दादु-
त्तरस्यापि भवतीति पूर्वमेवोक्तम् । सधमादे—मद इति योगे
क्षीरादिकः, सह मादयतीति सधमादः “सधमादस्ययोज्ज्वलसि
(६, १, ८६)”—इति सह-शब्दस्य सध आदेशः, याधादिना
(६, २, १४४)—उत्तर-पदान्तोदात्तत्वे प्राप्ते “परादिञ्छन्दसि

* ‘इदानीं’ इष्टानि—इति वि० ।

† ‘रेवतीषु वारवन्तोयं इष्टं भवति’—इति वि० ।

‡ ख० ख० १, २, १, ८ (१सा० ३५३पृ०)=ख०, वे० १, २, २०, ३ ।

बहुलम् (६, २, १६६)”—इति उत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । तुवि-
वाजाः—बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्ररत्वम् (८, २, १) । क्षुमन्तः
—दु क्षु र कु शब्दे (अदा० प०), अस्मात् क्षिपि तुगभाव-
श्चान्दसः, “क्षुनुङ्भ्यां मतुप् (६, १, १७६)”—इति मतुप्
उदात्तत्वम् । मदेम—मदी हर्षे (दि० प०), व्यत्ययेन शप्,
अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे शपः पित्वादनुदात्तत्वम्,
ततो धातुस्ररः शिष्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ २ ४ १ २ ३ २ ४ १ २ ३ ४
आघत्वावांत्मनायुक्तस्तोतृभ्यो धृष्णवीयानः ।

२ २ ७ ३ २ २ २ २ २
अष्टणोरक्षन्चक्रयोः ॥ २ * ॥

हे “धृष्णो !” धार्ढ्ययुक्तेन्द्र !† “त्वावान्” त्वत्सदृशी देवता-
विशेषः, “त्मना” आत्मना अस्मदनुग्रह-बुद्ध्या युक्तः “इयानः”
अस्माभिर्याज्यमानः “स्तोतृभ्यः” स्तोतृणामनुग्रहाय तदभीष्टमर्थं
“घ” अवश्यम्‡ “आ ऋ णोः” आनीय प्रक्षिपतु । तच्च दृष्टान्तः
—“चक्रयोः” रथस्य चक्रयोः “अक्षन्” यथा अक्षं प्रक्षिपति तद्वत् ॥
त्वावान् वतुप्प्रकरणे “युष्मदस्मद्भ्यां कृन्दसि सादृश्य उपमङ्गा

* ऋ० वे० १, २, २०, ४ ।

† ‘धृष्णो’—धारण-समावः—इति वि० ।

‡ ‘घ’—इति पद-पूरणः—इति वि० ।

नम् (५ २, ८४ वा०)"—इति वतुप् "प्रत्ययोत्तर-पदयोश्च
 (७, २, ८८)"—इति मपर्यन्तस्य त्वादेशः, "आ सर्वनाम्नः
 (६, ३, ८१)"—इति दकारस्यात्वं, वतुपः पित्वादनुदात्तत्वे
 (३, १, ४) प्रातिपदिक-स्वरः शिथ्यते । लृता—"मन्ते-
 ष्वाङ्गादेरात्मनः (६, ४, १४१)"—इत्याकार-लोपः । घृष्णो—
 जि घृषा प्रागल्भ्य, "तसिगृधि-घृषि क्षिपेः क्लृ, आम-
 न्वितानुदात्तत्वम् । ईयानः-ईङ् गतौ, (दि० आ०) छन्दसि
 लिट् (३, २, १०५), तस्य "लिटः कानच्चा (३, २, १०७)"
 —इति कानजादेशः, "अचिश् धातु (६, ४, ७७)"—इत्या-
 दिना इयङादेशः, "चितः (६, १, १६३)"—इत्यन्तोदात्तत्वम् ।
 ऋणोः—ऋण गतौ (तना० उ०) लङि व्यययेन तिपः सिपि
 (३, १, ८५), "इतश्च (३, ४, ८७)"—इतीकारलोपः,
 "तनादि-कृञ्भ्य उः (३, १, ७८)",—सार्वधातुकगुणः
 (७, ३, ८४), "बहुलश्छन्दस्यमाङ्योगेऽपि"—इत्यङागमा-
 भावः, विकरण-स्वरेणान्तोदात्तत्वम् । अक्षम्—"अक्षस्यादेवनस्य
 (फि० २, १२)"—इत्याद्युदात्तत्वम् । चक्रयोः—अकारस्येका-
 रश्छान्दसः (३, १, ८५)" ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१२ २२ ३१२ ०२ ३२

आयद् वः शतक्रतवाकामञ्चारितृणाम् ।

३ २७ ३१२ २२

ऋणोरक्षन्तश्चोभिः ॥ ३ * ॥ १४

हे "शतक्रतो" इन्द्र ! "यत्" "दुवः" धनं कामितार्थ-

रूपम् स्तोत्रभिः आप्तव्यमस्ति तं कामं “जरितृणां” स्तोतृणा-
मनुग्रहाय “आ ऋणोः” आनीय प्रक्षिपसि । तच्च दृष्टान्तः—
“शचीभिः” कर्मभिः शकटोचित-व्यापार-विशेषैः “अक्षं न” यथा
अक्षं प्रक्षिपति तद्वत् ॥ [शचीभिः—शची-शब्दः शार्ङ्गरवादित्वात्
(४, १, ७३) ङीबन्तत्वादाद्युदात्तः (३, १, ४) ॥ ३ ॥ १४

१ २ २ २ २ १ १
॥ वारवन्तीयोत्तरम् ॥ रेवतीर्नाञ्चौहोवायि । सा

३ ५ २ २ १ ५ १ २
धामार२३४दायि । इन्द्रायिसा२३४हा । तुतुविवा३४ ।

३ ४ ५ ३ ३ ५ २ ३ ५ २ १
औहोवा । इह्वा२३४हायि । उज्जवा२३४जाः । जुम

२ १ ७ २ ३ ४ ५ १ ३ ५
न्तः । याभिर्मदा३४ । औहोवा । इहार२३४हायि ।

३ २ ५ ५ २ २ २ २
औहो३१२३४ । मा । एहियाईहा ॥ (१) आघत्वावा५

२ १ २ ३ ५ २ १ ५
औहाहायि । त्मानायू२३४क्ताः । स्तोतृभ्यो२३४हायि ।

१ २ २ २ ४ ५ १ ३ ५ २ ७
धृष्णुवीया३४ । औहोवा । इह्वा२३४हायि । उज्जवा

५ २ १ २ १ ७ २ ३ ४ ५ १ ३
२३४नाः । ऋणोर । ज्ञानचक्रा३४ । औहोवा । इहा

५ २ २ ५ ५
२३४हायि । औहो३१२३४ । योः । एहियाईहा ॥ (२)

^{१२} ^२ ^२ ^१ ^१ ^१ ^३ ^५ ^{२२} ^१
 आयद्वा औहोहायि । शातक्रार३४ताउ । आकामा३३
^५ ^१ ^१ ^{३२} ^{४२} ^५ ^१ ^३ ^५
 ४हायि । जरितृ३४ । औहोवा । इहार३४ हायि ।
^१ ^३ ^५ ^{२१२२} ^१ ^७ ^२ ^{३२} ^{२२} ^५
 उऊवा२३४णाम् । ऋणोर । क्षान्नशचा३४ । औहोवा ।
^१ ^३ ^५ ^{३२} ^१ ^{५२} ^५
 इद्वा२३४हायि । औहो३१२३४ । भीः । एद्वियाईद्वा ।
^४
 हो५ई । डा(३) ॥ ७ * ॥ [१] १४

सुरूपकलुमिति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र, प्रथमा ।

^३ ^२ ^३ ^१ ^२ ^३ ^१ ^५ ^३ ^१ ^२
 सुरूपकलुमृतयेसुदुधामिवगोदुद्धे ।
^२ ^२ ^२ ^३ ^२
 जुह्वमसिद्यविद्यवि ॥ १ ॥

“सुरूपकलु,” श्रीभन-रूपोपेतस्य कर्मणः कर्त्तारमिन्द्र
 “जतये” अस्मद्रक्षणार्थम् “द्यवि द्यवि” प्रतिदिनं “जुह्वमसि”
 आह्वयामः ॥ [द्यो-शब्दः प्रातिपदिक-स्वरैरान्तोदात्तः (फि० १, १),
 “नित्य वीप्सयोः (द, १, ४)”—इति द्विर्भावः, ‘तस्यपरमाद्ये ङितम्

* ऊ० गा० ३प्र० २अ० ७वा० ।

† ऊ० गा० २, २, १, १ (१भा० २६६४०) = ऋ० वे० १, ४, ७, १ ।

(८, १, २) “अनुदात्तश्च (८, १, २)” — इति द्वितीयस्यानुदात्तत्वम् । जुहमसि—इत्यत्र “इदन्तोमसि (७, १, ४६)” — इति इकार आगमः, प्रत्यय-स्वरेण (३, १, ३) इकार उदात्तः] आह्वाने दृष्टान्तः—“गोदुहे” गोधुगर्थं [गां दोग्धोति गोधुक् ; सत्सु द्विषेत्यादिना (३, २, ३१) क्षिप्, कदुत्तरप्रकृतिस्वरत्वम् (६, २, १३८)] “सुदुषाम् इव” सुष्ठु दोग्ध्री गामिव यथा लोके यो दोग्धा तदर्थं तस्य अभिमुख्येन दोग्धनीयां गामाह्वयन्ति तद्वत् [सुष्ठु दुग्धे इति सुदुषा, “दुहः कव्वश्च (३, २, ७०)” — इति कप् प्रत्ययः इकारस्य च घकारः, कित्वाद् गुणाभावः (१, १, ५), कपः पित्वाद् अनुदात्तत्वे धातुस्वरेणोकार उदात्तः (६, १, १६२) ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

उपनःसवनागहिंसोमस्यसोमपाःपिब ।

३ २३ ३ २ ३ १ २

गोदाइद्रेवतोमदः ॥ २ * ॥

हे “सोमपाः” सोमस्य पातरिन्द्र ! सोमं पातुं “नः” अस्मदीयानि “सवना” सवनानि त्रीणि “उप” समीपे “आ गहि” आगच्छ [सवना—सूयते सोम एष्विति सवनानि सुपो ङादेशः (७, १, ३८) टिलोपश्च (६, ४, १४३), “लिति (६, १, १८३) — इति गत्ययात् पूर्वस्या-”

कारस्य उदात्तत्वम् । गहि—इत्यत्र गमिः “बहुलश्चन्दसि (२, ४, ७१)—इति शपो लुक्, हेर्ङित्वादनुदात्तोपदेशेत्यादिना (६, ४, ३७) मकार-लोपः, “अतोहेः (६, ४, १०५)” —इत्यामीय-शास्त्रीरे लुकि कर्त्तव्ये “असिद्धवदत्ताभात् (६, ४, २२)” —इति आभाच्छा- स्त्रीयो मकार-लोपोऽसिद्धवद् भवति] । आगत्य च “सोमस्य” सोमं “पिव”, “रेवतः” धनवतः तव “मदः” हर्षः “गोदा इत्” गोप्रद एव, त्वयि हृष्टे सति अस्माभिर्गावो लभ्यन्त इत्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
अथाते अन्तमानां विद्यामसुमतीनाम् ।

१ ३ १ २ ३ १ २
मानो अतिस्थ आगहि ॥ ३ * ॥ १५

“अथ” सोमपानानन्तरं हे इन्द्र ! “ते” तव “अन्तमा- नाम्” प्रन्तिकतमानामतिशयेन तव समीपवर्तिनां “सुम- तीनां” शोभन-मति-युक्तानां शोभन-प्रज्ञानां पुरुषाणां मध्ये स्थित्वा “विद्याम” वयं त्वां जानीयाम [यद्वा, सुमतीनां शोभन- बुद्धीनां कर्मानुष्ठान-विषयाणां लाभाये मित्यध्याहारः बहुव्रीहि- पक्षे पूर्वपद-प्रकृति-स्वरापवादो “नञ्-सुभ्याग् (६, २, १७२)” — इत्युत्तर-पदान्तोदात्तः । कर्मधारय-पक्षेऽपि अव्यय-पूर्वपद- प्रकृति-स्वरापवाद-कृतस्वरेणान्तोदात्तैव (६, २, १३८) । अतो मतुपि ऋखादन्तोदात्ताच्च सुमति-शब्दात् परस्य नामो “नाम-

न्यतरस्याम् (६, १, १७७)”—इत्युदात्तत्वम्] । त्वमपि “नः”
 अस्मान् “अति” अतिक्रम्य “माख्यः” अन्येषां त्वत्स्वरूपं मा प्रक-
 थयः [ख्या प्रकथने (अदा० प०)—इत्यस्य लुङि “अस्यतिवक्ति-
 ख्यातिभ्योऽङ् (३, १, ५२)” । आगाहि—गमेः शपो लुकि
 ङित्त्वादनुदात्तोपदेशेति (६, ४, ३७) मकार-लोपस्यासिद्धवदच्चा-
 भादिति (६, ४, २२) असिद्धवद्भावात् “अतो हेः (६, ४, १०५)”
 —इति लुङ् न भवति ॥ ३ ॥ १५

उभेयदिन्द्रोदसीति-लृचात्मकं तृतीयं सूक्तं ;

तत्र, प्रथमा ।

३ १ २ २ ३ १ २ २ ३ १ १ २
 उभेयदिन्द्रोदसी आपप्रायोषाद्व ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
 महान्तन्त्वामहीनां सस्राजश्चर्षणीनाम् ॥

३ १ २ २ ३ १ २ २
 देवीजनित्रयजीजनङ्गद्राजनित्रयजीजनत् ॥ १ * ॥

हे “इन्द्र !” “उभे” “रोदसी” द्यावापृथिव्यौ “यत्” यः
 त्वम् “आ पप्राथ” स्वतेजसा आपूरयसि [प्रा पूरणे, आदादिकः
 (५०) . छान्दसो लिट् (३, २, १०५)] “उषा इव” यथा उषाः
 स्व-भासा सर्वं जगदापूरयति तद्वत् त्वं “महीनां” महतां देवा-
 तांमपि “महान्तम्” अधिकं “चर्षणीनां” मनुष्याणामपि

“सम्प्राजम्” ईश्वरम् इन्द्रं “त्वा” त्वाम् “देवी” देवनशीला
 “जनित्रो” साधु-जनघित्री अदितिः “अजीजनत्” अतः कार-
 णात् सा “भद्रा” कल्याणी प्रशस्ता “जाता” [जनेष्यन्तात्
 साधुकारिणि टन् (३, २, १३४), “जनिता मन्त्रे (६; ४, ५३)” —
 इति इडादौ णि-लोपो निपात्यते, ऋत्रे भ्यइति ङीप् (४, १, ५)
 ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ २ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
 दीर्घं ह्यङ्कुशं यथाशक्ति विभर्षि मन्तुमः ।

१ १ २ २ ३ २ ३ १ २ २
 पूर्वेण मघवन्पदावयामजीयथायमः ।

३ १ २ २ ३ १ २ २
 देवीजनित्रपजीजनद्भद्राजनित्रपजीजनत् ॥ २ * ॥

“दीर्घम्” आयतम् “अङ्कुशं” छणिं “यथा विभर्षि” एव
 मायतां “शक्ति” हे “मन्तुमः” मन्तु ज्ञाने, तद्वन् । [“मनुवसो
 रुः (८, ३, १)” — इति सम्बुद्धौ नकारस्य रुत्वम्] ईदृशेन्द्र !
 विभर्षि धारयसि [डु भृञ् धारण-पोषणयोः जीहोत्यादिकाः, स्त्री
 “भृजामित् (७, ४, ७६)” — इत्यभ्यासस्येत्वम्] हे “मघवन्”
 धनवन्निन्द्र ! यथा “पूर्वेण” देहस्य पूर्वभागे वर्त्तमानेन “पदा”

पादेन “अजः” छागः “वर्या” शाखां आकर्षति तथा पूर्वोक्तया
शक्त्या आकृत्यामः शत्रून् [नियच्छसि—यमेलेटाङ्गागमः, “बहुलं
कन्दसि (२, ४, ७३)” —इति शपो लुक्] । गतमन्यत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ ३ १२ २२ ३ २
अवस्मदुर्हणायतोमर्त्तस्यतनुहिस्त्रिरम् ।

३ १२ २२ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
अधस्पदन्तमीङ्क्षुधियोअस्माअभिदासति ॥

३ १२ २२ ३ १२ २२
देवीजनित्रयजीजनद्भ्राजनित्रयजीजनत् ॥ ३* ॥ १६

“दुर्हणायतः” दुःखप्रद-हरणमाचरतः “मर्त्तस्य” मनुष्यस्य
शत्रोः “स्त्रिरं” दृढं बलम् “अव तनुहि” अवततं नीचीनं
कुरु । “स्म”—इति पूरकः । “तम्” शत्रुम् “ईम्” एनम्
अधस्पदं पादयोरधस्ताद्वर्त्तमानं “क्षुधि” कुरु । “यः” शत्रुः
“अस्मान्” “अभिदासति” उपक्षिपति† । समानमन्यत् ॥ ३ ॥ १६

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य सप्तमस्याध्यायस्य

पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

* ऋ० वे० ८, ७, २१, ३ ।

† ‘अभिदासति—क्षिप्तिं करोति’—इति वि० ।

अथ षष्ठे खण्डे *—

परिखानइति-द्वचात्मके प्रथमं सूक्तम्,

तत्र, प्रथमा ।

१ १ ३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
परिखानोगिरिष्ठाः पवित्रे सोमो अक्षरत् ।

१ २ ३ १ २
मदेषु सर्वधा असि ॥ १ † ॥

अयं “सोमः” “पवित्रे” दशापवित्रे “पर्यक्षरत्” परितः
क्षरति । कीदृशः सन् ? “खानः” शब्दायमानः [“सुवानः”—
इति बहुवचनं पाठः] सूयमानः “गिरिष्ठाः” गिरिस्थायी ग्रावसु
वर्त्तमान इत्यर्थः । हे सोम ! स त्वं “मदेषु” मादकेषु सोदेषु
“सर्वधा असि” सर्वस्य धाता दाता च भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ ३ १ ३ २ ३ ३ २ ३ १ २ २
त्वं विप्रस्त्वङ्गविर्मधुप्रजातमन्वसः ।

१ २ ३ १ २
मदेषु सर्वधा असि ॥ २ ‡ ॥

* ‘इदानीमर्धको वक्तव्यः । तत्र च वैदन्वत-प्रभृतीनि सामानि, ब्राह्मणो-
क्ताः—इति वि० ।

† ऋ० ऋ० ५, १, ४, ८ (२भा० २६ पृ०) = ऋ० वे० ६, ८, ८, १ ।

‡ ऋ० वे० ६, ८, ८, १ ।

हे सोम ! “त्व” “विप्रः” विविधं प्रीणयिता विप्रसदृशो वा
 त्वच्च “कविः” मेधावी, अतस्त्वम् “अन्धसः” अन्नात् जातं
 “मधु” मधुरसं प्रयच्छ सीति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१२ १२३ १ २ ३ १२ ३ १२

त्वैविश्वसजोषसो देवासः पीतिमाशत ।

१ २ ३ १ २

मदेषु सवधा असि ॥ ३ * ॥ १७

हे सोम ! “त्व” त्वयि “पीति” पानं “विश्वे देवासः” सर्वे देवाः
 “सजोषसः” समान-प्रीतयः सन्त “आशत” प्राप्नुवन् ॥ ३ ॥ १७

३ २ ४ २ ४
 ॥ तृतीयं वैदन्वतम् ॥ पाऽ५रि । खानोऽग्नाश्चिरि

५ २ १ १२ १२ १२ ३ २ १ २ १ १ १
 ष्टाः । पवित्रे सो । मोअचरात् । पवित्रे । सोमो २३ ।

४ ५ ३ ४ २ ४ ५ २ १
 चारात् ॥ (१) तूऽ५वम् । विप्राश्स्तूश्चवायिः । मधु

२ १ २ २ २ १ २ १ २ ४ ५
 प्रजा । तमन्धसाः । मधुप्रजा । तमा २३ । धासाः ॥ (१)

० २ ४ २ ४ ५ २ १ २ १ १ २ २ २
 तूऽ५वे । विश्वेऽसाश्चोषसाः । देवासः पायि । तिमा

११ १२२ २ १ ४ ५ १
 शता । देवेसःपी । तिमा२३ । शाता । ओयि ।
 २ २ ५ ११ १ १२
 मदौ । वा३४३ओ३४वा । पुवा । सर्वधाः । असायि ।
 १ ५ २ १ २ १२ ३ १ १ १ १
 मा२दा२३४ओ३वा । ए३ । पुसर्वधाअसी२३४५॥८*॥[१]

१ २ २ २ १
 ॥ वैदन्वताद्यम् ॥ पारौ । खानोगिरिष्ठाः । पवा
 २ ५ १२ १ १ २
 रयिन्ने२३४सो । मोअक्षारा२त् ॥(१) तूवाम् । विप्र
 १ १ ३ ५ २ १
 स्त्वङ्गविः । मधू२प्रा२३४जा । तमन्धामासा२ः ॥(२)
 १ २ २ २ १२ ३ ५ २ २ १
 तूवे । विश्वेसजोषसः । देवा२सार३४ःपी । तिमाशा
 १ २ ५ २ १ १ ५ ४
 ता२ । मदायिषूसा३ । ई३या३ । व३धो२३४वा । आ
 ५
 ५सो६हायि ॥ ८ १ ॥ [२]

५ २ १ २ ३ २ १ १
 ॥ चतुर्थवैदन्वतम् ॥ औ३होयि । इ३हहा३हायि ।
 ३ ५ २ २ ५ २ ३ ५
 औ२हो२३४वा । परायिखा२३४नो । गिरा२३४यिष्ठाः ।

^{२ १ ५ २ ३ ५ २ ३}
 पावित्रे२३४सो । सोअक्षार३४रात् ॥ (१) तुवं^{१ ३}वार३४यि
^{५ २ ३ ५ २ ३ ५ २ ३}
 प्रः । तुवङ्का३४वीः । मधुप्रा३४जा । तमन्वा३४
^{५ २ ३ ५ २ ३ ५ २ ३}
 साः ॥ (२) तुवे^{१ ३}वार३४यिश्च । सजोषार३४साः । देवासा
^{५ २ ३ ५ २ ३ ५ २ ३}
 २३४पी । तिमाशा३४ता । मदायिषू३४सा । वर्धा
^{५ २ ३ ५ २ ३ ५ २ ३}
 आ३४सी । औ३४होयि । इह३४चा३४हायि । औ३४हो३४
^{२ १ ३ १ १ १ १}
 ३४५वा३४५ई । ए३ । उपा३४३४५ (३) ॥ १० * ॥ [३]

^{२ २ १ २ १}
 ॥ ऐध्वा३४हाद्यम् ॥ परि३४सुवा३४इहा । नोगायि । रा
^{२ १ ५ ३ ५ २ २ २ २ २ २}
 यिष्ठाओ३४३४वा । ई३४३४हा । पवित्रेसोमो३४आ । चा
^{२ ३ ५ ३ ५ २ १ २ १}
 रादो३४३४वा । ई३४३४हा ॥ (१) तुवंविप्र३४इहा । तुवाम् ।
^{२ ३ ५ ३ ५ २ २ २ २ २}
 कावाओ३४३४वा । ई३४३४हा । मधुप्रजाता३४मा । धा
^{२ ३ ५ ३ ५ २ २ २ २ २}
 साओ३४३४वा । ई३४३४हा ॥ (२) तुवेविश्व३४इहा । सजो ।
^{२ १ ५ ३ ५ २ २ २ २ २}
 षासाओ३४३४वा । ई३४३४हा । देवासपीती३४मा । शा

ता^{२, १}ओ^५र^३३४वा । ई^५र^{२१}३४च्चा । म^{२, ३}दायि । पू^५साओ^३र^१३४
वा । ई^५र^३३४च्चा । व^४धाः । व^१धारे^७आ^३र^३३४पू^३सा^३६५ईयि ।
ई^३र^५३४च्चा(३) ॥ ८ * ॥ [४]

॥ स^१च्छितम् ॥ परि^{१ २ २}सुवानः । गा^१र^१यिरि^१ष्टाः । पवा
र^१यि । ने^१र^२३सो । मो^{१ २}आ^१र^१क्षारात् । तु^२वंविप्र^१स्तु ।
वा^१र^१कवायिः । म^१ध^१रे । प्रा^१र^१३जा । तमा^१र^१न्धासाः ।
तु^{१ २ २ २}वेविश्चो^१स । जो^१र^{२ २}षसाः । दे^१वा^२र । सा^१र^२३पी । ति
मा^१र^१श्नाता । मा^१र^१३दायि । पू^१र^१सा । व^७धारे^२३ः । हा
उवा^५३ । आ^५र^३३४सो(३) ॥ ६ * ॥ [५]

॥ जरा^२बो^{१ १ २}धीयम् ॥ परि^१सुवो^{१ २ १}वा । नो^{१ २ १}गिरि^{२ १}ष्टाः । पवा
यि^२ने^२र^१३सो । मो^१आ^{१ २}क्षारात् ॥ (१) तु^{१ २}वंविप्रो^{१ २}वा । तू^{२ २}वङ्क
वायिः । म^{२ १}धू^२प्रा^१र^१३जा । तमा^{२ २}न्धासाः ॥ (१) तु^१वेविश्चो

२ १ २ १ २ २ १ २ १
वा । साजोषसाः । देवासा२३ःपौ । तिमाशाता । म

२ ४ ५ ३ २
दायिषू१सा२३र्वा । धाः । असो३४५ई । डा(३)॥१८*॥[६]

२ १ १ २
॥ सुहपोत्तरम् ॥ परिसुवौहो२ । इया । नोगिरा

१ १ २ १
यिष्ठा२ः । पवित्रेसौहो२ । इया । मोअक्षारा२त् ॥(१)

२ १ १ १ १
तुवंविप्रौहो२ । इया । तुवङ्कावा२यिः । मधुप्रजौहो२ ।

१ २ १ २ १ १ २
इया । तमन्वासा२ः ॥(२) तुवेविश्वौहो२ । इया । स

२ १ २ १ १ २ १
जोषासा२ः । देवासःपौहो२ । इया । तिमाशाता२ ।

२ १ १ २ १ २ १
मदेषुसौहो२ । इया । वर्धाआ२३सा३४३यि । ओ२३

४५ई । डा(३) ॥ ३१ ॥ [७]

२ २ २ २
॥ हावियतम् ॥ हाउपरिस्वानोगिरिष्ठाहाउ । प

१ २ २ १ २ ३ ५ २ २
वित्रेसो३ । मोअक्षार३४रात् ॥(१) हाउतुवंविप्रस्तुव

१ २ १ २ ३ ५ २ २
क्वविर्हाउ । मधुप्रजा३ । तामन्वा२३४साः ॥(२) हाउ

* ज० गा० ११प्र० १ अ० १८सा० ।

† ज० गा० १४प्र० १ अ० १३सा० ।

^{२ २ २ २} तुवेविश्वेसजोषसोद्वाउ । ^{२२ १२ १ १ २ ३} देवासःपी३ । ^{१ २ ३} तायिमाशा२

^५ ३४ता । ^{२ १ २ २} ऐ२हो१आ२३यिहो । ^{१२} मदायिषू३सा । ^{१२} वर्धाः ।

^{३ ५२ २} आ२सार३४औहोवा । ^{२ १ ३ १ १ १ १} हविष्मते२३४पु(३) ॥ ८ * ॥ [८]

^{२ ४ ५ २ २ १ ३} ॥ ग्राम्मदम् ॥ ^५ परिसुवानऐ । ^५ हीऐही२ ३ ४ या ।

^{१ १ ५ २ १ २ २ २} गिरिष्ठाऐ२हीऐ२ही३या । ^१ पवित्रेसोमोअक्षरदै२हीऐ

^{५ १ ३ ४ ५ २ १ ३ ५ १} २ही३या ॥ (१) ^१ तुवंविप्रस्तुऐ । ^१ हीऐही२३४या । ^१ वक्त्र

^{१ ५ २ १ २} विरै२हीऐ२ही३या । ^{१ २} मधुप्रजातमन्धसऐ२ही३या ॥ (२)

^{१ ४ २ ५ २ १ ३ ५ १ २ ५ २} तुवेविश्वेसऐ । ^{१ ३} हीऐही२३४या । ^{१ २} जोषसऐ२ही३या ।

^{१ २ २ २ १ ५ २ १ २} देवासःपीतिमाशतऐ२हीऐ२ही३या । ^{१ २} मादायिषुसा३१

^{२ १ ५ ४} २३ । ^४ वर्धो२३४वा । ^४ आपूसोद्वायि(३) ॥ ९ * ॥ [९]

^{२ १} ^{४२} ^{२ ५}
 ॥ दावसुनिधनम् ॥ परिसुवारश्नोगिरिष्ठाहाउ ।
^१ ^{२२ २} ^{२ १ २} ^{१ २} ^१
 पावित्रेसो । मोआश्वाशराश्त् । होवाश्हायि ॥ (१)
^१ ^४ ^३ ^१ ^{२२} ^{१ २}
 तुवंवारश्यिप्रस्तुवङ्गविर्हाउ । माधुप्रजा । तमान्वाश
^{१ २} ^२ ^{२ १ २} ^{४२} ^२
 सारश् । होवाश्हायि ॥ (२) तुवेवारश्यिश्च सजोहाउ ।
^१ ^{२ २ २} ^{१ २} ^{१ २} ^१
 दायिवासःपी । तिमाशाशतारश् । होवाश्हायि । म
^२ ^{१ २} ^२ ^{१ २} ^३
 दायिपूशारश् । होवाश्हा । वर्धाः । आरसारश्
^{५२ २} ^१ ^{२ २ १ २ १ १ १}
 औहोवा । ए३ । दावसूश्च ४५ (३) ॥ १० * ॥ [१०]

^{१ २ २}
 ॥ प्रतीचीनेडङ्गाशीतम् ॥ परिसुवानः । गारयिरि
^१ ^{२ २ २} ^{२ १ ७} ^{५२ १}
 ष्टाः । पावित्रेसो । मोआक्षराश्च ४८त् । हाहोयि ॥ (१)
^{१ २} ^१ ^{२ २} ^{१ ७}
 तुवविप्रस्तु । वारङ्गवायिः । माधुप्रजा । तमान्वसा
^{५२ २} ^{१ २ २ २} ^१
 रश्च ४८ । हाहोयि ॥ (२) तुवेविश्च स । जोरषसाः । दा

२ २ २ १ ७ ३ २ २ २ २
 यिवासःपी । तिमाशतार३४ । द्वाहोयि । मदेषुसार्वा
 २ १ २ ४ ५ ४ ५
 र्धाः । असा । औश्चोवा । ईडा(३) ॥ ११ * ॥ [११]

२ २ २ २ १ २
 ॥ द्वाविष्कृतम् ॥ परिसुवानोगाहाउरायिष्ठाः । प

१ २ २ १
 वित्रेसो । मोआचार३रात् ॥ (१) तुवंविप्रस्तुवद्वाउ

१ २ १ २ २
 कावायिः । मधुप्रजा । तमन्वा२३साः ॥ (२) तुवेवि

२ २ २ १ २ २ २ २
 श्वसजोहाउषासः । देवासःपायि । तिमाशार३ता ।

१ २ १ २ ३ ५ २
 मदा२होशियि । पूर३सा । र्धाः । आ२सा२३४ औ

२ २ १ ३ १ १ १ २
 होवा । द्वविष्कृतेर३४पू(३) ॥ १२ † ॥ [१२]

१ २ २ १ २ २ २ २
 ॥ गौषूक्तम् ॥ परिसुवानोगौ । हौहोवाहायि । रि

१ २ २ २ १ १
 ष्ठाः । पवित्रेसोमऔ२ । ऊवायि । ऊवा२यि । द्वा

१ ३ १ २ २ २ २
 रा३त् ॥ (१) तुवंविप्रस्तुवौ । हौहोवाहायि । कवायिः ।

* ऊ० गा० १५प० १अ० ११सा० ।

† ऊ० गा० १५प्र० १अ० १२सा० ।

† ब० भा० ६, २, ४, ५ (२भा० २३३पृ०) = ब० वे० ७, ५, १८, ३।

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
यस्यतइन्द्रः पिबाद्यस्य मरुतो यस्य वार्यमणा भगः ।

१ २ ३ १ २ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १
आयेन मित्रावरुणा करामह एन्द्रमवसेमहे ॥ २ ॥ १८

हे सोम ! “यस्य” प्रसिद्धस्य “ते” तव रसम् “इन्द्रः”
“पिबात्” पिबति [पा पाने (भ्रा० प०), लेट्टाङ्गागमः]
“यस्य” यच्च सोमं “मरुतः” पिबन्ति, “वा” अपिच “अर्यमणा”†
एतन्नामकेन देवेन सह “भगः”‡ देवः “यस्य” यं सोमं पिबति,
“येन” सोमेन “मित्रावरुणा”॥ मित्रावरुणौ वयम् “आ
करामहे” अभिसुखीकुर्महे । तथा “महे” महते “अवसे”
रक्ष्णाय येन च सोमेन “इन्द्रम्” अभिसुखीकुर्महे, तं त्वाम-
भिषुणोमीत्यर्थः ॥ २ ॥ १८

१ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
॥ दीर्घम् ॥ सासू । न्वेयोवसू३नाम् । योरा२
१ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २
यामा२ । नेतायइडा२३नाम् । सो२३माः । यःसुन्ति

* ऋ० वे० ७, ५, १९, ४ ।

† सुपांसुलुगित्यात्वे (७, १, ३९) रूपम् ।

‡ “भगो व्याख्यातः (३, १६) । तस्य कालः प्रागुत्सर्पणात् तस्यैवा
भवति— * * * । अग्नौ भग इत्याहुः बुध्नो न दृश्यते । प्राग्निं च मस्याचिणी
निर्जघानेति च ब्राह्मणं जनं गच्छतीति वा जनं गच्छत्यादित्य उदयेन—इति
निब० ६० ६, १३-१४ ।

^१ तार३४^{५ ५}यिनोद्हायि ॥ (१) ^{१ २} सोमाः । ^१ यःसु^१क्षितार३ यि

^१ नाम् । ^१ या^१स्या^१रताई^१र । ^१ द्रः^१पि^१वा^१द्य^१स्य^१म^१ह^१र३ताः । ^१ या

^१ स्या^१रताई^१र । ^१ द्रः^१पि^१वा^१द्य^१स्य^१म^१ह^१र३ताः । ^१ या^१र३^१ स्या ।

^{१२ १ १२} वार्यमणाभा^{५ ५}र३४^{१ २}गोद्हायि ॥ (२) ^{१२} या^१स्या । ^१ वार्यमणा

^२ भार३गाः । ^१ आये^१रनामी^१र । ^{१२ २ १ १२} त्रावरुणाकरामार३हा

^१ यि । ^१ आये^१रनामी^१र । ^{२ २ १२} त्रावरुणाकरामार३हायि । ^१ आ

^१ र३यिन्द्राम् । ^{१ २ १ ५ ५} अवसेमार३४^१क्षोद्हायि (३) ॥ ११* ॥ [१]

^{१ १ १ ४} ॥ सफम् ॥ ^{१ १ ५} ससु^{१ १}न्वे^१श्यः । ^{१ १ १} वासूर३४नाम् । ^{१ १ १} योरा

^{२ १ १ १} या^१रम् । ^{१ १ ५} आनायिता^१श्याइः । ^{१ १ १} इडा३२३४ नाम् । ^{१ १} सो

^१ नाः । ^{१ ४ १ ५} याःसू^१क्षी^१र । ^{१ ५} ता३४पू^१यिनोद्हायि (१) ॥ १४† ॥ [२] १८

* ऊ० मा० ३ प्र० २ सू० ११ सा० ।

† ऊ० मा० ११ प्र० १ सू० १४ सा० ।

तंवइति-द्वचाम्बकं द्वतीयं सूक्तम् ;

तत्र, प्रथमा ।

११ २ ११ २ २२ १२
तंवःसखायोमदायपुनानमभिगायत ।

२ २ २२ १ २ २ १ २
शिशुन्नह्व्यैःस्वदयन्तगूर्त्तिभिः ॥ १ * ॥

हे “सखायः” ऋत्विजः ! “वः” यूयं “मदाय” देवानां मदार्थं
“पुनानं” पूयमानं तं सोमम् “अभि गायत” अभिष्टुत । “तम्”
इमं सोमं “शिशु” न” शिशुमिव अलङ्कारैः क्षीरादिभिश्च स्वादू-
कुर्वन्ति, तद्वत् “ह्व्यै” हविर्भिः मिश्रणैः “गूर्त्तिभिः” स्तुति-
भिश्च “स्वदयन्त” स्वादूकुर्वन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ १ २ २ २ २ १ २ २ २ २
संवत्सद्वमातृभिरिन्दुर्द्विन्वानोअज्यते ।

२ १२ २२ २ २ २ १ २
देवावीर्मदोमतिभिःपरिष्क तः ॥ २ † ॥

“द्विन्वानः” प्रेर्यमाणः “इन्दुः” सोमः वसतीषरीभिः
“समज्यते” सम्यक् सितो भवति ‡ । तत्र दृष्टान्तः—“वत्स-

* ख० पा० ६, २, २, ४ (२भा० १०८५०) = ऋ० वे० ७, ५, ८, १ ।

† ख० वे० ७, ५, ८, १ ।

‡ ‘इन्दुः’ द्विन्वानः वाच्यमात्रः, ज्यते च ज्यते सौमिभिः—इति णि०

इद" वक्षो यथा "मातृभिः"* गोभिः समक्तो भवति, तद्वत् ।
 कौटुशः ? "देवावीः" देवानां रक्षकः, "मदः" मदकरः
 "मतिभिः" स्तुतिभिः "परिष्कृतः" अलङ्कृतः [भूषणार्थं "सम्प-
 युपेभ्यः (६, १, १३७)"—इति सुडागमः, "परिनिविभ्यः
 (८, ३, ७०)"—इति सुटः षत्वम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ २ २ ३ १ १ ३ १ २ २ २ ३ १ २
 अयन्दत्तायसाधनोयश्रर्धायवीतये ।

३ २ ३ २ ३ १ २ २ २
 अयन्देवेभ्योमधुमत्तरःसुतः ॥ ३ १ ॥ १८

"अयं" सोमः "दत्ताय" बलाय वर्धनाय वा "साधनः"
 साधयिता भवति, तथा "अयं" सोमः "शर्धाय" बलाय "वीतये"
 देवानां भक्षणार्थं च भवति, "सुतः" अभिषुतः, "अयं" सोमः
 "देवेभ्यः" इन्द्रादिभ्यः "मधुमत्तरः" अतिशयेन माधुर्य-युक्तो
 भवति अत्यन्तं मदकरो भवतीति वा ॥ ३ ॥ १८

३ २ ५ ३
 ॥ कार्णश्रवसम् ॥ तां२३४वः । सा२३४खा । सा२

५ १ २ १ १ २ १ २ १ २ १
 ३४खा । योमदार३या । पूनानम । मिगाया३ता ।

* 'मातृभिः—तृतीया-वज्रवचनमिदं चतुर्थी-वज्रवचनस्य स्थाने द्रष्टव्यम्'-इति वि० ।

→ ऋ० वे० ७, ५, ८, २ ।

^{१ २ १ २ ३ ४ १ १ २ ३ ४ १ २}
शायिशुनह । व्यःखदया२३ । तगूर्तिभा३४३यिः ॥ (१)

^{३ ५ ३ ५ १ २ १}
सार३४व । त्सार३४ई । वमातृ२३भायिः । आयिन्दु

^{१ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २}
र्त्तिन्वा । नोअज्या२३तायि । दायिवावीर्मा । दोमति

^{१ २ ३ १ ३ ५ ३}
भार३यिः । परिष्कृता३४३ः ॥ (२) आ२३४यम् । दार३

^{५ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २}
४क्षा । यसाधार्३नाः । आय७शङ्गा । यवीता३३या

^{१ २ २ १ २ २ ३ १ १ २ ३ १}
यि । आयन्देवे । भोमधुमाधतरःसुता३४३ः । ओ२३

४५ई । डा(३) ॥ १२ * ॥ [१]

^{१ २ १ २ १ २ १ २ १ २}
॥ सुज्ञानम् ॥ तवःसखा । योमदाया । पुनाना]

^{२ १ १ १ १ १ १ १ १ १}
मा२ । भिगायता । शिशुनाद्वाद्वा२ । व्यैःख । दा

^{५ २ २ १ २ १ १ १ १ १ १ १ १}
२यार्३४औहोवा । तगूर्तिभिरे३उपा२३४५(१) ॥ १० * ॥ [२

॥ काशीतम् ॥ तंवः सखा । योमदारश्थाश्च ॥ पु

नानमा । भिगायाश्चताश्च ॥ शिप्रुजहा । व्यैःसूदयन्त

गू । ता रयि । भाश्च ॥ औहोवा । ऊश्च ॥

पा(१) ॥ ११ ॥ [३] १८

सोमाः पवन्त इति-दृष्ट्वात्मकं चतुर्थं सूक्तम् ;

तच्च, प्रथमा ।

सोमाः पवन्त इन्द्रोऽस्मभ्यङ्गातुवित्तमाः ।

मित्राः स्वाना अरेपसः स्वाध्वः स्वर्विदः ॥ १ ॥

“गातुवित्तमाः” अतिशयेन मार्गस्य लाभकाः “इन्द्रवः”
दीप्ताः “सोमाः” “पवन्ते अस्मभ्यम्” अस्मदर्थं चरन्ति आग-
च्छन्ति वा । कौटुम्भः ? “मित्राः” देवानां सखिभूताः,
“स्वानाः” सुवानाः अभिषूयमाणाः “अरेपसः” पाप-रहिताः,
अतएव “स्वाध्वः” शोभेन-ध्वानाः “स्वर्विदः” सर्वज्ञाः स्वर्ग-
प्रापका वा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१३१२ ३२३ १२३१२
तेपूतासोविपश्चितः सोमासोदध्याशिरः ।

सूरासोनादर्शतासोजिगल्लवोध्रुवाघृते ॥ २. * ॥

“पूताः” पवित्रेण परिपूताः, “विपश्चितः” मेधाविनः,
 “दध्यागिरः” दध्यामिश्रणः, “हृते” वसतीवर्याख्ये उदके
 “जिगद्ववः” गमन-शीलाः, “ध्रुवाः” तत्र स्थिर्येण वर्त्तमानाः
 ‘ते’ “सोमासः” सोमाः “सुरासः न” सूर्या इव “दर्शितासः”
 पात्रेषु सर्वैर्दर्शनीया भवन्ति” ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ २ ३ १ २ ४ १ २ ४ १ ८ २२ ३ २
सुष्वाणासोव्यद्रिभिश्चितानागोरधित्वचि ।

१. २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४
इषमस्यभ्यमभितः समस्वरन्वसुविदः ॥ ३ ॐ ॥ २०

“गोः” अनुदुहः “अधित्वचि” अधिषवण-चर्मणि “चिदाना”
 ज्ञायमाना “अद्रिभिः” ग्रावभिः विविधैः “सुखाणासः” स्तूय-
 मानाः “वसुविदः” वसुनो लम्बकाः “एते” सोमाः अस्रभ्यम-

* ऋ० वे० ७, ५, ३, १।

† 'दर्शनासः - सर्वस्य द्रष्टारः' - इति वि.

‡ ऋ० वे० ७, ५, ३, १ ।

“इषम्” अन्नम् अमितः “समस्वरन्” सम्यक् शब्दयन्ति प्रय-
च्छन्तीति यावत्* ॥ ३ ॥ २०

५ २ २ ३ २ ४ ५
॥ गौरीवितम् † ॥ सोमाः । पवा३ । तइन्द्रवाः ।
१ २ १ १ २ २ २ ४
असभ्यङ्गातुवित्तमार३ः । मायितास्त्राना३१२३ः । अ
१ २ ३ ४ ५
रेपुपसाः । सूवाधिया३१२३ः । सुवोवा । वापुयिदोई
५ ५ २ २ ४ ५ १ २ २ २
ह्ययि ॥ (१) तेपू । तासो३ । विपश्चिताः । सोमासो
२ १ २ २ ३ ४ २ १
दध्यागिरार३ः । सूरामोना३१२३ । दशाप्रतासाः । जा
२ ४ ५ ४ ५
यिगल्लवा ३ १ २ ३ः । ध्रुवोवा । घापुर्त्ताइह्ययि ॥ (२)
५ २ ३ २ ४ ५ १ २ २ २
सुध्वा । णासो३ । वियद्रिभायिः । चितानागोरधित्व
१ २ ४ १
चार३यि । आयिषमस्त्रा३१२३ । म्यमाप्रभिताः । सा
४ ४
मस्त्ररा३१२३न् । वसोवा । वापुयिदोईह्ययि (३) ॥ १ ३ ३ ॥ [१]

* ‘समस्वरन्—उन्मादयन्’—इति वि० ।

† ‘महागौरीवितम्’—इति ऋ० पु० पाठः ।

‡ क० मा० १ प्र० २ अ० ११ सू० १ ।

॥ मधुच्छन्निधनम् ॥ सोमाःपवन्तइन्द्रवा३ए । अस्म
 भ्यङ्गा३तूवित्तमा३ः । हा३इहा । औ३इहो३वा । आयि३हो
 २ । मि३त्रास्स्वाना३आरेपसा३ः । हा३इहा । औ३इहो
 ३वा । आयि३हो२ । ह॒वाधि३या३ः । हा३इहायि । औ
 ३इहो३वा । आयि३हो२ । सु॒वः । वा॒रयि३दा२३४औ३हो
 वा ॥(१) ते॒पू॒ता॒सो॒वि॒पश्चि॒ता३ए । सो॒मा॒सो॒दा३धा॒आ
 शि॒रा३ः । हा३इहा । औ३इहो३वा । आयि३हो२ । सू
 रा॒सो॒ना३र्दा॒र्श॒ता॒सा३ः । हा३इहा । औ३इहो३वा । आ
 यि३हो२ । जा॒यि॒गत्वा३ः । हा३इहायि । औ३इहो३वा ।
 आयि३हो२ । ध्रु॒वाः । घा॒र॒र्त्ता२३४औ३हो३वा ॥(२) सु
 घा॒णा॒सो॒वि॒य॒द्रि॒भा३धि॒रे । चि॒ता॒ना॒गो३रा॒धि॒त्व॒चा३ ।
 हा३इहा । औ३इहो३वा । आयि३हो२ । इ॒ष॒म॒स्मा३भ्या
 (११)

मभि^२ता^२३ः । हा^२ ३ हा । औ^५३^२द्वो^१ ३ वा । आ^१यि^१हो^१ २ ।
 साम^१स्त्रा^२३न् । हा^२३^२हा^५यि । औ^५३^२द्वो^१ ३ वा । आ^१यि^१हो^१ २ ।
 २ । वसु । वार^१यि^३दा^५२३४ औ^१द्वो^१ ३ वा । मधु^१च्छु^१तार^१३४
 ५ः(३) ॥ १४ * ॥ [२]

॥ वा^२ङ्नि^१धन^२ङ्गौ^२च्च^५म् ॥ सो^२माः^१पा^२वा^५३१२३४ । त^५इ ।
 द्वा^३३ । अ^२स्म^१भ्य^१ङ्गा^२३१२३४ । तु^५वि । त^३मा^२३ः । मि^२त्रा
 स्त्रा^२ना^५३१२३४ । अ^३रे । प^१सा^१३ः । सु^१वा^१धी^१या^१३१२३ः ।
 सु^४वा^५५^१र्वि^१दा^१उ ॥ (१) ते^५पू^१ता^१सो^५३१२३४ । वि^३पः । चि^३ता
 ३ः । सो^२मा^५सो^१दा^१३१२३४ । धि^५या । शि^१रा^१३ः । सू^२रा^१सो
 ना^२३१२३४ । द^५र्श । ता^३सा^१३ः । जि^१गा^१न्वा^१वा^१३१२३ः ।
 ध्रु^४वा^५५^१वृ^१ता^१उ ॥ (२) सु^२घ्रा^१णा^१सो^५३१२३४ । वि^३य । द्रि^१भा
 ३यिः । चि^२ता^५ना^१गो^१३१२३४ । अ^५धि । त्व^३चा^१३यि । इ^१षा

७ अ० ६ सू० ४ सू० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

८३

मा^१स्त्रा^५३१२३४ । भ्यम^{२१} । भिता^{११}३ । समा^२स्त्रा^२३१२३

न् । वसू^४विदा^४उ^३ ॥ १५ * ॥ [३]

३२ २ ३२ ३ ४ ५ २ १ २ १
॥ ऐ^३जौ^३च्च^३म् ॥ सोमाः^३पवन्त^३इन्द्र^३वाः । अ^२स्त्रा^२भ्य^२ङ्गा ।

१ ३ २ १ २, ३ ५ २२ १२ २२ १ २
तुवि^१त्तमाः । मा^२यि^२त्रा^२ओ^२२३४वा । स्वा^२ना^२अ^२रे^२पसा^२ २३

१ १ ३२ २ १ २ १ २ ५ २ २ २ २ २
४ ५ः । सु^२वा^२धि^२याः । सु^२वर्वा^२२३यि^२दा^२३४३ः ॥ (१) ते^२पू^२ता^२सो

३ ४ ५ २ २ १ २ २ १ २ २ २ २ २
वि^२प^२श्चि^२ताः । सो^२मा^२सो^२दा । धि^२या^२शि^२राः । ह^२रा^२ओ^२२३

५ २ २ १ २ २ १ २ १ २ २ २ २ २
४वा । सो^२न^२दर्श^२ता^२सा^२२३४५ः । जि^२ग^२त्न^२वाः । ध्रु^२वा^२घा

२ ५ २ २ २ २ ३ ४ ५ २ १
२३त्ता^२३४३यि ॥ (२) सु^२घ्रा^२णा^२सो^२वि^२य^२द्रि^२भा^२यिः । चि^२ता

२ २ १ २ ३ २ १ २ ३ ५ २ १
ना^२गोः । अ^२धि^२त्व^२चा^२यि । आ^२यि^२षा^२ओ^२२३४वा । अ^२स्त्र

२ १ ३ १ १ १ १ २ २ १ २ १ २
भ्य^२म^२भि^२ता^२२३४५ः । स^२म^२स्त्रा^२न् । व^२सु^२वा^२२३यि^२दा^२३४३ः ।

१
ओ^२२३४५ई । ई । डा^२(३) ॥ १६ * ॥ ४]

३२ २ २ ४ ५ ५ २
॥ श्या^२वा^२श्च^२म् ॥ सोमा^२३१ः । पा^२३व । त^२इ । दा^२३

● ज० गा० ३ प्र० २ अ० १५ सा० ।

† ज० गा० ३ प्र० २ अ० १६ सा० ।

वः । एहि^५था । आ^१ । सभ्य^२ङ्गातू^१ । वि^१ । तमा^१रः ।
 एहि^{१२}यार^२ । मित्रा^{१२}स्त्वाना^२आ^४र^४र^५ । पा^{१२}र^४४साः । ऐ^{१२}
 द्वा^{१२}र^१यि । एहि^२यार^२ । सुवा^२धियाः^१मू^२श्वा^४रः । वा^२३४५यि
 दो^५द्वा^{१२}यि ॥ (१) ते^२पू^४३१ । ता^२ ३ सो । वि^५पः । च^२ ३
 यितः^४ । एहि^५था । सो^१ । मा^२सो^२दधा^२यि । आ^२ ।
 शिरा^१रः । एहि^{१२}यार^२ । सू^२रा^२सो^२ना^२दा^२र्शा^४रः । ता^२२३४साः ।
 ऐ^२द्वा^{१२}र^१यि । एहि^१यार^२ । जि^१ग^२त्न^२वो^२धू^४श्वा^२रः । घा^२ ३
 ४५ तौ^५द्वा^२यि ॥ (२) सु^२ष्वा^२३१ । णा^२३सो । वि^५य ।
 द्रा^२३यि^४भिः । एहि^५था । चा^१यि । ताना^२गो^२रा । धि^२ । त्वचा^२
 र^{१२}यि । एहि^१यार^२ । इ^१ष^२म^२स्त्रा^२भ्या^४३मा^५रः । भा^२२३४यिताः ।
 ऐ^२द्वा^{१२}र^१यि । एहि^१यार^२ । स^१म^२स्त्रा^२न्वा^२ ३ ३ ३ । वा^२ ३
 ४५ यि^५दो^५द्वा^२यि (३) ॥ १६ * ॥ [५]

॥ आन्धीगवम् ॥ ^{२२ २} सोमाःपवन्तआ^२यिन्दावाः । ^१ अ
^२ स्मभ्यम् । ^२ मातूरश्वा । ^१ ऊम्मा^{१ २ १ २ २ २} २१२ । ^{२ २} तमामिचास्वा
^{१ २ २ २ १ १ १ १} नाअरेषसा^{१ २} २३४५ः । ^{१ २} सूवाश्वा । ^१ धी^१ २याः । ^१ ख^१ २वाः ।
^१ विदा । ^१ औ^{४ ५} ३होवा ॥ (१) ^{२ २ २ २ २} तेपूतासोविपाश्चायिताः । ^२ सो
^२ मासः । ^२ दधा^१ २श्वा । ^१ ऊम्मा^{१ २ २ २ १} २१२ । ^{१ २ २ २ १} गिरःसूरासोन
^{१ १ २ २ १ १ १ १} दर्शतासा^{१ २} २३४५ः । ^१ जायिगाश्वा । ^१ त्ना^१ २वो । ^१ धू^१ २३
^२ वाः । ^१ घृता । ^१ औ^{४ ५} ३होवा ॥ (२) ^{२ २ २ २} मुष्वाणासोवियाश्द्रा
^२ यिभायिः । ^{१ २ २} चितानाः । ^२ गौरा^१ २श्वा । ^१ ऊम्मा^१ २१२ ।
^{१ २ २ २ २ १ २ १ १ १ १} त्वचीषमस्मभ्यमभिता^{१ २} २३४५ः । ^{१ २} सामा^१ ३वा । ^१ स्वा^१ २रा
^१ न् । ^१ वा^१ २ ३ख । ^१ विदा । ^१ औ^{४ ५} ३होवा । ^१ हो^१ ५ ई ।
डा(३) ॥ १७* ॥ [ई]

॥ निषेधम् ॥ ^{२ २ २} सोमाःपवन्ता ^२ ३ इन्दावाः । ^{१ २} अस्माभ्य

^१ ^{२ १} ^{१ १} ^१ ^{४ ५} ^१
 ङ्गा । तुवित्तमारः । इहा३ । मायिचा३सखानाः । चा
^२ ^३ ^{२ २ १} ^२ ^{१ २} ^{१ १} ^{४ ५}
 हो२३४हा । अरेपा२३साः । इहा३ । सूवा३धीयाः ।
^{२, १} ^५ ^{२ २} ^४ ^{१ २ २ २ २}
 हाहो२३४हा । सुवा३र्वा५यिदा३५६ः ॥ (१) तेपूतासो
^२ ^{२ १ २ २ १} ^{१, २ १} ^{१ १}
 वा३यिप३यिताः । सोमासोदा । धियाशिरा२ः । इहा
^{१ २} ^{४ ५} ^{२ ३} ^५ ^{१ १} ^२
 ३ । खरा३सोना । हाहो२३४हा । दर्शता २ ३ साः ।
^{१ २} ^१ ^२ ^{४ ५} ^{२, ३} ^५ ^{२ २}
 इहा३ । जायिगा३त्नावाः । हाहो२३४हा । ध्रुवा३
^४ ^{२ २ २ २} ^२ ^१
 घा५र्त्ता३५६यि ॥ (२) सुष्वाणासोवा३यिभिः । चिता
^{२ २ १} ^२ ^१ ^{१ २} ^१ ^{२ ४ ५}
 नागोः । अधित्वचा३यि । इहा३ । आयिषा३मास्मा ।
^{२, ३} ^५ ^{१ १} ^२ ^{१ २} ^{१ २} ^४
 हाहो२३४हा । भ्यमभा३यिताः । इहा३ । सामा३ख
^५ ^{२, ३} ^५ ^{२ २ ४} ^{२ १ १ १}
 रान् । हाहो२३४हा । वसू३वा५यिदा३५६ः । हे२३४
^१
 ५ (३) ॥ १८ * ॥ [७]

^{१ २ २ १ २} ^{२ २ १} ^१
 ॥ क्रौञ्चाद्यम् ॥ सोमाः पवौहो । ताद्वन्दवाः । अस्म

^{१ २ ४} भ्यङ्गा३ । ^{१ २ १ २ २} त्वाश्रयिताप्रमादप्रदः । मित्रास्त्वानौहो ।

^{१ २ १ २} आरेपसाः । ^{१ २} सुवाधिया३ः । ^४ सूवाश्रयिर्वाप्रयिदादप्रदः ॥(१)

^{१ २ १ २ २} तेषूनासौहो । ^{१ २ १} वीपश्चिताः । ^{१ २ २ २} सोमासोदा३ । ^{१ २} धाआ३

^४ शाप्रयिरादप्रदः । ^{१ २ १ २ २} सूरासोनौहो । ^{१ १ २} दर्शतासाः । ^२ जिग

^{१ २ ४} त्वो३ । ^{२ २ १ २ २} भ्रूवाश्रयाप्रर्त्तादप्रदयि ॥(२) ^{२ २ १ २ २} सुष्वाणासौहो ।

^{१ २ १} वीयद्रिभायिः । ^{१ २ २} चितानागो३ः । ^{१ २ ४} आधाश्रयित्वाप्रचादप्र

^{१ १ २} यि । ^{१ २ १} इषमसौहो । ^२ भ्यामभिताः । ^१ समस्वरा३न् । वा

^{२ ४} सूवाप्रयिदादप्रदः(३) ॥ १ * ॥ [८]

^{४ २ २} ॥ यज्ञायज्ञीयम् ॥ ^{४ २ ४} सोमाऽप्रःप । वा ३ न्ता ३ इन्दा

^४ वाः । ^१ आत्मभ्यङ्गा । ^{१ १ २ २} तूवायित्ता३माः । ^{१ १ २} मित्रा २स्वा ।

^{१ २} नाआर३र । ^१ ऊम्मायि । ^{२ २} पा३साः । ^{१ २} सूवाधियःसुवा३

^{१ २} विदाउ ॥(१) ^{१ २} दास्तायि । ^{१ २ २ २} पूतासोविपश्चितःसोमासोदा ।

^{२ १ २ २ १ २ १}
 धा३आशा३यिराः । सूरा२सः । नदा२३र्शा । ऊम्मा
^{२ २ १ २ ३ २ १}
 यि । ता३साः । जायिगत्तवोध्वार३घृताउ ॥ (२) तायि
^{२ १ २ २ २ २ २ १ २ २}
 सू । घ्राणासोव्यद्रिभिश्चितानागोः । आ३र्धा३यि३त्वा३चा
^{१ १ २ १ २ २}
 यि । इषा३म । स३भ्या३र३मा । ऊम्मायि । भा३यिताः ।
^{१ ३ २ १ १ १}
 सामस्वरन्वसूरविदाउ । वा३४पु(३) ॥ १४ * ॥ [८] २०

अथायापवेति-दृचात्मकं पञ्चमं सूक्तम्,

तत्र, प्रथमा ।

^{३ २ ३ १ २ १ २ २}
 अयापवापवस्त्रैनावसूनि
^{३ १ २ २ १ २ ३ १ २}
 मा३श्चत्वइन्दोसरसिप्रधन्व ।
^{३ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ १}
 ब्रध्नश्चिद्यस्यवातीनजूतिं
^{२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २}
 पुरुमेधाश्चित्तक्वेनरन्धात् ॥ १ † ॥

हे सोम ! “अया” अनया “पवा” पवमानया “धारया”
 “एना” एनानि “वसूनि” धनानि “पवस्त्र” चर [पवा—

* ऊ० मा० २९ प्र० १ अ० १४ वा० ।

† व० वा० ६, १, ५, ८ (२ मा० १४२ व०) = ऋ० वे० ७, ४, २१, २ ।

पूज् पवने (क्वा० प०) “अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते (३, २, १७८)”
—इति विच् प्रत्ययः, आर्द्धधातुक-लक्षणो गुणः, “सावेकाच
(६, १, १६८)”—इति तृतीयाया उदात्तत्वम्] । तथा हे
“इन्द्रो !” त्वं “मांश्चत्वे” मन्यमानानां चातके “सरसि” उदके
वसतीवर्याख्ये “प्रधन्व” प्रगच्छ । “यस्य” सोमस्य शोधने
सति “ब्रध्नश्चित्” सर्वेषां प्रज्ञापको मूलभूतो वा आदित्योऽपि
“वातः न” वायुरिव “जूति” विगं प्राप्तः सन् किञ्च “पुरुमेध-
श्चित्” बहुविध-यज्ञ इन्द्रोऽपि “तकवे” [तकतिर्गति-कर्म्मसु
पठितः (निघ० २, १४, ६८), अस्मादौणादिक उन् प्रत्ययः]
सोमं गच्छत ; मङ्गं “नरं” कर्मनेतारं पुत्रं “धात्” ददातु
प्रयच्छतु । स त्वं प्रधन्वेति पूर्वेण सम्बन्धः ॥

“यस्य”—“अत्र”—इति पाठौ, “जूति”—“जूतः”—इति,
“धात्”—“दात्”—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३

उतनएनापवयापव

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ २

स्वाधिश्रुतेश्रवायस्यतीर्थे ।

३ १ ३ १ २ ३ १ २ २ २

षष्ठिः सहस्रानैगुतोवसूनि

३ २ ३ १ १ ३ १ २

वृक्षन्नपक्वन्धूवद्रणाय ॥ २ * ॥

हे सोम ! “उत” अपिच “अवाय्यस्य” सर्वैः अवणीयस्य
तव “श्रुते” प्रसिद्धे [यद्वा, षष्ठार्थं चतुर्थी श्रुत-शब्दस्य] “तीर्थ”
स्थाने “नः” अस्माकां स्वभूते यज्ञे “एना” अनया “पवथा”
पूयमानया “धारया” अधिकं “पवस्व” क्षर । “नैगुतः”
नीचीनं गन्तवे* [न-शब्दायन्त इति निगुतः शतवः, तेषां
हन्तृत्वेन सम्बन्धी] सोऽयं सोमः “षष्ठि” षष्ठि-सङ्ख्याकानि
“सहस्रा” सहस्राणि “वसूनि” धनानि “रणाय” शत्रूणां लयार्थं
धनवत् अस्मानकम्पयत् प्रायच्छदिति यावत् । कथमिव ?
“वृक्षं न पक्वं” पक्व-फलं वृक्षं यथा कम्पयति फलार्थी, तद्वत् ॥२॥

अथ तृतीया ।

१ ३ १ २ ३ २ ३ १ १ ३ १ २

महीमे अस्य वृषनाम प्रूषे

२ २ ३ १ २ ३ १ २

मां श्रुत्वा पृश्ने वा वधत्ने ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

अस्वापयन्निगुतः स्नेहयच्चापा

२ ३ २ ३ १ २ ३ २

मित्रां अपाचितो अचेतः ॥ १ १ ॥ २१

“मही” महते प्रभृते “वृषनाम” [सुपां सुलुगिति (३, १. ३६)
सुपो लुक्] वृषनामनी वर्षण-नमने, शराणां वर्षणं, शत्रूणां नम-

* ‘नैगुतः—निगुतानां नितरां गोपितानाम्’—रति वि० ।

† ऋ० वे० ७, ४, २१, ४ ।

नम्, “इमे एते हे कर्मणी अस्य” सोमस्य “शूषे” सुखकरे*
भवतः । हे कर्मणी “मांश्चले” [अश्वनामैतत् (निघ० १, १४, १८)]
अश्वैः क्रियमाणे युद्धे† तत्साध्यत्वाद् युद्धमिह गृह्यते] “वा”
अपिवा “पृशने” स्पर्शनसाध्यं नाहु-युद्धे “वधने” शत्रूणां
हिंसन-योगे भवतः । सऽयं “निगुतः” नीचैः शब्दायमानान्
शत्रून् “अस्त्रापयत्” अस्त्रपुपत् अवधीदित्यर्थः । किञ्च
“स्नेहयत्” प्राद्ववत् सङ्गमाच्छत्रून् । अथ प्रत्यक्षः । हे
सोम ! स त्वम् “अमित्रान्” शत्रून् “अपाचेत” अपगमय ।
तथाच “अपाचितः” अग्नि-चयन मकुर्वतः नास्ति कांश्चिद् “इतः”
अस्माच्छकाशात् अपाचेत अपगमय [अञ्चतिर्गतिकर्मा (भा० प०)]
॥ ३ ॥ २१

॥ श्रीष्टायम् ॥ औहोहायि । अयोहायि । पवा

वस्त्रैनावह्रनी । औहोहायि । इहा । ईर्या । मा

श्वत्वइन्द्रोसरसिप्रधारश्वा । औहोहायि । इहा । ईर

या । माश्वत्वइन्द्रोसरसिप्रधारश्वा । औहोहायि ।

* ‘शूषे—स्त्रापयामः, अधवा शूषे श्लीपणाय’—इति वि० ।

† ‘मांश्चले—मंजनीयलाय’—इति वि० ।

‡ ‘अपाचितः—पतितो चेतना भवन्ति’—इति वि० ।

इहा । ईया । ब्रह्मसिद्धस्यवातो न जूरतीम् । औ३

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

त्। औ१होयि। इ३हा। इ१र। या२३४। औ५होवा ॥१॥

ॐ होहायि । ॐ होहायि । न एनापवयापवारश्वा । ॐ

२ २२ ५२ १ २-२ ११
इहोयि । इहा । इहया । अधिश्रुतेश्रवायियस्यतारप

यि^१र्थायि । औ^५र^२होयि । इ^३हा । इ^५र^२या । ष^१ष्टिं सह

१४ १२१ २ ५ २ १ ४ २ १ ९
खानैगुतोवसू२३नी । औश्चोयि । इहा । इश्या । व

१ २ २१ २ ५ २२ २२ १
क्षत्रपक्षधूनवद्रणाश्श्या । औश्चोयि । इहा । ईर ।

५२ २ २२ १ २ १ २ २

यार३४ औहोवा ॥(२) औहोहायि । महोहायि । मे

अस्यवृषनामभृ२क्षायि । औ३हायि । इ३हा । ई३श्या ३

१२ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

मांश्चत्विवापृग्नेवावधारइत्रायि । औश्हायि । इहा ।

इ^५श्या । अ^{१२}स्वापयन्नि^२गुतस्त्रे^{२१}ह्यार^१श्चा । औ^५३^२होयि ।

^{३२} इहा । ^५ इ^२श्या । ^{१२} अपामित्रा^२ अपाचितो^२ अचा^२ ३यिताः ।

^५ औ^२श्चोयि । ^{३२} इहा । ^१ इ^२२ । ^३ या २३४ । ^{५२} औ^२होवा ।

^१ ए३ । ^{१२} दौ^३दिहो^२१(३) ॥ १७ * ॥ [१]

^{१२} इह^२वद्वा^३सिष्ठम् ॥ ^{३२} औ^२होवा^३हा^२ ३^२ होयि । ^{३२} इहा ।

^{१२} अयापवा । ^{११२} पवस्वै । ^{२३४५} नावसूना । ^{२२} मा^२श्चत्व^२आयि । ^२ दो

^१ ३सर । ^{१२४५} सिप्रधन्वा । ^{२१} ब्रध्नश्चिद्या । ^{११२} म्या^२इवा । ^{२३४} तोनजू

^५ तीम् । ^{११२} पुरुमेधाः । ^{२१} चित्तक । ^२ वा^२३४३यि । ^२ ना^२३रा^४५

^{२१} न्या^२इपुईत् ॥ (१) ^२ उत्तनए । ^{२३४५} ना^२इपव । ^२ यापवस्वा । ^२ अ

^१ धिश्रुतायि । ^{११२} अवायि । ^{२३४५} यस्यतायि^२र्यायि । ^{११} षष्ठि^२सहा ।

^{११२} स्या^२इनेगु । ^{२३४५} तोवेसूनी । ^२ वृत्तन्नपा । ^{२१२} कधून । ^२ वा^२३४३त् ।

^२ रा^४३णा^२पुया^२इ^२५ई ॥ (२) ^{११२२} म^२हो^२मे^२आ । ^१ म्या^२इवृष । ^{२३} नाम

^{४५} अ^२षायि । ^{२२} मा^२श्चत्व^२ेवा । ^{११२} पु^२शने । ^{२३४५} वावधन्नायि । ^२ अ

१२ २ १ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ १
 स्वापयात् । निगुतः । स्नेहयच्चा । औहोवाच्चाश्चोयि ।
 २ २ १ २ २ १ २ २ २ ४
 इह्या । अपामित्रा । अपाचि । तोश्च । आश्चा
 पूयिताईपूईः (३) ॥ १० * ॥ [२]

१ २ १ १ २ २ २ १
 ॥ वार्त्ततुग्म् ॥ अयापवोवा । पावस्वैना । वसूरश्
 २ १ २ २ २ १ २ १ २ १
 नी । माश्चत्वइन्दोसरसि । प्रधाश्चन्वा । ब्रधश्चिद्य
 २ १ २ ३ ४ १ २ १
 स्य । वा । तोनाजूरश्चतौम् । पुरु । मायि । धाश्चि
 १ ४ २ १ ५ २
 ताकाश्च । वारश्चिनाश्च । राश्चपूयोईह्यायि ॥ (१) उत
 १ २ १ २ २ १ २ १ २ २
 नओवा । नापवया । पवारश्चस्वा । अधिश्रुतेश्चवायि
 २ १ २ १ २ १ २ १ २ २
 य । स्यताश्चिथीयि । षष्टिश्चस्वैनै । गू । तोवा
 ३ ५ १ २ १ १ ४
 मूरश्चनी । वृक्षाम् । ना । पाक्नधूनाश्च । वारश्चद्रा
 २ १ ५ २ २ १ २ १ २ २
 ३ । णाश्चपूयोईह्यायि ॥ (२) महीमओवा । स्यावृषना ।
 १ २ १ २ २ २ २ २ १ २
 मपूरश्चायि । माश्चत्वेवापृश्नेवा । वधाश्चत्रायि ।

१ २ २ १ २ १ २ ५ १
 अस्त्रापयन्निगुतः । खे । हायार३४च्चा । अपा । मा
 यि । चा^१अपाचार^१यि । तो^१३आ^४३ । चा^१३४^४यितो
 ५
 ६हायि(३) ॥ १* ॥ [३] २१

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य सप्तमस्याध्यायस्य

षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

अथ सप्तम-खण्डे—

प्रथमतश्चेत्, प्रथमा ।

१ ३ २ ३ १ २ २ २ ३ ३ १ २ ३ २ २
 अग्ने त्वन्नो अन्तमउतत्राताशिवोभुवोवरूथ्यः ॥ १ ॥ ‡

हे “अग्ने !” “वरूथ्यः” वरणीयः सम्भजनीयः । यहा, वरूथ्यैः
 परिधिभिर्वृतः त्वं “नः” अस्माकम् “अन्तमः” अन्तिकतमः “भुवः”
 भव । “उत” अपिच “त्राता” रक्षकः “शिवः” सुखकरश्च भव ॥
 “भुवः”-“भव”-इति पाठौ ॥ १ ॥

* ख० मा० १३प्र० १ख० १सा० ।

† ‘यज्ञाद्यज्ञियमन्निहोमसाम’-इति वि० ।

‡ ख० मा० ३, १, २, २ (२भा० ८८८ ४०) = ख० वे० ३, १, १६, १ ।

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 वसुरग्निर्वसुश्रवाअच्छानक्षिद्युमत्तमोरभिन्दाः ॥ २* ॥

“वसुः” वासकः “अग्निः” सर्वेषामग्रणीः “वसुश्रवाः” व्याप्तान्तस्त्वन्† “अच्छ” अभिसुख्येन “नक्षि” अस्मान् व्याप्नुहि । “द्युमत्तमः” अतिशयेन दोषिमान् त्वं “रयिं” पश्वादि-लक्षणं धनं “दाः” अस्मभ्यं देहि ‡ ॥

“द्युमत्तमः”-“द्युमत्तमम्”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 तन्त्वाशोचिष्ठदीदिवःसुम्नायनूनमीमहेसखिभ्यः ॥ ३॥ २२

हे “शोचिष्ठ” अतिशयेन शोचिषन् ! “दीदिव” स्वतेजोभिर्दीप्तान्ते ! “त” “त्वा” त्वां “सुम्नाय” सुखाय [सुम्नामिति सुखनामैतत् (निव० ३, ६, १७)] तदर्थं “सखिभ्यः” समान-ख्यातिभ्यः पुत्रेभ्यः § सुखार्थञ्च “नूनम्” “इमहे” याचामहे ॥ ३ ॥ २२

* ऋ० वे० ४, १, १६, २ ।

† ‘वसुश्रवाः’—अग्नेन घनेन च सम्पन्नः—इति वि० ।

‡ ‘रयिन्दाः’—रयिं धनं ददातीति रयिन्दाः—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ४, १, १६, ४ ।

§ ‘सखिभ्यः’—ऋत्विग्भ्यः—इति वि० ।

॥ गृहम् ॥ ^{१ २} अग्रायि । ^{१ २} तन्नोर३आ । ^१ ऊमा २ ३ ।

५ ११२२१२ ११२० २११११ २१२
तार३४माः । उत्तराताशिवोभुवार३४पुः । शिवोभुवार

४ ५ ४ ५ १ २ १
इः। वरोवा। थाप्रयोद्हायि॥(१) वाहः। अ। ग्रा

यिर्वा^१र^१सु । ज^५म्मा^{१२२}र^१ । आ^५र^{१२२}४वाः । अ^१च्छान^१शिद्युम

२३ ११११. २१ ४ ५ ४
तमार३४५:। दुमत्तमार३:। रयाँवा। आप्रयिन्दो

^५हृदयि ॥(२) ^{१ २}तान्वा । ^{१४}शो । ^२चायिष्ठा^३रु^१री । ^१जम्मा

२३यि । दी२३४वाः । सुम्नायनूनमीमहा२३४५यि । न

मीमहारयि । सखोवा । भापुयोद्हायि(३) ॥१८*॥[१]

सत्रासाक्षीयम् ॥ अग्रा३४यि । त्वन्नोन्नतमः । ओ

ईवा । उतत्रा-रता । शा-रयिवो । मुर-रवाः । वरी

३२ ३२ १ ५ ५ ४२
इहो । वाचा३४३यि । या३४३यो६हायि ॥ (१) वल्ल३४ः ।

अग्निर्वसश्वाः । ओ३३वा । अ३३क्षाना३३रत्तायि । दू३३रमा ।

^१तारश्माः । ^{१५ २२}रयौश्चो । ^{२२ २}वाहाश्चयि । ^१आरश्चयिन्दो
^५इहायि ॥ (२) ^{२२}तन्वाश्च । ^{२ २}शोचिष्टदीदिवः । ^{५ २}ओइवा ।
^{२ १२}सुम्नायारनू । ^१नारमायि । ^२मारश्चायि । ^{१५ २२}सखौश्चो ।
^{२२ २}वाहाश्चयिइहायि (३) ॥ १५ * ॥ [२] २२

अथ द्वितीय-लक्षणे—

प्रथमा ।

^{३ २३ २ १ २}इमानुक्नुवनासीषधेमेन्द्रश्चविश्वेचदेवाः ॥ १३ ॥

“इमा” इमानि परिदृश्यमानानि भुवनानि “नु” क्षिप्रं
 “सीषधेम” साधयेम वशीकरवाम । “कम्”—इति पूरकः
 [यद्वा, इमानि सर्वाणि भूतजातानि अस्मभ्यं कं सुखं सीषधेम
 साधयन्तु ; पुरुषव्यत्ययः (३, १, ८५)] । “इन्द्रश्च” “विश्वे” सर्वे
 अन्ये “देवाः च” स्तुत्या प्रीत्या “इमम्” अर्थम् साधयन्तु ॥
 “सीषधेम”-“सीषधाम”—इति पाठौ ॥ १ ॥

* सू० मा० १३प्र० १अ० १५सू० ।

† ‘मौतमन्त्र भद्रम्’—इति वि० । सामेतदूष्णगमन्त्र ।

‡ सू० मा० ५, १, २, ६ (१भा० ८०२पृ०)=सू० वे० ८, ८, १५, १ ।

अथ द्वितीया ।

१ १ २ ३क १२ ३१ २ ३ १२ १२ ३ १ २

यश्च नस्तन्वच्च प्रजाञ्चादित्यैरिन्द्रः सहस्रीषधातु ॥२*॥

“नः” अस्माकं “वज्र” ज्योतिष्मदिकञ्च यागं “तन्व” शरीरञ्च “प्रजां” पुत्रादिकाञ्च “आदित्यैः” अदिति-पुत्रैः अन्यैर्देवैः सह वर्त्तमानः “इन्द्रः” “स्रीषधातु” साधयतु ॥

“सहस्रीषधातु”-“सहचीकृपानि”—इति पाठौ ॥ २ ।

अथ तृतीया ।

३ १७ १ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिरसभ्यभेषजाकरत् ॥३†॥२३

“आदित्यैः” अदिति-पुत्रैः मित्रादिभिः “मरुद्भिः” च “सगणः” गण-सहितः “इन्द्रः” “अस्माकम्” असभ्यम् “भेषजानि” ओषधानि “करत्” करोतु ॥

“भेषजाकरत्”-“भूत्ववितातनूनाम्”—इति पाठौ ॥३॥२३

* ऋ० वे० ८, ८, १५, २ ।

† ऋ० वे० ८, ८, १५, २ ।

अथैकगीत्तकं सूक्तं प्रवोर्चोपेति, चतुरक्षरात्मिका*

काचिदियस्यूपा ; यथा बह्वृचानां

“भद्रत्रोअपिवातयमनः”—इत्येक

एव पाद ऋगात्मकश्च

तद्वत् ॥ ॥

^१ ^{२२}
प्रवोर्चोप ॥ १ ॥ २४

हे ऋत्विग्यजमानाः ! “वः” यूयम् “उप” समीपे “प्रार्च”
प्रकर्षणेन्द्रं पूजयत ॥ १ ॥ २४

^{२१} ^२ ^३
॥ उदंशपुत्रम् ॥ प्रवाः । आयिन्द्रायवृत्रहान्तमा

^२ ^१ ^२ ^२ ^२ ^१ ^१ ^२
२३या । वायिप्रायगाथङ्गाश्याशता । याञ्जुजौवा३ ।

^२ ^१ ^२ ^१
उप् । षाऽरतोऽऽऽपुहायि ॥ (१) अर्चा । ताअर्कम्मरु

* वस्तुतस्तु “प्रवोर्चोप”—इति नैषा चतुरक्षरात्मिका ऋक् प्रत्युत इन्द्रव्याधिक-
श्रुतायाः “प्रवइन्द्रायवृत्रहान्तमाय (५, १, १० । १भा० ८२५४०)” —इत्यस्याः प्रतीकं
“प्रवः”—इति, किञ्च “अर्चन्त्यर्कम्मरुतःस्वर्का (५, १, १, २ । १भा० ८२४४०)” —इत्यस्याः
प्रतीकम् “अर्च” —इति, तथैव “उपप्रचेमधुमतिचिद्यन्तः (५, १, १, ८ । १भा०
८२३४०)” —इत्यस्याः प्रतीकम् “उप”—इति, एवमेव सम्पन्नं “प्रवोर्चोप”
—इति, ऊहगान-तृतीयप्रपाठकान्तिमसुदंश पुत्रग्राम (१००३०) सामेवाव बह्वृचानां
मन्यथा तस्य मूलोभूत-दृष्टस्यालाभ एव सर्वथा स्यात् । अन्यथाप्यदर्शनात् ।

† ‘उदंशपुत्रोऽऽपुहायि । “प्रवइन्द्राय”—“अर्चन्त्यर्कम्”—“उपप्रचे”—
एषस्तु चन्द्रसिका-भाष्ये उक्तार्थः—इति वि० ।

ताः सुवारक्षकाः । आस्तोभतिश्रुतोऽयूश्वा । स आश्वा
 वाश् । उप । आऽऽयिन्द्रोऽपुह्यायि ॥ (२) उपा । प्रा
 क्षेमधुमतायि क्षिया २ ३ न्ताः । पूष्ये मरयिन्वा १ इमाश्वा
 यि । त आ ३ उवा ३ । उप । आऽऽयिन्द्रो ३ पु
 ह्यायि (३) ॥ १८ * ॥ १ २४

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायणस्य सप्तमस्याध्यायस्य

सप्तमः खण्डः † ॥ ७ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पमर्थाश्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थ-महेश्वरः ॥ ७ ॥

॥ इति चतुर्थस्याह्नः प्रपाठकः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्त्तक-श्रीवीर-

बुक्-भूपाल-साम्राज्य-धुरन्धरेण सायणाचार्येण

विरचिते माधवीये सामवेदार्थ-प्रकाशे

उत्तरायणस्य सप्तमोऽध्यायः ‡ ॥ ७ ॥

* ज० गा० २प्र० २अ० १८सा० ।

† 'षष्ठमहः समाप्तः । षष्ठ्यवच्छेदः समाप्तः'—इति वि० ।

‡ 'इति चतुर्थप्रपाठकस्य प्रथमाह्नः'—इति वि० पदकारादिसप्तयन्यसम्मतम् ।

यस्य निःखसितं वेदा यो वेदेभ्यःऽखिलं जगत् ।

निर्गमे तमहं वन्दे दिद्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ ८ ॥

॥ अथाष्टमाध्यायआरभ्यते * ॥

तत्र,

प्रकाव्यमिति प्रथमे खण्डे—

द्वादशर्चैः प्रथमे सूक्ते—

प्रथमा ।

१ २२ ३ १ २ ३ २

प्रकाव्यमुशनेवब्रुवानो

३ २ ३ २ ३ १ २

देवोदेवानाञ्जनिमाविवक्ति ।

१ २ २ १ २ २ २

मद्भिन्नतःशुचिबन्धुःपावकः

३ १ २ ३ २ ३ २ २ ३ १ २

पदावराहोअभ्येतिरेभन् ॥ १ † ॥

“उशनेव” एतन्नामक ऋषिरिव “काव्यं” कवि-कर्म स्तोत्रं
“ब्रुवाणः” उच्चारयन् “देवः” स्तोता “देवानाम्” इन्द्रादीनां
“जनिमा” जन्मानि “प्र विवक्ति” प्रकर्षेण ब्रवीति [वच परि-

* ‘इदानीं ह्यन्तोमा वक्तव्यः । ते च वयः कूटच्छन्दस्कारुष्टमः प्रतिपदो भवन्ति
विदुर्भा लोकजगत्यः जगतीनां गायत्र्याः । ब्राह्मणेन ऋषय उक्ताः’—इति वि० ।

† ‘प्रकाव्यमुशनेव ब्रुवाण इति द्वादशर्चा भवति । चतुर्विंशत्सौमिकश्च द्वादशः’
—इति वि० । द्वादशार्चः खण्ड इति यावत् ।

‡ अ० आ० ६, १, ४, २ (१ भा० १०८४०) = सू० वे० ७, ४, १२, २ ।

भाषणे (अदा० प०) व्यत्ययेन विकरणस्य झः (३, १, ३८),
 “बहुलच्छन्दसि (७, ४, ७८)”—इत्यभ्यासस्येत्वम्], “महि-
 व्रतः” प्रभूतकर्मा, “शुचिबन्धुः” [वध्नन्ति शनूनिति बन्धूनि
 तेजांसि बलानि वा] दीप्ततेजस्कः, “पावकः” पापानां शोधकः,
 “वराहः” वरश्च तदहश्च वराहः [“राजाहः सखिभ्यष्टच्
 (५, ४, ८१)”—इति टच् समासान्तः ; तस्मिन्नहनि अभिषूय-
 माणत्वेन तद्वा न् ; अर्श आदित्वात्त्वर्थीयोऽच् (५, २, १२७)]
 तादृशः सोमः “रेभन्” रेभनं शब्दं कुर्वन्, “पदा” पदानि
 पात्राणि “अभ्येति” अभिगच्छति ; यद्वा, यथा कश्चन वराहः
 पदा पादेन भूमिं विक्रममाणः शब्दं करोति तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२३ २ ४ १ २ ३ २८ ३

प्रच॑सासस्तृपला॑वगुमच्छा॑

२८ १ १ १

मादस्तृ॑वृषगणा॑अयात्तुः ।

३ २३ १ २ ३ १ २

अङ्गो॑षिणः॑म्यवमान॑सखायो

३ १ २ २ १ २ २ २

दुर्म॑षवाणम॑प्रवदन्ति॑साकम् ॥ २ § ॥

● “तृपलं”—इति

† “नन्यम्”—इति

‡ “आङ्गुष”—इति

¶ “साकं प्रवदन्ति वाक्यम्”—इति च

§ अ० वे० ७, ४, ११, २ ।

अ०-पाठाः ।

“हंसासः” शत्रुभिर्हन्यमाना हंसा इव आचरन्ती वा*
 “वृषगणाः” एतन्नामका ऋषयः† “अमात्” शत्रूणां बलात्
 त्रासिताः सन्तः “तृपला” तृपलं [सुपां सुलुगिति सोराकारा-
 देशः (७, १, ३६) । तृपल-शब्दः क्षिप्रवाची, तदुक्तं यास्केन
 —“तृप्रप्रहारी क्षिप्रप्रहारी (निरु० नै० ५, १२)”—इति]
 क्षिप्रं प्रहारिणः‡ “वग्नुम्” अभिषव-शब्दम्॥ “अच्छ” अभि-
 लक्ष्यः§ “अस्त” यज्ञगृहं “प्रायासुः” प्रायासिषुः प्रगच्छन्ति ।
 ततः “सखायः” स्तुत्य-स्तोतृत्व-लक्षणेन सख्येन सखिभूताः
 स्तोतारः “अङ्गोषिण” सर्वैरभिगन्तव्यः॥ [यदा, अङ्गोषिणं
 स्तोत्रार्हं], “दुर्मघ” शत्रुभिः दुर्धरं दुःसहम् ; एवंविधं
 “पवमान” सोमम् उद्दिश्य “वाण” वाद्यविशेषः** “साकं” सहैव
 “प्र वदन्ति” प्रवादयन्ति तदुपलक्षितं गानं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ २ ॥

* ‘हंसासः’—आदित्य-रश्मयः—इति वि० ।

† ‘वृषगणाः’—सेनार. सङ्गताः—इति वि० ।

‡ तृपला—लोक-वधस्य पालकाः—इति वि० । “ओमो वेन्द्री वा”—इति
 निरु० नै० ५, १२ ।

§ ‘वग्नु’—बलम्—इति वि० ।

§ ‘अच्छ’—आप्तम्—इति वि० ।

॥ ‘अङ्गोषिणम्’—उष दाने दीप्तौ च *** दीप्तं सोमं—इति वि० ।

** ‘वाणं’—वादित्र-विशेषम्, यथा वाणस्य शततन्त्रीकस्य आद्यते शब्दः तद्वत्
 सोमस्य आद्यमानस्य सदान् शब्दः—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

१ २ ० १ २ ३ २ उ
सयोजत*उरुगायस्यजूतिं

१ १ २ ३ १ २ १ २
वृथाक्रीडन्तस्मिमतेनगावः ।

१ १ २ ३ १ २ ३
परीणसङ्गृणुतेतिगमशृङ्गो

१ २ २ १ १ २ ३ १ २ १ २
दिवाहरिर्दृष्टेनक्तमृजः ॥ ३ ॥

“सः” सोमः “उरुगायस्य” बहुभिः स्तुत्यस्य आत्मनः‡
“जूतिं” गतिं॥ “योजते” युनक्ति अन्तरिक्षे प्रेरयति । “वृथा
क्रीडन्तम्” अनायासेन विहरन्तं गच्छन्तं सोमं “गावः” अन्यो
गन्तारः “न मिमते” न परिच्छिदन्ति मातुं न शक्नुवन्तोत्यर्थः ।
किञ्च “तिग्मशृङ्गः” [शृङ्गवन्ति हिंसन्ति तृमांसीति शृङ्गाणि
तेजांसि] तीक्ष्ण-तेजस्कः “परीणसं” [बहुनामैतत् (निघ० ३,
१, ७) बहुविधं तेजः‡ “छणुते” करोतु अन्तरिक्षे वर्तमानो
यः सोमः “दिवा” अहनि “हरिः” हरितवर्णः “दृष्टे” दृश्यते

* “सरंहत” — इति ऋ० पाठः ।

† ऋ० वे० ७, ४, १२, ३ ।

‡ ‘उरुगायस्य’ — बहुविधस्य गानस्य — इति वि० ।

॥ ‘जूतिं’ — प्रतिशब्दम् — इति वि० ।

§ ‘परीणसं’ — परि ससन्नाद् गावो नीयन्ते परीणसः, तम् — इति वि० ।

न प्रकाशत इत्यर्थः, “नक्तं” रात्रौ तु “ऋजः” ऋजुगामी*
विस्मृतः प्रकाशयुक्तो दृश्यते† ॥ [दृष्टे—दृष्टेः कर्मणि लिटि
रूपम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

२ ४ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ १ १ २

प्रस्नानासोरथाइवार्वन्तो नश्रवस्यवः ।

१ २ ३ १ २

सोमासोराये अक्रमः ॥ ४३ ॥

“स्नानासः” अभिषववेलाया सुपरवेषुणा शब्दं कुर्वन्तः
“सोमासः” सोमाः “रथा इव” यथा शब्दं कुर्वन्तो रथाः तथा,
“अर्वन्तो न” यथा शब्दं कुर्वन्तो अश्वाः तथा, “श्रवस्यवः”
शत्रुभ्यः सकाशादन्नमिच्छन्तो “राये” यजमानानां धनाय
“आक्रमः” प्रगच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

२ २ ३ १ २ ३ १ २ १ २

द्विन्वानासोरथाइवदधन्विरेगभस्योः ।

१ २ ३ १ २

भरासः कारिणामिव ॥ ५ ॥

* “ऋजः—ऋ गतौ नक्तञ्चो भवति—इति वि० ।

† “एतदुक्तं भवति—दिवाभिपिक्तः सोमो रात्रिपर्यायेषु पुनर्निषिष्यते, योऽभि-
षवं करोति तस्यायं दोषः सम्पद्यते—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, २४ ।

॥ यूपस्य गर्ता उपरवा उच्यन्ते । तद्विषयकञ्चेतत् कात्यायन-सूत्रम्—“दक्षि-
णस्नानासोऽधः प्रउगं खनत्युपरवानभ्रादि करोत्यवटवदिति (८, ४, २५)” । यथा
यूपस्यावटः क्रियते तथा दाप्युपरवानमकांक्षतुरो गर्तानभिस्तीकारं सारभ्यं परिलेखनं
पुनर्कं कुर्यादिति च तदर्थः ।

§ ऋ० वे० ६, ७, २४ ।

“रथाइव” युद्धदेशं प्रति यथा रथाः तथा* “हिन्वानासः”
यागदेशं प्रति गच्छन्तः† सोमाः ऋत्विजां “गभस्व्योः” बाह्वीः
“दधन्विरे” धीयन्ते । तत्र दृष्टान्तः—“भरासः” भराः “कारि-
णामिव”‡ यथा भारवाहानां बाह्वीर्धीयन्ते तद्वत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

१ २ ३ १२ २२ १ १ २ ३ १ २
राजानो न प्रशस्तिभिः सोमा सो गोभिरञ्जते ।

१ २३ ३ २ २ १ २
यज्ञो न सप्तधातृभिः ॥ ६ ॥

“सोमामः” सोमाः “प्रशस्तिभिः” प्रशस्ताभिः स्तुति-
रूपाभिः वाग्भिः “राजानो न” यथा राजानः § “सप्तधातृभिः” ||
सप्त-होत्राभिः “यज्ञो न” यथा च यज्ञः तथा “गोभिः” गोर्वि-
कारैः पयोभिः “अञ्जते” अज्यते संस्क्रियत इति ॥ ६ ॥

* ‘रथाइव—गमन-समावाः’—इति वि० ।

† ‘हिन्वानासः—पूषमानाः’—इति वि० ।

‡ ‘कारिणाम् इव—कारिणः रथ-वाहकाः अथवा भराः सङ्गामाः सङ्ग्राम-कारिणः’—इति वि० ।

§ सू० सू० वे० ६, ७, ३४ ।

§ ‘राजानो न—न शब्द उपसर्गो यः राजान इव, राजानो यथा प्रशस्तिभिः
अन्त्यो सेव्यो तद्वत् सोमासः गोभिरिज्यते; उदकैः क्षीरैर्वा’—इति वि० ।

|| ‘सप्तधातृभिः—सप्त वषट्कारिणो सप्त धातारः अथवा सप्त ऋत्विजिंसि सप्त
धातारः’—इति वि० ।

अथ सप्तमी ।

१ १ २ २ २ १ २ २ १ २ २ १ २ २ १
परिस्नानासइन्द्रवोमदायवर्धणागिरा ।

१ २ २ १ २
मधोऽर्धन्तिधारया ॥ ७ * ॥

“स्नानासः” सुवानाः अभिषूयमाणाः “इन्द्रवः” सोमाः
“वर्धणा” महत्या “गिरा” स्तुति-रूपया वाचा युक्ताः सन्तः
“मदाय” मदार्थं “मधोः” मधुर-रसस्य “धारया” “परि अर्धन्ति”
परितो नष्टन्ति ॥

“परिस्नानासः”—“परिसुवानासः”—इति पाठौ, “मधोः”
—“युताः”—इति च ॥ ७ ॥

अथ अष्टमी ।

३ १ २ २ १ २ २ १ २ २ २ २ १ २
आपानासोविवस्वतोजिन्वन्तउषसोभगम् ।

२ २ २ २ १ १
सूराअण्वं वितन्वते ॥ ८ † ॥

“विवस्वतः” दीप्तिमतः इन्द्रस्य “आपानासः” आपानभूताः
“उषसः” “भगं” शोभां “जिन्वन्तः” प्रेरयन्तः, “सूराः” सरन्तः‡

* सू० वे० ६, ७, ३४ ।

† सू० वे० ६, ७, ३८ ।

‡ सूराः—सूर्यदेव दीप्तिमन्तः—इति पि० ।

सीमा: “अथ” वि तन्वते”* अभिषव-वेलाया सुपरवेषु शब्दं
कुर्वन्ति ॥

“जिन्वन्तः”—“जनम्”—इति पाठौ ॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

१११ १ ३ १ १ १ २ ३ १ २
अपहारामतीनामप्रज्ञाऋणवन्तिकारवः ।

११ ११ ३ १ २
वृष्णोहरसआयवः ॥ ८ ॥

“मतीनां कारवः” स्तुतीनां कर्त्तारः “प्रज्ञाः” पुराणाः
“वृष्णः” सेवकस्य सोमस्य “हरसः”† आहर्त्तारः “आयवः”
मनुष्याः ऋत्विजः “हारा” यज्ञस्य हाराणि “अप ऋणवन्ति”
विवृण्वन्ति ॥ ८ ॥

अथ दशमी ।

१ १ २ १ १ २ ३ १ २
समीचीनासआशतहोतानःसप्रजानयः ।

१ १ २ २ २ ३ १ २
पदमेकस्यपिप्रतः ॥ १० ॥

* ‘अथ’ वितन्वते—सूक्तं वितानं कुर्वन्ति—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ७, २५ ।

‡ “हरसः”—इति तु ऋत्विगे दीर्घर्षदः, सामवेदीयसु “हरसे”—इति, पद-प्रत्यये
तथैव दर्शनात्, आख्यातश्चैव विवरण्यतापि—‘हरसे दीर्घौ’—इति ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, २५ ।

“समीचीनासः” समीचीनाः* “जानयः” जाति-सदृशाः
 “एकस्य” सोमस्य “पदं” स्थानं “पिप्रतः” पूरयन्तः “सप्त
 होतारः”† यज्ञे “आशत” व्याप्नुवन्ति ॥

“आशत”-“आसत”—इति पाठौ, “जानयः”-“जामयः”
 —इति च ॥ १० ॥

अथैकादशी ।

१ ३ १ ९ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १
 नाभानाभिन्नआददेचक्षुषामूर्यन्दृशे ।

३ १ २ २ ३ १ २

कवेरपत्यमादुहे ॥ ११ ॥

“नाभि” यज्ञस्य नाभिभूतं सोमं “नः” अस्माकं “नाभा”
 नाभौ अहम् “आददे” सोमं पीत्वा नाभि-स्थाने करोमीत्यर्थः ।
 किमर्थम्? “चक्षुषा” “सूर्यं” “दृशे” द्रष्टुम् । किञ्च, “कवेः”
 क्रान्त-कर्षणः सोमस्य “अपत्यम्” अंशम् “आ दुहे” आ
 पूरयामि ॥

“चक्षुषामूर्यन्दृशे”—“चक्षुषित्सूर्यसचा”—इति पाठौ ॥ ११ ॥

* ‘समीचीनासः’-समीचीन-गुणाः सोमाः—इति वि० ।

† ‘होतारः’-देवानामाहुतारः । सप्त जानयः-सप्त जनाः, वषट्कारिणः—
 होता, मित्रावरुणः, ब्राह्मणाच्छंसी, पोता, नेष्टा, अश्वत्थामकः, आग्नीध्र इति
 —इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ०, ३५ ।

॥ ‘कवेः अपत्यम् आदुहे’-कविर्मेधावी ब्राह्मणः तस्यापत्यत्वं गच्छति सोमः, तेन
 निष्पादितत्वात् । आदुहे दुहते दद्यापि वतात् सोमम्—इति वि० ।

अथ द्वादशी ।

^{१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२}
अभिप्रियन्दिवस्पदमध्वर्युभिर्गुहाहितम् ।

^{१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२}
सूरः पश्यति चक्षसा ॥ १२ * ॥ १

“सूरः” सुवीर्यः इन्द्रः “चक्षसा” चक्षुषा “दिवः” दीप्तस्य
आत्मनः “प्रियं पदम्” अध्वर्युभिः “गुहा” गुहायां हृदये “हितं”
निहितं पीतं सोमम् “अभि पश्यति” ॥

“प्रियम्”-“प्रिया”—इति पाठौः ॥ १२ ॥

^{१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२}
॥ पार्थम् ॥ ओश्चोश्चोयि । प्रकावियाम् । उश्च
^{१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२}
ने । वब्रुवाणाः । देवो देवा । नाश्चानि । माविव
^{१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२}
त्तौ । मच्चित्रताः । शुचिव । धूःपवाकाः । पदावरा ।
^{१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२}
होश्चभि । आश्चश्चि । तीश्चरा ५ यिभा ६ ५ ईन् ॥ (१)
^{१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२}
प्रच्छसासाः । तपला । वग्मच्छा । अमादस्ताम् ।
^{१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२}
वृषग । णाअयासूः । अङ्गोषिणाम् । पवमा । न

* अ० वे० ६, ७, २५ ।

† “गुहायां द्रोणकक्षणे हितं सोमाद्यं पदम्”—इति वि० ।

‡ “चक्षसा”—“चक्षुषा”—इति च बोध्यम् ।

^{३ ४ ५} सुखायाः । ^{२ १} दुर्मर्षवा । ^{२ १} णाश्मप्रव । ^२ दाश्४३ । ^{२ ४} तीश्सा

^{२ २ १} पूकाईपूईम् ॥ (२) ^{२ १ २} सयोजनायि । ^{२ २ ४ ५} उरुगा । ^{२ २ ४ ५} यस्यजूतीम् ।

^{२ २ १ २} वृथाक्रौडा । ^२ जा ३ म्निम । ^{२ २ ४ ५} तेनगावाः । ^{२ २ १} परीणसाम् ।

^{२ १ २} कणुते । ^{२ ३ ४ ५} तिग्मशृङ्गाः । ^{२ २ २} ओश्होश्होयि । ^{२ १} दिवाहरा

^{२ १ २} यिः । ^२ ददृशे । ^{२ ४} नाश्४३ । ^{२ ४} त्ताश्मापूज्राईपूईः (३) ॥ ५* ॥ [१]

^{२ २ २} ॥ वाराहम् ॥ ^१ हाउहाउ । ^{२ १ २} ऊप । ^{२ १ २} प्रकावियाम ।

^{२ १ २} उग्ने । ^{२ ३ ४ ५} वव्रवाणाः । ^{२ २ १ २ २} देवोदेवा । ^{२ १} नाश्ञ्जनि । ^२ मा

^{२ ४ ५} विवक्ती । ^{२ १} मच्चिव्रताः । ^२ शुचिवाश् । ^{२ ३ ४ ५} धूपवाकाः । ^{२ २ २} पदा

^२ वरा । ^{२ १} हो ३ अभि । ^२ आ ३ ४ ३ यि । ^{२ ४} तीश्रापूयिभाइ

^{२ १ २} ४ ईन ॥ (१) ^{२ १ २} प्रहृसासाः । ^{२ ३ ४ ५} तृपला । ^२ वग्नमच्छा । ^२ अ

^{२ २} मादस्ताम् । ^{२ १} वृषग । ^{२ ३ ४ ५} णाअयासूः । ^{२ १ २} अङ्गोषिणाम् ।

^२ पवमा । ^{२ ३ ४ ५} नस्सुखायाः । ^{२ १} दुर्मर्षवा । ^{२ ० १} णाश्प्रव । ^२ दा

३४३ । ^{२ ४} ती२सा५का६५ईम् ॥ (२) ^{२ १ २} सयोजतायि । ^{२ १} उरु

^२ गा । ^{२ ३ ४ ५} यस्यजूतीम् । ^{२ १ २ २} वृथाक्रीडा । ^{२ १} ता३म्मिम । ^{२ ३} तेन

^{४ ५} गाढाः । ^{२ १ २} परीणसाम् । ^{२ १ २} कृणुते । ^{२ ३ ४ ५} तिग्मशृङ्गाः । ^{२ २} द्वाउ

^२ द्वाउ । ^१ ऊप् । ^{२ १ २} दिवाहरायिः । ^{२ १ २ २} ददृशोना३४३ । ^२ क्ता

^४ इमा५र्जा६५ईः (३) ॥ १८ * ॥ [२]

॥ प्रवङ्गार्गवम् ॥ ^{२ २ १} प्रकावियाम् । ^{२ १ २} उशनेवा । ^२ ब्रू

^{१ २} र्वाणाः । ^{२ २ १ २} देवोदेवा । ^{२ २ १} नाञ्जनिमा । ^१ वारयिवक्तायि ।

^{२ १} महिब्रताः । ^{२ १} भूचिवन्धः । ^{१ २} पार्वाकाः । ^{२ २ १} पदावरा ।

^{२ २ १} दोषभियायि । ^{१ २ १} ती२रेभा३नाउ ॥ (१) ^{२ १ २} प्रहृसासाः ।

^{२ १ २} तृपलावा । ^१ ग्र२मच्छा । ^{२ २ १} अमादस्ताम् । ^{२ १} वृषगणाः ।

^{१ २} आ२थासूः । ^{२ २ १} अङ्गोषिणाम् । ^{२ १ २} पवमानाम् । ^{१ २} सा२खा

^{२ १} याः । ^{२ १} दुर्मर्षवा । ^{१ २ २ १} णंप्रवदाः । ^{१ २ २ १} ती२साका३माउ ॥ (२)

^{२२१}सथोजतायि । ^{२१२}उरुगाया । ^{१२}स्यारजूतीम् । ^{२२१}वृथाक्रीडा ।

^{२१}तन्निमते । ^{१२}नारगावाः । ^{२२१}परीणसाम् । ^{२१२}कृणुतेतायि ।

^१ग्मारश्टगाः । ^{२२१}दिवाचरायिः । ^{२१२}ददृशेना । ^{२२}क्तारमुञ्चा

^{११११}३१उ । वार३४५ः(३) ॥ ३ * ॥(३)

॥ कुत्ससारथीयम् ॥ ^{३ ५}हो४वा । ^{३ २}उज्जवा३ । ^{४ ५}होवा ।

^{२१२ २१}प्रकावियाम् । ^{२१२}उशने । ^{२३४ ५}वब्रुवाणाः । ^{२२१२ २२}देवोदेवा । ^२ना

^१श्चनि । ^{२ ३४ ५}माविवक्री । ^{३ २१}महिव्रताः । ^{२१}शुचिव । ^{१, ३}धूःप

^{४ ५}बाकाः । ^{२१२ २१}पदावरा । ^{२ १}हो३अभि । ^{२, ३४ ५}ऐतिरेभान्॥(१) प्र

^{१ २२१}हृसासाः । ^{२१२}तृपला । ^{२३४ ५}वगुमच्छा । ^{२१२ २१}अमादस्ताम् । ^{२१}वृष

^{२, ३४ ५}ग । ^{२१२ २१}णायआसूः । ^{२१२}अङ्गोषिणाम् । ^{२ ३४}पवमा । ^{२ ३४}नत्सखा

^५याः । ^{२१२ २१}दुर्मर्षेवा । ^{२ १}णाप्रव । ^{२, ३४ ५}दन्तिसाकाम्॥(२) स

^{१ २१}योजतायि । ^{२१२}उरुगा । ^{२, ३४ ५}यस्रजूतीम् । ^{२१२ २२१}वृथाक्रीडा । ^२ता

१ १ २ ४ ५ २ १ २ १ २ १ २ २ २
 हम्मिम । तेनगावाः । परीणसाम् । कृणुते । तिग्म
 ४ ५ २ १ २ १ २ १ २ २ ४ ५ ३
 शृङ्गाः । दिवाहरायिः । दहशे । नक्तमृत्राः । हो४
 ५ २ २ ४ ५ ५
 वा । उडुवाः । होवाइचाउवा(३) ॥ ६* ॥ [४] १

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रव्यस्य अष्टमस्याध्यायस्य
 प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयखण्डे —

असृष्टमिति द्वादशर्चः† प्रथमं सूक्तम् ;
 तत्र, प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 असृष्टमिन्दवः पथाधर्मन्नुतस्यसुश्रियः ।
 ३ १ २ ३ १ २
 विदानाअस्ययोजना ॥ १ ‡ ॥

“अस्य” अनेन यजमानेन कृतान् “योजना” तद्देवता-
 योग्दानं सम्बन्धान् “विदानाः” जानन्तः “सुश्रियः” शोभन-
 अयणाः “असृष्टम्” हविर्दानात् सृज्यन्ते ॥

“योजना”-“योजनम्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

* ख० नो० १२प्र० २५० ६५० ।

† ‘द्वितीयो द्वादशर्चः’—इति वि० खण्डः—इति यावत् ।

‡ ख० नो० ६, ७, १८ ।

अथ द्वितीया ।

१७ ३ १ २ १ २ ३ २ १ १ २ १ २

प्रधारामधोअग्रियोमह्वीरपोविगाहते ।

१ २ ३ २ १ १ २

हविर्हविःपुवन्धः ॥ २ १ ॥

“हविःपु” हविषां मध्ये “वन्धः” स्तुत्यः “हविः” हवि-
रात्मकः यः सोमः “मह्वी” महतीः “अपः” वसतीवरीः “वि-
गाहते”, तस्य “मधोः” सोमस्य “अग्रियः” मुख्या धाराः प्रपत-
न्तीत्यर्थः ॥

“मधोः”--“मध्वः”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ १ २ २ २ २ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २

प्रयुजावाचोअग्रियोवृषोअचिक्रददने ।

२ ३ २ ३ १ २ ३ २

सत्याभिसत्योअध्वरः ॥ ३ ३ ॥

“अग्रियः” हविषां मध्ये मुख्यः सोमः “युजाः” युक्ताः
“वाचः” प्रकरोतीत्यर्थः । एतदेव दर्शयति—“वृषः” ॥ कामानां
वर्षकः “सत्यः” सत्यभूतः “अध्वरः” हिंसा-वर्जितः सोमः

* “हविष्पु”—इति ख० ग० पु०-पाठः ।

† ख० वे० ६, ७, २८ ।

‡ ख० वे० ६, ७, २८ ।

॥ “हविष्यचिक्रदत्”—इति मूलस्य “वृषः”, “अचिक्रदत्”—इति छेदमवलम्ब्य
व्याख्ये भाष्यः, परमेष पदप्रत्यय-विग्रहः तस्य “वृषा”, “उ”, “अचिक्रदत्”—इति
छेद-दर्शनात्; अतएव निवरणकार आह—“वृषा सेक्ता, उ इति पदपूर्णः”—इति ।

“सङ्ग” यञ्जयद् “अभि” प्रति “वने” उदके अचिक्रदत् शब्दं
करोतीत्यर्थः ॥

“वृषोअचिक्रदत्”—“वृषावचक्रदत्”—इति पाठौ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

१ २ १२ २२ ३ २ ३ १ २ २ १२ २२
परियत्काव्याकविर्नृम्णापुनानोअर्षति ।

१२ १ २
स्वर्वाजीसिषासति ॥ ४ * ॥

“कविः” कान्तकर्मा सोमः “नृम्णा” नृम्णानि बलानि†
“पुनानः” शोधयन् “काव्या” काव्यानि कवि-कर्माणि स्तोत्राणि
“यद्” यदा “परि अर्षति” परिगच्छति, तदा “स्वः” स्वर्गे
“वाजी” बलवान् अन्नवान्वेन्द्रः‡ “सिषासति” यागं प्रत्यागन्तुं
स्वकीयं बलं सम्भक्तुमिच्छति ॥

“पुनानः”—“वसानः”—इति पाठौ ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१२ ३ २३ ३ २ ३ १ २
पवमानोअभिसृधेविशोराजवसीदति ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
यदीमृण्वन्तिवेधसः ॥ ५ ‡ ॥

• ऋ० वे० ६, ७, २८ ।

† ‘वृषवा घनेन’—इति वि० ।

‡ ‘वाजी—वेगवान्, अथवा चरुपुरोडाशादि-लक्षणेनाग्निगान्धवान् स्वर्गलीकं
यजमानस्य साधयति’—इति वि० ।

¶ ऋ० वे० ६, ७, २८ ।

“यद्” यदा “ईम्” एजं* सोमं “वेधसः” कर्मणां कर्तारः
 ऋत्विजः† “ऋण्वन्ति” प्रेरयन्ति, तदा “पवमानः” ऋरन्नेष सोमः
 “सूधः” स्यर्द्धमानान् याग-विघ्नकारिणः राजसादीन् “अभि
 सीदति” नाशयितुमभिगच्छति । तच्च दृष्टान्तः—“विशः
 राजा इव” यथा राजा विशः स्यर्द्धमानान् मनुष्यान् नाशयितु-
 मभिगच्छति तद्वत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

२ ६ २ २ १ २ २ २ ७ २ १ २
 अव्यावारेपरिप्रियोद्धरिर्वनेषुसीदति ।

२ १ २ २ २
 रेभोवनुष्यतेमती ॥ ६ ॥

“हृरिः” हरितवर्णः “प्रियः” देवानां प्रियतम एव सोमः
 “वनेषु” उदकेषु‡ सम्पृक्तः “अव्याः” अवेः “वारे” वाले “परि
 सीदति” किञ्च “रेभः” अभिषव-वेलायाम् उपरवेषु शब्दं
 कुर्वन् “मती” मत्या स्तुत्या॥ “वनुष्यते” सेव्यते ॥ ६ ॥

* “ईम्”—इति पदपूर्वः—इति वि० ।

† “वेधसः”—इति मेधावि-नामसु निषण्णौ दृश्यते (३, १५) ।

‡ “अव्यो”—इति ऋ०-पाठः ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, २६ ।

§ ‘वनेषु उदकेषु सीदति, अथवा वनेषु काष्ठमयेषु द्रोणकलशेषु पक्ष्यमसादिषु
 सीदति’—इति वि० ।

॥ ‘मती’—गुह्या ऋत्विग्यजमानायाम्—इति वि० ।

अथ सप्तमी ।

२ ३ १२ २२ ३ १ २ ३ १२ २२

सवायुमिन्द्रमश्विनासाकम्नदेनगच्छति ।

२ ३ १ २ २ १ २

रणायोअस्यधर्मणा* ॥ ७ १ ॥

“यः” यजमानः “अस्य” सोमस्य “धर्मभिः”†‡ कर्मभिः
क्रयणाभिषवादिभिः “रणा”॥ रमते, “सः” यजमानः “वायुम्,”
इ, न्द्रम्,” “अश्विना” अश्विनौ च “मदेन” “साकं” सह
“गच्छति” प्राप्नोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी ।

२ ३ १२ २२ ३ १ २ २ ३ १ २

आमित्रेवरुणिभगेमधोःपवन्तर्ज्मयः§ ।

३ १ २ २ १ २

विदानाअस्यशक्नभिः ॥ ८ ॥

* “धर्मभिः”—इति ऋ० पाठः ।

† ऋ० वे० ६, ७, २६ ।

‡ धर्मभिरिति ऋग्वेदीयपाठसत्रलक्ष्यैवेदं प्रतीक-पदस्य व्याख्यानम् ; विवरण-
कदाप्यात्मन् सोमवेदीयम् तथाहि—‘धर्मणा कर्मणा’—इति ।

॥ “रणाः” दीर्घान्भुतिः “इन्द्रोऽनसुविः (६, ३, १३५)”—इति तत्र दीर्घः ।

§ “सिवायश्वाभगंमध्वः”—इति ऋ०-पाठः ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, २६ ।

येषां यजमानानां “मधीः” सोमस्य “जर्मयः” तरङ्गाः
 “मित्रावरुणा” * मित्रावरुणौ देवौ “भगं” † भगाख्यं देवञ्च
 प्रति “पवन्ते” चरन्ति, ते यजमानाः “अस्य” सोमस्य इदं
 सोमं “विदानाः” जानन्तः “शक्वाभिः” सुखैः ‡ सङ्गच्छन्त इति
 शेषः ॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

३ १ २ ३ २ ४ ३ १ ९ ३ १ ९
 अस्मभ्यं रोदसीरयिन्मध्वोवाजस्य सातये ।

२ ३ १ ९ ३ १ २
 अवोवसूनि सञ्चितम् ॥ ८ ॥

हे “रोदसी” द्यावापृथिव्यौ ! युवां “मध्वः” देवानां माद-
 यितुः “वाजस्य” सोमात्मस्यावस्य “सातये” लाभाय §
 “अस्मभ्यं” “रयिं” धनं “अवः” अन्नञ्च ॥ “वसूनि” वास-
 कान्यन्यान्यपि पश्वादीनि “सञ्चितं” सञ्चयन्तः ** प्रयच्छत-
 मित्यर्थः ॥ ८ ॥

* , † ऋग्वेदीयपाठावसारेणैदं प्रतीकग्रहणम् । विवरणकृता तु सुष्ठुचरान्ते—
 ‘मित्रे, वरुणे, भगे-सप्तम्येकवचनं चतुर्थ्येकवचनस्य स्थाने द्रष्टव्यम्, मित्राय, वरुणाय,
 भगाय’—इति ।

‡ ‘शक्वाभिः—शक्ताः कर्मभिः’—इति वि० ।

§ सू० वे० ६, ७, १८ ।

§ ‘सातये—दानार्थम्’—इति वि० ।

॥ अवः—अन्नं यशो बलं वा’—इति वि० ।

** ‘संचयतं—सम्यक् यतम्’—इति वि० ।

अथ दशमी ।

२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
आतेदक्षमयोभुवंवन्दिमद्यावृणीमहे ।

२ ३ १ २ ३ १ २
पान्तमापुरुस्पृहम् ॥ १० * ॥

हे सोम ! यष्टारो वयं “ते” तव स्वभूतं “दक्षं” बलम्
“अद्य”† अस्मिन् यागदिने “आ” आभिमुख्येन “वृणीमहे”
सम्भजामहे । कीदृशम् ? “मयोभुवं” सुखस्य भावकम् “वन्दि”
धनादीनां प्रापकम् “पान्तं” शत्रुभ्यो रक्षकम् “पुरुस्पृहं”
बहुभिः स्पृहणीयं कामानाम् ॥ १० ॥

अथैकादशी ।

२ ३ १ २ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
आमन्द्रमावरेण्यमाविप्रमामनीषिणम् ।

२ २ १ २ २ १ २
पान्तमापुरुस्पृहम् ॥ ११ ‡ ॥

हे सोम ! “मन्द्र” मदकरं स्तुत्यं वा त्वाम् “आ वृणीमहे”
“वरेण्यं” सर्वैर्वरणीयं सम्भजनीयञ्च ; किञ्च “विप्र” मेधाविनं
त्वां तच्चा “मनीषिण” मनसईषा मनीषा तद्वन्तं स्तुतिमन्तं
वा त्वामावृणीमहे [प्रत्येकं विशेषणपेक्षया आ-इत्युपसर्गः

* अ० भा० ६, १, २, १ (२ भा० १६ पृ०) = ऋ० वे० ७, १, ६, ५ ।

† अत्र तु “निपात्यस्व च (६, २, १३६)”—इति दीर्घान्तः “अद्या”—इति ।

‡ ऋ० वे० ७, २, ६, ४ ।

कृतः* ; किञ्च “पान्तं” सर्वेषां रक्षकम् “पुरुसृहं” बहुभिः
सृहणीयं च त्वां सञ्जामहे ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी ।

२ ३ १६ १६ २ ३ १ २ ३ १

आरयिमासुचेतुनमासुक्रतोतनूष्वा ।

२ २ १ २ ३ १ १

पान्तमापुरुसृहम् ॥ १२ † ॥ २

हे “सुक्रतो” शोभन-प्रज्ञ सोम ! त्वदीयं “रयिं” धनम्
वयम् “आ”‡ वृणीमहे । किञ्च, “सु चेतुनम्” [चित्ती
सञ्ज्ञाने (स्वा० प०) भावे औणादिके उन प्रत्ययः]
सुज्ञानञ्च । किञ्च “तनूषु” अस्मत्पुत्रेषु च धनं सुज्ञानञ्च त्वम्
“आ” विधेहि यद्वा पुरार्थं वयमावृणीमहे । तथा “पान्तं”
सर्वस्य रक्षकं “पुरुसृहं” बहुभिर्यष्टृभिः काम्यमानं त्वां सञ्जाम-
हे ॥ १२ ॥ २

इति सामवेदार्थ-प्रकाशे उत्तराग्रव्यस्य अष्टमस्याध्यायस्य

द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

* विवरणकारस्त्वयैव याचते—‘आमन्द्रम्—आनुपूर्व्येण मन्द्रं बलम्’—इति,
‘आवरेणम्—आभिमुख्येन वरेण तत्’—इति, ‘आवप्रम्—अतिशयेन विपश्चितम्’
—इत्यादि च ।

† सू० वे० ७, २, ६, ५ ।

‡ आवाप्यन्यथा व्याख्यानं विवरणकृता—‘आरयिम्—आभिमुख्येन अन्नवत्तम्’
—इत्यादि ।

॥ ‘उक्तं बहिष्यवमानम्’—इति वि० ।

अथ तृतीय-खण्डे, *प्रथम-तृचे—

प्रथमा ।

३ १ २ ३ १ १ ३ १ २ ३ १
मूर्ध्नि नन्दिवो अरतिमृथिव्या

२ ३ २ २ २ २ २ २ २ २
वैश्वानरमृतआजातमग्निम् ।

३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
कविः सभाजमतिथिञ्जनाना

३ २ ३ १ २ ३ २
मासन्नः पात्रञ्जनयन्तदेवाः ॥ १ १ ॥

“मूर्ध्नि” शिरोभूतं, कस्य ? “दिवः” द्युलोकस्य, “मृथिव्याः”
प्रक्षितायाः मूमेः “अरति” गन्तारम् [यद्वा, गन्तव्यं स्वामिनं],
“वैश्वानरं” विखेष्टां नराणां सम्बन्धिनम्, “ऋते” [ऋतमिति
सत्यस्य यज्ञस्य वा नाम (निघ० ३, १०, ६) । निमित्त-सप्तम्येषा
(२, ३, ३६ वा०)] ऋतनिमित्तम् “आ” आभिमुख्येन जातं सृष्ट्या-
दावुत्पन्नं “कवि” क्रान्तदर्शिनं “सभाजं” सम्यग्राजमानं
“जनानां” यजमानानाम् “अतिथि” हविर्वहनाय सततं
गन्तारं [यद्वा, अतिथिवत् पूज्यम् “आसन्” आसनि [द्विती-
यार्धे सप्तमी (३, १, ८५), अग्नि-लक्षणेनास्येन हि देवा हवींषि
भुञ्जते] “नः” अस्माकं “पात्रं” पातारं रक्षकं वैश्वानरमग्निं

* ‘दद्यामीमन्वाग्नि’—इति वि० ।

† ख० ऋ० १, २, २, ५ (१ भा० २०४ पृ०) = घ० वे० ३, २४ = ङ० वे०
४, ५, ८, १ ।

“देवाः” स्तोतारः ऋत्विजः देवा एव वा “आ जनयन्त”
यन्नाभिसुख्येन अजीजनन् अरख्योः सकाशात् उदपादयन् ॥

“आसन्नःपात्रम्”-“आसन्नापात्रम्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ १२ ३ १ १ ३
त्वाविश्वे अमृतजायमानं

१ ३ २ ३ २ ३ १२ २२
शिषुन्नदेवा अभिसन्नवन्ते ।

२३ १२ २ १ २ ३
तवक्रतुभिरमृतत्वमायन्

१२ २ ३ २ ३ १२ २२
वैश्वानरयत्पित्रोतदीदे ॥ २ * ॥

हे “अमृत” मरण-रहिताग्ने ! “विश्वे देवाः” स्तोतारः
“जायमानम्” अरख्योः सकाशात् उत्पद्यमानं त्वां “शिषुं न”
पुत्रमिव “अभि सं नवन्ते” अभिसंस्तुवन्ति [यद्वा, दीव्यन्तीति
देवा रक्षयः ते सर्वे जायमानं त्वामभिसन्नवन्ते अभिगच्छन्ति,
यद्वा पितरः पुत्रमभि गच्छन्ति], अपि च हे वैश्वानर अग्ने !
“यद्” यद्वा “पित्रोः” पालयित्रोः द्यावा-पृथिव्योर्मध्ये “अदीदेः”
दीप्यसे, तदानीं “तव” त्वदीयैः “क्रतुभिः” कर्मभिः ज्योतिष्टो-
मादिभिर्यागैः “अमृतत्वम्” देवत्वम् “आयन्” यजमानाः प्राप्नु-
वन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ ३ १ २ ३ १
नाभियज्ञानां^१सदन^२रयीणां^३

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३
महामाहावमभिसन्नवन्त ।

३ २ क १ २ ३ १ २
वैश्वानर^४रथ्यमध्वराणां^५

३ १ २ ३ १ २ ३ २
यज्ञस्य^६केतु^७जनयन्त^८देवाः ॥ ३ * ॥ ३ ।

“नाभिं यज्ञानां”^१, “सदनं रयीणां” धनानां स्थानमेक-
नित्यं, “महा” महान्तम् “आहावम्” आह्वयन्ते अस्मिन्नाहुतय
इत्याहावः तादृशं [यद्वा, वृथ्यु दक-धाराणामाहाव-स्थानीय मेव-
भूतम्] अग्निम् “अभि सं नवन्त” स्तोतारः सम्यक् स्तुवन्ति ।
तथा “वैश्वानरं” विश्वेषां नराणां सम्बन्धिनम् अध्वराणां
यज्ञानां “रथ्यं” रथिनं, यथा रथी स्व-रथं नयति तद्वन्नेतारं
रंहितारं गमयितारंः “यज्ञस्य” “केतु” प्रज्ञापकम्^७ एवं-
विधमग्निं “देवाः” स्तोतार ऋत्विजो देवा एव वाऽ “जन-
यन्त” जनयन्ति मय्यनेनोत्पादयन्ति ॥ ३ ॥ ३

* ऋ० वे० ४, ५, ८, २ ।

† ‘नाभिं यज्ञानां’—प्रधानवृत्तं सदनम्—इति वि० ।

‡ ‘रथ्यं’—रथभूतं रंजनीयं वा—इति वि० ।

¶ ‘केतु’—ध्वजम्—इति वि० ।

§ ‘देवाः’—दानवन्त ऋत्विजः—इति वि० ।

उदकस्योत्पादको “देवा” द्योतमानौ “देवेषु” मध्ये “प्रशस्ता”
प्रकर्षेण स्तुत्यौ तौ स्तुत्या गायतेति पूर्वत्रान्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
तानः शक्तम्यार्थिवस्य महोरायो दिव्यस्य ।

१ २ ३ २ २ १ २
महिवाङ्मन्त्रदेवेषु ॥ ३ * ॥ ४

“ता” तौ देवौ “नः” अस्मदर्थं “पार्थिवस्य” पृथिवी-सम्ब-
द्धस्य “दिव्यस्य” दिविभवस्य च “महः” महतः “रायः” धनस्य
“शक्त” समर्थम्, भवतं दातुमिति शेषः । हे देवौ ! “वां”
युवयोः “महि” महत् पूज्यं “मन्त्र” बलं देवेषु प्रसिद्धं, स्तुम
इति शेषः ॥ ३ ॥ ४

अथ तृतीय-तृचे—

प्रथमा ॥

१ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
इन्द्राया हि चित्रभानो सुता इमे त्वायवः ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
अपवीभिस्तनापूतासः ॥ १ † ॥

“चित्रभानो” हे विचित्र-दीप्ते “इन्द्र !” अस्मिन् कर्मणि
“आयाहि” आगच्छ । “सुताः” अभिषुताः “इमे” सोमाः

* अत्रैव पुनः ६, ३, ११, १ = ४० वे० ४, ३, ६, १ ।

† य० वे० २१, २ = ४० वे० १, १, ५, ४ ।

“त्वायवः” त्वां कामयमाना वर्त्तन्ते । “अग्नीभिः” * [अङ्गुलि-
नामैतत् (निघ० २, ५, २)] ऋत्विजा मङ्गुलिभिः सुता
इत्यन्वयः । किञ्च, ते सोमाः “तना” नित्यं “पूतासः” शुद्धाः
ऊर्णा-पवित्रेण शोधितत्वात् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ २२ ३ २ ४ १२ २२ ३ १ २

इन्द्रायाहिधियेषितोविप्रजूतः सुतावतः ।

२ ३ १ २ ३ १ २

उपब्रह्माणिवाघतः ॥ २ * ॥

हे “इन्द्र !” त्वम् “आयाहि” अस्मिन् कर्मणि आगच्छ ।
किमर्थम् ? “वाघतः” [ऋत्विङ्नामैतत् (निघ० ३, १८, ३)]
ऋत्विजः “ब्रह्माणि” वेद-रूपाणि स्तोत्राणि “उप” एतम् ।
कीदृशस्त्वम् ? “धिया” अस्मदीयया प्रज्ञया “इषितः” प्राप्तः,
अस्मद्भक्त्या प्रेरित इत्यर्थः । “विप्रजूतः” यथा यजमान-भक्त्या
प्रेरितः तथान्यैरपि विप्रैः मेधाविभिः ऋत्विग्भिः प्रेरितः !
कीदृशस्य ? “वाघतः ?” “सुतावतः” अभिषुत-सोम युक्तस्य ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१२ २२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

इन्द्रायाहितूतुजानुपब्रह्माणिहरिवः ।

३ १ २ ३ १ २

सुतेदधिष्वनश्चनः ॥ ३ ‡ ॥ ५

* ‘अग्नीभिः—सृक्काभिः कौत्सिभिः’—इति वि० ।

† ऋ० वे० १, १, ३, ३ ।

‡ ऋ० वे० १, १, ३, ३ ।

[हरि-शब्दः इन्द्र-सम्बन्धिनोरखयोर्नामधेयम् “हरौ इन्द्रस्य,
लोहितोऽग्नेः (नि० १, १५, १-२)”—इति तदीयशब्द-नामत्वेन
पठितत्वात्] हे “हरिवः” अश्व-युक्तेन्द्र ! त्वं “ब्रह्माणि” आनेतुम्
“आ याहि” । कीदृशस्त्वम् ? “तूतुजानः” त्वरमाणः । आगत्य
च अस्मिन् “सुते” सोमाभिषव-युक्ते कर्षणि “नः” अस्मदीयं
“वनः” [अश्व-नामैतत् (निरु० नै० ६, १६)] हविलक्ष्णमश्वं
“दधिव” धारय स्त्रीकुर्वन्वित्यर्थः ॥ १ ॥ ५

अथ चतुर्थ-दृष्टे—

प्रथमा ।

१ १ ३ १ १ १ ३ १ १ ३ १ १
तमोडिष्वयो अर्चिषावनाविश्वापरिष्वजत् ।

३ १ ३ १ १ ३ १ १
कृष्णाकृणोतिजिह्वया ॥ १ * ॥

हे स्तोतः ! “तम्” अग्निम् “ईडिष्व” स्तुहि, “यः” अग्निः
“अर्चिषा” ज्वाला-रूपेण तेजसा “विश्वा” सर्वाणि “वना”
वनान्यरण्यानि “परिष्वजत्” परिष्वजति परितो वेष्टयति, यश्च
तानि वनानि “जिह्वया” ज्वालया दग्धा “कृष्णा” कृष्णवर्णानि
“कृणोति”, तमोडिष्वेति सम्बन्धः ॥ १ ॥

पूरयतम् प्रयच्छतम् । किमर्थम् ? “इन्द्रम्” “अग्निम्” “आ
बोढवे” आ समन्तात् बोद्धुं हविर्भिः प्रापयन्तु ॥ ३ ॥ ६

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायनस्य अष्टमस्याध्यायस्य

तृतीयः खण्डः * ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थ-खण्डे,† प्रथम-हवे—

प्रथमा ।

१ ६ १ १ ३ १ २ ३ २ ४
प्रोअयासीदिन्दुरिन्द्रस्यनिष्कृतं

३ २ ३ २ २ २ २ ३ १ १
सखासख्युर्नप्रमिनातिसङ्गिरम् ।

१ २ ३ २ १ १ २ ३
मर्यइवयुवतिभिःसमर्षति

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
सोमःकलशेशतयामनापथा ॥ १ ‡ ॥

“इन्दुः” सोमः “इन्द्रस्य” “निष्कृतं” संस्कृतं स्थान मुदरं “प्रो
अयासीत्” प्रैव गच्छति ; गत्वा च “सखा” सखिभूतः “सख्युः”

* ‘उक्तं प्रातःसवनं चतुर्विंशत्यौमिकम्’—इति वि० ।

† ‘इदानीं माध्वन्दिनं सवनम् । दशमवज्रपारयेति सप्तमि-प्रथमौ नि सामानि
माध्वयेनोक्तावनि, पुनः सोमपारयेति कव-रवन्तः—अतः सामानि चार्हस्य-
सामि’—इति वि० ।

‡ अ० आ० ६, १, १, ४ (१था० १०२पृ० ३)=अ० अ० ३, ११, ११

इन्द्रस्य “सङ्घिरं” सम्यग् गिरणाधारभृतम् उदरं “न” “प्र
 मिनाति” हिनस्ति, किञ्च “मर्यं इव युवतिभिः” मर्त्तौ यथा
 तद्वत्स्त्रीभिः स्त्रीभिः सह सङ्गतो भवति तद्वदयमपि सोमो युव-
 तिभिर्मित्र-श्रीलादिभिर्वसतीवरौभिरङ्घ्रिः सह “समर्षते” सङ्ग-
 ष्छते अभिषव-काल-पश्चात् सोमः “शतयामना” अनेक-यामन-
 साधन-वित्तोपेतेन “पथा” मार्गेण ‘दशापवित्र-सम्बन्धिना
 “कलशे”-द्रोणकलशे गच्छतीति शेषः यद्वैकमेव वाक्यम्—यथा
 मर्त्यो मर्त्तौ युवतिभिः सह सङ्गच्छते एवं कलशे शत-यामना
 यथा सङ्गच्छते ॥

“शतयामना”—“शतयाम्ना”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२३ १२ २१२ २१२
 प्रबोधियोमन्त्र्युवोविपन्युवः

२१२ २१२
 मनस्युवःसंवरणेष्वक्रमुः ।

२३१ २२ क २२ २२३
 हरिङ्गीडन्तमभ्यनूषतस्तुभो

२३२ २२२ २२२
 मिधेनवःपयसेदशिअयुः ॥ २ ॥

हे सोमाः “वः” युष्माकं “धियः” ध्यातारः† “मन्त्र्युवः”
 मदकरं शब्दं कामयमानाः “पनस्युवः” स्तुतिं कामयमानाः

* ऋ० वे० ७, २, १४, १ ।

† ‘धियः’—‘वृद्धयः’—इति पि० ।

“विपन्ववः” [—स्तोत्र-नामैतत्*) स्तोतारः “संवरेषु” दृष-
कटा-वरणोपेतेषु याग-ग्रहेषु “प्राक्सुः” प्रक्रमन्ते । तदेवाह—
“स्तुभः” स्तोतारः† “हरि” हरितवर्णं “क्रीडन्त” क्रीडन-शीलं
सोमम् “अभ्यनूषत” अभिष्टुवन्ति “धेनवः” अपि “पयसा”
स्वीयेन क्षीरेणैव “इत्” इमं सोमम् अभिलक्ष्य “अग्निश्रयुः”
अधिकं ग्रीयन्ति ॥

“संवरेषु”—“संवसनेषु”—इति पाठौ, “हरिङ्गीडन्त”
—“सोममानीषां”—इति च, “पयसेदग्निश्रयुः”—“पयसेमग्निश्रयुः”
—इति च ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
आनःसोमसंयतमिप्युषीमिष

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
मिन्दोपवस्वपवमानऊर्मिणा ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
यानोदोदतेत्रिरद्वन्नसश्रुषी

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
क्षुमद्वाजवन्मधुमन्सुवीर्यम् ॥ ३ ॥ ७

* “विपन्ववः”—इति निबन्धौ अवावि-नामसु सप्तदशं पदम् (३, १५) ।

† ‘स्तुभः’—स्तोमवत्कः—इतिवि० ।

‡ अ० वे० ७, ३, ११, २ ।

हे “इन्द्रे” दीप्त ! “सोम !” “पवमानः” त्वं “नः” अस्माकं
 “संयतं” सङ्गृहीतं “पिप्युषी” प्रवृत्तम्* “इषम्” अयम्
 “जर्मिणा” प्रवाह-रूपेण तदीयेन रसेन “पवस्व” प्रयच्छेत्स्वर्गः ।
 “या” इट् “नः” अस्माकम् “अहन्” अहनि अङ्गः “निः”
 त्रिषु सवनेषु “असञ्चुषी” अप्रतिवन्धो† “दीहते” । किम् ?
 “क्षुमत्” शब्दोपेतं सर्वत्र श्रूयमाणं “वाजवत्” बलवत् “मधुमत्”
 माधुर्योपेतं “सुवीर्य” शोभन-सामर्थ्यं पुत्रं दीहते । ता मिधं
 पवस्वेति समन्वयः ॥

“जर्मिणा”-“अग्निधम्”—इति पाठो ॥ ३ ॥ ७

॥ प्रवङ्गार्गवम् ॥ ^{१२} प्रोचयासायित् । ^{१२} इन्दुरिन्द्रा । ^१ स्या
^१ रनिष्कृताम् । ^{१२} सखासख्युः । ^{११} नप्रमिना । ^१ तार्विस
^१ जिराम् । ^१ मर्यद्वा । ^१ युवतिभायिः । ^१ सार्वमर्षतायि ।
^{१२} सोमःकला । ^{१२} शोशतया । ^{१२} सार्वनापथा३१३ ॥ (१) प्रवो
^१ धियो । ^२ मन्द्रयुवो । ^१ वार्विपन्युवाः । ^२ पनस्युवाः ।
^{११} संवरणायि । ^१ पूरवक्रमूः । ^१ हरिङ्गौडा । ^{११} तमभ्यनू । षा

* ‘पिप्युषी’—‘प्रावेष्णाम्’—इति वि० ।

† ‘असञ्चुषी’—‘आहुपूषे’—इति वि० ।

^१रुतस्तुभाः । ^{१ १२}अभिधेना । ^{१ १}वःपयसायित् । ^१आरशिश्न
^{१ १}यूश्राउ ॥ (२) ^{२२ १२}आनःसोमा । ^{१ १}संयतम्यायि । ^{१२}प्यूषीमि
^{१ २ १}षाम् । ^{१ १}इन्दोपवा । ^{१ १}स्वपवमा । ^{१२}नारुज्जर्माणा । ^{२२ २}यानो
^{१२}दोहा । ^{२२ १}तेजिरहान् । ^१आरसश्चुषायि । ^{१ १२}क्षुमदाजाः ।
^{१ १}वन्मधुमात् । ^{१२ २ १}सूरवौरियाश्माउ । ^{१ १ १ १}वार३४पू(३) ॥ ७* ॥ [१]
^१॥ कावम् ॥ ^{२ २}प्रवो । ^२अयासीदिन्दुरिन्द्रा । ^२स्थनि
^१ष्कार्त्तारम् । ^{१ २}सखासख्युर्नप्रमिना । ^{१ १}तिसङ्गायिरारम् ।
^१मर्यद्वयवतिभायिः । ^{२ १}समर्षातारयि । ^{१ २ ४ ५}सोमा३काला ।
^{१२ १}शोशताया२३ । ^{१ २ ४}माना३पा५थाई५६ ॥ (१) ^{१ १}प्रवोवा । ^१धि
^२योमन्द्रयुवो । ^{१ १}विपन्यूवा२ः । ^१पनस्पुवःसंवरणायि । ^२षु
^१वक्रामूरः । ^{१ २}हरिक्रीडन्तमभ्यनू । ^{१ १}षतस्तुभार३ः । ^१आ
^{२ ४ १}भीरधेना । ^{२ १}वःपयासारयित् । ^{१ २ ४}आशा ३ यिश्वा ५ यू ई

^{२२ १ २} ५ ई ॥ (२) ^{२ २ १} आनोवा । ^{२ २ १} सोमसंयतम्यायि । ^{२ २ १} ष्यषीमायि
^{१ २} षा २म् । ^{२ २ १} इन्दोपवस्वपवमा । ^{१ २ २} नजर्मायिणा २ । ^{२ २ १} यानो
^{२ २} दोहतेत्रिरहान् । ^{२ १} असशूषारश्यि । ^{१ २ ४ ५} क्षूमाश्वाजा । ^२ व
^१ न्मधूमारश्त् । ^{१ २ ४} सूवाश्यिरापुयाथ ५ ईम (३) ॥ १० * ॥ [२]

^{२ २ २ २ ५ २} ॥ लौशाद्यम् ॥ ^१ प्रोअयासीत् । ^{२ २ २ २ ५ २} इन्दुरिन्द्रा २ ३ ।
^{४ २ १ ५} स्थाश्निष्कृतम् । ^{२ २ २ ३ ५} सखासख्युः । ^१ नप्रमिनारश् । ^{४ २} तीश्स
^{२ ५} ङ्गिरम् । ^{२ २ ३ ४} मय्यैव । ^१ युवतिभारश्यिः । ^{४ २ ३ ५} साश्मर्षति ।
^{२ २ २ १ ५} सोमःकला । ^{१ २} शेशतया २ ३ । ^{१ ४} मनाश्पापुथाई ५ ई ॥ (१)
^{२ २ २ २ ५} प्रवोधियः । ^१ मद्रयवोरश् । ^{४ २ ३ ५} वाश्यिपन्युवः । ^{२ २ ३ ५} पनस्तुवः ।
^१ सवरणारश्यि । ^{४ २ २ ५} पूञ्वक्रमुः । ^{२ २ २ २ ५} हरिङ्कीड । ^१ तमभ्यनूरश् ।
^{४ २ ३ ५} षाश्तस्तुभः । ^{४ २ २ २ ५} अभिधेना । ^१ वःपयसारश्यित् । ^२ अशां
^४ श्यिआपुयूई ५ ईः ॥ (२) ^{२ २ २ २ ५} आनःसोम । ^१ संयतपा २ ३ यि ।

४ १२ ३ ५ ३ २२ ३ ५ १ ४ १२ ३
 प्यूषीमिषम् । इन्दोपव । स्वपवमा २३ । नाश्कमि
 ५२ ३२ २२ ३२ ५ १२ ४ २ २ ५२ २ १
 णा । यानोदोह । तेचिरद्वा२३न् । आश्सशुषी । क्षुम्
 ३२ ५ १ १ ४
 द्वाजा । वन्मधुमा २३ त् । सुवा ३ यिरा ५ या ६ ५
 ६ म् (३) ॥ ११ * ॥ [३]

॥ यज्ञसारथिम् ॥ ३२ २ ३ ५ २ ३
 प्रोच्चाया२३४सीत् । इन्द्रूरा२३
 ५ १ २ १ २ १ ३ २ ३
 ४यिन्द्रा । स्थानिष्कृताश्म । होयि । सखासा२३४
 ५ २ ३ ५ १ २ १ २ १
 ख्यूः । नप्रासी२३४ना । तायिसङ्गिराश्म । होयि ।
 ३२ ३ ५ २ ३ ५ १ २ १ २
 मर्याद्वि२३४वा । युवाती२३४भायिः । सामर्षताश्यि ।
 १ ३२ १ ३ ५ २२ १ ५ १ २२
 होयि । सोमाःकार२३४ला । शेषाता२३४या । माना
 १२ १ ३ १ ३ ५ २ ३ ५
 पथाश् । होर२३४पई ॥ (१) प्रवोधी२३४यो । मन्द्रायूर
 ५ १ २ १ २ १ ३ २ ३ ५
 ३४वो । वायिपन्युवाश् । होयि । पनास्यूर२३४वाः ।
 २ ३ ५ १ २ १ २ १ ३ २ ३
 संवारा२३४णायि । ध्रुवक्रमूश् । होयि । चरायिद्वा

^५ २३४यिडा । ^{२, ४} तमाभ्या२३४नू । ^५ षातस्तुभा३ः । ^{१ २ १ २} होयि ।
^{२ २} अभायिधे२३४ना । ^३ वःपाया२३४सायित् । ^५ आशिश्चयू३ः ।
^१ क्षोर३४पृई ॥ (२) ^{२ २ १, ३} आनाःसोर३४मा । ^५ संयाता२३४म्यौ ।
^{१ २ २ १ २} ष्षीमिषा३म् । ^१ होयि । ^{२ २ १, ३} इन्दोपा२३४वा । ^५ स्वपावा२३
^५ ४मा । ^{१ २ २ १ २} नाऊर्मिणा३ । ^१ होयि । ^{२ २ २ ३} यानोदोर३४हा ।
^{२ २} तेन्नोर२३४हान् । ^५ आसश्चुषा३यि । ^{१ २ १ १} होयि । ^१ तुमाद्वा
^५ २३४जा । ^{१ १ ५} वन्माधू२३४मात् । ^५ सुवीरिया३म् । ^{१ २ २ १ २} हो २ ३
^१ ४पृई । डा (३) ॥ ५ ॥ [४]

^{२ २ २} ॥ वाराहम्[†] ॥ ^१ हाउहाउ । ^{२ २ १ २} ऊप् । ^१ प्रोचयासायित् ।
^{२ १} इन्दुरि । ^{२ ३ ४} द्रस्यनिष्कृताम् । ^५ सखासख्यः । ^{२ १ २} नप्रमि ।
^{२ २ ३ ४} नातिसङ्ग्राम् । ^५ मर्य्यइवा । ^{२ १} युवति । ^{२ १ २ ३ ४} भिःसमर्षता
^{२ २ १} यि । ^{२ २ १} सोमःकला । ^{२ २ १} शेषत । ^{२ २ ३ ४} या । ^५ मना३पा५ या ६ ५

* ऊ० मा० १०५० १ अ० ५ सू० ।

† “जगतीवाराहम्”—इति च० ३०-वाचः ।

६॥(१) प्रवोधियो । मन्द्रयु । वोविपन्युवाः । पनस्यु

वाः । संवर । णेषुवक्रमूः । हरिङ्गोडा । तमभ्य ।

नूषतस्तुभाः । अभिधेना । वःपय । सेत् । अशाश्चि

आपुयूद्पूद्ः ॥(२) आनःसोमा । संयतम् । पिप्युषी

मिषाम् । इन्दोपवा । स्वपव । मानजर्म्माणा । या

नोदोहा । तेत्रिर । चन्नसश्चुषायि । हाउजाउ ।

ऊप । कुमदाजा । वन्मधु । मत् । सुवाशरापुयाईपू

ईम्(३) ॥ १५ * ॥ [५]

॥ अपामीवम् ॥ प्रोआ । यासीदिन्दुरिन्द्राश्स्याश्नि

ष्कृतम् । सखा । सख्युर्नप्रमिनाश्तीश्सङ्गिरम् । म

र्याः । इवयुवतिभाश्चिःसाश्मर्षति । सोमाः । कल

शेशनया । मनाश्पापुयाईपूद् ॥(१) प्रवो । धियोमन्द्र

^४ युवोश्वाश्रियपन्युवः । ^{२३ ५} पना । ^{२१} स्युवःसंवरणाश्रियषूश्वक्रमुः ।
^{११} क्षरायिम् । ^{२२} क्रीडन्तमभ्यनूष्णाश्तस्तुभः । ^४ अभायि । ^{२३ ५} धे
^{२१} नवःपयसेत् । ^{२२} अशाश्रियिआप्रयूहपूहः ॥ (२) ^४ आनाः । ^{२३ ५} सो
^४ मसंयतम्याश्रियिषूष्णीमिषम् । ^{२१} पवस्वपवमाश्ना
^{२२ २ ५} श्कर्मिणा । ^{२२ १} यानो । ^{२२ २} दोहते । ^४ त्रिरहाश्नाश्मश्रुषी ।
^{२१} क्षुमात् । ^{२२} वाजवन्मधुमत् । ^{२३ ५} सुवाश् यिरा पू या ई ५
 ई म् (३) ॥ १८ * ॥ [६] ७

अथ नकिरिति प्रगाथरूपे द्वितीयसूक्तेः—

प्रथमा ।

^{२ २ १ २} नकिष्टङ्गर्मणानशद्यश्चकारसदावृधम् ।
^{२ २ ३ १}

^{२ २ २ ३} इन्द्रजयज्ञैविश्वगूर्तमृश्वसमधृष्टन्धृष्टणुमोजसा ॥ १ ‡ ॥
^{२ २ ३ १}

* ऊ० गा० २३ प्र० २ अ० १८ सू० १ ।

† 'उक्ती माध्वन्दिनः पवमानः । नृहत्तृष्टं वासदेव' जैवानवचं साम चक्षि-
 निधनं काश्वं ब्रह्मसाम वैश्वानसमश्वावाकसाम—इति वि० ।

‡ ऊ० आ० २, १, १ (१ भा० ५० २ प्र०) = अ० वे० ६, ५, ८, ३ ।

“तं” जनम् अन्यो मर्षको जनः “कर्मणा” हननादि-व्यापारेण “नक्तिः नशत्” नैव व्याप्नोति, “यः” “इन्द्रं चकार” इन्द्रमेवानुकूलं यज्ञैः साधनैश्चकार । कौटुश-मिन्द्रम् ? “सदावधं” सर्वदा वर्धकं, “विश्वगूर्तं” सर्वैस्तुल्यम्, “ऋभ्वसं” महान्तम् “ओजसा” स्वीयेन बलेन “अधृष्ट” शत्रुभिरनभिभूतम् “धृष्णु” शत्रूणांमभिभवनशीलम् ॥

“धृष्णुमोजसा”—“धृष्णुमोजसम्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ २१२ २२ ३ १२ १२ १२ २३ १२
अषाढमूग्रम्पृतनासुसासहिंयस्मिन्महीरुज्जयः ।

२३ २३ १ २ ३ २ २ १ २
सन्धेनवोजायमाने अनोनवदुर्वाश्चामीरनोनवुः ॥ २ * ॥ ८

“अषाढम्” असोढम् “उग्रम्” उद्गूर्णबलं “पृतनासु” शत्रुसेनासु “सासहिम्” अमिभवितारमिन्द्रं† स्तौमीत्यर्थः, “यस्मिन्” इन्द्रे “जायमाने” “महीः” महिभ्यः “उरुज्जयः” बहु-वेगाः “धेनवः” हविरादिना प्रीणयित्रः अजा गाव एव वा‡ “समनोनवुः” समस्तुवन् । न केवलं धेनव एव अपि तु “द्यावः” द्युलीकाः “चामीः” पृथिव्यश्च ¶ समनोनवुः, तत्रत्याः सर्वे

* ऋ० ३० ६, ५, ८, ४ ।

† ‘सासहिं’—साधन-स्वभावम्—इति वि० ।

‡ ‘धेनवः’—गावः, आपः आदित्यरश्मयो वा—इति वि० ।

¶ ‘चामीः’—द्युलीकात् चोपसमर्थाः आदित्य-रश्मयः—इति वि० ।

प्राणिनो नमन्त इत्यर्थः “विष्टतो लोकाः”—इति श्रुतेः बहु-
वचनम् ॥

“क्षामीः”—“क्षामः”—इति पाठौ ॥ २ ॥ ढ

॥ वेखानसम् ॥ नकिष्टाश्ङ्कर्मणानगात् । यश्चाका

रा । सदावृधारश्म् । सदावृधाम् । इन्द्रानया । श्रौ

र्विश्वगू । तमाश्भ्वसारश्म् । तमृभवसाम् । अधाष्ट

न्धा । ण्णुमाजसारश् । ण्णुमोजसाश्४३ ॥ (१) अधृष्टाश्

न्धृष्णुमोजसा । अधाष्टन्धा । ण्णुमोजसारश् । ण्णुमो

जसा । अषाढम् । ग्रम्पृतना । सुसारसहारश्यिम् ।

सुसारसह्यिम् । यस्मायिन्महायिः । उरुजया २३ः । उरु

जूयाश्४३ः ॥ (२) यस्मिन्माश्हीरुजूयाः । यस्मायिन्म

हायिः । उरुजयाश्३ः । उरुजूयाः । सन्धायिनवो ।

जायमाने । अनोरनवूरश् । अनोनवूः । द्यावाक्षामा

यिः । ^{१ ३२ १ १} अनोनवूरः । ^{२ ३२ २} अनोनवूरः । ^१ ओर ३४ ५ ई ।

डा(३) ॥ ८ * ॥ [१] ८

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य अष्टमस्याध्यायस्य

चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चम-खण्डेऽष्टः, प्रथम-दृचे—

प्रथमा ।

^{१ २ ३ १२ २२ ३ २ ३ १ २}
सखायआनिषीदतपुनानायप्रगायत ।

^{१ ३ २ ३ १२ २२ ३ २}
शिषून्नयज्ञैःपरिभूषतश्रिये ॥ १ ॥

हे “सखायः” सखीभूताः स्तोतार ऋत्विजः ! “आ निषी-
दत” स्तोतुमुपविशत । अथ “पुनानाय” पूजमानाय सोमाय
“प्रगायत” प्रकर्षेण गायत तमभिष्टुत । ततः अभिष्टुतं सोमं
“यज्ञैः” यजमानाः हविर्भिर्भिन्नैश्च “श्रिये” शोभार्थं “परि-
भूषत” परितोऽलङ्कृत । तत्र दृष्टान्तः—“शिषू न” यथा
शिषू दालं पुत्रं पितर आभरणैरलङ्कुर्वन्ति तद्वत् ॥ १ ॥

* उ० गा० ४ प्र० १ ख० ८ सा० ।

† ‘उक्ताणि अष्टानि’—इति वि० ।

‡ ‘इदानीमार्भवः पवमानः’—इति वि० ।

॥ उ० आ० ६, २, ३, २ (२भा० २०६४०) = ऋ० वे० ७, ५, ७, १ ।

अथ द्वितीया ।

१२ ३ २७ ३ १ २ ११ ९ ११ २

समीवत्सन्नमातृभिः सृजता गयसाधनम् ।

६ २ १२ ३ १२ २२

देवाव्यांऽऽश्मदमभिप्रिद्विशवसम् ॥ २ * ॥

हे ऋत्विजः ! “गय-साधनं” गृहस्य साधनभूतम्† “ईम्”
 एनं‡ सोमं “मातृभिः” मातृभूताभिः वसतीवरौभिः “संसृजत”
 सन्निश्चयत, कथमिव ? “वत्सन्न” यथा वत्सं मातृभिः गोभिः
 संयोजयन्ति तद्वत् । कौटुशम् ? “देवाव्यं” देवानां रक्षकं
 “ऋदं” मदन् हेतुं “द्विशवसं” द्विगुण-वेगम् अतिशयित-वत् वा
 यदा हयोर्लोकयोस्तत्र स्थिता देवमनुष्या इत्यर्थः, तेषां हविर्विन-
 प्रदानेन प्रवर्द्धयितारं तं सोमम् “अभि” सं सृजत ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३१ २ ३१ २ ३२ ३ १ २ ३ १२

पुनानादत्तसाधनं यथा शर्द्धाय वीतये ।

१२ ३ २ ३१ ९ ११ २

यथामित्राय वरुणाय शन्तमम् ॥ ३ ॥ ६

* ऋ० वे० ७, ५, ७, २ ।

† “गयः”—इति निघण्टौ गृहनामस्त्रायं पदम् (३, ४) । विवरणकृता त्वेवं
 व्याख्यातम्—‘गयः प्राणाः, देवानां प्राण-साधनार्थं मिश्रणं सोमस्य’—इति ।

‡ “ईम्”—इति ऋ० वे० दी०य-पाठमवलम्ब्यैषा व्याख्या सामवेदीयपाठस्तु “ईम्”—इति

॥ ऋ० वे० ७, ५, ७, २ ।

“दक्षसाधनं” बलस्य साधनं* धनानां वृद्धेर्वा साधकं सोमं
 “पुनातो” पवित्रेण पुनीत [पूज् पवने (उ०) क्रमादिः ;
 तस्मात्सोऽति “तप्तनप्तनथनाथ (७, १, ४५)”—इति तस्य
 तवादेशः, पित्वादीत्याभावः “शर्द्दाय” वेगार्थः† “वीतये”
 देवानां पानार्थं यथा भवति तथा “मित्राय” “वरुणाय” च
 “शन्तमम्” अतिशयेन सुखं यथा भवति तथा पुनीतेत्यर्थः ॥
 “शन्तमं” “शन्तमः”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ ८

॥ प्रवम् ॥ हाऽ। वोश्वा। वोश्वा३। हा। ओ
 २३४वा। हायि। साखाया२३४आ। नोषीदार३४ता।
 पूनानार३४या। प्रार३४गा। यार३४ता। शायिप्रुन्ना
 २३४या। जैःपारार३४यिभू। पार३४त। आर३४यायि ॥ (१)
 सामीवार३४त्साम्। नामातृ२३३भायिः। सार्ज्जातार३
 ४गा। यार३४सा। धार३४नाम्। दायिवा३४वार३४
 याम्। मादामार३४भौ। द्वार३४यिशा ॥ (२) वार३४

* ‘दक्षसाधनं’—शौच-कर्म-कर्तारम्—इति वि० ।

† ‘शर्द्दाय’—बलाय—इति वि० ।

‡ ‘विवः’—इति ख० पु० पाठः ।

^५साम् । ^२पूनाता^३र३४दा । ^५क्षासाधा^२र३४नाम् । ^२याथा^५
^३दा^५र३४र्द्धा । ^३या^५र३४वी । ^२ता^५र३४यायि । ^२यथा^३मा^५र३४
^५यित्रा । ^२यावा^५हृ^३र३४णा । ^५या^३र३४श । ^३ता^५र३४माम् ।
^२क्षाऽ । ^२वो^२र३हा । ^२वो^२र३हा३ । ^२हा । ^२ओ^५र३४वा । ^२क्षा
^५र३४ । ^२ओ^२होवा । ^२ए३ । ^{१ २ १ २ २}अतिविश्वानिदुरितातरेमा^{१ २ २ २ ३ १ १}र३
^{१ १}४५(३) ॥ १२ * ॥ [१]

^{२ २}॥ सुज्ञानम् ॥ ^२सखाय^१आ । ^{१ २ १}निषीदता । ^{१ २ १}पुनाना
^{२ १}या^२र । ^{२ १}प्रगायता । ^{२ १}शिषु^{२ १}न्नाया^२र । ^{२ १}ज्ञैःप । ^{२ १}रा^{२ १}रयि
^३भू^{५ २ २}र३४ओ^{१ २}होवा । ^{१ २}षतश्रिय^{१ २}ए३ ॥ (२) ^{१ २}समीवत्साम् । न
^{२ १}मातृ^{२ १}भायि । ^{२ १}हृजतागा^{२ १}र । ^{२ २ १}यसाधनाम् । ^{२ २ १}देवावाया^{२ १}र
^१म् । ^१मदम् । ^{१ २}आ^{५ २ २}रभा^{१ २}र३४ओ^{१ २}होवा । ^{१ २}दिशवसमे३ ॥ (१)
^{२ २ २}पुनातादा । ^{२ १}क्षासाधनाम् । ^{२ २ १}यथाशा^{२ १}र्द्धा^{२ १}र । ^{२ १}यवीतया

यि। यथामागिवा२। यव। हुरणा२३४औहोवा। य

शन्तममेउपा२३४५(३) ॥ १८ * ॥ [२]

॥ दैवोदासम् ॥ सखा३१। यआ३१२३४। निषी।

दा३ता। पुना३१। नाया३१२३४। प्रगा। या३ता।

शिगू३१म्। नया३१२३४। ज्ञैःप। रा३यिभू। षता

३१। श्रिया३। ओ२३४वा ॥ (१) समी३१। वत्सा३१२

४म्। नमा। तृ३३भायिः। छजा३१२३४। यसा।

सा३नाम्। देवा३१। विया३१२३४म्। मदम्। आ

३भायि। द्विशा ३१। वसा३म्। ओ२३४वा ॥ (१)

पुना३१। तादा३१२३४। क्षसा। धा३नाम्। यथा

३१शर्वा३१२३४। यवी। ता३यायि। यथा३। मित्रा

^५ ३१२३४ । ^{२ २} यव । ^{४ ०} हृशणा । ^{३ २} यशा३१ । ^१ तमा३म् । ओ

^५ २३४वा । ^३ ऊ२३४पा(३) ॥ १८ * ॥ [३]

^{२ १ २ २ ४ ५} ॥ पौष्कलम् ॥ ^{१ २} सखाया३आनि । ^५ षीदार ३ ४ता ।

^{२ १ २ २ १} पुनानाया । ^{२, २} प्रागाया२३४ता । ^५ शिशून्नाया । ^{२ १ ०} ज्ञोःपार

^३ रा२३४५यिभू६५६ । ^{२ १ ३ १ १ १ १} षतत्रिये२३४५ ॥ (१) ^{२ १ २ ४ ३} समीवा३त्सन्न ।

^{२ ३} मातृ२३४भायिः । ^५ हजातागा । ^{२ २ २ २ १} यासाधा २ ३ ४नाम् ।

^{२ २ १} देवावियाम् । ^{० १ ३} मदारमार३४५भा६५६यि । ^{२ १ ३ १} दिशवसार

^{१ १ १} ३४५म् ॥ (२) ^{२ १ २ २ २ ५} पुनाता३दत्त । ^{२ १ ३ ५} साधा२३४नाम् । ^{२ १} यथा

^{२ १} शर्वा । ^{२ १ ३} पावीता२३४यायि । ^५ यथामित्रा । ^{२ १} यवारहृ२३

^{२ १ ३ १ १ १ १} ४५णा६५६ । ^{२ १ ३ १ १ १ १} यशन्तमार३४५म्(३) ॥ १८ * ॥ [४]

^{५ २} ॥ शौक्तम् ॥ ^{३ २ १ ३} सखा । ^५ यथाओ२३४वा । ^{२ १} निषायि ।

“वाजी” बलवान् वेगवान् वा “सहस्रधारः” बहुधारायुक्तः
 सोमः “अव्यम्” अविभवं “वारं” वालं पवित्रं “तिरः” व्यव-
 धायकं कुर्वन् “प्राक्षाः” विविधं प्रक्षरति [क्षरते लुङि रूपम्] ॥
 “प्रवाजी”-“प्रसवानः”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१३क १२ ७ १२ ३ १२ ३ १२ १२ ३ २
 सवाज्यक्षाः सहस्ररेता अद्भिर्मृजानोगोभिः श्रीणानः ॥ २ ॥

“सः” सोमः “अक्षाः” क्षरति । कोट्यः ? “सहस्ररेतः”
 बहु-रेतस्कः “बह्वदकः” “अद्भिः” वसतीवरीभिः “मृजानः”
 मृज्यमानः “गोभिः” गोविहारैः क्षीरादिभिः “श्रीणानः”
 श्रियमाचः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ ३ १२ २२ ३ १२ २२ ३ २
 सोमयाक्षीन्द्रस्य कुक्षानृभिर्यमाणो अद्रिभिः सुतः ॥ ३ ॥ १०

हे “सोम !” “नृभिः” ऋत्विग्भिः “येमानः” नियम्यमानः
 “अद्रिभिः” ग्रावभिः “सुतः” अभिषुतः “इन्द्रस्य” “कुक्षा”
 [सप्तम्या डादेशः (३, ४, ३८)] कुक्षौ उदरभूते कलशे वा
 “प्रयाहि” प्रकर्षेण गच्छ [संहितायां येमान इत्यत्र एत्वम्]
 ॥ ३ ॥ १०

* सू० वे० ७, १, २१, ६ ।

† सू० वे० ७, ४, ११, ७ ।

‡ “येमानः”—“मृज्यमानः”—इति वि० ।

॥ सोहविषम् ॥ ^{१ २ १ २ १} प्रवाजियक्षाः । ^{१ १ २} सहस्रधारास्ताशिय
^५ रा२३४ः । ^{१ १} हायि । ^{१ १ २} पवित्राम् । ^५ विवारार२३४^५ हायि ।
^३ आ२३४व्योद्दहायि ॥ (१) ^{१ २ १ २ १} सवाजियक्षाः । ^{१ १ २ ०} सच्चसुरेताअ
^५ झार३४यिः । ^{२ १ २} हायि । ^{२ २ १} मृजानाः । गोभायिआ२३४यि
^५ हायि । ^१ णार३४नोद्दहायि ॥ (२) ^५ प्रसोमयाहो । ^{१ २ २ १} इन्द्र
^० स्यकुक्षानृभार३४यिः । ^५ हायि । ^{२ २ १ २} येमानाः । ^{२ १} अद्रिभार
^५ ३४ । ^१ यिर्हायि । ^५ सूर३४तोद्दहायि (३) ॥ १५ * ॥ [१]

॥ जराबोधोयम् ॥ ^{२ २ १ २} प्रवाजियोवा । ^१ क्षाः । ^{१ १} सहार
^{१ ० २ १} ३४ । ^१ धारस्तायिराः । ^१ पवाधिवाश्वार३यिवा । ^{४ ५} रम् ।
^{१ २} अव्यो३४पुई । ^{२ २ १ २} डा । ^१ सवाजियोवा । ^{२ १} क्षाः । ^{२ १} सहार
^२ ३४ । ^{२ २ १} रेताअझायिः । ^२ मृजानाशगोर३भायिः । ^{४ ५} श्री ।
^{१ २ १} णानो३४पुई । ^{२ २ १ २} डा । ^१ प्रसोमयोवा । ^{२ १} हायि । ^{२ १} इन्द्रास्या

२३कू । ^१ज्ञानु^२भायिः । ^२ये^३मानो^४आ^५र^६द्रायि । ^७भिः ।

^१सुतो^२३४पूई । ^३डा(इ) ॥ १ * ॥ [२] १०

अथ येसोमासइति तृचात्मकं तृतीयं सूक्तम्, †

तत्र प्रथमा ।

^{१२}ये^{२२}सोमासः^{३२}परावति^{४२}ये^{५२}अर्वावति^{६२}सुन्विरे ।

^{१३}ये^{२३}वादः^{३३}शर्य^{४३}णावति ॥ १ ‡ ॥

एतदादिभ्यामृग्भ्यामिन्द्रार्थं सर्वत्र सोमाभिषवोऽस्तीत्याह—
“ये” “सोमासः” “परावति” विप्रकृष्टेऽतिदूरेण देशे “ये” वा
“अर्वावति” अन्तिके देशेऽ “सुन्विरे” अभिषूयन्ते “ये वा”
“शर्यणावति” ॥ [कुक्षेत्रस्य जवनाद्धं शर्यणावत्सञ्ज्ञाकं
मधुर-रस-युक्तं सोमवत् सरोऽस्ति] “अदः” अस्मिन् सरसि
सरसा ये सोमा इन्द्रायाभिषूयन्ते । ते अस्माकमभिमत-फलं
ददात्विति वक्ष्यमाणेन सम्बन्धः ॥ १ ॥

* ऊ० गा० १२प्र० ३ अ० १ सा० ।

† ‘यज्ञाद्यज्ञीयमग्निहोमसाम’—इति ।

‡ ऋ० वे० ७, १, ५, ९ ।

¶ “परावतः”—इति निषण्णौ दूर-वाससु पक्ष्यं पदम् (२, २६) ।

§ “अर्वाके”—इति निषण्णावन्तिक-वाससु पक्ष्यं पदम् (१, १६) ।

॥ ‘शर्यणावति—भूमौ’—इति वि० ।

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

ये वाजनेषु पञ्चसु ॥ २ * ॥

“ये” वा सोमाः “आर्जिकेषु” ऋजौकानामदूरभवाः आर्जि-
कादेशास्तेषु† तथा “कत्वसु” कत्वानइति देशाभिधानम्,
तेषु‡ कर्मवत्सु देशेषु च ; किञ्च “पस्यानां” सरस्वत्यादीनां
नदीनां॥ “मध्ये” समीपे च ये सोमा अभिषूयन्ते [“ऋषयो वै
सरस्वत्यां सत्रमासतेत्यादिषु§ नदीतीरे यज्ञकरणस्य अवशात् ;
किञ्च “जनेषु पञ्चसु” निषाद-पञ्चमासत्वारो वर्णा पञ्चजनास्तेषु ॥
च “ये वा” सोमा अभिषुताः । ते सोमा अस्त्राकमभिमत-फलं
ददात्वित्युत्तरेण सम्बन्धः ॥ २ ॥

* ऋ० वे० ७, २, ५, २ ।

† ‘आर्जिकेषु—ऋजुषु’—इति वि० ।

‡ ‘कत्वसु—कत्वेषु स्थानेषु’—इति वि० ।

॥ ‘पस्यानां—गृहाणाम्’—इति वि० । ‘पस्याम्’—इति निघण्टौ ऋजु-माससु
षष्ठं पदम् (३, ४,) ।

§ “ऋषयो वै सरस्वत्यां सत्रमासत । ते ऋषयश्चैतान् सोमादमयन् हास्याः पुनः
किमवोऽभाक्षुणः कथं नो मध्ये दीक्षितेति । तं वद्विषन्वोदवद्वन्नमैत्रं पिपासा चक्षुः
सरस्वत्या उदकं मा यादिति”--इति ऐत० ब्रा० ।

॥ जनेषु पञ्चसु—‘पञ्चजनाः, यजमानत्वारारण्यलिङ्गः’—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

१ २ ३ २ ३ २ २ ३ १ २ ३ १ २
तेनोवृष्टिन्दिवस्परिपवन्तामासुवीर्यम् ।

३ २ ३ २ ३ १ २
स्नानादेवासइन्दवः ॥ ३ * ॥ ११

“स्नानाः” सुवानाः तत्र चात्र अभिषूयमाणा “देवासः”
देवाः दीपन-शीलाः स्तुत्या वा “इन्दवः” “ग्रहेषु” चमसेषु
चरन्तः, “ते” सोमाः “नः” अस्माकं “दिवस्परि” परि-शब्दः
पञ्चमी-द्योतकः, अन्तरिक्षादादित्याद्वा “वृष्टिम्” [“अग्नौ
प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्य सुपतिष्ठते । आदित्याज्जायते वृष्टिः
(म० १ अ०) ”—इति वृष्टि-कारणत्वात्] किञ्च “सुवीर्यम्”
शीभन-वीर्योपेतम् पुत्रञ्च धनादिकं वा “आ पवन्ताम्” प्राप-
यन्तु । यजमानः सोमेनाभिमत-फलानि प्राप्नोति खल ॥

“स्नानाः”-“सुवानाः”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ ११

२ २ २ १ २ १ २ १ १
॥ जरावोधीयम् ॥ येसोमासोवा । पारावतायि ।

१ २ १ १ १ २ २ २ २ २ २ २ २
येआर्वा२३वा । तिसुन्वायिरायि । येवादा१ःशा२३र्या ।

४ २ १ २ २ २ १ २ १ २ १ २ १
णा । वतो३४५ई । डा ॥ (१) यआज्जी१कोवा । वृकत्वसू ।

२ २ १ १ १ २ २ २ २ २ २ २ २
र्यमाध्या२३यिपा । स्तियानाम् । येवाजा१ना२३यिषू ।

प। चसो ३४ ५ई । तेनोवृष्टोवा । दायिवस्यरायि ।

पवान्ता२३मा । सुवीरायाम् । स्वानादा१यिवार३साः ।

इ। दवो३४५ई । डा(३) ॥ १६ * ॥ [१ ११

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य अष्टमस्याध्यायस्य

पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठे खण्डे—

आतेवत्स इति वृत्तात्मकं प्रथमं सूक्तम्,—

तत्त प्रथमा ।

आतेवत्सोमनोयमत्परमाच्चित्सधस्यात् ।

अग्नेत्वाङ्गामयेगिरा ॥ १ ॥

हे “अग्ने!” “वत्सः” ऋषिः “ते” तव “मनः” “परमा-
चित्” उत्कृष्टादपि “सधस्यात्” द्युलीकात् “आ यमत्”
आयमन्ति आगमयन्ति । केन साधनेन? “त्वां” “कामये”

* ऊ० मा० ४प्र० १ख० १६पा० ।

+ उ० मा० १, १, १, ८ (१भा० १०४४०) = ष० वे० १९, ११५ = ष० वे०
५, ८, १६, ९ ।

कामया अभिलषन्त्या “गिरा” स्तुत्या [“कामये”—इत्यत्रापि
 जे आदेशः पूर्ववत् । यद्वा त्वां कामये अभिलषामि] ॥

“कामये”-“कामया”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ १७ ११७ २ १३ १ ३ १ १११
 पुरुचादिसदृङ्सिदिशोविश्वाअनुप्रभुः ।

३ १ २
 समन्तुत्वाह्वामहे ॥ २ * ॥

हे अग्ने ! “पुरुचा हि” बहुषु हि देशेषु त्वं “सदृङ् असि”
 समान-द्रष्टा भवसि अतएव “विश्वाः” सर्वा दिश “अनु” लक्ष्य
 “प्रभुः” ईश्वरो भवसि । ईदृशं “त्वा” त्वां “समन्तु” सङ्ग्रा-
 मेषु रक्षणार्थं “ह्वामहे” आह्वयामहे ॥

“दिशः”-“विदिशः”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ २ ३ १८ १८ ३ १ २
 समन्त्वग्निमवसेवाजयन्तोह्वामहे ।

१ १ २ १ २
 वाजेषुचित्राधसम् ॥ ३ † ॥ १२

“समन्तु” समदेषु सङ्ग्रामेषु “वाजयन्तः” बलमिच्छन्तो
 वयम् “अवसे” रक्षणार्थम् “अग्निं” ह्वामहे । कौटुम्भम् ?
 “वाजेषु” सङ्ग्रामेषु “चित्राधसम्” याचनीय-धनम् ॥ ३ ॥ १२

* ऋ० वे० ५, ८, ३६, ३ ।

† ऋ० वे० ५, ८, ३६, ४ ।

॥ वात्सम् ॥ आतेवत्साः । मनोयमत् । परमात् ।
 चित्सधारश्स्थात् । अग्रायित्वाश्ङ्गाश् । मयोवा । गा
 पुरोद्द्वयि ॥ (१) पुरुवाही । सहङ्ङसि । दिशो
 विश्वाः । अनुप्राश्भूः । समात्सूश्त्वाश् । हवोवा ।
 माप्सोद्द्वयि ॥ (२) समत्सूवा । ग्रिमवप्ते । वाजयन्तः
 हवामाश्द्वयि । वाजायिषूश्चाश्यि । त्रोवा । धा
 प्सोद्द्वयि (३) ॥ १७ ॥ [१] १२

अथ द्वितीय-लृचे—

प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 त्वन्नइन्द्राभरओजोनृम्णंशतक्रतोविचर्षणे ।

१ २ १ २ ३ १ २
 आवीरम्पृतनासहम् ॥ १ १ ॥

• ख० मा० ४प्र० १ख० १७सा० ।

† ख० मा० ५, १, २, ३ (१मा० ८२४४०) = ख० वे० ४, २, १०, १ ।

हे “शतक्रतो” बहुकर्मन् ! “विचर्षणे” विद्रष्टः इन्द्र ! त्वं
 “नः” अस्माभ्यम् “ओजः” बलं “नृगम्” धनं च “आ भर”
 आहर । “वीर” वीर्योपेतम् “ष्टतनासहं” सेनानामभि-
 भवितारं त्वाम् “आ” याचामहे इति शेषः ॥

“आभरओजः”-आरुतामोजः—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ २२ ३१ २३ २३ १२ ३१ २
 त्वच्छिनःपितावसोत्वम्माताशतक्रतोबभूविथ ।

१ २ ३ १ २
 अथातेसुखमीमहे ॥ २ * ॥

हे “वसो” वासयितः ! “शतक्रतो” बहुकर्मन्निन्द्र ! त्वं “नः”
 अस्माकं “पिता” पितृवत्पालको “बभूविथ” भव “त्वं” “माता”
 मातृवद्धारकश्च बभूविथ । अथ च वयं “ते” तव स्वभूतं “सुखं”
 सुखम् “ईमहे” याचामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ २ २ १ २
 त्वां शुक्विण्पुरुषं तवाजयन्तमुपब्रुवेसहस्रत ।

१ २ ३ १ २
 सनोराख्यमुवीर्यम् ॥ ३ † ॥ १३

* ऋ० व० ४, १, १०, १ ।

† ऋ० व० ४, १, १०, २ ।

अथ तृतीय-लघु—

प्रथमा ॥

१ २

३ ४ ५ ६ ७

यदिन्द्रचित्रमइहनास्तित्वादातमद्रिवः ।

१ २ ३ ४

५ ६ ७

राधस्तन्नोविदहसउभयाहस्त्याभर ॥ १ * ॥

हे “अद्रिवः” वज्रवन् ! “चित्र” चायनीयेन्द्र ! “त्वादातं”
त्वया दातव्यं यद्वनं “मे” मम “इह” अस्मिंल्लोके “नास्ति”,
हे “विदहसो” लब्धधनेन्द्र ! “नः” अस्मभ्यम् “उभया हस्तौ”
उभाभ्यां हस्ताभ्यां तद् “राधः” “आभर” आहर ॥

“मइह”-“मेहना”—इति छन्दोगानां बह्वचानां पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

यन्मन्यसेवरेण्यमिन्द्रद्युक्षन्तदाभर ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

विद्यामतस्यतेवयमकूपारस्यदावनः ॥ २ † ॥

हे इन्द्र ! “यत्” “द्युक्षम्” अन्नं “वरेण्यं” वरणीयं “मन्यसे”
“तत्” द्युक्षम् “आभर” अस्मभ्यम् । “ते” तव सम्बन्धिनी “वयं”

* ऋ० णा० ४, २, १, ४ (१भा० ७०४४०) = ऋ० वे० ४, १, १०, १ ।

† ऋ० वे० ४, २, १०, १ ।

“तस्य” तादृशस्योक्तलक्षणस्य “अकूपारस्य” [अकुलितः पारो
अन्तो यस्य तादृशस्यान्नस्य “दावनः” दानस्य “विद्याम” स्याम ॥
“दावनः”-“दावने”—इति पाठौ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

यत्तेदिक्षुप्रराध्यमनोअस्तिश्रुतम्बृहत् ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

तेनदृढाचिदद्रिवआवाजन्दर्षिसातये ॥ ३* ॥ १४

॥ इति चतुर्थः प्रपाठकः ॥

हे इन्द्र ! “ते” तव “दिक्षु” “प्रराध्य” प्रकर्षेण स्तुत्यं
“श्रुतं” “बृहत्” महत् यत् “मनः” “अस्ति”, “तेन” मनसा
हे “अद्रिवः” वज्रवन्निन्द्र ! “दृढाचित्” दृढमपि “वाजम्”
अन्नम् “आ दर्षि” आदारयसि, “सातये” अस्मात्सम्भजनाय
लाभाय वा ॥

“दिक्षु”-“दिरक्षु”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ १४

॥ वीक्षम् ॥ यदिद्रचित्तमइ । हना३ । आस्ती ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

उ । उभया२३हा । स्ताया२३ । भार३रा३४३ ॥ (१)

^३ यन्म^४न्यसेवरे । ^३ णियाश्म^४ । ^४ आयिन्द्रा^५ । ^१ द्यु^२क्षन्तदाभ
^२ र । ^२ विद्यामा^१र^१ता । ^१ स्यास्या^१र^१ । ^१ तेवयाम् । ^१ अकूपा
^२ र^१शरा । ^१ स्यादा^१र^१३ । ^१ वार^१शना^१३४३ ॥ (२) ^{३४५} यत्तेदि^३क्षुप्र
^२ रा । ^३ धियाश्म^४ । ^४ मानाः । ^१ अस्तिश्रुतमृ^१हत् । ^२ तेनदा
^२ र^१३र्था । ^१ चायिवा^१र^१यित् । ^१ अद्रिवाः । ^२ आवाजा^२र^२३दा ।
^२ षायिसा^१ र^१३ । ^१ ता^१ र^१३ या^१ ३४३ यि । ^१ ओ^१र^१३४ ५ ई ।
 डा(३) ॥ १८* ॥ [१]

^{२१} ॥ वसिष्ठप्रियम् ॥ ^४ यदिन्द्रा^५र^४३ । ^४ चित्रम^५हृह । ^४ ना
^३ स्ती । ^{२४} त्वादा^१शतामद्रायिवो^१र^१ । ^२ राधास्तन्नो^१र^१ । ^१ विदा
^३ र^५दा^१र^१३४साउ । ^१ ऊभाओ^१र^१३४वा । ^१ याहाओ^१र^१३४वा ।
^५ स्तियापुभरा ॥ (१) ^१ यन्म^१न्या^१र^१३ । ^४ सेवरेणिम् । ^४ आयिन्द्रा ।
^२ द्यु^१क्षा^१शन्तादाशभारा^१र^१ । ^१ विद्यामता^१र^१ । ^१ स्यतार^१यिवा^१र^१३

८ अ० ६ ख० ३ सू० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

१६३

४ याम् । आकाओर३४वा । पाराओर३४वा । स्यदा
५ नाः ॥ (२) यत्तदौ२३ । क्षुप्रराधियम् । मानाः ।
१ १ २ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
अस्ती३श्रूतम्बृहा२त् । तेनाहटा३ । चिदा२द्रा२३४यि
५ वाः । आवाओर३४वा । जान्दाओर३४वा । विसा५त
यासि । हो५ई । डा(३) ॥ १८ * ॥ [२] १४

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य अष्टमस्याध्यायस्य

षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थांस्तुरो देयाद् विद्यातीर्थ-महेश्वरः ॥ ८ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्त्तक-श्रीवीर-

बुक्क-भूपाल-साम्राज्य-धुरन्धरेण सायणाचार्य्येण

विरचिते माधवीये सामवेदार्थ-प्रकाशे

उत्तरायन्ये अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

* ख० मा० १३ प्र० १ ख० १८ पा० ।

† 'समाप्तमैतत्प्रलयमयः'—इति वि० ।

‡ 'स्तुर्यः प्रपाठकः परिसमाप्तः'—इति वि० । मूलपुस्तकादिव्यक्तमिति शम् ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्गमे तमहं वन्दे विद्यातीर्थ-महेष्टरम् ॥ ८ ॥

॥ अथ नवमोऽध्याय आरभ्यते * ॥

तत्र,

शिशुञ्जज्ञानमिति प्रथम-खण्डे† द्विचामकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ १ १
शिशुञ्जज्ञानं चर्यतमृजन्ति

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
शुभ्रान्तिविप्रमूर्तोगणेन ।

३ २ ३ १ २ २ ३ १ २
कविर्गीर्भिष्काव्येन‡ कविः संसत्

२ २ ३ १ २ ३ १ २
सोमः पवित्रमत्येतिरेभन् ॥ १ ण ॥

“शिशुम्” इदानीमुत्पन्नत्वाच्छिशवस्तिष्ठन्तम्§ [यद्वा, पापा-
न्वितं मकुर्वन्तं विनाशयन्तम्] “जज्ञानम्” प्रादुर्भूतम्॥ अतएव

* ‘इदानीमष्टममहस्यत्वारिंशसुच्यते’—इति वि० ।

† “गायत्र-प्रभृति-साम्नां ब्राह्मणेनर्षेयसुक्तम्”—इति वि० ।

‡ “गोभिः काव्येन”—इति विश्वंमध्यपाठः ख० मु० पु० ।

§ ऋ० वे० ७, ४, ८, ९ ।

§ ‘शिशु’—शंखनीयम्—इति वि० ।

॥ ‘जज्ञानं’—जायमानम्—इति वि० ।

“हर्थतं” [हर्थ गतिकान्धोः (भ्वा० प०)] । अमृदृशी-
त्यादिना अतच् । सर्वैः काव्यमानं सोमं “सृजन्ति” मरुतः*
शोधयन्ति किञ्च “विप्र” मेधाविनं सोमं “गणे न” आत्मीयेन†
सप्तसङ्ख्याकेन “शुश्रन्ति” अलङ्कृवन्ति‡ । ततः “कविः” क्रान्त-
प्रज्ञः सोमः “काव्येन” कवि-कर्मणैव “कविः” शब्दयितव्यः सन्
शब्दायमानः “गीर्भिः” स्तुतिभिः सह “यवित्वम्” “अत्येति”
अतीत्य गच्छति ॥

“विप्रम्”—इति कन्दोर्गाः, “वह्निम्”—इति बहुचाः पठन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ २
ऋषिमनाय ऋषिकृत्स्वर्षाः

३ १ २ ३ १ २ ३ २
सहस्रनीयः पदवीष्कवीनाम् ॥ १ ॥

३ १ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३
तृतीयन्धाममहिषस्त्रिषास

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ २
न्तोमोविराजमनुराजतिष्टुप् ॥ २ § ॥

“ऋषिमनाः” सर्वदर्शनशीलमनस्कः, अतएव “ऋषिकृत्”
सर्वस्य दर्शनकर्त्ता प्रकाशनस्य कर्त्ता “स्वर्षाः” सर्वस्य सूर्यस्य वा

* ‘मरुतः—आदित्यरश्मयः’—इति वि० ।

† ‘अत्मीय—सम्पातेन’—इति वि० ।

‡ ‘शुश्रन्ति—पावयन्ति’—इति वि० ।

॥ “पदवीः कवीनाम्”—इति विसर्गसंध्यपाठः ख० मु० पाठः ।

§ ऋ० वे० ७, ४, ८, २ ।

सम्भक्ताः “सहस्रनीयः” [नीथा स्तुतिः] बहुविध-स्तुतिकः
 “कवीनां” क्रान्त-प्रज्ञानां मध्ये “पदवीः” खलितानां पदानां
 साधुत्वेन संयोजयिता यः सोमो विद्यते स “महिषः” महान्
 पूज्यो वा सोमः “तृतीयं धाम” द्युलोकं “सिषासन्” सम्भक्तुमि-
 च्छन् “स्तुप्” स्तूयमानः सन् “विराज” विशेषेण राजन्तं दीप्य-
 मानं मिन्द्रम् “अनुराजति” प्रकाशयति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ २१ १ २ ३ २ ३ १ २
 चमूषच्छेयनः शकुनो विभृत्वा

३ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २
 गोविन्दुर्द्रष्टा आयुधानि विभ्रत् ।

३ २ ३ १ २ २ २ ३ २
 अपामूर्मिः सचमानः समुद्र

३ २ ३ १ २ ३ १ २
 न्तुरीयन्धाममहिषो विवक्ति ॥ ३ * ॥ १

“चमूषत्” चमन्ति भक्षयन्त्येति चम्बश्चमसास्तेषु सीदन्†
 यद्वा, चम्बो अधिषवणफलके तयोवर्त्तमानः “श्येनः” शंसनीयः
 “शकुनः” शक्तेः सामर्थ्यकारी “विभृत्वा” [हरतेरातोमनिब्रि-
 त्यादिना (३, २, ७४) कनिष्] पात्रेषु विहरणशीलः

* ऋ० वे० ७, ४, ८, ४ ।

† ‘चमूषत्’— * * * । अथवा चमूम्, सेनासु सीदति—इति वि० ।

“गोविन्दुः” यजमानानां गवां लम्बकः* [विन्दुरिच्छुरिति
उ-प्रत्ययान्तत्वेन निपातितः] “द्रुप्तः” धारयन् † “अपाम्”
उदकानाम् “जमि” प्रेरकं “समुद्रम्” [अन्तरिक्षनामैतत्
(निघ० १, ३)] अन्तरिक्षं “मचमानः” सेवमानः “महिषः”
महान् य एवं विधः सोमः स “तुरीयं” चतुर्थं धाम चान्द्रमसं
स्थानं‡ “विवक्ति” सेवते सूर्यलोकस्योपरि चन्द्रमलोकी विधत
इति यमः पृथिव्या अधिपतिः समावत्वित्यादिभिश्चन्द्रमानक्षचा-
णामधिपतिः सद्यमत्ववैचित्यन्तेर्मन्त्रैर्ज्ञायते ॥ ३ ॥ १

॥ पार्थम् ॥ ओ३हो३होयि । शिशुञ्जज्ञा । ना३
ह्य्य । तम्भृजन्तायि । शुभन्तिवायि । प्रा३मरु । तो
गणेना । कविगीर्भायिः । का३विये । नाकविरसान् ।
सोमःपवायि । चा३मति । आ३४३यि । ती३रापूयि
भा३५६न् ॥ (१) ऋषिमनाः । या३ऋषि । कृत्सुवर्षाः ।
सहस्रनायि । था३पद । वीःकवीनाम् । तृतीयन्धा ।

* ‘गोविन्दः’—गावः उदकं वाक् ऊयिवी आदित्यरश्मयो वा । एतानि यो
विन्दन्ति स गोवित् । विदज्ञाने विदलाभे विदसत्तायाम्—इति वि० ।

† ‘द्रुप्तः’—उदकसम्प्लियः—इति वि० ।

‡ ‘तुरीयं धाम’— * * * द्रोणकलशम्—इति वि० ।

^{२ १} माश्महि । ^{२ ४ ५} षःसिषासान् । ^{२ १ १ १} सोमोविरा । ^{२ १} जाश्मनु ।

^२ राश्मश्म । ^{२ ४} जाश्मतापुयिष्टिष्टि ॥ २ ॥ ^{२ १ १} चिमूषच्छायि । ^२ ना

^१ शःशकु । ^{२ ३ ४ ५} नोविभृत्वा । ^{२ १ १} गोविन्दुद्रा । ^{२ १ १} पसाश्मआयु ।

^{२ १ १ ४ ५} धानिविभ्रात् । ^{२ १ १ १ १} अपामूर्मायिम् । ^{२ १ १} सचमा । ^{२ ३ ४ ५} नःसमुद्रा

^{२ १ १ १} म् । ^{२ १ १} ओश्मोश्मोयि । ^{२ १} तुरीयन्वा । ^२ माश्महि । ^२ षोश्

^{२ ४} मश्म । ^{२ ४} वाश्मिवापुक्ताष्टिष्टि ॥ १२ * ॥ [१]

^३ ॥ महावामदेव्यम् ॥ ^{४ २} शाऽपुयिष्टुम् । ^{४ २} यज्ञाश्मनाश्म

^{४ ५} ह्य्यताम् । ^१ मा । ^{२ २} जन्तिष्टुम्भन्तिविप्रम्भरुतोगणेनकवि

^{२ २ २ २} गीर्भिःकाव्येनाकविःसन्सोमः । ^{२ २} पा । ^{२ २ २ १} ओश्मोश्मोयि ।

^{२ २ २ २} वित्राश्मतायि । ^{२ २ २} एत्ये । ^{२ १} होश्म । ^१ ऊम्माश्म । ^१ राऽश्मयि

^५ भोश्म पुहायि ॥ (१) ^४ आऽपुयिष्टि । ^{४ २ ४ ५} मनाश्मयाश्मष्टिष्टि ।

^१ सू । ^२ वर्षाःसहस्रनीयःपदवीःकवीनांष्टुतीयन्वाममहिषः

^२सिषासन्सोमः । ^२वा । ^१औ३हो३हायि । ^२राजा२३मनू ।

^{३२२}राजौहो३ । ^१ऊम्मा२ । ^१ताऽ२यिष्टो३५हायि ॥ (२) ^३चा

^२ऽधूम । ^४षच्छया३यिना३ःशकुनाः । ^२वायि । ^४भूत्वागोवि

^२न्दुर्द्रप्सआयुधानिबिभ्रदपामूर्मिः ^२सचमानःसमुद्रन्तुरौ ।

^२या । ^३औ३हो३हायि । ^१धामा२३महायि । ^३षोवौहो३ ।

^१ऊम्मा२ । ^१वाऽ२क्तो३५हायि (३) ॥ ७ * ॥ [२]

॥ ^२हाउउऊवायिवासिष्ठम् ॥ ^२हायि । ^२उऊवायि ।

^३शिशा३४औहोवा । ^{३२४२५}जज्ञा । ^१ना३५द्वय्य । ^२तम्मृजन्ता

^३यि । ^२शुम्भा३४औहोवा । ^{३२४२५}तिवायि । ^१प्रा३म्मरु । ^२तौ

^{३४५}गणेना । ^{३२}क्वा३४औहोवा । ^{३२५२५}गीर्भायिः । ^१का३विये ।

^१नाकविःसान् । ^{३२}सोमा३४औहोवा । ^{३२४२५}पवायि । ^१चा३

^१मति । ^२आ३४३यि । ^२ती३रा५यिभा३५६न् ॥ (१) ^{३२}च३षा

^{३२ ४२ ५} १ ^{२ १} २ ^{२ ३ ४ ५} ३
 ३४औहोवा । मनाः । याश्चपि । छत्सुवर्षाः । स
^२ २ ^{३२ ४२ ५} १ ^{२ १} २ ^{२ ३ ४ ५} ३
 हा३४औहोवा । सनायि । याश्चपद । वीःकवीनाम् ।
^{३ २} ३ ^{३२ ४२ ५} १ ^{२ १} २ ^{२ ३ ४ ५} ३
 तृता३४औहोवा । यन्धा । माश्महि । षःसिषासान् ।
^{३२ २} ३ ^{३२ ४२ ५} १ ^{२ १} २ ^२ २
 सोमा३४औहोवा । विरा । जाश्मनु । रा३४३ । जा
^४ ४ ^{३२ ३२ ४२ ५} १
 इतापुयिष्टू६५६५ ॥ (२) चमू३४औहोवा । षच्छायि ।
^{२ १} २ ^{२ ३ ४ ५} ३ ^{३२ २} ३ ^{३२ ४२ ५} १
 नाश्शकु । नोविभूत्वा । गोवा३४औहोवा । दुर्द्रा ।
^{२ १२} २ ^{१२ ३ ५} ३ ^{३२ ३२ ४२ ५} १
 पसाश्चायु । धानिविभ्रात् । अपा३४औहोवा । ऊ
^{३ २ २} ३ ^{२ ३ ४ ५} ३
 आयिम् । सचमा । नःसमुद्राम् । दायि । उज्जवा
^{३ २} ३ ^{३२ ४२ ५} १ ^२ २ ^२ २
 यि । तुरा३४औहोवा । यन्धा । माश्महि । षो३४
^२ २
 ३ । वाश्चिवा५क्ता६५६यि(३) ॥ ७ * ॥ [३]

^{३ २} ३ ^२ २ ^{३ २ ३२} ३
 ॥ उज्जवायिवासिष्ठम् ॥ उज्जवायि । शिशा३४औ
^{४२ ५} १ ^{२ १} २ ^{२ ३ ४ ५} ३ ^{३ २} ३
 होवा । जज्ञा । नाश्च्यर्थ । तंमृजन्तायि । शुभा

^{३२ ४२ ५} १ ^{२ १} २, ३ ४ ५ ^३
३४औहोवा । तिवायि । प्राश्मरु । तोगणेना । क

^१ ^{३२ ४२ ५} १२ ^{२ १ २} २, ३ ४ ५
वा३४औहोवा । गौर्भायिः । काश्विये । नाकविःसा

^{३२ १} ^{३२ ४२ ५} १ ^{१ १} २, ३ ४ ५
न । सोमा३४औहोवा । पवायि । त्राश्मति । आ

^{२ ४} २ २ ^{३२ ४२ ५}
३४श्चि । ती३रा५यिभा६५६न् ॥ (१) च३पा३४औहोवा ।

^१ ^{२ १} २ ३ ४ ५ ^{३ २} ^{३२ ४२ ५}
मनाः । या३श्चि । छत्सुवर्षाः । स३हा३४औहोवा ।

^१ ^{२ १} २ ३ ४ ५ ^{३ २} ^{३२ ४२ ५}
सनायि । या३ःपद । वीःकवीनाम् । तृता३४औहो

^५ ^१ १ ^{२ ३ ४ ५} ^{३ २}
वा । यन्धा । मा३महि । षःसिषासान् । सोमा ३ ४

^{३२ ४२ ५} १ ^{२ १} २, ३ ४ ५ ^{१ ४}
औहोवा । विरा । जा३मनु । रा३४३ । जा३ता५

^{३ २} ^{३२ ४२ ५} १ ^२
यिष्टू६५६प् ॥ (२) चमू३४औहोवा । ष३च्चायि । ना

^१ ^{२, ३ ४ ५} ^{३ २} ^{३२ ४२ ५} १
३ःशकु । नोविभृत्ताम् । गावा३४औहोवा । दुर्द्रा ।

^२ ^{१ २} ^{२, ३ ४ ५} ^{३ २} ^{३२ ४२ ५} ^{१ २}
पसा३आयु । धानिबिभ्रात् । अपा३४औहोवा । ऊ

^{२ १ २} ^{२ ३ ४ ५} ^{३ २} २, ३ ४ ५
र्मायिम् । स३चमा । नःसमुद्राम् । उ३ऊवायि । तु

रा३४थौचोवा । यन्धा । मा३मच्चि । षो३४३ । वा
 ४
 हयिवा५क्ता६५६यि(३) ॥ १८ * ॥ [४]

॥ उदभदागवम् ॥ शिशुञ्जाज्ञार३ । न५चर्याता
 २२ ३ १ २ १
 र३म् । मृजन्तायि । शुभन्तायिवार३यि । प्रमृद्धतो
 १ १ २ १ १
 र३ । गन्धेना । कविर्गायिर्भार३यिः । कावियेनार३ः ।
 २ १ १ १ १
 कविः सान् । सोमः पावार३यि । चमतायिये३ । ति
 १ १ १ १ १
 रेभा३नाउ ॥ (१) ऋषिमानार३ । ओय३षीकूर३त् ।
 २ १ १ १ १
 सुवर्षाः । सहस्रानार३यि । थः प्रदावार३यिः । कवी
 २ १ १ १ १
 नाम् । तृतीयान्धार३ । ममहायिषार३ः । सिषासा
 २ १ १ १ १
 न् । सोमोवायिरार३ । जमनूरार३ । जतिष्ठा३१उ ॥ (२)
 २ १ १ १ १
 चमूषाष्टार३यि । नः शकूनोर३ । विभृत्वा । गोवि
 १ २ १ १ १
 न्दूर्द्वार३ । प्सत्रायूधार३ । निविभ्रात् । अपाम्न्मा

२३यिम् । ^{२ १}सचमाना^{२३} । ^{२ १}समुद्राम् । ^{२ १}तुरीया^{२३} ।
ममहायिषो^{२३} । विवक्ता^{३१}उवा^{२३}४५(३) ॥ ४ * ॥ [५]

॥ वैश्वज्योतिराद्यम् ॥ ^{२ २}द्वा^२उ^२हो^२वा^२हायि । शिशुञ्ज

^२ज्ञाना^{१ ७}श्चर्या^{१ १ १ १}श्तां^२मृजन्ता^{२ ३ ४ ५}यि । शुभन्तिविप्रमृ

^{१ ७ २ १ १ १}श्तो^२गणेना^{२ ३ ४ ५} । ^२कवि^{१ ७ २}गीर्भिः^{१ १ १ १}का^२श्ये^{१ ७}ना^{१ १ १ १}कविः^२सा^{२ ३ ४ ५}

न् । ^{२ २}सोमः^{१ ७ २}पवित्र^{१ १ १ १}मती^२श्यायि^२तिरे^२भा^{२ ३ ४ ५}न् ॥ (१) ऋषि

^२मनाय^{१ ७}क्व^२षी^२कृत्सु^२वर्षा^{२ ३ ४ ५} । ^२सह^२स्रनी^२थः^२पदा^२श्वायिः

^{७ २ १ १ १ १}कवीना^{२ ३ ४ ५}म् । ^२तृतीय^२न्वाम^२मही^२शषाः^२सिषा^२सा^{२ ३ ४ ५}

न् । ^{२ २ २}सोमो^२विराज^{१ ७}मनू^{१ १ १ १}श्राज^{२ २}तिष्टू^{२ ३ ४ ५}प् ॥ (२) चमूष^२क्के^२

^{१ ७}नः^{१ १ १ १}शकू^{२ २}नोविभृ^२त्वा^{२ ३ ४ ५} । ^२गोविन्दू^२र्द्रप्^२सआयू^२श्धानि^{१ ७}वि

^{१ १ १ १}भ्रा^{२ २ २}२४५त् । ^{२ २ १ ७}अपामूर्मि^२श्चमा^२इनाः^२समुद्राम^{२ ३ ४ ५}म् ।

१२ २ ३२ १ ७ १११२ २२ २ १
तुरीयश्चाममहोषोविवक्ता २३४५यि । हाउहोवाश्हायि ।

१११
वा३४५(३) ॥ ७ ॥ * [ई] १

एते सोमा इति नवचं द्वितीयं सूक्तं,

तत्र प्रथमा ।

३१२ २८ ३ २ २१२ २२ २ १ ६
एते सोमा अभिप्रियमिन्द्रस्य काममक्षरन् ।

१२ ३ २२ २२
वर्द्धन्तो अस्य वीर्यम् ॥ १ † ॥

“एते” अभिषुता इमे सोमाः “अस्य” इन्द्रस्य “वीर्यं” शक्तिं
“वर्द्धन्तः” वर्द्धयन्तः “इन्द्रस्य” “कामं” काम्यं “प्रियं” प्रीतिकरं
“समभ्यक्षरन्” अभ्यवर्षन् अभिषवन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ २ २ १ २ २ २ १ २
पुनानासश्चमूषदो गच्छन्तो वायुमश्विना ।

१ २ २ १ २
तेनो धत्तसु वीर्यम् ॥ २ ‡ ॥

हे सोमाः ! “पुनानासः” पुनाना अभिषूयमाणाः “चमूषदः” वा
चमसेषु सीदन्तः गच्छन्तः “वायुम्” “अश्विना” अश्विनौ च

* क० मा० २२ प्र० २ सू० ७ सर्ग० ।

† क० वे० ६, ७, २०, १ ।

‡ क० वे० ६, ७, २०, २ ।

॥ ‘चमूषदः’—मचषीयेषु सीदन्ति अथवा अभिषवन्तः फलकचर्मण उपरि सीदन्ति
‘चमूषदः’—इति वि० ।

“गच्छन्तः” प्राप्नुवन्तः ते यूयं “नः” अस्मभ्यं “सुवीर्यं” शोभन-
वीर्यं “धत्तु” प्रयच्छत ॥

“धत्त”-“धान्तु”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ २ १ २ १ २ २
इन्द्रस्यसोमराधसेपुनानोद्वाहिं चोदय ।

३ २ ३ १ २ २ १ २
देवानां योनिमासदम् ॥ ३* ॥

हे सोम ! “पुनानः” पूयमानस्त्वं “राधसे इन्द्रस्य” इन्द्रस्य
संराधनाय “वाहिं”—इति हृदय-सम्बन्धि स्थानं† “चोदय”
प्रेरय । अहमपि “देवानाम्” इन्द्रादीनां “योनिं” स्वर्गास्थं
स्थानम् “आसदं” प्राप्तवान् [यद्वा, देवानां यवन-साधनं यन्नास्थं
स्थानं प्राप्तवानस्मि ॥

“देवानाम्”—“ऋतस्य”—इति पाठौ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
मृजन्ति त्वादशक्षिपोक्षिन्वन्ति सप्तधीतयः ।

२ २ १ २
अमुविप्राश्नमादिषुः ॥ ४ ‡ ॥

* ऋ० वे० ६, ७, २०, ३ ।

† ‘वाहिं’—‘हृदये’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, २०, ४ ।

हे सोम ! “त्वा” त्वां “दश” दशसङ्ख्याकाः [“क्षिपः
अङ्गुलिनामैतत् (२, ५, ३,)] अङ्गुलयः “सृजन्ति” शोध-
यन्ति । ततः “सप्त” सप्तसङ्ख्याकाः* “धीतयः” ह्योत्रकाश्च
त्वां “ह्रिन्वन्ति” स्व-स्व-व्यापारैः प्रीणयन्ति । तथा “विभ्राः”
मेधाविनः स्तोतारश्च त्वाम् “अनु अमादिषुः” अनुमादयन्ति ॥ ४ ॥

अथ षष्ठ्यमी ।

११ ९ २ १ ९ ३१ २३ १ १२ ३क २२

देवेभ्यस्त्वामदायकं सृजानमतिमेध्यः ।

१२ २२

सङ्गोभिर्वासयामसि ॥ ५ ॥

हे सोम ! “कं” सुखभूतं “त्वा” त्वां “देवेभ्यः” देवानां
“मदाय” मदार्थं “गोभिः” गोर्विकारैः पयोभिः “संवासयामः”
संस्थापयामः । कीदृशम् ? “मेध्यः” अवेर्लोमानि दशा-
पवित्र रूपेण “अति सृजानम्” अत्यन्तं सृजन्तं दशापवित्ररूपेषु
अवेर्लोमसु वर्त्तमानमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

३ १ ३ १ ३ १२ १२ ३१२ २२

पुनानः कलशेष्ठावस्त्राण्यरूपो हरिः ।

२ ३ १ २

परिगन्थान्यव्यत ॥ ६ ॥

● ‘सप्तमीना’ — बुद्धियुक्ताः सप्तर्त्विजः, ‘धीतयः स्थापनकराः’ — इति वि० ।

† अ० वे० ६, ७, १०, १ ।

‡ अ० वे० ६, ७, १०, ६ ।

“पुनानः” पूयमानः “कलशेषु” द्रोणकलशेषु* आसिच्य-
मानः “अरुषः” आरुचमानः “हरिः” हरितवर्णः सोमः
“गव्यानि” गो-सम्बन्धीनि पयःप्रभृतीनि “वस्त्राणि” वासांसि
“परि अव्यत” पर्याक्तादयति† ॥ ६ ॥

अथ सममी ।

३ २३ १२ ३ २७ ३ २३ १२
मघोन आपवस्वनोजहिविश्वा अपद्विषः ।

२ २ १२ २ १ २
इन्दो सखायमाविश ॥ ७ ॥

हे “इन्दो” सोम ! “मघोनः” धनवतः “नः” अस्मान्
“आ” आभिमुख्येन “पवस्व” क्षर “विश्वा” विश्वान् “द्विषः”
द्वेष्ट्रीन् “अप जहि” मारय च “सखायं” मित्रभूतमिन्द्रम्
“आविश” प्राप्नुहि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी ।

३ १ २ ३ १ २ २ ३ १ २
नृचक्षमन्त्वावयमिन्द्रपीतस्वर्विदम् ।

३ १ २ २ १ २ २
भक्षीमहिप्रजामिषम् ॥ ८ ॥

* ‘कलशेषु कलशसम्बन्धिषु ग्रहचमसादिषु’—इति वि० ।

† ‘अव्यत—गमय’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, ३१, १ ।

§ ऋ० वे० ६, ७, ३१, २ ।

हे सोम ! “नृचक्षसं” नृणां द्रष्टारं “स्वर्विदं” सर्वज्ञम्*
 “इन्द्रपीतं” त्वां सेवमाना वयं “प्रजां” पुत्रादिकाम् “इक्षम्”
 अन्नञ्च “भक्षीमहि” भजेम ॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

३ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २ ३ १ २ २
 वृष्टिन्दिवःपरिस्वद्युन्नमृथिव्याअधि ।

१ २ ३ १ २
 सहोनःसोमपृत्सुधाः ॥ ९ ॥ २

हे “सोम !” त्वं “दिवः” द्युलोकाद् “वृष्टिं” वर्षं “परि-
 स्स्व” परितो वर्षं, “पृथिव्या अधि” [अधीति सप्तम्यर्थानुवादी]
 “द्युन्नम्” अन्नञ्च उत्पादयेति शेषः । “नः” अस्माकं†: “सहः”
 बलं “पृत्सु” सङ्ग्रामेषु “धाः” धेहि ॥ ९ ॥ २

इति सामवेदार्थ प्रकाशे उत्तराग्रयणस्य नवमस्याध्यायस्य

प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

* ‘स्वर्विदं—सर्वज्ञ वेत्तारम्’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ७, ३१, ३ ।

‡ ‘नः—अस्माकम्’—इति वि० ।

अथ द्वितीये खण्डे—

सोमःपुनानइति नवर्चं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१२ ३१२ ४१२ ३१२
सोमःपुनानोअर्षतिसहस्रधारोअत्यविः ।

३१२ २२ ७२
वायोरिन्द्रस्यनिष्कृतम् ॥ १ * ॥

अयं “पुनानः” पावकः “सोमः” अर्षति” गच्छति ।
कौटुशोऽयम् ? “सहस्रधारः” अपरिमितधारः “अत्यविः”
अवि-शब्देन तल्लोमानुच्यन्ते ; अवेर्लोमभिर्निष्पादितं दशापवित्त
मित्यर्थः, तदतिक्रम्य गच्छतीत्यत्यविः । किमर्थम् ? “वायोः”
“इन्द्रस्य” च पानायेति शेषः । किम्रति ? “निष्कृतम्”
[निरित्येषः समित्येतस्मिन्नर्थे] संस्कृतं पात्रं प्रति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ ३१२३१२ २२
पवमानमवस्य वोविप्रमभिप्रगायत ।

३ २ ३१२
सुष्वाणन्देववीतये ॥ २ † ॥

हे “अवस्यवः” रक्षण-कामाः ! उद्गात्रादयो यूयं “पवमान”
शोधकं “विप्र” विशेषेण देवानां प्रीणयितारं विप्रवद्बुधं वा

[अथवा विप्रदति मेधावि नामसु (निघ० ३, १५, १) मेधाविनम्]
 “देववीतये” देवपानाय* “सुष्वाणम्” अभिषूयमाणं सोमम्
 “अभि” आभिमुख्येन “प्रगायत” प्रकर्षणं स्तुत ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ २ ३ १ २
 पवन्ते वाजसातये सोमाः सहस्रपाजसः ।

३ २ ३ १ २
 गृणाना देववीतये ॥ ३ ॥

“पवन्ते” क्षरन्ति “सोमाः” । किमर्थम् ? “वाजसातये”
 अन्नस्य लाभाय । कीदृशाः ? “सहस्रपाजसः” बहुबलाः नृणां
 बलप्रदा इत्यर्थः ‡ “गृणानाः” [कर्मणि कर्त्तृप्रत्ययः (३, १, ८५)]
 स्तूयमानाः । पुनः किमर्थम् ? “देववीतये” [देवानां वीतिर्गतिः
 प्राप्तिलक्षणं वा यस्मिन् स देववीतिः] यज्ञः, तदर्थम् [यज्ञसिद्धिः
 साक्षात् प्रयोजनं तद्द्वारा वाज-लाभ इति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ २ २
 उत नो वाजसातये पवस्व बृहतीरिषः ।

२ १ २ ३ १ २
 द्युमदिन्दो सुवीर्यम् ॥ ४ ॥

* ‘देववीतये—देवानां भक्षणाय’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ८, १, १ ।

‡ ‘सहस्रपाजसः—सहस्र-पान-समर्थाः’—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ८, २, १ ।

हे “इन्दो” “द्युमत्” दीप्तिमत् “सुवीर्य” शोभन-वीर्य^१
सामर्थ्यञ्च “पवस्व” चर, शोभन-सामर्थ्योपेता धाराः पवस्वे-
त्यर्थः । “उत्” अथवा “नः” अस्माकं* “वाजसातये” सङ्ग्रा-
माय† “बृहतीः” “इषः” द्युमत् सुवीर्यं सम्पादयितुं पवस्वेति
योज्यम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ २ ३ १४ ३ २ ३ १ २ २ १ २
अत्याहियानानहेतुभिरसृग्वाजसातये ।

१४ २ १ २ ३ १ २
विवारमव्यमाश्वः ॥ ५ ॥

“वाजसातये” सङ्ग्रामाय “हियानाः” प्रेथ्यमाणाः आश्वः
शीघ्रं धावन्ति तद्वत् “हेतुभिः” प्रेरकैः प्रेर्यमाणाः “आश्वः”
शीघ्रगामिनः सोमाः “वाजाय” अन्नलाभाय “अव्यं” “वारं”
वालं दशापवित्रं “व्यत्यसृग्म” व्यतिसृजन्ते॥ ५ ॥

* ‘नः’—अस्माकम्—इति वि० ।

† ‘वाजसातये अन्नदानार्थम्’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ८, २, २ ।

॥ “व्यत्यसृग्म”—इत्यत्र ऋगादिपादाद् “अति”—इत्युपसर्गः, ऋक्त्वतीयपादाद्
“त्रि”—इत्युपसर्गश्च सङ्गृहीतः, “अत्या”—इति श्रुतावापदस्यानर्थक्यमपि स्वीकृत-
माचार्येण । विवरणकृता लङ्हिनाम् दानवद्वत्यादिना व्याख्यातम् । परन्तु भय-
विश्रमेव व्याख्यानं पदप्रत्ययविरुद्धत्वादुपेक्षणीयम्, नत हि—“अत्याः, हियानाः”—
इति पाठ-दर्शनात् ।

अथ षष्ठी ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ १ २ ३ १ २
तेनःसहस्रिण् रयिम्पवन्तामातुवीर्यम् ।

३ २ ३ २ ३ १ ०
स्वानादेवासइन्दवः ॥ ६ * ॥

“ते” “इन्दवः” सोमाः “नः” अस्माकं “सहस्रिण्” सहस्र-
सङ्ख्या-युक्तं “रयि” धनं “सुवीर्यम्” च “आ पवन्ताम्”† ।
कीदृशास्ते ? “स्वानाः” सुवानाः स्तूयमाना “देवासः” द्योत-
नादि-गुणकाः ॥

“स्वानाः”-“सुवानाः”—इति षाठी ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी ।

३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ ७ ३ १ २
वाश्राअर्षन्तीन्दवोभिवत्सन्नमातरः ।

३ १ २ १ २
दधन्विरेगभस्थोः ॥ ७ ‡ ॥

“वाश्राः” शब्दयन्तः॥ “इन्दवः” सोमाः “अभ्यर्षन्ति”
पात्रं प्रति वाश्राः शब्दकारिण्यो “मातरः” मातृभूता गावः

* ऋ० वे० ६, ८, २, ३ ।

† ‘आ—आनुपूर्व्येण’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ८, २, ४ ।

॥ ‘वाश्राः—वासनशीलाः’—इति वि० ।

६अ० २ख० १सू० ८, ९] उत्तरार्चिकः ।

१८३

“वक्षं न” वक्षं यथा प्रत्यागच्छन्ति तद्वत् तएव “गभस्त्वोः”
बाह्वोः “दधन्विरे” ध्रियन्ते च ॥

“मातरः”-“धेनवः”—इति पाठौ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी ।

२ ३ १ २

३ १ ८ २ २

३ १ २

जुष्टइन्द्रायमत्सरःपवमानःकनिकदत् ।

२ २ २ ३ १ २

विश्वाअपदिषोजहि ॥ ८ * ॥

“इन्द्राय” “जुष्टः” पर्याप्तः सोमो भवतीति शेषः “मत्सरः
से मः [“मन्दतेस्तृप्ति-कर्मणः”—इति निरुक्तम्] “पवमानः”
पूयमानः तादृशः सोमः “कनिकदत्” “विश्वाः दिषः” सर्वान-
आकं हेष्टुन् “अप जहि” ॥

“पवमानः”-“पवमाना”—इति पाठौ ॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २

३ १ २

अपप्लन्तोअराणःपवमानाःस्वदृशः ।

१ २ ३ १ २

योनावृतस्यसीदत ॥ ९ † ॥ ३

* ऋ० वे० ६, ८, २, १ ।

† ऋ० वे० ६, ८, १, २ ।

हे “पवमानाः ।” “अरावणः” अदानान् यजमानान् “अप
 प्लन्तः” हिंसन्तः “खट्वंशः” सर्वस्य द्रष्टारश्च* यूयम् “ऋतस्य
 योनौ” यज्ञस्य† स्थाने “सौदत” । अथ सोम-पानार्थमुक्तलक्षणा
 देवा ऋतस्य योनौ सौदतेति योज्यम् ॥ ८ ॥ ३

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य नवमस्याध्यायस्य

द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथ तृतीय-खण्डे—

सोमाअसृग्रमिति नवच्च० विद्यमानमेकं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

सोमाअसृग्रमिन्दवःसुताऋतस्यधारया ।

१ २ ३ १ २

इन्द्रायमधुमत्तमाः ॥ १ ॥

“ऋतस्य” यज्ञार्थं “सुताः” अभिषुताः “मधुमत्तमाः”
 अतिशयेन माधुर्योपेताः “इन्दवः” सोमाः “इन्द्राय” इन्द्रार्थं
 “धारया” “असृग्रम्” सृज्यन्ते ॥

“धारया”-“सादने”—इति पाठौ ॥ १ ॥

* ‘खट्वंशः—खर्गस्य लोकस्य दर्शितारः’—इति वि० ।

† ‘ऋतस्य—सत्यस्य यज्ञस्यान्नस्य वा’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, ३८, १ ।

अथ द्वितीया ।

३१२ २२ ३१ २ ३२७ ३१२
अभिविप्राश्चनूषतगावोवत्सन्नधेनवः ।

२३ ११ ३१३
इन्द्रः सोमस्य पीतये ॥ २ * ॥

“विप्राः” मेधाविनः† “सोमस्य” “पीतये” पानाय
“इन्द्रम्” “अभि अनूषत” अभिषुवन्ति । तत्र दृष्टान्तः—
“धेनवः” प्रीणयित्वा गावः “वत्सं न” वत्सं यथा पयः-पानाय
अभिषन्दयन्ति तद्वत् ॥

“धेनवः”—“मातरः”—इति पाठो ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ ११ ३ १२३ १-२ ३१ २४२
मदच्युत्क्षतिसादनेसिन्धोरुर्माविपश्चित् ।

१ २ ३ १२ २२४ १
सोमोगौरीचधिश्चितः ॥ ३ ‡ ॥

“मदच्युत्” मदकरस्य रसस्य चावयिता सोमः “सदने”
यज्ञस्य स्थाने “क्षेति” निवसति । एतदेव विदूषोति—“सिन्धोः”
नद्याः “जर्मा” जर्मौ तरङ्गे “विपश्चित्” विद्वान् सोमः “गौरी”

* ‘विप्राः—ऋत्विजः’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ७, २८, २ ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, २८, ४ ।

अधि”* गौर्यामधि [अधीति सप्तम्यर्थानुवाद्, माध्यमिकायां
वाचि गौरी गान्धर्वीति वाङ्नामैतत् (निघ० १, ११, ५-६)]
“अतः” निवसति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ १ २ २ २ २ २ १ ३
दिवोनाभाविवचक्ष्णोव्यावारे†महीयते ।

२ ३ २ ३ १ २ ३ २
सोमोयःसुक्रतुःकविः ॥ ४ ‡ ॥

“यः” “सुक्रतुः” सुप्रज्ञः “कविः” क्रान्त-कर्मा “विवचक्ष्णः”
विद्विष्टा स “सोमः” “दिवः” अन्तरिक्षस्थः “नाभा” नाभो
नाभिभूते “अव्याः” अवेः “वारे” वाले “महीयते” पूज्यते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ २ २ २ ३ २ ३ २ २ ३ १ २
यःसोमःकलशेषा‡अन्तःपवित्रआहितः ।

२ ३ ३ १ २
तमिन्दुःपरिषस्रजे ॥ ५ ॥

* “इदूतो च सप्तम्यर्थे (१, १, १६)”—इति प्रत्यक्षभावात् ।

† “व्योवारे”—इति ऋ०-पाठः ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, २८, ३ ।

¶ “दिवः—सुलोकस्थ”—इति वि० ।

§ “कलशेषा”—इति ऋ०-पाठः ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, २८, ५ ।

“यः” सोमः “कलशेषु” कुशेषु आस्ते, यश्च “पवित्रे”
पवित्रस्य “अन्तः” मध्ये “आ हितः” निहितः, “तं” त्वामंशभूतं
सोमम् “इन्दुः” तदभिमानौ सो देवः “परिषस्वजे”
प्रविशति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

१७ ३ १ २

३१८ २२३१२

प्रवार्चमन्दुरिध्यतिसमुद्रस्याधिविष्टपि ।

२ ३ १ २ ११२

जिन्वन्कोशमधुश्रुतम् ॥ ६ * ॥

“इन्दुः” सामः । उन्दो क्लेदणे (र० प०)—इत्यस्य रूपम्
क्लेदनवांस्त्वं “मधुश्रुतं” मधुनश्चावकं द्रोण-कलशं “जिन्वन्”
प्राशयन् पूरयन्नित्यर्थः । समुद्रस्यान्तरिक्षस्य “अधिविष्टपि”
विष्टस्य स्थाने “वाचं” “प्रेष्यति” प्रेरयति ; पवित्रे पूयमानः
शब्दं करोतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी ।

११

३ २ ३ १ १ ३ २ ३ १ १ ३ १ २

नित्यस्तोत्रोवनस्यातद्धेनामन्तःसबद्धं घाम् ।

३ १ २

२ २ ३ १

हिन्वानोमानुषायुजा ॥ ७ † ॥

“नित्यस्तोत्रः” सन्ततस्तोत्रः “वनस्यातः” वनानां स्वामी,
सोमः “मानुषा” नानुषाणि “युजा” युग्मानि‡ अहीनैकाहा-

* ऋ० वे० ६, ७, १८, ६ ।

† ऋ० वे० ६, ७, २८, १ ।

‡ “युजा—योजन”—द्वयं वि० ।

अकानि^१ “हित्वानः” ग्रीणयन् “सबर्दुधाम्” अमृतसदृशाति-
प्रियवचनानि दीग्धीम्^२ “अन्तः” स्तोत्रुणां मध्ये स्थितां
“धेनां” स्तुतिरूपां वाचं^३ गृणात्विति शेषः ॥

“धेनामन्तसबर्दुधाम्”—“धीनामन्तसबर्दुधस्मः”—इति
याठौ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी ।

१ २ ३ २ ३ १ २
आपवमानधारयरयि^१ सहस्रवर्चसम् ।

२ १ २ ३ १ २
अस्मेइन्दोस्त्राभुवम् ॥ ८ ॥

हे “पवमान” पूयमान ! पुनान ! वा “इन्दी” सोम ! त्वं
“सहस्रवर्चस” बहुदीप्तिं “स्त्राभुवम्” शाभन-भवनं “रयिं”
धनम् “अस्मे” अस्मासु “धारय” प्राचिपेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

३ १ ३ २ ३ २ ३ १ ७ ३ १ २ २ २ ३ १
अभिप्रियादिवः कविर्विप्रः सधारया सुतः ।

१ २ ३ १ २
सोमोऽङ्घ्रिन्वेपरावति ॥ ९ ॥ ४

* दिनैकसम्याद्यनेकाहम्, द्वादशदिनातिरिक्तसम्याद्यं सप्तम्, अष्टौसप्तम् चामकर्म ।

† ‘सबर्दुधं’—सुखदोह्यं—इति वि० ।

‡ ‘धेनां’—धेनूनाम्—इति वि० । ‘धेना’—इति निघण्टो वाङ्मनामसु जन-
यत्वारिंशत्तमं पदम् (१, ११) ।

॥ सू० वे० ६, ७, ३८, १ ।

§ सू० वे० ६, ७, ३८, २ ।

“कविः” क्रान्तकर्मा, “सुतः” अभिषुतः, सोमः “परावति”
विप्रकष्टे देशे स्थितः सन् “विप्रः” मेधावी “सधारया” स्वस्य
धारया “दिवः” द्युलोकस्य “प्रिया” प्रियाणि स्थानानि “अभि”
लक्ष्य “हिन्वे” प्रेरयति ॥

“दिवःकविः”—“दिवस्पतिः”—इति पाठौ, “हिन्वेपरा-
वति”—“हिन्वेपरानोअर्षति”—इति च, “सुतः”—“कविः”—इति च

॥ ८ ॥ ४

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य नवमस्याध्यायस्य

तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

अथ उत्तेशुष्मास इति चतुर्थे खण्डे—

विद्यमानं पञ्चर्चं सूक्तं,

तत्र प्रथमा ।

१ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
उत्तेशुष्मास ईरते सिन्धो रुर्मतिवस्वनः ।

३ १ २ ३ २
वाणस्य चोदयापविम् ॥ १ * ॥

हे सोम ! “ते” तव “शुष्मासः” शुष्मा वेगाः “उत् ईरते”
उद्गच्छन्ति । तत्र दृष्टान्तः—“सिन्धोः” समुद्रस्य “ऊर्मैरिव”

यथा तरङ्गात् “स्वनः” ध्वनिः उद्गच्छति तद्वत्* । स त्वं
 “वाणस्य” विसृष्टस्य नालस्य शततन्त्रौकस्य वीणा-विशेषस्य†
 “पवि” [शब्द-नामैतत् (निघ० १, ११)] शब्दं “चोदय”
 प्रेरय, वेगेन स्यन्दमानस्त्वं विसृष्ट-वाण-शब्द-सदृशं शब्दं
 कुर्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ १ २ २ २ १ २ २ २ १ २
 प्रसवेतउदीरतेतिस्रोवाचोमखस्युवः ।

२ ७ २ २ २ १ ०
 यदव्यएषिसानवि ॥ २ ३ ॥

हे सोम ! “ते” तव “प्रसवे” सति “मखस्युवः” यज्ञ-मिच्छतो
 यजमानस्य “तिस्रोवाचः” ऋग्यजुःसामात्मकानि त्रीणि
 वाक्यानि “उदीरते” उद्गच्छन्ति । कदेत्यत आह—“यदु” यदा
 “सानवि” उच्छ्रिते “अव्ये” अविमये पवित्रे पवित्रम् “एषि”
 गच्छसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ २ १ २ १ २ २ १ २ २ २ १ २
 अव्यावारैःपरिप्रियं चरिं हिन्वन्त्याद्रिभिः ।

१ २ २ १ २
 पवमानमधुश्रुतम् ॥ ३ ॥

* ‘सिन्धोरुर्मेरिव—अपामिव सङ्गातः, यादृक् तेषां स्वनः’—इति वि० ।

† ‘वाणस्य—वीणाविशेषस्य’—इति वि० ।

‡ सू० वे० ७, १, ७, १ ।

¶ सू० वे० ७, १, ७, ३ ।

“प्रियं” देवानां प्रीतिकरं “हरिं” हरितवर्णं “अद्भिभिः”
 आवभिः अभिषुतं “मधुसुतं” मधुनो रसस्य चावयितारं “पव-
 मानं” सोमम् “अव्याः” अवेः “वारैः” वालैः “परि हिनन्ति”
 ऋत्विजः परिप्रेरयन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

१ २ ३ ४ २ १ ३
 आपवस्वमदिन्तमपवित्रन्धारयाकवे ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २
 अर्कस्य योनिमासदम् ॥ ४ * ॥

हे “मदिन्तम्” मादयित्वतम ! “कवे” क्रान्तकर्षण ! सोम !
 “अर्कस्य” अर्चनीयस्य इन्द्रस्य† “योनिम्” उदरभूतं स्थानम्
 “आसदं” प्राप्तुं‡ “पवित्रम्” अतीत्य “धारया” सम्प्राप्तेन “मा
 पवस्व” अभिमुख्येन चर ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ २ ३ १ २ ३ १ ३ १ २
 सपवस्वमदिन्तमगोभिरञ्जानो अक्तुभिः ।

१ २ ३ १ २
 इन्द्रस्य जठरं विश ॥ ५ ¶ ॥ ५

* ऋ० वे० ६, ८, १५, ६ ।

† ‘अर्कोद्गोभकस्यः अथवा अर्कसादित्यः अथवा सादित्यरश्मयोऽर्कः अथवा
 अर्का मन्त्रालेषां योनिं स्थानम्’—इति वि० ।

‡ ‘आसदम्—आसीदम्’—इति वि० ।

¶ ऋ० वे० ७, १, ७, ५ ।

हे “सदिनम” मादयिद्वितम ! सोम ! “अक्षुभिः” अक्षान-
साधन-भूतैः “गोभिः” गोर्विकारैः पयोभिः “अञ्जानः” अञ्ज-
मानः संस्तूयमानः स त्वं “पवस्व” चरत । “अनन्तरम्
“इन्द्रस्य” “जठरम्” उदरम् “आविश” प्रविश ॥ “एन्द्रस्यजठरं-
विश”—“इन्द्रइन्द्रायपीतये”—इति पाठौ ॥ ५ ॥ ५

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य नवमस्याध्यायस्य
चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमे-खण्डे—

अयावीतीति तृचात्मकम् प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३ १ ३ १ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
अयावीतीपरिस्त्रवयस्तइन्द्रोमदेष्टा ।

३ १ २ ३ १ २ २
अवाहनवतीर्नव ॥ १ * ॥

हे “इन्द्रो” सोम ! “अया” अनेन रसेन “वीती” वीत्यै
इन्द्रस्य भक्षणाय “परिस्त्रव” परिचरणी । कीदृशेन रसेनेत्यत
आह—“ते” तव “यः” रसः “मदेष्टु” सङ्ग्रामेषु “नवतीर्नव”
नवनवति-सङ्ख्याकाः शत्रुपुरीः “अवाहन” जघान् ; इमं
गोमरसं पीत्वा नक्तः सन्निद्रोऽतनवद्वयाकाः शत्रुपुरीः जघानेति
कृत्वा रसो जघानेत्युपचारः ॥ १ ॥

* सू० अ० ६, १, १, २ (२ भा० ५१४०) = सू० वे० ७, १, १५, १ ।

† ‘अया’—अनया, वीत्या मार्गेण परिस्त्रव—इति वि० ।

६ प्र० ५ ख० १ सु० २, ३] उत्तराचिकः

अथ द्वितीया ।

१ २ २ २ ३ १ २ २ २ २
पुरःसद्यइत्याधियेदिवोदासायशम्बरम् ।

१ २ २ ३ २ ३ १ २
अधत्यन्तुर्वशंयदुम् ॥ २ * ॥

“सद्यः” एकस्मिन्नेवाहनि† “पुरः” शत्रूणां पुराणि सोम-
रसः अवाहन् । “इत्याधिये” सत्य-कर्त्तृणोः “दिवोदासाय”
राज्ञे “शम्बरं” शत्रु-पुराणां स्वामिनम् “अध” अथ अनन्तरं
“त्य” तं “तुर्वशं” तुर्वश-नामानं राजानं दिवोदास-शत्रुं
“यदुम्” यदु-नामकञ्च राजानमवाहन् । [अत्रापि सोमरसं
पीत्वा मत्तः सन्निद्रः सर्वमेतदकार्षीदिति सोमरसे कर्त्तृत्वमुप-
चर्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २
परिनोअश्वमश्वविद्गोमदिन्दोहिरण्यवत् ।

१ २ ३ २ ३ १ २
नरासहस्रिणीरिषः ॥ ३ ॥ ६

हे सोम ! “अश्ववित्” अश्वस्य लक्षकः त्वं “नः” अस्माकम्
“अश्वः” “गोमत्” गोयुक्तं “हिरण्यवत्” हिरण्योपेतं पञ्चादि-

* ऋ० वे० ७, १, १८, २ ।

† ‘सद्यः’—‘सद्यदेव’—इति वि० ।

‡ ‘इत्या’—‘इदानीम्’—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ७, १, १८, ३ ।

धनञ्च “परि चर” । अपिच “सहस्रिणीः” बह्वनि* “इषः”
अत्रानि चर ॥

“परिनः”-“परिणः”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ ६

अथ तृचात्मके द्वितीय-सूक्ते—

तत्र प्रथमा ।

३ १ २ ३ २७ ३ २ ३ १ २

अपघ्नन्पवतेमृधोपसोमोअरावणः ।

२ ३ १ २ ३ २

गच्छन्निन्द्रस्यनिःकृतम् ॥ १ ॥ ३ ॥

“सोमः” “मृधः” हिंसकान् शत्रून् “अपघ्नन्” मारयन्
“अरावणः” सत्तौ सत्यां धनानामदातृञ्च “अप” घ्नन्
“इन्द्रस्य” “निष्कृतम्” स्थानं “गच्छन्” प्राप्नुवन् “पवते” धारया
चरति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २ २

महोनोरायआभरपवमानजक्षीमृधः ।

१ २ २ २ ३ १ २

रास्तेन्दोवीरवद्यशः ॥ २ ॥ ६ ॥

* ‘सहस्रिणीः’—सहस्रसंख्याता इषः अत्रानि—इति वि० ।

† “निष्कृतम्”—इति ख० पु० म० ५० पाठः ।

‡ ख० भा० ६, १, २, १४ (२भा० १८४०)=म० वे० ७, १, २९५ ।

§ अपेत्युपसर्गद्वयदर्शनात् घ्नित्यस्यादिति ।

५ म० वे० ७, १, २३, १ ।

हे “पवमान !” “इन्दी” सीम ! “नः” अस्माकं “महः”
महान्ति “रायः” धनानि “आ भर” आहर “मृधः” हिंसकान्
शत्रूँश्च “जहि” * मारय “वीरवत्” पुत्राद्युपेतं “यशः” कौर्त्तिञ्च
“राख” अस्त्रभ्यं देहि ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
नत्वाशतञ्चनद्भुतोराधोदित्सन्तमामिनन् ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
यत्पुनानोमखस्यसे ॥ ३ ॥ ७

हे सीम ! “राधः” धनं † “दित्सन्तम्” आदातुमिच्छन्तं
“त्वा” त्वां “शतञ्चन” बहवोऽपि “द्भुतः” हिंसकाः शत्रवः ‡ “न
आमिनन्” न हिंसन्ति । कदा ? इत्यत्राह—“यद्” यदा
“पुनानः” पूयमानः त्वं “मखस्यसे” धनं धातुमिच्छसि § ॥ ३ ॥ ७

अथ तृचात्मके तृतीय-सूक्ते—

प्रथमा ।

१ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
अयापवखधारयाययासूर्यमरोचयः ।

३ १ २ २ ३ २
द्विन्वानोमानुषीरपः ॥ १ ॥ ॥

* संवितायां “जही”—इति दीर्घात् अयमे, इति (६, १, ११५) तत्र दीर्घः ।

† ख० वे० ७, १, १३, २ ।

‡ ‘राधः—धनस्य’—इति नि० ।

§ ‘द्भुतः—धरवर्षीकाः’—इति नि० ।

§ ‘मखस्यसे—यज्जयमसे यज्जं त्वं यदा करोषि’—इति नि० ।

॥ ख० पा० ६, १, १, ७ (१भा० ५०४०) = ख० वे० ७, १, ११, १ ।

हे सोम ! “मानुषीः” मनुष्याणां हितानि “अपः” उदकानि
 “हिन्वानः” प्रेरयन् त्वं “यया” “धारया” “सूर्यम्” “अरोचयः”
 प्रकाशयसि तथा “अया” अनया धारया “पवस्व” चर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 अयुक्तसूरएतशम्यवमानोमनावधि ।

३ १ २ ३ १ १
 अन्तरिक्षेणयातवे ॥ २ * ॥

“पवमानः” पूयमानः सोमः “मनावधि” मनुष्यमनुष्यस्तस्मिन्
 मनुष्यइत्यर्थः । “अन्तरिक्षेण” “यातवे” गन्तुं “सूरः” प्रेरक-
 स्यादित्यस्य “एतशम्” [अश्वनामैतत् (निघ० १, १४, १०)]
 अश्वं “अयुक्त” युङ्क्ते ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ ३ ३ १ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
 उत्त्याहरितोरथेसूरोअयुक्तयातवे ।

२ ३ १ ३ १ २ ३ २
 इन्द्रुरिन्द्रइतिब्रुवन्† ॥ ३ ‡ ॥ ८

“उत” अपिच “इन्द्रुः” सोमः “इन्द्र इति ब्रुवन्” “त्याः”

* ऋ० वे० ७, १, ३१, १ ।

† “ब्रूवन्”—इति ऋ० पु० पाठः ।

‡ ऋ० वे० ७, १, १, ४ ।

तान् “हरितः” हरितवर्णान् अश्वान् “सूरः” सूर्यस्य “रथे”
“यातवे” गन्तुम् “अयुक्त” युनक्ति* ॥

“रथे”—“दश”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ ८

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरार्चन्यस्य नवमस्याध्यायस्य

पञ्चमः खण्डः† ॥ ५ ॥

अथ षष्ठे खण्डे ‡—

अग्निंवदति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३
अग्निंवोदेवमग्निभिःसजोषा

१ २ ३ १ २ ३ १ २
यजिष्ठन्दूतमध्वरेकृणुध्वम् ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३
योमन्त्र्येषुनिध्रि विवर्त्तावा

१ २ ३ १ २ ३ २
तपूर्मूर्द्धाघृतान्नःपावकः ॥ १ ॥ ॥

* ‘एतदुक्तमवति—यदा सोमस्य रन्ध्रस्य चाकानं क्रियते तदा सूर्यो रथे नियुक्तः
ज्ञात् यातवे गमनाय’—इति वि० ।

† ‘सक्तं बद्धिष्यवसानम्’—इति वि० ।

‡ ‘इदानीमाव्यानि’—इति वि० ।

॥ य० वे० १५, ६९=५० वे० ५, १, ३, १ ।

हे देवाः ! “वः” यूयं “देव” द्योतमानम् “अग्निम्”
 “अध्वरे” कौटिल्य-रहिते यज्ञे “दूतं” “कणुध्व” कुर्वत । कौ-
 दृशम् ? “अग्निभिः” अन्यैः “सजोषा” सजोषसम् [द्वितीयार्थे
 प्रथमा (३, १, ८५)] “यजिष्ठ” यष्टृतमं* “यः” अग्निः देवो-
 ऽपि सन् “मर्त्तयुषु” “निधुविः” नितरां ध्रुवस्तिष्ठति । कौदृशः ?
 “ऋतावा” यज्ञवान् सत्यवान् वा “तपुर्मूर्धा” तापकं तेजः†
 “घृताक्षः धावकः” शोधकं तमग्निं दूतं कणुध्वमिति योजना॥१

अथ द्वितीया ।

१ ३ २ ३ १ २ २ ३ २

प्रोथदश्वानयवसेविध्यन्

५ २ ३ २ १ २ ३ १ २

यदामहःसंवरणादयस्यात् ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

आदस्यवातोअनुवातिशोचि

१ २ २ ३ १ २ ३ १ २

रधस्ततेव्रजनङ्गणमस्ति ॥ २ ॥

“यवसे” घासे “अविध्यन्” भक्षयन्षा “प्रोथत्” शब्दं
 कुर्वन् सञ्चरन् वा “अश्वो न” अश्व इव “महः” महतः “संवर-

* ‘यजिष्ठ’—यजनौयम्—इति वि० ।

† ‘तपुः’—तापनशीलः; मूर्धा—प्रधानसूतः—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ५, १, ३, २ ।

॥ ‘यवसे’—सन्निधानभूते । अथवा द्वितीयार्थे पशुमी । यवसभक्षयिष्यन् भक्ष-
 यन्—इति वि० ।

णात्” निरोधात् दावरूपोऽग्निः “यदा” “व्यखात्” संवृतेषु
वृत्तेषु वित्तिष्ठते, “आत्” तदा “अस्य” अग्नेः “शोचिः” अर्चिः
“अनु वातः वाति” । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः—“अध” अश्वानन्तरं
हे अग्ने ! “ते” तव “व्रजन” वर्त्म “क्षणमस्ति” । “स्र” —
इति पूरणम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३
उद्यस्यतेनवजातस्यवृष्णो-

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
ओच्चरन्त्यजराइधानाः ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
अच्छाद्यामरूषोधूममेषि

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
सन्दूतोअग्रईयसेहिदेवान् ॥ ३ * ॥ ८

हे “अग्ने ! ” “नवजातस्य” नूतन-प्रादुर्भूतस्य “वृष्णः”
वर्षितुः “यस्य” “ते” तव “अजरा” जरा-रहिता ज्वाला
“इधानाः” इध्यमाना या “उच्चरन्ति” उद्गच्छन्ति । हे “अग्ने ! ”
“अरूषः” आरोचमानः “धूमः” धूमयुक्तः “दूतः” त्वं “द्या-
मच्छ”† द्युलोकं प्रति “समेषि” सम्यग् गच्छसि, पश्चात् तव-
त्त्वान् “देवान्” इन्द्रादीन् “ईयसे हि” प्राप्नोषि खलु, [यदा, हे

● ऋ० वे० ५, १, २, ३ ।

† ‘अच्छ-आप्तुम्’—इति वि० । संहितायाम् “वृष्णः”—इति दीर्घात्
अभ्युते, तत्र निपातस्य चेति दीर्घः ।

अग्ने ! त्वदीयो यो धूमः द्युलोकं प्रति एषि गच्छति, पुण्य-
व्यत्ययः ; त्वमपि देवान् प्राप्नोषि ॥

“एषि”-“एति”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ ८

अथ तमिन्द्रमिति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्, *

तत्र प्रथमा ।

१८ २२ ३२ ३२ ३१ ९
तमिन्द्रं वाजयामसिमहेवृत्राय हन्तवे ।

१ २२ ३ १ २
सवृषावृषभो भुवत् ॥ १ ॥ ११

यजमाना आहुः—“तं” पूर्वोक्तम् “इन्द्र” “वाजयामसि”
वाजयामः सोमेन स्तुतिभिः “वाजवन्तं” बलवन्तं कुर्मः । कि-
मर्थम् ? “महे” महान्तं “वृत्राय” अपामावरकं वृत्रासुरं
“हन्तवे” हन्तुं सोम-पानेन मत्तः स्तुतिभिर्वा स्तुतः सन्
वृत्रहन्तवे [वाजयामसि—वाजवन्तं करोतीत्यर्थे “तत्करोतीति
(३, १, २५ वा०) णिच्, “णाविष्ठवत् (३, १, २५ वा०)”—
इति णेरिष्ठवद्भावात् “टेः (६, ४, १५५)”—इति टि-सोपः,
“विष्मतीर्लक् (५, ३, ६५)”—इति मत्तुपो लुक्] । “वृषा”
धनानां सेक्ता दाता “सः” इन्द्रः “वृषभः” अस्माकं स्तोत्रृणां
सोमस्य दातृणां धनादि-सेचको दाता “भुवत्” भवतु ॥ १ ॥

* ‘मिनावचकसाज्यम्’—इति वि० ।

† ४० वा० १, १, ३, ५ (१ भा० २८६३०) = ४० वे० १, ६, १९, १ ।

अथ द्वितीया ।

१ २ १२ १२ ३ १२ २२ ३ १२ २२ २ २

इन्द्रः स दामने कृतञ्जिष्ठः सबलेहितः ।

३ २ ३ २३ ३ २

द्युम्नी श्लोकी सोमस्यः ॥ २ * ॥

“सः” इन्द्रः “दामने” स्तोत्रभ्यः धनादि-दानायैव “कृतः” प्रजापतिना सृष्टः । किञ्च “ञ्जिष्ठः” अञ्जस्वितमः “सः” एवेन्द्रः “बले” बलवति सोमे प्रजापतिना सृष्टिकाले निहितः सोम-पानार्थञ्च निहित इत्यर्थः । “द्युम्नी” [“द्युम्नं द्योततेर्यशो वासं वेति (निरु० ने० ५, ५) यास्केनोक्तत्वात्] यशस्वी अन्नवान् वा अतएव “श्लोकी” श्लोकः स्तुतिः तद्वान् “सः” इन्द्रः “सोमस्यः” सोमस्यो भवतिः ॥

“बले”-“मटे”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया !

३ २३ ३ १२ २२ ३ १२ ३ १ २

गिरावज्जोनसम्भूतः सबलोऽनपच्यतः ।

३ २ ३ १२ २२

ववक्ष्योऽग्रोऽस्तुतः ॥ ३ ॥ १०

* ऋ० वे० ६, ६, २२, ३ ।

† ‘श्लोकी’—श्लोकैर्मन्त्रैर्योऽतिशयो गीयते सः श्लोकी—इति वि० ।

‡ ‘सोमस्यः’ सः सोमस्येति स सोमस्यः—इति वि० । “सोमस्येति सः”—इति ।

पा० ४, ४, १२० ।

॥ ऋ० वे० ६, ६, २२, ४ ।

(२६)

“गिरा” स्तुति-लक्षणया वाचा स्तोत्रभिः “सम्भृतः” उत्पा-
दितः तीक्ष्णीकृतः । तत्र दृष्टान्तः—“वज्रोन्” वज्र आयुधं
तत्कर्तृभिः श्रितधारो यथा भवति तीक्ष्णीक्रियते तद्वत्
स्तोत्रभिः स्तुत्या सम्भृतः, अतएव “सबलः” बल-सहितः तस्माद्
“अनपच्युतः” परैरपच्युतः अनभिगतइत्यर्थः, तादृशः “उग्रः”
महान् “अस्त्रुतः” युद्धे शत्रुभिरहिंसितइन्द्रः “ववचे” स्तोत्रभ्यो
धनादिकं वीदुमिच्छति ॥

“उग्रः”—“ऋष्यः”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ १०

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायण्यस्य नवमस्याध्यायस्य

षष्ठः खण्डः* ॥ ६ ॥

अथ सप्तम-खण्डे†—

अध्वर्योऽद्रिभिरिति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,‡

तत्र प्रथमा ॥ ॥

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

अध्वर्योऽद्रिभिः सुतः सोमस्य विचित्रानय ।

३ १ २ ३ १ २

पुनाहीन्द्राय पातवे ॥ १ ॥

* ‘इन्द्रश्चान्नमोऽहदित्यैन्द्राग्नम्’—इति वि० । अतोऽन्नकर्म विनिर्दिश्यम-
स्तीति तदभिप्रायः । अतश्च तदिदमेव द्वितीये (१, १, ८, १ = २ भा० १११४०) प्रपाठके ।

† ‘उक्तान्याव्यानि, इदानीं माध्यन्दिनः पवमानः’—इति वि० ।

‡ ‘माद्यन्प्रथमैर्नि सामानि ब्राह्मणेनोक्तान्याव्यानि’—इति वि० ।

¶ इ० चा० १, १, २, ३ (२ भा० ५०४०) = अ० वे० ७, १, ८, १ ।

हे “अध्वर्यो !” “अद्रिभिः” ग्रावभिः “सुतम्” अभिषुतं
 “सोमं” “पवित्रे” “आनय” प्रापय । एषदेव दर्शयति—
 “इन्द्राय” इन्द्रस्य “पातवे” पानाय “पुनाहि” पुनोहि पावय ॥
 “आनय”-“आसृज”—इति पाठौ, “पुनाहि”-“पुनोहि”—
 इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१११२ ३ १२ ३२३ कर १२
 तवत्यइन्दोअन्धसोदेवामधोव्याशत ।

१२ ३ १२
 पवमानस्यमरुतः ॥ २ * ॥

हे “इन्दो” सोम ! “तव” सम्बन्धिनं “मधोः” मदकरस्य
 “पवमानस्य” पूयमानम् “अन्धसः” अन्नं [तत्र कर्मणि षष्ठी
 (३, १, २५)] “त्ये” ते इमे “देवाः” इन्द्रादयो “मरुतश्च”†
 एवभूतमन्नं “व्याशत” व्याप्नुवन्तीत्यर्थः ॥
 “व्याशत”-“व्यश्रुत”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३१ ३१२ ३२३ ३१२ ३१२
 दिवःपीयूषमुत्तमं सोममिन्द्रायवज्रिणे ।

३२ ३ १२
 सुनोतामधुमत्तमम् ॥ ३ ‡ ॥ ११

* ऋ० वे० ७, १, ८, २ ।

† ‘मरुतः’—मरुतो देवाः अथवा मरुतः रश्मयः—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ७, १, ८, २ ।

हे अर्धयवः ! यूयं “मधुमत्तमम्” अतिशयेन माधुर्योपेतं
 “दिवः” द्युलोकस्य “पीयूषम्” अमृतभूतम् “उत्तमम्” श्रेष्ठं
 “सोमम्” “वज्रिणे” वज्रवते “इन्द्राय” “सुनोत” अभि-
 बुध्यत ॥ ३ ॥ ११

॥ वैरूपम्^१ ॥ अर्धयवो^२ २३४ आ । त्रिभायिः^३ मू^४रुता^५ ३म् ।
 सोमा^६पार^७३४वी । आ^८नाया^९ २ । पुना^{१०} २३ । हो^{११}न्द्रा^{१२} ३४
 औ^{१३}होवा । यपा^{१४}त्तवे^{१५} २३४ ५ ॥ (१) तव^{१६}त्या^{१७} २३४ ई । दो^{१८}
 आ^{१९}न्धा^{२०}रसा^{२१} ३ः । देवा^{२२}रमा^{२३} २३४ धोः । वाया^{२४} १ शा^{२५}ता^{२६} २ ।
 पवा^{२७} २३ । माना^{२८} ३४ औ^{२९}होवा । स्पम^{३०}रुता^{३१} २ ३ ४ ५ ॥ (२)
 दिवः^{३२} पी^{३३} २३४ यू । प्रमु^{३४}त्ता^{३५} ३ मा^{३६} ३म् । सोमा^{३७} २ मा^{३८} २३४ ईन्द्रा^{३९} ।
 याव^{४०}ज्रायिणा^{४१} २यि । सुनो^{४२} २३ । तामा^{४३} ३४ औ^{४४}होवा ।
 धुम^{४५}त्तमा^{४६} २३४ ५ म् (३) ॥ २० ॥ [१]

* संहितायां “सुनोता” — इत्याकारान्तं व्युत्पद्यते, तच्च द्वाचोतइत्येतस्मात्तद्धितेति

(६, ३, ११५) योगविभागादौघः ।

† “गायत्री वैरूपम्” — इति ख० पु० पाठः ।

‡ क० गा० ४ प्र० १ अ० १० सू० १० ।

॥ आशुभार्गवम् ॥ अध्वर्यी^१अद्रि^२ । मिःसू^३स्ताम् ।
 सोमम्यवा^१शयि^२ । त्रा^३आरना^४र३४या^५ । पुना^१हाशयिन्द्रा^२
 र । यपा^३ । तार३४वो^४द्वायि^५ ॥ (१) तवत्यइन्द्रो । अ
 न्धा^१साः । दायिवामधो^२शः । वायार^३शा^४र३४ता । पवा
 मा^१शना^२र । स्यमा^३ । सूर^४३४तो^५द्वायि ॥ (२) दिवःपी
 यूषम् । उत्ता^१इमाम् । सोममिन्द्रा^२श । यावार^३आर^४३
 ४यिणा^५यि । सुनोता^१शमा^२र । धुमा^३ । तार^४३४मो^५ इ
 द्वायि^१ (३) ॥ १ * ॥ [२]

॥ मार्गीयवम् ॥ अध्वौ^१होवा^२ । र्यी^३आर^४ । द्रिभा^५
 यिःसू^१र३४ताम् । सोमम्यवि^२ । त्रा^३आना^४श्या^५र । पुना ।
 द्वा । औ^१र^२होयि । दौ^३र३४न्द्रा^४ । यारपा^५र३४औ^६होवा ।
 ए^१श । तवे^२र३४प ॥ (१) तवौ^३होवा । त्या^४आर^५यि । दो

* ऊ० गा० ४३० २ख० १सा० ।

† “मासोयवाद्यम्” — इति ख० पु० पाठः ।

^{१ १} ^५ ^{१११११} ^{१ १} ^{११}
 अन्धार३४साः । देवामधोः । वियाशाशता२ । पवा ।
^२ ^१ ^३ ^५ ^{१ १ ३} ^{५१ १}
 हा । औ३होयि । मार३४ना । स्यारमार३४औहो
^२ ^१ ^{११११} ^{११} ^{१ २} ^{१ १}
 वा । ए३ । हूता२३४५ः ॥ (२) दिवौहोवा । पीयू२ ।
^{५ २ ३} ^५ ^{११} ^{२ १} ^{१ २}
 षमुत्तार३४माम् । सोममिन्द्रा । यवाज्रा१यिणा२यि ।
^{११} ^२ ^{१ १} ^३ ^५ ^{१ १ ३}
 सुनो । हा । औ३होयि । तार३४मा । धूरमार३४
^{५ १ २} ^{२ १} ^{११११}
 औहोवा । ए३तमार३४५म् (३) ॥ २ * ॥ [३]

^२ ^२ ^२ ^{११}
 ॥ सौमित्रम् ॥ अघ्वर्यो३अद्रिभिः सुता३मे । सोम
^{१ १} ^२ ^{१ १} ^१
 ग्यवित्रे । आ२१२३ । नया३४३ । पू२३ना । शीन्द्रा
^१ ^४ ^५ ^४ ^५ ^२ ^१
 २ओ२३ । यपोवा । ता५ ो६हायि ॥ (१) तवत्यइन्दो
^२ ^{१११११} ^२
 अन्धसा३ए । देवामधोर्वि । आ२१२३ । शता ३ ४ ३ ।
^{१ २} ^१ ^४ ^५ ^४ ^५
 पार३वा । माना२ओ२३ । स्यसेवा । हू५ तो ६ हा
^{२ २ २} ^१ ^{११} ^{१ १}
 यि ॥ (२) दिवः पीयूषमुत्तमा३मे । सोममिन्द्राय । वा

२१२३। जिणा३४यि । सूर३नो । तामा२ओर३।
 धुमोवा । ता५मोईहायि(३) ॥ ३ * ॥ [४]

॥ ऐतम् ॥ अध्व । एआध्वा । र्यैअद्रि । भा३
 यिः । द्रा२यिभा२३४ओहोवा । सू२३४ताम् । सोमा
 न्पा२३४वी । चआ३ । चारआ२३४ओहोवा । नार३
 ४या । पुना३४३४यिन्द्रा । यपा३ । यारपा२३४ओ
 होवा । तार३४वे ॥ (१) तव । एतावा । त्यइन्दो । मा३ ।
 दोरआ२३४ओहोवा । धार३४साः । देवामा२३४धोः ।
 विया३ । वारया२३४ओहोवा । शार३४ता । पवामा
 २३४ना । स्वमा३ । स्यारमा२३४ओहोवा । रु२३४
 ताः ॥ (२) दिवः । एदायिवाः । पीयूषम् । ऊ३ । पा
 र्मूर३४ओहोवा । तार३४माम् । सोमामा२३४यिन्द्रा ।

^{३ २} यवाश् । ^{१ ३} या^१वा^३३४ ^{५ २} औक्षेवा । ^३ औ^३३४णे । ^५ सु^{२ १}नोता
^५ २३४मा । ^{३ २} धुमा ३ । ^{१ ३} धूर^{५ २}मा^३३४ ^३ औक्षेवा । ता २ ३ ४
^५ माम(३) ॥ ४ * ॥ [५]

^{१ २ ३} ॥ धुरासाकमश्वम् ॥ ^१ अध्वर्या^२आश् । ^१ हौ३^२हो३१ । ^१ द्वि
^२ भिःसुताश्म् । ^{५ २} हौ३^२हो३१यि । ^{२ २} सोमम्यवा३यि । ^५ हौ३
^२ हो३१ । ^{१ २} त्रआनया३ । ^{५ २} हौ३^२हो३१यि । ^{२ २} पुनाहीन्द्रा ३ ।
^{५ २} हौ३^२हो३१ । ^{२ २} यपातवा३यि । ^{५ २} हौ३^२हो३१२३४^५ई । डा ॥ (१)
^{१ २} तवत्यआ३ । ^{५ २} हौ३^२हो३१ । ^{२ २} दोअन्धसाः । ^{५ २} हौ३^२हो३१
^{२ २} यि । ^{० २} देवामधोः । ^{२ २} हौ३^२हो३१यि । ^{२ २} वियाशता३ । ^५ हौ
^२ उहो३१यि । ^२ पवमाना३ । ^{५ २} हौ३^२हो३१ । ^२ स्यमसृताः ३ ।
^{५ २} हौ३^२हो३१२३४^५ई । डा ॥ (२) ^{१ २ २} दिवःपोयू३ । ^५ हौ३^२हो३
^२ १ । ^{५ २} षमुत्तमाश्म् । ^{२ २} हौ३^२हो३१यि । ^{२ २} सोममिन्द्रा ३ ।

६ अ० ७ ख० १ सू० १, २, ३] उत्तरार्द्धिकः ।

२०६

^५द्वौ^२श्चो^१श्च। यवज्जिणा^२श्चियि। द्वौ^५श्चो^२श्चयि। सुनोतामा^{२२२}

३. ^५हौ३^०हौ३१। ^१धुमत्तमा३म्। ^५हौ३^०हौ३१२३४५ई।

डा(३) ॥ ५ * ॥ [६]

॥ विलम्बसौपर्णम् ॥ अध्वर्या अद्रिभिः सुतम् । ईय

इयाहायि । सोममपवित्रया । चारुहारयि । नारुह

या। पुनाइजवाउ। चारयिन्द्रा२३४औहोवा। यपा

१११११ तवे२३४५ ॥ (१) १२१२२१ तवत्यइन्दोअन्धसः । १२१२ इयईयाहायि ।

४२४२ ४२ ५ २ १ २ १ ५ २१
देवामधोर्विया । चारुचारयि । गारुडता । पावाइ

उवा३। मारनार३४ औहोवा। समरुतार३४५ ॥(२)

११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

^१२^३ द्वा^४द्वि^५विंशति । ^१२^३ सूनार^४उवार । ता^५श्मा

२३४ औद्योवा । धुमन्तमा २३४५म् (३) ॥ ६ ॥ [७]

* ज. मा. ४५० २५० ५५० ।

† क० मा० ४ प्र० १ प० ६ सा० ।

(२७)

॥ सौपर्णम्* ॥ अध्वर्य्योवा । द्रायिभायिःसूर३४
 ताम् । सोमाम्यवायि । चञ्चानार३४या । पूरना ।
 हार३यिन्द्रा । यापातवा । औ३होवा ॥(१) तवत्य
 ओवा । दोअन्वार३४साः । देवामधाः । वियार३शा
 र३४ता । पारवा । मार३ना । स्यामरुता । औ३
 होवा ॥(२) दिवःपीयोवा । पामुत्तार३४माम् । सो
 मामिन्द्रा । यवार३ञ्चार३४यिणायि । सूरनो । तार३
 मा । धूमत्तमाम् । औ३र३होवा । हो ५ ई । डा(३)
 ॥ १३ ॥ [८]

॥ रोहितकुलीयोत्तरम् ॥ अध्वर्य्याअद्रिभायिः । सु
 तारम् । सोमाम्यविचञ्चानार३या । पूनार३हायिन्द्रा३१ ।
 यपो३३४वा । ता५षोईहायि ॥(१) तवत्यइन्द्रोआ ।

* "रेडसौपर्णम्"—इति ख० पु० पाठः ।

† ख० गा० १६ प्र० २ अ० १३ सा० ।

१ ११२ २ २१२ २ १ १
 धसा२ः । देवामधोर्वियाशार३ता । पावा२माना२३ ।
 २ १ ५ ४ ५ २ १ २२ १२ २ १
 स्यमो२३४वा । रु५तो६हायि ॥ (२) दिवःपीयूषम् । त
 १२ २ २ १ २ १ १
 मा२म् । सोममिन्द्रायवज्रा२३यिणायि । सूनो२तामा
 २ १ ५ ४ ५
 २३ । धुमो२३४वा । ता५मो६हायि (३) ॥ १४ * ॥ [८] ११

धर्तादिव इति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम् ।

तत्र प्रथमा ।

३ २ ३ २ ४ ० २ २ ३
 धर्तादिवःपवतेऽह्वयोरसो
 १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
 दक्षोदेवानामनुमाद्यो नृभिः ।
 १ १ २ १ ३ ३ १ २ २ २ ३
 हरिः सृजानो अत्योनसत्वभि
 १ ३ १ २ ३ २
 वृथापाजाः सिद्धिणुषेनदीष्ठा ॥ १ ऋ ॥

* अ० गा० १६प्र० १अ० १४सा० ।

† 'अभिषोमासचायव इति वृद्धयः, धर्तादिवो जगत्तः विष्टुभो रूपेण'—इति
 वि० । यथा पूर्वमभिषोमास इति (२, १, ८, १=२भा० ४०१४०) तथेवाम धर्ता
 दिव इति भावः ।

‡ अ० आ० ६, २, २, ५ (२भा० १०२४०) = अ० वे० ७, १, १, १ ।

“धर्ता” सर्वस्य धारकः सोमः “दिवः” अन्तरिक्षात् अन्त-
रिक्षस्थितात् दशापवित्रात् “पवते” पूयते । कौटुशः सोमः ?
“कृत्यः” कर्त्तव्यः शोधयत्यर्थः । “रसः” रसात्मकः । “देवानां”
“दक्षः” बलप्रदः [यद्वा, दक्षः प्रवर्धनीयो देवानामर्थाय] ।
तथा “नृभिः” नेतृभिः ऋत्विग्भिः “अनुमाद्यः” अनुमादनीयः
स्तुत्यो वा । शेषः प्रत्यक्षकृतः । “हरिः” हरितवर्णः ।
“सत्वभिः” प्राणिभिः अस्मदादिभिः “सृजानः” सृज्यमानः
“अत्यो न” अश्वइव [स यथा शिञ्चितोऽनायासेन गच्छति तद्वत्]
“वृथा” अप्रयत्नेन “पाजांसि” बलानि स्वीयान् “कण्ठे” कुरुते
“नदीषु” वसतीवरीषु ताभिरित्यर्थः ॥

“कण्ठे”-“कण्ठे”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२१ १२३ १ २० १२३

शूरोनधत्तआयुधागभस्त्योः

२ १२ ३१२ २८

स्वाऽऽःसिषासर्वाथिरोगविष्टिषु ।

१२ २ १२ २१२ ३२३

इन्द्रस्यशूष्ममीरयन्नपस्युभि

१ २ ३ १२ ३ १२

रिन्दुर्हिन्वानोअज्यतेमनीषिभिः ॥ २ ॥

अयं सोमः “गभस्त्योः” हस्तयोः “आयुधा” आयुधानि

“शूरो न” शूर इव “धत्ते” धारयति,* “स्वः” स्वर्गं सुख-साधनं यज्ञं वा “सिषासन्” सम्भक्तुमिच्छन् “रथिनः” रथवान् [रथा-दिन-प्रत्ययः] “गविष्टिषु” यजमानस्य गवामेषणेषु सत्सु यजमानोद्वाहं गो-सम्भजनाय रथवानित्यर्थः । “इन्द्रस्य” “शुभ्र” बलम् “ईरयन्” प्रेरयन् “इन्दुः” सोमः देवः “अपस्युभिः” कर्मच्छुभिः† “मनीषिभिः” मेधाविभिः ऋत्विग्भिः “हिन्वानः” प्रेर्यमाणः “अज्यते”‡ गोभिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ ७ १ २ ७ १ १
इन्द्रस्यसोमपवमानजर्मिणा

३ १ २ ३ २ ३ १ २
तविष्यमाणोजठरेष्वविश ।

१ २ ३ १ २ २ २ १ २
प्रनःपिन्वविद्युदभ्रेवरोदसी

३ २ ३ २ २ १ २ ३ १ २
धियानोवाजा उपमाद्दिशश्चतः ॥ ३ ॥ १२

हे “सोम !” “पवमान” पूयमान ! त्वं “तविष्यमाणो” वर्द्धि-
ष्यमाणः§ सन् “इन्द्रस्य” “जठरेषु” “जर्मिणा” प्रभूतया

* ‘सि-परश-पाश-प्रभृतीनि यथा शूरः धारयति तद्वत् सोमः धारयतीति
कुक्-कुव-पद-वससान्यायुधानि गमलगोः’—इति वि० ।

† ‘अपस्युभिः’—अपदस्युभिः ऋत्विग्भिः—इति वि० ।

‡ ‘अज्यते’—यज स्तेपणे, चिप्यते—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ७, २, १, ७ ।

§ ‘तविष्यमाणः’—सूपमानः—इति वि० ।

धारया “आ विश” जठर-प्रदेशस्य बाहुल्यात् बहुवचनम्* “नः”
 अस्मदर्थं “विद्युत्” “अभ्रेव” अभ्राणीव सा यथा अभ्राणि
 दोग्धि तद्वत् “प्र पिन्व” धुत् “रोदसी” व्यावापृष्टिव्यौ† किञ्च
 “विया” कर्मणा‡ “नः” अस्मभ्यं “शखतः” [बहुनामैतत्
 (निघ० ३, १, ५)] बहून् “वाजान्” अन्नान् “उप” समीपे
 “माहि” निर्माहि ॥

“माहि”-“मासि”—इति पाठो, “नः”-“न”—इति च ॥३॥१२

१ २ १ २ १
 ॥ उद्वर्गवम् ॥ धत्तादायिवार३ः । पवतायिका

२ १ २ १ २ १
 २३ । त्वीयोरसाः । दक्षोदायिवार३ः । नामनूमा२३ ।

२ १ २ १ २ १
 दीयोनूमायिः । हरिःसार्ज्जार३ः । नोअतायियो२३ ।

२ १ २ १ २ १ २ १
 नासत्वभायिः । वृथापाजा२३ । सिक्कणूषार३यि । ना

२ १ १ २ १ २ १ २ १
 दीषुवा३१उ ॥ (१) शूरोनाधार३ः । तत्रायूधार३ः । गा

१ १ १ २ १ २ १ २ १
 भस्तियोः । सुवःसायिषार३ः । सन्नथायिरो२३ । गाविष्टि

* ‘जठरेषु आविश’—सप्तम्या बहुवचनमिदमेकवचनस्य स्थाने दृश्यम् ।

† ‘प्र प्र पिन्व’—पुनःपुनः पूरय दीपयामान् विशुद्धे यथा अधाणीव रोदसी
 व्यावापृष्टिवी व्यापय’—इति वि० ।

‡ विया—बुद्ध्या—इति वि० । “व्यौ”—इति निघण्टौ कर्मनामस्यैकविंशति-
 तस्यम् (१, १) ।

१ १ २ १ १ २ १
षू। इन्द्रेत्याशू२३। यमीराया२३न्। आपस्युभायिः ।

१ १ २ १ २ १ २ १
इन्दुर्द्यायिन्वा२३। मोअज्याता२३यि। मानीषिभा३१

१ १ २ १ २ १ २ १
उ॥२॥ इन्द्रस्यासो२३। मपवामा२३। नाजर्मिणा ।

१ १ २ १ २ १ २ १
तविध्यामा२३। णोजठारा२३यि। षूआविशा। प्रनः

१ १ २ १ २ १ २ १
पायिन्वा२३। विद्युदाभे२३। वारोदसायि। धियानो

१ १ २ १ २ १ २ १
वार३। जाउपामा२३। ह्रीशश्वता३१उवार३४५ (३)

॥ १४ * ॥ [१]

१ १ २ १ २ १ २ १
॥ कावम् ॥ धर्त्तावा। दिवःपवतेका। त्वियोरा

१ १ २ १ २ १ २ १
सारः। दक्षोदेवानामनुमा। दियोन्टभारयिः। हरिः

१ १ २ १ २ १ २ १
हृजानोअतियो। नसत्वाभा२३यिः। वार्था ३ पाजा।

१ १ २ १ २ १ २ १
सिक्कणूषार२३यि। नादा३यिषू५वा६५६ ॥१॥ शूरोवा।

१ १ २ १ २ १ २ १
नधत्तआयुधा। गभस्तायोः। स्वःसिषासन्नथिरो।

गविष्टायिषू२ । इन्द्रस्यशुक्लमीरयान् । अपस्युभारश्चिः ।

आयिन्दू३र्हयिन्वा । नोअज्यातारश्चि । मानाश्चिषा

पुयिभा६५६यिः ॥ (२) इन्द्रोवा । स्यसोमपवमा । नज

र्मायिणा२ । तविध्यमाणोजठरायि । पुआवायिशा२ ।

प्रनःपिन्विद्युदभे । वरोदासारश्चि । धायाश्नोवा ।

जाण्डपामार३ । द्यौशाश्चा५ता६५६ः (३) ॥ १६ ॥ [२]

॥ यज्ञायज्ञीयम् ॥ धर्त्ताऽपुदि । वा३ःपा३वतेका ।

त्वीयोरसोदक्षोदेवानामनुमा । दी३योनु३र्भायिः । हरा

श्चिः३ जानोअत्योमत्व । भिर्वार३र्था । ऊम्मायि । पा

श्चा । सायिकृण्वेनदारयिषवाड ॥ (१) आशू । रो

नधत्तआयुधागभस्वोःस्वःसिषासनुयिरो । गा३वायिष्टा

श्चिषू । इन्द्रा२स्यशुक्लमीरयन्नपस्य । भिरारश्चिन्दः ।

१ १ २ १ २ ३२
 ऊम्नायि । हा३यिन्वा । नोअज्यतेमना१यिषिभाउ ॥(२)
 १ २ १ २ २ २ २ २
 भायिरायि । द्रस्यसोमपवमानऊर्म्मिणातविष्यमाणोजठरा
 २ १ २ २ १ १ २ २
 यि । पू३आवा३यिशा । प्रना२ःपिन्वविद्युदभेवरोद ।
 २ २ १ २ २ १ २
 सीधार३या । ऊम्नायि । नो३वा । जा३उपमाहिशार
 ३२ १११
 श्वताउ । वा३४पू(३) ॥ १५ * ॥ [३]

१ २ २ २ २
 ॥ शाकरम्† ॥ हाउधान्ता । दार३४यि । वःपवते
 २ १ ३ २ १ ३ २ १ २
 कृत्वियोरसा । एहिया । एहिया३४ । हाउदाक्षाः ।
 १ २ २ २ २ १ २ २ १ ३
 दार३४यि । वानामनुमादियोनुभिः । एहिया । एहि
 २ १ २ १ २ २ २ २
 या३४ । हाउद्वारीः । सा२३४ । जानोअत्योनसत्व
 १ ३ २ १ ३ २ १ २ १
 मिः । एहिया । एहिया३४ । हाउवार्था । पार३४ ।
 २ २ २ २ २ १ ३ २ १ ३ २ ५
 जा३सिक्कणुषेनदीषुवा । एहिया । एहिया३४ । हाउ ॥(१)
 १ २ १ २ २ २ ३ १ ३
 हाउपूराः । ना२३४ । धत्तआयुधागभस्त्योः । एहि

^२ या । ^{१ १ १} एहिया३४ । ^{१ २} हाउखाः । ^१ सार३४यि । ^{२२} पास
^२ नृथिरोगविष्टिषु । ^{१ ३ १} एहिया । ^{१ ३ २} एहिया३४ । ^१ हावायिन्द्रा ।
^१ स्या२३४ । ^२ शुक्ममीरयन्नपस्यभिः । ^{१ ३ २} एहिया । ^{१ ३ २} एहिया
^१ ३४ । ^१ हावायिन्द्रूः । ^१ हा२३४यि । ^{२२ २} न्वानोअज्यतेमनी
^{१ ३ २} षिभिः । ^{१ ३ २} एहिया । ^५ एहिया३४ । ^१ हाउ ॥ (२) हावायि
^२ न्द्रा । ^१ स्या२३४ । ^{२२ २} सोमपवमानऊर्मिणा । ^{१ ३ २} एहिया ।
^{१ ३ २} एहिया३४ । ^१ हाउतावायि । ^१ घ्या२३४ । ^{२२ २} माणोजठरेष्वा
^{१ ३ २} विष् । ^{१ ३ २} एहिया । ^१ एहिया३४ । ^२ हाउप्रानाः । ^१ पार३४
^२ यि । ^२ न्वविद्युदभ्रेमवरोदसौ । ^{१ ३ २} एहिया । ^{१ ३ २} एहिया३४ ।
^१ धाया । ^२ नो२३४ । ^{२२ २} वाजाउपमाहिशश्वतः । ^{१ ३} एहि
^{३ २} हिया३४ । ^५ हाउ । ^४ हो५ई । ^४ डा(३) ॥ २० * ॥ [४]
^{३ २ १} वासिष्ठम् ॥ ^{३ २} उऊवायि । ^{३ २ ३ ४ ४ ५} धर्ता३४औहोवा । ^१ दि

* ऊ० गा० १७ प्र० १ अ० २० सू० ।

† “उऊवायि वासिष्ठम्”—इति सू० ५० पाठः ।

२ १ २ २ ४ ५ ३ २ ३ ४ ५ १ २
 वाः । पवते । कृत्वियोरसाः । दक्षा३४औहोवा । दे
 २ १ २ २ ४ ५ ३ २ ३ ४ ५
 वा । नाश्मनु । मादियोनृभायिः । हरा३४औहोवा ।
 १ १ १ २ ३ ४ ५ ३ २ ३ ४ ५
 हजा । नोश्मति । योनसत्वभायिः । वृथा३४औहोवा ।
 १ २ १ २ २ ४ ५ ३ २ ३ ४ ५
 पाजा । सिद्धाणु । षे । नदाशयिषूपवा६५६ ॥ (१) षू
 २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५
 रा३४औहोवा । नधा । ताश्चायु । धागभस्तियोः ।
 ३ २ ३ ४ ५ १ २ १ ३ ४ ५
 सुवा३४औहोवा । सिषा । साश्नुयि । रोगविष्टिषू ।
 ३ २ ३ ४ ५ १ २ १ ३ ४ ५
 इन्द्रा३४औहोवा । स्यषू । षमाश्मीर । यन्नपस्युभा
 ३ २ ३ ४ ५ १ २ १ ३ ४ ५
 यिः । इन्द्र३४औहोवा । चिन्वा । नोश्मज्य । ते । म
 २ ४ ३ २ ३ ४ ५ १
 नाशयिषापुयिभा६५६यिः ॥ (२) इन्द्रा३४औहोवा । स्य
 २ १ २ २ ४ ५ ३ २ ३ ४ ५
 सो । माश्पव । मानजर्माणा । तवा ३ ४ औहोवा ।
 १ १ १ २ ३ ४ ५ ३ २ ३ ४ ५
 ध्यमा । षोश्वठ । रेपुआविशा । प्रना३४औहोवा ।
 १ २ १ २ ३ ४ ५ ३ २ ३ ४ ५
 पिन्वा । विद्यद । भ्वरोदसायि । उज्जवायि । धिया

^{४२ ४२ ५} ३४ औक्षोवा । ^{१२} नोवा । ^{२ १} जाण्डप । ^{२२} मा । ^{४ १} हिशाश्वा
^५ प्रताईप्रदः (३) ॥ १६ * ॥ [५]

^{२ १२ २ १ २२ १ २२} ॥ वायोरभिक्रदन् ॥ ^१ धर्त्तादिवः पवते कृत्वियौ । ^१ हो
^२ यिरासाः । ^{१ २ २ २ २} दक्षो देवानामनुमादियोऽनुभयिः । ^१ हरिः
^{२ २} सृजानोऽनियो नसाऽत्वाभयिः । ^{३ ५} वार३४ र्था । ^३ पार३४
^५ जा । ^{१ २ २ २} सायिकृणुषाशयि । ^१ चार३यि । ^{२ ४} नदाशयिषू प्रवाह
^{१ २ २ १ २ २ १ २ २} प्र६ ॥ (१) ^१ गुरो न धत्त आयुधागभौ । ^१ होस्तायोः । ^१ स्वः सि
^{२ २ २ २ २ १ २} षासन्नयि रोगवाशयिष्टाशयिषू । ^२ इन्द्रस्य शुष्ममीरयन्नपाश
^{२ २ ५ ५ ५ १ २} स्यूभयिः । ^२ आर३४ यिन्दूः । ^५ चार३४ यिन्वा । ^{१ २} नोअ
^{२ २} ज्यताशयि । ^{१ ४} चार३यि । ^५ मनाशयिषाप्रयिभाईप्रदयिः ॥ (२)
^{१ २ २ १ २ २ १ २ २} इन्द्रस्य सोमपवमानश्रौ । ^{१ २} होम्नायिणा । ^{१ २ २} तविध्यमाणो
^{२ २ २ २ १ २ २ २} जठरेषु आशवाशयिशा । ^१ प्रनः पिग्वविद्युदम्बेवरोऽदाशसा

* ऊ० गा० १३ प्र० २ सू० १६ सू० १ ।

† “वायोरभिक्रन्दः” — इति ख० पु० पाठः ।

यि । धा२३४या । नो२३४वा । जा२उपमा३ । हार

३ । द्विशा३श्चाप्रता६५६ः(३) ॥ १८ * ॥ [६] १२

अथ प्रगाथरूपे द्वितीयसूक्ते—

प्रथमा ।

१२ ३२८ ३ २३क २२ १२३ १ २

यदिन्द्रप्रागपामुदग्न्यग्वाह्यसेनृभिः ।

१२ ११२ २२ १ २ ३१ ३ १२

सिमापुरुनृषूतोअस्यानवेसिप्रशर्हर्तुर्वशे ॥ १ क ॥

हे “इन्द्र !” “यद्” यदि “प्राक्” प्राच्यां दिशि वर्त्तमानैः [सप्तम्यां प्राक्-शब्दात् विहितस्यास्तातेः ॥ “अञ्चेलुगिति (५, ३, ३०) लुक्], यदि वा “अपाक्” प्रतीच्यां दिशि वर्त्तमानैः, यदि वा “उदक्” उदीच्यां दिशि वर्त्तमानैः यद्वा “न्यक्” नौच्यां दिशि अधस्ताद्वर्त्तमानैः [“न्यधीच (६, २, ५३)” —इति प्रकृतिस्वरत्वम्, “उदात्तस्वरितयोर्यणः (८, २, ४)” —इति परस्यानुदात्तस्य स्वरितत्वम्] ; एवञ्चूतैः “नृभिः” स्तोत्रभिः त्वं “ह्यसे” स्व-स्व-का-ध्याय आह्वयसे [“हिंसिमन्त्रेष्टेन्द्रसिमइतिवैष्टेष्टमाचक्षतइति वाजसनेयकम्] । यद्यप्येवं बहुभिराह्वयसे तथापि “अनवे”

* क० मा० १३प्र० २ ख० १८ सा० ।

† उत्तरी माध्यन्दिनः पवमानः, इदानीं शृङ्गानुचक्रो—इति बि० ।

‡ क० मा० ३, २, ४, ० (१ भा० ५७३४०) = क० वे० ५, ७, ३०, १ ।

॥ “दिक्कन्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्यो दिग्देशकालोच्चसातिः”—इति पा०

५, ३, २७ ।

^२ ३ । ^१ यसायि^२नृभी^२३ः । ^२ हा । ^{३२} औहो^५२३४हा । ^१ सिमा^२२
^{१२} १२२ १ ^{२१} ७ ^२ ३२ ^५
^१ २ ^२ ३ ^{३२} ५ ^१ ३ ^५
^१ २ ^२ ३ ^{३२} ५ ^१ ३ ^५
^२ ५ ^२ १
^२ १ २ ^२ ३ ^{३२} ५ ^१ १२
^{१२२} १२ ^{२१} ७ ^२ ३२ ^५ १
^२ २ ^२ ३ ^{३२} ५ ^१ ३ ^५
^३ ५ ^२ २ ^२ १
^{१२} १ ^२ २ ^२ ३ ^{३२} ५
^१ २ १२ २ २ १ ^{२१} ७ ^२ ३२
^१ ३ ^५ २ ३ ^५
^१ ३ ^५ २ ३ ^५

अथ प्रगाथे चतुर्थसूक्ते*—

प्रथमा ।

३१२ ३१२ ३१२ ३२ ३११२२
 उभयं शृणुवन्नइन्द्रो अर्वागिदं वचः ।

३१२ ३२२ १२ ३१२ २२३१२
 सत्राच्यामघवांसोमपीतये धियाशविष्ठ आगमत् ॥ ११ ॥

“उभयं” स्तोत्रात्मकं शस्तात्मकञ्चोभयविधम् “इदं” “वचः”
 “अर्वाग्” अस्मदभिमुखम् इन्द्रः “शृणुत्” शृणोतु त्वञ्च “मघ-
 वान्” धनवान् इन्द्रः “सत्राच्या” अस्माकं सह अश्वत्या “धिया”
 युक्तः सन् “शविष्ठः” अतिशयेन बलवान् “सोमपीतये” सोमस्य
 पानाय “आगमत्” अगच्छतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१४ ३१२ ३१२ ३२ ३१२ ३१२
 तं हि स्वराजं वृषभन्तमोजसाधिषणे निष्टतत्तुः ।

३१२ ३१२ ३१२ ३२ ३१२ ३ ३३१२
 उतोपमानां प्रथमो निषीदसि सोमकामं हिते मनः ॥ २ ॥ १४

“तं हि” तं खल्विन्द्रं “स्वराजं” स्वयमेव राजमानो “धिषणे”
 व्यावाष्ट्रिष्व्यौ “वृषभं” जगदुपकारकं वृष्टेर्वर्षिकम् “ओजसा”
 बलेन “निष्टतत्तुः” सञ्चरतुः “उत” अपिच यस्मादेवं तस्मात् हे

* ‘अस्माकां’ साम—इति वि० ।

† ऋ० आ० ३, १, ४, ८ (१ भा० ५२१४०) = ऋ० वे० ६, ४, २५, १ ।

‡ ऋ० वे० ६, ४, २५, २ ।

इन्द्र ! उपमानभूतानामन्येषां देवानां मध्ये “प्रथमः” मुख्यः
सन् “निषीदसि” वेद्यां सोमकामं “हि” खलु ते मनः ॥

“ओजसा”-“ओजसः”—इति पाठौ ॥ २ ॥ १४

॥ वैयश्वम् ॥ उभय^१ष्टणवच्च^२ना^३३ए । आयिन्द्रो^१२

^{१२}अर्वागिदं^१वचा^१२३ः । ^१होवा^२३हायि । ^{१२}सत्राचियामघवा^१

^१२न् । ^२सो । ^२मापा^३३हायि । ^३ता^४२३४यायि । ^{११२}धियाश

^१विष्टआ^{२१}२३होयि । ^४गमात् । ^४औ^५२३होवा ॥ (१) ^{२२}धिया

^२शविष्टआ^१गमा^१३दे । ^१धाया^१२शविष्टआ^१गमा^१२३त् । ^१हो

^१वा^२३हायि । ^१त^२३द्विस्वराजा^२२वृषभाम् । ^२तामो^२३हायि ।

^३जा^४२३४सा । ^{१२}धिषणे^१निष्टता^१२३होयि । ^{२२}क्षतः । ^{२२}औ^२२३

^४होवा ॥ (२) ^{१२}धिषणे^२निष्टत^२क्षतू^१३रे । ^२धायिषा^२२णे^२निष्ट

^१क्षतू^२३ः । ^१होवा^१३हायि । ^१उतोपामा^१२प्रथमो । ^१नायि

^{१ २} षाश्वायि । ^{३ ५} दारश्वायि । ^{१२ २} सोमकामं हितारश्वायि

^{२१} यि । ^{४५} मना । ^४ औश्वायि । ^४ द्यौर्वा । डा(३) ॥ १६* ॥ [१]

॥ वाग्मम् ॥ ^२ उभयं शा । ^{१ २} णवाच्चाशनाः । ^{१ २} इन्द्रो

^२ सर्वाग्निदांवाश्चरः । ^{१ २ २ २ २} सत्राच्यामघवांसोमपायिताश्या

^{१२} रयि । ^२ धियाशा २ ३ वा ३यि । ^{१ ३ ५ २ २} छारश्वा २ ३ औश्वायि ।

^३ गा २ ३ ४ मात् ॥ (१) ^५ धियाशवायि । ^{१ २} छत्रागाश्मा २ त् ।

^{१ २} धियाशविष्ठत्रागाश्मा २ त् । ^{१ २} तच्छिखराजं वृषभन्तामो २

^{१ २} जासा २ । ^{१ २} धिषणेरश्नायि । ^{१ ३ ५ २ २} तारता २ ३ ४ औश्वायि ।

^२ चारश्वातः ॥ (२) ^५ धिषणनायि । ^{१ २} तताक्षाश्तू २ तः । ^१ धि

^२ णे निष्ठताक्षाश्तू २ तः । ^{१ २ २ २ २} उतोपमानाम्प्रथमो निषायिदा २

सारथि । सोमका^{११}२३मा३म् । हारयिता^१२३४औहोवा ।

३ ५
मार३४नाः(३) ॥ ७* ॥ [२] १४

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायणस्य नवमस्याध्यायस्य

सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

अथाष्टम-खण्डे —

सृचात्मके प्रथमसूक्ते —

प्रथमा ।

१९ ३१९ ३१८ १८ ३१९
पवस्वदेवआयुषगिन्द्रङ्गच्छतुतेमदः ।

२१४ २२३१ ९
वायुमारोहधर्माणा ॥ ३१ ॥

हे सोम ! “देवः” द्योतमानः त्वं “पवस्व” धारया क्षर ।
अपिच “ते” तव “मदः” मदकरः रसः “आयुषक्” तम्
“इन्द्र” प्रति “गच्छतु” अपिच त्वं “वायु” “धर्मणा” धार-
केण रसेन “आरोह” प्राप्नुहि ॥

“देवः”-“देव”—इति पाठौ ॥ १ ॥

* କଠ ଗା. ୧ଦ୍ର. ୧ଅ. ୩ସା. ।

+ 'उक्तानि पृष्ठानि'—इति वि० ।

† अ. वा. ६, २, १, ५ (शभा. ३७पृ.) = ऋ० वे. ७, ४, २३, १।

अथ द्वितीया ।

३१ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
पवमाननितोशसेरयि^१ सोमश्रवाय्यम् ।

१ २ ३ १ २ २ २
इन्दोसमुद्रमाविश ॥ २ * ॥

हे “पवमान !” “इन्दो !” “सोम !” त्वं “श्रवाय्यं”
अत्रणीयं “रयि” शत्रूणां धनं “नि तोशसे” अतितरां पीडयसि^१
स त्वं “समुद्र” द्रोणकलशम् “आ विश” प्रविश ॥

“इन्दो”-“प्रियः”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अपघ्नन्पवसेमृधइति तृतीयाः ।

३ १ २ ३ १ २
अपघ्नन्पवसेमृधः० ॥ ३ ॥ १५

ऋचः प्रतीकमिदम् ॥ सा च छन्दस्याख्याता (६, १, १, ६—
२भा० ४८ पृ०) व्याख्याता च ॥ ३ ॥ १५

२ १ १ १ १ १ १
॥ सुहृपायम् ॥ पवसेदा^२रयि । इया^३रद्रया । व
२ १ १ १ १ १ १ १ १
आयूषा^४रक् । इन्द्र^५ङ्गच्छार । इया^६रद्रया । तुतेमा

* सू० वे० ७, ४, १३, ५ ।

† ‘तोशसे’—तंश दाने ददासि—इति वि० ।

‡ सू० आ० ६, १, १, ६ (२भा० ४८ पृ०)=सू० वे० ७, १, ३४, ४ ।

दा२ः । वायुमारो२ । इया२इया । ह्यधर्मा२श्ना३

४३ ॥ (१) पवमाना२ । इया२इया । नितोशासा२यि ।

रयि२सोमा२इया । अवाभाया२ । इन्दोसमू२ । इया

२इया । द्रमावा२यिशा३४३ ॥ (२) अपघ्नन्पा२ । इया

२इया । वसेमार्द्धा२ः । क्रतुवित्तो२ । इया२इया ।

ममत्सारा२ः । नुदस्त्रादा२यि । इया२इया । वयु

ञ्जा२३ना३४३म् । ओ२३४५ई । डा(३) ॥ १७ * ॥ [१]

॥ भासम्† ॥ पव । स्त्रा३दायि । वाः । ईया । आ

यू३षा२क् । आयिन्द्र३ङ्गच्छ । तु । तौ३हो । वाहा

यि । मदा२ः । वायू२३म् । आ२रो२३४औहोवा ।

ह्यधर्म्मा३ ॥ (१) पव । मा३ना । नायि । ईया । तो

शा३सा२यि । रायि२सोम । आवौ३हो । वा३दायि ।

* क० गा० ४ प्र० २ सू० १० सा० ।

† “गायत्रीभासम्” — इति ख० पु० ।

इ॒या॒र॒म् । इ॒न्दो॒र॒३ । सा॒र॒म॒र॒३४ औ॒हो॒वा । द्र॒मा

वि॒शा॒॥ (२) अ॒प । घ्ना॒श्न्पा । वा । इ॒या । सा॒यि

मा॒र्द्वा॒रः । क्रा॒तु॒वि॒त्सो । म । मौ॒र॒हो । वा॒हा । त्म॒रा॒रः ।

तु॒दा॒र॒३ । स्वा॒र॒दा॒र॒३४ औ॒हो॒वा । व॒यु॒ञ्ज॒ना॒श्म॒ (३)

॥ १८ * ॥ [२]

॥ का॒क्षी॒व॒न्त॒म्† ॥ प॒व॒स्वा॒श्दे॒व॒आ॒यु॒षा॒क् । इ॒न्द्रा

ङ्ग॒च्छ । तु॒ते॒म॒दा॒रः । औ॒३४ । हा॒हो॒यि । वा॒यू॒मा॒र

र॒रो । ह॒धौ॒हो॒यि । औ॒हो॒र॒३४ वा । मा॒प॒णो॒द्हा॒यि ॥ (१)

प॒व॒मा॒न॒नि॒तो॒श॒सा॒यि । र॒या॒यि॒सो॒म । अ॒वा॒यि॒या॒श्म ।

औ॒३४ । हा॒हो॒यि । इ॒न्दो॒सा॒र॒३म् । द्र॒मौ॒हो॒यि । औ

हो॒र॒३४ वा । वा॒प॒यि॒शो॒द्हा॒यि ॥ (२) अ॒प॒घ्ना॒श्न्प॒व॒से॒मृ

धाः । क्रा॒तू॒वि॒त्सो । म॒म॒त्स॒रा॒रः । औ॒३४ । हा॒हो॒यि ।

* ऊ० गा० ४ प्र० २ अ० १८ सू० ।

† “काक्षीवन्तम्” — इति ख० पु० पाठः ।

नुदास्वारइदाथि । वायौहोयि । औहो२३४वा । जा
भनोईहायि(३) ॥ १८ * ॥ [३]

॥ गायत्रासितम्+ ॥ पवस्वदेवत्रा । इया३४३ई३४
या । युषागिन्द्र३३नुतौ२ । हौ२ । ऊवा२यि । मा
दा२ः । वायू३३होयि । आरो३हो । हधर्मा२३णा
३४३ ॥ (१) पवमाननितौ । इया३४३ई३४या । शसायि
रयि३सोमश्वौ२ । हौ२ । ऊवा२यि । आया२म् ।
इन्दो३होयि । समू३हो । द्रमावा२३यिशा३४३ ॥ (२)
अपघ्नन्पवसे । इया३४३ई३४या । सृधाः३३तुवित्सोम
मौ२ । हौ२ । ऊवा२यि । त्सारा२ः । नुदा३हो
यि । स्वादा३हो । वयुञ्ज्वा२३ना३४३म् । ओ२३४५ई ।
डा(३) ॥ २० ‡ ॥ [४]

* क० गा० ४ प्र० २ ख० १८ सा० ।

+ “गायत्रासितम्”—इति ख० पु० ।

‡ क० गा० ४ प्र० २ ख० २० सा० ।

॥ ऐडसेन्धुक्षितम् ॥ पवस्वदो । द्यायि । वआयु^{१ १ १}र^{१ १ १}
 ३षाक् । इन्द्र^१ङ्गच्छ^१तुता^१यिमा^१इदाः । वायु^१मारो^१र३४^१
 द्यायि । हाधा^१इहा । मणा । औ^१इहोवा ॥ (१) पव^१
 मानो । द्यायि । निलो^१शा^१इसायि । रयि^१सोम^१अवा^११
 आश्याम् । इन्द्रो^१समो^१र३४^१द्यायि । द्रामा^१इहायि । वि^१
 शा । औ^१इहोवा ॥ (२) अपघ्न्यो । द्यायि । वसेमा^१
 र३४^१र्वाः । क्रतु^१विस्मो^१ममा^१इसा^१इराः । नुद^१स्वादो^१र३४^१हा^१
 यि । वायू^१इ^१द्यायि । जनाम् । औ^१इहोवा । हो^१पु^१
 ई । डा^१इ ॥ १* ॥ [५] १५

अथ तृतीयसूक्ते लृचात्मके —

अभीनोवाजसातममिति प्रतीकम्,

अभीनोवाजसातमं ॥ १† ॥

सा चान्नाता (६, २, १, ५ = २भा० १६१ष्ट०) व्याख्या-
 ताच ॥ १ ॥

* ज० गा० १७ प्र० १ अ० १ सा० ।

† ज० आ० ६, २, १, ५ (२भा० १६१ष्ट०) = ऋ० वे० ७, ४, १३, १ ।

अथ द्वितीया ।

३ १ १ ३ १ २ २ ३ १ १ ३ १ २
वयन्ते अस्थराधसो वसोर्वसो पुरुस्पृहः ।

१ २ २ ३ १ २ २ ३ १ २
निनेदिष्ठतमा इषः स्याम सुस्नेते अग्निगो ॥ २ * ॥

हे “वसो” वासयितः ! सोम ! “अस्थ” एतादृशस्य “ते”
तत्र “राधसः” धनस्य “पुरुस्पृहः” बहुभिः स्पृहणीयस्य “वसोः”
वासकस्य त्वदीय-दीयमानस्य वयं नितरां “नेदिष्ठतमाः” अत्यन्त-
मन्तिकतमाः “स्याम” भवेम ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ ३ १ २ ३ २ ३ ३ १ १
परिस्थस्वानो अक्षरदिन्दुरव्येमदच्युतः ।

१ ३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ २ ३ १
धाराय ऊर्ध्वं अध्वरे भ्राजानयाति गव्ययुः ॥ ३† ॥ १६

“गव्ययुः” गोकामः यद्वा क्षीरादि कामयमानः “ऊर्ध्वः”
समुच्छ्रितः सर्वेषां मुख्यो “यः” सोमः “भ्राजा न” यथा भ्राजमा-
नया दीप्तया अन्तरिक्षे गच्छति तद्वत् दीप्त्या सह “अध्वरे”
यन्त्रे “धारा” स्वकीयया धारया “याति” गच्छति । “स्वानः”
सुवानः अभिषूयमाणः सः “इन्द्रः” सोमः “मदच्युतः” मदार्थं

* अ० वे० ७, ४, १३, ५ ।

† अ० वे० ७, ४, १३, ६ ।

वेदैः प्रेरितः सन् “अव्ये” अवि भवे पवित्रे “पर्यञ्चरत्” परितः
चरति ।

“अचरत्”-“अक्षाः”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ १६

॥ गौरीवितम्* ॥ अमी । नोवा३ । जसातमाम् ।

रयिमर्षशतस्पृहार३म् । आयिन्दोसचा३१२३ । सभा

पूर्णसाम् । तूविद्युन्ना३१२३म् । विभोवा । सापृचोद्

हायि ॥ (१) वयम् । तेआ३ । स्यराधसाः । वसोर्वसो

पुरुस्पृहार३ः । नायिनेदिष्ठा३१२३ । तमाप्रइषाः । स्याम

सुम्ना३१२३यि । तओवा । ध्राप्रयिगोद्हायि ॥ (२) परि ।

स्यस्वा३ । नोअक्षरात् । इन्दुरव्येमदच्युता३३ः । धा

रायऊ३१२३ । ध्वोआप्रध्वरायि । भ्राजानया३१२३ । ति

गोवा । व्याप्रयोद्हायि(३) ॥ ३ ॥ [१]

॥ ऐडकौत्सम् ॥ अभौहीनो२३ । वाजसातममीया ।

* “महागौरीवितम्”—इति ख० पु० पाठः ।

† ख० गा० ५ प्र० १ अ० १ सू० ।

^{१ १} रयिमर्षशतस्पृहम् । ^{१ २} आयिन्दोसह । ^{१ २ २} स्वभर्णा२३साम् । ^१

^{१ १ २} तूवा३हायि । ^{१ २} द्यून्ना३हायि । ^२ विभासा२३हा३४३म् ॥ (१)

^२ वय३हीते२३ । ^४ अस्यराधसर्दया । ^५ वसोर्वसोपुरुस्पृहः । ^{१ २ १ २}

^{१ २ २} नायिनेदिष्ठ । ^{१ २} तमाआ२३यिषाः । ^{१ २ २} स्यामा३हायि । ^{१ २} सून्ना

^२ इयिहायि । ^{२ १} तेअध्रा२३यिगा३४३उ ॥ (२) ^{२ २ १ १} परीहिस्थारः ।

^{४ २ २} खानोअक्षरदीया । ^५ इन्दुरव्येमदच्युतः । ^{१ २ १ २ २} धारायज ।

^{२ १} ध्वोअध्वार२३रायि । ^२ भ्राजा३हा । ^{१ २ २} नाया३हा । ^१ तिगव्या

^२ २३यू३४३ः । ^१ ओ२३४५ई । ^१ डा(३) ॥ ४ * ॥ [२]

^{२ १ २ १ २ १ २ १ २} ॥ शुद्धाशुद्धीयाद्यम् ॥ ^{२ १ २ १ २ १ २ १ २} अभीनोवाजसातमाम् । रयि

^{२ १} मर्षशतस्पृ२३हाम् । ^२ इन्दोसहस्वभर्णा२३साम् । ^{१ २} तूवा ^{२ १}

^२ यिदू२३न्ना३म् । ^१ वारयि । ^{२ २ १} भामा३४औहोवा । ^{५ २ २} द्वा ^{२ १}

^{१ १ १} ३४५म् ॥ (१) ^{२ १ २ २} वयन्तेअस्यराधसाः । ^{१ २ २ १} वसोर्वसोपुरुस्पृ२३हाः । ^२

^{१ २} ^{१ १ २} ^२ ^{२ १} ^२ ^१
निनेदिष्ठतमाञ्चा३रयिषाः । स्यामसूर३न्ना३रयि । ते२ ।

^{२ २} ^{५ २ २} ^{२ १ १ १ १} ^{१ १ १ १ २ १ २} ^२
अध्वा३४औहोवा । गार३४५उ ॥ (२) परिस्थिखानोअक्ष

^१ ^{२ २ १} ^२ ^{१ २ २} ^{२ २ १}
रात् । इन्दुरव्येमदच्य३रताः । धारायजर्द्धीअध्वा३३

^२ ^{२ १ २} ^१ ^१ ^{२ २} ^{५ २} ^२
रायि । आजानार३या३ । ता३रयि । गव्या३४औहो

^{२ १ १ १ १}
वा । यूर३४५ः ॥ ५ * ॥ [३]

^{२ २ १ २ २} ^{२ २ १} ^२
॥ कौञ्चाद्यम् ॥ अमीनोवौहो । जासातमाम् । र

^{१ २} ^४ ^{१ २ १}
यिमर्षा३ । शाता ३ स्पृ५हा६ ५ ईम् । इन्दोसहौहो ।

^{२ २ १} ^२ ^१ ^१ ^४
स्वाभर्णसाम् । तुयिद्यन्ना३म् । वायिभा३सा५हा६ ५ ईम् ॥ (१)

^{२ १ २} ^{२ २ १ २} ^{१ २} ^{१ २ ४}
वयन्तऔहो । स्याराधसाः । वसोर्वसा३उ । पूरु३स्य

^{२ २ १ २} ^{२ २ १ २} ^{२ २}
पूहा६ ५ ईम् । निनेदिष्ठौहो । तामा३षाः । स्यामसु

^{१ २} ^४ ^२ ^{१ २}
न्ना३रयि । तेआ३ध्वा५यिगा६ ५ ईउ ॥ (२) परिस्थिखौहो ।

^{२ २ १} ^२ ^१
नोअक्षरात् । इन्दुरव्या३रयि । मादा३च्य५ता ६ ५ ईम् ।

गा । औ३हो३वा ॥ (२) परिस्थवा । नोआआहारात् ।

ॐ २ २ १ २ १ २ १ २ ३ १ १ १ १ २
औश्चोश्वा । इन्दुरव्येमदच्युता२३४५ः । इन्दुरव्यायि ।

१ २ २ ५ २ २ १२ २२ १ २२ १२ २ ३ २
महाच्युताः । औश्वाश्वा । धारायजुर्वा अध्वरायि ।

२२२ २ १ २ ५ २ २ २ १२
धारायज । ध्वोआध्वाश्रायि । औश्चोश्वा । धाजा

न^२य^३ा^३ति^२ग^२व्य^२यू^१ः । भ्रा^२जा^२न^२या^२ । ति^१गा^२व्या^२श्चू^१ः । औ^३३

२ २ ५ २ २ ५ २ ५ २ ५
होश्वा । औश्होश्वा । ईश्वा । ईश्वा ३४ । वा ।

२ २ ५
शाउवाइ । ऊइइइ४पा(इ) ॥ ७ * ॥ [५]

॥ श्रीदलम् ॥ ^{१ २ ४ ५ १}अभीनेवा । ^१जासा-^{२ १}रतमाम् । रयि

मर्षा३ । ^{१ २ ३ ४}ज्ञातस्य २३४हाम् । ^{१ २ १}इदोसद्वा । स्वाभा-रर्ण

१ २१ २ १ ४ २
साम् । तुवायिद्य २३न्ना३म् । वार३यिभा३ । सा३४पू

५ १२४ १ १ २१४
होइ५६हायि ॥(१) वयन्ते आ । स्यारा २धमाः । वसो

२ १२३ ५ १२४ १
वर्षाशु । पुरुषपर३४हाः । निनेदिष्टा । तामा२इषाः ।

स्यामसू३३नाशयि । ते३३आ३ । ध्रा३४५यिगो६हायि ॥ (२)

परिस्थस्वा । नोआ३३रात् । इन्दुरव्या ३यि । माद

च्य२३४ताः । धारायज । ध्वोआ३३ध्वरायि । भ्राजाना

२३या३ । तार३यिगा३ । व्या३४५यो६हायि (३) ॥ ८* ॥ [६]

॥ श्यावाश्वम् ॥ अभा३३यि । नो३वा । जसा । ता

३मम् । एहिया । रा । यिमर्षणा । त । स्पृ३हा३म् ।

एहिया३ । इन्दोस३हास्वा३भा३ । णार३४साम् । ऐहा

३यि । एहिया३ । तुविद्युमा३वा३यिभा३ । सा३४५हो

६हायि ॥ (१) वया३३म् । ते३अ । स्थरा । धा३सः ।

एहिया । वा । सोव३सोप् । रु । स्पृ३हा३ः । एहिया

३ । निनेदिष्ठाता३मा३ः । आ३३४यिषाः । ऐहा३३यि ।

एहिया३ । स्यामसु३न्नायिते३आ३ । ध्रा३४५यिगो६

^५ चायि ॥ (१) ^{३२} पराशयि । ^२ स्याशसा । ^{४२} नोअ । ^{२५} ज्ञाशरत् । ^{१४}

^५ एहिया । ^१ आयि । ^२ दुरव्येमा । ^२ द । ^१ च्युताः । ^{१२} एहिया

^{२२१} २ । ^२ धारायजर्द्धिआश । ^४ धारशरायि । ^५ ऐह्यारयि । ^{२२}

^{१२} एहिया २ । ^{२२१} भ्राजानयाताशयिगाश । ^४ व्याश ४५ योईहा ^५

यि(३) ॥ १५ * ॥ [७]

^{२२२२} ॥ आन्धीगवम् ॥ ^२ अभीनोवाजसाशतामाम् । ^१ रयिम ।

^२ षशाशरता । ^१ ऊम्माशरशर । ^१ स्पृहमिन्दोसद्वस्रभर्णसार ^{२२११}

^{१११} ३४५म् । ^{१२} त्वाशउवा । ^२ द्युश्मनाम् । ^१ वाशशयिभा । ^२ स

^१ ह्याम् । ^{४४} औशश्चोवा ॥ (१) ^२ वयन्तेअस्यराशधासाः । ^२ वसो ^{१२}

^२ व । ^१ सोपूरशरु । ^१ ऊम्माशरशर । ^{१२} स्पृहोनिनेदिष्ठतमा ^{२२}

^{२२} इषाशः । ^२ स्थामाशउवा । ^१ सूरश्नायि । ^२ तेरश्चा । ^१ धि

^१ गा । ^{२४५} औशश्चोवा ॥ (२) ^२ परिस्यस्वानोआशचारात् । ^२ इन्दु ^१

१ २ १ १ २ २ २ २ २ २ २ २
१। व्येमा२३दा। ऊम्मा२१२। च्युतोधारायजङ्घी

२, २ २ २ १ २
अध्वरा१यि। आजा३उवा। ना२या। ता२३यिगा।

१ ४ ५ ४
व्ययूः। औ२३होवा। हो५ई। डा(३) ॥ १६ * ॥ [८]

२ २ २ २ २ २ १ २
॥ निषेधम्† ॥ अभीनोवाजा३सातमाम्। रयायिम

१ २ १ १ २ १ ४ ५ २
र्षा। शतस्पृष्टारम्। इहा३। आयिन्दो३साहा। हा

३ ५ २ १ २ १ २ १ २ ४
हो२३४हा। सभर्णा२३साम्। इहा३। तूवा३यिद्यू

५ २, ३ ५ ३ २ ४
म्नाम्। हाहो २ ३ ४ हा। विभा३सा५हा६५६म् ॥ (१)

२ २ २ १ २ १ २ १
वयन्तेअस्या३रा३धसाः। वसोर्वसाउ। पुरुस्पृष्टारः।

१ २ १ २ ४ ५ २, ३ ५ २ २ १
इहा३। नायिने३दायिष्ठा। हाहो२३४हा। तमाआ

२ १ २ १ २ ४ ५ २, ३ ५
२३यिषाः। इहा३। स्यामा३सून्नायि। हाहो२३४हा।

३ २ ४ २ २ २
तेआ३ध्रा५यिगा६५६उ ॥ (१) परिस्यखानो३अचरात्।

१ २ १ २ १ १ २ १ २ ४ ५
इन्दुरव्यायि। मदच्युता२ः। इहा३। धारा३याज।

^{१ ३} ^३ ^{२२} ^१ ^२ ^{१ २} ^{१ २}
 हाहोर३४हा । ध्वोअध्वार३रायि । इहा३ । भ्राजा

^{४ ५} ^{१ ३} ^५ ^{३ २} ^४ ^{३ १ १}
 रनाया । हाहोर३४हा । तिगा३व्याप्रयू६५६ः । हेर३

११

४५(३) ॥ १२ * ॥ [८]

^{५ २ २} ^{४ २ ५ ४ २} ^५ ^{२ १} ^{२ १}
 ॥ साध्रम् ॥ अभीनोश्वाजसातमाम् । रयायिमर्षा

^१ ^{३ २} ^३ ^५ ^{१ २ २ १} ^{२ ३ १ १}
 २ । शता३४५ । स्पृ२३४हाम् । इन्दोसहस्रभर्णसा३३

^{१ १} ^{१ २ ३} ^५ ^{१ २ ३} ^५ ^४
 ४५म् । त्वाओर३४वा । द्यून्नाओर३४वा । विभापु

^५ ^{२ ४ ५ ४ २} ^५ ^{२ १ २ १}
 सहाम् ॥ (१) वयन्ते३अस्यराधसाः । वसोर्वसा २ उ ।

^{३ २} ^३ ^५ ^{१ २} ^२ ^{२ ३ २} ^२
 पुरु३४५ । स्पृ२३हाः । निनेदिष्ठतमाद्रषाः । स्यामा

^३ ^५ ^{१ २ ३} ^५ ^{४ २}
 ओर३४वा । सून्नाओर३४वा । तेआ५धिगाउ ॥ (२)

^५ ^{२ ४ ५ ४ २} ^५ ^{२ १ २ १} ^{३ २}
 परिस्था३स्थानोअक्षरात् । इन्दूरव्यारयि । मदा३४५ ।

^३ ^५ ^{१ २ २ १ २ २ १ २ ३ २} ^{२ ३}
 च्यू३४ताः । धारायजर्द्धोअध्वरा१यि । भ्राजाओर३४

वा । नायाओर ३४ वा । तिगा ५ व्ययूः । होपूई ।

डा(३) ॥ १३ * ॥ [१०]

॥ यज्ञायज्ञीयम् ॥ अभाऽप्ययिनः । वाज्ञाज्ञसाता

माम् । रायिमर्षा । शाज्ञतास्यृहाम् । इन्दो२स ।

हस्तारज्ञभा । ऊम्मायि । णाज्ञसाम् । त्वविद्यन्निविभा

१ ३२ १ २ १ २ २ २ २ २
१ सद्वाउ ॥ (१) हावा । यन्तेअस्यराधसोवसोर्वसाउ ।

२ १ ३ २ १ १ २ १
पू३रुस्यृज्ञाः । निने२दि । छतारज्ञमाः । ऊम्मायि ।

२ २ १ २ २ ३ २ १ २
आ ३ यिषाः । स्यामसुम्नेतेआ२धिगाउ ॥ (२) गोपा ।

१ २ २ २ १ २ २ २ १ २
रिस्यस्वानोअत्तरदिन्दुरव्यायि । मा३दाच्यृज्ञताः । धा

१ २ २ १ २ २ १ २
रा३यः । ऊर्द्धो२रज्ञभा । ऊम्मायि । ध्वा३रायि । भाजा

२ ३ २ १ १ १
नयातिगा२व्यथाउ । वा३४५(३) ॥ १४ † ॥ [११]

* ऊ० गा० १७प्र० १७० १३सा० ।

† ऊ० गा० १७प्र० १७० १४सा० ।

॥ स्वारकौत्सम् ॥ ^{२ २ २ २ २ २ १}अभीनोवाजाश्सातमाम् । रयि
^{२ २ २ २ १ २ १}मर्षशताश्स्पृष्टहाम् । इन्दोसद्वाश् । स्वारभार्णाश्साम् ।
^{१ ३ ५ ३ २ ३}आऽरयि । तुविद्युम्नोर्३४हायि । विभाश्सापृष्टाईपृईम् ॥ (१)
^{२ २ २ २ १ २ २ २ २}वयन्ते अस्याश्राधसाः । वसोर्वसोपुष्टाश्स्पृष्टाः । निने
^{२ १ २ २ १ २ ३}दिष्ठाश् । ताश्माआश्रिषाः । आऽरयि । स्यामसुम्नो
^{५ ३ २ ४ २ २}२३४हायि । तेआश्धाप्रयिगाईपृईउ ॥ (१) परिस्थस्वा
^{२ १ २ २ २ २ २ २}नोश्चक्षरात् । इन्दुरव्यमेदाश्च्यूताः । धारायजश् ।
^{२ १ २ २ १ २ २ ३ ५}धोश्आध्वाश्रायि । आऽरयि । भ्राजानयोर्३४हायि ।
^{३ २ ४}तिगाश्व्याप्रयूईपृईः (३) ॥ १८ * ॥ [१२]

॥ कार्तयशसम् ॥ ^{२ २ २ ३ ५ २}अभीहाहाउ । नोर्३४वा । ज
^{१ २ २ ४ ५ २ १ २ २ ४ ५}साओश्चोश्तामाम् । रयायिमौश्चोश्यि । आर्षाई ।
^{५ २ १ १ २ १ २ २ २}हाउवा । शतस्पृष्टाईम् । उपा । इन्दोसद्दसभाशर्णा

^२३साम् । ^{१ २ २}तुवऔश्चोश्चि । ^{४ ५}द्युम्नाईम् । ^५हाउवा । ^२वि
^{२ १}भासद्धम् । ^{३ १ १ १ १}उपा२३४५ ॥ (१) ^{२ ५}वयञ्चाङाउ । ^३ते २ ३ ४
^५आ । ^{१ १ २ २}स्यराऔश्चोश्चि । ^{४ ५}धासाः । ^{२ १ २ २}वसाऔश्चोश्चि ।
^{४ ५}वासाङ् । ^५हाउवा । ^{२ १}पुरुस्पृहारः । ^{१ २}उपा । ^{१ २}निनेदि
^{२ २ २}ष्ठमाश्चाश्चिषाः । ^{२ १ २ २}स्यामाऔश्चोश्चि । ^{४ ५}सूम्नाङ्हायि ।
^५हाउवा । ^{२ २ १ २}तेअधिगो । ^{३ १ १ १ १}उपा२३४५ ॥ (२) ^{२ २ २}परीहाङाउ ।
^३स्यार३४स्वा । ^५नोआऔश्चोश्चि । ^{४ ५}चारात् । ^{२ १ २ २}इन्दूरौश्चोश्चि
^{२ ५}यि । ^५आव्याङ्गि । ^{२ १}हाउवा । ^{१ २}मदच्युतारः । ^{१ २}उपा ।
^{१ २ २ २ २ २}धारायज्जर्झिआश्चाश्चि । ^{२ १ २ २}भ्राजाऔश्चोश्चि । ^{४ ५}नाया
^५ङ् । ^{२ १}हाउवा । ^{३ १ १ १}तिगव्ययूः । ^{२ २ २}उपा२३४५ (३) ॥ १० * ॥ [१३]
^{२ २ २}॥ त्रीतन्वाष्ट्रीसाम† ॥ ^२अभीनोवा । ^२जसाश्तमाम् ।
^{१ २ १}रयायिमर्षाश्चिताश्चि । ^२ए३ । ^{१ २ २}स्पृद्धमा । ^{१ २ २}इन्दोसद्वाश्चिभा

३। ए३। णसमा । तुवायिद्युम्नाऽविभा३ । ए३।

सहमा(१) ॥ ८ * ॥ [१४] १६

अथ तृतीयसूक्ते—

प्रथमा ।

पवस्वसोममह्नांसमुद्रः पितादेवानां विश्वाभिधाम ॥ १† ॥

हे “सोम !” “महान्” “देवेभ्यो” दीप्यमानत्वेन महत्त्व-
युक्तः, “समुद्रः” समुन्दनः यस्मात् समुद्रवन्ति तादृशः, “पिता”
सर्वेषां पालयिता त्वं “देवानां” “विश्वा” विश्वानि सर्वाणि
“धाम” धामानि शरीराणि “अभि” लक्ष्य “पवस्व” क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

शुक्रः पवस्वदेवेभ्यः सोमदिवे पृथिव्यैश्च प्रजाभ्यः ॥ २ ‡ ॥

हे “सोम !” “शुक्लो” दीप्तः त्वं “देवेभ्यः” देवार्थं
“पवस्व” क्षर । किञ्च “दिवे पृथिव्यै” च द्यावापृथिवीभ्याश्च
ततः “प्रजाभ्यः च” “अं” सुखं कुरु ॥

“प्रजाभ्यः”-“प्रजायै”—इति पाठौ ॥ २ ॥

* क० मा० १८ प्र० २ सू० ८ सा० ।

† क० मा० ५, १, ५, ३ (१ मा० ८०३४०) = क० वे० ७, ५, १०, ४ ।

‡ क० मा० ७, ५, १०, ५ ।

२ ३ ११११ १२१२ २२३ ११११ २१२ ३ २
पवस्वार३४४ । देवेभ्यः सोमा२३४५ । दिवेपृथिव्या१यि ।

२१२ ११११ २१२२१२३ ११११ २१२२१२
शच्चप्रचाभ्या२३४५ः । दिवोधर्त्तासी२३४५ । शुक्रः पीयू

११११ २१२ ३ २ २२१२ २३ ११११
षा२३४५ः । सत्ये विधर्म्मा१न् । वाजीपवस्वार ३४५ ।

२२ १ २ १ २ ५ ५ २ १
औहो३वार । औहो२वार३४ औहो३वा । ए३ । धर्म्मा

१११
२३४५(३) ॥ ८ * ॥ [१]

२ २ १ २ १
॥ आन्वीगवम् ॥ पा१वास्वा । सो२३मा । ऊ३म्मा२
१२ २१ २१२२२२३ ११११ १ २
१५२ । महान्तस्मुद्रः पितादेवाना२३४५म् । वायिश्वा३

२ १ २ १ २ ४ ५ ४
उवा । भा२३यिधा । मा । औ३होवा । हो५ई ।

डा(३) ॥ ८ † ॥ [२] १७

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायणस्य नवमस्याध्यायस्य

अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

* ऊ० गा० ५ प्र० १ अ० ८ धा० ।

† ऊ० गा० २१ प्र० ३ अ० ८ सा० ।

‡ 'यज्ञायज्ञीयमग्निष्टोमसाम,'—इति वि० ।

अथ नवम-खण्डः—

प्रेष्ठवद्विति लघात्मकं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१० ३ १ २ ३ १ ३ १ ३ १
प्रेष्ठवो अतिथिस्तुषेमित्रमिव प्रियम् ।

१ ३ १ ३ १ २ १ २

अग्नेरथन्नवेद्यम् ॥ १ ॥

हे “अग्ने !” “वः” त्वां [पूजार्थं बहुयचनम्] “स्तुषे”
स्तौमि अहमुगनेति शेषः । कौटुम्भम् ? प्रेष्ठम्” अस्माकं
स्तोतृणां धन-दानेन प्रियतमम् । “अतिथिं” सर्वैरतिथिवत्
पूज्यं [यद्वा, अतः सातत्यगमने (म्वा० प०) ऋतन्यञ्चि (उ०
४, २)]—इत्यादिना अतिरिथिन् । सततं देवानां हविः प्रदत्तं
गच्छन्तम्] “मित्रमिव” सखायमिव “प्रियं” स्तोतुः प्रीणनकारं
“रथं न” रथमिव “वेद्यं” वेदो धनं धन-हितं लाभ-हेतुं [यथा
स्वाभिमत-लाभाय आश्रयन्ते धन-लाभ-हेतुं रथम् ; यद्वा, यथा
रथेन धनं लभते तद्वत् स्तोतारोऽनेन धनं लभन्ते, तादृश-
धन-लाभ-कारणम्] । हे अग्ने ! तस्मै हितं वेद्यं त्वां कर्म-
सिद्ध्यर्थम् अहं स्तोता स्तौमीति सम्बन्धः ॥

“अग्ने”—“अग्निम्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

* इदानीमुक्त्यसामानि भवन्ति शीघ्रं प्रथममुक्त्यम्—इति वि० ।

† छ० आ० १, १, १, ५ (१भा० १००पृ०) = ऋ० वे० ६, ६, ५, १ =

य० वे० १३, ५१ ।

(३२)

अथ द्वितीया ।

३ १ २ १ २ १ २ २ २ २ २ २ २ २
कविमिवप्रशंस्यं यन्देवास इति द्विता ।

१ २ २ २ २ २
निमर्त्ताष्वादधुः ॥ २ * ॥

हे “देवासः” देवाः इन्द्रादयः ! “यम्” अग्निं “मर्त्ताषु”
मनुष्येषु “इति” वक्ष्यमाण-प्रकारेण “द्विता” द्विधा†
“न्यादधुः” गार्हपत्याहवनीयात्मकत्वेन द्विधा निहितवन्तः ।
तत्र दृष्टान्तः—“कविमिव” “प्रशंस्यं” प्रशंसनाहं क्रान्त-कर्माणं
पुरुषं यथा द्विधा कार्यद्वये अन्यो नियोजयति तद्वत् [यद्वा
दिवि पृथिव्यां च निहितवन्तः, भूमौ तु हविराहरणार्थं दिवि तु
हविः प्रदानार्थमिति द्वैधं निधानं कृतवन्त इत्यर्थः] । तमग्निं
स्तुषे इति पूर्वेण सम्बन्धः ॥

“प्रशंस्यं”-“प्रचेतसः”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ १ २ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २
त्वं विष्टदाशुषो नृपा हिष्टणुही गिरः ।

१ २ ३ २ ३ १ २ २ २
रक्षातोकमुतन्मना ॥ ३ † ॥ १८

* ऋ० वे० ६, ६, ५, १ ।

† ‘द्विता नाम ऋषिः’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, २, ५, २ ।

हे “यविष्ठ” युवतम् ! [यद्वा, यौतेस्तृजन्तस्य इष्टनिः
रूपं देवानां हविषां मिश्रयित्तम् !] इन्द्र ! त्वं “दाशुषः”
हविर्दत्तवतः “नृन्” कर्मणां नेतृन् यजमानान् “पाहि” धनानां
दानेन रक्ष [नृःपाहीत्यत्र संहितायां “नृन्पे (८, ३, १०)”—
इति नकारस्य सत्वम्, “अत्रानुनासिक (८, ३, २)”—इति
पूर्वस्थानुनासिकः । किञ्च, “गिरः” त्वद्दिषयाः स्तुतीः
“शृणुहि”† अवाहितः सन् शृणु । “उत” अपिच “त्माना”‡
आत्मानैव “तोकम्” अस्मदीयं “तनयं” पुत्रं “रक्ष”॥ पालय
[त्मनेति सर्वत्र सम्बध्यते—आत्माना स्वयमेव रक्ष, त्वदन्य
पालयितारं न विन्दामः त्वमेवास्मदीयम् ॥

“शृणुही”-“शृणुधि”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ १८

॥ गायत्रौशनम् ॥ ^{१५११}प्रेष्टंवाः । ^२अता २ ३ यिथीम् ।

स्तौषेमिचम् । इवप्रारक्ष्याम् । अग्नविराक्ष्याम् । ना

वा२३हा३३यिदार३४योईहायि ॥(१) कविमिवा । प्र

१ २ १ २ २ १ २ १
ग्र०सार३याम् । यान्देवासः । इतिद्वार३यिता । नि

* “तुष्कन्दसि”—इति पा० ५, ३, ५९।

† “शृणुषी” — इति दीर्घः संहितायाम् ।

‡ “मन्त्रेष्वाद्यादेरात्मनः”—इति पा० ६, ४, १४१ ।

॥ संहितायाम्, “रक्षा” — दीर्घान्तः, नत्र ह्रास्व इति दीर्घः ।

मात्ती३ये३ । ^{२ २}षूवा२३३हा३४३यि । ^{१ २}दा२३४धोईहा ॥ (२)

^{१ २ १}तुवंयवायि । ^{२ १ २}ष्ठठाष्ट्र२३षाः । ^{१ २ २}नृडपाहिष्ट । ^{१ २}णुद्दीगा

^२२३यिराः । ^{१ २ २}रक्षातो३का३म् । ^{१ २}जता२३हा ३ ४ ३यि ।

^{१ ५ ५}त्मा२३४नोईहायि(३) ॥ ११ * ॥ [१] १८

अथ लृचात्मके द्वितीय-सूक्ते —

प्रथमा ।

^{१ २}एन्द्रनोगधिप्रियसत्राजिदगोच्छ । ^{२ १ १}

^{२ २ ३}गिरिर्नविश्वतःपृथुःपतिर्दिवः ॥ १ * ॥

हे “प्रिय” स्तोत्रुणां प्रीणनकर ! “सत्राजित्” ‡ महतां
शत्रूणां जितः ! हे “अगोच्छ” केनापि गुहितुमशक्य ! “इन्द्र !”
“गिरिर्न” पर्वत इव † “विश्वतः” सर्वतः “पृथुः” पुथुतमः
“दिवः” स्वर्गस्य “पतिः” ईश्वरस्त्वं “नः” अस्मान् “आगधि”
आगच्छ ॥

* क० गा० ५ प्र० १ अ० ११ सा० ।

† क० आ० ५, १, १, २ (१ भा० ८०७ पृ०) = ऋ० वे० ६, ७, १, ४ ।

‡ ‘सत्राजित्’ — सदाजित् — इति वि० ।

§ ‘गिरिर्न’ — अकारिण्ययापो अथवा गिरयः पर्वताः — इति वि० ।

“प्रियसत्राजिदगोह्य”-“प्रियः सत्राजिदगोह्यः”—इति पाठो,
“विश्वतः सृष्टुः”*-“विश्वतः सृष्टुः”—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १२ २२ ३ २ २ २ २ २ २
अभिहिसत्यसोमपाउभेवभूथरोदसी ।

१२ २२ ३ २ ३ १२ २२ ३ २
इन्द्रासिसुन्वतोवृधोपतिर्दिवः ॥ २ ॥

हे सत्य ! “सोमपाः” सोमस्य पातः ! “इन्द्र !” यस्त्वम्
“उभे” “रोदसी” आवापृथिव्यौ “अभि वभूथ” सामर्थ्येनाभि
भवति स त्वं “सुन्वतः” सोमाभिषवं कुर्वतः यजमानस्य “वृधः”
वधकः “असि” । “दिवः” स्वर्गस्यापि “पतिः” ईश्वरोऽसि ॥२॥

अथ तृतीया ।

१२ २२ ३ २ २ ३ २ ३ २ २
त्वष्टिश्चिश्चतीनामिन्द्रदर्ताः पुरामसि ।

३ २ ३ ३ १ २ ३ १२ २२ ३ २
इन्तादसोमनोवृधः पतिर्दिवः ॥ ३ ॥ १८

* नैष पाठः क्वचिदप्युपलभ्यते ।

† ऋ० वे० ६, ७, १, ५ ।

‡ “दर्ता” —इति जु०-पाठः सायणसम्यक्तस्य परं बभ्रुपुस्तकविरोधात् पदादि-
ग्रन्थेऽपि स्वमदर्शमाशोपेक्षणीयस्य ।

¶ ऋ० वे० ६, ७, १, ६ ।

हे “इन्द्र !” “त्वं” “शखतोना” बह्वीनां “पुरां” शत्रुनग-
रीणां “धर्त्ता असि हि” दारयिता भवसि खलु । किञ्च,
“दस्योः” वृथाकालस्योपक्षेपयितुरसुरस्य “हन्ता” असि घातको
भवसि “मनोः” मनुष्यस्य यागादि कुर्वतो “वृधः” वृद्धकथासि ।
“दिवः” स्वर्गस्यापि “पतिः” ईश्वरोऽसि ॥ ३ ॥ १८

॥ साम्बर्त्तम् ॥ एन्द्रनो^{१२}ऽग्निप्राया^१ । सात्राजित्^२ ।
अगोहायौ^१ । होश्वा^{२२} । गिरायिर्नवौ^२ । होश्वा^२ । श्व
ताः^१ । पारर्यूर^१३४औहोवा^{४२ २} ॥ (१) अभिहि^१सारत्यसोमा^{२ १}
याः^{२ २ २} । ऊभेवभू^१ । यरोदासौ^{२२} । होश्वा^२ । इन्द्रासि^१
सौ^{२२} । होश्वा^२ । न्वतः^१ । वारर्द्धार^१३४औहोवा^{४२ २} ॥ (२)
तुव^१द्दिशा^१रश्वतायिनाम्^{२ २} । आयिन्द्र^१दर्त्ता^{२२} । पुरामासौ^{१ २२} ।
होश्वा^१ । हन्तादस्यौ^{२२} । होश्वा^१ । मनोः^{२२} । वारर्द्धार^३
३४औहोवा^{४२ २} । पतिर्दिवा^{१ २ ३ १}१ः (३) ॥ १२ * ॥ [१] १८

अथ तृचात्मके तृतीय-सूक्ते*—

प्रथमा ।

३ २ ३ १ २ २ ३ १ २ २ १
पुराभिन्दुर्यवाकविरमितौजाअजायत ।

१ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २
इन्द्रोविश्वस्यकर्मणोधर्त्तावाजीपुरुष्टुतः ॥ १ १ ॥

अयम् “इन्द्रः” उच्यमान-गुणयुक्तो “अजायत” सम्पन्नः ।
कीदृग्गुणकः ? इति तदुच्यते—“पुराम्” असुर-पुराणां “भिन्दुः”
भेत्ता “युवा” कदाचिदपि बली-पलितादि-वार्द्धक्य-रहितः
“कविः” मेधावी “अमितौजाः” प्रभूत-बलः विश्वस्य कर्मणः
कृत्स्नस्य ज्योतिष्टोमादेः “धर्त्ता” पोषकः “वज्री” यजमान-
रक्षणार्थं सर्वदा वज्रयुक्तः “पुरुष्टुतः” बहुविधे तत्तत्कर्मणि
स्तुतः ॥ भिन्दुः—भिदिर् विदारणे (६० प०), कुरित्यनुवृत्तौ
“पृ-भिदि-अधि-गधि-घृषिभ्यः (७० १, २३)”—इति कु-प्रत्ययः,
तस्य “इन्द्रस्युभ यथा (३, ४, ११७)”—इति सार्वधातुक-सञ्ज्ञायां
“रुधादिभ्यः अम् (३, १, ७८)” मित्त्वादन्यादचः परो भवति,
“असोरल्लोपः (६, ४, १११)” अनुस्वार-परसवर्णौ “अचः परस्मिन्
पूर्वविधौ (१, १, ५७)”—इति प्राप्तस्य स्थानिवद्भावस्य
“न पदान्तेत्यादिना (१, १, ५८) निषेधः । युवा—यु मिश्रणा-
मिश्रणयोः (अदा० प०) “कनिन्युवृषितच्चिराजिधन्विद्यप्रति-

* ‘सार्वतं साम’—इति वि० ।

† ६० आ० ४, २, २, ८, (१ मा० ७३३ प०) = ६० वे० १, २१, ४ ।

दिवः (उ० १, १५४)”—इति कनिन् निच्वादाद्युदात्तः (६, १, १८७) । कविः—कु शब्दे (अदा० प०) “अचङ्गरिति (उ० ४, १३८) इः प्रत्ययस्वरः (३, १, ३) । अमितः—अमित-शब्दस्याव्ययपूर्व-पदप्रकृतिस्वरम् (८, २, १) “बहुत्रोहो पूर्वपदप्रकृति स्वरत्वेन” तदेव शिष्यते । विश्वस्य—“अशूप्रघीत्यादिना (उ० १, १४८) कन्, निच्वा-दाद्युदात्तः (६, १, १८७) । कर्मणा—अन्ये भ्योऽपि दृश्यन्ते (३, २, ७५)”—इति मनिन् नित्स्वरः (६, १, १८७) । धर्त्ता—टच्, किच्वादन्तोदात्तः (६, १, १६५) । वज्री—मत्वर्थीय इनी (५, २, १२२), प्रत्यय स्वरः । पुरुष्टुतः—“स्तुतस्तोमयोऽह्न्दसि (८, ३, १०५)”—इति षत्वम् बहुषु प्रदेशेषु स्तुतः “याथषञ्क्ताज-विचक्राणाम् (६, २, १४४)”—इत्यन्तोदात्तत्वम्, तृतीया-समासे हि याथादिस्वरापवादः, “तृतीया कर्मणि (६, २, ४८)”—इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः स्यात् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ ३ १ ३ २ ३ १ २ ३ १ १
त्वंलस्यगोमतोवावरद्विवोबिलम् ।

१ ३ १ २ २ २ ३ १ १
त्वान्देवा अभिभ्युपस्तुज्यमानास आ विषुः ॥ २ * ॥

[वलनामकः* कश्चिदसुरो देवसम्बन्धिनीर्गा अपहृत्य कस्मिंश्चिद् बिले गोपितवान् तदानीमिन्द्रस्तद्विलं समाहृत्य

* ऋ० वे० १, २१, ५ ।

† 'वलनाम दानवः, तमसापिधान आसीत्'—इत्यादि वि० ।

तस्माद् बिलाद् गाः निःसारयामास, तदिदमुपाख्यानं मिन्द्री
 बलस्य बलमौर्णोदित्यादि ब्राह्मणेषु मन्त्रान्तरेषु च प्रसिद्धम्,
 तदेतद्बृदि निधाय यं मन्त्रः प्रवर्त्तते—]हे “अद्रिवः” वज्रयुक्तेन्द्र !
 त्वं “गोमतः बलस्य” गोभिर्युक्तस्य बलनामकस्यासुरस्य सम्बन्धि
 “बिलम्” “अपावः” स्व सैन्य-मुखेनापाहतवानसि । तदानीं
 “तुज्यमानामः” बलेन हिंस्यमानाः “देवाः” “अविभ्युषः” त्वद्-
 यथा रक्षया बलादभीताः सन्तः “त्वामाविषुः” प्राप्तवन्तः ।
 अपेत्यस्य निपातत्वादायुदात्तत्वम् (फि० ४, १२)। अवः—वृज्वरणे
 (स्वा० उ०), लङ् सिप्, “इतश्च लोपः (३, ४, ८७)”, “स्वादिभ्यः
 श्रुः (३, १, ७३)”, तस्य बहुलशब्दसि (२, ४, ७६)”—
 इति लुक्, गुणो रपरत्वम्, हल्ङादि-लोपः, विसर्जनीयः, अडा-
 गमः । अद्रिवः—अद्रिरस्यास्तीति मतुप्, “कन्दसीरः (८, २,
 १८)”—इति वत्वम्, सम्बोधने “उगिदचामिति नुम् (७, १, ७०),
 हल्ङाप्-संयोगान्त-लोपौ, “मतुवसो रुः सम्बुद्धौ कन्दसि (८, ३, १)”
 —इति रुत्वम् । बिलं—“नन्विषयस्यानिसन्तस्येत्यायुदात्तत्वम्
 (फि० २, ३) । अविभ्युषः—जि भी भये (जुहो० प०) लिङ्, हिर्भावः,
 अभ्यासस्य ऋस्व-जश्वे, * “कसुथ (३, २, १०७)”—इति लिटः
 कसुरादेशः, क्रगादिनियमात्, प्राप्त इट् “वस्केकाजाहसाम्
 (७, २, ६७)”—इति नियमाच्चिवर्त्तते, जसि सर्वनामस्थाने-

* “अविभ्युषः”—इति पाठस्तु न सार्वत्रिकः, जसिन्मुद्रितपुस्तके क-पुस्तके च
 “अभिभ्युषः”—इति दर्शनात् ।

ऽपि ज्यत्ययैर्न भवाद् वसोः सम्प्रसारणम्, पर-पूर्वत्वम्, “शसि-
वसिषसीनाञ्च (८, ३, ६०)”—इति षत्वम्, “अचि श्रु धात्वि-
त्यादिना (६, ४, ७७) प्राप्तमियङादेशं बाधित्वा “एरनेकाच
(६, ४, ८२)”—इति यणादेशः, नञ्-समासः, अव्यय-पूर्वपद-
प्रकृतिस्वरत्वम् । तुज्यमानासः—तुजेहिंसार्थात् परस्य कर्मणि
लटः स्थाने शानच्, “सार्वधातुके यक् (३, १, ६७)”—
इति यक् तस्माददुपदेशादुत्तरस्य लसार्वधातुकस्यानुदात्तत्वम्
(६, १, १८६), यकएव प्रत्ययस्वरः शिष्यते । आविषुः—
अव रक्षणादिषु, अस्माद् गत्यर्थान्नुङो भिस्तस्य “सिजभ्यस्तुविदि-
व्यु (३, ४, १०६)”—इति जुम्, सिच इडागमः, “आङ्ना-
दीनाम् (६, ४, ७२)”—इत्याडागमः, आदेश-प्रत्यययोः (८, ३,
५६)”—इति षत्वम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १८ २८

इन्द्रमीशानमोजसाभिस्तोमैरनूषत ।

२ १ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

सहस्रंयस्यरातयउतवासन्तिभूयसीः ॥ ३ * ॥ २०

“स्तोतारः” “ओजसा” बलेन “ईशानं” जगतो नियामकम्
“इन्द्रम्” स्तोमैः” तृहदादिभिः “अभ्यनूषत” सर्वत्र स्तुवन्ति ।
“यस्य” इन्द्रस्य “रातयः” धन-दानानि “सहस्र” सहस्र-सङ्ख्यो-

पेतानि सन्ति “उत वा” अथवा “भूयसीः”* सहस्र-सङ्ख्याकाः
अप्यधिकाः “सन्ति” । तमिन्द्रमिति पूर्वत्रान्वयः ॥

“स्तोमैः”-“स्तोमाः”—इति पाठौ ॥

इन्द्रम्—“ऋज्वेद्रेत्यादिना रन् (उ० २, २८), निच्चादाद्युदात्तः
(६, १, १८७) । ईशानम्—लटः शानच् (३, २, १२४), “अदिप्रभु-
तिभ्यः शपः (२, ४, ७२)”—इति धातोरनुदात्तेच्चात् तास्यनुदात्त-
दित्यादिना (६, १, १८६) शानचोऽनुदात्तत्वम् । ओजसा—
नव्विषयत्वादाद्युदात्तः (फि० २, ३) । स्तोमैः—अर्त्ति-स्तु-
स्त्रित्यादिना (उ० १, १३७) सन् प्रत्ययः, निच्चादाद्युदात्तः
(६, १, १८७) । अनूपत—रु स्तुतौ ; “णो नः (६, १, ६५),
राड् व्यत्ययेन, भः, तस्य अहोदेगः, “च्चेः सिच् (३, १, ४४),
अस्य धातोः कुटादित्वेन सिचो ङित्त्वाद् (१, २, १) गुणा-
भावः, इङ्भावश्चान्दसः, अङ्गागमः । सहस्रं—“कर्दमादी-
नाञ्च (फि० ३, ११)”—इति द्वितीयाच्चरमुदात्तम् । रातयः
—“मन्त्रे हृषेष्टेत्यादिना (३, ३, ८६) क्तिनउदात्तः । उत—प्रातिप-
दिक-स्वरः (फि० १, १) । वा—चादिरनुदात्तः (फि० ४, १६) । सति
—प्रत्ययाद्युदात्तत्वम्, (३, १, ३), “तिङ्तिङ् (८, १, २८)”
—इति निघातो न भवति “यहृत्तान्नित्यम् (८, १, ६६)”—

* ‘भूयसीः रातयइत्यनुपपन्नं’—इति वि० :

इति प्रविषेधात्, संहि व्यवहितेऽपि भवतीत्युक्तम् । भूयसीः—
 सहस्रादतिशयेन बह्वः भूयस्यः, अत्र विभक्तस्य सहस्रस्य सन्निधि-
 बलात् उपपदत्व-प्रतीतेर्द्विवचनं विभज्योपपदे तरबीयसुना-
 विति बहुशब्दादीयसुन्, “बहोर्लोपो भू च बहोः (६, ४, १५८)”—
 इति इकार-लोपः, बहोर्भूइत्यादेशश्च, ईयसुनो नित्वादाद्युदा-
 तस्य, “उगितश्च (४, १, ६)”—इति ङीप् ॥ ३ ॥ २०

॥ माहूतम् ॥ ^{५२ ३२३५२५ १ २ २ २} पुराभिदुयुवाकवीः । अमितौजाश्च
^{१२ २ १ २ २ १ २ ३ ५} जाया२३ता । आयिन्द्रोविश्वा३ । स्याकम्मा२३४णाः ।
^{१ २ ३ ५ ४ ५} धर्त्ता । वाज्रीवाओ२३४वा । पुरुषष्टुताः ॥ (१) तुव
^{३ २ ३ ४ ५ १ २ २ १ २ १ २} म्बलस्यगोमताः । अपावरद्विवोवा२३यिलाम् । त्वा
^{२ २ १ २ ५ १ २ ३} न्देवाः । आबिभ्यू२३४षाः । तुज्या । मानौवाओ२३
^{५ ४ ५ ३ २ १ २ ३ ४ ५ १ २} ४वा । सआप्रविषूः ॥ (२) इन्द्रमीशानमोजसा । अभिस्तो
^{२ २ १ २ २ १ २ १ २ ३ ५ १} म्भैरनूषा२३ता । साहस्रन्वा३ । स्याराता२३४याः । उता ।
^{२ १ २ ५ ४ ४} वासौवाओ२३४वा । तिभूप्रयसीः । होप्रई । डा(३) ॥ १३ ॥

॥ महावैश्वामित्रन् ॥ ^२ हयायि । ^{४ ५} हया३ । ओहा
^{४ ५} ओहा । ^२ हयायि । ^{४ ५ ४ ५} हया३ । ^२ ओहाओहा । हयायि ।
^{४ ५ ४ ५} हया३ । ^{२ २} ओहाओहा । ^{३ २ २ १} पुराभिन्दूः । युवाकावीरः ।
^२ अमितीजाः । ^{३ २ २ १} अजायातार । ^२ इन्द्रोविश्व । ^{३ २ १} स्यकर्मा
^२ णारः । ^{३ २ १} धर्त्तावज्री । ^२ पुरुष्टुतारः ॥ (१) ^३ तुवम्बला । स्य
^{२ २ १} गोमातारः । ^२ अपावरा । ^{३ २ २ १} द्विवोवायिलारम् । ^२ तुवा
^२ न्देवाः । ^{३ २ १} अविभ्यूषारः । ^२ तुज्यमाना । ^{३ २ २ १} सञ्जावायिषू ॥ (२)
^२ इन्द्रमीशा । ^{३ २ २ १} नमोजासार । ^२ अभिस्तोमैः । ^{३ २ २ १} अनूषाता
^{३ २ २ १} र । ^२ सहस्रया । ^{३ २ २ १} स्मरातायारः । ^२ उतवासा । ^{३ २ २ १} तिभूया
^{४ ५ ४ ५} सीरः । ^२ हयायि । ^{४ ५ ४ ५} हया३ । ^२ ओहाओहा । ^{४ ५ ४} हयायि ।
^{४ ५ ४ ५} हया३ । ^{४ ५ ४} ओहाओहा । ^{४ ५ ४} हयायि । ^{४ ५ ४} हया३ । ^{४ ५ ४} ओहाओ

५ २ ५ २ २
जा। हो ४ ईडा। हो ४ ईडा। हो २३४५ई।

डा(३) ॥ २० * ॥ [२] २०

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायणस्य नवमस्याध्यायस्य

नवमः खण्डः ॥ ८ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशिन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थ-महेश्वरः ॥ ८ ॥

॥ इति पञ्चमस्यार्द्धः प्रपाठकः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्तक-

श्रीवीर-वृक्ष-भूपाल-साम्राज्य-धुरन्धरेण सायणा-

चार्येण विरचिते माधवीये सामवेदार्थ-प्रकाशे

उत्तराग्रन्ये नवमोऽध्यायः ॥ ६ ॥

* अ० मा० १२प्र० २ख० १०सा० ।

† 'अष्टममहः समाप्तम्'—इति वि० ।

‡ 'पञ्चमस्य प्रपाठकस्य प्रथमोऽध्यायः समाप्तः'—इति वि० ।

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्गमे तमहं वन्दे विद्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ १० ॥

॥ अथ दशमोऽध्याय आरभ्यते* ॥

तत्र,

अक्रान्तसमुद्र इति लक्षात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१२ ३१ २३ १२ १२
अक्रान्तसमुद्रः प्रथमे विधर्मा

३ १२ ३ १२ २२ ३ २
अनयन्प्रजाभुवनस्य गोपाः ।

१२ २२ ३ २ ३ २ ३ १ २
वृषापवित्रे अधिष्ठानोऽव्यो

११२ २२ ३ १२ २२
वृक्षस्योमोवावधेऽस्थानोऽद्रिः ॥ १ १ ॥

“समुद्रः” [यस्मादापः सन्द्रवन्ति स समुद्रः] अपां वर्षकः,
“गोपाः” स्वामित्वेन सर्वस्य रक्षकः सोमः “प्रथमे” विस्तृते “भुव-

* ‘इदानीं अवसप्रहः अष्टाचत्वारिंशमुच्यते । तत्र च ब्राह्मणेन गावद-प्रभृतौनां
साख्यामावेषमुक्तम्’—इति वि० ।

† अ० आ० ६, १, ४, ७ (२भा० १२१४०) = अ० वे० १७, ४, १८, ४१ ।

नस्य” उदकस्य “वि धर्मेन्” विधारकेऽन्तरिक्षे प्रजाः “जनयन्”
उत्पादयन् “अक्रान्” सर्वमभिक्रामति [क्रमतेर्लुङि तिपीडभावे
वृद्धौ च कृतायां सिज्जलोपे मकारस्य “मोनोधातोः (८, २, ६४)”
—इति नकारे रूपम्] ; “वृषा” कामानां वर्षिता, “स्वानः”
अभिषूयमाणः, “अद्रिः” आदरणयोग्यः, “सः” सोमः अधिकं
“सानो” समुच्छ्रिते अविभवे पवित्रे “बृहत्” प्रभूतं “वहधे”
वर्धते ॥

“गोपाः”—“राजा”—इति पाठौ, “अद्रिः”—“इन्दुः”—
इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ २ ३ २ १ १ २ ३
मत्सिवायुमिष्टये राधसेनो

१ २ ३ १ २ २ ३ १ २
मत्सिमित्रावरुणापूयमानः ।

२ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३
मत्सिशर्द्धामारुतममत्सिदेवान्

३ १ १ ३ १ २
मत्सिद्यावापृथिवीदेवसोम ॥ २ * ॥

हे सोम ! त्वं वायुं “मत्सि” मादय । किमर्थम् ? “नः”
अस्माकम् । “इष्टये” ईषणीयाय अन्नाय “राधसे” धनाय च ।
तथा पवित्रेण पूयमानस्त्वं “मित्रावरुणा” मित्रावरुणौ च

* सू० वे० ७, ४, १६, २ ।

† ‘नः’—‘अस्माकम्’—इति वि०

“मत्सि” तर्पयन्ति । किञ्च “मारुतं” मरुतां स्वभूतं शब्दो
बलञ्च मत्सि । तथा “देवान्” इन्द्रादीन् “मत्सि” हर्षय ।
हे “देव” स्तोतव्य ! हे सोम ! “द्यावापृथिव्यौ” च “मत्सि”
मादय । एतान् हर्षयुक्तान् कृत्वा अस्मभ्यं धनं प्रयच्छेत्त्यर्थः ॥

“राधसेनः”-“राधसेच”—इति पाठो ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ २ २ १ २ २
महत्तत्सोमोमहिषश्चकारा

१ २ १ २ ३ २
पांयद्गर्भोवृणीतदेवान् ।

१ १ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
अदधादिन्द्रेपवमानञ्जो

१ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
जनयत्सूर्यो ज्योतिरिन्दुः ॥ २ * ॥ १

“महिषः” मृचान् पूज्यो वा सोमः “महत्” प्रभूतं तत् कर्म
“चकार” अकरोत् । किन्तु कर्म ? “अपां गर्भः” उदकानां
गर्भभूतः [जनयित्वा जन्यत्वाच्च] “सः” सोमः “देवान्” “आ-
वृणीत” समभजत—इति यत् तत् कृतवानिति । किञ्च, “पव-
मानः” पूयमानः सोमः “ञ्जो” तत्पानेन जन्यं वज्रम् “इन्द्रे”
“अदधात्” । तथा “इन्दुः” “सूर्यः” “ज्योतिः” तेजः “अज-
नयत् ॥ २ ॥ १

॥ द्वाउज्जवायिवासिष्ठम् ॥ हायि । उज्जवायि । अ

१ २ ४ ५ १ २ १ २ ३ ४ ५ ३
क्रा३४औहोवा । समू । द्रा३ःप्रथ । मेविधर्मान् । ज

२ ३ ४ ५ १ २ २ ३ ४ ५ ३
ना३४औहोवा । यन्प्रा । जा३मुव । नस्यगोपाः । वृ

१ २ ४ ५ १ २ १ २ ३ ४ ५
षा३४औहोवा । पवायि । त्रै३अधि । सानोअव्यायि ।

३ २ ३ ४ ५ १ २ १ २ २ ३ ४ ५ ३
बृह्ना३४औहोवा । सोमो । वावृधे । स्वा३४३ । नो३

४ ३ २ ३ ४ ५ १ २ २ ३ ४ ५ ३
आ५द्रा६५इयिः ॥ (१) मत्सा३४औहोवा । वायूम् । इष्ट

१ २ ३ ४ ५ ३ २ ४ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ ३
येराधसेनाः । मत्सा ३ औहोवा । मित्रा । वरुणा ।

२ ३ ४ ५ ३ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ ३
पूयमानाः । मत्सा३४औहोवा । शर्द्धी । मारुतम् । म

३ ४ ५ ३ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ ३
त्विदेवान् । मत्सा३४औहोवा । द्यावा । पृथिवी । दा

२ ४ ३ ४ ५ ३ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ ३
३४इयि । वा३सो५मा६५इ ॥ (२) महा३४औहोवा । त

२ १ १ ३ ४ ५ ३ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ ३
त्सो । गो३महि । पश्वकारा । अपा३४औहोवा । य

२ १ २ ३ ४ ५ ३ २ ३ ४ ५ १ २ ३ ४ ५ ३
ज्ञा । भो३अवृ । णीतदेवान् । अदा३४औहोवा । घा

दायि । ^{२ १} द्रोणव । ^{१ ३ ४ ५} मानञ्जोः । ^७ दायि । उज्जवायि ।
^{३ १} अजा^{३ ४ ५}ञ्चोवा । ^१ नयात् । ^{३ ४ ५} हरिये । ^७ ज्यो^{३ ४ ५}ञ्च । ^१ ती
^४ शराप्रयिन्दू^{३ ४ ५}दः (३) ॥ १ * ॥ [१]

॥ महासामराजम् ॥ ^{३ ४} द्वाउहोवा^{३ ४ ५}ञ्च । ^१ आक्रान्
^१ समुद्रा^{३ ४ ५}प्रा । ^{२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} यमे^{३ ४ ५}ञ्च । ^१ धर्मा^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४} जनयन्पजा
^१ इभू । ^{२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} वना^{३ ४ ५}स्या । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} गोपा^{३ ४ ५}ञ्च ॥ (१) ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} वृषापवित्रे^{३ ४ ५}ञ्चा ।
^१ भिसा^{३ ४ ५}ञ्चो । ^{२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} अव्या^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} बुद्धलोमो^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} बुधे
^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} सू^{३ ४ ५}वा । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} गोअद्रा^{३ ४ ५}ञ्च ॥ (१) ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} मत्सिवायू^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} धृये
^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} रा^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} सेना^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} मत्सिमित्रा^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} रुणापू^{३ ४ ५}ञ्चा
^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} ३ । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} माना^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} मत्सिगर्दी^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} रुतम्मा^{३ ४ ५}ञ्चो ।
^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} देवान्^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} मत्सियावा^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} थिवीदे^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} सो
^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} मा^{३ ४ ५}ञ्च ॥ (१) ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} महत्तलोमो^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} हिषा^{३ ४ ५}ञ्च । ^{३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२} कारा

^{१ १ १ १} २३४५ । ^{१ २} अपांयङ्गभीश्चा । ^{५ १} वृणीश्ताश्च । ^४ देवारश्च ^{२ १ १ १ १ १} ४५ पुन ।

^{१ २} अदधादिन्द्रे ^{५ १} शपा । ^{२ ५} वमाश्नाश्च । ^{१ २ ३ १ १ १ १} अोजारश्च ^{१ २} ४५ः । ^{१ २} चा

^{१ २} उहोवाश्चायि । ^{५ १} अजनयत्स्वरौ । ^{१ २} येज्योश्च ^४ तीश्च । ^१ इ

^{१ १ १} न्दाश्च ^{१ १ १} उवाश्च ^{१ १ १} ४५ (३) ॥ ५ * ॥ [२]

॥ वैश्वज्योतिषोत्तरम् ॥ ^{१ २} चाउहोवाश्चायि । ^२ अक्रा

^{२ ३ ४} न्त्समुद्रः ^१ प्रथमे ^२ ३४ ^५ विधर्मान् । ^५ जनयन्प्रजाभुवना ^५ ३४ ^५ इत्य

^{१ २ ५ २} गोपाः । ^{१ २} वृषापवित्रे ^५ अधिसाश्च ^{१ २ ३ ५} ४३ नो ^२ अव्यायि । ^२ बृहतसो

^{१ २ ३} मोवावृधे ^{१ २ ३ ५} सुवाश्च ^{४ २} ४३ नो ^१ अद्रायि । ^१ नोआपुद्राउ ॥ (१) मत्सि

^१ वायुमिष्टयेराश्च ^{१ २ ३ ५} ४३ ध ^२ तेनः । ^१ मत्सिमित्राव ^{१ २ ३ ५} रुणापूश्च ^{१ २ ३ ५} ४ ^{१ २ ३ ५} इयमा

^५ नः । ^{१ २ ३ ५} मत्सिश्च ^{१ २ ३ ५} हिमा ^{१ २ ३ ५} रुतम्माश्च ^{१ २ ३ ५} ४३ ^{१ २ ३ ५} त्सिद्वान् । ^{१ २ ३ ५} मत्सिद्यावा

^१ पृथिवीदे ^{१ २ ३ ५} ३४ ^५ इवसोम । ^१ वसोपुमाउ ॥ (२) ^{१ २ ३ ५} महत्तत्सोमो

^{१ २ ३ ५} महिषाश्च ^{१ २ ३ ५} ४३ ^{१ २ ३ ५} अकारम् । ^{१ २ ३ ५} अपांयङ्गभीश्च ^{१ २ ३ ५} वृणीश्च ^{१ २ ३ ५} ४३ ^{१ २ ३ ५} तदेवान् ।

^{१ २ २ २ २ २ ५ २ २ २ २}
अदधादिन्द्रे पवमा ३ ४ ३ नओजाः । ह्राउहोवाह्रायि ।

^{२ २ २ ३ ५ ४}
अजनयत्स्वर्य्यो ज्यो ३ ४ ३ तिरिन्दुः । तिरा ५ यिन्दाउ ।

वा(३) ॥ ८ * ॥ [३]

^{१ १ २ १ २ २}
॥ वात्सप्रम् ॥ होईर । ३ । अक्रान्तसमुद्रः प्रथ । मे

^{१ १ १ १ २ १ २}
विधाम्मारन् । धाम्मारन् । धाम्मारन् । जनयन्प्रजा

^{२ १ १ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २}
भुव । नस्यगोपाः । गोपाः । वृषापवित्र अधिसा ।

^{१ २ १ १ २ १ २ १ २}
नोआव्यारयि । आव्यारयि । आव्यारयि । बृहत्सो

^{२ १ २ १ २ १ २ १ २}
मोवावृधेसुवा । नोआद्रारयि । आद्रारयि । आद्रा

^{१ २ १ १ १ २ १ १ १}
रयि ॥ (१) मत्सिवायुमिष्टये । राधसेनारः । सेनार ।

^{१ १ २ १ २ १ २ १ २}
सेनारः । मत्सिमित्रावरुणा । पूयमानारः । माना

^{१ १ २ १ २ १ २ १ २}
रः । मानारः । मत्सिशर्डीमास्तम् । मत्सिदेवार

^{१ १ २ १ २ १ २ १ २}
न् । देवारन् । देवारन् । मत्सिद्यावापृथिवी । देव

^१सोमा^२२ । ^१सोमा^२२ । ^१सोमा^२२ ॥ (२) ^{२१}महत्त^{२२}सोमोम
^१हि । ^१षश्च^१कारा^२२ । ^१कारा^२२ । ^१कारा^२२ । ^{२२}अपाय^२द्ग
^२र्भो^२अवृ^१ । ^२णीत^१दायिवा^२२न् । ^१दायिवा^२२न् । ^१दायिवा
^१२न् । ^१अद^{२२}धादि^{२२}न्द्रे^{२२}पव । ^{२२}मान^१ओजा^२२ः । ^१ओजा^२२ः ।
^१ओजा^२२ः । ^१अजन^२यत्सृ^{२२}र्य्ये^{२२}ज्यो । ^{२१}तिरायि^२न्दू^२२ः । ^१आ
^१यि^२न्दू^२२ः । ^१आयि^२न्दू^२२ः । ^१हो^२ई^२२ । ^२२ । ^१हो^२या^२२ । ^२वा
^{५२}२३४^२ओ^२हो^२वा । ^{३११२१}ई^२२३४^२५ (३) ॥ ६ * ॥ [४] १

अथैषदेवइति दशच्च द्वितीयं सूक्तम्

तत्र प्रथमा ।

^{२२२५२}एष^{२२}देवो^{२१}अमर्त्यः^{२१}पर्ण^{२१}वैरि^{२१}वदीयते ।

^{२१२}अभि^{२२}द्रोणा^{२२}न्यासदम् ॥ १ † ॥

“देवः” द्योतमानः “अमर्त्यः” मरण-रहितः “एषः” सोमः
 “द्रोणानि” द्रोणकलशान् “अभि” लक्ष्य “आसदम्” आसत्तम्

* ऊ० मा० २३ प्र० १ अ० २ सू० १ ।

† ऊ० वे० ६, ७, १०, १ ।

आसदनार्थम् “पर्णवीरिव” * यथा पक्षी तथा वेगेन “दीयते”
गच्छति ॥

“दीयते”-“दीयति”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ १ १ २ २ २ २ २ २ २ २
एषविप्रैरभिष्टुतोपोदेवोविगाहते ।

२ ३ १ २ ३ १ २
दधद्रत्नानिदापुषे ॥ २ ॥

“विप्रैः” मेधाविभिः स्तोत्रभिः “अभिष्टुतः” आभिसुख्येन
स्तुतः “देवः” द्योतमानः “एषः” सोमः “दापुषे” हविषां
प्रदात्रे यजमानाय “रत्नानि” रमणीयानि धनानि “दधत्”
धारयत् प्रयच्छत् । “अपः” वसतीवरीः “वि गाहते” प्र-
विशति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

७ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २
एषविश्वानिवार्यापूरोयन्निवसत्वभिः ।

१ २
पवमानःसिषासति ॥ ३ ॥

* ‘पर्णवीरिव—पर्णवानिव, पूतिका अर्पणवान् भवति, तथाप्येके अनिवार्य-
निष्कानि तस्य अभिष्टुतार्थं पर्णवन् सोम’—इत्यादि वि० ।

† अ० वे० ६, ७, १०, १ ।

‡ अ० वे० ६, ७, १० ३ ।

“पवमानः” पूयमानः “शूरः” वीरः “एषः” सोमः
 “विश्वानि” सर्वाणि “वार्या” वरणीयानि धनानि* “सत्वभिः”
 बलैः “यन्ति च” गच्छन्ति च “सिषासति” अस्मदर्थं सम्भक्तु-
 मिच्छति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ १ १ १ १ ३ १ १
 एषदेवोरथर्यतिपवमानोदिशस्यति ।

३ १ १ ३ १
 आविष्कृणोतिवग्वनुम् ॥ ४ † ॥

“पवमानः” चरन्नेव सोमो “देवः” “रथर्यति” अस्मदीयं
 यागं प्रत्यागमनाय रथं कामयते‡ ॥

“दिशस्यति”-“विशस्यति”—इति पाठौ ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

३ १ १ १ १ ३ १ १ ३ १ १
 एषदेवोविपन्युभिःपवमानकृतायुभिः ।

१ ३ १ १
 हरिर्वाजायमृज्यते ॥ ५ ¶ ॥

* ‘वार्या’—उदकानि—इति वि० ।

† सू० वे० ६, ७, २०, ४ ।

‡ ‘रथर्यति’—‘रथैर्याति’—इति वि० ।

¶ सू० वे० ६, ७, २०, ५ ।

“पवमानः” चरन् “एषः” “सोमः” “देवः” “विपन्युभिः”
स्तोत्रभिः “ऋतायुभिः” यज्ञ-कामैः सत्य-कामैर्वा* “हरिः”
अश्वइव “वाजाय” सङ्ग्रामार्थं “मृज्यते” स्तुतिभिरलङ्घियते ॥५॥

अथ षष्ठी ।

३२ ३ २ ३ २ ३ २ ३ २ २
एषदेवोविपाकृतोतिङ्करासिधावति ।

१२ ३ १ २
पवमानोअदाभ्यः ॥ ६ † ॥

“विपा” [—अङ्गुलिनामैतत् (निघ० २, ५, ८)] अङ्गुल्या “कृतः”
अभिषुतः “एषः” सोमः “देवः” “पवमानः” चरन् “अदाभ्यः”
केनाप्यहिंसितस्य सन् “ङ्करांसि” गतून् “वि धावति” हन्तुमभि-
गच्छति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी ।

३ २ ख० १ १ ३ ३ १ २ २ २ ३ १ २
एषदिवंविधावतितिरोरजासिधारया ।

१ २ ३ १ २
पवमानःकनिक्रदत् ॥ ७ ‡ ॥

“धारया” “पवमानः” चरन् “एषः” सोमः “कनिक्रदन्”
अभिषूयमाणः शब्दं कुर्वन् “रजांसि” लोकान् “तिरः” तिर-
स्कुर्वन् यज्ञात् “दिव” स्वर्गं प्रति “वि धावति” ॥ ७ ॥

* “ऋतायुभिः”—ऋतो यज्ञः, तं युञ्जन्ति ऋतायवः ऋत्विजः तैः—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ७, २१, १ ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, ११, २ ।

अथाष्टमी ।

३ २ ४ ३ १ २ ३ २ ३ ३ १ २
 एषदिव्यासरत्तिरोरजाः स्यसुतः ।

१ २ १ २
 पवमानः स्वध्वरः ॥ ८ * ॥

“पवमानः” ध्वरन् “एषः” सोमः “स्वध्वरः” सुयज्ञः
 “असुतः” केनाप्यहिंसितश्च सन् “रजांसि” लोकान्† “तिरः”
 तिरस्कुर्वन् यज्ञात् “दिवं” प्रति “व्यासरत्” विसरति गच्छति
 ॥ ८ ॥

अथ नवमी ।

३ २ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २
 एषप्रत्ने नजन्मना देवो देवेभ्यः सुतः ।

१ २ ३ १ २
 हरिः पवित्रे अर्षति ॥ ९ ‡ ॥

“हरिः” हरितवर्णः “देवः” द्योतमानः “एषः” सोमः
 “प्रत्नेन” पुराणेन “जन्मना” जननेन “देवेभ्यः” देवार्थं “सुतः”
 अभिषुतः सन् “पवित्रे” स्थातुम् “अर्षति” गच्छति ॥ ९ ॥

* सू० वे० ६, ७, ११, ३ ।

† ‘रजांसि’—यद्यी लोकालेषान् अधलान् धावति—इति वि० ।

‡ एष च १.९, १७, १ (१भा० १६१४०) = सू० वे० ६, ७, ११, ४ ।

अथ दशमी ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

एष उ स्य पुरुव्रतो जज्ञानो जनयन्निषः ।

१ १

३ २

धारयापवते सुतः ॥ १० * ॥ २

“एष उ स्यः” एष च स सोमः “पुरुव्रतः” बहुकर्मा “जज्ञानः” जायमान एव “इषः” अन्नानि “जनयन्” उत्पादयन् “सुतः” अभिषुतः “धारया” “पवते” क्षरति ॥ १० ॥ २

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य दशमं स्वाध्यायस्य

प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

अथ द्वितीये खण्डे—एषधियेत्यष्टर्चः* सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३ २ ३ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

एषधियायात्यप्याशूरोरथेभिराशुभिः ।

१ ३

१ २

३ २

गच्छन्निन्द्रस्यनिष्कृतम् ॥ १ ॥ ॥

* ऋ० वे० ६, ७, ११, ५ ।

† ‘उक्तो दशर्चः’—इति वि० ।

‡ ‘इदानीमष्टर्चः’ इदानीं षडृचा भवन्ति, सचानुत्तमः षडृचः, तृच उत्तमः—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ८, ४, १ ।

“एषः” सोमः “शूरः” विक्रान्तः “अण्व्या” अङ्गुल्या* अभि-
 षुतः “धिया” कर्मणा अतिगच्छति । कीदृशम् ? इति उच्यते
 —“इन्द्रस्य” “निष्कृतं” स्थानं स्वर्गाख्यं प्रति “आशुभिः” शीघ्र-
 गामिभिः “रथेभिः” रथैः “गच्छन्” इन्द्रेण रथेऽवस्थाप्य
 स्व-स्थान-नयनाङ्गुल्या अभिषूयमाणः सन् होम-द्वारा अग्निं
 गच्छतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ २ ३ २ १ ३ २ ३ १ २
 एषपुरुधियायतेबृहतेदेवतातये ।

२ ३ १ २ ३ १ २
 यत्रामृतासआशत ॥ २ १ ॥

“एषः” सोमः “पुरु” बहुलं, “धियायते” धियं कर्म इच्छति
 [धी-शब्दात् याकारोपजनः (७, १, ३८) । यद्वा द्वितीयार्थे तृतीया,
 (३, १, ८५) छान्दसद्यालुक्] । कस्मै ? “बृहते” महते “देवतातये”
 यन्नाय “यत्र” यस्मिन् यत्रे “अमृतासः” अमृताः देवाः “आशत”
 व्याप्नुवन्ति तदर्थम् ॥

“आशत” — “आसत” — इति पाठौ ॥ २ ॥

* ‘अण्व्या’ — सूक्ष्मतमया — इति वि० ।

† सू० वे० ६, ८, ५, २ ।

अथ तृतीया ।

३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
एतन्मृजन्तिमर्ज्यमुपद्रोणेधायवः ।

३ २ ३ १ २ २ २
प्रचक्राणममहीरिषः ॥ ३ * ॥

“आयवः” मनुष्याः ऋत्विजः “एतं” सोमं “मर्ज्यम्” “उप
मृजन्ति” निष्पीडयन्तीत्यर्थः । कुत्र ? “द्रोणेषु” द्रोणकलशेषु ।
कीदृशम् ? “महीः इषः” महान्धन्वानि[†] “प्रचक्राण” कुर्वाणं
प्रभूत-रस-स्त्राविणमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ २ ३ १ २ २ २ ३ २ ३ १ २ ३ २
एषहितोविनीयतेन्तःशुन्ध्यावतापथा ।

१ २ ३ २ ३ १ २
यदीतुञ्जन्तिभूर्णयः ॥ ४ † ॥

“एषः” सोमः “हितः” निहितः हविर्दाने “वि नीयते”
तस्मात् स्थानात् आहवनीयं प्रति “अन्तः” तयोर्मध्यदेशे “शुन्ध्या-
वता” शुद्धिमता “पथा” मार्गेण “यदि” यदा “तुञ्जन्ति” प्रय-
च्छन्ति देवेभ्यः “भूर्णयः” भरणशीलाः[‡] अध्वर्यादयः ; तदा
विनीयत इति समन्वयः ॥

“शुन्ध्यावता”-“शुभ्रावता”—इति पाठौ ॥ ४ ॥

* ऋ० वे० ६, ८, ५, ७ ।

† ‘इषः—धानाः, करम्भः, पुराडाशः’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ८, ५, ३ ।

§ ‘भूर्णयः—भरणशीलाः’—इति वि० ।

अथ पञ्चमी ।

५२३ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

२३ १ २ १२
पतिःसिन्धूनाभवन् ॥ ५ ॥

“एषः” सोमः “रुक्मिभिः” अध्वर्यादिभिः। सह “रूयते” गच्छति। कौट्ट्य एषः ? “वाजी” देववान् “शुक्लेभिः दौमैः अंशुभिर्विशिष्टः [अथवा रुक्मिभिरित्येतदप्यंशु-विशेषणम्] “सिन्धूनां” स्वर्द्धमानानां रसानां “पतिः” “भवत्” नीयतइति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

२१८ १२ ३१ २९ ६ ९ ३२ १९
एषष्टङ्गाणिदोधुवन्निशीतयूथ्योऽबुध्रा ।

३ १८ २८ ३१ ९
नृमणादधानश्रीजसा ॥ ३ ॐ ॥

“एषः” सोमः “शृङ्गाणि” ॥ शृङ्गवदुन्नतानां शून् अभिषव-
काले “दोषुवत्” धुनोति “यूथः” यूथार्हो यूथपतिः “हषा”
हृषभः यथा “शिशोति” तीक्ष्णे शृङ्गे धुनोति तद्वत् । कौटुम्भः ?
“ओजसा” बलेन “वृम्णा” वृम्णानि धनानि “इधानः” अस्त्र-
द्वयं धारयन् ॥ ६ ॥

* सू. वे. ६, ८, ५, ५ ।

† 'कृष्णिभिः—कुर्यादृक्षेत्कृष्णिभिः'—इति वि० । वस्तुतो दृक्षो यजमानः,
तदाह कात्यायनः—“कृष्ण भवः पदं कुर्यात् स्वयोरिति (१५, ५, १६)”—इत्याद्यनु-
सम्भेयम् ।

† कृ० वि० ६, ८, ५, ४ ।

१ 'वज्रवचनं दिव्यवचनस्य स्थाने द्रष्टव्यम् शृङ्गे'—इति वि० ।

अथ सप्तमी ।

२ १ २ २ २ १ २ २ १ २ २
एषवसूनिपिब्दनः परुषाययिवा अति ।

२ २ १ २
अवशादेषु गच्छति ॥ ७ * ॥

“वसूनि” आच्छादकानि रक्षांसि “पिब्दनः” पीडयन्[†]
“एषः” सोमः “परुषा” पर्वणा “अति” अतिक्रम्य “ययिवान्”
गच्छन् “शादेषु” शातनीयेषु रक्षःसु “अव गच्छति”[‡] ॥

“पिब्दनः”—“पिब्दना”—इति पाठौ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी ।

३ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ २ ३ १ २
एषमुत्पन्दशक्षिपो हरिर्हिन्यन्ति पातवे ।

३ ३ ३ १ २
स्वायुधमादिन्तमम् ॥ ८ ॥ ३

“हरिः” हरितवर्णं “त्यं” तम् “एतम्” एतमेव[§] सोमं
“दश क्षिपः” दश-सङ्ख्याका अङ्गुलयः ॥ “पातवे” गमनाय^{**}

* ऋ० वे० ६, ८, ५, ६ ।

† ‘पिब्दनः—पिबमानः, सोमलक्षणां’—इति वि० ।

‡ ‘बलात्कारेण’—इति वि० ।

¶ ऋ० वे० ६, ८, ५, ८ ।

§ ‘उ—इति पदपूर्णे’—इति वि० ।

॥ ‘दशक्षिपः—सर्वसमर्था अङ्गुल्यः’—इति वि० ।

** ‘पातवे—प्रापयार्थे’—इति वि० ।

“हिन्वन्ति” प्रेरयन्ति । कीदृशमेतन् ? “स्वायुधं” शोभनायुधं*
 “मदिन्तमं” मादयितव्यं रत्नोहनन-प्रदर्शनाय स्वायुध-शब्द-
 अवणम् ॥

“हरिंहिन्वन्तियातवे”-“सृजन्तिसप्तधीतयः”—इति पाठौ

॥ ८ ॥ ३

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायनस्य दशमस्याध्यायस्य
 द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथ तृतीय-खण्डे --

एषउस्येति षडृचं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३ २ १ २ ३ ३ २ ३ ३ १ १

एषउस्यवृषारथोव्यावारेभिरव्यत ।

२ ३ १ २ ३ १ १

गच्छन्वाज्सहस्रिणम् ॥ १ ॥ १ ॥

“स्यः” सः प्रसिद्धः “एषः” अभिषुतः सोमः “वृषा” वर्षिता
 “रथः” रंहण-स्वभावः “अव्यावारेभिः” अधेर्वालैः दशाणवित्रेण
 “अव्यत” द्रोणकलशं प्रति गच्छति “वाजम्” अश्वम् “सहस्रिणं”

* ‘स्वायुधं—शोभनैर्यज्ञायुधैर्युक्तम् अथवा परश-पाश-प्रभृतिभिः’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ८, २८, १ ।

सहस्र-सङ्ख्याकं यजमानाय प्रदातुं “गच्छन्” द्रोणकलशं प्रवि-
शन्नय्यतेत्यर्थः* ॥

“अव्यावारेभिरव्यत”-“अव्योवारेभिरर्षति”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३२ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
एतन्वितस्य योषणो ह रिच्छिन्वन्त्यद्रिभिः ।

२ १ १ २ ३ १ २
इन्द्रमिन्द्राय पीतये ॥ २ ॥

“एतम्” “इन्दु” “हरि” हरितवर्णं सोमं “वितस्य”
एतन्नामकस्य ऋषेः “योषणः” अङ्गुल्यः† “अद्रिभिः” अभि-
षव-पाणयैः “छिन्वन्ति” प्रेरयन्ति । किमर्थम् ? “इन्द्राय”
इन्द्रस्य “पीतये” पानाय ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३१ २२ ३ २ ३ १३ ३ १ २
एषस्य मानुषीष्ठाश्वे नोनविक्षुसीदति ।

१ २ ३ २३ ३ १ २
गच्छञ्जारोनयोषितम् ॥ ३ ॥

“स्यः” सः “एषः” सोमः “मानुषीषु” “विक्षु” प्रजासु
“श्वेनो न” श्वेनइव शीघ्रमागम्य यजमानरूपासु अनुग्रहेण “आ”

* अथ ऋषि ‘उ’—इति पदपूरणः—इति वि० ।

† ऋ० वे० १, ८, २२, ३—६, ८, २८, २ ।

‡ ‘योषणः’—ऋत्विजः—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ८, २८, ४ ।

आगत्य “सीदति” । पुनः कइव ? “योषितं” “गच्छन्” अभि-
गच्छन् “जारी न” जार इव [स यथा सङ्केततः तस्याः काम-पूर-
णीय-गूढ-गतिः तद्वदित्यर्थः] ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ २ ७ ३ १ २ २ ३ १ २ २ २
एषस्यमद्योरसोवचष्टे दिवःशिष्टुः ।

२ ७ ३ २ ३ १ २
यइन्दुर्वारमाविशत् ॥ ४ * ॥

“स्यः” सः “एषः” “मद्यः” मद-निमित्तः “रसः” “अवचष्टे”
सर्वमेव पश्यति “दिवः शिष्टुः” द्युलोकस्य पुत्रः [तत्त्वोत्पन्नत्वात्
पुत्रत्वमस्यै] । “यः” “इन्दुः” दीप्तः सोमः “वारं” दशापवित्रम्
“आविशत्” आविशति स एष इति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

३ २ ७ ३ १ २ ३ १ २ २ २ ३ २
एषस्यपीतये सुतोहरिरर्षतिधर्णसिः ।

२ ३ १ २ ३ २ ३ २
क्रन्दन्थोनिमभिप्रियम् ॥ ५ † ॥

“एषः” “स्यः” सः सोमः “पीतये” पानाय “सुतः” अभिषुतः
“हरिः” हरितवर्णः “प्रिय” ना स्व-प्रियभूतं “योनिं” स्थानं
द्रोणकलशं “क्रन्दन्” शब्दयन् “अभ्यर्षति” अभिगच्छति ॥ ५ ॥

* ‘अवचष्टे—अवचरति, दिवः—द्युलोकात्, शिष्टुः—शंसनीयः’—इति वि० ।

† ५० वे० ६, ८, १८, ५ ।

‡ ‘अभिप्रियम्—अभिरूपम्’—इति वि० ।

अथ षष्ठी ।

३१७ ३१३ १२ ३१२ ३११
इतम्य^२हरितोदशममृज्यन्ते^३अपस्युवः ।

२ ३१२ ३१२
याभिर्मदायप्रुम्भते ॥ ६ * ॥ ४

“एतं” “त्वं” तं सीमम् अध्वर्योः “दश” “हरितः” हरण-
स्वभावाः अङ्गुल्यः “अपस्युवः” कर्मच्छवः सत्यः “मृज्यन्ते”
शोधयन्ति । “याभिः” अङ्गुलिभिरिन्द्रस्य “मदाय” “प्रुम्भते”
दीप्यते शोधयतइत्यर्थः ; तमेतमिति सम्बन्धः ॥ ७ ॥ ४

इति सामवेदार्णप्रकाशे उत्तरायणस्य दशमस्याध्यायस्य
तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थ-खण्डे —

एषवाजीइति षडृचं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३१३ १ ३ १२ २२ ३१२ २२ ३१ २
एषवाजीहितो नृभिः विश्वविन्मनसस्पतिः ।

२ ३ ३ ३ १ २
अव्यंवारं विधावति ॥ १ + ॥

“एषः” सोमः, “वाजी” वेजन-शीलः, “हितः” अध्वर्युणा पात्रे निहितः धृतः, “विश्ववित्” सर्वज्ञः, “मनसः” स्तोत्रस्य “पतिः” स्वामी [अथवा सोमस्य मनोऽभिमानित्वात् मनसः स्वामित्वम्, “चन्द्रमा मनो भूत्वा हृदयं वा विशत्”—इति श्रुतेः ; तादृशोऽसौ] “अव्यं वारं” अवि-सम्बन्धिनं वासं दशापवित्वं “वि धावति” विविधं गच्छति ॥

“अव्यम्”-“अव्ये”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३२३१२ ३१ २ ३१३ १२

एषपवित्रेअक्षरत्सोमोदेवेभ्यःसुतः ।

२ ३ १ २ ३२

विश्वाधामान्याविशन् ॥ २ * ॥

“एषः” सोमः “देवेभ्यः” देवार्थं “सुतः” अभिषुतः सन् पवित्रे “अक्षरन्” स्रवन् “विश्वा” सर्वाणि “धामानि” देव-शरीराणि “आ विशन्” प्रविशन् प्रवेष्टुमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३२३१ २ ३२ ३१ ३१२

एषदेवःशुभायतेधियोनावमर्त्यः ।

३ १ २ ३ १ २

वृत्रहादेववीतमः ॥ ३ † ॥

“एषः” सोमः “देवः” “शुभायते”* । कुत्र ? “अधियोनौ” स्त्रीये स्थाने† । कौटुशएषः ? “अमर्त्यः” अमरणाधर्मा “हवहा” शत्रु-हन्ता “देववीतमः” अतिशयेन देवानां कामयिता‡ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

२२७ १ १ २ २१ २ २ १ १ ३ २
एषवृषाकनिक्रदद्दशभिर्जामिभिर्यतः ।

२ १ २२
अभिद्रोणानिधावति ॥ ४ ण ॥

“वृषा” कामानां वर्षिता “एषः” सोमः “कनिक्रदत्” शब्दं कुर्वन् “दशभिः” “जामिभिः” अङ्गुलिभिः “यतः” धृतः§ “द्रोणाणि” द्रुममयानि पात्राणि “अभि धावति” अभिगच्छति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

२१ २२ २१ २ १ १ १ १ २
एषसूर्यमरोचयत्यवमानोअधिद्यवि ।

२१ १ २ १२ २२
पवित्रे मत्सरोमदः ॥ ५ ॥

* ‘शुभायते—शुभं करोति’—इति वि० ।

† ‘अधियोनौ—योगिद्रोणकलशः’—इति वि० ।

‡ ‘देववीतमः—देवानां भक्षतमः, अथवा’—इत्यादि वि० ।

§ ऋ० वे० १, ८, १८, ४ ।

§ ‘जामिभिः—जामयो भगिन्यः अङ्गुल्यः तामिभतः संयतः वद इत्यर्थः—इति सि० ।

॥ ऋ० वे० १, ८, १८, ५ ।

“ववमानः” पूयमानः “एषः” सोमः “अधि ऋवि” व्युत्थोके
स्थितं “सूर्य” “रोचयत्” रोचयति । कौटुम्भः ? “पवित्रे”
स्वयं दशापवित्रे स्थितः, “मत्सरः” मदहेतुं प्राप्तः, “मदः”
दृष्टः ॥

“अधिवि । पवित्रेमत्सरोमदः”—“विचर्षणि । विष्णा
धामानिविष्णवित्”—इति पाठौ ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

११ १२ ३१२ ३१२
एषसूर्य्येषहासतेसंवसानोविवस्वता ।

११२१२ १२
पतिर्वाचोअदाभ्यः ॥ ६ * ॥ ५

“एषः” सोमः “संवसानः” सर्वमप्याच्छादयन् “विवस्वता”
दीप्तिमता† “सूर्य्य” “हासते” परित्यज्यते पवित्र इति शेषः ।
कौटुम्भः ? “वाचः” स्तुति-लक्षणायाः “पतिः” पालकः स्वामी
वा‡ “अदाभ्यः” केनाप्यहिंस्रः ॥ ६ ॥ ५

इति सामवेदार्चप्रकाशे उत्तरायणस्य दशमस्राध्यायस्य
चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

* सू० वे० ६, ८, १७, ५ ।

† ‘विवस्वता—लक्ष्मीमेव ज्ञेयता’—इति वि० ।

‡ ‘पतिर्वाचः—लौकिकाः वेदिकाश्च, तासां स्वामी’—इति वि० ।

अथ पञ्चम-खण्डे —

एषकविरिति षडृचं सूक्तम्,—

तत्र प्रथमा ।

३ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २ २

एषकविरभिष्टुतः पवित्रे अधितोशत ।

३ १ ३ ३ १ २

पुनानोघ्नन्नपदिषः ॥ १ * ॥

“एषः” सोमः “कविः” मेधावी “अभिष्टुतः” अभितः[†]स्तुतः[†]
 “पवित्रे अधि” दशापवित्रे अधि दशापवित्रमतीत्य “तोशते”
 [यद्यपि तोशतिर्बन्धकर्मा तथाहि हनने गति-सङ्गावात् अत्र
 गतिमात्रे वर्त्तते] गच्छतीत्यर्थः[‡] [अथवा “पवित्रे अधि”
 क्षणाजिने “तोशते” हन्यते पीड्यत इत्यर्थः] किङ्कुर्वन् ?
 “पुनानः” पूयमानः “दिषः” शत्रून् “अपघ्नन्” अपगमयन् ॥
 “दिषः”-“स्त्रिधः”—इति पाठो ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

एषइन्द्रायवायवे स्वर्जित्यरिषिच्यते ।

३ १ २ ३ १ २

पवित्रेदक्षसाधनः ॥ २ ॥

* ऋ० वे० ६, ८, १०, १ ।

† ‘लोवश्चस्त्रैः’—इति वि० ।

‡ ‘तोशते—गुह्यो दीप्तो दीप्यते’—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ८, १०, १ ।

“एषः” सोमः “स्वर्जित्” स्वर्गस्य सर्वस्य वा जेता “इन्द्राय”
 “वायवे” च “पवित्रे” “परिषिच्यते” परिस्त्राय्यते । कीदृशएषः ?
 “दक्षसाधनः” बलकारी ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३१७ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ २ २ ३ २
 एषनृभिर्विनीयतेदिवोमूर्धावुषासुतः ।

२ ३ १ २ ३ २
 सोमोवनेषुविश्ववित् ॥ ३ * ॥

“एषः” सोमः “नृभिः” कर्म-नेतृभिः ऋत्विग्भिः “विनी-
 यते” विविधं नीयते । कीदृशः ? “दिवः” व्युत्थितस्य “मूर्धा”
 शिरोवत् प्रधानभूतः “उषा” अभिमत-वर्षकः “सुतः” अभिषुतः ।
 कुत्र नीयते ? “वनेषु” वननीयेषु पात्रेषु वन-सम्भूत-द्रुम-विका-
 रेषु वा पात्रेषु† “विश्ववित्” सर्वज्ञ एष इति समन्वयः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३१३ १ २ ३ १ २ ३ २
 एषगव्युरचिक्रदत्पवमानोद्विरण्ययुः ।

१ २ ३ १ २ २ २
 इन्दुःसत्राजिदास्तृतः ॥ ४ ‡ ॥

“एषः” सोमः “पवमानः” पूयमानः “अचिक्रदत्” शब्दं
 करोति । कथम्भूतः सन् ? “गव्युः” अस्माकं गा इच्छन्

* ऋ० वे० ६, ८, १७, ३ ।

† ‘वनेषु—उदकेषु’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ८, १७, ४ ।

१० अ० १४० १४० ५६]

उत्तरार्द्धिकः ।

२८८

“हिरण्ययुः” हिरण्यानीच्छन् “इन्दुः” दीप्तः सन्, “सत्ताजित्”
महतः शत्रोरसुरादेर्जेता, * “अस्तृतः” स्वयमन्यैरहिंस्यश्च
सन् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

३२ ३१ २२

३१ २३ २१ २

एषः पुनश्चापसिध्यददन्तरिक्षे वृषाहरिः ।

३ १४ ३ २ ३२

पुनानइन्दुरिन्द्रमा ॥ ५ ॥

“शुष्मी” बलवान् सोमः “अन्तरिक्षे” दशापवित्रे “असिष्य-
दत्” स्यन्दतेऽः । कौटुषण्यः ? “वृषा” वर्षकः, “हरिः”
हरितवर्णः, “पुनानः” पूयमानः, “इन्दुः” दीप्तः, स एव “इन्द्रम्”
इन्द्रश्चापि ; गच्छतीति शेषः । “आ”—इति चार्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

३२ ३१ २३ १२

३१ २

एषः पुनश्चापदाभ्यः सोमः पुनानो अर्षति ।

३ १२ ३२

देवावीरघशस्रहा ॥ ६ ॥

“एषः” सोमः “शुष्मी” बलवान् “अदाभ्यः” अदम्बनीयः
अहिंसनीयः “पुनानः” पूयमानः “अर्षति” गच्छति “देवावीः”

* ‘सत्ताजित्—सहसा जेता अथवा सत्ताजित्—सदाजित्’—इति वि० ।

† अ० वे० ६, ८, १७, ६ ।

‡ ‘असिष्यदत्—सीदति’—इति वि० ।

§ ‘आ—आवृत्त्यर्थः’—इति वि० ।

॥ अ० वे० ६, ८, १८, ६ ।

(३७)

देवानामविता* “अघशंसहा” अघान् शंसन्तीत्यघशंसाः तेषां
वा हन्ता† ॥ ६ ॥ ६

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य दशमस्याध्यायस्य

पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठे खण्डे—

सप्तःपीतयेइति षडृचं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

२ ३ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

ससुतःपीतयेवृषासोमःपवित्रेअर्षति ।

२ १ २ २ २ ३ २

विघ्नन् रक्षांसि देवयुः ॥ १ ॥ ३ ॥

“सः” सोमः “पीतये” इन्द्रादिपानाय “सुतः” अभिषुतः
“वृषा” वर्षणः सन् “पवित्रे” “अर्षति” गच्छति । किङ्कुर्वन् ?
“रक्षांसि” “निघ्नन्” । “देवयुः” देवकामः । स इत्य-
न्वयः ॥ १ ॥

* ‘देवावीः—देवानां भक्षभूतः’—इति वि० ।

† ‘अघं पापं यः शंसति सः अघशंसः, तस्य हन्ता’—इति वि० ।

‡ सू० वे० ६, ८, २७, १ ।

अथ द्वितीया ।

१ २ १ २ ३ १ २ २ २ ३ २
सपवित्रे विचक्षणो हरि रर्षति धर्षसिः ।

३ २ ३ ३ १ २
अभियो निङ्क निङ्कदत् ॥ २ * ॥

“सः” सोमः “विचक्षणः” [पश्यति-कर्मैतत् (निघ० ३, ११, ३)] सर्वस्य द्रष्टा “हरिः” हरितवर्णः सोमः “धर्षसिः” सर्वस्य धारकः “पवित्रे” “अर्षति” गच्छति, पश्चात् “कनिङ्कदत्” शब्दं कुर्वन् “योनि” स्थानं द्रोणकलशम् “अभि” गच्छति † ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ १ १ २ ३ १ २ २ ३ १ २
सवाजीरोचनन्दिवः पवमानो विधावति ।

३ १ २ २ २ ३ १ २
रक्षोद्वावारमव्ययम् ॥ ३ ‡ ॥

“सः” “वाजी” वेजनवान् वा अश्व-स्थानीयः “दिवः” “रोचनं” रोचकः “पवमानः” पूयमानः “विधावति” । कीदृशः? “रक्षोद्वाः” रक्षसां हन्ता, “अव्ययं वारं” दशापवितम् अतीत्य विधावति विविधं गच्छति ॥

“रोचनं”-“रोचना”—इति पाठौ ॥ ३ ॥

* अ० वे० ६, ८, २७, २ ।

† अभ्युपसर्गदृष्ट्या क्रियापदादिति ।

‡ अ० वे० ६, ८, २७, ३ ।

§ ‘वाजी’-‘अश्ववान्’-इति वि० ।

अथ चतुर्थी ।

१ ३ १७ २ १ २ ३ १ २

सन्नितस्याधिसानविपवमानो अरोचयत् ।

३ १ ३ १ १ ३ २

जामिभिःसूर्यसह ॥ ४ * ॥

“सः” सोमः “न्नितस्य” महर्षेः “अधिसानवि” समुच्छिते यज्ञे [अधीति सप्तस्यर्थानुवादी] “पवमानः” पूयमानः “जामिभिः” प्रवृद्धैः वसुभूतैर्वा सुतेजोभिः ‡ “सह” सहितः सन् “सूर्यम्” “अरोचयत्” प्रकाशितवान् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ २ १ १ २ १ २ १ २ ३ १ १ २

सवृत्रहावृषासुतोवरिवोविददाभ्यः ।

२ ३ १ २

सोमोवाजमिवासरत् ॥ ५ † ॥

“सः” सोमः “वृत्रहा” शत्रूणां हन्ता “वृषा” वर्षकः “सुतः” अभिषुतः “वरिवोवित्” § यष्टुर्देनस्य लम्बकः “अदाभ्यः”

* ऋ० वे० ६, ८, २७, ४ ।

† ‘न्नितस्याधिसानवि—न्नितस्याधि, अधिसानवि भ्रुवे स्थाने’—इति वि० ।

‡ ‘जामिभिः—प्रगिनीभिः’—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ६, ८, २७, ५ ।

§ ‘वरिवोवित्’—इति वि० ।

१० अ० ६ ख० १ सू० ६] उत्तरार्चिकः ।

२८३

अन्यैरहिंसनीयः ; एवङ्गुणः सन् “वाजमिव” सङ्ग्रामाश्च इव *
“असरद्” गच्छति कलशम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
सदेवः कविर्नोषतोऽभिद्रोणानिधावति ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
इन्द्रिन्द्राय मंहयन् ॥ ६ ॥ ७

“सः” सोमः “देवः” “इन्द्रः” क्लियमानः “कविना” आक्रान्त-
प्रज्ञेनाध्युषणा † “उषितः” प्रेरितः ‡ सन् “द्रोणानि” द्रोण-
कलशान् § “अभि धावति” अभिगच्छति । किङ्कुर्वन्? “इन्द्राय”
इन्द्रं “मंहयन्” स्वकीय-रसेन पूजयन् ॥

“मंहयन्”—“मंहना”—इति पाठो ॥ ६ ॥ ७

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायनस्य दशमस्याध्यायस्य

षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

* ‘वाजम्—अग्रम्, इव असरत्’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ६, ८, २७, ६ ।

‡ ‘कविना—ब्रह्मणा’—इति वि० ।

§ ‘उषितः—क्षिप्तः’—इति वि० ।

॥ ‘द्रोणानि—द्रोण-कलश-सम्बन्धानि पात्राणि’—इति वि० ।

अथ सप्तम-खण्डे—

यःपावमान्नीरिति षडृचं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

यः पावमानो रधेत्यृषिभिः सम्भृतः रसम् ।

५३ ५३ ११ ५३ ११ ११

सर्वं सपुत्रमश्नाति स्वदितम्ना तरिष्यना ॥ १ * ॥

“यः” जनः “पावमानीः पवमान-देवताकाः ।” सर्वाञ्चः
तद्रूपं “ऋषिभिः” सूक्तद्रष्टृभिः मधुच्छन्दःप्रभृतिभिः “सम्भृतं”
सम्पादितं “रसं” वेदसारभूतं ३ पावमानं सूक्तसङ्घं यः “अ-
ध्वेति,” ॥ “सः” जनः “सर्वं” भोज्यजातं “पूतं” परिशुद्धमेव
“अग्राति” भक्षयति ४ कथमस्य पूतत्वम् ? तत्राह—स्वस्वा-
शनात् प्रागेव “मातरिखना” [मातरि अन्तरिक्षे खसितेति
मातरिख्या वायुः, स च पवित्रमेव] पवित्रेण वायुना “स्वदितं”
स्वादुकृतं परिपूतमेवान्नं पश्चात् स नरोऽग्राति ॥ १ ॥

* अ० वे० ७, ९, १८, ६।

† 'पावमान्यस्य सा सोमदेवतः ऋषः त्रिज्यपि प्रवक्ष्यानेषु, तासांमिष्टिः साम्प्रतं
ब्राह्मणायने—यः पावमानो रथेत्येति'—इति वि० ।

‡ 'इसं—यैर्यम्'—इति वि० ।

¶ 'यः श्रूयति तस्य किं फलं भवति? सर्वे स पूतम् अस्माति, यत् किञ्चित्
 खादति तत् पतं भवति'—इति वि०।

४ 'अध्ययनं ज्ञानं ध्यानाच्छब्दोद्देवतप्राप्तयैः सहितं परिष्कारं प्रयत्यते'—इतिवि० ।

अथ द्वितीया ।

३ २७ ४ १२ २२ ३ १ २ ३ १ २
पावमानीर्योऽध्येत्यपिभिःसम्भृतरसम् ।

२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ २ २ २ २
तस्मैसरस्वतीदुहेक्षीरर्षिर्मधूदकम् ॥ २ * ॥

“यः” ब्राह्मणः “पावमानीः” पवमान-देवताका ऋचः
“ऋषिभिः” मधुच्छन्दःप्रभृतिभिर्मन्त्रद्रष्टृभिः “सम्भृतं रसं” वेद-
सारं सूक्तसङ्गम् “अध्येति” अधीते, “तस्मै” पवमानाध्ययनं
कुर्वते जनाय “सरस्वती” सर्वत्र सरणवती वाग्देवता † “क्षीरं”
यन्न-साधनं पयः, “सर्पिः” तादृशं घृतं “मधु” मदकरम् “उदकं”
सोमं “दुहे” स्वयमेव दुग्धे यागादि-पर-वेदशास्त्रं विदं करो-
तीत्यर्थः ‡ [दुह प्रपूरणे (अदा० प०) कर्मकर्त्तरि “न दुह-
स्व-नमाम् (३, १, ८८)”—इत्यादिना यकः प्रतिषेधः, “लोपस्त
आत्मनेपदेषु (७, १, ४१)”—इति त-लोपः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ ३ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
पावमानीःस्वस्त्ययनीःसुदुघाहिघृतश्रुतः ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २
ऋषिभिसम्भृतासोब्राह्मणेष्वमृतं हितम् ॥ ३ ॥

* ऋ० वे० ७, १, १८, ७ ।

† ‘सरस्वती—वासुपा’—इति वि० ।

‡ ‘क्षीरं, सर्पिः, मधु, उदकम्—एतानि रसवन्ति द्रव्याणि तस्य सम्पद्यन्ते’—
इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ७, १, ५, १ ।

थाः पावमान्य ऋचः ताः “स्वस्त्ययनीः” जेम-प्रापिकाः “सु-
दुवाः” सुष्ठु फलं दुहानाः “घृतश्रुतः” * [घृतं श्रुतन्ति चार-
यन्तीति घृतश्रुतः ईदृग्भूताः] अस्माननुगृह्णात्विति शेषः ।
“ऋषिभिः” मन्त्र-दर्शिभिर्मुनिभिः “रक्षः” फलसारः “सम्भृतः”
अस्मासु सम्पादितः “ब्राह्मणेषु” ब्रह्माणो मन्त्राः तत्पाठकाः
ब्राह्मणाः, तेष्वस्मासु † “अमृतम्” अविनाश-बलं “हितं”
सम्पादितम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

३ १ २ ३ २ ३ १ २ २ ३ २
पावमानीर्द्धन्तु न इमं लोकमथो अमुम् ।

४ ३ १ २ १ २ ३ २ ३ १ २
कामान्समर्द्धयन्तु तो देवीर्देवैः समाहृताः ॥ ४ ‡ ॥

“देवैः” इन्द्रादिभिः “समाहृताः” सम्पादिताः “पावमानीः
देवोः” पवमान-मन्त्राभिमानिनो देव्यः “नः” अस्माकम् “इमम्”
ईदृग्भूतं “लोकं” भूलोकम् “अथो” अपि च “अमु” स्वर्ग-
लोकं “दधन्तु” प्रयच्छन्तु । तत्रत्यान् “कामान्” च “नः”
अस्मादर्थं “समर्द्धयन्तु” समृद्धान् कुर्वन्तु ॥ ४ ॥

* ‘घृतश्रुतः’—घृतश्राविणः, अथवा घृतमुदकं तत् श्रुन्ति, कामवशीं यज्ञान्यो
भवन्ति—इति वि० ।

† ‘ब्राह्मणेषु’—अधिकारश्रुतेषु—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ७, १, ५, १ ।

अथ पञ्चमी ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
येन देवाः पवित्रेणात्मानम्युनते सदा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
तेन सहस्रधारेण पावमानीः पुनन्तु नः ॥ ५ * ॥

“देवाः” इन्द्राद्याः “येन” पवित्रेण शुद्धि-साधनेन “सदा”
“आत्मानं” स्व-देहं पुनते शोधयन्ति, “सहस्रधारेण” सहस्रावा-
न्तर-भेद-युक्तेन “तेन” साधनेन “पावमानीः” पावमान्य ऋचः
“नः” अस्मान् “पुनन्तु” ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २ १ २
पावमानीः स्वस्त्ययनीस्ताभिर्गच्छति नानन्दनम् ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
पुण्यांश्च भक्षान् भक्षयत्यमृतत्वञ्च गच्छति ॥ ६† ॥ ८

“पावमानीः” पवमानः पावकः पूयमानो वा सोमः, तत्सम्ब-
न्धिन्यस्ते देवताका ऋचः पावमान्यस्ताः “स्वस्त्ययनीः” स्वस्तीत्य-
विनाश-नाम, तथाविध-फलस्य प्रापयित्राः, “ताभिः” उक्त-लक्ष-
णाभिः पावमानीभिः, तत्प्राप्तेन स्तोता “नानन्दनं” ‡ नन्द-

* ऋ० वे० ७, २, ५, ३ ।

† ऋ० वे० ७, २, ५, १६ ।

‡ ‘नानन्दनं—पुत्र-वस्तु-घन-धान्यादिभिः’—इति वि० ।

यति सुकृतिन इति नन्दनः स्वर्गः स एव नान्दनः [स्वार्थिकस्त-
द्वित-प्रत्ययः] तम् “गच्छति” प्राप्नोति । किञ्चेह लोके
‘यान्’* सुकृत-सम्पादितान् “भक्षान्” भक्षणीयान् भोगान्
अन्न-पानादि-लक्षणान् “च” भक्षयति । किञ्च “अमृतत्वं च
गच्छति” अमृतत्वं नाम सीमन्तञ्च प्राप्नोति ॥ ६ ॥ ८

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य दशमस्याध्यायस्य

सप्तमः खण्डः † ॥ ७ ॥

अथाष्टमे खण्डे ‡—

अगन्धेति-लृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१२ ३१८ १२३ १२ ३

अगन्ममहानमसायविष्ठ

२ ३ २ ४ १ २ ३ १ २ ३ २

योदीदायसमिद्धः खेदुरोणे ।

* ‘पुष्पान्—मन्त्रपूतान् अथवा धानाः करकः पुरोडाशः प्रतीवापः प्रथस्येति
अथवा * * *)—इति वि० ।

† ‘उक्ताः पावसान्यः, उक्तञ्च बहिष्यमानं, नवमस्याङ्कः—इति वि० ।

‡ ‘इदानीमाज्यानि भवन्ति’—इति वि० ।

१ १ २ १ १ २ ३ १ ३ १
चित्रभानुर्दसी अन्तरुवी

२ ३ १ २ १ १ २
स्वाङ्गतं विश्वतः प्रत्यच्चम् ॥ १ * ॥

“यः” अग्निः “स्वे दुरोणे” आहवनीयाख्ये स्वे स्थाने
“समिद्धः” काष्ठैः सम्यग्दीप्तः सन् “दीदाय” दीप्यते, तमिमं
“यविष्ठ” युवतमम् “ऊवी” विस्तीर्णयोः “रोदसी” रोदस्थोः
द्यावा-पृथिव्योः “अन्तः” मध्ये अन्तरिक्षे “चित्रभानु” चित्रकालं
“स्वाङ्गतं” सुष्ठु आङ्गतिभिर्हुतं सन्तं “विश्वतः” सर्वतः “प्रत्यच्चं”
प्रतिगच्छन्तमग्निं “महा” महता “नमसा” नमस्कारेण
“अगस्त्य” वयमुपगच्छामः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ १ २ २ ३ १ २ ३ २
समङ्गा विश्वादुरितानि साक्षा

३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
नग्निष्टवेदमआजातवेदाः ।

१ २ ३ १ २ ३ २
सनोरक्षिषद् रितादवद्या

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
दस्मान्गृणतउतनीमघोनः ॥ २ † ॥

यः “अग्निः” “मङ्गा” महत्वेन “विश्वानि” विश्वानि “दुरिता”
दुरितानि “साह्वान्” अभिभवन् “जातवेदाः” जात-धनः जात-
प्रज्ञो वा “दमे” यज्ञगृहे “स्तवे” अस्माभिः स्तूयते, “सः” अग्निः
“गृणतः” स्तुवतः “नः” अस्मान् “दुरितात्” पापात् “अवद्यात्”
निन्दिताञ्च कर्मणः “रक्षिषत्” रक्षतु । “उत” अपिच “मघोनः”
हविषतः “नः” अस्मान् रक्षतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २२ ३ २ १ १ २ ३ १
त्वंवृणउतमित्रोअग्नेत्वां

१ ३ २ ३ १ २
वर्द्धन्तिमतिभिर्वसिष्ठाः ।

१२ २२ ३ १ २ ३ २
त्वैवसु*सुषणनानिसन्तुयूय

२ ३ २ ३ १ २
म्पातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ३ १ ॥ ८

हे “अग्ने !” “त्वं” “वृणः” असि पापानां निवारको
भवसि “उत” अपिच “मित्रः” असि, पुण्य-प्रापणे सखा भवसि ।
“वसिष्ठाः” एतन्नामका ऋषयः हे अग्ने ! “त्वां” “मतिभिः”
स्तुतिभिः “वर्द्धन्ति” वर्द्धयन्ति “त्वे” त्वयि विद्यमानानि “वसु”
वस्तूनि “सुषणनानि” सुसम्भजनानि “सन्तु” । हे अग्ने ! “यूयं”

* “वसु” — इति क० - सु० - पुस्तकयोः पाठः ।

† ऋ० वे० ५, २, १५, ३ ।

त्वदाद्याः सर्वे देवाः “स्वस्तिभिः” क्षेमैः “नः” अस्मान् “सदा”
सर्वदा “पात” रक्षत ॥ ३ ॥ ८

अथ ढचात्मके द्वितीय-सूक्ते—

तत्र प्रथमा ।

३ २ ३ ३ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २
महा० इन्द्रो यञ्जसा पर्जन्यो वृष्टिमा० इव ।

१ २ ३ १ २
स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे ॥ १ * ॥

“यः” “इन्द्रः” “ओजसा” बलेन “महान्” सर्वभ्योऽधिकः ।
कश्च ? “वृष्टिमानिव” यथा वृष्ट्या युक्तः “पर्जन्यः” रसानां प्रार्ज-
यिता देवः महान्, स इन्द्रः “वत्सस्य” पुत्र-स्थानीयस्य स्तोतुः
वत्स-नाम्न एव वा ऋषेः “स्तोमैः” स्तोत्रैः “वावृधे” प्रवर्द्धते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ २ ३ १ २ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
कण्वा इन्द्रं यदक्रत स्तोमैर्यज्ञस्य साधनम् ।

३ १ २ ३ १ २
जामिब्रुवत आयुधा ॥ २ † ॥

“कण्वाः” [स्तोत्र-नामैतत् (निघ० ३, १५, ७)] स्तोतारः कण्व-
गोत्रा वा “इन्द्रं” “स्तोमैः” स्तोत्रैः “यज्ञस्य” यागस्य “साधनं”

* ऋ० वे० ५, ८, १ = य० वे० ७, ४० ।

† ऋ० वे० ५, ८, १ ।

साधयितारं निष्पादकं “यद्” यदा “अकत” अकषत [करोते-
 लुङि “मन्त्रे षसेति (२, ४, ८०) चेलुक्, तदानीं “आयुधा”
 शत्रूणां हिंसकानि वाणादीनि “जामि” * [अतिरेकनामैतत्]
 अतिरिक्तम् अधिकं प्रयोजन-रहितं “ब्रुवते” कथयन्ति । “आयुधा”
 आयुधस्य सर्वस्य कार्यस्येन्द्रेण कृतत्वात् आयुधानि निःप्रयोजना-
 नीत्यर्थः [यज्ञा, ‘आयुधा’ आयुधमायोधनशीलमिन्द्रं ‘जामि’
 जामिं भ्रातरं ‘ब्रुवते’ वदन्ति ॥

“आयुधा”—“आयुधम्”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३२ ३२३ १२३१२ १२३१२

प्रजामृतस्यपिप्रतःप्रयङ्गरन्तवङ्गयः ।

१२३ २३१२

विप्राऋतस्यवाहसा ॥ ३ ॥ १०

“ऋतस्य” यज्ञस्य सत्यस्य वा “प्रजा” प्रकर्षणं जातमिन्द्रं
 “पिप्रतः” नभसः प्रदेशान् पूरयन्तः “वङ्गयः” वाहका अश्वा “यद्”
 यदा “प्र भरन्त” प्रकर्षणं भरन्ति वहन्ति तदा “विप्राः” मेधाविनः

* ‘जामि—जानामि’—इति वि० ।

† अ० वे० ५, ८, ९, २ ।

१० अ० ८ ख० १ सू० १] उत्तरार्द्धिकः ।

३०३

स्तोतारः “ऋतस्य” यज्ञस्य “वाहसा” प्रापकेण स्तोत्रेण तम् इन्द्रं
स्तुवन्तीति शेषः ॥ ३ ॥ १०

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायण्यस्य दशमस्याध्यायस्य

अष्टमः खण्डः * ॥ ८ ॥

अथ नवमे खण्डे †—

पवसानस्येति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्, ‡

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

पवमानस्यजिघ्रतोहरेश्चन्द्राश्चक्षत ।

३ १ २ ३ १ २

जीराअजिराशीचिषः ॥ १ § ॥

“जिघ्रतः” पुनः पुनः तमांसि विनाशयतः ॥ “हरेः” हरित-
वर्णस्य “अजिराशीचिषः” सर्वत्र-गमन-शील-तेजसः “पव-

* ‘उक्तान्याख्यान’—इति वि० ।

† ‘इदानीं’ साधुन्दिनः पवमानः—इति वि० ।

‡ ‘उत्तरादारावृतपभ्यतोनि सामानि ब्राह्मणीक्तार्षाणि’—इति वि० ।

§ “अजिरा” —इति ख० पु० पाठः ।

§ ख० वे ७, २, ११, ५ ।

॥ ‘जिघ्रतः—चक्षन्मानस्य’—इति वि० ।

मानस्य” “चन्द्राः” [चदि आह्लादे (भा० प०)] देवानामाह्ला-
दयिनाः “जीराः” क्षिप्रं क्षरण-शीलाः * धाराः “असृचत”
सृजन्ति पवित्रान्निर्गच्छन्तीत्यर्थः ॥

“जिघ्रतः”-“जङ्घतः”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

११ ३१२ ३१२ ३१२
पवमानोरथीतमः शुभ्रेभिः शुभ्रशस्तमः ।

१२ ३१२
हरिश्चन्द्रो मरुद्गणः ॥ २ ॥

“पवमानः” देवः “रथीतमः” अतिशयेन रथवान् [“इद्र-
घिनः (८, २, १७ वा०)” —इतीकारः । तथा “शुभ्रेभिः” शोभा-
युक्तेभ्यस्तेजोभ्योऽपि “शुभ्रशस्तमः” अत्यन्तं दीप्यमानश्च [यद्वा,
निर्मलतम-यशोयुक्तः] “हरिश्चन्द्रः” [“ऋत्वाच्चन्द्रोत्तरपदे
मन्त्रे (६, १, १५१)” —इति सांहितिकः सृट्] हरित-वर्ण-दीप्तिः
हरित-धारा-युक्तो वा “मरुद्गणः” मरुतो यस्य गणाः सहाय-भूताः
स तथोक्तः तादृशः सोमः सर्वान् स्व-रश्मिभिः व्याप्नोत्वित्युत्तरेण
सम्बन्धः ॥ २ ॥

* ‘जीराः—जीरणात्मकाः’—इति वि० ।

† सू० वे० ७, २, १२, १ ।

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
 पवमानव्यश्रुहिरग्निभिर्वाजसातमः ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
 दधन्स्तोत्रे सुवीर्यम् ॥ ३ * ॥ ११

हे “पवमान” सोम ! त्वं “रग्निभिः” स्व-दीप्तिभिः “व्यश्रुहि” सर्वं जगद् व्याप्नुहि । कीदृशस्त्वम् ? “वाजसातमः” अतिशये-
 नान्नस्य दाता बलस्य सम्भक्ता वा तथा “स्तोत्रे” पवमानं स्तोत्रं
 कुर्वते जनाय “सुवीर्य” शोभन-वीर्योपेतं पुत्रं धनं वा “दधत्”
 विदधत् पयच्छत् व्याप्नुहि ॥

“पवमानव्यश्रुहि”-“पवमानोव्यश्रवत्”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ ११

अथ तृचात्मके द्वितीय-सूक्ते—

प्रथमा ।

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३०
 परीतोषिञ्चतासुत्सोमोयउत्तमश्चविः ।

३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३०
 दधन्वायोनर्याअप्स्वाऽऽन्तरासुषावसोममद्रिभिः ॥ ११ ॥

हे ऋत्विजः ! “सुतम्” अभिषुतं सोमम् “इतः” अस्मात्
 कर्मण ऊर्द्धम् अथवा अस्मात् प्रदेशात् ऊर्द्धं “परिपिञ्चत” वसती-
 वरीभिः [इतोषिञ्चतेत्यत्र संहितायां छान्दसं रो रत्वम्, आदेश-

* ऋ० वे० ७, २, १२, २ ।

† ऋ० आ० ६, १, ३, २ (२भा० ७७ प्र०) = ऋ० वे० ७, ५, १२, १ ।

प्रत्यययोरिति षत्वम्] “यः” “सोमः” देवानाम् “उत्तमं”
 प्रशंस्यं “हविः” भवति “आ” अपिच “नयः” मनुष्य-हितः यश्च
 सोमः “अप्सु” वसतीवरीषु अन्तरिक्षे वा “अन्तर” “दधन्वान्”
 गच्छन् भवन् भवति तं “सोमम्” “अद्रिभिः” ग्रावभिः अध्वर्युः
 “सुधाव” अभिषुतं चकार ; तं परिषिञ्चतेति समन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

५ १ २ ५ १ २ ५ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 नूनमुनानोविभिःपरिस्रवाद्व्यःसुरभितरः ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
 सुतेचित्ताप्सुमदामोअन्धसाश्रीणन्तोगोभिर्हृत्तरम् ॥२॥

हे सोम ! “अद्व्यः” केशिदप्यहिंसितः “सुरभितरः” अत्यन्तं
 सुगन्धि त्वं “नूनम्” इदानीं “पुनानः” पूयमानः “अविभिः”
 अवि-वाल-कृतैः पवित्रैः “परिस्रव” परिस्तर “सुते चित्”
 अभिषुते सति “अन्धसा” भस्क-लक्षणेनान्नेन “गोभिः” गोर्वि-
 कारैः क्षीरादिभिः “श्रीणन्तः” मिश्रयन्तः वयम् “उत्तरम्”
 उद्भूततरम् ॥ “अप्सु” वसतीवरीषु स्थितं “त्वा” त्वां “मदामः”
 मदामहे ॥ २ ॥

* सू० वे० ७, ५, १२, २ ।

‘चित्’—इति पदपूरणः—इति वि० ।

‘उत्तरम्’—उत्तरेषु सुवनेषु—इति वि० ।

अथ अध्याख्यरूपा तृतीया ।

१२ ३ १२ २२ २१ २३ २३ १ २ १ २
परिखान* अक्षसेदेवमादनः क्रतुरिन्दुर्विचक्षणः ॥३१॥ १२

“खानः” सुतः अभिषूयमाणः सोमः “चक्षसे” ‡ सर्वेषां दर्शनाय “परि” स्रवति । कौटुम्भः ? “देवमादनः” देवानां तर्पयिता, “क्रतुः” कर्त्ता, ¶ “इन्दुः” पात्रेषु चरण-शीलः दीप्ति वा, “विचक्षणः” “सर्वस्य” विद्वष्टा ॥ ३ ॥ १२

५ ४ २२ ३ ४ २ ५ १२ २
॥ पृष्ठम् ॥ पराश्रितोषिञ्चतासुताम् । सोमोयउत्त

१ २ १२ २ २
मध्वारइयिर्हीइया । दधन्वाध्योनर्योअप्सुवन्तरारइ

१ १ १२ २ १ २
होइया । सुषावारइसो । ममद्राइयिभाइइयिः ॥(१)

५ ४ २ ३ ४ ५ १ २ २ १
सुषावसोममद्रिभायिः । सुषावसोममद्रिभाइयिर्ही

२२ १ २ २ १ २ १
इया । नूम्युनानोअविभिःपरिस्रवारइहोइया । अदब्धा

१ १ २ ५ ४ २ ३ ४ ५
रइःह । रभिन्तारइराइइः ॥(२) अदाइब्धःसुरभिन्तराः ।

* “खान” — इति ऋ० पाठः ।

† ऋ० वे० ७, ५, १२, ३ ।

‡ ‘चक्षसे—चक्षाय’ — इति वि० ।

¶ ‘क्रतुः—यज्ञः’ — इति वि० ।

^१ अदब्ध ^१ सुरभित्तरा ^{२ १ १} २३ होइया । ^{२ २} सुतेचित्वाप्सुमदामोअ

^१ न्भसा ^{१ १ १} २३ होइया । ^२ श्रीणन्तो ^१ २३ गो । ^२ भिरुता ^२ ३ रा ^३ ४

^१ ३म् । ^१ ओ ^१ २३ ४ पूई । ^१ उा ॥ १ * ॥ [१]

^{५ ४} ॥ ^२ कौल्लनवर्हिषम् । ^{५ ४} परा ^{५ ४} ३यितो ^{१ २} ३षिच्चता ^{१ २} सुताम् । ^{१ २} सो

^२ मोवउत्तमा ^{२ २ २ २} २३ होवा ^{२ २} ३ ४ यिः । ^{२ २} दधन्वा ^{२ २} ३ योन्यर्था ^{२ २} आ ।

^{२ १} एहोयि । ^१ एह ^{२ २} २ अन्तरा । ^{२ १} सुषावसोममोवा ^५ ३ ओ ^५ २३ ४ वा ।

^४ द्रा ^५ ५ यिभोईहायि ॥ (१) ^{५ ४} सुषा ^{२ ४ ४} ३ वा ^५ ३ सोममद्रिभायिः । ^२ सु

^{२ २} षावसोममा ^१ २ द्रायिभा ^{१ २ २ २} ३ ४ यिः । ^{१ २} नूनम्पुनानो ^{१ २} अवायिभा

^{२ १} यिः । ^१ ऐहोयि । ^२ पा ^{२ १} २ रिस्त्रवा । ^{२ १} अदब्धः ^{२ १} सुरभोवा ^{२ १} ३ ओ

^५ २३ ४ वा । ^५ तापूरोईहायि ॥ (२) ^{५ ४ २ ४ ५} अदा ^{५ ४} ३ ब्या ^{५ ४} ३ सुरभित्तराः ।

^१ अदब्धः ^१ सुरभारयित्तरा ^{२ २ २} ३ ४ । ^{१ २} सुतेचित्वाप्सुमादा ।

^{१ २} ऐहोयि । ^१ मोर^२अन्धसा । ^{२ २ २ १ २ १} श्रीणन्तो गोभिरोवाश्चो२३४

^५ वा । ^४ ता^५पूरोद्वायि(३) ॥ २ * ॥ [२]

^{१ २ २ १ २ २ १} ॥ अर्क^१पुष्पाद्यम् ॥ ^{२ २ १} परोतोषिच्चतासुतम् । ^१ ऊवे२३ ।

^{१ २ २ १ २ १ २ १} सोमोयउत्तम^२हविः । ^{२ १ २ २ २ १} ऊवे२३ । ^{२ २ २ १} दधन्वा^२यो नर्यो^२अप्स

^{२ २ २} वन्तरा । ^{२ १ २ १ २ १ २} ऊवे२३ । ^२ सुषावसोममद्रिभिः । ^१ ऊवे२३ ॥ (१)

^{२ १ २ १ २ १ २} सुषावसोममद्रिभिः । ^१ ऊवे२३ । ^{२ १ २ १ २ १ २} सुषावसोममद्रिभिः ।

^१ ऊवे२३ । ^{२ १ २ १ २ १ २} नूनम^२नानोविभिः^२परिस्त्रव । ^१ ऊवे२३ । ^{१ २} अदब्धः

^{१ २} सुरभिन्तरः । ^१ ऊवे२३ ॥ (२) ^२ अदब्धः^१सुरभिन्तरः । ^२ सुर

^१ भिन्तरः । ^१ ऊवे२३ । ^{१ २ १ २} अदब्धः^१सुरभिन्तरः । ^१ ऊवे२३ ।

^{२ १ २ २ १ २ २ १ २ १} सुतेचित्वाप्सुमदामो^१अन्धसा । ^१ ऊवे२३ । ^{२ १ २ १ २ १} श्रीणन्तो गो

^{२ १ २} भिरुत्तरम् । ^१ ऊवे२३ । ^{१ २ १} ऊवे२३ । ^{१ २ १} होवाश्चाश्च । हा

३४ । औहोवा । अकीदिवाना रम्यरमेविथो रमा २ ३ ४

१
पून्(३) ॥ ३ * ॥ [३]

॥ दैर्घश्रवसम् ॥ परीतोषिच्चतासुतमोहाओहाश्ण ।

सोमोयउत्तमहविः । ओइहा । ओइहाश्ण३४ । दधा

३४ न्वाथाः । नारियः । अमूअन्तरा । ओइहा ।

ओइहाश्ण३४ । सुषा३४वसोइ । ममो२३४वा । द्राप

यिभोइहायि ॥(१) सुषावसोममद्रिभिरोहाओहाश्ण ।

सुषावसोममद्रिभिः । ओइहा । ओइहाश्ण३४ । नूना

३४ म्युना । नोअवि । भिःपारिखवा । ओइहा । ओइ

हाश्ण३४ । अदा३४अःसूइ । रभो२३४वा । ताप्रोइ

हायि ॥(२) अदअःसुरभिन्तरओहाओहाश्ण । अदअः

सुरभिन्तरः । ओइहा । ओइहाश्ण३४ । सुता३४यि

चि॒त्वा । आ॒प्सु॒म । दा॒मो॒अ॒न्ध॒सा । ओ॒३॒हा । ओ॒३
 दा॒३॒ए॒३४ । श्री॒णा॒३४॒न्तो॒गो॒३ । भि॒रो॒२३४॒वा । ता॒५॒रो
 द॒हा॒यि॒(३) ॥ ४ * ॥ [४]

॥ द॒उ॒त्त॒रो॒वै॒य॒श्च॒म् ॥ प॒री॒तो॒षि॒ञ्च॒ता॒सू॒ता॒म । सो
 मो । य॒उ॒त्त॒म॒र्हा॒विः । द॒धा॒न्वा॒१॒या॒२ः । न॒र्थो॒१॒अ॒प्सु
 व॒न्त॒रा । सु॒षा॒वा॒१॒सो॒२ः । म॒म॒द्रा॒२३॒यि॒भा॒३४॒यिः ॥ (१)
 सु॒षा॒व॒सो॒म॒म॒द्रा॒यि॒भा॒यिः । सु॒षा । व॒सो॒म॒म॒द्रि॒भिः ।
 नू॒ना॒म्पू॒श्ना॒२ः । नो॒१॒अ॒वि॒भिः॒प॒रि॒स्र॒व । अ॒दा॒व्या॒१॒सू॒२ः ।
 र॒भि॒न्ता॒२३॒रा॒३४॒३ः ॥ (२) अ॒द॒व्यः॒सु॒र॒भि॒न्ता॒राः । अ॒दा ।
 व्यः॒सु॒र॒भि॒न्त॒रः । सु॒ता॒यि॒चा॒१॒यि॒त्वा॒२ः । अ॒प्सु॒म॒दा॒मो
 अ॒न्ध॒सा । श्री॒णा॒न्तो॒१॒गो॒२ः । भि॒रु॒त्ता॒२३॒रा ३ ४ ३म् ।
 ओ॒२३४५३ । डा॒(३) ॥ ५ * ॥ [५]

२ २ २ २ २
 ॥ अभीशवाद्यम् ॥ परीतोषिञ्चतासुतम् । १ । सो
 २ ५ १ ७ २ ३ ५ २ १२
 मोयज३त्ताम७हाविः । दार३४धा । हायि । न्वा७
 २ २ ७ २ ३ ५ २ १२ २
 योनर्थीअप्सूअन्तारा । सू२३४षा । हायि । वासोम
 १ ५ ४ ५ २ २ २
 मोर३४वा । द्रा५यिभो६हायि ॥ (१) सुषावसोममद्रिभि
 २ २ ५ १ ७ २ ३ ५ २
 रे । सुषावसो३मामद्रिभायिः । नूर३४नाम् । हायि ।
 १ २ २ ७ २ २ ५ २ १
 पुनानोअविभिःपारिस्वावा । आर३४दा । हायि । व्याः
 २ १ ५ ४ ५ २
 सूरभोर३४वा । ता५रो६हायि ॥ (२) अदब्धःसुरभिन्त
 ५ १ ७ २ ३ ५ २ १
 रण । अदब्धःसूरराभिन्तारः । स्वर३४ते । हायि । चि
 २ २ ७ २ ३ ५ २ १ २
 ज्वाप्सुमदामोअन्वासा । आर३४यिणा । हा । तोगो
 २ १ ५ ४ ५
 भिरोर३४वा । ता५रो६हायि (३) ॥ ६ ॥ [६]

३ ४ २ ५ २ २ ३ ४ २ ५
 ॥ माधुच्छन्दसम् ॥ परीतोषा । होयिः । चतासुता
 ५ २ २ १ २ २ २ ३ ५ २ १ २ २
 ईमे । सोमोयज । ताम७हार३४वीः । दधन्वा७थोन

^{२ २} ^१ ^२ ^{३ २} ^{३ २} ^१ ^२
 व्याअ । सुवान्तरा । औषो३४वाद्यायि । सुषावासो ।

^{३ २} ^{३ २} ^१ ^२ ^१
 औषो३४वाद्या । ममद्रा२३यिभा३४३यिः । औ२३४५

ई । डा(३) ॥ ३ * ॥ [७]

^१ ^{२ १} ^{२ १ २}
 ॥ ऐडमायास्यम् ॥ आयिपरायि । तोषायि । चता

^{२ २} ^२ ^{२ १} ^२
 सुताम् । सोमोयऊ३१ । तम७७वायिः । दाधन्वा७

^२ ^{२ १ २} ^{२ १} ^२ ^२ ^{२ १}
 या३१ः । नर्योआ । सुवन्तरा । सूषावसो३१ । ममद्रा२३

^२ ^१ ^{२ १ २} ^{२ १}
 यिभा३४३यिः ॥ (१) आयिसुषा । वासो । ममद्रिभा

^२ ^{२ १} ^{२ १} ^२
 यिः । सूषावसो३१ । ममद्रिभायिः । नूनम्पुना ३१ ।

^२ ^{२ १} ^२ ^{२ १}
 नोअविभायिः । परिस्रवा । आदब्धःसू३१ । रभिन्ता

^२ ^{१ २ १} ^{२ १}
 २३रा३४३ः ॥ (२) आअदा । व्याःसू । रभिन्तराः । आ

^२ ^{२ १} ^२ ^२
 दब्धःसू३१ । रभिन्तराः । सूतेचित्ता३१ । सुमदा ।

^{२२ १} मोअन्धसा । ^{२ २} आयिणन्तीगो३१ । ^{२ १} भिरुत्ता^२रा३४३म् ।

^१ ओ२३४५ई । डा(३) ॥ ४ * ॥ [८]

॥ पु॒श्नि ॥ ^{२ १} परायितो^४२३षिच्चतासुत^२हाउ । ^{१ २ २ २} सोमो

^{१ २ १ २ १} यउत्तम^२हाविः । ^२ दधन्वा^{१ २}या २ ३ः । ^{१ २ २} होवा३हायि ।

^{१ २ २} मारियोअ । ^{१ २} सुवान्ता^{१ २ - १}रा२३ । ^१ होवा३हायि । ^१ सषा

^१ वा१सो२३ । ^{१ २ २} होवा३हा । ^{१ २} मामद्रिभिः । ^{१ २} इडा२३मा३४

^१ ३ । ओ२३४५ई । डा(१) ॥ ३ † ॥ [९]

॥ अभीशवोत्तरम् ॥ ^{२ २ २} परीतोषिच्चतासुतम् । ^२ ए ।

^{२ २} सोमोयज^{१ ७}३त्ताम^२हाविः । ^{३ ५} दार३४धा । ^{२ २} हा३हायि ।

^{१ २ २ २} न्वा^७योनय्याअ^२सूअन्तारा । ^{३ ५} सू२३४षा । ^{२ २ १ २} हा३हायि । ^{१ २} वा

^{२ १ २ ५} सोममो२३४वा । ^{४ ५} द्रा५यिभोईहायि ॥ (१) ^{२ २ २} सुषावसोम

मद्रिभिरे । ए । सुषावसोऽमामद्रि । भायिः । नू२३४
 नाम् । हा३हायि । पुनानोअविभिः पारिस्त्वावा । आ
 २३४दा । हा३हायि । आः स्वरभोर ३४वा । तापूरोद्
 हायि ॥ (२) अदब्धः सुरभिन्तरण । ए । अदब्धः सू३राभि
 न्तारः । सू२३४ते । हा३हायि । चित्त्वाप्सुमदामोअ
 न्धासा । आ२३४यिणा । हा३हा । तोगोभिरो२३४
 वा । तापूरोद्हायि (३) ॥ ४ * ॥ [१०]

॥ सम्मतम् ॥ परीतोषिच्चतासुताम् । सोमोयउत्त
 म॥ हवायिः । दधन्वा २३४याः । नारियोअ । सुवा
 न्तारा । औहो३४वाहायि । सु । षावा२३सो३ । हो
 वा३हा । ममद्रा २३ यिभा३४यिः ॥ (१) सुषावसोमम
 द्रिभायिः । सुषावसोऽममद्रिभायिः । नूनम्पू २३ना ।

^१ नोअविभिः । ^२ परायिस्त्वा । ^१ औहो^३४वाहायि । ^२ अ ।

^२ दाब्बा^३सू^१३ । ^१ होवा^२३हा । ^२ रभिन्तार^१३रा^२३३ः ॥ (२)

^१ अदब्बाः^२सूरभिन्तराः । ^१ अदब्बाः^२सूरभिन्तराः । ^२ सुतेचार^३३

^२ मित्वा । ^१ आशु^२मदा । ^२ मोआन्वासा । ^३ औहो^३४वाहा

^१ वि । ^२ श्री । ^१ णान्तो^२३गो^३३ । ^१ होवा^२३हायि । ^१ भिरुत्ता

^२ र३रा^३४३म् । ^१ ओर^३३४५ई । ^१ डा(३) ॥ ३ * ॥ [११]

^५ ५ र २ ४ ५ ४ र ५ ^२ २ १ २
॥ कालेयम् ॥ परीतो^३षिच्चतासताम् । सोमोय

^१ ज । ^२ तम^३हवा^३३यिः । ^२ दधन्वा^३या^३३ः । ^१ नार^३३४ ।

^३ ३ ४ र ५ ^२ २ २ १ ३ २ ^२ ५
रियोअशुव । ता^३३रा । सुषावसौ । वा^३३४३ओ^३४वा ।

^४ ममा^४पुद्रिभाभिः । ^४ हो^४५ई । ^४ डा(३) ॥ ४ ‡ ॥ [१२]

^२ २ र २ ^१ ५ ^१
॥ रौरवम् ॥ परीतो^३षिच्चा^३३तासूर^३४ताम् । सोऽ

* ऊ० मा० ८ प्र० १ अ० ३ वा० ।

† “महाकालेयम्”—इति च०-पाठः ।

‡ ऊ० मा० ८ प्र० २ अ० ४ वा० ।

^२मोयउत्तम^२हविर्^२धन्वा^२योनर्या^{३ २}अप्सु^१वारन्तरा । ओ

^२हाउवा । सुषावसोममा^{१ २}२३^२हायि । ओहाउवा ।

^१द्रिभायिः । औ^{४ ५}रहोवा ॥ (१) सुषावसोमा^{२ २ २}मद्रा^१२३४

^५यिभायिः । सु^{१ २ २}षावसोममद्रिभिर्नू^{२ २ २}नमपुनानोअविभिः^१परार

^{३ २}यिस्त्रवा । ओहाउवा । अद^{१ २}व्यःसुरभा^२रयिहायि । ओ

^२हाउवा । तरा । औ^{२ ३ ५}रहोवा ॥ (२) अद^०व्यःसुरा^१भि

^५न्तार^१३४राः । आ । द^{२ २}व्यःसुरभिन्तरः^{२ २}सुतेचित्वाप्सुमदा

^२मोआ^{१ ३ २}रन्धसा । ओहाउवा । श्रीणन्तो^{१ २}गोभि^{१ २}रु^२रहा

^{१ २}यि । ओहाउवा । तराम् । औ^{४ ५}रहोवा । हो^४पुई ।

डा(३) ॥ ११ * ॥ [१३]

॥ आष्टाद^{१ २ २ १ २ २}ध्रोत्तरम् ॥ परीतोषि^{१ २ २ १ २}च्चतासुतमैयादौ ।

^२हो^२वा । सोमोयउत्तमम् । हो^१वार^{१ २}यिः । ऐया^{१ २}रुत् ।

^१ ^२ ^३ ^{१२} ^२ ^३ ^१ ^१
 और३होवा । दधन्वा॒योनर्या॑अप्सुव । तारा २३ ।

^{१२} ^१ ^२ ^{१२२} ^{१२} ^२ ^१
 ऐया२३त् । और३होवा । सुषावसोमम । द्रायिभा

^{१२} ^१ ^२ ^{१२२} ^{१२} ^२ ^१
 २३यिः । ऐया२३त् । और३होवा३४३ ॥ (१) सुषावसो

^{२१} ^२ ^{१२२} ^{१२} ^२ ^{१२२} ^{१२} ^१
 ममद्रिभिरैयादौ । हो३वा । सुषावसोमम । द्रायिभा

^{१२} ^१ ^२ ^२ ^{१२२} ^{१२} ^२
 २३यिः । ऐया२३त् । और३होवा । नूनम्पुनानोविभिः

^१ ^{१२} ^१ ^२ ^२ ^१ ^२
 परि । स्वावा२३ । ऐया२३त् । और३होवा । अदब्धः

^१ ^{१२} ^१ ^२ ^२
 सुरभि । तारा२३त् । ऐया२३त् । और३होवा३४३ ॥ (२)

^१ ^२ ^१ ^{२१२} ^{२२} ^१ ^२
 अदब्धःसुरभिन्तरैयादौ । हो३वा । अदब्धःसुरभि ।

^१ ^{१२} ^१ ^२ ^{१२२} ^{१२} ^१
 तारा२३ः । ऐया२३त् । और३होवा । सुनेचिच्चाप्सु

^{२२} ^१ ^{१२} ^२ ^{१२२} ^{१२}
 मदामोअ । धासा२३ । ऐया२३होवा । श्रीणन्तो गो

^२ ^१ ^{१२} ^१ ^२ ^२
 भिरु । तारा२३म् । ऐया२३त् । और३होवा३४३ ।

^१
 और३४५ । ई । डा(३) ॥ १८ * ॥ [१४]

॥ उत्सेधम् ॥ ^{३ ४ २ ३ ४ ३ २ ४ ५} परीतोषिञ्चतासुतम् । ^२ सोमः । ^३ य

^२ ज३४ ^{३ ४ ४ २ ५} औहोवा । ^{२ १} तम^३हवाऽरयिः । हा३१उवा २ ३ ।

^२ ज ३ ४ पा । ^५ दधा^{३ २ ४ २}न्वा^{५ ४ ५}या । ^१ औहोवाहायि । नारि

^{२ २ १} योआ । ^{२ १ २ २} सुवन्तारा । हा३१उवा२३ । ^{२ ५} अ३४पा ।

^{३ २ ४ २} सुषा३वसो । ^{५ ४ ५} अहोवाहायि । ^{३ २ ४} ममा३द्रा५यिभा ६ ५ ६

यिः ॥ (१) ^{४ ३ २ ४ ३ ४ ५} सुषावसोममद्रिभिः । ^२ सुषा । ^{३ २ ३ २ ४ २} वसो३४ औहो

^५ वा । ^{२ १} ममद्रिभाऽरयिः । हा३१उवा २ ३ । ^{२ ५} ज ३ ४ पा ।

^{३ २ २ ४ २} नूना३पुना । ^{५ ४ ५} औहोवाहायि । ^{१ २ १} नोअविभायिः । ^२ परि

^{१ २} स्वाव । हा३१उवा २ ३ । ^{२ ५} ज३४पा । ^{३ २ ४} अदा३ध्वःसु । ^{५ २} औ

^{४ ५} होवाहायि । ^{३ २ ४} रभा३यिन्ता५रा ६ ५ ६ ॥ (२) ^{३ ४} अदध्वःसुर

^{३ ४ ५} भिन्तरः । ^{३ २ ४ २ ४ ५} अद । ^{२ १} अःसू३४ औहोवा । ^{२ १} रभिन्तराऽरः ।

^{२ ५} हा३१उवा २ ३ । ^{२ २ ४} ज३४पा । ^{५ ४ ५} सुता३यिचित्वा । ^{५ ४ ४} औहो

^५ वाहायि । ^{१ २ १} आप्सुमदा । ^{२ २ १ २ २} मोअन्धासा । हा३१उवा २

३। ऊ३४पा। ^{५ ५} श्रीवा३न्तो गो। ^{३५ २ ४५ ५ ४ ५} श्रीहोवा३हायि। ^३ भि

^{२ ४} इ३ता५रा६पू६म्(३) ॥ २० * ॥ [१५]

॥ ^{२ १ ४ २ ५} पृ३न्नि ॥ ^{११ २२} परायितो३षिच्चतासुत३हाउ। ^{११ २२} सोमो
^{१ १ १ २ १ २ १ २ २} यउत्तम३हविः। ^२ दधान्वा३श्या२३ः। ^{१ २ २} होवा३हायि।
^{१ २२ १ २ १ २ २ १} नारियो३। ^{१ २ २ १ २ २ १} प३स्वान्ता३र्वा२३। ^१ होवा३हायि। ^१ सुषा
^{२ १ २ २ १ २ १} वा३शो२३। ^{१ २ २ १ २ १} होवा३हा। ^१ मामद्रिभिः। ^१ इडा२३ ॥ (१)
^{२ १ ४२ ५ १ १ २ १ २ १ २ १ २} सुषावा२३सोममद्रिभिर्हाउ। ^{२ १ २} सुषावसोममद्रिभिः। ^{१ २} नू
^{२ १ १ २ १ २ १ २ १} नाम्पू३ना२३। ^{१ २ २ १ २ १} होवा३हायि। ^१ नोअविभिः। ^१ परायि
^{२ १ २ २ १ २ १ २ १ २} स्वा३शवा२३। ^{१ २ २ १ २ १} होवा३हायि। ^{१ २} अदा३व्या३सू२३। ^{१ २} होवा३
^{२ १ २ १ २ १ २ १ २ १ २} हा। ^{२ १ २ १ २ १ २ १ २} राभिन्तरः। ^{२ १ २ १ २ १ २ १ २} इडा२३ ॥ (२) ^{२ १ २ १ २ १ २ १ २} अदा३व्या२३सुरभि
^{२ ५ १ २ १ २ १ २ १ २} न्तरो३हाउ ॥ (२) ^{१ २ १ २ १ २ १ २ १ २} अद३व्यःसुरभिन्तरः। ^{१ २ १ २ १ २ १ २ १ २} सुतायिचा३यि
^{१ २ २ १ २ २ १ २ १ २ १ २} त्वा२३। ^{१ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २} होवा३हायि। ^{१ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २} अ३सुमदा। ^{१ २ २ १ २ १ २ १ २ १ २} मोअन्वा३सा

१० अ० ६ ख० २ सू० १, २, ३] उत्तरार्द्धिकः ।

३२१

२३। ^{१ २ २}होवाश्हायि। ^{१ २}श्रीबान्नाशगो२३। ^{१ २ २}होवाश्हायि।

^{१ २}भायिरुत्तरम्। ^१इडा२३(३) ॥ ६ * ॥ [१५]

॥ वामम् ॥ ^{३ ४ २ २ ४ ५ २}परीतोषिञ्चता। ^{२ २}हाश्हायि। ^१सूर३

४। ^५तस्सुतोवा। ^{१ २}सोमोहो२यि। ^१यजहो२। ^१ता

^७महावा२यिः। ^{१ २ २}दाधन्वा२यि। ^{१ २}नरायियोआ। ^३प्सु

^२वाउवा३। ^{२ ५ १}ज३४पा। ^{१ १}तरा२। ^१सूषा२वासो२। ^१मम।

^३द्रा२यिभा२३४औहोवा ॥ (१) ^{४ ३ ४ २ ४ ५ २}सुषावसोममा। ^{२ २}हाश्हा

^१यि। ^{५ १}द्रा२३४यि। ^१भिर्द्रिभोवाःसुषाहो२ई। ^१वसाहो

^{१ ७}२। ^{१ २ २}मामद्रायिभा२यिः। ^{२ १}ननम्पुना। ^२नोआवायिभा

^{३ २}यिः। ^{२ ५ १}पराउवा३। ^१ज३४पा। ^१स्ववा२। ^१आदा२व्याः

^१सूर२। ^{२ ३ ५ २}रभि। ^{३ ४ ५}ताररा२३४औहोवा ॥ (२) ^{३ ४ ५}अदब्धःसुर

^{२ २}भि। ^१हाश्हायि। ^५तार३४। ^१रस्तरोवा। ^१अदाही

^१रथि । ^{१ ७}अःसुहोरे । ^{१ २ २ २}राभिन्ताराः । ^१सुतेचिर्वा । ^१शु
^{१ २}मादा । ^{३ २}मन्त्राउवा । ^{१ ५}ऊ३४पा । ^१धमाः । ^१आयिणा
^१रन्तोगोरे । ^१भिह । ^३तारार३४औहोवा । ^{१ २ २}ऊ३२३
^५४पा(३) ॥ १२ * ॥ [१६]

^५॥ मानवोत्तमम् ॥ ^{२ १ २}होवायि । ^{२ २}परीतोषिच्चतासुतम् ।
^२होवायि । ^{० २ २}सोमोयउत्तमं हविः । ^१दाधन्वायः । ना
^{७ २ २}रियोआ३१ । ^७सूवारन्ता३४रा । ^{५ २ १}सुषावार ३ सो ३ ।
^{१ २ ३}मारमार३४औहोवा । ^३द्रार३४यिभीः ॥ (१) ^५होवायि ।
^{२ १ २ १ २ १}सुषावसोममद्रिभिः । ^२होवायि । ^१सुषावसोममद्रिभिः ।
^{७ २ २}नूनम्पुना । ^{१ ७}नोअविभा३१यिः । ^७परारयिस्त्रा३४वा ।
^{२ १}अदाध्वा३३ःसु३ । ^{१ ५ २ २}रार३४औहोवा । ^३तार३४राः ॥ (२)
^१होवायि । ^२अदधःसुरभिन्तरः । ^१होवायि । ^१आदधः

सुरभिन्तरः । ^१होवायि । आदब्धः ^{७८}सुरभिन्तरः । ^{७८}सूते

^{२ २} चित्ता । ^{१ ० २} आप्सुमदा ३१ । ^{७८ २ ५ २२ १} मोआरन्ध्रा २३४ सा । श्रीणा

^२ न्तो २३ गो ३ । ^{१ ३ ५ २ २} भारयिहू २३४ औहोवा । ^३ ता २३४

^५ राम्(३) ॥ १३ * ॥ [१७]

॥ आनूपं वाध्वाश्चम् ॥ ^{१ २ १ २} परायिपरायि । ^२ तोपिच्चा ३

^{१ २} ताह्वा १ ता २म् । ^{१ २ २} सोमोयउ । ^{१ २} तमाह्वा १ वा २यिः । ^१ दा

^१ धा २न्वा २या २ः । ^{१ २ २ १ २} नर्थीअप्सुवन्ता २३रा । ^{१ २ २} सुषावा ३सो

^{१ ४ २} ३ । ^५ मा २३मा ३ । ^{१ २ १ २} द्रा ३४५यिभोह्वायि ॥ (१) ^{१ २ १ २} सूषासूषा ।

^{२ १ २} वसोमा ३मा ३द्रा ३यिभा २यिः । ^{१ २ २ २} सूषावसो । ^{१ २} ममाद्रा ३यि

^{१ १} भा २यिः । ^{१ १} नूना २म्पूना २ । ^{१ २ १ २} नाअविभिःपरिस्त्रा २३वा ।

^{१ २ २} अदाब्धा ३ःसू ३ । ^{१ ४ २} रा २३भा ३यि । ^५ ता ३४५रोह्वायि ॥ (२)

^{१ २ २ २} अदाअदा । ^{१ २} द्धःसुरा ३भायिन्ता ३रा २ः । ^{१ २} आदब्धःसु ।

^१ रभायिन्ता^२शरः । ^१ खते^१रचायित्वा^१र । ^१ अ^२सू^२मदी^२मो
^१ अन्ध^२र३सा । ^१ श्री^२णान्तो^२ङ्गो^२ङ् । ^१ भार^४रयि^२ह्रु^२ङ् । ता
^५ ३४पूरो^५द्वायि^५(३) ॥ १४ * ॥ [१८]

^३ ॥ यौधाजयम् ॥ ^२ परा^४रयि^५ । ^२ तो^५रषि^२ । च । ता^३ह्रु
^५ २३४ताम् । ^१ सो^२मो^१ङ् । ^१ ग^२ज^२र । ^२ तमा^३३४पू^३म् । ^३ हार
^५ ३४वीः । ^१ द^१धान्वा^२याः । न । ^१ र्यी^२आ^३र । ^३ प्मुवा^३३४पू ।
^३ तार^५३४रा । ^२ सुषा^१र । ^१ वा^२सो^३र । ^३ ममा^३३४पू । ^३ द्रा^३र३४
^५ यिभीः ॥ (१) ^३ सुषा^२र१ । ^२ वा^५सो^३ । ^२ मम् । ^२ आ^३द्रा^३र३४यि^५भायिः ।
^१ ह्रुषा^१र । ^१ व^२सो^३र । ^३ ममा^३३४पू । ^३ द्रा^५र३४यि^२भीः । ^२ नूना^१नु
^१ ना । नः । ^१ अ^३विभा^३रयिः । ^३ परा^३र३४पूयि । ^३ सार^५३४वा ।
^२ अदा^१र । ^३ व्या^३ह्रु^३र । ^३ रभा^३३४पूयि । ^३ तार^५३४राः ॥ (२)
^३ अदा^१र१ । ^१ व्या^५रःसू । ^५ र । ^५ भिन्ता^१र३४राः । ^१ आदा^१र ।

^१ अ० ^{३२} ८ ख० ^३ २ सू० ^५ १, २, ३] उत्तरार्धिकः । ^{२ १ २ १} सुतायिषिन्ता ।

^२ अ० ^१ ८ ख० ^{३२ २} २ सू० ^३ १, २, ३] उत्तरार्धिकः । ^५ धार३४सा । ^{३२} श्रीणा२ ।

^१ तेगो२ । ^{३ २} भिह्म३४पु । ^३ तार३४राम्(३) ॥ ५ * ॥ [१६]

^{५ २ २ ४ ५ ४ ५} ॥ द्वैगतम् ॥ ^{१ २ २} परीतोऽपि च्छतासुताम् । सोमोयउ ।

^{१ २} तमा० ^{३ २} हाश्वारयिः । ^{१ २ २} दधा३ । ^{१ २} दौ३द्वो३वा । ^{१ २} न्वा०

^{२ २ ०} योनव्वा० ^१ अ० ^{१ २ ३} अ० ^{५ २ २} अ० ^{४ २ ५} अ० ^{४ २ ५} अ० ^{४ २ ५} अ०

^२ वा । ^१ ए३ । ^{३ १ १ १ १} ममा२ ^{५ २ २ ४ २ ५} द्रिभा२३४पुयिः ॥ (१) सुपावा३सोम

^{४ ५} मद्रिभायिः । ^{१ २ २ २} खपावसो । ^{१ २} ममा२ ^{३ २ २} द्रा३यिभा२यिः । नूना

^{५ २ २} रम् । ^{१ २ २} दौ३द्वो३वा । ^० पुनानोअविभिः ^१ पारिस्तावा२ । अ

^{१ २} दार३ । ^{५ २ २} अ० ^{१ २} सूर३४ ^{१ २} औद्वो३वा । ^३ ए३ । ^३ रभा२यिन्तरा

^{१ १ १ १} २३४पुः ॥ (२) ^{५ २ ४ ५ ४ ५} अ० ^{१ २} द० ^{१ २} अ० ^{१ २} सूर३४ ^{१ २} भिन्तराः । ^{१ २} आद० ^{१ २} अ० ^{१ २} सू । र

^{१ २} भायिन्ता१रा२ः । ^{३ २} सुता३यि । ^{५ २ २} दौ३द्वो३वा । ^{१ २} चित्ता

^२ ^७ ^{१२} ^१ ^४ ^{१२}
 पुमदा मोअन्धासा २ । श्रीणा २३ । तोरगो २३४ औ
^२ ^२ ^६ ^३ ^{११} ^{११}
 होवा । ए३ । भिहृत्तरा २३४५म् (३) ॥ ६ * ॥ [२०]

^{२२} ^{२२} ^२ ^{१२} ^२ ^{१५} ^{१५}
 ॥ कण्वरथतन्तरम् ॥ पारीतोषिच्चतासुताम् । सो

^{१२} ^५ ^२ ^१ ^५ ^२ ^२ ^२
 मोयज । ताश्माहाश्वायिः । दधन्वायोनर्थ्यश्वाप्सु

^३ ^{३२} ^२ ^{१२} ^५ ^२
 वन्तरा २३४ ऐही । सुषावा २३४ सो । ममाश्वा २३४ ।

^२ ^२ ^{३२} ^२ ^{१२} ^{१२} ^{१२} ^२
 ए३ । द्विभिरा ॥ (१) हृषावसोममद्रिभायिः । सुषावसो ।

^२ ^{१२} ^२ ^२ ^२ ^२ ^३
 माश्माद्राश्विभायिः । नूनम्पुनानोअविभिःपरिस्ववा २३

^{५२} ^२ ^५ ^२
 ४ ऐषी । अदध्या २३४ः ह । सू । रभाश्वा २३४ । ए३ ।

^२ ^{३२} ^२ ^१ ^२ ^{१२} ^२ ^२
 तरा ॥ (२) आदध्यः सुरभिन्तराः । अदध्यः ह । रा३

^१ ^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^२ ^{५२}
 भायिन्ताश्राः । सुतेचित्ताप्सुमदा मोअन्धासा २३४ ऐही ।

^{२२} ^१ ^५ ^२ ^१ ^२ ^२ ^{३२}
 श्रीणन्तो २३४ गो । भिहृत्तरा २३४ । ए३ । तरमा (३)

॥ १८ ॥ [२२]

* ऊ० गा० १६ प्र० १ अ० ६ सा० ।

† ऊ० गा० १६ प्र० १ अ० ६ सा० ।

अथ तृचात्मके तृतीय-सूत्रे

प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ २ २ ३ ३ २ ३
असाविमोमोअरूपोवृषाहरी

१ २ ३ २ ३ १ २ २ २
राजेवदस्मोअभिगाअचिक्रदत् ।

२ २ ३ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
पुनानोवारमत्येध्ययश्चेनो

२ २ ३ १ २ ३ १ २
नयोनिङ्घृतवन्तमासदत् ॥ १ * ॥

“सोमः” “असावि” अभिषुतोऽभूत् । कीदृशः सोमः ?
“अरूपः” आरोचमानः, “वृषा” वर्षकः, “हरिः” हरितवर्णः ;
स च राजेव “दस्मः” दर्शनीयः सन् “गाः” उदकानि “अभि”
लक्ष्य “अचिक्रदत्” शब्दं करोति स्वरस-निर्माक-समये, पश्चात्
पुनानः “अध्ययम्” अविमयं “वारं” वालं दशापवित्तम्
“अत्येषि” हे सोम ! अतिक्रम्य गच्छसि । ततः “शेनी न”
शेन इव “योनि” स्त्रीयं स्थानं “घृतवन्तम्” उदकवन्तम् “आ-
सदत्” प्रविशति ॥

“अत्येषि”-“पर्येति”—इति पाठौ, “आसदन्”-“आसदम्”
—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३
पर्जन्यः पितामहिषस्य पर्णिनो

१ २ ३ १ ३ २ ३ १ २
नाभापृथिव्यागिरिषु बन्धे ।

१ २ ३ १ २ ३ ५ ३ १ २ ३
स्वसार आपो अभिगा उदासर

२२ २२ ३ १ २ ३ २
नसङ्गावभिर्वसते वीते अध्वरे ॥ २ * ॥

यस्य “महिषस्य” सहितः “पर्णिनः” पर्णवतः पननवतो वा
सोमस्य “पर्जन्यः” “पिता” जनकः “सः” सोमः “पृथिव्याः” †
“नाभा” नाभौ नाभिस्थानीये ‡ हविर्दाने “गिरिषु” गिरि-
सम्बन्धिषु यावसु “क्षयं” निवासं “दधे” धारयति अभिषव-समये ।
तथा “स्वसारः” अङ्गुलयः “आपः” वसतीवर्यः ¶ “गाः”
आशिरार्थाः स्तुतयो वा § “अभि” आभिमुख्येन “उदासरन्”
उद्गच्छन्ति गच्छन्तु, “वसते”, “सम्” गच्छते च, “यावभिः” सा-
कम् । कुत्र ? “वीते” कान्ते “अध्वरे” यज्ञे ॥

“उदासरन्”—“उतासरन्”—इति पाठौ, “वीते”—“वीथे”—
इति च ॥ २ ॥

* अ० वे० ७, ३, ७, २ ।

† ‘हविषाः समुत्पन्नः’—इति वि० ।

‡ ‘नाभा—नाभि-स्थानीयः’—इति वि० ।

¶ ‘क्षयं आलक्ष्यः’—इति वि० ।

§ ‘गाः—सोमस्य रश्मयः’—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

२ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

कविर्विधस्यापर्यापिमाहिन

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

मत्थोनमृष्टोऽभिवाजमर्षसि ।

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

अपमेधन्दुरितासोमनोमृड

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

धृतावसानःपरियासिनिर्णिजम् ॥ ३ * ॥ १०

हे “सोम !” “कविः” क्रान्तदर्शी सन् “विधस्या” यास-
विधानेच्छया “माहिनं” मंहनीयं पवित्रं “पर्यापि” परि-
गच्छसि, पश्चात् “मृष्टः” प्रक्षालितः “मत्थोन” * अश्वत्थव
“वाजे” सङ्ग्रामम् । “अभ्यर्षसि” । सोम ! “दुरिता” अस्म-
दीयानि दुरितानि “अपमेधन्” परिहरन् वा “नः” अस्मान्
“मृड” सुखेन “धृतावसानः” धृतानि उदकानि वसानः आच्छा-
दयन् “परियासि” अभिगच्छसि । किन्तु ? “निर्णिजम्”
पवित्रम् ॥

“सोमनोमृडधृतम्”—“सोममृडयधृतम्”—इति पाठौ ॥३॥ १३

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य दशमस्याध्यायस्य

नवमः खण्डः ॥ ८ ॥

* ऋ० वे० ७, २, ७, १ ।

† ‘अत्यः—अतीत्य गच्छति’—इति वि० ।

‡ ‘वाजम्—अश्वं चर-पुरोडाशादिवचनम्’—इति वि० ।

§ ‘अपमेधन्—एष दृष्टौ (भा० आ०) अपमृतिः सतः संवर्द्धति’—इति वि० ।

२२ २ २ २ २
॥ महासामराजम् ॥ हाउहोवाइहायि । असावि

५ १ २ ४ २२ १ १ १ १ १ २ २
सोमोऽश्वा । सुषोऽश्वा । पाह्वरा२३४५यिः । राजेव

२ ५ १ २ ४ २ ३ १ १ १ १ २ २
दसोऽश्वा । भिगाऽ । आऽ । चिक्रदार२३४५तु । पुना

२ २ ५ १ २ ४ २ १ १ १ १ १ २ २
नोवाराश्मा । जियाऽयिषीऽ । अव्ययार३४५म् । ष्ये

२ २ १ २ ४ २ २
नोनयोनीश्वा । तवाइन्ताइम् । आसदाइदाउ ॥ (१)

२ २ ५ १ २ ४ २ ३ १ १ १ १ १
पर्जन्यः पिताश्मा । हिषाइस्याऽ । पर्णिना २ ३ ४ ५ः ।

२ २ २ ५ १ २ ४ २ १ १ १ १ १
नाभापृथिव्याऽगायि । रिषूऽक्षाऽ । यन्दधार२३४५यि ।

२ २ २ २ १ २ ४ २ २ ३ १ १ १ १
स्वसारआयोऽश्वा । भिगाइज्जत् । आसरा२३४५न् ।

२ २ १ २ ४ २
सङ्गावभिर्वाश्मा । तेवाइयितेऽ । अध्वराइरउ ॥ (२)

२ २ ५ १ २ ४ २ २ १ १ १ १ १ २ २
कविर्धस्याऽपा । रियाऽयिषीश्माहिना२३४५म् । अत्यो

२ ५ १ २ ४ २ ३ १ १ १ १ २ २
नमृष्टोऽश्वा । भिवाइजाइम् । अर्धसार२३४५यि । अप

१ २ ४ २ ३ १ १ १ १ २ २
सधन्दूऽरायि । तासोश्माऽ । नोमृडा२३४५ । हाउ

२ २ २ २ १ २ ४ २
होवाश्चायि । घृतावसानाशपा । रियाश्सी३ । नि
२ १ १ १ १
णिजाश्माउवा२३४५(३) ॥ ८ * ॥ [१]

३ ४ २ ३ ४ २ ३ ४ ४ ४ ४
॥ द्विरभ्यासालीशम् ॥ असाविमोमोअरूपोवृषोवृ
४ २ ३ २ ३ १ १ ३ २ २ २ २
षा । हरायिः । हरा२३४यिः । राजे३१२३४ । वदस्मो
२ १ १ १ २ ३ २ २ २ २
अभिगाअचि । क्रदात्क्रदात् । मुना३१२३४ । नोवार
२ १ २ १ २ ३ २ २ २ २
मत्येष्य । व्ययांव्ययाम् । श्येनो३१२३४ । नयानिहृत
३ २ ४ ४ ३ ४ ३ ४ ३ ४
व । तमाश्माप्रादाईप्राईत् ॥ (१) पर्जन्यः पितामहिषस्य
४ २ २ १ १ १ २ ४ २ २ २
प । णिना२३४५ः । नाभा३१२३४ । पृथिव्यागिरिषुक्षयम् ।
१ २ १ २ ३ २ २ २ २ २ २ २
दधायिदधायि । स्वसा३१२३४ । रआपोअगाउदा । स
२ १ २ २ २ २ २ २ २ २ २ २ ४
रान्तरान् । सङ्गा३१२३४ । वभिर्वसतेवो । तेआश्वा
४ ३ ४ ४ २ २ ४ ५ २ २ ३ २
प्रादाईप्राईयि ॥ (२) कविर्वधस्यापरियेपिमा । हिनाम् ।
३ १ १ १ १ ३ २ २ २ २ २
दिना२३४५म् । अयो३१२३४ । नमृष्टाअभिवाजम् ।

^{१ २} षसायिषसायि । ^{३ २} अपा३१२३४ । ^{२२} मेधन्दुरितासोमनः ।

^{१ २ १ २} मृडामृडा । ^{३ २} घृता३१२३४ । ^{२२} वसानःपरिया । ^२ मिना३

^{१ ४} यिर्णाप्रयिजाद्दृष्टम्(३) ॥ २ * ॥ [२]

॥ ऐडमायास्यम् ॥ ^{२ २ १} असावायिसो२३ । ^{२२} सोअरूषा२

^२ ३ । ^{२ २} ए३ । ^{२२ २ १} वृषाच्चरिरे३ । ^{२२} राजेवादा२३ । ^{२ २} सोअभा

^२ यिगा२३ । ^२ ए३ । ^{२ २ १} अचिक्रददे३ । ^{२ १} पुनानोवा२३ । ^२ रमता

^२ यिये२३ । ^२ ए३ । ^{२ २ २ १} पिअव्ययमे३ । ^२ श्येनोनायो२३ । ^२ नि

^१ ङ्गृतावा२३ । ^{२ २} ए३ । ^{२ १} तमासददे३४३ ॥ (१) ^{२ १} पर्जन्याःपार

^{२ २ १} इयि । ^२ तामहायिषा२३ । ^२ ए३ । ^{२ २ २} स्यपर्णिनए३ । ^{२ २ २} नाभा

^१ पार्था३यि । ^{२ २ १} व्यागिरायिषू२३ । ^२ ए३ । ^२ क्षयन्दधए३ ।

^{२ २ १} स्वसाराआ२३ । ^{२ २ १} पोअभायिगा२ ३ । ^२ ए३ । ^{२ २ २} उदासरन्ने

^{२ २ ३} ३ । ^{२ १} सङ्गावाभा२३यिः । ^२ वसतायिवा२३यि । ^२ ए३ । पो

अभायिगार३ः । ए३ । उदासरञ्जे३ । सङ्ग्रावाभार३

यिः । वसतायिवार३यि । ए३ । ते^{२२}अध्वरण३४३ ॥ (२)

कविर्वायिधार३ । स्थापरायिये३ । ए३ । पिमाहिम

मे३ । अत्योनामा२३ । षोअभायिवार३ । ए३ । ज

मर्षसिण३ । अपसायिधार३न् । दुरितासार३ । ए३ ।

मनोमृडण३ । घृतावासार३ । नःपरायियार३ । ए३ ।

सिनिर्णिजमे३४३ । ओ२३४५ई । डा(३) ॥ ४ * ॥ [३]

॥ वासिष्ठम् ॥ द्वायि । उज्जवायि । असार३४औहो

वा । विसो । मो३अरु । षोवृषाह्वरायिः । राजे३४

औहोवा । वदा । स्मो३अभि । गाअचिक्रदात् । पुना

३४औहोवा । नेवा । रा३मति । एषिअव्ययाम् । श्ये

नो३४औहोवा । नयो । निघृत । व । तमा३सा५दाई ५

इत् ॥ (१) पञ्जा३४ औहोवा । न्यःपायि । ता ३ महि ।

पश्यपर्णिनाः । नाभा३४ औहोवा । पृथायि । व्या३गि

रि । पुष्ययन्दधायि । स्वसा३४ औहोवा । रआ । पो

श्चभि । गाउदासरान् । सङ्गा३४ औहोवा । वभायिः ।

वसते । वी । तेआ३ध्वापरा६५६यि ॥ (२) कवा३४ औहो

वा । वेधा । स्या३परि । पृषिमाहिनाम् । अत्यो ३४

औहोवा । नमा । द्यो३अभि । वाजमर्षसायि । अषा

३४ औहोवा । सेधान् । दुरिता । सोमनोमृडा । हा

यि । उड्वायि । घृता३४ औहोवा । वसा । नःपरि ।

या । मिना३यिर्णापुयिजा६५६म् (३) ॥ १७ * ॥ [४]

॥ सीमानानिषेधम् ॥ असो । वाहायि । वायि

सोमोअरूपो । वृषाहारा३यिः । राजेवदस्मोअभिगाः ।

^२ अचिक्रादा^१र३त् । ^१ पूर३ना । ^१ नो^२र३वा३४ । ^३ रम^४तिये
^५ षिअ । ^२ व्या३याम् । ^१ श्या३र३यिनो । ^१ ना३र३यो३४ । ^३ नि
^{४५} ङुतव । ^{३२} तमा३सा^४पूदा३पू३त् ॥ (१) ^२ पज्जा । ^२ वा३हायि ।
^१ न्याःपितामहिषा । ^२ स्यप३र्णायिना३ः । ^१ नाभापृथिव्यागि
^२ रिषू । ^१ क्षयन्दाधा३र३यि । ^१ स्वार३सा । ^१ रा३र३आ३४
^{३४४} पोअभिगाउदा । ^२ सा३रान् । ^१ सा३र३या । ^१ वा३र३भा३४
^{३४४४} यिः । ^{३४४} वसतेवो । ^{३४४} तेआ३ध्वापूरा३पू३यि ॥ (२) ^२ कवो ।
^२ वा३हायि । ^१ वायिधस्यापरियायि । ^२ पिमा३हायिना३र३म् ।
^१ आ३त्योनमृष्टोअभिवा । ^२ जम३र्षासा३र३यि । ^१ आ३र३पा ।
^१ सा३र३यिधा३४न् । ^{३४४४} दुरितासोमनः । ^५ मा३र्डी । ^२ घा३र३
^२ त्ता । ^१ वा३र३सा३४ । ^३ नःपरिया । ^३ सिना३यिर्णापूयिजा
^३ पू३त् (३) ॥ २० ॥ [५] १३

अथ दशमे खण्डे ---

प्रगाथात्सके प्रथम-सूक्ते,

प्रथमा ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

१२ २ १२ २२३ १ २ ३ १ २ ३ १२ २२
बह्वनिजातो जनिमान्यो जसा प्रतिभागन्नदीधिमः ॥ १* ॥

हे अस्मदीया जनाः ! “यायन्त इव” सूर्यं यथा समाश्रिता
रश्मयः सूर्यं भजन्ते तथा “इन्द्रस्य” “विश्वेत्” विश्वान्येव धनानि
“भजत” भजत । “वसुजातः” प्रादुर्भूत इन्द्रः यानि “वसूनि”
धनानि “ओजसा” बलेन “जनिमा” जनिष्यमाणानि करोति
अतो “भागं न” पितॄं भागमिव तानि धनानि “प्रति दीधिमः”
प्रतिधारयेम ॥

“जातोजनिमानि”-“जातेजनिमानि”—इति पाठौ ॥ १

अथ द्वितीया ।

अलर्षिं रातिं वसुदामुपस्तुहि भद्राद्भ्यस्य रातयः ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २ ३ १ २
 यो अस्य कामं विधत्ते नरोपतिमनादानाय चोदयन् ॥ २३ ॥ १४

हे स्तोतः ! “अलर्षिं रातिम्” अपापक-दानम् अपापिष्ठस्य
दाता इत्यर्थे अलर्षि-पद-समानार्थमनर्थ-पदं यास्केन व्याख्या-

* अ० सू० २, ४, ५ (सभा० प्रश्न सं०) = अ० वे० ७, ३, ३, ४ ।

“अलक्षयि”—इति क० पु० पाठः ।

१. श्री. वि. व. व. व. व.

१० अ० १० ख० १ सू० १, २, ३] उत्तरार्चिकः ।

३३७

तम्—“अनर्शरातिमन्शील-दानमन्शीलं पापकम्”—इति (निब०
नै० ६, २३)] “वसुदा” धनस्य दातारमिन्द्रम् “उप स्तुहि”^{*}
यतः “इन्द्रस्य” “रातयः” दानानि “भद्रा” कल्याणानि महदै-
श्वर्यकारीणीत्यर्थः । “यः” इन्द्रः स्वकीयं “मनः” “दानाय”
अभीष्ट-प्रदानाय “चीदयन्” प्रेरयन् “विधतः” परिचरतः
“अस्य” स्तोतुः “कामम्” इच्छां “न रोषति” न हिनस्ति ।
तमिन्द्रमुपस्तुहीति सम्बन्धः ॥

“अलर्षिरातिम्”—इति छन्दोगाः पठन्ति, “अनर्शरातिम्”—
इति बह्वृचाः ; “योअस्य”—“सोअस्य”—इति च ॥ २ ॥ १४

॥ आयन्तीयम् ॥ आयन्तइवसू१रायाम् । विश्वा^२
यिदिद्रा^१२ । स्यभा^१२क्षाता । वामूनिजातो^१जनिमा । नि^{२ २ २}
योजा^{१ २}१सा^१२ । प्रतिभागन्नदी^{१ २ २ १}२रघिमः । प्रा^१२र^२त्तौ । भा^{१ २}
गान्ना^{२ २}३दा । ऊम् । धिमा^{१ ३ २}३ । ओ^१२३४वा ॥ (१) प्रति^५
भागन्नदा^२१यिधायिमाः । प्रता^२२यि । भागा^{१ २}२म् । न^१
दा^१२यिधायिमाः । आ^{२ २ १}२र्षिरातिम्बसदाम् । उपा^{१ २}स्त्व१

* ‘उपस्तुहि—समोपे स्थित्वा स्तुहि’—इति वि० ।

^२ ^{१२} ^{२२१२} ^१ ^२ ^१ ^२
 ह्ययि । भद्रा इन्द्रस्य रातयः । भारश्द्राः । इन्द्रास्याश्
^२ ^१ ^{३२} ^१ ^५ ^{२२}
 रा । ऊम् । तयाश् । ओरश्द्रावा ॥ (२) भद्रा इन्द्रस्य
^२ ^१ ^१ ^१ ^१
 राशतायाः । भद्रा इन्द्राश् । स्यराश्तायाः । याञ्च
^{२२१} ^२ ^{१२} ^{११२१२२२२१}
 स्यकामन्विधतः । नरोपाशतारयि । मनोदानायचोद
^२ ^१ ^२ ^{१२} ^२ ^२ ^१ ^{३२}
 यन् । मारश्नाः । दानायाश्चो । ऊम् । दयाश् ।
^१ ^५ ^{३११११}
 ओरश्द्रावा । हेरश्द्रावा ॥ ८ * ॥ [१]

^{२२} ^{२२} ^{१२१}
 ॥ निषेधम ॥ आयन्त इवाश्सूरियाम् । विश्वायिन्द्रा ।
^२ ^१ ^{१२} ^{११४} ^५ ^२ ^३
 स्यभक्षताश् । इहाश् । वासूश्नायिजा । हाद्यौरश्द्रा
^५ ^१ ^{२१} ^{२२१} ^२ ^{१२} ^{१२}
 हा । तोजनिमा । नियोजारश्द्रा । इहाश् । प्राता
^४ ^५ ^{२२} ^५ ^{३२} ^४
 श्रियभागाम् । हाहोरश्द्राहा । नदाश्श्रियधाप्रियमाह्प्र
^{३११११}
 दः । हेरश्द्रावा ॥ २ † ॥ [२] १४

* ऊ० गा० ५ प्र० २ अ० ८ सा० ।

† ऊ० गा० १ प्र० २ अ० २ सा० ।

अथ प्रगाथात्मके द्वितीय-सूक्तो—

प्रथमा ।

१२ ३१२ ३१२ ३१२

यतइन्द्रभयामहेततोनाअभयङ्कुधि ।

१२ ३१३ ३१२ २३२३ ३१२ २२

मघवञ्छग्धितवतन्नजतयेविदिषेविमृधोजहि ॥१*॥

हे “इन्द्र !” “यतः” हिंसकान् “भयामहे” वयं, ततः “नः” अस्माभ्यम् “अभयं” “कुधि” कुरु । हे “मघवन्” धनवन्निन्द्र ! “नः” अस्मानुद्दिश्य “तत्” तस्यै “तव जतये” त्वत्कर्तृकायै रक्षायै “शग्धि” शक्ती भव । किञ्च “वि दिषः” अस्महेष्टृन् विजहि ; “वि मृधः” अस्मद्विंसकान् विजहि ॥

“जतये”-“जतिभिः”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ १२ ३१२ ३१३ ३१२ ३१२

त्वञ्छिराधसस्पतेराधसेमहःक्षयस्यासिविधर्त्ता ।

१२ ३१२

३१२

तन्वावयममघवन्निन्द्रगिर्वणःसुतावन्तोद्वामहे ॥२†॥१५

हे “राधसस्पते” धनस्य स्वामिन् ! “त्वं हि” त्वं खलु “महः” महतः “राधसः” धनस्य “क्षयस्य” गृहस्य च ‡

* ऋ० अ० ३, २, ४, २ (१भा० ५६४ पृ०) = ऋ० वे० ६, ४, ३७, ३ ।

† ऋ० वे० ६, ४, ३७, ४ ।

‡ ‘क्षयो निवासः, तस्य’—इति वि० ।

“विधत्ता असि हि” अस्मभ्यं दातुं धारकी भवसि खलु ।
हे “गिर्वणः” गीर्भिर्वननीय ! “मघवन्” धनवन्निन्द्र ! “तं”
तादृशं “त्वा” त्वाम् “वयं” “सुतावन्तः” अभिषुत-सोमाः “हवा-
महे” आह्वयामः ।

“राधस्यते”-“राधस्यते”—इति पाठौ, “विधत्ता”-“वि-
धत्ते”—इति च ॥ २ ॥ १५

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य दशमस्याध्यायस्य

दशमः खण्डः * ॥ १० ॥

॥ समन्तम् ॥ यतइन्द्रभयामहायि । ततोनाआभ

यङ्गुधायि । मघवार३का । ग्वायितवन्त । नऊताया ।

औहो३४वाहायि । वि । द्वायिषो२३वी३ । होवा३हा

३हायि । मृधोजा१३हा३४यि ॥ (१) विद्विषोविमृधोज

हायि । विद्विषोवायिमृधोजहायि । तुव३हा२३यिरा ।

धसोमाहा । औहो३४वाहायिन्त । यास्या२३सी३ ।

* ‘उक्तो साध्यन्दिनः पवमानः नवममहः । वामदेव्यं मैत्रावरुणं वाम, आपृमीयं
अश्वसाम, गायद मरुतानां वाम च’—इति वि० ।

^{१ १} होवा^२हायि । ^१ विधा^२र^१र्त्ता^{१ २ १ २}३४३ ॥ (१) ^१ क्षय^२स्था^३सी^४विध^५र्त्ता ।
^२ तन्वा^२वा^१र^२श्याम् । ^{१ २} माघ^१वन्नि । ^१ द्रगा^२यि^३र्वाणा । ^{३ २ २} औक्षो
^{२ २ २} ३४वा^१हायि । ^२ सु । ^{१ २} तावा^२र^३न्ता^४३ । ^{१ २ २} क्षोवा^३हायि । ^२ ह
^{१ २} वामा^२र^३हा^४र^५शयि । ^१ ओर^२३४५ई । डा(३) ॥ १०* ॥ [१] १५

अथैकादश-खण्डे ॥—

त्वंसोमेति-दृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

^{१ २} त्वं^{३ २ ३} सोमा^{१ २ २ २} सिधा^{३ २}रयु^{४ २}र्मन्द्र^{५ २} ओजि^{६ २}ष्ठो^{७ २} अध्वरे ।

^{१ २} पव^{३ १ २}स्वम^{४ २}क्षय^{५ २}द्रयिः ॥ ११ ॥

हे “सोम !” अभिषूयमाण-पवमान ! “मन्द्रः” मादयि-
 दृतमः “ओजिष्ठः” ओजस्वितमः त्वम् “अध्वरे” हिंसा-रहिते
 ऽस्मदीये यज्ञे “धारयुः” अभिषव-धारा-कामः “असि” भवसि ।

* क० गा० ५ प्र० २ अ० १० सा० ।

† ‘इदानीमर्भवः पवमानः’—इति वि० ।

‡ ‘त्वं सोमासि धाग्युरिति अश्वदत्तप्रष्टनीनि सामानि ब्राह्मणोक्तार्थाणि’—
 इति वि० ।

॥ क० वे० ७, २, १३ १ ।

ततः “त्वं” “मंहयद्रयिः” स्तोत्रभ्यः प्रदीयमान-धनः सन्*
 “पवस्व” द्रोणकलशे ग्रहादिषु दशापवित्तेण पूतो भव [यद्वा,
 “धारयुः” तद्वदर्थे भाष्यत इति मत्वर्थीयो युस्] । हे सोम !
 त्वं धारावानसि ततः पवस्वेति सम्बन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ २ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 त्वं सुतोमदिन्तमोदधन्वान्मत्सरिन्तमः ।

१ १ १ १ २ २
 इन्दुःसत्राजिदस्तुतः ॥ २† ॥

हे सोम ! “सुतः” अभिषुतः “त्वं” “मदिन्तमः” अतिशयेन
 मदयुक्तोऽसि । कीदृशस्त्वम् ? “दधन्वान्” यज्ञस्य धारकः,
 “मत्सरिन्तमः” अतिशयेन मदकारी,‡ “इन्दुः” दीप्तः, “सत्रा-
 जित्” बहूनां जेता,¶ “अस्तुतः” केनाप्यहिंसितः ॥

“मदिन्तमः”—“वृमादनः”—इति पाठौ, “इन्दुःसत्राजिद-
 स्तुतः”—“इन्द्रायसुरिरन्वसा”—इति च ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ १ ३ १ २ २ २ ३ १ २ ३ १ २
 त्वं सुधाणोअद्रिभिरभ्यर्षकनिक्रदत् ।

३ २ ३ २ ३ १ २
 द्युमन्तं शुश्रूषमाभर ॥ ३ § ॥ १६

* ‘अथपि मंहतिः पूजार्थः तथाप्यव लाभार्थो द्रष्टव्यः’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ७, २, १३, २ ।

‡ ‘मत्सरिन्तमः—भक्षणोद्यमः’—इति वि० ।

¶ ‘सत्राजित्—सदा जेता अथवा सहजेता’—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ७, १, १२, २ ।

हे “पवमान” सोम ! “अद्रिभिः” यावभिः “सुष्वाणः”
सुन्वानः अभिषूयमाणस्त्वं “कनिक्रदन्” शृशं शब्दं कुर्वन्
“अभ्यर्ष” कलशं पात्राणि चाभिगच्छ । किञ्च “द्युमन्त”
दीप्तियुक्तं “शुष्म” शत्रूणां शोधकं बलं वा “आभर”* ॥

“आभर”-“उत्तमम्”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ १६

२ ३२ ४ ५ २
॥ आश्वत्थक्तम् ॥ आश्रौहोवाहायि । तुव॑सोमा ।

२ १ २२ ३२ २ २२ २ १ २
सिधा । रयुः । ऐहीयैही१ । मान्द्रओजिष्ठोआध्वरे ।

२२ २ ३२ २ १ १ १
ऐहीयैही१ । आ२यि । पावा२स्वामा२ । ह्यत् ।

१ ३ ५ २ २ ३२ ४ ५
रा२यार३४ओहोवा ॥ (१) आश्रौहोवाहायि । तुव॑सु

२ १ २२ २ ३२ २ २२
ताः । मदायि । तमः । ऐहीयैही१ । दाधन्वान्मास

१ २२ २ ३२ २ १ १
रायिन्तमः । ऐहीयैही१ । आ२यि । आयिन्दू२ःसा

१ २ ५ २ २ ३२ २ ३२
चा२ । जिह । स्तारत्तार३४ओहोवा ॥ (२) आश्रौ

४ ५ २२ १ २२ २ ३२
होवाहायि । तुव॑सुष्वा । णोआ । द्रिभिः । ऐहीयै

२ १ १ २२ २ ३२ २
ही१ । अभियर्षकनायिक्रदत् । ऐहीयैही१ । आ२

* सर्विदमिति प्रतीक-प्रदणं स्वर्गस्य वेत्तारमिति तद्व्याख्यानस्याच विवरणे
प्रामादिक इव उपलब्धते ।

यि । द्यूमा^१र^१न्ना^{१२}गृ^३र । अमा^५ भा^१र^३रा^५र^५३४ औ^३हो^५वा ।

२१ २ २३ ११११
शुक्र^{२१}आ^२ऊ^{२३}ता^{११}र^{११}३४५ः(३) ॥ ११* ॥ [१]

३४ ५२ २ २ २ ३ ५
॥ शाम^{३४}द^{५२}म् ॥ तुव^२सो^२मा^२सि^२ए । ही^२ऐ^३ही^५र^५३४या ।

१२ १ ५ १ २ २ १
धार^{१२}युरै^१र^५ही^१३या । म^१न्द्र^२ओ^२जि^२ष्ठो^२अ^२ध्व^२र^२ए र^१ही^१ऐ^१र^१ही^१३

२ १ २ २१ ५ ४
या । प्रा^२वा^१स्त्रा^२मा^२३१२३ । ह^{२१}यो^५र^४३४वा । रा^२प्र^१यो^५इ^५ह

३४ ५ २ २ २ ३ ५ १
यि ॥(२) तुव^{३४}सु^५तो^२म^२ए । ही^२ऐ^३ही^५र^५३४या । दि^१न्त^१म^१ए

१ ५ २ २ २ १ ५ २
र^१ही^५ऐ^२र^२ही^२३या । द^२ध^२न्वा^२न्म^२त्सरि^२न्त^२म^२ए र^१ही^५ऐ^२र^२ही^२३या ।

१ २ २ १ ५ ४ ५
आ^१यि^२न्दुःसा^२न्ना^२३१२३ । जि^२दो^१र^५३४वा । स्त्रा^४प्र^५र्त्री^५इ^५ह

३४ ५ २ २ २ ३ ५ १
यि ॥(२) तुव^{३४}सु^५घ्रा^२ण^२ए । ही^२ऐ^३ही^५र^५३४या । अ^१द्रि^१भि

१ २ १ १ ५ २ २
रै^१र^२ही^१ऐ^२र^२ही^२३या । अ^१भि^१य^२र्ष^२क^२नि^२क्र^२द^२दै^२र^१ही^५ऐ^२र^२ही^२३या ।

१ २ २ १ ५ ४ ५
द्यू^१मा^२न्ना^२गृ^२ ३ १ २ ३ । अ^२सो^१ २ ३ ४ वा । भा^५प्र^५रो^५इ^५ह

वि(३) ॥ १२† ॥ [२]

* ऊ० गा० प्र० २ अ० ११ सा० ।

† उ० गा० प्र० २ अ० १२ सा० ।

१० अ० ११ ख० २ सू० १, २, ३] उत्तरार्द्धिकः ।

३४५

॥ दावसुनिधनम् ॥ ^{२१}तुव^{४२}सूर^२मासि^५धारयु^५र्हाउ ।

^१मान्द्र^{२२}ओजि । ^२छो^१आ^२ध्वा^२श^१रा^२र^२यि । ^१हो^२वा^२श्चा^२यि । ^१प

^२वा^१स्वा^२श^२मा^२र^२३ । ^१हो^२वा^२श्चा । ^१ह्यत् । ^१रा^२र^२या^२र^२३^{५२}औ

^२हो^२वा ॥ (१) ^{२१}तुव^{४२}सूर^२तोम^२दिन्त^२मो^२हाउ । ^१द^२ध^२न्वा^२न्म^२त्स

^१रा^२यिन्ता^२श^२मा^२र^२३ । ^१हो^२वा^२श्चा^२यि । ^१इ^२न्दू^२ःसा^२श^२त्रा^२र^२३ ।

^१हो^२वा^२श्चा । ^१जि^२द । ^१स्तार^२त्ता^२र^२३^{५२}औ^२औ^२हो^२वा ॥ (२) ^२तु

^१व^२सूर^२श्चा^२णो^२अ^२द्रि^२भि^२र्हाउ । ^१आ^२भि^२य^२र्ष । ^१क^२ना^२यि^२का^२श

^१दा^२र^२श^२तु । ^१हो^२वा^२श्चा^२यि । ^१द्य^२मा^२न्ता^२श^२शू^२र^२३ । ^१हो^२वा

^१श्चा । ^१ध^२म^२मा । ^१भा^२र^२रा^२र^२३^{५२}औ^२हो^२वा । ^१ए^२३ । ^१दा^२व

^{२११११}सूर^२३^५पु^२(३) ॥ १३* ॥ [३]

॥ प्रतीचीनेडक्काशीतम् ॥ ^१त्व^२सो^२मा^२सि । ^१धा^२र^२यूः ।

^{२२}मान्द्र^२ओजि । ^२छो^१आ^२ध्वा^२रा^२र^२३^{३२}यि । ^१हा^२हो^२यि । ^१प^२व^२स्व

* ऊ० गा० ५ प्र० २ ख० १६ सा० ।

^{१ २} मा^१हा^{४ ५}श्यात् । ^१ रयायिः । ^{१ २} और^१होवा ॥ (१) ^{१ २} त्व^१सु
^{१ २ २} तोम । ^१ दा^{१ ५}रयिन्तमाः । ^{१ ०} दाधन्वान्म । ^{१ ०} त्तरायिन्तमा^२
^{२ २ २} ३४ः । ^१ हा^{२ २}होयि । ^१ इन्दुःसन्नाजीशदा । ^१ स्तृता । ^२ और^२
^{४ ५} होवा ॥ (२) ^१ त्व^{१ २}सुघ्राणः । ^१ आ^१रद्रिभायिः । ^२ अभियषी
^{१ ०} कनायिक्कदार३४त् । ^{३ २ २} हा^१होयि । ^{२ २} द्युमन्त^२ष्टूष्माश्मा ।
^१ भरा । ^{२ ४ ५} और^{४ ५}होवा । ^{४ ५} ईडा(३) ॥ १४ * ॥ [४]

^{२ २ २} ॥ हाविष्कृतम् ॥ ^{२ २ १ २} त्व^१सोमासिधाहाउरायूः । ^१ मन्द्र
^२ ओजायि । ^२ षोआध्वा^१शरायि । ^१ पवा^१रहो^१ । ^१ स्वार^१
^२ मा । ^१ ह्यत् । ^{१ ३ ५ २ २} रा^२रया^{२ २ २}औ^२होवा ॥ (१) ^{२ २} त्व^१सुतोम
^{२ २ १ २} दा^{१ २}हाउतामाः । ^{१ २} दधन्वान्मा । ^{२ १} त्तरिन्ता^२श्माः । ^१ इन्द्र
^२ रर्ही^१शयि । ^१ सा^{१ २}रश्ना । ^{१ २} जि^{१ २}द । ^{५ २ २} स्ता^{१ २}रर्त्ता^{२ २}श्माऔ^१हो
^{२ २ २ २ १ २} वा ॥ (२) ^१ त्व^१सुघ्राण^१आ^१हाउद्रायिभायिः । ^१ अभियर्षा ।

कनिका^२३दात् । द्युमा^२२हो१ । तार^२३शू । यमा^{१२} ।

भार^१रा^३३४ औ^५होवा । हविष्क^२ते^१२३४५(३) ॥१५*॥[५]१६

अथ त्वत्माके द्वितीय-सूक्ते—

प्रथमा ।

१२. ३१२ ३२३ १ २ ४ १२
पवस्व^२देव^३वीत^३य^३इ^१न्दो^२धारा^२भि^२रोज^२सा ।

२ ४ २ १२
आ^२कल^२श^२मधु^२मा^२न्सो^२मनः^२सदः ॥ १* ॥

हे “इन्दो” सोम ! “देववीतये” देवानां भक्षणाय
“ओजसा” बलेन “धाराभिः” आत्मीयाभिः “पवस्व” क्षर ।
हे “सोम !” “मधुमान्” मदकर-रसवान् त्वं “नः” अस्मदीयं
“कलशं” द्रोणाभिधानम् “आसद्” आसीद् [सदेर्लुङि
रूपम्] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२३१ २३२३२ ४१२
तव^२द्र^२प्ता^२उद^२प्रुत^२इ^२न्द्र^२म^२दा^२यवा^२वृधुः ।

२ ३ १ २ ३१ २ ४ १२
त्वान्दे^२वा^२सो^२अ^२मृता^२यक^२म्ययुः ॥ २* ॥

* क० शा० प्र० २ ख० १५ सा० ।

† ख० षा० ६, २, ३, ६ (भा० २१३, ४०) = ऋ० वे० ७, ५, १०, २ ।

‡ ऋ० वे० ७, ५, १०, २ ।

“उदग्रतः” वसतीवर्याख्यमुदकं प्रति गच्छन्तः* [यद्वा, उदकस्य निर्गमयितारः] “तव” स्वभूताः “द्रप्साः” द्रुतगामिनो रसाः† “मदाय” मदार्थम् इन्द्रम् “वावृधुः” वर्धयन्ति । ततः “देवासः” देवा इन्द्रादयः “कं” सुखकरं‡ “त्वाम्” “अमृतोय” अमरणार्थं “पपुः” पिबन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ २ २ २ ३ २
आनःसुतासइन्द्रवःपुनानाधावतारयिम् ।

३ १ २ ३ १ २
वृष्टिद्यावोरोत्यापःस्वर्विदः ॥ ३॥ १७

हे “सुतासः” अभिषूयमाणाः ! हे “इन्द्रवः” दीप्ताः पात्रेषु क्षरन्तो वा “रोत्यापः” यैः पृथिवीं प्रति स्त्रवणशीला आपः, तादृशा हे सोमाः ! “पुनानाः” पूयमानाः यूयं “नः” अस्मभ्यं “रयिम्”§ “आ धावत” आगमयत । कौटुशाः ? “वृष्टि-
द्यावः” ॥ वृष्टिमभि द्यौर्यैः क्रियते, वृष्ट्यभिमुख-द्युलोकवन्तः “स्वर्विदः” सर्वस्य लब्धकाः** ॥ ३ ॥ १७

* ‘उदग्रतः’—उदकेन प्राविताः—इति वि० ।

† ‘द्रप्साः’—द्रव्यभूताः सोमाः—इति वि० ।

‡ ‘कं’—जातिभूतम् अथवा कम् उदकभूतम्—इति वि० ।

§ ‘रयिम्’—सोमाख्यं धनम्—इति वि० ।

॥ ‘वृष्टिद्यावोरोत्यापः’—यथा द्युलोके भवान् वृष्टिः रीतिभिः सङ्गताः—
यादि वि० ।

** ‘स्वर्विदः’—सर्वस्य वेत्तारः—इति वि० ।

३५०

सामवेदसंहिता । [५प्र० २अ० १८ सू० १ ।

अ । मा१र्त्ता२३४औहोवा । त॒क॒म्य॒पु॒रे३ ॥ (२) आ॒नः

सु॒ता । स॒इ॒न्द॒वाः । पु॒ना॒ना॒धा॒र । व॒ता॒र॒या॒यि॒यि॒म् ।

वृ॒ष्टि॒द्या॒वा॒रः । री॒ति । आ॒रि॒पा॒र३४औहोवा । सु॒वर्चि

द॒ण॒उ॒पा॒र३४५ (३) ॥ १८* ॥ [२] १७

अथ त्वचात्मके तृतीय-सूक्ते —

प्रथमा ।

परि॒त्य॒ह्य॒त॒ह॒रि॒म्ब॒भ्रु॒म्पु॒न॒न्ति॒वा॒रे॒ण ।

यो॒दे॒वा॒न्वि॒श्व॒ा॒ इ॒त्परि॒म॒दे॒न॒स॒ह॒ग॒च्छ॒ति ॥ १† ॥

“ह्येतं” सर्वैः स्पृहणीयं “हरिं” हरितवर्णं “बभ्रु” बभ्रुवर्णं
च “त्यं” तं सोमं “वारेण” वालेन पवित्रेण “परि पुनन्ति”
परिशोधयन्ति “यः” सोमः “विश्वान्” एतत्सर्वानिन्द्रादीन् देवान्
अनेन “मदेन” मादकेन रसेन “सह” “परि गच्छति” ॥ १ ॥

* ज० गा० ११प्र० २अ० १८सू० ।

† ज० आ० ६, २, १, ८ (२भा० १६७ प्र०) = पुनरिह ८, २, ८, ३ = ज०
वे० ७, ४, २४, १ ।

अथ द्वितीया ।

२७ ३ १२ ३ १२ ९ १२

द्विर्यम्यच्चस्वयशस्सखायोऽद्रिसंहतम् ।

३१२ २८ ३ २ २ ९ १२ ३ १२

प्रियमिन्द्रस्य काम्यमप्रस्नापयन्त ऊर्मयः ॥ २* ॥

“द्विः पञ्च”† दश-सङ्ख्याकाः “सखायः” समान-ख्याना अङ्गुलयः ‡ “स्वयशस्” स्वभूत-यशस्कम् ¶ “अद्रिसंहतम्” ग्रावभिरभिषुतम् “इन्द्रस्य प्रियं” “काम्यं” सर्वैः काम्यमानम् “ऊर्मयः” § [द्वितीयैकवचने प्रथमा-बहुवचनम्] ऊर्मिं प्रभूततरं “यं” सोमं “प्र स्नापयन्ते” वसतीवरीभिः प्रकर्षणं सेवयन्ति [यदा, ऊर्मय इत्यङ्गुलि-विशेषणं प्रभूता इति] ; तं सोमं पुनन्तीति पूर्वेण सम्बन्धः ॥

“सखायः”—“स्वसारः”—इति पाठो, “प्रस्नापयन्त ऊर्मयः”—“प्रस्नापयन्तूर्मिणम्”—इति च ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१२ ३ १२ ३ १२ २८

इन्द्राय सोमपातवे वृत्रघ्नो परिषिच्यसे ।

१२ ३ १२ ३ १२ ३ १२

नरे च दक्षिणावते वीराय सदनासदे ॥ ३ ॥ १८

* ऋ० वे० ७, ४, १०, ६ ।

† ‘द्विः—द्विःछत्य । यं सोमं । पञ्च ऋलिजः’—इति वि० ।

‡ ‘सखायः—ऋलिजः’—इति वि० ।

¶ ‘स्वयशस्’—स्वयशसा सम्पन्नम्—इति वि० ।

§ ‘ऊर्मयः’—उदक-सङ्ख्याताः—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ७, ४, २४, ४ ।

हे “सीमः” “वृत्रघ्ने” वृत्रस्य हन्ते “इन्द्राय” [षष्ठ्यर्थे चतुर्थी] इन्द्रस्य “पातवे” पानार्थं “परिषिच्यसे” परितः पात्रेषु सिच्यसे वसतीवरीभिर्वा । किञ्च “दक्षिणावते” ऋत्विग्भ्यो दक्षिणा-दानेन तद्वते, “वीराय” विक्रान्तायेन्द्राय हवींषि दातुं “सदनासदे” यज्ञ-यज्ञे सीदते,* “नरे”† मनुष्याय यजमानाय तस्मै फल-प्रदानार्थं परिषिच्यसे ॥

“वीराय”-“देवाय”—इति पाठौ ॥ ३ ॥ १८

॥ गौरोवितम् ॥ परि । त्य० द्वा३ । र्यत० हरायिम् ।
 वभ्रुम्पुनन्तिवारेणा२३ । योदेवान्वा३१२३यि । आ०
 आप्रयित्परायि । मादेनसा३१२३ । हगोवा । द्वा० तो
 द्वायि ॥ (१) दिर्यम् । पञ्चा३ । सयशमाम् । सखा
 योअद्रिस० हतार३म् । प्रायमिन्द्रा३१२३ । स्याकापूमि
 याम् । प्रास्नापया३१२३ । तओवा । माप्रयोद्द्वायि ॥ (२)
 इन्द्रा । यसो३ । मपातवायि । वृत्रघ्ने परिषिच्यसार३

* ‘सदनासदे’—यानि यज्ञे सदनानि द्रोणकलश-प्रभृतौनि, तेषु आसीदति ।
 इति वि० ।

† ‘नरे’—नराकारे’—इति वि० । ‡ ‘सहागौरोवितम्’—इति ख०-पु०-पाठः

यि । नारेचदा३१२३ । शिणाप्रवतायि । वायिरायसा

३१२३ । दनोवा । साप्रदोईचायि(३) ॥ १८* ॥ [१]

॥ निहवम् ॥ आयिही३ । आयिही । एदिया ।

ओर३४वा । हायि । परित्यएचर्यता३एहारा३यिम् ।

हारायिम् । हरा । ओर३४वा । हायि । बभ्रुम्पुन

न्निवा३रेणा३ । रेणा । रेणा । ओर३४वा । हायि ।

यौदेवान्विश्वाएई३त्पारा३यि । पारायि । परा । ओर३३

४वा । हायि । मदेनसहगा३क्काता३यि । क्कातायि ।

क्काता । ओर३४वा । हायि ॥ (१) द्विर्यम्पच्चस्वया३

शासा३म् । शासाम् । शसा । ओर३४वा । हायि ।

सखायोअद्रिसा३एहाता३म् । हाताम् । हता । ओ

२४४वा । हायि । प्रियमिन्द्रस्यका३माया३म् । मा

^२याम् । ^{३ २}मिया । ^३ओ२३४वा । ^५हायि । ^२प्रज्ञापयन्त ऊ
^{५ १ २}श्म्यायाः । ^{१ ५}मया । ^३ओ२३४वा । ^५हायि ॥ २) इन्द्रा
^२यसोमपाश्तावाशयि । ^{१ २}तावायि । ^{३ २}तवा । ^५ओ२३४वा ।
^२हायि । ^२वृत्रघ्नीपरिषीञ्च्यासाशयि । ^{१ २}च्यासावि । ^{३ २}च्यसा ।
^३ओ२३४वा । ^५हायि । ^२नरेचदक्षिणाश्वाताशयि । ^{१ २}वाता
^{३ १}यि । ^३वता । ^५ओ२३४वा । ^२हायि । ^{२ २}वीरायसदनाश्सा
^२दाशयि । ^{१ २}सादायि । ^{३ २}सदा । ^५ओ२३४वा । ^२हायि ।
^१आयिही३ । ^२आयिही । ^{३ २}एहिया । ^५ओ२३४वा । ^२हा
^{५ २ २}३४ । ^{३ १ २ १ १}औहोवा । ^{३ १ २ १ १}ई२३४५(३) ॥ १८* ॥ [२]

^{१ २ १}॥ वदाहिष्ठीयम् ॥ ^२परित्यङ्घर्य्यतङ्हरिम् । ^२परि
^{१ २}त्यङ्घोवा । ^१यंतङ्हरायिम् । ^२वभ्रुम्पूरश्ना । ^{१ २ २}तिवारे
^{२ २}णा । ^२यीदेवारश्न्वायि । ^२आङ्घ्रित्यरायि । ^२मदेनारश्

सा । ^१हृगच्छा^१र^२इता^१इ^२इयि ॥ (१) ^१द्वि^२र्य^१म^२प^१च^२स्वय^१श^२सम् ।
^१द्वि^२र्य^१म^२चो^१वा । ^१स्वय^२श^१साम् । ^१स^२खा^१यो^२इ^१त्रा । ^१द्रि
^१स^२ह^१ताम् । ^१प्रि^२य^१मा^२र^१इ^२यि^१न्द्रा । ^१स^२का^१मि^२याम् । ^१प्र^२क्ता
^१पा^२र^१इया । ^१त^२ज^१म्भार^२इया^१इ^२इः ॥ (२) ^१इ^२न्द्रा^१य^२सो^१म^२पा^१त
^१वे । ^१इ^२न्द्रा^१य^२सो^१वा । ^१म^२पा^१त^२वा^१यि । ^१वृ^२च^१घ्ना^२र^१इ^२यि^१पा ।
^१रि^२षि^१च्य^२सा^१यि । ^१न^२रे^१चा^२र^१इ^२दा । ^१क्षि^२णा^१व^२ता^१यि । ^१वी^२रा
^१या^२र^१इ^२सा । ^१द^२ना^१सा^२र^१इ^२टा^१इ^२इयि । ^१ओ^२र^१इ^२इ^१इ^२ ।
 डा(३) ॥ २०* ॥ [३]

॥ ^१आ^२सि^१ता^२द्यम् ॥ ^१परि^२त्य^१ह^२र्य^१ताम् । ^१ह^२रा^१यिम् ।
^१ब^२भ्रु^१म्पु^२न^१न्ति^२वा^१रे^२इ^१णा । ^१यो^२दे^१र^२वा^१न्वा^२र^१यि । ^१श्वा^२ह
^१त्य^२रा^१यि । ^१मा^२दे^१र^२ना^१सा^२र । ^१ह^२गो^१वा^२इ^१ओ^२र^१इ^२वा । ^१क्का
^१पू^२तो^१ई^२हा^१यि ॥ (१) ^१द्वि^२र्य^१प^२च^१स्व^२या । ^१श^२साम् । ^१स^२खा^१यो

^१अद्रि^१स^१त्^{१२}हार^{१२}ताम् । प्राया^१र^१मायिन्द्रा^{१२}र । स्यकामि
^१याम् । प्रा^१क्षा^१र^१पाया^१र । त^१ओवा^१ओ^१र^१३४वा । मा^४प्र
^५यो^५द्वा^{१२}यि ॥ (२) इन्द्राय^{१२}सोमपा^१ । तवा^१यि । वृच^१घ्ने^१प
^१रिषि^१च्या^१र^१सायि । नारे^१र^१चादा^{१२}र । क्षिणा^{१२}वतायि ।
^१वायिरा^१र^१यासा^१र । द^१नोवा^१ओ^१र^१ ३ ४ वा । सा^५प्रदो^४द्
^५वायि^५(३) ॥ १* ॥ [४]

^१॥ सा^१ध्रम^१ ॥ परि^४त्या^१श्च^४ह्य^४त^४त्^४हरायि^५म् । बध्नु^{११}
^{२१}पुना^{२२}र । तिवा^३र^४३४५ । रे^{१२}र^{२२}३४णा । यो^{२२}देवान्नि^{२२}श्वा^{२२}त्
^{३२}इत्परा^{२२}र^{२२}३४५यि । मा^१दा^२ओ^२र^१३४वा । ना^१सा^२ओ^२र^१३४वा ।
^४हगा^५प्र^५च्छतायि ॥ (१) दि^५र्य^१म्पा^१श्च^४स्वय^४शसाम् । सखा^{११}
^{१२}यो^१आ^२र । द्रि^३सा^५र^५३४५ । द्वा^{११}र^१३४ताम् । प्रि^{१२}यमिन्द्र^{१२}स्यका
^३मि^१यार^१३४५म् । प्रा^१क्षा^२ओ^२र^१३४वा । पा^{१२}या^१ओ^१र^१३४वा ।

१०. अ० ११ ख० ३ सू० १, २, ३] उत्तरार्द्धिकः ।

३५७

तज्ज^४प्रम^५याः ॥ (२) इन्द्राया^५र^४सोमपा^५तवायि । वृत्राघ्ने^{११}पा^{१२}

२। रिषा^२र^३४५यि । आ^३र^४३४से । नरे^५चदक्षिणावता^{११}र^{१२}

४५यि । वायिरा^१ओ^२र^३३४वा । यासा^४ओ^५र^६३४वा । दना^७

प्रसदायि । क्षो^८प्र^९ई । डा^{१०}(३) ॥ २* ॥ [५]

॥ वसिष्ठस्य^१आकू^४पारम् ॥ परित्वा^२र^३३४द्य^४र्थ । त^५

हा^१र^४३४रायिम् । बभ्रू^५र^६म्पुना । तिवारेणा^१ । योदेवान्वा^२र^३

यि । आ^१इ^२त्परायि । मदेवासा^३र^४३ । द्वा^५र^६३गा३ ।

आ^१र^४३४पुतो^५ई^६द्यायि ॥ (१) द्वि^१र्य^२म्या^३र^४३४स्व । यशा^५र^६३४

साम् । सखा^१र^२यो^३आ । द्रि^४स^५इ^६ताम् । प्रियमायि^१

न्द्रा^२र । स्यकामियाम् । प्रस्नापाया^३र^४३ । तार^५३४र^६३

मा^१र^४३४यो^५ई^६द्यायि ॥ (२) इन्द्राया^१र^२३४सोम । पाता^३र^४३४

वायि । वृत्रा^१र^२घ्ने^३पा । रिषि^४चसायि । नरे^५चादा^६र^७क्षि

१ १ २ २ १ १ ४ २
णावतायि । वीरायासार३ । दार३ना३ । सा ३ ४ ५

५
दोईहायि(३) ॥ ३* ॥ [६]

३ २ २ ४ ५
॥ श्यावाश्वम् ॥ परा३१यि । त्या३१६ । र्यतम् ।

१ ४ ५ १ १२
हा ३ रिम् । एहिया । वा । भुमुनन्तायि । वा ।

१२ १२ २ २ १२ १ ४
रेणा२ । एहिया२ । योदेवान्वायिश्वा३१७ आ३यित् ।

५ २२ १२ २ १
पा २ ३ ४ रायि । ऐहा२यि । एहिया२ । मदेनस

२ ४ २ ५ ३ २
हा३गा३ । छा ३ ४ ५ तो ई हायि ॥ (१) दिव्या ३१ म् ।

१ ४ ५ २ ४ ५ १ २ २
पा३च्च । स्वय । शा३सम् । एहिया । सा । खायोअद्रा

२ १ १२ १ २ ४
यि । स । हता२म् । एहिया२ । प्रियमिन्द्रास्या३का

५ २२ १२ २ १
३ । मा२३४याम् । ऐहा२यि । एहिया२ । प्रस्नाप

२ ४ १ ५ ३ २ २
यान्ता३ऊ । मा३४५योईहायि ॥ (२) इन्द्रा ३१ । या३

४ २ ५ २ २ ४ २ ५ १ २ २
सो । मपा । ता३वे । एहिया । वा । चघूपरायि । पि ।

^१असा^{१८}रयि । ^{२१}एहिया^२ । ^२नरे^४चदाचा^४रयिणा^३ । ^४वार
^५४४तायि । ^{२८}ऐहा^{१८}रयि । ^{२८}एहिया^२ । ^{२८}वीरायसादा^२इना
^१३ । ^५सा३४५दोईहायि^३ ॥ १* ॥ [७]

॥ आन्धीगवम् ॥ ^१परित्य^१च्छर्याता^१श्चारायिम् । ^१व
^२भुम्पु । ^१नन्तार^१शयिवा । ^{१८}ऊम्मा^{२२}२१५२ । ^{२८}रेणयोदेवान्ति
^{२८}१२, ११११११ । ^१२ । ^२श्वा^१इत्यरा^१३४५यि । ^१मादा^१उवा । ^१ना^१रसा । ^१हा^१
^२इगा । ^१ऊता । ^२औ^{४५}इहोवा ॥ (१) ^१दिव्य^१म्यच्चस्वया^१शशा
^२साम् । ^{१८}सखायः । ^२अद्रार^१शयिसा । ^१ऊम्मा^१२१५२ । ^१ह
^{२१}तप्रियमिन्द्र^२स्यकामिया^{३१११११}२३४५म् । ^{१२}प्राप्ता^२उवा । ^२पा^२
^१या । ^२तार^१उऊ । ^२मया । ^{२४५}औ^{२२}इहोवा ॥ (२) ^२इन्द्रायसो
^१मपा^{१८}शतावायि । ^२वृत्रघ्ने । ^२परार^१शयिषा । ^१ऊम्मा^१२१५२ ।
^{१२}असेनरेचद^{२८}क्षिणावतार^{३१११११}३४५यि । ^१वायिरा^२उवा । ^२या^२

^१सा । ^२दा२३ना । ^१सदा । ^२औ३होवा । ^{४ ५}हो५ई ।
डा(३) ॥ २* ॥ [८]

॥ आसिताद्यम् ॥ ^{१ २ २ २}इन्द्रायसोमपा । ^१तवायि । वृत्र
^२घ्नोपरिषिच्या२३सायि । ^१नारे२चादा२ । ^{१२}क्षिणावता
^१यि । ^{१ २}वायिरा२यासा२ । ^{१ २}दनोवा३ओ२३४वा । ^४सा५
^५दोईहायि ॥ (१) ^२त५सखायःपुह । ^{२२}रूचाम् । ^१वयंयूय
^२असूरा२३याः । ^१आश्या२मावा२ ^१जगन्धियाम् । ^१सा
^१ने२मावा२ । ^{१ २}जपोवा३ओ२३४वा । ^४स्तापुयोईहायि ॥ (२)
^{१ २ १}परित्य५ह्यताम् । ^१हरायिम् । ^२बभ्रुम्पुनन्तिवारि२३
^२णा । ^१योदे२वान्वा२यि । ^२आ५इत्परायि । ^१मादे२मा
^{१ २}सा२ । ^१द्वगोवा३ओ२३४वा । ^४क्षाप्रतोईहायि(३) ॥ १६† ॥ [९]

* ऊ० गा० १२ प्र० २ अ० २ सा० ।

† ऊ० गा० १४ प्र० २ अ० १६ सा० ।

३ ४ २ १ ४ २ ५
 ॥ एडकौत्सम् ॥ इन्द्राद्दीया२३ । सोमपातवर्द्धया ।
 १ १२ २ २ १ २ १ १२ २ १
 वृत्रघ्ने परिषिच्यते । नारेचद । क्षिणावार३तायि । वा
 १ २ १ २ २ १ २ २
 यिरा३हा । यासा३हा । दनासा२३दा३४३यि ॥ (१)
 ३ २ १ ४ २ ५ १ १ २ १ २ १ २
 त॥सद्दीया२३ । यःपु३रु३चमीया । वयंयूयच्चसूरयः ।
 १ २ २ २ १ २ १ २ २ १ २
 आश्यामवा । जगन्धा२३याम् । साना३हायि । मावा
 २ १ २ ३ २ १
 ३हा । जपस्ता२३या३४३म् ॥ (२) परीक्षित्या २ ३म् ।
 ४ ५ २ १ १ २ २ १ २ २
 ह्यर्थत॥हरिमीया । बभ्रु३म्पुनन्तिवारेण । योदेवान्नि ।
 १ २ १ २ २ १ २ २ १
 श्वा३इत्या२३रायि । मादा३हायि । नासा३हा । हग
 २ २
 ३३३ता३४३यि । ओ२३४पुई । डा(३) ॥ १०* ॥ [१०]

१ २ २ २ १ २ २ १
 ॥ शुड्वाशुद्दीयाद्यम् ॥ इन्द्रायसोमपातवायि । वृत्र
 २ २ १ २ १ २ २ २ १ २
 घ्ने परिषिच्यार३सायि । नरेचदक्षिणावार३तायि । वी
 १ २ २ १ २ २ २ २ १ २
 राया२३सा३ । दार । नासा३४औहोवा । दार३४५

१ १२ १२११ २ २१२ १
यि ॥ (१) त॒स॒खायः॑ पु॒रु॒रु॒चाम् । वयं॑ यू॒य॒च्च॒सू॒रार॑श्याः ।

१२ २११ २ १२ २ १ १
अ॒श्याम॑वाजगन्धार॑श्याम् । सने॑मार॑श्वार । जा २ ।

१२ ५२ २ ३११११ १२१ २ १
प॒स्ता॑३४ औ॒हो॒वा । या॒र॑३४ पु॒म् ॥ (२) प॒रि॒त्य॒र्च॒र्य॒त॒त्

२१ २१२ २ १२२२ २२
ह॒रायि॑म । ब॒भ्रु॒मु॒पु॒न॒न्ति॒वा॒रे॒र॑श्या । यो॒दे॒वा॒न्नि॒श्वा॒त्

१ १ १२ २ १ ३ २ ५२
इ॒त्थार॑श्यायि । म॒दे॒ना॒र॑श्वार । ह॒ार । ग॒च्छा॑३४ औ

२ ३११११
हो॒वा । ता॒र॑३४ पु॒यि॑ (३) ॥ १८* ॥ [११]

२२ १२ २२२२ २
॥ क्री॒ञ्चा॒द्यम् ॥ इन्द्रा॑यसौ॒हो । मा॒पा॒त॒वा॒यि । वृ

२ १ २ ४ २२१२
त्र॒घ्ने॒पा॒र । रा॒यि॒षा॒यि॒च्या॒प्र॒सा॒ई॒प्र॒द॒यि । न॒रे॒च॒दौ॒हो ।

१२१२ २२२ १२ ४
क्षी॒णा॒व॒ता॒यि । वी॒रा॒य॒सा॒र । दा॒ना॒र॒सा॒प्र॒दा॒ई॒प्र॒द॒यि ॥ (१)

२ १२२ २२१२ १२ १२
त॒स॒खा॒यौ॒हो । पू॒रु॒रु॒चाम् । वयं॑ यू॒या॒श्म् । चा॒सू॒र

४ २२१२ २२१ २२
रा॒प्र॒या॒ई॒प्र॒द॒ः । अ॒श्याम॑वौ॒हो । जा॒ग॒न्धि॒याम् । स॒न

१२ ४ २ १ २
म॒वा॒र । जा॒पा॒र॒स्ता॒प्र॒या॒ई॒प्र॒द॒म् ॥ (२) प॒रि॒त्य॒र्चौ॒हो ।

^{२ १} र्यात^२ चरायिम् । ^{१ २ ४} बभ्रुगपुना३ । तायिवा३ रेपुणा६ ५६ ।

^{२ २ १ २ २} योदेवान्वीहो । ^{२ २ १} आ^{२ २} इत्परायि । ^{१ २} मदेनसा३ । हागा

^४ इच्छाप्रता६ ५६यि(३) ॥ १८* ॥ [१२]

^{२ २} ॥ रयिष्ठम् ॥ ^{१ २ २} इन्द्रायसो । ^५ मपाताश्वायि । औ३

^{२ २} होश्वा । ^{१ २ २ ३ १ १ १ १} वृत्रघ्ने परिषिच्यसा२३४५यि । ^{२ २} वृत्रघ्नेपा । रि

^{१ २ २} षायिचा३सायि । ^{५ २ २} औ३होश्वा । ^{१ २ २ १} नरेचदक्षिणावतार३

^{१ १} ४५यि । ^{२ २} नरेचदा । ^{१ २ २} क्षिणावाश्तायि । ^{५ २ २} औ३होश्वा ।

^{२ १ २ २ १ ३ १ १ १ १} वीरायसदनामदा२३४५यि । ^{२ २ २} वीरायसा । ^{१ २ २} दनासा३दा

^{५ २ २} यि । ^{२ २} औ३होश्वा ॥ (१) ^{१ ३ २ २} त^२ सखायाः । ^{१ ३ २ २} पुरुषूचाम् ।

^{५ २ २} औ३होश्वा । ^{१ २ २ १ २ २ १ ३ १ १ १ १} वयंयूयञ्चसूरया२३४५ः । ^{२ २} वयंयूयाम् ।

^{१ २ २} चसूराश्याः । ^{५ २ २} औ३होश्वा । ^{१ २ २ १ २ १ २ २ १ १} अश्यामवाजगन्धियार३

^{१ १} ३५म् । ^{२ २} अश्यामवा । ^{१ २ २} जगान्वा३याम् । ^{५ २ २} औ३होश्वा ।

याम् । ^{२ १२ २} चाशसूराश्याः । ^{१ १} अश्याश्म । ^{१ २} वाजार्शगा ।

^१ ऊम्मायि । ^{२ २} धाश्याम् । ^{१ २ २} सानेमवाजपारस्तिथाउ ॥ (२)

^{१ २} याम्या । ^१ रित्य्छर्यत्छरिम्बभुम्पुना । ^{२ १ २ २} तीश्वारेण्णा ।

^{१२ १२} योदेखान् । ^{२ १} विश्वाश्छश्चा । ^{२ २} ऊम्मायि । ^{२ २} पाशरायि ।

^{१ २} मादेनसहगारच्छताउ (३) ॥ २१ * ॥ [१४]

॥ ऊङ्गुत्वाष्ट्रीसाम ॥ ^{१ २ १ २ १ २ १} परित्य्छर्यत्छरायिम् । बा

^१ भू रम्पुनार । ^{३ २} तिवाश्छपू । ^{२ ५} रेश्छणा । ^{१२ २२ २२} योदेवान्विश्वाश्

^{१२ ३ ११ ११} इत्परारश्छपूयि । ^{३२ २१} मदेनसा । ^{२ १} हगच्छारश्ताश्छयि ॥ (१)

^{१ २ १ २ १} द्विर्यम्यच्चस्वयशसाम् । ^{१ १२} साखार्योच्चार । ^{३ २} द्विसाश्छपू ।

^{२ ५} हारश्छताम् । ^{२१ २ १२ ३ १ १ १ १} प्रियमिन्द्रस्यकामियारश्छपूम् । ^{३२ २} प्रज्ञाप

^१ या । ^{२ १२} तऊम्मारश्छयाश्छः ॥ (२) ^{१ २ २ २ १२ २ १} इन्द्रायसोमपातवायि ।

^{१ १२} बार्चार्घ्वेषार । ^{३ २} रिषारश्छयि । ^{३ ५} च्यारश्छसे । ^{१ २ २ १} नरेचद

सामवेदसंहिता । [५ प्र० २ अ० १ दसू० १, २, ३ ।

१
ओर३४५ई । डा(३) ॥ ८* ॥ [१५]

॥ यज्ञायज्ञीयम् ॥ पराऽधित्यम् । द्वात्र्यंशतः
 द्वात्र्यंशतः । वाभ्रुम्पुना । तीक्ष्णवारेण । योदेऽवान् ।
 विश्वऽश्वा । ऊम्मायि । पाशरायि । मादेनसद्गमा
 रक्षताउ ॥(१) तायिद्वायिः । यम्पञ्चस्वयणसऽसखा
 योश्वा । द्रोश्साऽहाशताम् । प्रियाऽमि । द्रव्या २ ३
 का । ऊम्मायि । मा ३ याम् । प्राज्ञापयन्तज २ म्
 याउ ॥(२) याश्वायि । द्रायसोमपातवेवृत्रघ्वा । रीश्
 पायिश्चाश्वायि । नरेऽच । दक्षाऽश्वायि । ऊम्मा
 यि । राश्तायि । वायिरायसदनाऽसदाउ । वा ३४५ (३)

॥ ८८ ॥ [१६]

० क० गा० १७प्र० १ख० दसा० ।

† ऊ० गा० १७प्र० १ख० दसा० ।

॥ असितोत्तरम् ॥ ^{२१}परायित्या^४र^४ह्य^४त^४हरि^४
^५हाउ । ^१बभ्रु^२मु^२नन्ति^२वारि^२ २३ णा । ^१यो^२दे^२वा^२न्वा^२ ३ यि ।
^१श्वा^२इ^२त्पा^२र^२३४ रायि । ^१म^२दे^२ना^२३सा^२ ३ । ^{२१}ह^५गो^५र^५३४वा ।
^४क्वा^५पुतो^५ई^५हायि^५(३) ॥ २* ॥ [१७]

॥ वाङ्मिधनङ्गौच्चम् ॥ ^{२१}परायित्या^२ह्य^२३१३४ । यं
^५तम् । ^{३२}हरा^{२१}यिम् । ^२बभ्रु^{५२}मु^{३२}ना^{३२}३१३४ । ^{३२}तिवा । रे
^२णा^{२२१}३ । ^२यो^२दे^२वा^२न्वा^२३१३४यि । ^२श्वा^५इ^{३२}त् । ^{३२}परा^{३२}यि ।
^{२१}म^२दे^२ना^२सा^४३१३४ । ^४ह^{२१}गा^२पु^२च्छ^२ताउ ॥ (१) ^{२१}द्वि^२र्य^२म्पा^२च्चा^२३
^५१२३४ । ^{३२}स्वय । ^{२१२२२}श^२सा^२३म् । ^{२१२२२}स^२खा^२यो^२आ^२३१२३४ । ^३द्रि
^५स । ^{३२}ह^{२१}ता^२३म् । ^२प्रि^{५२}या^३मा^३यि^३न्द्रा^३३१२३४ । ^३स्यका । मि
^२या^{२१}३म् । ^२प्र^४स्त्वा^४पा^४या^४ ३१२३ । ^४त^४ज^४५^४र्म^४याउ ॥ (२)
^{२१}इ^२न्द्रा^{५२}या^{३२}सो^{२१२२}३१२३४ । ^{२१२२}म^२पा । ^{२१२२}त^२वा^२३यि । ^{२१२२}वृ^२त्र^२घ्ना^२पा^२३१२

३४। रिषि। च्यसा३यि। नरेचादा३१२३४। चिणा
 वता ३ यि। वीरायासा ३१२३। दना ५ सदाउ।

वा(३) ॥ ४* ॥ [१८] १८

अथ तृचात्मके चतुर्थ-सूक्ते—

प्रथमा ।

पवस्वसोममहे दद्यायाश्चोननिक्तोवाजीधनाय ॥ १† ॥

हे “सोम !” “अश्वो न” अश्वइव “निक्तः” वसतीवरौभि-
 रङ्गिर्निर्णिक्तः,‡ “वाजी” वेगवान् त्वं “महे” महते “दद्याय”
 दत्ताय ॥ “धनाय” धनार्थं “पवस्व” चर ॥

“महे”—“क्रत्वे”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

प्रतेसोतारोरसम्नदायपुनन्तिसोमम्नहेद्युम्नाय ॥ २§ ॥

* ऊ० गा० २० प्र० २ अ० ४ सू० ।

† ऊ० आ० ५, १, ५, ४ (१भा० ८७४ प्र०) ऋ० वे० ७, ५, २०, १० ।

‡ ‘अश्वो न निक्तः’—न-शब्द उपसर्गाधीनः अश्वइव स्थापितः—इति वि० ।

॥ ‘दद्याय’—महर्षये अथवा दक्षिणे शीघ्रकर्मणे यजमानाय—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ७, ५, २१, १ ।

“सोतारः” अभिषोतारः ऋत्विजः, हे सोम ! “ते” तव स्वभूतं “रसं” * “मदाय” मदार्थं “पुनन्ति” । तदेवोच्यते—
“महे” महते “द्युन्नाय” [“द्युम्नं द्योततेर्यशो वान्नं वेति (निरु०
नै० ५, ५) यास्कः] अन्नाय यशसे वा पुनन्ति सोमं शोधयन्ति
यद्वा, सोममभिषूयमाणं रसं पुनन्तीति एकवाक्यतया
योजनीयम् ॥

“प्रते”-“तन्वे”—इति पाठो ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १२ २२
शिशुञ्जज्ञानं ह रिम्नजन्ति

३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
पवित्रे सोमन्देवेभ्य इन्दुम् ॥ ३१ ॥ १८

“शिशुम्” एषां पुत्रभूतं ‡ “जज्ञानं” जायमानं “हरिं”
हारितवर्णम् “इन्दुम्” दीप्तं सोमं “देवेभ्यः” “पवित्रे” ¶ “मृ-
जन्ति” ऋत्विजा मार्जयन्ति ॥ ३ ॥ १८

१२ २ २ २ १
॥ विधर्मम् ॥ ओक्षोश्वा । ओक्षोश्वा । ओक्षो

* ‘रसं—वीर्यम्’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ७, ५, २१, २ ।

‡ ‘शिशु’—प्रसूनीयम्—इति वि० ।

¶ ‘पवित्रे’—वाल्मीक्ये—इति वि० ।

अथ हृत्पात्रके पञ्चम-सूक्ते—

प्रथमा ।

२ ५ २ ५ ५ ५ ५ २ २ ५ १४ १४

उपोषुजातमप्रज्ञोभिर्भङ्गपरिष्कृतम् ।

१ २ ३ ४ ५

इन्दुन्देवाचयार्सिषुः ॥ १* ॥

“जातम्” प्रादुर्भूतम् “असुरं” वसतीवरीभिः प्रेरितम्
 “भङ्ग” शत्रूणां भञ्जकम् “गोभिः” गोर्विकारेः पयोभिः “परि-
 ष्कृतम्” अलङ्कृतम् “इन्दु” सोमं “नेवाः” इन्द्रादयः “उपाया-
 सिषः” उपगच्छन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१४ २४ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

तमिद्वन्तुनोगिरोवत्संशिश्वरैरिव ।

१२ १२ ३ १ १

यद्वन्द्वस्य हृदयस्य निः ॥ २१ ॥

“यः” सोमः “इन्द्रस्य” “हृदंसनिः” ॥ हृदयस्य सम्भक्ता भवति “तमिन्” तमेव सोमं “नः” अस्माकं “गिरः” स्तुति-
रूपा वाचः “संवर्धन्तु” संवर्धयन्तु । तत्र दृष्टान्तः—“वत्स”

* अ० आ० ६, १, १, १ (२भा० ४३ पृ०) = इतिव १, २, १८, १ (२भा० १६३ पृ०)
= अ० वे० ७, १, २०, १।

† पृ० वे० ७, १, २०, ४।

‡ 'इदंसनिः-इदिसाभः स्थितः'—इति वि० ।

बालं “शिश्वरीरिव” यथा शिश्वर्यो वक्षपयस्त्वामातरो बलं
सम्यक् वर्द्धयन्ति तद्वदित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३
अर्षानः सोमशङ्खवेधुश्चपिप्युषीमिषम् ।

१ २ ३ १ २ ३
वर्द्धासमुद्रमुक्थ ॥ ३* ॥ २०

हे सोम !” त्वं “नः” अस्माकं “गवे” “शं” सुखम्^१
“अर्ष”^२ क्षरणा । अपिच “पिप्युषीम्” प्रवृद्धाम्^३ “इषम्”
अन्नं ॥ “धुक्ष्व” प्रपूरय^४ । किञ्च हे “उक्थ” प्रशस्य !^५ “
“समुद्रम्”^६ “वर्द्धा”^७ वर्द्धय ॥

“अर्षानः”-“अर्षाणः”—इति पाठौ, “उक्थ”-“उक्थम्”
—इति च ॥ ३ ॥ २०

* ऋ० वे० ७, १, २०, ५ ।

१ ‘नः’ अस्माकम्—इति वि० ।

२ ‘शंगवे’—गवां सुखार्थम्—इति वि० ।

३ ‘अर्ष’—गच्छस्व द्रोणकलशम्—इति वि० । मूले त्वर्षा इति दीर्घात्तः पाठः

“अचोऽतस्त्रिः (६, ३, १३५)”—इति मत्र दीर्घः ।

४ ‘पिप्युषी’—पान-समर्थाम्—इति वि० ।

५ ‘सोमलक्षण’—इति वि० ।

६ ‘धुक्ष्व’—दुक्ष्व—इति वि० ।

७ ‘उक्था’—उक्थानि सामानि—इति वि० । एवञ्च “उक्था”—इति विच-
रण-पाठो गम्यते परं तत् प्रामादिकम् एव संहिता-पद-पुस्तकेषु तथा पाठादर्शनात् ।

८ ‘समुद्र’—द्रोणकलशम्—इति वि० ।

९ ‘वर्द्धा’—इति संहितायां दीर्घः ।

॥ अधम् ॥ ^{१२}उपोषजा^१रतम् । ^१अमुरोवा । ^{२२ १}गोभि^१
^{२१}भङ्गाम् । ^{२३ २ १}परिष्कृताम् । ^{२२ १२}इन्दुदेवा^१अ । ^२या^१र३ । ^२सि
^२षा^१उवा । ^{१२}अधिया^१२ ॥ (१) ^१तमिद्वर्द्धा^२न्तु । ^२नोगिरो
^{२१ २ १}वा । ^{२ ३२ १ १}वात्स^२स^१शायि । ^२श्वरी^१रिवा । ^{२ १}यइन्द्र^१स्यव । ^२दा
^२३३म् । ^{१२}सनाउवा । ^{१२}शूधिया^१२ ॥ (२) ^{१२}अर्षानः^१सो^१२म् ।
^१शङ्ग^२वोवा । ^{२ १ २ १}धुक्ष^१स्वपायि । ^{२ ३२ २ १}षुषी^१मिषाम् । ^{२ १}वर्हा^१समु
^१द्रम् । ^२ज^१र३ । ^{१२}विषया^१उवा । ^{१२}अधिया^१२ । ^२एर३^१हिया
^१३४३ । ^१ओर३४५ई । ^१डा(३) ॥ ५* ॥ [१]

॥ प्रतीचीनेडङ्गाशीतम् ॥ ^{१२ २ २}उपोषजा^१तम् । ^२आ^१२
^१मुराम् । ^२गोभि^१भङ्गम् । ^{१ ०}परायिष्कृता^१२३४म् । ^{३२ २}दाहो
^{१ २ २ २}यि । ^१इन्दुदेवा^१आश्या । ^१सिषूः । ^{४ ५}ओर३^१होवा ॥ (१)
^{१ २}तमिद्वर्द्धन्तु । ^१नो^१रगिराः । ^२वात्स^१स^१शशि । ^१श्वरायि

० ३२ २ १ २ १ १
रिवार३४ । चाहोयि । यइन्द्रस्थाहा३४म । सनायिः ।

४ ५ १ २ २ १
औ३३होवा ॥ (२) अर्षानःसाम । शारङ्गवायि । धूक्ष

२ १ ० ३२ २ १ २
स्वपि । पृषायिमिषार३४म । चाहोयि । वर्धसिम्

२ २ १ २ ४ ५ ४ ५
द्रा३म । विथया । औ३होवा । ईडा(३) ॥ ११* ॥ (२) २०

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य दशमस्याध्यायस्य-

एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

अथ द्वादश-खण्डः—

आघायेऽग्निमिति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

२ ३ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ २ ३ २
आघायेऽग्निमिन्धतेस्तुणन्तिवर्चिरानुषक् ।

२ ३ २ १ २ ३ १ २
येषामिन्द्रोयुवासखा ॥ १५ ॥

* क० गा० १८ प्र० १ अ० २१ सू० १ ।

† 'यज्ञायज्ञीयमग्निष्टोमसाम'—इति वि० ।

‡ 'इदानीमुक्थानि'—इति वि० ।

॥ इ० आ० २, १, ४, ८ (१ भा० ७१० पृ०) = ऋ० वे० ६, १, ४२, १ = य० वे०

“ये” ऋषयः “आ घा” आभिमुख्येन खलु “अग्निम्”
“इत्यते” दीपयन्ति, येषाञ्च “युवा” नित्य-तक्षणः “इन्द्रः”
“सखा” भवति, ते “आनुषक्” आनुपूर्व्येण “बर्हिः” दणन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२
बृहन्निदिध्यायाम्भूरिशस्त्रं* पृथुःस्वरुः ।

२३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
येषामिन्द्रोयुवासखा ॥ २१ ॥

“येषाम्” ऋषीणाम्* “इन्द्रः” वा “बृहत् इत्” † महान्
खलु, “भूरि” बहु “शस्त्र” स्तोत्र-स्वरूपञ्च “पृथुः” महान् ।
सिद्धमन्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
अयुष्यइव, धावृत् पृष्टुराजतिसत्वभिः ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
येषामिन्द्रोयुवासखा ॥ ३ ॥ ॥ २१

* “शस्त्र” — इति ऋ०-पाठः ।

† ऋ० वे० ६, ३, ४२, २ ।

‡ ‘येषां’ — यजमानानाम् — इति वि० ।

§ ‘इन्द्रः’ — इन्द्राधीनः — इति वि० ।

§ ‘इत्’ — इति षट्पूरणः — इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ३, ४२, २ ।

“युवा इन्द्रः येषां सखा” तेष्वन्तर्भूतः कश्चित् “अयुङ्क्व इत्”
 प्राग्योदैव सन् “युधावृतं” योद्धृभिर्भटैरावृतं शत्रुं “सत्वभिः”
 आत्मीयैर्वलैः “शूरः” मन् “आजति”^{*} नमयति ॥ ३ ॥ २१

॥ ऐध्वावाहाद्यम् ॥ ^{२२ २२} आघाये^{१ १} अग्निमिन्धातायि । ^१ सुष
^२ न्तिर्वा^२र्द्धिरानुषाक् ॥ (१) ^१ बृहन्तिदिधा^{१२} आयिषाम् । भूरिश
^२ स्वम्पृथुः^{२ १ २} स्वदुः ॥ (२) ^{१२ २} अयुङ्क्व^{१२ २} इद्युधावार्ताम् । शूर^{१२ २} आज
^{२२ १२} तिसत्वभायिः । ^२ येषामिन्द्रो^२ युवाइहा । जवायि । ज
^५ वो^४ २३४ । वा । सा^५ प्रखोईहायि (३) ॥ ६† ॥ [१] २१

अथ यएकइति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

^{१७ ३ २ ३ १ २ ३ १ ३ १ २} यएकइदिदयतेवसुमत्तायदाशुषे ।

^{१ १ १ १ २ ३ १ २ ३ २} देशानो अप्रतिष्कुतइन्द्रोअङ्ग ॥ १‡ ॥

* ‘अजयिष्ये’—इति वि० ।

† क० ना० ६३० १ अ० ६ सू० ।

‡ अ० ना० ४, १, ५, ८ (१ भा० ७८८ पृ०) = अ० वे० १, ६, ६२ ।

“यः” इन्द्रः “एकइत्” एकएव “दाण्वे” हविर्दानवते
 “मर्त्ताय” मनुष्याय यजमानाय “वसु” धनं “विद्यते” विशेषेण
 ददाति “अङ्ग” [—इति क्षिप्र-नाम (निघ० नै० ५, १७)] “अ-
 त्तिष्कृतः” परैरप्रतिशब्दितः प्रतिकूल-शब्द-रहित इत्यर्थः ।
 एवञ्चूतः स “इन्द्रः” क्षिप्रम् “ईशानः” सर्वस्य जगतः स्वामी
 भवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ १ १ ४ २ २ २ १ १ २ १ १
 यश्चिद्विद्वावज्जभ्य आसुतावाः आविवासति ।

३ १ २ २ २ १ २ २ १
 उग्रन्तपत्यतेश्ववद्द्रो अङ्ग ॥ २* ॥

“वज्जभ्यः” मनुष्येभ्यः सकाशात् “यः चित् हि”† यएव
 खलु यजमानः “सुतावान्” अभिषुत-सोम-युक्तः सन् । हे इन्द्र !
 “त्वा” त्वाम् “आ विवासति” परिचरति [विवासतिः परि-
 चरणकर्त्ता (निघ० ३, ५, १०)] “तत्” तस्मै यजमानाय
 “उग्रम्” उग्रूर्णं “श्ववः” बलम् “इन्द्रः” “अङ्ग” ‡ दिवं “आ
 पत्यते” आपतयति प्रापयति ॥ २ ॥

* ऋ० वे० १, ६, ६, ४ ।

† ‘चित्-हि’—इति पदपूरणौ—इति वि० ।

‡ ‘अङ्ग’शब्दः पुनर्वाची—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

३ १ २ २ २ ३ १ २ १ २ १ २
 कदामर्त्तमराधसम्पदाक्षुम्पमिवस्फुरत् ।

३ १ २ २ २ ३ १ २ ३ २
 कदानः सुश्रवद्गिरइन्द्रो अङ्ग ॥ ३* ॥ २२

“अराधसं” हविलक्षणेन राधसा धनेन रहितमयष्टार-
 मित्यर्थः । एवंविधं “मर्त्तं” मनुष्यम् “इन्द्रः” “पदा” पादेन
 “क्षुम्पमिव” अहिच्छत्रमिवः “कदा” वा “स्फुरत्” स्फुरिष्यति
 वधिष्यति ? यथा अहिच्छत्रं मण्डलाकारेण शयानं कश्चिदना-
 यासेन हन्ति एवमिन्द्रोऽपि कदास्रच्छत्रं हनिष्यतीत्यर्थः
 [स्फुरति-स्फुलतौति वध-कर्म्मसु (निघ० २, १८, १५-१६ पठि-
 तत्वात्)] । “नः” अस्माकं यष्टृणां “गिरः” स्तुति-लक्षणा वाचः
 “इन्द्रः” “कदा” कस्मिन् काले “अङ्ग” क्षिप्रं “सुश्रावत्” श्रोथ-
 तीति वितर्क्यते [अत्र निरुक्तम्—“क्षुम्पमहिच्छत्रकम्भवति यत्
 क्षुभ्यते* * * कदा मर्त्तमनाराधयन्तं पादेन क्षुम्पमिवावस्फुरि-
 ष्यति कदा नः श्रोथति गिर इन्द्रो अङ्ग (निरु० नै० ५, १७) ”
 -इति क्षिप्र-नामैतत् ॥ ३ ॥ २२

२ २ २ २ २ १
 ॥ त्रैककु भम् ॥ यणकइदिवायाश्तायि । वासुमर्त्ता
 १ २ १ ३ ५ १ २ २ १ २
 याइदा । ऊम् । शु २ ३ ४ षाम् । आयिशानोअप्रति

* ऋ० वे० १, ६, ६, २ ।

† ‘यस्य यज्ञार्थं राधसन्धनं न भवति, सोऽराधः’—इति वि० ।

‡ ‘क्षुम्पं प्रक्षेपणीयं दुर्बलं शत्रुं, यथा मर्दन्ति बलिनः’—इति वि० ।

^{१ २२ ३२ ११ ३ ५}
 ष्कृतः । आयिशा । नोअप्रतायि । ष्कू२३४ताः ॥ (१)
^{१ २ २ १२२ २ २ १}
 यश्चिद्धित्वा । वज्रभ्याश्चा । सुतावाश्चावीश्वा । ऊम् ।
^{३ ५ २१ २२१२ १२ ३ २ १}
 सार३४तायि । उग्रन्तत्यतेशवः । ऊग्रम् । तत्यत्यता
^{३ ५ २२ २ २ १२}
 यि । शा२३४वाः ॥ (२) कदामर्त्तमराधा३साम् । पदा
^{२ २ १ ३ ५ ११२ २}
 क्षुम्पामोश्वा । ऊम् । स्फू२३४रात् । कदानःशुश्रुव
^{१ १ २२ ३ २ १ २ ५ १}
 द्विरः । कादा । नःशुश्रुवात् । गा२३४यिराः । आ
^{१२ १ ३ ५२२ ३}
 यिन्द्रोअ । गा २ । या २३४ औद्धोवा । ई २३४
^५
 द्राः (३) ॥ ७* ॥ [१] २२

अथ गायन्तीति-दृचात्मकं सूक्तं तृतीयम्*,

तत्र प्रथमा ।

^{१ १ ३ १२ १२ ४ २ २ १ १}
 गायन्तित्वा गायत्रिणोर्चन्त्यर्कमर्किणः ।

^{३ १ २ ३ १ २ १ २}
 ब्रह्माणस्वाशतक्रतुद्वंशमिवयेमिरे ॥ १३ ॥

* ऊ० मा० ६ प्र० १ अ० ७ स० १ ।

† 'तृतीयमुक्त्यम्'—इति वि० ।

‡ ऊ० आ० ४, २, १, १ (१ भा० ६६४ पृ०) = ऊ० वे० १, १, १६, १ ।

हे “शतक्रतो” बहुकर्मन् बहुयज्ञ वा इन्द्र ! “त्वाम्”
 त्वाम् “गायत्रिणः” उद्गातारः “गायन्ति” स्तुवन्ति ; “अर्किणः”
 अर्चन-हेतु-मन्त्र-युक्ता होतारः “अर्कम्” अर्चनीयम् इन्द्रम्
 “अर्चन्ति” स्तोत्र-शस्त्र-गतैर्मन्त्रैः प्रशंसन्ति ; “ब्रह्माणः” ब्रह्मा-
 प्रभृतयः इतरे ब्राह्मणाः “त्वाम्” “उद्येमिरे” उन्नतिं प्रापयन्ति ।
 तत्र दृष्टान्तः—“वंशमिव” यथा वंशाग्रे नृत्यन्तः शिल्पिनः
 प्रौढं वंशमुन्नतिं कुर्वन्ति, यथा वा सन्मार्गवर्त्तिनः स्वकीयं कुल-
 मुन्नतं कुर्वन्ति, तद्वत् । एतास्मृचं यास्क एवं व्याचष्टे—“गायन्ति
 त्वा गायत्रिणः प्रार्चन्ति ते ऽर्कमर्किणो ब्रह्माणस्वाशतक्रत उद्ये-
 मिरे वंशमिव । वंशो वनशयी भवति वनच्छूयतइति वेति”
 (निरु० नै० ५, ५) । अर्क-शब्दश्च बहुधा व्याचष्टे—“अर्को देवो
 भवति यदेनमर्चन्त्यर्की मन्त्रो भवति यदनेनार्चन्त्यर्कमन्त्रं भवत्य-
 र्चति भूतान्यर्की हवो भवति सवृत्रः कटुकिन्ना (निरु० नै०
 ५, ४)—इति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२७ ३ १२ १२ ३ १२ २२ ३ १ ९

यत्सामो सान्यारुहोभूर्यस्पष्टकत्वम् ।

२७ ३ १ ९ ३ १ २ ३ १ २

तदिन्द्रो अर्थच्चेतयिषूधेनवृष्णिरजति ॥ २* ॥

“यद्” यदा “सानोः सानु” यजमानः सानोः सानु, सोम-
 वक्त्री-समिदाद्याहरणाय पर्वतप्रदेशम् “आरुहः” आरुढवान् ।

तथा “भूरि” बहुकर्म यागरूपम् “अस्यष्ट” स्पृष्टवान् उपक्रान्त-
वानित्यर्थः । “तत्” तदानीम् “इन्द्रः” “अथ” यजमानस्य
प्रयोजनं “चेतति” जानाति । ज्ञात्वा च “वृष्णिः” कामानां
वर्षिता सन् “यूथेन” मरुद्गणेन सह* “एजति” कम्पते,†
अस्य स्थानाद् यज्ञभूमिमागन्तुमित्यर्थः ॥

“सानोःसान्वारुहः”—“सानोः सानुमारुहत्”—इति पाठो ॥२॥

अथ तृतीया ।

२ २७ ३ २३ २३ १२ १२
युङ्क्ताच्चिकेशिनाहरीवृषणाकक्ष्यप्रा ।

१ १ ३ १२ २२
अथानइन्द्रसोरुपगिरामुपश्रुतिच्चर ॥ ३३ ॥ २३

हे “सोमपाः” सोम-पान-युक्तेन्द्र ! “हरी” त्वदीयावश्वो
“युङ्क्ता च हि” ‡ सर्वथा संयोजय । “अथ” अनन्तरं “नः”
अस्मादीयानां “गिरां” स्तुतीनाम् “उपश्रुति” समीपे अवण
मुद्दिश्य “चर” तत्त्वदेशे गच्छ । कीदृशी हरी ? “केशिना”
स्त्वन्ध-प्रदेशे लम्बमान-केश-युक्तौ, “वृषणा” सेचन-समर्थौ युवानौ,

* ‘यूथेन—देवसङ्घातेन’—इति वि० ।

† ‘एजति—आगच्छति’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० १, १, १८, ३=प० वे० ८, ३४ ।

॥ संज्ञितायां “युङ्क्ता”—इति दीर्घान्तः तस्य “अथः (६, ३, १३५)”—इति
दीर्घः ।

§ ‘जीति यद्वपूरणः’—इति वि० ।

“कक्ष्यप्राः” अक्ष्योदर-बन्धन-रज्जुः कक्ष्यः, तस्य पूरको पुष्टाङ्गा-
वित्यर्थः ॥

“युङ्क्ता”-“युक्त्वा”—इति पाठौ ॥

युङ्क्त्वा—सति शिष्टत्वेन प्रत्यय-स्वरः (३, १, ३)
शिष्यते, “वाचोऽतस्तिडः (३, १, ३)”—इति संहितायां
दीर्घत्वम् । केशिना—प्रशस्ताः केशाः अनयोः सन्तीति मत्वर्थीय
इनि-प्रत्ययः, “सुपांसुलुगित्वादिना (७, १, ३६) द्विवचनस्या-
कारादेशः । वषणा—वषु सषु सेचने (भा० प०) “कनि-
न्यु-वषितक्षि-राजि-धन्वि-द्यु-प्रति-दिवः”—इति कनिन्, “ज्नि-
त्यादिर्नित्यम् (६, १, १६७)”—इत्याद्युदात्तः, “वाषपूर्वस्य
निगमे (६, ४, ६)”—इति उपधायाः पक्षे दीर्घाभावः, पूर्व-
वदाकारः (७, १, ३६) । कक्ष्यप्राः—कक्ष्योर्भवं कक्ष्यं सूत्रं
तत् प्रातः पूरयतः पुष्टत्वादिति कक्ष्यप्रौ, प्रा पूरणे (अदा० प०),
“आतोऽनुपसर्गे (३, २, ३)”—क-प्रत्ययः, कृदुत्तरपद-प्रकृति
स्वरेणान्तोदात्तत्वम् (६, २, १३६)”—आकारः पूर्ववत् (७, १,
३६) । अथा—“निपातस्य च (६, ३, १३६)”—इति संहि-
तायां दीर्घः । नः—“अनुदात्तं सर्वमपादादौ (८, १, १८)”—
इत्यनुवृत्तौ “बहुवचनस्य वस्रसौ (८, १, २१)”—इति
नसादेशोऽनुदात्तः । इन्द्र!—सोमपा!—इत्युभौ “आमन्वि-
तस्य च (८, १, १६)”—इति सर्वानुदात्तौ । गिरां—“सा-

वेकाचस्तृतीयादिर्विभक्तिः (६, १, १६८)—इति विभक्तिरु-
दात्ता । उप—शब्दो निपातत्वादाद्युदात्तः (फि० ४, १२),
श्रुति-शब्देन प्रादिसमासे कदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वे प्राप्ते तादौ-
वनितिकृत्यचौ इति तु वर्जिततादि-परत्वात् गतेः प्रकृतिस्वरः
पर-निपातः ॥ ३ ॥ २३

॥ उद्धृ^{१८ २२ २ १२१}शोथम् ॥ गायन्ति^{१८}त्वागायन्नि^२त्रिण^{१२१}त्रा । अर्च^{१८}
न्यर्क^२मर्का^{१८}रश्मि^२णाः । ब्रह्मा^२णस्त्वा^{१८}रहो^२शयि । शतक्रा^२
र^१ताउ । उद्धृ^१शमिवया^२शयिमी^२ररे । उद्धृ^३शार^४३४मी ।
वाया^{१५}उवा^२३ । उप । मा^१यिरो^२पु^१चायि ॥ (१) यत्सा^{१८}
नो^{२२ २२ २१}त्सान्वा^२रु^१ह^१त्रा । भूर्य^२स्यष्ट^१कर्तूर^१वाम् । तदिन्द्रा^१
रहो^२शयि । अर्थ^२चेता^१रश्तायि । यथेन^{२१२}वृष्णि^२स^२शयिजा^२
तायि । यूथेना^{२२ ३ ४}३४वृ । ष्णायि^१रा^१उवा^२३ । उप । जा^१
ऽरतो^२पु^{२१२}चायिः ॥ (२) यत्त्वा^{२२ १ २२ १ २२ १}दिकेशिना^२हरी^२त्रा । वृषणा^२
कक्षि^२यार^{१२}३प्रा । अथानो^२रहो^२शयि । इन्द्रो^२सोमा^२रश्पाः ।

^{१ २} गिरामुपश्रुता^१ शिञ्चा^२ श्रा । ^{२ २} गिरामूर^३ ३४पा । ^{१ ५} सूता^४ ३उ
^१ वा^२ ३ । ^१ उप् । ^२ चा^३ २री^४ ३पु^५ द्वायि^६ (३) ॥ ८* ॥ [१]

॥ द्विरभ्यस्तस्त्वाष्ट्रीसाम ॥ ^{५ २} गाय । ^{३ २} तित्वा^४ ३ । ^१ हा^२ ३
^{२ १} हा । ^{२ २ १ १} गायत्रायिणा^२ ३४ः । ^५ अर्च । ^{३ २} तिया^४ ३ । ^{१ २} हा^३ ३हा ।
^{२ २ १} कमर्का^२ यिणा^३ ३ ४ः । ^{५ २} ब्रह्मा । ^{१ २} णस्त्वा^३ ३ । ^{१ २} द्वा^४ ३द्वायि ।
^{२ २ १} शतक्रा^२ ता^३ ३४उ । ^५ उद्वा । ^{३ २} शमा^४ ३यि । ^{१ २} द्वा^३ ३द्वायि । ^१ व
^{१ १} या^३ ३हो^४ ३४ । ^५ वा । ^४ मा^५ पुयिरो^६ ३द्वायि ॥ (१) ^{५ २} यत्सा । ^{३ २} नो
^१ स्ता^३ ३ । ^{२ २ १} द्वा^४ ३हा । ^{३ २ २ १} नुवा^५ रुद्वा^६ ३४ः । ^{५ २} भूरि । ^{३ २} अस्या^३ ३ ।
^{१ २} द्वा^३ ३हा । ^{२ २ १} एक^५ र्चूवा^६ ३४म् । ^५ तदि । ^{३ २ २} द्रो^३ आ^४ ३ । ^१ द्वा
^१ ३हा । ^{३ २ २ १} शच्चे^५ ताता^६ ३४यि । ^{५ २} यूथे । ^{३ २} नवा^३ ३ । ^{१ २} द्वा^४ ३हा ।
^{३ २ १} णिरा^५ ३हो^६ ३४ । ^५ वा । ^५ जा^६ पुतो^७ ३द्वायि ॥ (२) ^{५ २} यु^३ ङ्क्ता ।

१० अ० ११ ख० २ सू० १, २, ३ उत्तरार्चिकः ।

३८५

^{३ १} द्विका३ । ^{२ २} द्वा३ द्वायि । ^{३ २ १} शिनाद्वारा२३४यि । ^{५ २२} वृष । णा

^२ का३ । ^{२ २} द्वा३ हा । ^१ क्षियाप्रा२३४ । ^{५ २} अथा । ^{३ २} नआ३ ।

^{२ २} हा३ द्वायि । ^{२ २ १} द्रसोमापा२३४ः । ^{५ २} गिराम् । ^{३ २} उपा३ । ^२ द्वा

^२ ३ द्वायि । ^{३ २} श्रुता३यि ५ दोर ३४ । ^५ वा । ^४ चाप्रोद्दहा ^५

यि(३) ॥ १* ॥ [२]

^{५ २} ॥ गौरीवितम् ॥ ^{३ २} गाय । ^{४ २ ५} तित्वा३ । ^१ गायत्रिणाः । अ

^{२ २} चन्त्यर्कमर्किणा२३ः । ^४ ब्रह्माणस्त्वा३१२३ । ^४ शतापुक्रता

^२ उ । ^२ ऊद ५ शमा३१२३यि । ^{४ ५} वयोवा । ^४ मापूयिरोद्दहा ^५

^{४ ५} यि ॥ (१) ^{२ २} यत्सा । ^{४ २ ५} नोःसा३ । ^{१ २} नुवारुहाः । ^{१ २} भूर्यस्यष्ट

^{१ २ २} कर्तुवार२३म् । ^{४ २} तादिन्द्रोआ३१२३ । ^४ यच्चैप्रततायि ।

^{१ २ २} यूथेनवा३१२३ । ^{४ ५} षिणरोवा । ^{४ ५} जाप्रतोद्दहायि ॥ (२) ^{५ २} युङ्क्ता

^{३ १} द्विका३यि । ^{४ २ ५} शिनाद्वरायि । ^{१ २} वृषणाकक्षियाप्रा२३ । ^१ आ

थानआ३१२३यि । द्रसोप्रमपाः । गायिरामुपा३१२३ ।
 अतोवा । चाप्रोईहायि(३) ॥ ५* ॥ [३] २३

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य दशमस्याध्यायस्य
 द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हाई निवारयन् ।
 पुमर्थाश्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थ-महेश्वरः ॥ ५ ॥

॥ इति पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्तक-
 श्रीवीर-बुक्-भूपाल-साम्राज्य-धुरन्धरेण सायणा-
 चार्येण विरचिते माधवीये सामवेदार्थ-प्रकाशे
 उत्तराग्रन्ये दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

—000—

* ऊ० गा० १३ प्र० १ सू० ५ सा० ।

† 'द्वादशादस्य नवममह षष्ठ्यत्वारिंशत् स्तोमिकम्—इति वि० ।

‡ 'पञ्चमः प्रपाठकः सप्तमः' इति वि०. मूल-पदग्रन्थादिसम्मतञ्चैतत् ।

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्गमे तमहं वन्दे विद्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ ११ ॥

॥ अथैकादशोऽध्याय आरभ्यते* ॥

तत्र

प्रथम-खण्डे—

सुषमिद्ध इति चतुर्दशं प्रथमं सूक्तम्,†

तत्र प्रथमा ।

१२ ३१ २ ३१ २ ३ १२
सुषमिद्धोऽनवावहदेवाग्नेहवियुते ।

१ २ ३१ २
होतःपावकयक्षिच ॥ ११ ॥

हे “अग्ने !” “सुसमिद्धः”‡ एतन्नामवाक्त्वं “नः” अस्म-

* इदानीं दशमसंस्कारत्वाग्रिष्टोमः । * * * (तस्य वहिष्पवमानं द्वितीय-प्रभृतीनां पञ्चानामक्रामनुरूपं * * * नवर्चं सर्वं मधलादधीतन्तत्,—इति वि० ।

† इदानीं सुषमिद्धो नवावह इति षष्ठमध्यायानि भवन्ति—इति वि० ।

‡ “सुसमिद्धो”—इति ऋ०-पाठः ।

॥ ऋ० वे० १, १, २४, १ ।

§ ‘सुडु समिद्धः सुषमिद्धः’—इति वि० । ऋग्वेदीय-पाठ मवलम्बेवान् प्रतीक-प्रदणं हतं साधयेन सुषमिद्ध इति, मूलपाठस्तु मूर्द्धण्य-सन्धः सुषमिद्ध इति “पूर्वपदात् (८, ३, १०६)”—इति च तत्र न पतस् ।

दीयाय”* “हविष्मते” यजमानाय तदनुग्रहार्थं “देवान्”
 “आवह” । हे “पावक” शोधक ! “होतः” होमनिष्पादकाग्ने !
 “यच्चि च” यज च ॥ [सुसमिद्धः—समः क्रियाविशेषणत्वेन गति-
 सञ्ज्ञकत्वात् प्रादिसमासः, शोभन-वाचिनः सु-शब्दस्य तु “वि-
 शेषणं विशेष्येण बहुलम् (२, १, ५७)”—इति समिद्ध-पदेन
 कर्मधारयः समासः, सु-शब्दः प्रातिपदिक-स्वरैरान्तोदात्तः,
 “कर्मधारयेऽनठा (६, २, ४६)” —इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं, क्रि-
 या-विशेषणत्वे हि सु-शब्दस्य गतित्वात् प्रादिसमासे “गतिरनन्तरः
 (६, २, ४६)” इति “समो यदुत्तर इति समो यदुत्तरत्वं तदेव
 ह्यदुत्तर-प्रकृति-स्वरत्वेन (६, २, १३६) स्थास्यतीति सु-शब्दो-
 ऽनुदात्तः स्यात् । देवां अग्ने—“दीर्घादटि समानपादे (८,
 ३, ६)”—इति नकारस्य रुत्वम्, “अत्रानुनासिकः पूर्वस्य तु वा
 (८, ३, २)”—“आतोऽटि नित्यम् (८, ३, ३)”—इत्यनु-
 नासिकः । हविष्मते—हविरस्यास्तीति मतुप्, “तसौ मत्वर्थे
 (१, ४, १६)”—इति भर्त्वन पदत्व-बाधितत्वात् रुत्वम् । होतः—
 पावक—एतच्छब्दयोरामन्वितयोः पृथक् पृथगेव क्रियान्वये
 परस्पर-सामर्थ्यात् पराङ्गवद्भावाभावान्न तन्निबन्धनमैकस्वर्यम् न च
 द्वितीयस्यामन्वितस्याष्टमिक- (८, १, १६)—निघातेनैकस्वर्यम्
 “आमन्वितं पूर्वमविद्यमानवद् (८, १, ७२)”—इति पूर्वस्या-
 विद्यमानत्वेन पदादपरत्वात् पादादित्वाच्च परस्य सामानाधि-
 करण्येऽपि होतरित्यस्य विशेषत्वे समानमेवाविद्यमानवत्वम्,

* ‘नः—असमर्थम्’—इति वि० ।

† ‘यच्चि च—यच्च भक्षणे, देवानावह भक्षय च’—इति वि० ।

अतएवाविद्यमानवत्त्वात् सामर्थ्येपि न पराङ्गवद्भावः,—इति नैक-
 स्वर्थ-सिद्धिः, अतो हीतरिति विशेष्यम्; अतः पुनातीति पावकः
 —इत्यवयव-प्रसिद्ध-स्वीकारेण विशेषणत्वाद्हीतरिति विशेष्यम्,
 तच्च सामान्यवचनम् इति “नामन्विते समानाधिकरणे (८, १,
 ७३)”—इत्यविद्यमानवत्त्व-प्रतिषेधात् पदात्परत्वादपादादि-
 त्वाच्च द्वितीयामन्वितस्याष्टमिक-निघातेन वा पराङ्गवद्भावे सति
 शेष-निघातेन वा सर्वानुदात्तत्व-सिद्धिः । यच्चि—यजेत्कीपः
 सिपि बहुलञ्छन्दसि (२, ४, ७३)—इति ऋपो लुक्, व्रश्वादिना
 (८, २, ३६) षत्वम्. “षट्ठोः कस्मि (८, २, ४१)”—इति
 कत्वम्, सेर्हिरादेशश्छान्दसत्वान्न भवति, सिपः पिच्छेनानुदात्त-
 त्वाद्वातुस्वरएव (६, १, १६२) शिष्यते, न च “तिङ्तिङः (८,
 १, २८)”—इति निघातः पूर्वस्य पावकेत्यामन्वितस्य विद्यमान-
 वत्त्वेन पदादपरत्वात्, अतएव तस्याव्यवधायकत्वे हीतरित्यपेक्ष्य
 निघातः स्यादिति चेत् न, यच्चि-पदापेक्षया हीतरित्यस्यापि पूर्व-
 त्वेनाविद्यमानत्वात्; ननु “नामन्विते समानाधिकरणे (८, १,
 ७३)”—इति तस्य नित्यमविद्यमानत्वम्, न च पावक-पदस्या-
 विद्यमानवत्त्वेन समानाधिकरण-परत्वाभावः; यच्चि-पदस्यैव हि
 कार्यं प्रति पावक-पदं पूर्वत्वादविद्यमानवत् स्यात्, हीतः-पदम-
 विद्यमानवत्त्व-प्रतिषेधं प्रति तु परत्वादविद्यमानवदेवेति भवत्येव
 हीतरित्यस्याविद्यमान वत्त्व-प्रतिषेधः, अतस्तस्याविद्यमानव-
 त्त्वात्तदपेक्षया यच्चीति निघातः प्राप्नोत्येव ? सत्यम्;—अत्र
 यच्चीत्यस्य च-शब्द-परत्वात् “चादियु च (८, १, ५८)”—इति
 निघात-प्रतिषेधो भविष्यतीत्यदोषः] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ १ २
मधुमन्तन्तनूनपाद्यज्ञन्देवेषुनःकवे ।

३ १ २ ३ १ २
अद्याकृणुह्यु तये ॥ २* ॥

हे “कवे” मेधाविब्रज्जे ! “तनूनपात्”†—एतन्नामकस्त्वम्
“अद्य” अस्मिन् “नः” अस्मदीयं “मधुमन्तं” रसवन्तं “यज्ञं”
यजनीयं हविः “देवेषु” “कृणुहि” कुरु प्रापयेत्यर्थः । किमर्थम् ?
“जतये” अस्मद्रक्षणाय ॥

“जतये”-“वीतये”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ १ १ २ ३ २ ३ २ १ २ १ १ २ २
नराशंसमिहप्रियमस्मिन्यज्ञउपहूये ।

१ २ ३ १ २
मधुजिह्वहविष्कृतम् ॥ ३‡ ॥

“इह” देवयजन-देशे “अस्मिन्” वर्त्तमाने यज्ञे “नराशं-

* ऋ० वे० १, १, २४, ९ ।

† “तनूनपादाज्यं” भवति नपादित्यनन्तरायाः प्रजाया नामधेयं निर्णिततमा
भवति गौरव तनूह्यते ततो अस्यां भोगास्तस्याः पयो जायते पयस आज्यं जायते ।
अग्निरिति शाकपणिरापोऽत्र तन्व उच्यते तत अन्तरिक्षे ताभ्य ओषधिवनस्पतयो
जायन्ते ओषधिवनस्पतिभ्य एष जायते । * * * ।”—इति निरु० दे० २, ५-६ ।

‡ ऋ० वे० १, १, २४, ३ ।

अथ यदद्येति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,*

तत्र प्रथमा ।

२ ३ २ उ ३ २ २ १ २ ३ १ २ ३ २
यदद्यसूरउदितेनागामित्रोअर्यमा ।

३ १ २ ३ १ २ २ २
सुवातिसविताभगः ॥ १† ॥

“यत्” धनं “नः” अस्माकम् अपेक्षितं “तत्” “अद्य”
अस्मिन् काले “सूरे” “उदिते” सति प्रातःसमये “अनागाः”
पाप-हन्ता, “मित्रः”, “अर्यमा”, “सविता”, “भगः” च—एतत्
प्रत्येकं “सुवाति” प्रेरयत् [अथवा अनागा मित्रो अर्यमा भवतु,
तदोप्सितं भगो भजनौयः सविता सुवाति प्रेरयतु] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ २ उ ३ १ २ २ २
सुप्रावीरस्तुसत्तयःप्रनुयामन्सुदानवः ।

२ ३ १ २ ३ १ २ २
येनोअहोतिपिप्रति ॥ २‡ ॥

“सत्तयः” स-निवासः “सुप्रावीरस्तु” सुष्ठु प्रकर्षेण रक्षितास्तु
[प्र-शब्द आदरार्थः] । “प्र” प्रकर्षेण “तु” क्षिप्रं भवत्विति
शेषः । कदा ? इत्युच्यते— हे “सुदानवः” सुदानाः ! युष्माकं

* ‘त्रैचावरुणसाध्यम्’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ५, ५, ८, ४ ।

‡ ऋ० वे० ५, ५, ८, ५ ।

११ अ० १ ख० २ सू० ३] उत्तरार्द्धिकः ।

३८३

“यामन” यामनि गमने सति, कीदृशानां गमने ? ये यूयमा-
गत्य “नः” अस्माकम् “अहः” पापम् “अति पिप्रति” अतिपाप-
यथ, तेषां गमनइति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३१३२ ३ १ २ ३१२ ३२३२
उतस्वराजोऽदितिरद्व्यस्यव्रतस्यये ।

३१२ ३२
महोराजानईशते ॥ ३ * ॥ २

“उत” अपिच “ये” मित्रादयस्त्रयः “स्वराजः” सर्वस्य
स्वामिनः “अदितिः”† येष्वाञ्च माता, सन्ति ; ते “अद्व्यस्य”
अहिंसितस्य रत्नकस्य “महः” महतः‡ “व्रतस्य” अस्य कर्मणः॥
“राजानः” स्वामिनः, ते “ईशते” समर्था भवन्ति अभिमतं दातु
मिति शेषः । [अथैवं ध्येयम्—‘ये’ मित्रादयोऽदितिश्च ‘अद-
व्यस्य’ व्रतस्य ‘स्वराजः’ ईश्वरास्ते “महः” महतः अस्मदभिमत-
धनस्य “राजानः” स्वामिनः सन्तः “ईशते” अस्मभ्यं दातुम्
॥ ३ ॥ २

* अ० वे० ५, ५, ९, १ ।

† ‘अदितिः—अदीनत्व-सम्यग्ज्ञाः—इति वि० ।

‡ ‘महः—अभिमान-सम्यग्ज्ञाः—इति वि० ।

॥ ‘व्रतस्य—कर्मणः कथस्य वा—इति वि० ।

उच्चैति लघात्मकं प्रथमं सूक्तम्,*

तत्र प्रथमा ।

१ १

५ १ २

१ १ २ २

उत्त्वामन्दन्तु सोमाः कृणुष्वराधो अद्रिवः ।

१ १

५ १ २

अवब्रह्माद्विषोजहि ॥ १ ॥

हे इन्द्र ! “त्वा” त्वां “सोमाः” “उत्” उत्कृष्टं “मन्दन्तु”
मादयन्तु । हे “अद्रिवः !” वज्रवन्तिन्द्र ! त्वं “राधः” अस्मं
“कृणुष्व” अस्मभ्यं कुरु ! किञ्च “ब्रह्माद्विषः” ब्राह्मण-देष्टुन्
“अव जहि” ॥

“सोमाः”—“सोमा”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ २

३ २

२ ३

२ ३

१ २

३ १

२

पदापणीनराधसोनिबाधस्वमहाः असि ।

१ ७

३ २

२ १ २

नहित्वाकश्चनप्रति ॥ २ ॥

“पणीन्” लुब्धान् ॥ “अराधसः” यष्टव्य-धन-रहितान्
केवल-धनान् “पदा” पादेनातिक्रम्य “निबाधस्व” नितरां

* ‘एन्द्रमाज्यम्’—इति वि० ।

† ऋ० आ० ३, १, १. १ (१ भा० ४२२५०) = ऋ० वे० ६, ४, ४१. १ ।

‡ ऋ० वे० ६, ४, ४३, २ ।

॥ ‘पणीन्—पणस्वभावान्’—इति वि० ।

बाधस्व । हे इन्द्र ! त्वं “महान् असि” “त्वा” त्वया “प्रति”
प्रतिनिधि-सदृशः “कश्चन” कश्चिदपि देवोऽसुरो मनुष्यो वा “न
हि” नास्ति खलु ॥

“पणीनराधसः”-“पणीरराधसः”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३
त्वमीशिषे सुतानामिन्द्र त्वमसुतानाम् ।

२ ३ १ १ २
त्वत्पराज्जाजनानाम् ॥ ३ * ॥ ३

हे “इन्द्र !” “त्वं” “सुतानाम्” अभिषुतानां सोमानाम्
“इशिषे” ईश्वरो भवसि, तथा “त्वम्” “असुतानाम्” वर्त्तमा-
नानाञ्च ईशिषे, किञ्च “त्वं” सर्वेषां “जनानां” “राजा”
भवसि ॥ ३ ॥ ३

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य एकादशस्याध्यायस्य

प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

अथ द्वितीय-खण्डे *--

आजागृविरिति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१२ २२ १२ ३ १ २ ३ १२

आजागृविर्विप्रश्चतुस्तृतीनाम्

२२ ३ १ २ ३ १२

सोमः पुनानो असदचमूषु ।

१२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

सपन्ति यन्मिथुना सोनिकाम ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

अध्वर्यवोरथिरासः सुहस्ताः ॥ १ ॥

“जागृविः” जागरणशीलः “ऋतम्” ऋतनां सत्य-भूतानां
 “मतीनां” स्तुतीनां “विप्रः” ज्ञाता स “सोमः” “पुनानः”
 पूयमानः सन् “चमूषु” चमसेषु “आ सदत्” आसीदति, “मिथु-
 नासः” परस्परं सङ्गताः, “निकामाः” नितरां कामयमानाः
 “रथिरासः” यज्ञ-नेतारः “सुहस्ताः” कल्याण-पोषणयः “अध्व-
 र्यवः” पवित्रेण “यं” सोमं “सपन्ति” स्पृशन्ति [सप समवाये
 (भा० प०) । ‘सपतिः स्पृशति-कर्मा’—इति नैरुक्ताः ॥]

“ऋतम्”—“ऋता”—इति पाठौ ॥ १ ॥

* ‘इदानीं साध्यन्दिनं सवनमभिधीयते’—इति वि० ।

† ऋ० वे० ७, ४, १८, २ ।

‡ ‘सपति’—इति परिचरणं कर्मसु (३, ४) अर्चति-कर्मसु च (३, १४) दृश्यते
 निश्चये ।

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३

सपुनानउपसृरेदधान

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

ओभेअप्रारोदसौवोषआवः ।

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

प्रियाचिद्यस्यप्रियसासज्जतो

५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

सतोधनकारिणेनप्रयत्सत् ॥ २ * ॥

‘पुनानः’ पूयमानः ‘दधानः’ यज्ञादि-कर्म-धारकः ‘सः’ सोमः ‘सृरे’ प्रेरके इन्द्रे ‘उप’ गच्छति । किञ्च ‘उभे रोदसी’ वावा-पृथिव्यौ ‘आ अप्राः’ स्व-महिम्ना आ पूरयति । तथा ‘सोमः’ ‘आवः’ स्व-तेजसा मां विवृणोति [वृणोते: ‘मन्त्रे घञेति (२, ४, ८१) च्लेर्लुक्, ‘कृन्दस्यपि दृश्यते (६, ४, ७३)’—इत्यङ्गागमः । ‘पूर्वपदात् (८, ३, १०६)’—इति स-इत्यस्य सांहितिकं षत्वम्] ‘प्रिया’ [षष्ठा आकारः (७, १, ३६)] प्रियस्य ‘यस्य’ ‘सतः’ विद्यमानस्य सोमस्य [यद्वा, ‘प्रिया’ प्रियाणि प्रयच्छतः सोमस्य] ‘प्रियसासः’ अत्यन्तं प्रियतमा धाराः ‘जतो’ जयै रक्षणाय भवन्ति ‘सः’ सोमः ‘नः’ अस्माभ्यम् ‘धनं’ ‘प्रयत्सत्’ प्रयच्छतु [यच्छतेर्लेटि सिप्यङा-गमः] । तच्च दृष्टान्तः—‘कारिणे न’ यथा कारिणे भृतकाय भृतिं प्रयच्छति तद्वत् ।

“दधानओभे”-“दधानोभे”—इति पाठौ, “सतोधन”-“सतू-
धनम्”—इति च ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १८ २२ ३१ २ ३

सवर्द्धितावर्द्धनः पूयमानः

१ २ ३ २ ३ २ ३ १ २

सोमोमीढा^१ अभिनोज्योतिषावौत् ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २

यन्ननः पूवपितरः पदज्ञाः

३ १ २ ३ १८ १८ ३ १

स्वर्विदो अभिगा^२ अद्रिमिष्णन् ॥ ३ * ॥ ४

“वर्द्धिता” देवानां स्व-कला-प्रदानेन वर्द्धयिता “वर्द्धनः”
स्वयं वर्द्धमानः “पूयमानः” पवित्रेण पूयमानः “मीढान्”
कामानां सेक्ता “सः” सोमः “नः” अस्मान् “ज्योतिषा” स्व-
तेजसा “अभ्यावौत्” अभिरक्षतु “यन्न” यस्मिन् सोमे प्रसन्ने सति
“पदज्ञाः” पणिभिरपहृतानां गवां पदानि जानन्तः “स्वर्विदः”
सर्वज्ञाः सूर्यं जानन्तो वा “नः” अस्माकं “पूर्वे” चिरन्तनाः
“पितरः” अङ्गिरसः “गाः” पशून्^३ लब्धुम् “अद्रिम्” शिलो-
च्चयम् “अभि” लब्धुं गन्तुम् “इष्णन्” ऐच्छन् ॥

“यन्ननः”-“येनानः”—इति पाठौ, “इष्णन्”-“ष्णन्”—
इति च ॥ ३ ॥ ४

* ऋ० वे० १, ४, १८, ४ ।

† ‘गाः’-उदकानि रश्मयो वा—इति वि० ।

४ २ २ ३ २ ४ ५
॥ गौरीवित्तम् ॥ आजा । गृवाशयिः । विप्रज्ञताम् ।

१ २ २ २ २ २ २ १ २
मतीनां सोमः पुनानो असदक्षमूषूर३ । सापन्तिथा ३१

४ २ २ २ १ १ १
२३म् । मिथुना सोनिकामा पृध्वर्या । वोरथिरा ३१२३ ।

४ ५ ४ ५ ३ २ २ ४
सः सोवा । चाप्रस्तो ईहायि ॥ (१) सपु । नानाः । उ

२ ५ १ २ २ २ २ २ १
पसूरायि । दधानः ओभे अपारोदसी वीषआवार३ । प्रा

२ २ ४ २ २ २ २ १ २
याचिद्या ३१२३ स्यप्रियसासजती सापुतोधा । नाङ्गा

२ ४ ५ ४ ५ ५
रिणा ३१२३यि । नप्रोवा । साप्रस्तो ईहायि ॥ (२) सब

३ २ ४ ५ १ २ २ २ २ २ २
द्विता ३ । वङ्गनः पू । यमानः सोमोमीठा अभिनोज्यो

२ १ २ ४ २ २
तिषावा २३यित् । यात्रनः पू ३१२३ । वपितरः पदत्वाः स्रु

१ २ ४ ५ ४
वर्वायि । दो अभिगा ३१२३ । अद्रोवा । आप्रयिष्मो

५
ईहायि (३) ॥ १४ * ॥ [१]

१ २ १ २
॥ अशनम् ॥ आजा । गृविर्विप्रज्ञताम् । मती३

^२नाम् । ^{२ १ १ १}सोमःपुना । ^{१ १}नोश्चस । ^{२ ३ ४ ५}दक्षमूषू । ^१सपन्ति
^२यन्मिथुनासो । ^०निकारश्माः । ^{१ २ १}अध्वर्युवो । ^{२ १ २}रथिरा ।
^२सारश्चः । ^{१ ४}सूश्चाप्रस्ताद्दृष्टः ॥ (१) ^{१ २}सापू । ^{१ २}नानउपसू
^{२ २}रे । ^{२ १ २ १}दधाश्नाः । ^{२ १ २}ओभेअप्राः । ^{२, ३ ४}रोश्दसी । ^{२, ३ ४}वीषआ
^५वाः । ^{१ २}प्रियाचिद्यस्थप्रियसा । ^०सजरश्तौ । ^{१ २ २ १}सतोधनाम् ।
^{२ २ १ २}कारिणे । ^१नारश्चः । ^{२ ४}प्राश्याप्रसाद्दृष्टत् ॥ (२) ^{१ १}सावा ।
^{१ २}धितावर्चनःपू । ^{२ २}यमाश्नाः । ^{२ १ २ २ १}सोमोमीक्षा । ^{१ १}अभि
^{१, ३ ४ ५}नः । ^{१ १ २ १}ज्योतिषावीत् । ^०यन्नःपूर्वपितराः । ^१पदार्श्चाः ।
^{१ १ १}सुवर्विदो । ^{२ १ २}अभिगाः । ^१आश्चः । ^{१ ४}द्राशियमाप्रविष्णा
^{१ १ १ २ ३}द्दृष्टन् ॥ ५ * ॥ [२]

^{४ २ ३}॥ यज्ञायज्ञीयम् ॥ ^{४ २}आजाऽप्रुष्ट । ^४वाह्वारिप्रश्न
^५ताम् । ^{१ २ २ २}मातीनाऽसोमःपुनानोअसा । ^{२ १ २ २}दाश्चामूषू ।

सपारन्तियन्मिथुनासोनि । कामारश्चा । ऊन्मायि ।
 ध्वार्थ्या । वोरथिदासःसूक्ष्मात् ॥ (१) तासाः । पुना
 नउपद्धरेदधानओभेअप्रारोदसी । वीरषात्ता ३ थाः ।
 प्रियारचिद्यस्यप्रियसासः । जतीरश्सा । ऊन्मायि ।
 तोरधा । नाङ्कारिणेनप्राय्यत् ॥ (२) सात्माः । वर्द्धि
 तावर्द्धनःपूयमानःसोमोमीढाअभिनो । ज्योतीषाश्वी
 त् । यत्रारनःपूर्वपितरःप । दज्जारश्सू । ऊन्मायि ।
 वाश्वायि । दोअभिगाआद्रारयि । मिष्णात् । वारश्
 ४५ (३) ॥ १३* ॥ [३]

॥ गोष्टङ्गम् ॥ आजगृविप्रः । अताश्म । मा
 २३४ । तीन्सोमः । पूना । नोअसदच्चमूषुसपन्ति
 यन्मिथुनासोनिकामारध्वार्थ्या २ । हारज्जवादि । वोरार

यि । रासः^१सोवा^२ओ^३र^४३४वा । हा^५प्र^६स्तो^७ ई^८ हा^९यि ॥ (१)

३४ ३२४ ५ ३२ १ २ ५ २ २
सपुनानउप । स्ररा^१यि । दा^२२३४ । धान^३ओ^४भे^५अ ।

४५ १२२ २ २ २ २ २ १२
प्रारो । दसौ^१वीष^२आवः^३प्रिया^४चिद्य^५स्य^६प्रियसा^७सजती^८सा^९रतो

१ २ २ १ ५
धा^१र । हा^२र^३ऊ^४वायि । नङ्कारिणे^५नप्रोवा^६ओ^७र^८३४वा ।

४ ५ ३४ ३२४ ५ ३२ १
या^१प्र^२स्तो^३ई^४हा^५यि ॥ (२) सर्व^६र्द्धि^७ताव^८द्ध^९ । नः^{१०}पू^{११} । या^{१२}२३

२ ५ २ २ २ ४ ५ १ २ २ २ २
४ । मानः^१सो^२मो^३मी । द्वा^४आ । भिनो^५ज्यो^६तिषा^७वी^८द्य

२ २ २ १ १ १
चनः^१पूर्वे^२पितरः^३पद^४ज्ञाः^५स्व^६रवर्वा^७रयि । हा^८र^९ऊ^{१०}वायि ।

२ २ २ १ ५ ४ ५
दो^१अभिगा^२अद्रो^३वा^४ओ^५ २ ३ ४ वा । आ^६ ५ यिष^७णो^८ ई^९ हा

यि(३) ॥ १०* ॥ [४] ४

अथ माचिदन्यदिति प्रगाथात्मके द्वितीयसूक्ते—

प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २

माचिदन्यद्वि^१श^२स्तसखायो^३मारिषण्यत ।

१ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २ २ ३ १ २

इन्द्रमि^१त्स्तो^२तावृषण^३सचा^४सुते^५मुज^६रुक्था^७च^८श^९स्त ॥ ११† ॥

* ज० मा० ११प्र० २ सू० १० सा० ।

† इ० वा० ३, १, ५, १० (१भा० ५०० प्र०) = ऋ० व० ५, ७, १०, १ ।

हे “सखायः” समान-ख्यानाः स्तोतारः! इन्द्र-स्तोत्रात्
 “अन्यत्” स्तोत्रं “मा चित् विशंसत” मैवोच्चारयत, “मा रिष-
 ण्यत” मा हिंसिता भवत अन्यदीय-स्तोत्रोच्चारणेन वृथोपचीणा
 मा भवत, “सुते” अभिषुते सोमे “वृषणं” कामानां वर्षिता-
 रम् “इन्द्रम् इत्” इन्द्रमेव हे प्रस्तीचादयः! “सचा” सह
 “स्तोत” स्तुत। हे प्रगास्त्रादयः! “उक्था च” उक्थानि
 ग्रन्थाणि च इन्द्रविपद्याणि धूयं “सुहुः” पुनः पुनः “शंसत्” ॥१॥

अथ द्वितीया ।

३ १० ३१२३१२१ २२ २ १२
 अवक्रक्षिणं वृषभं यथा जुवङ्गान्न चर्षणी सहम् ।

३१२ ३१२ ३१ २२ ३ १२
 विद्वेषणं संवननमुभयङ्करं मंहिष्ठमुभयाविनम् ॥२॥५

“वृषभं यथा” वृषभमिव “अवक्रक्षिणम्” अवचर्षणशीलं
 शत्रूणां हिंसितारं “जुवं” शौघकारिणं “गां न” गामिव वृष-
 भिवत् “चर्षणी सहम्” मनुष्याणां शत्रुसुतानामभिभवितारं,
 “विद्वेषणं” विद्वेष्टारं शत्रूणां, “संवननं” सम्यक् सम्मजनीयं
 स्तोत्रभिः “उभयङ्करं” निग्रहानुग्रहयोरुभयोः कर्तारं “मंहिष्ठं”
 दातृतमम् “उभयाविनं” दिव्य-पार्थिव-लक्षणेन उभय-विधा-
 नेनोपेतम् [यदा, स्थावर-जङ्गम-रूपेण द्विप्रकारेण रक्षितव्ये-
 नोपेतम् । अथवा उभयविधै स्तोत्रभिर्द्वैष्टृभिरोपेतम्]—एवं
 विध मिन्द्रमितस्तांतेति पूर्वणान्वयः ॥

“जुव”-“जुर”-इति पाठौ, “संवन्नं”-“संवन्ना”-इति
च ॥ २ ॥ ५

॥ मैधातिथम् ॥ ^{२२}माचिद^{१२}न्यदो^{३२}हायि^४ । विशा^१३सा^४
^५ता । सखाया^१२हो^११यि^२ । मा^१अ^२३हो^१ । रायिषा^१उवा^२ ।
^१एयाता^२उवा^२ । इन्द्रमित्सोतावृषणा^२अ^२३हो^१ । साचा^१उ^२
^{१२}वा । छता^१उवा^२ । मु^२ऊरु^२व्या^२अ^१३हो^१ । चशा^१ । अ^{१२}३हो^१ ।
^{३२}वा^५हो^४२३४वा । सा^५प्रतो^५६हायि ॥ (१) मु^२ऊरु^१व्यो^२हायि^२ ।
^{३१}चशा^४३सा^१ता । मु^२ऊरु^२३हो^२१ । व्या^२अ^१३हो^१ । चाशा^१
^{१२}उवा^१ । साता^१उवा^२ । अवक्रन्तिणं^२वृषभा^२अ^१३हो^१ । याथा^१
^{१२}उवा^१ । जूवा^२उवा^२ । गान्ना^२चा^२अ^१३हो^१ । षणा^१ । अ^{२२}३हो^१ ।
^{३२}वा^५हो^४२३४वा । सा^५प्रहो^५६हायि ॥ (२) गान्ना^{२२}चो^१हायि^२ ।
^{३२}षणा^४३यिसा^१हाम् । गान्ना^{१२}२हो^२१यि^१ । चा^२अ^२३हो^१ । षा^१
^१णा^१उवा^१ । सा^१हा^१उवा^१ । विद्वे^{१२}षणा^२संवन्नमा^२अ^२३हो^१ ।

१ १ १ १ १ १
 भायाउवा । काराउवा । काराउवा । म^१हिष्टमा^१औ^१
 २ १ २ १ २ ५ ४
 इ^२हो । भया^१ । औ^२हो । वा^२हो^१२३४वा । वा^५पूयि^४नो^४
 ५
 इहायि(३) ॥ १५* ॥ [१] ५

अथ उदुत्यइति प्रगाथात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ १ २ २ २ २ २ २ १ २
 उदुत्येमधुमत्तमागिरःस्तोमासईरते ।

३ १ २ ३ १ २ १ २ ३ २ ३ १ २
 सत्राजितोधनसाअक्षितोतयोवाजयन्तो रथाइव ॥ ११ ॥

“त्ये” ते प्रसिद्धाः “मधुमत्तमाः” अतिशयेन मधुराः “गिरा”
 स्मृति-रूपया वाचा “स्तोमासः” विष्टदादि-स्तोमाश्च “उदीरते”
 हे इन्द्र ! त्वामुद्दिश्य उन्नच्छन्ति जङ्घं प्रसरन्ति [ईर गतौ आदा-
 र्दिकः (आ०)] । तत्र दृष्टान्तः—“सत्राजितः” सहैव
 यत्नं जयन्तः “धनसा” धनानि सम्भजन्तः [वन षण् सम्भक्तौ
 (भा० प०)], “जन-सन-स्वन-क्रम-गमो विट् (३, २, ६७),
 “विड्वनोरनुनासिकस्यात् (६, ४, ४१)”—इत्यात्वम्, “अक्षि-
 तोतयः” अक्षिताः क्षय-रहिताः जतयो रक्षा येषां ते तथोक्ताः
 [क्षियो भावे निष्ठा, “निष्ठायामण्यदर्थे (६, ४, ६०)”—इति

* ऊ० गा० ६ प्र० १ अ० १५ सा० ।

† ऊ० षा० ३, २, १, ८ (१ भा० ५१८ सू०) = ऋ० वे० ५, ७, १७, ५ ।

पर्युदासाद्दीर्घाभावः अतएव “क्षियो दीर्घात् (८, २, ४६)”
—इति निष्ठा-नत्वाभावश्च “वाजयन्तः” वाजमन्त्रमिच्छन्तः,
आचि “न छन्दस्यपुत्रस्य (७, ४, ३५)”—इतीत्व-दीर्घयोः
प्रतिषेधः], एवङ्गुणविशिष्टाः “रथाइव” ते यथा विविधमित-
स्तत उत्तिष्ठन्ति तद्वदुदीरतइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २
कणाइवभृगवःसूर्याइवविश्वमिह्रीतमाशत ।

२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २ २
इन्द्रं स्तोमेभिर्महयन्त आयवः प्रियमेधामो अस्वरन् ॥ २ ॥ ६

“कणाः” कणव-गोत्रीत्यत्रा ऋषयः “इव” स्तुवन्तः “भृगवः”
भृगु-गोत्रीत्यत्रा ऋषयः† “धीतम्” आध्यान्तम् “विश्वमित्”‡
व्याप्तं तमेव “इन्द्रम्” “आशत” आनशिरे “सूर्याइव”
यथा सूर्य-रश्मयः सर्वं जगद् व्याप्रवन्ति, तद्वत् । अपिच
“प्रियमेधासः” प्रिययज्ञाः एतत्सञ्ज्ञका वाणा “आयवः”
मनुष्याः तमेवेन्द्रं “महयन्तः” पूजयन्तः “स्तोमेभिः” स्तोत्रैः
“अस्वरन्” अस्तुवन् [स्तु शब्दोपतापयोः भौवादिकः (प०) ॥
“आशत”-“आनशुः”—इति पाठौ ॥ २ ॥ ६

* ऋ० वे० ५, ७, २८, २ ।

† अत्राह शास्त्रः—“अर्चिषि भृगुः सम्भूय भृगुर्भूयमानो न देहे”—इति निरु०
नै० ३, १७ । ‘भृगवः’—भर्जनकराः सूर्याइव यथा आदित्य-रश्मयः—इति वि० ।

‡ इत्—इति पाद-पूर्णः—इति वि० ।

॥ अत्राह शास्त्रः—“प्रियमेधः प्रिया यस्य मेधाः”—इति निरु० नै० ३, १७ ।

॥ अभीवर्त्तम् ॥ ^{५ ४ २ ४ ५ ४ ५ १} उदूत्त्येऽमाधुमत्तमोवा । गायिर

^{२ २ १ २ १ २ २} स्तोमा । सआयिराश्तायि । सात्राजितौ३१२३४ ।

^{३ ४ ५ २ १ २ १ २ ३ २} धनमात्र । क्षितोताश्याः । वाजायाश्नारः । रथाः ।

^{१ ३ १ १ १ ४ ४ २ ४ ५ ४} आर३४५यि । वार३४५ ॥(१) वाजाश्राश्नोरथाइवो

^{५ १ २ १ २ १ २ २} वा । वाजयन्तः । रथाआशयिवार । काणवाइवा३१२३

^{३ ४ ५ २ १ २ १ २} ४ । भृगवः । रियाआशयिवार । विश्वामाशयिद्वी ।

^{२ २ १ २ १ १ १ ५ ५ २ ४} तमाः । शार३४५ । तार३४५ ॥(२) विश्वाश्माशयिद्वी

^{५ ४ ४ ५ १ २ २ १ २ १} तमाशतोवा । वायिश्चमिद्वी । तमाशातार । आयिन्द्र

^{२ २ ३ ४ ५ २ १ २ १} स्तोमा३१२३४यि । भिर्मद्य । तआयाश्वारः । प्रिया

^{३ २ २ १ ३ १ १ १} माशयिधार । सोआ३ । स्वा२३४५ । रा२३

^{१ १} ४ पुन्(३) ॥ १६* ॥ [१] ई

अथ पर्युषिति तृचात्मकं चतुर्थं सूक्तम्—

तत्र प्रथमा ।

२ ३ १ २ ४ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
पर्युषुप्रधन्ववाजसातयेपरिवृत्राणिसक्षणिः ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २
दिषस्तरध्याक्वणयानईरसे ॥ १* ॥

हे सोम ! “सु” सुष्ठु “वाजसातये” अस्माभ्यमन्नदानायैव
“परि प्रधन्व” परितः प्रगच्छ [यद्वा, “वाजसातये” अन्नस्य
लाभाय सङ्ग्रामं प्रगच्छ] । किञ्च “सक्षणिः” सहनशीलस्त्वं
“वृत्राणि” शत्रून् परिगच्छ । तदेवोच्यते—“नः” अस्माकम्
“क्वणया” क्वणानां यापयिता विनाशयिता त्वं “दिषः” शत्रून्
“तरध्वै” तरोतुं हन्तुम् “ईरसे” परिगच्छति ।

“ईरसे”-“ईयसे”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
अजौजनोद्दिपवमानसूर्यविधारेशक्ननापयः ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
गोजीरयारुहमाणःपुरन्ध्या ॥ २† ॥

हे “पवमान” सोम ! त्वं “पयः” पयस उदकस्य “विधारे”
विधारके अन्तरिक्षे “शक्नना” सामर्थ्येन बलेन “सूर्यम्”

* ऋ० ऋ० ५, १, ५, २ (१ भा० ८७१ पृ०) = ऋ० वे० ७, ५, १२, १ ।

† ऋ० वे० ७, ५, २२, २ ।

“अजीजनः हि”* उत्पादितवान् भवसि खलु । कीदृशः ?
 “गोजोरया” स्तोत्राभ्यां गवां प्रेरकेण स्तोत्राणां प्रेरित-पशुकेने-
 त्यर्थः तादृशेन†; “पुरन्ध्या” बहुविध-प्रज्ञानेन युक्ता‡; “रंह-
 माणः” वेगं कुर्वाणस्त्वं सूर्यमजीजनः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

अनुद्धित्वा सुतः सोममदामसि ॥ ३ ॥ ७

—इति तृतीयाया ऋचः प्रतीकमिदम् । सा चान्यत्र (५, १,
 ५, ६ = १ भा० ८७७ पृ०) व्याख्याता ॥ ३ ॥ ७

३ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 ॥ श्यावाश्वम् ॥ परा३१यि । ऊ३षू । प्रध । न्वा
 ४२ ५ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 इवा । एहियाजा । सातयेपा । रि । वृत्रा२ । एहि
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 या२ । णिसत्तणायिर्दा३यिषा३ । तार३४रा । ऐहा
 १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०
 रयि । एहिया२ । धियाक्वणयाना३ई३ । रा३४५सो
 ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०
 ईहायि ॥ (१) अजा३१यि । जा३नो । हिप । वा३मा ।

* ‘हि-इति पद-पूरणः’—इति वि० ।

† गोजोरया रंहमाणः—गोजोरेश संयुक्तया दध्ना वा मितया, रंहमाणः वेगेन गच्छमानः—इति वि० ।

‡ ‘पुरन्ध्या—उदकेन’—इति वि० ।

¶ इ० आ० ५, १, ५, ६ (१ भा० ८७७ पृ०)=ख० वे० ७, ५, २२, १ ।

^५ एक्षिया । ^१ ना । ^२ स्वरियंवायि । ^{२२} धा । ^{१२} रेशा^{१२} । ^{१२} एक्षिया
^{२१} २ । ^२ क्मनापृषोगो^{१४} ३जी^५ ३जी^{२२} ३ । ^५ रा^{२२} ३४या । ऐक्षा^{२२} रेयि ।
^{१२} एक्षिया^{१२} २ । ^{१२} र^२ ४^४ हमाणाः पू^४ ३ रा^४ ३म् । ^५ धा^२ ३ ४ ५ यो^४ ६
^४ ह्यायि ॥ (२) ^{३२} अनु^२ ३१ । ^२ हा^४ ३यित्वा । ^५ सुतम् । ^२ सो^४ ३म
^५ एक्षिया । ^१ षा । ^२ दामसिमा । ^{२२} हे । ^१ समा^{१२} २ । ^{१२} एक्षिया
^२ २ । ^२ र^१ १^४ रराजियेवा^५ ३जा^{२२} ५ ३ । ^{२२} आ^५ २ ३ ४भी । ऐक्षा^{२२} रेयि ।
^{१२} एक्षिया^{१२} २ । ^{१२} पवमानाप्रः^५ ३ गा^५ ३ । ^५ हा^५ ३ ४ ५ सो^५ ६ ह्या
यि(३) ॥ १८ * ॥ [१]

^{१२} ॥ आन्धीगवम् ॥ ^२ पय्युषु^{१२} प्रधा^२ १न्वावा । ^{१२} जसात ।
^२ येपा^१ २ ३री । ^१ ऊम्मा^{१२} २ १ ५ ३ । ^{१२} वृत्राणि^२ सक्षणि^१ द्विषस्त^{२१} २ ३ १ १
^{११} ४ ५ । ^१ धारया^२ ३ उवा^१ णि^२ ३या । ^२ ना^१ २ ३ ई । ^१ रसा । ^२ औ
^४ ३ होवा ॥ (१) ^५ अजीजनो^{२२} ह्निपा^२ श्वामान^२ स्वरि । ^२ षंवा^२ २ ३

विधाऊम्मा २१५२ । ^{२ १ २२ २२ २ २ २ १ १ १ १} रेणक्मनापयोगोजीरया २ ३ ४ ५ ।

^{१ २ २} रा७हाउवा । ^२ मा२पगम् । ^१ पू२राम् । ^१ धिया । ^१ औ

^{४ ५} उहोवा ॥ (२) ^२ अनुदित्वासुता ^२ १७सोमा । ^{१ २} मदाम । रु

^२ मा२उहे । ^१ ऊम्मा २१५३ । ^{१२ १२ ११ २ २ २ १ १} समर्याराज्येवाजा ७अभी२३

^{१ १} ४५ । ^{२ २} पावाउवा । ^१ मा२ना । ^१ प्रा२रगा । ^{१ १ २} हसा । औ

^४ उहोवा । ^४ औपई । ^४ डा(३) ॥ १८* ॥ [२]

^२ ॥ विराट्सुवामदेव्यम् ॥ ^{२ ४ २ ४} पाऽपरि । ^४ ऊषू ३ प्रा३ध

^{२ ५} न्वावा । ^१ जा । ^{२ २ २ १ २ १ २ १ १ १ १} सातयेपरिवृत्राणिसक्षणिर्द्विषस्त । रा ।

^{२ २ २} औ३होहायि । ^{१ २ २} जा । ^{४ १} सातयेपरिवृत्राणिसक्षणिर्द्विषस्त ।

^{२ २ २} रा । ^१ औ३होहायि । ^{२ २ २} धियार३कृणयाः । ^{३ २ २} नऔहो३ ।

^१ ऊम्मा २ । ^{१ १ १} राऽसो३५हायि ॥ (१) ^{३ २ ४} आऽपुजी । ^४ जनो३

^{४ ५} यिपवमा । ^१ ना । ^{२ २ १ २ २ २ १ २ २ २ २ २ १ २ २ १} हरियंविधारेणक्मनापयोगोजीर ।

या । औश्होहायि । ना । हरियंविधारेणक्कनापयोगो

जीर । या । औश्होहायि । र्छाश्माणः । पुरौ

हाश् । ऊम्ना २ । धाऽरयोश्छायि ॥ (२) चाऽपुनु ।

द्वित्वाश्छत्तसेमा । मा । दामसिमहेसमर्थराज्ये

वाजाश्छ । भा । औश्होहायि । मा । दामसिमहेसम

र्थराज्येवाजाश्छ । भा । औश्होहायि । पवारश्मा

माना । प्रगौहो ३ । ऊम्ना २ । चाऽरसो ३ पुहा

यि(३) ॥ ८* ॥ [३]

॥ गौरीवितम् ॥ परि । ऊषू ३ । प्रधन्वावा । जसा

तयेपरिवृत्रा २ ३ । णायिसन्तणा ३ २ ३ यिः । द्विषाप्रस्तारा ।

ध्याकृणया ३ २ ३ । नओवा । रापूसोद्दहायि(१) ॥ ५† ॥ [४]

* ऊ० मा० ८ प्र० १ अ० ८ सू० ।

† उ० मा० १० प्र० १ अ० ५ सू० ।

११ अ० २ ख० ५ सू० १, २] उत्तरार्चिकः ।

४१३

॥ ओ० को० नि० ध० न० ॥ अजा० यि० ज० नो० हि० प० व० मा० । न० सू० ।

रि० यि० वि० धा० रे० श० क० न० २ पा० या० २ः । गो० जा० र० यि० रा० या० २ ।

र० ह० मा० २३४ णाः । पु० र० म् । धा० र० या० २३४ औ० हो० वा । औ०

हो० वा । ओ० २३४ का० (२) ॥ ६ * ॥ [५] ७

अथ परिप्रधन्वेति-लृचात्मकं पञ्चमं सूक्तम् -

तत्र प्रथमायाः ऋचः

परिप्रधन्व ॥ १ † ॥

—इति प्रतीकमिदम् । सा चान्यत्र (५, २, ५, १ — २ भा०
८६८८०) व्याख्याता ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

एवा० मृ० ता० य० म० हे० क्ष० या० य०

स० गृ० क्रो० अ० र्ष० दि० व्यः० पो० यू० षः ॥ २ ‡ ॥

* क० मा० २० प्र० २ ख० ६ सू० १ ।

† क० मा० ५, १ ५, १ (२ भा० ८६८८०) = ख० वे० ७, ५, २०, १ ।

‡ ख० वे० ७, ५, २०, २ ।

हे सोम ! “शक्रः” दीप्तः “दिव्यः” दिवि भवः
 “दीयूषः” देवैः पातव्यः “सः” त्वम् “अमृताय” अमरण्याय
 “महे” महते “क्षयाय” निवासाय च “एव अर्ष” एवं पवस्व
 चर ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३
 इन्द्रस्तेसोमसुतस्यपेयात्

१ २ १ २ ३ १ २ ३ २
 क्रत्वेदक्षायविश्वेचदेवाः ॥ ३ * ॥ ८

हे “सोम !” “सुतस्य” अभिषुतस्य “ते” तव स्वभूतं
 (रसमिति शेषः) “इन्द्रः” “पेयात्” पिबतु [पिवतेराशी-
 लिङि रूपम्] । किमर्थम् ? “क्रत्वे” क्रतवे प्रज्ञानाय “दक्षाय”
 वक्षाय “च” किञ्च, अमी “विश्वे” सर्वे “देवाः” च त्वदीयं रसं
 पिबन्तु ॥

“पेयात्”-“पेयाः”—इति पाठो ॥ ३ ॥ ८

॥ वाङ्मन्त्रं सौहृदविषम् ॥ प । र्येपारी । प्रधन्वा ।

२ २ १ २ २ १ २ २ १
 होवाश्होयि । इन्द्रायसोमा । होवाश्होयि । स्वादु
 १ २ १ २ २ १ ३ ४ ४
 र्मित्राया । होवाश्होयि । पूष्णौवाञ्चोश्चवा । भ

गाप्रयाउ ॥ (१) एव । ए॒आयिवा । ए॒व । ए॒आयिवा ।
 अ॒मृताया । हो॒वा ३ हो॒यि । म॒हे॒क्षयाया । हो॒वा ३
 हो॒यि । स॒शु॒क्रो॒अर्षा । हो॒वा ३ हो॒र॒श्चि । दि॒व्यौ॒वा
 हो॒र॒श्चि॒वा । पी॒यू॒षाउ ॥ (१) इन्द्रः । ए॒आयिन्द्राः ।
 इन्द्रः । ए॒आयिन्द्राः । ते॒सो॒मा । हो॒वा ३ हो॒यि । सु
 त॒स्य॒पे॒यात । हो॒वा ३ हो॒यि । क॒त्वे॒द॒क्षाया । हो॒वा ३
 हो॒र॒श्चि॒यि । वि॒श्वौ॒वा॒ओ २ ३ ४ वा । व॒दा॒प्र॒यि॒वाउ ।
 वा(३) ॥ २०* ॥ [१]

॥ वारवन्तीयम् ॥ परि॒प्र॒धा॒ओ॒हो॒हायि । न्वा॒ई॒र॒श्चि
 न्द्रा । य॒सो॒मा॒र॒श्चि॒हायि । स्वा॒दु॒र्मि॒त्रा॒श्चि । ओ॒हो॒वा ।
 इ॒हा॒र॒श्चि॒हायि । उ॒ज्ज॒वा॒र॒श्चि॒या । पू । ष्णा॒यि॒भ॒गा॒श्चि ।
 ओ॒हो॒वा । इ॒हा॒र॒श्चि॒हायि । ओ॒हो॒र॒श्चि॒र॒श्चि । या । ए

^५ ^{२२ २} ^{२ २} ^{१ २} ^३ ^५
 द्रियाद्द्वा ॥ (१) एवामृता औहो ह्ययि । यामार३४द्वा ।
^{२ २ १} ^५ ^१ ^{२ २} ^{३२ ४२ ५} ^{१ ३}
 क्षयायार३४ ह्ययि । मग्नुक्रोआ३४ । औहोवा । इहा
^५ ^२ ^३ ^५ ^{२ १} ^{२ २} ^{३२ ४२}
 र३४ ह्ययि । उज्जवार३४र्षा । दित्याः पीयू३४ । औहो
^५ ^{१ ३} ^५ ^{३२ २} ^{५२}
 वा । इहार३४ ह्ययि । औहो३१२३४ । षाः । एहिया
^५ ^२ ^{२ २ २ २ १ २} ^३ ^५ ^२
 इहा ॥ (२) इन्द्रस्तेमो औहो ह्ययि । माह्व३४ता । स्य
^१ ^५ ^{१ २ २} ^{३२ ४२ ५} ^{१ ३} ^४
 पेयार३४ ह्ययि । क्रत्वेदक्षा३४ । औहोवा । इहा २३
^५ ^२ ^३ ^५ ^२ ^१ ^२ ^{३२ ४२}
 ह्ययि । उज्जवार३४या । वि । श्रयिचदा३४ । औहो
^५ ^{१ ३} ^५ ^{३२ २} ^{५२}
 वा । इहार३४ ह्ययि । औहो३१२३४ । वा । एहियाद्
^५ ^३
 द्वा । हो५ई । डा ३) ॥ १० ॥ [२]

^{२ २ २} ^५ ^{५ ३} ^५ ^{२ १}
 ॥ सफम् ॥ परिप्राधान्वाइ२३४न्द्रा । यसेमार३ ।
^२ ^५ ^{२ १} ^२ ^४ ^२ ^५
 स्वा३२३४दूः । मित्रा । यपूष्ण३भा३ । गा३४५योद्द्वा
 यि(३) ॥ ८ ॥ [३]

* क० गा० ८प्र० २ अ० १० सा० ।

† क० गा० १० प्र० १ अ० ८ सा० ।

॥ वाजदावर्यम् ॥ परिप्रधा । न्वारईर३४द्रा । या
 २ सो २ ३ ४ मा । स्वा २ दूः । मा २ ३ यित्रा । या
 २ पू । क्षोभोर३४वा । गाप्रयोईहायि ॥ (१) एवानृता ।
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 यारमार३४चे । क्षारयार३४या । सारप्रु । क्रोर २
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 आ । षारदायि । व्यःपोर३४वा । यूप्रोईहायि ॥ (२)
 २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 इन्द्रस्तेसो । मारसूर३४ता । स्यारपेर३४यात् । क्रार
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 त्वे । दार३४चा । यारवायि । श्वचोर३४वा । दापु
 ५
 यिवोईहायि(३) ॥ ७* ॥ [४]

॥ स्वर्निधनम् ॥ परीश्चायि । प्रधार३४न्वा । इन्द्रा
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 ३ क्षो । यसो २ ३ ४ मा । स्वादू ३ क्षोयि । मित्रा
 ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०
 २ ३ ४ या । पूष्ण ३ क्षोयि । भगा २ ३ ४ या । पूष्णे
 ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०
 भगाय । पूष्णा ३ ४ ३ । क्षो ३ ४ ३ यि । भा ३ गापुया ई

^{३१ २ १} ^१ ^५ ^{३२ १}
 पु६ ॥ (१) एवा३होयि । अमृता२३४या । महे३होयि ।
^३ ^५ ^{२ २ १} ^{१ २ ५} ^{३ २ १}
 क्षया२३४या । स३ष्ट३हो । क्रोआ२३र्षा । दिव्या३हो
^{२ २} ^५ ^{० ३ १ ५} ^{३ २}
 यि । पीयू२३४षाः । दिव्यःपीयूषः । दिव्या३४३ः ।
^१ ^{२ ४} ^{२ २ १} ^{१ ३}
 हो३४३यि । पौ३यू५षा६५६ः ॥ (२) इन्द्रा३हो । तेसो
^५ ^{३ २ १} ^३ ^५ ^{२ २ १}
 २३४मा । सुता३हो । स्पे२३४यात् । क्रत्वे३होयि ।
^३ ^५ ^{३ २ १} ^१ ^५ ^{४ ३२}
 दक्षा२३४या । विश्वे३होयि । चदा२३४यिवाः । विश्वे
^{४२ ५२} ^{३ २} ^२ ^{२ ४}
 चदेवाः । विश्वे३४३ । हो३४३यि । चार्दा५यिवा६५
^३ ^१ ^{३ १ १ १ १}
 ६ः । ए३ । सुवर्वते२३४५ (३) ॥ ४* ॥ [५]

^१ ^{२ १} ^१
 ॥ वाजजित् ॥ परिप्रधन्वा । होवा३होयि । इन्द्रा
^२ ^{२ १} ^१ ^२ ^१
 यसेमा । होवा३होयि । स्वादु३र्भि३त्राया । होवा ३
^१ ^{२ २} ^२ ^१ ^{१ १} ^१ ^{५२}
 होयि । पू३षेभगाया । होवा३हो२ । वा २३४यौ
^२ ^{१ २ २} ^२ ^२ ^१ ^२ ^२
 होवा ॥ (१) एवामृताया । होवा३होयि । महेक्षया

या । होवा३होयि । सशुक्रोअर्षा । होवा३होयि ।
 दिव्यःपीयूषाः । होवा३हो२ । वा २ ३ ४ औहोवा ॥
 इन्द्रस्तेसोमा । होवा३होयि । सुतस्यपेयात् । होवा
 ३होयि । क्रत्वेदक्षाया । होवा३होयि । विश्वेचदेवाः ।
 होवा३हो२ । वार३४औहोवा । वाजीजिगीवाविश्वाघ
 नार३नौ२३४५(२) ॥ ६* ॥ [६]

॥ पौष्कलम् ॥ परिप्रा३ध । गार्ह३२३४न्द्रा । यसो ।
 मास्वा३३४दूः । मित्रा । यार३४५ । पू६५६ । ष्णा
 गायार३४५(१) ॥ १८† ॥ [७] ८

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रथस्य एकादशस्याध्यायस्य
 द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

* क० गा० १०प्र० २ख० ६सा० ।

† क० गा० ११प्र० १ख० १८सा० ।

अथ तृतीय-खण्डे —

सूर्यस्येवेति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
 सूर्यस्येवरश्ययोद्रावयिन्नवे ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 मत्सरासः*प्रसुतः साकमीरते ।

१ २ ३ २ ३ ३ १ २ ३ २ ३
 तन्तुन्ततम्परिसर्गासआशवो

१ २ ३ २ २ ३ २ ३ २ ३ २
 नेन्द्रादृतेपवतेधामकिञ्चन ॥ १† ॥

“सूर्यस्य” सर्वस्य प्रेरकस्य सुवीर्यस्यादित्यस्य “रश्मय इव” सर्वतो व्यापकाः किरणा इव “द्रावयिन्नवः” सर्वत्र द्रवणशीलाः “मत्सरासः” मदकराः “प्रसुतः” प्रकर्षण सुताः अभिषुताः [एकवचनं छान्दसम् (३, १, ८५)] “आशवः” ग्रहेषु चमसेषु च व्याप्ताः “सर्गासः” सृज्यमानाः सोमाः “ततं” विस्तृतं “तन्तु” तन्तुभिः कृतं वस्त्रं दशापवित्रं “साकं” सह युगपत् “परि-इरते” परितो गच्छन्ति । ते सोमाः “इन्द्रादृते” इन्द्रं वर्जयित्वा अन्यत् “किञ्चन धाम” देव-शरीरं लक्ष्य कृत्य “न पवते”

* “प्रसुतः”—इति ऋ०-पाठः ।

† ऋ० वे० ७, २, १२, १ ।

‡ “इन्द्रं मुक्ता नान्यत् सोमस्य व्यापनसि” —इति वि० ।

न गच्छन्ति ॥ [इन्द्रस्य धान्नी यष्टव्यत्वञ्च “अयानीन्द्रस्य प्रिय-
धामानि”—इति मन्त्र-वर्णाटवगज्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ ३ १ २ १ २ ३ २ ३ १ १

उपोमतिः पृच्यते सिच्यते मधु

३ १ २ ३ २ ३ १ २

मन्द्राजनी चोदते अन्तरासनि ।

१२ ३ १ २ ३ १ १ २

पवमानः सन्तनिः सुन्वतामिव

१२ ३ १४ ३ १ २

मधुमान्द्रश्चः परिवारमर्षति ॥ २* ॥

अस्मिन् परिवाद-रूपे स्तोत्रे इन्द्रे “मतिः” स्तुतिरूपा
“पृच्यते” स्तोत्रभिः संयोज्यते [पृची सम्पर्के (दि० आ०)] ।
तथा “मधु” मद-करः सोमः इन्द्रार्थं “सिच्यते” अङ्घ्रिर्यव-सक्तु-
भिश्च सिक्तो भवति, ततः “मन्द्राजनी” [अज गति-क्षेपणयोः
(अदा० आ०)—इत्यस्य ल्युटि ङीपि रूपम्] मदकरस्य रसस्य
प्रेरयित्री सोमधारा तस्येन्द्रस्य “आसनि” आस्ये “अन्तर”
मध्ये “चोदते” प्रेर्यते [आस्य-शब्दस्य “पद्मनीमासित्यादिना
(६, १, ६३) आसन्नित्यादेशः] । किञ्च “सन्तनिः” ग्रहादिषु
सम्यक् विस्तृतः “सुन्वताम्” अभिषुतवतां यजमानानां सम्बन्धिनी,

* अ० वे० ७, २, २१, २ ।

† ‘सन्तनिः—सन्ततिः, सुन्वतामिव—अथा सुन्वतां सन्तनिः कर्म-सन्ततिः एवं
सोमस्य चारयेति’—इति वि० ।

“पवमानः” पूयमानः सोमः “द्रष्टः” द्रुत-गमन-शीलः “वारम्”
अवि-वासमयं पवित्रं “परि”परितः “अर्षति” गच्छति । “इव”
—इति पाद-पूरणः ॥

“सुन्वतामिव” — “प्रपन्नतामिव” — इति पाठो ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
उत्तामिमेतिप्रतियन्तिधेनवो

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
देवस्यदेवीरूपयन्तिनिष्कृतम् ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३
अत्यक्रमौदज्जुनंवारमव्यय

१ २ ३ २ ३ ३ २ १ २
मत्कञ्जनिक्तमपरिभोमोअव्यय ॥ ३* ॥ ८

“उत्ता” रेतसः सेता वृषभः पुरतो “मिमेति” शब्दायते
[माङ् माने शब्दे च (द्वा० आ०) तं वृषभं “धेनवः” गावः†
“प्रति यन्ति” अनुगच्छन्ति । तथा “देवस्य” द्योतमानस्य संस्कृतं
स्थानं “देवीः” देव्यः स्तुतयः “उप यन्ति” उपगच्छन्ति [अग्नेना-
र्हित-सोमः स्तुतिभिर्वाभिधीयते । सोमो हि द्रोणकलशाभि-
गमन-काले शब्दं करोति, तमनु धेनवः प्रीणयिष्यः स्तुतयः
परियन्ति देवस्य स्थानं स्तुतयोऽभि गच्छन्ति । तथा सोऽयं

* सू० वे० ७, २, २१, ४ ।

† धेनवः—घेड् पाने (आ०प०), पिबत्युदकानि आदित्य-रश्मयः । अथवा

***— इति चि० ।

सोमः “अर्जुनं” श्वेतवर्णम् “अव्ययम्” अविमयम् अग्नेः स्वभूतं
 “वारं” बालं पवित्रम् “अत्यक्रमीत्” “अतिक्रामति [अतिक्रम्य
 पात्राणि गच्छतीत्यर्थः] । किञ्च सोमः “अत्कं न” आत्मीय-
 कवचमिव “निक्षम्” उज्ज्वलं अगण-द्रव्यम् “परि अव्यत” परितः
 संहणोति ॥

‘मिमेति’—‘मिमाति’—इति पाठौ ॥ ३ ॥ ८

॥ वाजजित् ॥ ^{२२ १२} स्वर्यस्येवा । ^{११ २} रश्मयोद्रा । ^{१२ १} वायित्
 वाः । ^{२ १} होवाश्होयि । ^{२ १२} मत्सरासाः । ^{११} प्रसुतःसा । ^{१२} का
^{१२} मीरतायि । ^{२ १} होवाश्होयि । ^{२ १} तन्तुन्तताम् । ^{२१} परिसर्गा ।
^{२२ १२} साभाग्रवाः । ^{१ १} होवाश्होयि । ^{१२ २ १} नन्दोदृतायि । ^{११ २} परतेधा ।
^{१२ १} माकिञ्चना । ^{२ १} होवाश्हो२ । ^३ वा २ ३ ३ औहोवा ॥ (१)
^{१२ १} उपोमतायिः । ^{११ २} पृथ्यतेसायि । ^{१२ १२} च्यातेमधू । ^{१ १} होवाश्हो
^{२ २ १} यि । ^{१२ १२} मन्द्राजनायि । ^{२२ १२} चोदतेन्ना । ^{२२ १२} तारासनायि । हो
^{२ १} वाहोयि । ^{२ १२} पवमानाः । ^{२ १} सन्तनिःमू । ^{१२ १२} न्वातामिवा । हो
^{२ १} वाश्होयि । ^{२ १२} मधुमान्द्रा । ^{२ १} सःपरिवा । ^{२२ १} रामर्षतायि ।

^२ होवा३^१हो२ । ^३ वा२३४^{४२ २}औहोवा ॥ २) ^{१ २ १} उल्लामिमायि ।

^{२ १} तिप्रति॒या । ^{२ १ २} ती॒धेन॒वाः । ^{२ १} होवा३^{२ १}होयि । ^{२ १} दे॒वस्य॒दायि ।

^{२ १} वी॒रुप॒या । ^{२ १} ती॒निष्कृ॒ताम् । ^{२ १} होवा३^१होयि । ^१ अत्य॒क्र

^{२ १} मायिन् । ^{२ १} अ॒र्जुन॒म्वा । ^{२ १} रा॒मव्य॒याम् । ^१ होवा३^१होयि ।

^{२ १} अ॒त्क॒न्ननायि । ^१ क्र॒म्यरि॒तो । ^{२ १} मो॒अव्य॒ता । ^{२ १} होवा३^१हो

^२ २ । ^३ बा॒र३४^{४२ २}औहोवा । ^{१ २ १ २ १ २} वा॒जीजि॒गीवा॒विश्वा॒धना॒नी२ ४

^{१ १} ४५ ॥ २१* ॥ [१]

^{२ १} ॥ का॒वम् ॥ ^२ ह्य्यो॒वा । ^२ स्ये॒वर॒शयो॒द्रा । ^{२ १} वयि॒त्ता

^{१ २} वा॒रः । ^{२ १} म॒त्सरा॒सः । ^{२ १} त्र॒सुतः॒सा । ^{२ १} क॒मीरा॒ता॒रयि ।

^१ तन्तु॒न्तत॒म्यरि॒सर्गा । ^{२ १} स॒आ॒शावा॒र३ः । ^{१ २ ४ ५} ने॒न्द्रा॒श्दा॒र्त्ता

^{२ १} यि । ^{१ २} प॒वता॒यि॒धार३ । ^४ मा॒का॒र्यि॒च्चा॒५ना ६ ५ ६ ॥ (१)

^{२ १} उ॒पो॒वा । ^२ म॒तिःपृ॒च्यते॒सायि । ^{२ १ १} च्यते॒माधू॒२ । ^{१ २} म॒द्राज

^{२ २ २} नौचोदतेआ । ^{२ २ १} तरासाना^१यि । ^{१ २} पवमानःसन्तनिःख ।
^{२ २ १} न्वतामायिवा^{२ ३} । ^{१ २ ४ ४} माधू^२मान्द्रा । ^{२ १} सःपरायिवा^{२ ३} ।
^{२ २ ४} रामा^२र्षा^{१ १}पुता^२ई^२५^१इयि ॥ (२) ^२ उलोवा । ^२ मिमेतिप्रतिया ।
^{२ २ १} तिधेनवा^२ः । ^{१ २ २ २} देवस्य^२देवी^१रूपया । ^{२ १} तिनिष्क्रार्त्ता^२इम् ।
^{१ २} अत्यक्रभीद^{२ १}ज्जनम्वा । ^{१ २ ४ ४} रमव्याया^{२ ३}म् । ^{१ २ ४ ४} आत्का^२श्नानौ ।
^{२ १} क्तम्परायिसो^{२ ३} । ^{१ २ ४} षोआ^२श्या^२पुता^२ई^२५^१इ (३) ॥ ११* ॥ [२] ८

अग्निन्नरइति वचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,†

तत्र प्रथमा ।

^{३ २ ३ ३ १ २} अग्निन्नरोदीधितिभिररण्यो

^{१ २} ईस्त^{२ २}च्यत^२ञ्जनयत^२प्रशस्तम् ।

^{३ १ २ ३ १ २} दूरेदृश^{३ २}द्गृहपतिमथव्युम् ॥ १३ ॥

* ऊ० मा० ८प्र० २ख० ११सा० ।

† 'अग्निन्नः—एतदग्निष्टोमसाम । वामदेवम्'—इति वि० ।

‡ इ० आ० १, २, २, १० (१मा० २१५ प्र०) = ऊ० वे० ५, १, ३३, १ ।

हे “नरः” नेतार ऋत्विजः ! यूयं “प्रशस्तं” प्रकर्षेण स्तुतं
 “दूरेदृशं” दूरे दृश्यमानं दूरे पश्यन्तं वा “गृहपतिम्” गृहाणां
 पालकम् “अथव्युम्” अगम्यम् अतनवन्तं वा “अग्निम्”
 “अरण्योः” सकाशात् “हस्तच्युतं” हस्तगतं “दौधितिभिः”
 अङ्गुलिभिः “जनयन्त” उत्पादयन्त ॥

“हस्तच्युतञ्जनयन्त”-“हस्तच्युतीजनयन्त”—इति पाठौ,
 “अथव्युम्”-“अथय्युम्”—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ १७ ३ १ २ १७ २२

तमग्निमस्तेवसवान्यृण्वन्

३ २ ३ १ २ १ १ २

सुप्रतिचक्षमवसेकुतश्चित् ।

३ २ ३ १७ ३ २ ३ १ २

दक्षाध्योयोदमआसनित्यः ॥ २* ॥

“यः” अग्निः “दमे” गृहे गृहे “दक्षाध्यः” पूजनीयो हविर्भिः
 समर्पनीयो वा “नित्यः” अजस्रः “आस” बभूव “तं” “सुप्रति-
 चक्षं” सुप्रतिदर्शनम् “अग्निं” “कुतश्चित्” सर्वस्वादपि भय-
 हेतोः “अवसे” रक्षणाय “वसवः” वासकाः वसिष्ठाः स्तोतारः
 “अस्ते” गृहे “न्यृण्वन्” न्यदधुः ॥ २ ॥

● ऋ० वे० ५, १, १३, २ ।

† विवरण-नये आसनित्य इत्येकं पदम्, तथाहि—“आसनित्यः—आसमासजं
 नित्यं यजमान-गृहे यज्”—इति तद्व्याख्यानम् । विवरणैतत् पदकारादेशमास-

१ २२ १ २२

‘आस । नित्यः’—इति दर्शनात् सङ्ग्रीहि-स्यैव नित्येति विचार्यम् ।

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १२ १२ ३ १२
प्रहो अग्ने दीदिहि पुरो नो जस्रया सूर्या यविष्ठ ।

१२ २२ ३ १ २ ३ १ २
त्वां शश्वन्त उपयन्ति वाजाः ॥ ३* ॥ १०

हे “यविष्ठ” युवतमान्ने ! “प्रेङ्गः” प्रकर्षेण समिद्धः त्वम्
“अजस्रया” असरणीलीलाया “सूर्या” ज्वालाया “नः” अस्मदर्थं
“पुरः” पुरस्तात् आहवनीयायने “दीदिहि” दीप्यस्व । “त्वां”
“शश्वन्तः” बहवः “वाजाः” अश्वानि हवींषि “उपयन्ति” उप-
गच्छन्ति ॥ ३ ॥ १०

* ऋ० वे० ४, १, २२, ३ = य० वे० १७, ७६ ।

† अत्र यं महोधर-याव्या — “हे ‘यविष्ठ !’ [अतिशयेन युवा यविष्ठः । अतिश-
यने तमविष्ठनो, स्थूलदूरयुवेत्यादिना व-लोपे पूर्वगुणः] हे युवतम । हे ‘अग्ने !’ त्वं
‘नो’-स्माकं ‘पुरो’ अग्ने ‘दीदिहि’ दीप्यस्व [दीप्यतेर्विकरण-व्यत्ययेन जुहोत्यादिलात्
अथ; स्त्री द्विवच, तुजादीनामिति पूर्व-दीर्घः] । किम्भूतस्त्वम् ? ‘अजस्रया’ अनुप-
क्षीणया ‘सूर्या’ समित्काष्ठेन ‘प्रेङ्गः’ प्रकर्षेण दीप्तः [सूर्योऽश्वः काष्ठ-वाचकः ; यद्वा,
लोहस्यो ज्वलन्तो स्थूणा सूर्यो । अजस्रया सूर्या सूर्यो-समानया ज्वालाया दीदिहि ।
सूर्यो-शब्दो ज्वालोपलक्षकः] । हे अग्ने ! यतः शश्वन्तो निरन्तर-भाविनो वाजाः
अश्वानि हवींषि त्वामुपयन्ति प्राप्नुवन्ति अतो दीप्यन्त्यर्थः — इति ।

आयङ्गौरिति लृचात्मकं तृतीयं सूक्तम्,*

तत्र प्रथमा ।

१२ १२ ३ १२ ३ १२ ३ २
आयङ्गौःपृश्निरक्रमीदसदन्मातरम्पुरः ।

३ १ २ ३ १ २
पितरञ्चप्रयन्तस्वः ॥ ११ ॥

“गौः” गमनशीलः “पृश्निः” प्राष्टवर्णः—व्याप्ततेजाः “अय”
सूर्यः “आक्रमीत्” आक्रान्तवान् उदयाचलं प्राप्तवानित्यर्थः ।
आक्रम्य च “पुरः” पुरस्तात् पूर्वस्यां दिशि “मातरं” सर्वस्य
भूतजातस्य निर्मात्रीं भूमिम् “असदन्” आसीदति प्राप्नोति
[सदेच्छान्दसो लुङ्, लृदिच्चात् च्चेरडादेशः । ततः “पितरं”
पालकं द्युलोकं “च”-शब्दादन्तरिचञ्च “प्रयन्” प्रकर्षेण शीघ्रं
गच्छन् “स्वः” सु अरणः शोभन-गमनी भवति [यद्वा, पितरं
स्वर्ग्यलोकं प्रयन् वर्त्तते] ॥ १ ॥

* ‘उक्तमग्निष्टोमसाम । इदानीं सामसं स्तोत्रं भवति । * * * । मनसाहि-
करोति । मनसोद्गायति । मनसा प्रतिहरति । मनसा निधनमुपयन्ति । एतन्मानसं
येनात्यग्निष्टोमायङ्गौः पृश्निरक्रमीदिति—इति वि० ।

† अ० आ० प० ३, ४, ४ (१भा० ३४३ पृ०) = अ० वे० ८, ८, ४०, १ = अ०
वे० १, १ ।

अथ द्वितीया ।

२ १ २ ३ २ ३ ३ १ २ ३ २
अन्तश्चरतिरोचनास्यप्राणादपानती ।

१ २ २ ३ १ २ २ २
व्यख्यन्महिषोदिवम् ॥ २* ॥

“अस्य” सूर्यस्य “रोचना” रोचमाना दीप्तिः “अन्तः” शरीर-मध्ये मुख्य प्राणालम्बना “चरति” वर्तते । किङ्कुर्वती ? “प्राणादपानती” मुख्य-प्राणस्य प्राणाद्या वृत्तयः, तत्र प्राणानाङ्गीभिरुद्धं वायोर्निर्गमनम्, तथाविधात् प्राणात् प्राणनात् अनन्तरम् अपानती, अपानं तन्नाङ्गीभिरवाङ्मुखं वायोर्नमनं तत् कुर्वती, [अप-पूर्वादनितेः लट्: शब्द, अदादित्वाच्छपोलक, “उगितश्च (४, १, ६)”—इति ङीप्, “शतुरनुमः (६, १, १०१)”—इति नद्यनुदात्तत्वम् । यदा, ‘अन्तर’ द्यावापृथिव्योर्मध्ये ‘अस्य’ सूर्यस्य ‘रोचना’ रोचमाना दीप्तिः ‘चरति’ गच्छति । रुच दीप्ती (भ्वा० आ०), ‘अनुदात्तेतश्च हलादेः (३, २, १४८)”—इति युच् । किङ्कुर्वती ? ‘प्राणात्’ प्राणनात् उदयादनन्तरम् ‘अपानती’ सायं समये अस्तं गच्छतीति । ईदृश्या दीप्त्या युक्तः] अतएव “महिषः” महान् सूर्यः “दिवम्” अन्तरिक्षम् उदयास्तमयोर्मध्ये “व्यख्यन्” विचष्टे प्रकाशयति ॥ महिषः—महे: “अविमह्योष्टिषज् (उ० १, ४५)”—इति

* ख० आ० प० १, १, ५ (२भा० ३, ४६) = च० वे० ८, ८, ४०, २ = य०

अत्रिणादिकः षिषच् प्रत्ययः । व्यत्यन्—“चक्षिङः ख्याज् (२, ४, ५४)”, छान्दसे लुङि “अस्मत्तिवक्ति (३, १, ५२)”—
इत्यादिना च रङादेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १७ ३ १ २ ३ १ २ १ १ २
त्रिंशद्दामविराजतिवाक्पतङ्गायधीयते ।

२ ३ २ ३ २ ३ १ २
प्रतिवस्तोरहद्युभिः ॥ ३* ॥ ११

“त्रिंशत्” “धाम” धामानि स्थानानि [वचन-व्यत्ययः
(३, १, ८५)] “वस्तोः” वासरस्याहोरात्रस्यावयवभूतानि
“अह” [शब्दोऽवधारणे] “द्युभिः” सूर्यस्य दीप्तिभिरेव “वि
राजति” विशेषेण दीप्यन्ते [व्यत्ययेनैकवचनम् (३, १, ८५)] ।
मुहूर्त्तान्यत्र धामान्युच्यन्ते ; पञ्चदश रात्रेः, पञ्चदशाह्नः] । “पत-
ङ्गाय” [पतन् गच्छतीति पतङ्गः सूर्यस्तस्मै] सूर्याय, स्तुति-
रूपा “वाक्” “प्रति धीयते” पतिमुखं धीयते प्रतिमुखं स्तोत्रभि-
विधीयते क्रियते [यद्वा, ‘वस्तोः’ अहनि ‘त्रिंशद्दामानि’ घटि-
काभिप्रायमेतत्, त्रिंशत् घटिकाः ; “अत्यन्त-संयोगे द्वितीया
(२, ३, ५)”] । एतावन्तं कालं ‘द्युभिः’ दीप्तिभिः असौ
सूर्यो ‘वि राजति’ विशेषेण दीप्यते, तस्मिंश्च समये ‘वाक्’
त्रयीरूपा ‘पतङ्गाय’ ‘प्रतिधीयते’ प्रतिमुखं धीयते तं सूर्यं सेवत

* अ० आ० प० ३, ५, ६ (२ मा० ३४८ प्र०) = अ० वे० ८, ८, ४७, ३ = य०
वे० ३, ८ ।

इत्यर्थः । श्रूयते हि—“ऋग्भिः पूर्वाङ्गे दिवि देव ईयते यजुर्वेदे
तिष्ठति मध्ये अङ्गः”—इत्यादि ॥ ३ ॥ ११

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य एकादशस्याध्यायस्य

तृतीयः खण्डः* ॥ ३ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमथाश्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थ-महेश्वरः ॥ ११ ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमोऽर्द्धप्रपाठकः ॥ ६ * ॥

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्तक-

श्रीवीर-बुक्क-भूपाल-साम्राज्य-धुरन्धरेण सायणा-

चार्य्येण विरचिते माधवीये सामवेदार्थ-प्रकाशे

उत्तरायन्यस्य एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

—000—

* ‘समाप्तस्यायं द्वादशाष्टः सनातनकोऽहीनात्मकश्च’—इति वि०

† ‘षष्ठस्य प्रपाठकस्य प्रथमोऽध्यायः समाप्तः’—इति वि० ।

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्यो, खिलं जगत्
निर्गमे तमहं वन्दे विद्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ १२ ॥

॥ अथ द्वादशोऽध्याय आरभ्यते* ॥

तत्र

प्रथमखण्डे उपप्रयन्तइति चतुर्द्धचं प्रथमं सूक्तम्†—

तत्र प्रथमा ।

३ १२ ३ १२ २२ ३ १५
उपप्रयन्तोऽध्वरम्नन्वोचेमाग्रये ।

३ २ २ १२ ३ १
आरेयस्मि चष्टवते ॥ १३ ॥

* 'इदानीं' गवामयनं संवत्सरं सचमुच्यते । तदादौ अतिष्ठोमेऽतिरात्रः पुनः
प्रापणीयमहरं तदुक्त्यम् । पुनश्चत्वारोऽभिज्ञवाः । पृष्ठः षडङ्गः समाप्तः । स द्वितीयः
तृतीयः स चतुर्थः स पञ्चमः तयोऽभिज्ञवाः षडङ्गः पृष्ठः षडङ्गत्तयच्चिंशारक्षणात्वारो-
ऽभिज्ञवाः समाप्ताः । स द्वितीयः स तृतीयः स चतुर्थः तयोऽभिज्ञवाः षडङ्गः आयुषः गौश-
दे अहनी द्वादशाहानि महाव्रतश्चातिरात्रस्य संवत्सरस्यैतद् ब्राह्मणम् । अत्राहं परि-
णामं सषष्ठ्यानि द्यौणि शतानि । एकादशाष्टषष्टाः पञ्चचत्वारिंशदभिज्ञवाः अभिजित्
तत्राहं आयुषो आयुषो द्वादशाहस्य दशाहानि अतिरात्रः । चतुर्विंशत्या सह षष्ठो-
मासः पूर्वस्मिन् पक्षसि व्रता तत्रात्राभ्यां यथम् उत्तरास्मिन् गवामयने अतिरात्रसौरि-
तम् अध्याय-परिसमाप्तेः ब्राह्मणेनोक्तानि आर्षं चन्दोर्देवतानि । इदानीं तेषां साम्नां
सोदीयाः ते यज्ञया इत्येवमारभ्यते—इति वि० ।

† 'आग्नेयमाग्र्यम्'—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० १, ५, ९, १ = य० वे० ३, १२ ।

“अध्वरं” हिंसा-प्रत्यवाय-रहितम् अग्निष्टोमादि-यज्ञम् “उप प्रयन्तः” उपेत्य प्रकर्षेण यन्ती गच्छन्तः प्राप्यविच्छेदेन सम्यगनुष्ठितवन्त इत्यर्थः । तादृशा वयम् “अग्नये” अङ्गनादि-गुण-युक्ताय देवाय “मन्त्रं” मनन-साधनमेतत् सूक्तरूपं स्तोत्रं “वीचेम” वक्तारो भूयान्म इत्याशास्यते । कौटुशायाग्नये ? “अस्य अस्मै च शृणुते” च शब्दोऽप्यर्थं आरे-गब्दात् परो द्रष्टव्यः आरे च दूरेऽपि स्थित्वास्माकं स्तुतीः शृणुते अस्मासु प्रीत्यतिशयेन सर्वत्र विद्यमानोऽग्निः अस्मदीयमेव स्तोत्रं शृणोतीति भावः । [वीचेम—ब्रुवोवचिः (२, ४, ५३), लिङ्गप्रशिष्यङ्, ‘वचउम् (७, ४, २०)’—इत्युमागमः । शृणुते—‘शतुरनुमः (६, १, १७३)’—इति विभक्तेरुदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ २२ ३१ २ ३२ २३ १२
यः स्त्रीहितीषु पूर्व्यः सञ्जग्मानासु कृष्टिषु ।

१२ ३ २ ३ १२
अरत्तद्वाप्राप्येगयम् ॥ २* ॥

“पूर्व्यः” विरन्तनः “यः” अग्निः “स्त्रीहितीषु” वधकारिणीषु “कृष्टिषु” शत्रुरूपासु प्रजासु “जग्मानासु” सुसङ्गतासु सतीषु “दाशुषे” हवींषि दत्तवते यजमानाय “गयं” धनम् “अरत्तत्” रत्तति† । तस्मै मन्त्रं वीचेमेति पूर्वेण सम्बन्धः । [स्त्रीहितीषु—

* ऋ० वे० १, ५-२१, १ ।

† ‘गयं’ प्राणम् यद्यपि सर्वासु मनुष्यजातिषु अन्तर्हृदयान्तःस्थितं ज्योतिः तथापि यं यजमानाः तेषां गयान् प्राणान् रत्तति—इति वि० ।

स्थिह स्नेहने चुरादिः ; “स्नेहयति”—इति वध-कर्मसु (निघ० २, १६, १३) पठितम् ; स्निह्यन्ते हिंस्यन्ते प्रजा आभिरिति स्नीहितवः करणे “तितुक्पेष्यद्वादीनाम् (७, २, ६ वा०)”—इति वचनात् निगृहीतिर्निपतितिवदिङागमः व्यत्ययेनैकारस्य ईकारः, तिनोदीर्घश्च ; निस्त्वादायुदात्तत्वम् । सञ्जग्मानासु—“समोगमि (१, ३, २६)”—इत्यात्मनेपदम्, लिटः कानच्, गमहनेत्यादिनोपधालोपः । अरक्षत्—“छन्दसि लङ्लुङ्लिटः (३, ४ ६)”—वर्त्तमाने लङ् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
समोवेदोऽसमात्यमग्नीरक्षतुशन्तमः ।

३ २ ७ ३ १ २
उतास्मान्पात्यश्चसः ॥ ३* ॥

“सः” अग्निः “जः” अस्माकं “वेदः” धनम् “अमात्यम्”^१ अन्तिके भवं सहभूतं वा “रक्षतु” शत्रोः सकाशात् पालयतु । कीदृशः ? “शन्तमः” सुखतमः “उत” अपिच “अस्मान्” वसिष्ठान् “अहवः” पापात् “पातु” रक्षतु ॥

“शन्तमः”—“विश्वतः”—इति पाठौ ॥ ३ ॥

* सू० वे० ४, १, १८, ३ ।

१ ‘वसत् प्रायः, आश्वत्तु दृढशक्तिं भवति’—इति वि० ।

अथ चतुर्थी ।

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
उत ब्रुवन्तु जन्तव उदग्निर्वृत्रहाजनि ।

३ १ २ ३
धनञ्जयोरणेरणे ॥ ४* ॥ १

“अग्निः” “उदजनि” अरण्योः सकाशात् उत्पन्नः “उत” अनन्तरं “जन्तवः” जाताः सर्वे ऋत्विजः ब्रुवन्तु तमग्निं स्तुवन्तु । कीदृशोऽग्निः ? “वृत्रहा” वृत्राणामावरकाणां शत्रूणां हन्ता “रणेरणे” सर्वेषु सङ्ग्रामेषु “धनञ्जयः” शत्रु-धनानां जेता । [“सञ्-जयायां (३, २, ४६)”—इति खच्, “अरुर्द्धिषदजन्तस्य (६, ३, ६७)”—इति सुम्, चित्स्वरिणान्तीदात्तः । रणेरणे—रणणि दुन्दुभयोऽस्मिन्निति रणः सङ्ग्रामः [“वशिरण्योरुपसङ्ग-नम् (३, ३, ५८ वा०)”—इत्यप्, “नित्यवीक्षयोः (८, १, ४)”—इति दिवचनम्, आस्मेडितानुदात्तत्वम् ॥ ४ ॥ १

अथान्येयुञ्ज्याहीति वृत्रात्मकं द्वितीयं सूक्तमर्थः,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
अग्नेयुञ्ज्याह्वितवाश्चामोदेवमाधवः ।

३ १ २ ३ १ २
अरवन्त्याशवः ॥ १ ॥ ॥

* ऋ० वे० १, ४, ११, १ ।

† ‘धनञ्जयः’—अग्निधनः जां जेता—इति वि० ।

‡ ‘अग्निहोत्रसाम’—इति वि० ।

॥ ऋ० आ० १, १, ३, ४ । १ भा० १२३४०, = ऋ० वे० ४, ५, २६, ३ ।

हे “देव” द्योतमानाग्ने ! तान् अश्वान् “युङ्क्ष्व” आत्मीये
रथे योजय । “ये” “तव” त्वदीयाः “साधवः” साधकाः
सुशीला वा “अश्वासः” अश्वाः “आशवः” शीघ्रगामिनः सन्तः
“अरम्” अलम् पर्याप्तं त्वदीयं रथं वहन्ति “हि” खलु । तान्
श्वान् रथे युङ्क्ष्वेत्यर्थः ॥

“युङ्क्ष्व”-“युङ्क्ष्वा”-इति पाठौ, “आशवः”-“मन्यवः”
-इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २
अच्छानोयाच्यावहाभिप्रयांसिवीतये ।

२ १ १ २ २ २
आदेवात्सोमपीतये ॥ २* ॥

हे अग्ने ! “नः” अस्मान् “अच्छ” आभिमुख्येन “याहि”
आगच्छ, तथा “प्रयांसि” हविलक्षणादन्यन्नानि “अभि” लक्ष्य
“देवान्” “आवह” । किमर्थम् ? “वीतये” तेषां हविर्भक्ष-
णार्थं, तथा “सोमपीतये” सोमपानार्थञ्च ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ १ १ २ २ २ ३ १ २
उदग्नेभारतद्युमदजसेणदविद्युतत् ।

२ ३ १ २
शोचाविभाच्चजर ॥ ३† ॥ २

* ऋ० ३० ४, ५, २८, ४ ।

† ऋ० ३० ४, ५, २८, ५ ।

हे “भारत” हविषां भर्त्तरन्ने ! * “उत् शीच” उन्नततरं दीप्यस्व । तदेव विवृणोति— हे “अजर” जरा-रहिताग्ने ! “दविद्युतत्” भृशं द्योतमानस्त्वं “द्युमत्” द्युमता दीप्तिमता सुपांसुलुगिति (७, १, ३८) तृतीया-लुक् “अजस्त्रेण” अविच्छेदेन “तेजसा” “वि भाहि” विशेषेण प्रकाशयस्व [यद्वा, भाति रन्तर्णीति-स्थर्थः । त्वं प्रथममुद्दीप्यस्व पञ्चादात्मकीयेन तेजसा सर्वं जगत् प्रकाशयेति योजनीयम्] ॥ ३ ॥ २

अथ प्रसुन्वानायेति तृचात्मकं तृतीयं सूत्रम् ।†

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ १२ २२ ३ २ ३ १ २ ३ १२ २२

प्रसुन्वानायान्वसोमर्त्तानवष्टतद्वचः ।

२ ३ १ २ ३ १ २ २ २ १ २ २२

अपश्चानमराधसृष्टतामखन्नभृगवः ॥ १३ ॥

“सुन्वानाय” सुन्वानस्याभिषूयमाणस्य “अन्वसः” अदनीयस्य सोमस्य “तत्” प्रसिद्धं “वचः” वचनं घोषं “मर्त्तः” मारकः कर्म-विघ्नकारी श्वा “न वष्ट” [वश कान्ती (अदा० प०) —इति धातुः] न कामयतां न शृणोत्विति यावत् । तथा, हे स्तोतारः ! “राधस” साधक-धर्म-रहितं “श्चानम्” “अपहृत” ।

* ‘भारत—भरतामनुषास्त्रैर्निर्मणिताय’—इति वि० ।

† इतात्मकीयमिज्जविकनुच्यते—इति वि० ।

‡ इ० आ० ६, २, १, ८ (२ भा० १६८ ब०) = पुनरनेष पुरस्तात् १, २, २२, ३ (२ भा० २८० ब०) = आ० वे० ३, ५, १, २ ।

तत्र दृष्टान्तः—“मखं न” यथा पुरा अपराजं मखं एतन्नामानं
 “भृगवः” अपहृतवन्तः तथा अपहृतेत्यर्थः ॥

“सुन्वानाय”-“सुन्वानस्य”-इति पाठौ, “वष्ट”-“वृत्”-
 इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ १२ २२ ३ २७ ३ २ ३ २२
 आजामिरत्केअव्यतभुजेनपुत्रओण्याः ।

१ २ ३ १२ २२ ३ १२ २२ ३ १ २
 सरज्जारोनयोषणांवरोनयानिमासदम् ॥ २* ॥

“जामिः” बभ्रुभूता देवानां † सोमः “अत्के” आच्छादके
 पवित्रे “आ अव्यत” आवृणोति मन्त्रबन्धो भवति । तत्र दृष्टान्तः—
 “भुजे न” यथा “ओण्याः” रत्नक्रयोः मातापित्रोः भुजे “पुत्रः”
 आवृणोति, तद्वत् । ततः साऽयं सोमा “योनिं” स्वस्थानभूतं
 कलशम् “आसद” आसत्तु “सरत्” सरति । तत्र दृष्टान्तद्वयम्
 —“जारी न” यथा जारो “योषणा” असती स्त्रियं प्राप्तुं सरति,
 यथा वा “वरः” कन्यां प्राप्तुं गच्छति, तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ २७ ३ १ ३ १ २
 सवीरोदशसाधनेवियस्तस्तभरोदसी ।

१ २ ३ १ २ ३ १२ २२ ३ १ २
 हरिःपवित्रेअव्यतवेधानयानिमासदम् ॥ ३‡ ॥ ३

* ऋ० वे० ७, ५, ३, ४ ।

† जामिः—सोमस्य भगिनी—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ७, ५, ३, ५ ।

“दक्षसाधनः” बल-साधनः “सः” सोमः* “वीरः” समर्थो
भवति, “यः” सोमः “दीदसी” द्यावापृथिव्यौ “वि तस्तम्भ”
स्व-तेजसा व्यस्तत्वात् आच्छादयदित्यर्थः । किञ्च “हरिः” हरित-
वर्णः सोमः “विधा न” यथा विधाता यजमानः स्त-रुहमासी-
दति, तद्वत् “योनि” स्व-स्थानं कलशम् “आसदम्” आसत्,
पवित्रे “अव्यत” आहुणीत् सम्बद्धो भवति ॥ ३ ॥ ३

५ ३२ १ ४ ५
॥ मद्वागौरीवितम् ॥ प्रसु । न्वाना३ । यञ्चन्धसाः ।

१ २ १ २ २ ४
मर्त्तानवष्टतद्वचारः । आपश्चाना३१२३म् । अरा५ध

१ २ २ ४ ५ ४
साम् । दातामखा३ १ २ ३म् । नभोवा । गा ५ वो ६

५
चाइ(१) ॥ १७† ॥ [१]

५ ३२ २२ ३ ४ ५ १ १ ३
॥ गौतमम् ॥ प्रसुन्वानायञ्चन्धसाः । मर्त्तानवो ।

२ १ १ ३ ३२ ४ १२ २ १ ३
ष्टतद्वचारः । अपा । औहो२३४वा । श्वानमराधसा

* ‘सः—सोमः प्रजापतिः नृपो वा’—इति वि० ।

† क० गा० १प्र० २ख० १७सा० ।

^{१ १ १ १} २३४५म् । ^{३ २} क्षता । ^{४ २} औहो२३४वा । ^५ मखा । ^{६ २} औहो२३
^४ ४वा । ^५ नभृगवाः । ^६ होइ । डा(१) ॥ १८* ॥ [२]

॥ महागौरीवितम् ॥ ^५ प्रसु । ^{६ २ २} न्वाना३ । ^{४ ५} यअन्धसाः ।

^{१ २} मत्तीनिवष्टतदचा२३ः । ^{१ २ २} आपश्चाना३१२३म् । ^४ अरा५ध
^{१ २ २} साम् । ^{४ ५} क्षतामखा३१२३म् । ^४ नभोवा । ^५ गापुवो६क्ष
^{५ २ २} यि ॥ (१) ^{३ २} आजा । ^{४ २} मिरा३ । ^५ त्कीअव्यता । ^{१ २} भुजेनपुत्र
^२ ओणियो२३ः । ^{१ २ २} सारञ्जारा३१२३ः । ^४ नयो५षणाम् । ^{१ २} वारो
^२ नयो३१२३ । ^{४ ५} निमोवा । ^{४ ५} सापुदो६हायि ॥ (२) ^२ सवी ।
^{२ २ २} रादा३ । ^{४ २ ५} क्षसाधनाः । ^१ वियस्तस्तभरोदसा २ ३ यि ।
^{१ २} हारिःपवा३१२३यि । ^{४ २} चोआपुव्यता । ^{१ २ २} वायिधानयो३१२३ ।
^{४ ५} निमोवा । ^{४ ५} सापुदो६हायि(३) ॥ १९† ॥ [३]

॥ ओकोनिधनम् ॥ ^{५८४}आजाश्मिरत्के^{१२४८}अव्यता । ^५भुजा^{२१}
^१यि । ^१नपुत्त्र^१ओ^१रणा^१यो ३ः । ^१सर^१ञ्जारो^१नयो^१र^१षाणा^१र
^{१८}म् । ^५वरोना^{२१८}२३४यो । ^१निमा । ^{५८८}सार^५दा^{५८८}२३४ओ^५होवा ।
^५ओ^५२३४काः(२) ॥ १८* ॥ [४]

॥ औदलम् ॥ ^{१२८८}सवीरो^१दा । ^१त्तासा^१रधनाः । ^{११}वियस्त
^२स्ता^१३ । ^१भारो^२दा^५२३४मायि । ^{१२}द्वरिः^१पवायि । ^१त्रेआ^१र
^१व्यता । ^{२८१८}वेधाना^२२३यो ३ । ^१नार^५श्यिमा ३ । ^१सा^१३४५दो
^५६हायि(३) ॥ १८† ॥ [५]

॥ साध्रम् ॥ ^५प्रसु^१न्वा^{४८५४}नाय^५अन्धसाः । ^{२१८२१}मर्त्ति^१निवार ।
^{२१}ष्टता^१३४५त् । ^५वार^{१२१८}३४चाः । ^{२८}अप^{१९}श्चान^{११११}भराधसा^१२३४५म् ।
^{१२३}ह्यता^१ओ^१२३४वा । ^{१२५}माखा^५ओ^५२३४वा । ^४नभृ^४पुगवाः ॥ (१)
^{५८८}आजा^१मा^{४५८४}शिर^५त्के^५अव्यता । ^{११}मुजा^{११}यिन^{११}पूर^{११}त् । ^{११}त्रओ^{११}३

४५ । णी२३४योः । सरज्जारोनयोषणा२३४५म् । वा
 राओ२३४वा । नायाओ२३४वा । निमा५सदाम् ॥ (२)
 सवीरो३दक्षसाधनाः । वियास्तस्तार । भरो३४५ । दा
 २३४सी । हरिःपवित्रेअव्यता२३४५ । वायिधाओ२३४
 वा । नायाओ२३४वा । निमा५सदाम् । हो५ई ।
 डा(३) ॥ २०* ॥ [६]

॥ गीतमम् ॥ आजामिरत्केअव्यता । भजायिनपूत् ।
 जओणियोः । सरा । औहो२३४वा । जारोनयोष
 णा२३४५म् । वरा । औहो२३४वा । नाया । औहो
 २३४वा । निमा५सदाम् । हो५ई । डा(२) ॥ २१† ॥ [७]

॥ श्यावाश्वम् ॥ प्रसू३१ । न्वा३ना । यअ । धा३सः ।
 एहिया । मा । तोनवष्टा । तत् । वचारः । एहिया२ ।

* ऊ० गा० ६प्र० २अ० १०सा० ।

† ऊ० गा० ६प्र० १अ० १सा० ।

अपश्चानामा३रा३ । धा२३४साम् । ऐहा२यि । एहि

या२ । हतामखान्ना३भृ३ । गा३५वो६हायि ॥ २* ॥ [८]

॥ औदलम् ॥ प्रमुन्वाना । याआ२न्धसाः । मत्तो

नवा३ । छातदा२३४चाः । अपश्चानाम् । आरा२ध

साम् । हतामा२३खा३म् । ना२३भृ३ । गा३४५वो६

हायि ॥ १) आजामिरा । त्केआ२न्धता । भुजेनपू३

त् । चाओणा२३४योः । सरज्जाराः । नायो२षणाम् ।

वरोना२३यो३ । ना२३यिमा३ । सा३४५वो६हायि ॥ (२)

सवीरोदा । चासा२धनाः । विथस्तस्ता३ । भारोदा

२३४सायि । हरिःपवायि । चेआ२न्धता । वेधाना२३

यो३ । ना२३यिमा३ । सा३४५वो६हायि (३) ॥ ३† ॥ [९]

* क० गा० ११प्र० २अ० २सा०

† क० गा० ११प्र० २अ० ३भा०

१ १ १ १ २ १ २ १
मर्त्तीरेनवा । छतदचाः । अपञ्चानारम् । अराध-
२ २ १ १ ४ १ ४
साम् । हतामाखारम् । नारम्भृम् । गा३४५वोद्दहा-
२ २ १ ४ ५ २ २ ५ १
यि ॥ (१) आजामारम्भिरत्के । अव्यारम्भता । भुजा
१ २ १ १ १ १ २ १
रयिनपूत् । चओणियोः । सरज्जारोरे । नयोषणाम् ।
१ २ १ १ ४ २ ५
वरोनायो२३ । नारम्भ्यमा३ । सा३४५वोद्दहायि ॥ (२)
१ १ २ ४ ५ २ २ ५ १ १ २ २
सवीरो२३दृष्ट । साधारम्भनाः । वियारम्भस्तता । भरो
१ २ १ २ १ २ १ २ २ १
दसायि । हरिपावारयि । चओव्यता । वेधानायो
१ ४ १ ५
२३ । नारम्भ्यमा३ । सा३४५वोद्दहायि ३ ॥ १६* ॥ [११]

२ ५ २ २ २ २ २ ४
॥ दैवोदासोत्तरम् ॥ प्रा४सुन्वाना । हो । यचन्ध
२ ५ २ २ २ २ १ २ ४ २ २
सा३४ । मर्त्तीरेनवछतदचोअपञ्चानमराधारसाम् । हता
२ १ ५ २ २ ५ २ २
मखा३४ । औहोवा । नारम्भृम् । गवोरम्भृम् ।
डा (३) ॥ १४† ॥ [१२]

१ २२ २ १ २ १ २
 ॥ शुद्धाशुद्धीयम् ॥ प्रसुन्वानायअन्धसाः । मर्त्ता
 २१ २ १ २ २ १ २ २ १
 नवष्टतद्वार३चाः । अपश्चानमराधार३साम् । हतामा
 २ १ ३ २ ५ २ ३ १ १ १ १
 २३स्त्रा३म् । नार । भृगा३४ औहोवा । वार३४५ ॥ (१)
 १२ २२ १ २२ १ २ १ २ २ १ २ १
 आजामिरत्केअव्यता । भुजेनपुत्तओणार३योः । सर
 २ २ २ १ २ २ १ २ १ २ १
 ज्जारोनयोषार३णाम् । वरोनार३यो३ । नार३यो
 १ २ २ २ ५ २ ३ १ १ १ १
 ३ । नार३यिम् । आसा३४ औहोवा । दार३४५म् ॥ (२)
 १ २ २ १ २ १ २ २ १ २ १ २ १
 सवीरोदक्षसाधनाः । वियस्तम्भरोदा३सायि । हरिः
 २ २ १ २ २ १ २ १ २ १ २ १
 पवित्रेअव्या३ता । वेधानार३यो३ । नार३यिम् । आ
 २ ५ २ ३ १ १ १ १
 सा३४ औहोवा । दार३४५म् ३ ॥ १७* ॥ [१३]

३ ४ २ २ ३ २ ५ २ ३
 ॥ वैश्वामित्रम् ॥ प्रसुन्वानायअन्धसः । मर्त्तानार३४
 ५ २ १ २ २ १ २ १ २ १
 वा । ह्यशताद्वार३चाः । आपश्चानार३हा३यि । अरा
 ५ ५ १ २ ३ ५ ४
 २धार३४साम् । हतामाखौवाओ२३४वा । नभृपृग

वाः ॥ (१) ^{३२ ४२} अजामिरत्केअव्यत । ^{३१ ४५} भुजायिनार ^{२ १ ३ ५} ३४पू ।
^{२ १ २ २ २ २ १ २ १ ३} त्राश्चोणाश्चोः । ^{२ १ ३} सारज्जाराश्चद्वाश्च । ^{१ ३} नयोरषार ^{१ ३} ३४
^{५ १ २ ३ ५ ४} णाम् । वरो । ^{२ १ ३ ५ ४} नायोवाओश्चद्वा । ^{१ ३} निमापुसदाम् ॥ (२)
^{३४ २ ३२ ४ ५ २ १ २ २} सवीरोदक्षसाधनः । ^{२ १ ३ ५ २ १ २ २} वियास्तारश्चद्वा । ^{१ ३ ५} आश्रोदाश्चा
^{१ २ १ २ १ ३ ५} यि । ^{१ २ ३ ५ ४} हारिःपवाश्चद्वाश्च यि । ^{१ ३ ५} त्रेआरव्यार ^{१ ३ ५} ३४ता ।
^{१ २ ३ ५ ४} वेधाः । ^{१ ३ ५ ४} नायोवाओश्चद्वा । ^{१ ३ ५ ४} निमापुसदाम् । ^{१ ३ ५ ४} होपु
^{१ ३ ५ ४} ई । डा(३) ॥ १८* ॥ १४

॥ स्वारकौत्सम् ॥ ^{२ २ २ २ १ ३} प्रसुन्वानायाश्चअश्वसाः । ^{१ ३} मत्तान
^{२ २ २ २ २ १ २ २} वष्टताश्चद्वाश्चः । ^{२ १ ३ ५ ४} अपश्चानाश्चम् । ^{२ १ ३ ५ ४} आश्राधाश्चाम् ।
^{१ २ ३ ५ ४} आऽरयि । ^{२ १ ३ ५ ४} हतामखोरश्चद्वाश्चयि । ^{२ १ ३ ५ ४} नभृङ्गापुवाद्दृष्टि ॥ (१)
^{२ २ २ २ १ २ २ २} अजामिरत्केअव्यता । ^{२ १ ३ ५ ४} भुजेनपुत्रओश्चोणाश्चोः । ^{२ १ ३ ५ ४} सर
^{२ १ २ ३ ५ ४} ज्जारोश्च । ^{२ १ ३ ५ ४} नाश्चोषाश्चणाम् । ^{२ १ ३ ५ ४} आऽरयि । ^{२ १ ३ ५ ४} वरोनयोश्च

^५ ४द्वायि । ^{३ २ ४} निमा३सा५दा६५ई ॥ (२) ^{१ १ १} सवीरोदक्ष३साध ^{१२}
^१ नाः । ^{२ २ २} वियस्तस्तम्भरो१दा३सायि । ^१ हरिः । ^१ पवा३यि ।
^{१ १ २ २} न३अव्या३ता । ^१ आ३रयि । ^{१ १ २} वेधानयो२३४द्वायि । ^५ नि
^{१ ४} मा३सा५दा६५ईम् (३) ॥ २०* ॥ १५

^{१ २ १ १ १ १} ॥ उ३क्षयम् ॥ ^{१ १} प्रसुन्वानायअन्धसाः । ^{१ १} मर्त्तो३नवष्ट
^{१ २} तद्दार३क्षाः । ^{१ २ १ १ १ २} अपश्चानमराधार३साम् । ^{१ २} हतामखा३र
^१ म् । ^{१ ४} ना३रभृ । ^{३ ४ १ २} गा३र । ^{३ ४ १ २} या३र३४औ३होवा । ^{३ ४ १ २} वार३४औ
^{१ १ १ १ १ १} होवा । ^{१ २ १ १ १ २ १ २ १} वार३४५ः ॥ (१) ^१ आजामिरन्केअव्यता । ^१ भुजे
^{१ १ १} नपु३त्रओणा३र३योः । ^{१ २ १ २ १ २ १ २} सर३ज्जारोनयोषार३णाम् । ^{१ २} वरोन
^१ यो३र । ^{१ २} ना३रयिमा । ^{१ ४ १ २} सा३र । ^{३ ४ १ २} या३र३४औ३होवा । ^३ दा
^{१ १ १ १} र३४५म् ॥ (२) ^{१ २ १ १ २ १ २ १ २} सवीरोदक्षमाधनाः । ^{१ १ १} वियस्तस्तम्भरो
^१ दा३र३सायि । ^{१ २ १} हरिःपवि३त्रेअव्या३ता । ^{१ १ २} वेधानयो३र ।

अथ द्वितीय-खण्डे—

अभ्रातृव्यइति प्रगाथात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३ १ २ १ २२ ३ २ २ ३ १ २
 अभ्रातृव्योअजात्वमनापिरिन्द्रजनुषासनादसि ।

१ १ २ ३ १ २
 युधेदापित्वमिच्छसे ॥ १* ॥

हे “इन्द्र !” त्वं “जनुषा” जन्मनैव “अभ्रातृव्यः” [“व्यन् सपत्ने (४, १, १४५)”—इति व्यन् प्रत्ययः] सपत्न-रहित इत्यर्थः, “अना” अनेककः [“ऋतश्छन्दसि (५, ४, १५८)”—इति कपः प्रतिषेधः] अनियन्तृक इत्यर्थः, “अनापिः” बभ्रु-वर्जितश्च, “सनादसि” चिरादेव भ्रातृव्यादि-वर्जितोऽसि, यत्र त्वया “आपित्व” बान्धवम् “इच्छसे” इच्छसि, तत्र “युधेत्” युद्धेनैव युद्धं कुर्वन्नेव स्तोतॄणां सखा भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ १ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ १ २ २
 नकीरवत्सख्यायविन्दसेवीयन्तितेसुराश्वः ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २ २ ३ २ ३ १ २
 यदाकृणोषिनदनुस्समूहस्यादीत्यितेवह्यसे ॥ २† ॥ ४

* इ० आ० ५, १, २, १ (१भा० ८१६४०) = ऋ० वे० ६, २, १, ४ ।

† ऋ० वे० ६, २, ३, ५ ।

हे इन्द्र । “रेवतं” केवल-धनवन्तं यागादि-रहित मय-
 षार माढा मन्यं मानवं “सख्याय” सखिभावाय “न किं
 विन्दसे” न लभसे नाश्रयस्तीत्यर्थः । अथष्टारो जनाः किं सन्ती-
 त्यत आह—“सुराश्चः” [टु ओ श्चि गति-वृद्धोः ; सुरया वृद्धाः
 तद्वत्] प्रमत्त-नास्तिकाः । “ते” त्वां “पीयन्ति” [पीयति
 हिंसा-कर्मा] हिंसन्ति तस्माश्रयतीत्यर्थः । “यदा” त्वं
 “नदतु” [नद अश्रुते शब्दे (भा० प०)] यं स्तीतारं
 “कृणोषि” मदीयोऽयमिति यदा भावयसि, तदानीं संवहसि
 धनादिकं तस्मै वहसि । “आदित्” अनन्तरमेव तेन लब्ध-
 धनेन स्तीत्वा “पिता इव” पालयिता जनक इव “ह्यसे”
 स्तुतिभिराह्वयसे स्तूयस इत्यर्थः ॥ २ ॥ ४

॥ उक्थामदीयवम् ॥ अभातृश्व्योअनातुवाम् । अ
 नापाशयिराशयि । द्रजनुषासनाशदसायि । यूधेदापा
 यि । त्वमाशयिच्छसाउ । वा३ ॥ (१) युधेदाशपित्वमि
 च्छसायि । नकायिराशयिवा२ । तसखियायवा२शयि
 न्दसायि । पायियन्तितायि । सुरा २ ३ शुवाउ । वा
 ३ ॥ (२) पीयन्ताशयितेसुराश्रुवाः । यदाकाशी२ । पि

तदनु^१समू^२चमायि । आदित्यितायि । बह्व^३रयमा^४

उ । वा३ । स्तौषे३४५(३) ॥ १०* ॥ ४

आत्वासहस्रमिति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,†

तत्र प्रथमा ।

आत्वासहस्रमाशतयुक्ता^१रथे^२हिरण्ये ।

मह्ययुजो^३हरयइन्द्र^४केशिनो^५वहन्तु^६सोमपीतये ॥ १* ॥

हे “इन्द्र !” “त्वा” त्वां “सहस्र” सहस्र-सङ्ख्याका
“हरयः” त्वदीया अश्वाः “आ वहन्तु” आनयन्स्वस्रयश्च, तथा
“शत” शत-सङ्ख्याकाश्च भवदीयाश्वाः त्वामावहन्तु [यद्यपि
हविर्वास्तु हरौ तथापि तद्विभूतयोऽन्येऽपि बहवोऽश्वाः सन्ति ।
ननु युगपदेनेकैरश्वैः कथं वाहयितुं शक्यत इत्यत आह—
युक्ता इति] “हिरण्ये” स्वर्ण-विकारे [हिरण्य-शब्दाद्
विकारार्थे विहितस्य मयट् : “ऋत्थवास्त्वा (६, ४, १०५)” —
इत्यादौ म-लोपो निपात्यते] तादृशे “रथे” “युक्ताः” सम्बन्धाः
[बहूना मञ्जाना शीघ्र-गमनाय रथे नियुक्तत्वाद् युगपदेव
सर्वैरश्वैर्मनुं शक्यत इति भावः] । कौटुशा हरयः ? “मह्य-

* क० मा० ७३० १ सू० १० छा०

† “सोमो वत्” कोनीदम्—इति पि०

‡ क० मा० २, २, ८, ६ (२ सा० ५०५८०) = क० वे० ५, ७, १४, ४१

युजः” ब्रह्मणा परिवृढेणेन्द्रेण युक्ताः [यद्वा, ब्रह्मणास्मदीयेन
स्तोत्रेण अस्माभिर्दत्तेन हविषा वा युक्ताः] “केशिनः” केशाः
सटाः तैर्युक्ताः । किमर्थम् इन्द्रस्य वहनम् ? तत्राह—“सोम-
पीतये” सोमस्य पानाय यथास्मदीयं सोमं पिबेत्, तथा वहन्त्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ १ २ ३ २ २ १ २ ३ १ २

आत्वारथेहिरण्ययेहरीमयूरश्रेण्या ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

शितिपृष्ठावहतामध्वोअन्धसोविवक्षणस्यपीतये ॥ २* ॥

[पूर्व हयै विभूतिरूपा अश्वाः इन्द्र मावहन्त्विति प्रार्थितम्, अधुना तावेवेन्द्र मावहतामिति प्रार्थ्यते—] “हिरण्यये” हिरण्यये “रथे” युक्ता “मयूरश्रेण्या” मयूरवर्णः श्रेणी ययोस्तौ [सुपां सुलुगिति (७, ३, ३८) विभक्तेर्डादेशः] “शितिपृष्ठा” श्वेतपृष्ठौ† एवम्भूतौ “हरी” आश्वौ हे इन्द्र ! “त्वा” त्वाम “आ वहताम्” । किमर्थम् ? “मध्वः” मधुर-रसस्य “विवक्षणस्य” वक्त्रमिहस्य स्तुत्यस्य‡ यद्वा वीढव्यस्य प्राप्तव्यस्य “अन्धसः” अन्नस्य सोमरूपस्य “पीतये” पानार्थम् ॥ २ ॥

* सू० वे० ५, ७, १४, ५ ।

† शितिपृष्ठा—नीलपृष्ठौ—इति वि० ।

‡ श्वेतशयेन विवक्षितभूतस्य—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

२३ २ १ २ २१२ ११२
 पिबान्वाऽऽस्यगिर्वणः सुतस्यपूर्वपाइव ।

१ २ ३ १२ २१ २ ३२ २१२
 परिष्कृतस्यरसिनइयमासुतिश्चारुमदायपत्यते ॥ ३* ॥ ५

हे “गिर्वणः” गौर्भिवननीयः स्तुतिभिः सम्भजननीयेन्द्र !
 “सुतस्य” अभिषुतस्यास्य सोमस्य [क्रियाग्रहणं कर्त्तव्यमिति
 कर्मणः सम्प्रदानत्वाच्चतुर्थ्यं षष्ठी (२, ३, ६२)] इममभिषुतं
 सोमं “तु” क्षिप्रं “पिव” । तत्र दृष्टान्तः—“पूर्वपाइव”† [पूर्वः
 पूर्वैभ्यो देवेभ्यः प्रथमभावी सन् पिबतीति पूर्वपा वायुः, सञ्चै-
 न्द्रवायवे सुख्ये ग्रहे सर्वेभ्यः देवेभ्यः पूर्वं पिबति “यस्य देव
 दधिषे पूर्वपेदम्”—इति निगमान्तरम् ; तादृशः] वायुरिव
 त्वमपि सर्वेभ्यो देवेभ्यः पूर्वं पिवेत्यर्थः । कीदृशस्य सोमस्य ?
 “परिष्कृतस्य” अभिषवादिभिः संस्कृतस्य [“सम्पूर्युपेभ्यः (६, १,
 १३८)”—इति करोतेर्भूषणे सुट्, “परिनिविभ्यः (८, ३, ७०)”
 —इति सुटः षत्वम्], “रसिनः” रसवतः । अपिच “इयमा-
 सुतिः”‡ अयमासवो मदकरः “चारुः” शोभनः सोमरसः “मदाय”
 हर्षाय हर्ष-जननाय “पत्यते” सम्पद्यते [पत्य गतो (आ०
 प०), यद्वा पत्यतिरेख्य-कर्मा । मदाय—मदस्य पत्यते इष्टे
 मदोत्पादने शक्त इत्यर्थः] ॥ ३ ॥ ५

* सू० वे० ५, ७, १५, १ ।

† ‘पूर्वपातारो ये ते स्या पिबन्ति तद्वत् पिवन्’—इति वि० ।

‡ ‘आसुतिरसपत्तिरित्यर्थः’—इति वि० ।

५ ४ ४ १ ४ ५ ४ ४ १ २
 ॥ अभीवर्त्तम् ॥ आत्वाऽसा२ हसमाशतोवा । यूक्ता
 २ २ १ २ १ २ ३ ४
 रथे । हिराण्याश्या२यि । ब्राह्मयुजौ३१२३४ । हरय
 ५ १ १ २ १ २ ३ २
 इ । न्द्रकायिशाशयिना२ः । वहान्द्र१सोर । मपाशयि ।
 १ १ १ १ ५ ४ ४ १ ४ ५ १ २
 तार३४५यि ॥ (१) आत्वाऽरा३थायिहिरण्ययोवा । हारी
 २ २ १ २ २ ३ ४ २
 मयू । रमायिपाश्या२ । यितिपृष्ठा३१२३४ । वद्धता
 ५ २ २ १ १ १ १ ३ १ १
 म्मध्वोआन्धाश्या२ः । विवाशा१णा२ । स्यपाशयि । ता
 ३ १ १ १ १ ५ ४ ३ ४ ५ ४ ५
 २३४५ । या२३४५यि ॥ (२) पिवाऽतू३वस्यगिर्वणोवा ।
 १ १ १ १ १ २ ३
 स्रतस्यपू । र्वापाआशयिवा२ । पारिष्कृता३१२३४ । स्य
 ४ ५ २ १ १ २ १ १ ३ २
 रसिनइ । यमास्रता२यिः । चारुर्मा१दार । यपा३ ।
 १ ३ १ १ १ १
 त्या२३४५ । तार३४५यि (३) ॥ १५* ॥ १

२ २ २ १ २
 ॥ भारद्वाजम् ॥ आत्वासहा । समाशा १ ता२म् ।
 १ २ १ २ २ १ २ १ २ १
 यूक्तारथेहिरण्यये । ब्रह्मायू१जा२ः । हारयइ । द्रका

^२यिष्मा^१शयि^५नारः । ^१व^५हान्तू^१मो^५रः । ^१मा^५रपा^५र३४औ^५हो

^३वा । ^५ता^५र३४य ॥ (१) ^५आ^५त्वारथा^५यि । ^१क्षि^५राण्या^५श्या^५र

^१यि । ^१क्षी^५रीमयू^५रशेष्या । ^१शि^५नायिपा^५र^५ष्टी^५र । ^१वा^५हता^५

^२म् । ^१ध्वो^५आ^५न्धा^५शसा^५रः । ^१वि^५वा^५क्षा^५शणा^५रः । ^१स्यार^५पा^५र

^५३४औ^५होवा । ^३ता^५र३४ये ॥ (२) ^५पि^५वातु^५वा । ^१स्य^५गायि^५र्वा

^१शणा^५रः । ^१सू^५तस्य^५पूर्व^५पा^५इव । ^१परा^५यिष्का^५शर्मा^५र । ^१स्यार

^२सिनइ । ^१यमा^५ह^५शता^५रयिः । ^१चा^५ह^५र्मा^५शदा^५रः । ^१या^५रपा

^५२३४औ^५होवा । ^३त्यो^५र३४ते ॥ १२* ॥ २

॥ अभिनिधनं काण्वम् ॥ ^५औ^५हो^५हो^५हायि । ^१आ^५या^५हो ।

^१आ^५त्वा । ^१सा^५र३४हा । ^१सामा^५शा^५र३४ता^५म् । ^१यू^५क्ता^५रा^५र३४था^५यि

^५क्षी^५रण्य^५यायि । ^५ऐ^५हो^५यि । ^५आ^५र३४यि^५क्षी । ^५आ^५ऽह्ना^५यू^५रः

^५४जो । ^५क्षी^५राया^५र३४ई । ^५द्रा^५के^५शिनाः । ^५ऐ^५हो^५यि । ^५आ

२३४यिही । वा हन्त२३४सो । मपा३यिता५या६५६यि ॥१)

औहोहोहायि । आयिही । आत्वा । रा२३४यायि ।

हायिरण्या२३४यायि । हारीमा२३४यू । राशेपिया ।

ऐहोयि । आ२३४यिही । शायितायिपा२३४ष्ठी । वा

हाता२३४म्मा । ध्वोअन्धसाः । ऐहोयि । आ२३४यि

ही । वायिवत्ता२३४णा । स्यपा३यिता५या६५६यि ॥२)

औहोहोहायि । आयिही । पायिवा । तूर ३ ४वा ।

स्यागिर्वा२३४णाः । सूतस्या२३४पू । र्वापाइवा । ऐहो

यि । आ२३४यिही । पारिष्कार३४त्ता । स्यारासी२३

४नाः । इयमासुतायि । ऐहोयि । आ२३४यिही । चा

रुम्मार ३ ४दा । यपा३त्या५ता ६ ५ ६ यि । आ २ ३ ४

भौ(३) ॥ ३ * ॥ [३] ५

अथ आसीतेति प्रगाथात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ १ २ ३ १ २
आसीतापरिषिञ्चताश्चन्नस्तीमममुररजस्तुरम् ।

२ १ २ ३ १ २
वनप्रक्षमुदप्रुतम् ॥ १ * ॥

हे ऋत्विज ! “आसीत” सोमम् अभिषुणुत [षुञ् अभिषवे
(स्त्रा० ७०), लोटि छान्दसो (२, ४, ७२) विकरणस्य लुक्,
“तप्तनप्तनयनाश्च (७, १, ४५)”—इति तस्य तवादेशः] । किञ्च,
“परिषिञ्चत” परितस्तं वसतीवर्यादिभिः सिञ्चत । कौटुशम् ?
“अश्च न” अश्वमिव वेगिनं “स्तीमं” स्तीतव्यम्, “अमुरम्”
अन्तरिक्षस्थितानामुदकानां प्रेरकम् “रजस्तुरं” तेजसां प्रेरकम्,
“वनप्रक्षम्” उदकवत् क्षरणशीलम्, “उदप्रुतम्” उदके गच्छन्तं
प्लवमानं सोममभिषुणुत अभिषिञ्चत च ॥

“वनप्रक्षं”—“वनक्रक्षम्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
सहस्रधारंवृषभम्पयोदुहम्प्रियन्देवायजन्मने ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
ऋतेनयऋतजातोविवावृधेराजादेवऋतम्बृहत् ॥ २ ॥ ६

* ऋ० ऋा० ६, १, ४, ३ (२५० २२८५०) = ऋ० वे० ७, ५, ३८, १ ।

† ऋ० वे० ७, ५, ३८, ३ ।

“सहस्रधारं” बहुधारीपेतं, “वृषभं” कामानां वर्षिकं, “पयो-
दुहं” क्षीरवत् सारभूतं रसं सिञ्चन्तं “प्रियं” प्रीणयितारं सोमं
“देवाय” देव-सम्बन्धिने “जन्मने” * देवेभ्यस्तदर्थम् अभिषुणुत ।
“ऋतजातः” उदकाज्जातः “यः” “राजा” सोमः “ऋतेन”
वसतीवर्याख्येनोदकेन “वि वावृषे” विशेषेण वर्धते । कीदृशः ?
“देवः” द्योतमानः स्तोतव्यो वा, “ऋतं” सत्यभूतं, “बृहत्”
महान् । तमाप्नुतेति पूर्वेषु समन्वयः ॥

“पयोदुहम्”-“पयोवृषभम्”—इति पाठौ ॥ २ ॥ ६

३२ ४२ ५२ २२ ३ ४ ५ ४
॥ वाचःसाम ॥ आसीतापा । क्षीरिषिञ्चता ६ १ ।

१ २ ३ १ ० १ २ ०
आश्वान्नस्तो । सामगुरारम् । राजस्तुरम् । वानप्रा
१ २ ३ ४ ५
क्षारम् । ऊरुदा३ । प्र३४५तो६५चाइ(१) ॥१०॥ [१]

३२ ४२ ५२ २२ ३ ३ ५ ५
॥ वाचःसाम ॥ आसीतापा । क्षी । रिषिञ्चता ६ १ ।

१ २ ३ १ ० १ २ १ ०
आश्वान्नस्तो । सामगुरारम् । राजस्तुरम् । वानप्रा
१ ० १ ५ ३ ४ ५
क्षारम् । ऊरुदा३ । प्र३४५तो६५चायि ॥(१) वनप्र

१ ३ ४ ५ ५ १ २ १ ०
क्षाम् । क्षीयि । उदप्रुता६मे । साहस्रधा । राम्भु

* ‘जन्मनतां मूलभूताय’—इति वि० ।

१ ऊ० ग० १प्र० २प्र० ३प्र० ।

^{१२ २} षभा२ । ^{१ ७} पायोदुक्षम् । ^{१ ४} प्रायन्दायिवा२३ । ^१ या२३जा३ ।
^२ न्मा३४५नो६हायि ॥ (२) ^{३ ४ ५ २} प्रियन्देवा । ^{४ ४ ५ ५} हो । यजन्मना६ण ।

^{१२ २} आर्त्तेनयः । ^{१ ७} आर्त्तेजाता२ । ^{१ २ २ २} वायिवावृधे । ^{१२ २} राजादा
^१ १ यिवा २ ३ः । ^{१ ४} आ २ ३ त्ता ३म् । ^२ बृ ३ ४ ५ हो ६
^५ हायि(३) ॥ १७ * ॥ [२]

^{२ २ १ २ ४ ५} ॥ सफम् ॥ ^{१ ३} आसीता३परि । ^५ पिञ्चा२३४ता । ^२ अ
^{१ २ १} श्वन्नस्तोमा२म् । ^{१ २ ४} अश्रु रा३रा३जा३ । ^{२ ५} स्तू२ ३ ४राम् ।
^१ वना । ^{२ ४} प्रक्षामू३दा३ । ^{२ ५} प्रू३४५तो६हायि ॥ (१) ^{२ १ १} अनप्रा३
^{४ ५} क्षम् । ^{२ ३} दप्रू२३ताम् । ^{२ १ २ १} सव्वस्रधारा२म् । ^{१ २} वृषभाया३
^४ यो३ । ^{२ ५} दू३२३४हाम् । ^{२ १} प्रियाम् । ^{२ २ ४} देवाया३जा३ । ^{२ ५} न्मा
^४ ३४५नो६हायि ॥ (२) ^{१ १ २ ४ ५} प्रियन्दे३वाय । ^{२ ३} जन्मा२३४नायि ।
^{२ १ २ १} ऋतेनयाआ२ । ^{१ २ ४} तजातो३वा३यि । ^{२ ५} वा३ २ ३ ४र्द्धायि ।

१२अ० ३ख० १सू० १] उत्तरार्द्धिकः ।

४६१

^{२ १ २ १} ऋतेनयाआ^२ । ^{१ २ २ ४} तजातोवा^३यिवा^३ । ^{२ ५} वा^३२३४^३र्द्धायि ।

^{२ १ २ १} ऋतेनयाआ^२ । ^{१ २ ४} तजातोश्वा^३ । ^{२ ५} यि । वा^३२३४^३र्द्धायि ।

^{२ १ १} राजा । ^{२ २ ४} देवाआ^३ र्त्ता^३ र्म् । ^{२ ५} वृ^३ ४ ५ हो ईहायि(३)

॥ १३* ॥ [३] ई

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य द्वादशस्याध्यायस्य

द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथ तृतीय-खण्डे—

अग्निर्वृत्राणीति त्वचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

^{३ २ ३ १ २} अग्निर्वृत्राणिजङ्घनद् ^{३ १ २ ३ १ २} विणस्युर्विपन्यया ।

^{१ २ ३ १ २ २} समिद्धः प्रुक् आहुतः ॥ १* ॥

“विपन्यया” सुस्तूयमानः “द्रविणस्यः” द्रविणं धनं स्तोतृ-
णामिच्छन् [यद्वा, हविर्लक्षणं धनमात्मन इच्छन् “अग्निः”

* ऊ० गा० १२प्र० १ख० १३सा० ।

† ऊ० आ० १, १, १, ४ (१भा० ६८४०) = ऋ० न० ४, ५, २७, ३ ।

“वृत्राण” आवरकाणि रक्षः-प्रभृतीनि तमांसि वा “जङ्घनत्”
हिंसन्तु । कीदृशोऽग्निः ? “समिद्धः” सम्यक् दीप्तः अतएव
“शुक्रः” शुक्लवर्णः “आहुतः” हविर्भिरभिहुतः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ ३ १ २
गर्भमातुःपितृष्यताविदिद्युतानोअक्षरे* ।

१ २ ३ २ ३ २ ३ २
सीदन्नृतस्ययोनिमा ॥ २† ॥

[अत्र मातृ-पितृ-शब्दाभ्यां भूयोर्यथाभिधीयते “यौः पिता,
पृथिवी मातेति श्रुतेः] “मातुः” भूम्याः गर्भे” गर्भस्थाने मध्ये
“अक्षरे” चरण-रहिते वेद्याख्ये स्थाने‡ “वि दिद्युतानः” विशे-
षेण दीप्यमानः “पितुः पिता” द्युलोकस्य पालयिता हविषां
प्रदानेन, एवभूतोऽग्निः “ऋतस्य” यज्ञस्य “योनिम्” उत्तरवे-
द्याख्यं “धिष्णां” [सप्तम्यर्थे द्वितीया (३, १, ८५)] “आसीदन्”
उत्तरवेद्यामुपविशन् अग्निर्वृत्राणि जङ्घनदित्यन्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
ब्रह्मप्रजावदाभरजातवेदोविचर्षणे ।

३ ३ २ ३ १ २ ३ २
अग्नेयद्दीदयद्वि ॥ ३¶ ॥ ७

* “अक्षरन्”—इति क० पु० पाठः ।

† ऋ० वे० ४, ५, २७, ४ ।

‡ ‘अक्षरे—अक्षयमाने स्थाने’—इति वि० ।

¶ ऋ० वे० ४, ५, २७, ५ ।

हे “जातवेदः” जातानां वेदितः ! “विचर्षणे” विशेषेण द्रष्टः
अग्ने ! “प्रजावत्” पुत्र-पौत्र-सहितं “ब्रह्म” अब्रम् “आ भर”
आहर “यद्” ब्रह्म “दिवि” द्यलोके “दीदयत्” दीप्यते । देवेषु
यत् प्रथमं राजते तदाहरेत्यर्थः ॥ ३ ॥ ७

अस्यप्रेषेति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३ २ ३ २ ३ १ २ = १ २

अस्यप्रेषाहेमनापूयमानो

३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

देवोदेवेभिः समपृक्तरसम् ।

३ १ ३ १ ३ १ २ ३ १ २

सुतः पवित्रमर्प्येतिरेभन्

३ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २

मितेव सद्गपणुमन्तिहोता ॥ १* ॥

“अस्य” सोमस्य “प्रेषा” [प्रेषतिर्गत्यर्थः क्षिपि रूपं, “सावे-
काव (६, १, १६८)”—इति विभक्तेरुदात्तत्वम् ;] प्रेरणेन, “हे-
मना” हिरण्येन “पूयमानः” [“हिरण्यपाणिभिषुणोति”—इति
हिरण्य-सम्बन्धः, तादृशः] “देवः” दीप्यमानः सोमः “रसम्”
आत्मोयं “देवेभिः” देवैः सह “समपृक्त” सम्पर्चयति संयोजयति
[पृची सम्यक् (अदा० आ०)] ततः “सुतः” अभिषुतः सोमः “रेभन्”
शब्दायमानः सन् “पवित्रम्” ऊर्णास्तुकेन निर्मितं “पर्षेति”

परिगच्छति । कमिव ? “होता” देवानामाह्वाता ऋत्विक् “मिता
इव” निर्मितान् “पशुमन्ति” वज्रपशून् “सन्न” सदनानि यज्ञ-
गृहान यथा पर्येति तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३१ २२ ३२ १२

भद्रावस्त्रासमन्याऽवसानो

३ ३ २ ३ १ २ ३ १ २

महान्कविर्निवचनानि शंसन् ।

१ २ ३ २ २ ३ १ २

आवच्यस्व चम्बोः पूयमानो

३१ २२ ३ १ २

विचक्षणो जागृविर्देववीती ॥ २* ॥

‘भद्रा’ भद्राणि कल्याणानि “समन्या” [समनमिति
सङ्ग्राम-नाम (२, १७, १६), तत्र साधुरिति यत्] सङ्ग्राम-
योग्यानि “वस्त्रा” वस्त्राणि आच्छादकानि तेजांसि “वसानः”
आच्छादयन् “महान्” “कविः” क्रान्तदर्शी मसपूज्ज “निवच-
नानि” नितरां वक्तव्यानि स्तोत्राणिः “शंसन्” “विचक्षणः”
विशेषेण सर्वस्य द्रष्टा “जागृविः” जागरणशीलः । हे सोम !
एवम्भूतस्त्वं “देववीती” देवानां वीतिर्भक्षणं यस्मिन् तद्देववीति-
र्यज्ञः तस्मिन् “चम्बोः” अभिषवण-फलकयोः ॥ “आ वच्यस्व”
पात्राण्याविश [वचिर्गत्यर्थः (स्वा० प०) व्यत्ययेन श्यन् ॥ २ ॥

* ऋ० वे० ७, ४, ११, २ ।

† ‘वचनानि—ऋग्यजुः-साम-लक्षणानि’—इति वि० ।

‡ ‘चम्बोः—अभिषवण-चर्मणोरुपरि’—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
समुप्रियोमृज्यतेसानोअव्ये

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ २
यशस्तरोयशसाङ्गैतोअस्मे ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३
अभिस्वरधन्वापूयमानो

३ १ २ ३ २ ३ १ २
यूयम्पातस्वस्तिभिःसदानः ॥ ३ * ॥ ८

“यशसां” यशस्विनां मध्ये “यशस्तरः” अतिशयेन यशस्वी
“क्षेतः” क्षितो भावः “प्रियः” प्रीणयिता सोमः “सानौ” समुच्छिते
“अव्ये” अवि-भवे पवित्रे “अस्मे” अस्मादर्थं “समुज्यते” ऋत्विग्भिः
परिपूयते “उ” [—अवधारणे] “पूयमानः” त्वं “धन्वा” अन्त-
रिक्षे “अभि स्वर” अभितः शब्दय “यूयम्” [प्रजायां बहुवचनम्]†
हे सोम ! त्वं “नः” अस्मान् “स्वस्तिभिः” कल्याणतमैः पालनैः
“सदा” सर्वदा “पात” रक्षत पालयेत्यर्थः ॥ ३ ॥ ८

३ १ २ ३ २ ३ २
॥ उज्जवायिवासिष्ठम् ॥ उज्जवायि । अस्या३ ४ औ

४ २ ५ १ २ १ १ २ २ ४ ५ ३ २ ३ २
होवा । प्रेषा । चेश्मना । पूयमानाः । देवा३ ४ औ

४ २ ५ १ २ २ १ २ २ ४ ५ ३ २
होवा । देवायि । भी३ःसम । पुक्तरसाम् । सुता३

* ऋ० वे० ७, ४, ११, ३ ।

† ‘यूयं पात—बहुवचनमिदं सद्य देवैरित्यर्थः’—इति वि० ।

^{२ २ २} ४औहोवा । ^१ पवायि । ^{२ १} चा३परि । ^{२ ३ ४ ५} एतिरेभान् । ^{३ २} मिता
^{३ २ ४ ५} ४औहोवा । ^१ वसा । ^{२ १} द्वा३पशु । ^२ मा३४३ । ^{२ ४} ती३हो
^{६ २} ५ता६५६ ॥ (१) ^{६ २ ४ ५} भद्रा३४औहोवा । ^१ वस्ता । ^{२ १} समनि ।
^{२ ३ ४ ५} यावसानाः । ^{३ १} मद्वा३४औहोवा । ^{३ २ ४ ५} कवायिः । ^१ निवच ।
^{२ ३ ४ ५} नानि३५सान् । ^{३ २} आवा३४औहोवा । ^{३ २ ४ ५} चस्ता । ^१ चमुवोः ।
^{२ ३ ४ ५} पूयमानाः । ^{३ २} विचा३४औहोवा । ^{३ २ ४ ५} क्षणो । ^१ जागृविः ।
^२ दा३४३यि । ^{२ ४} वा३चापूयिता६५६उ ॥ (२) ^{३ २} समू३४औहोवा ।
^१ प्रियो । ^{२ १ २} मृज्यते । ^{२ ३ ४ ५} सानोअव्यायि । ^{३ २} यशा३४औहोवा ।
^१ स्तरो । ^{१ १ २} यशसाम् । ^{२ ३ ४ ५} क्षैतोअस्मायि । ^{३ २} अभा३४औहोवा ।
^१ स्वरा । ^{२ १ २} धनुवा । ^{२ ३ ४ ५} पूयमानाः । ^{३ २} उज्जवायि । ^{३ २ ४ ५} यूया३औ
^{४ २ ५} होवा । ^{१ २} पाता । ^{२ १} सुवस्ति । ^२ भा३४३यिः । ^{२ ४} सा३दा५
ना६५६ (३) ॥ ६ * ॥ [१] ८

अथैतोन्विन्द्रमिति वृत्तात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

२२ २२ १२ ३२ ३२ ३२ १
एतोन्विद्रस्तवामशुद्धं शुद्धेन साम्ना ।

३२ ३२ २ ३२ २ ३२ ३ १ २
शुद्धैरुक्थैर्वावृद्धांसं शुद्धैराग्नीर्वान्ममत्तु ॥ १ ॥

[अत्रेतिहासमाचक्षते—पुरा किलेन्द्रो वृत्रादिकान् असुरान् हत्वा ब्रह्महत्यादि-दोषेणात्मानं मपरिशुद्धं मित्यमन्यत अथ तद्दोष-परिहाराय यदेन्द्र ऋषीन्ब्रवीत्—यूयं संपूतं सां युष्मदीयेन साम्ना शुद्धं कुरुतेति । ततस्ते च शुद्धात्पादकेन साम्ना शस्त्रैश्च परिशुद्धं मकार्षुः । पश्चात् पूतायेन्द्राय यागादिकर्मणि सोमादीनि हवींषि च प्रादुरिति । एषोऽर्थः गाढायनक-ब्राह्मणे प्रतिपादितः—“इन्द्रो वा असुरान् हत्वाऽपूत इवामेधो अमन्यत सोऽकामयत शुद्धमेवमासन्नं शुद्धेन साम्ना स्तुयुरिति स ऋषीन्ब्रवीत् स्तुतमिति ततएव ऋषयः सामापश्यन् तेनास्त्वन्नेतोन्विन्द्रमिति ततो वा इन्द्रः पूतः शुद्धो मेधो भवदिति । तथाच अस्या ऋचोऽयमर्थः—] ऋषयः परस्परं ब्रुवन्ति—“तु” क्षिप्रम् “एत उ” आगच्छतैव । आगत्य च “शुद्धेन” शुद्धत्वाद-केन साम्ना, तथा “शुद्धैः” शुद्धि-हेतुभिः “उक्थैः” शस्त्रैश्च इन्द्रम् शुद्धमपापिनं कृत्वा “स्तवाम” स्तुयाम । ततः “साम्ना” शस्त्रैश्च “वावृद्धांसं” पाप-राहित्येन वर्द्धमानं तमिममिन्द्र “शुद्धैः”

शुद्धत्वादकैर्गव्यादिभिः “आशीर्वान्” आश्रयणवान् [“छन्द-
सीरः (८, २, १५) ”—इति मनुषो वत्वम्, तादृशः सोमः]
“ममसु” तमिन्द्रं मादयतु [मादयतेऽच्छान्दसः (२, ४, ७६) सुः] ॥

“शुद्धराशीर्वान्”—“शुद्धआशीर्वान्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
इन्द्रशुद्धोन्आगच्छिशुद्धःशुद्धाभिरुतिभिः ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २
शुद्धोरयिन्निधारयशुद्धोममद्विसोम्य ॥ २ * ॥

हे “इन्द्र !” “शुद्धः” अस्मदीयैः सामभिः शस्त्रैश्च परिशु-
द्धत्वं “नः” अस्मान् “आ गच्छि” आगच्छ “शुद्धाभिः” “जतिभिः”
जतयो मरुतः [अवन्ति सर्वत्र गच्छतीति वा] तेऽपि सामभिः
शस्त्रैश्च परिपूताः तैः मरुद्भिः सह “शुद्धः” पाप-रहितः त्वम्
आगच्छि । आगत्य च “शुद्धः” त्वं “रयिं” धनं अस्मासु “निधा-
रय” अतितरां स्थापय । किञ्च, हे “सोम्य” सोमाह ! “शुद्धः”
त्वं “ममद्वि” सोमेन मादय [मदी हर्ष (दि० प०) लीटि
“बहुलच्छन्दसि (२, ४, ७६) ”—इति शपः सुः] ॥

“ममद्विसोम्य”—“ममद्विसोम्यः”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १२ २२ ३ २ २ २ ३ १ २
इन्द्रशुद्धोच्चिनोरयिं शुद्धोरत्नानिदाशुषे ।

३ २ ३ १ २ ३ १२ २२
शुद्धोवृत्राणिजिघ्रमे शुद्धोवाजं सिषाससि ॥ ३ * ॥ ८

हे “इन्द्र !” “शुद्धः हिः” [—अवधारणे] शुद्ध एव त्वं “नः”
अस्मभ्यम् “रयिं” धनं प्रयच्छ । तथा “शुद्धः” त्वं “दाशुषे”
हविर्दत्तवते यजमानाय “रत्नानि” रमणीयानि कनक-गवादीनि
देहि । ततः “शुद्धः” पाप-रहितः त्वं “वृत्राणि” अपामावरकान्
कर्म-विघ्नकारिणं शत्रून् पापानि वा “जिघ्रसे” हंसि । ततः
“शुद्धः” शत्रु-हनन-दोष-परिहाराय अस्मदीयैः सामभिः शस्त्रैश्च
परिशुद्धस्त्वं वाजमन्नमस्मभ्यं “सिषाससि” प्रदातुमिच्छसि †
[यदा शत्रून् हं हन्त्यां तदा शुद्धत्वादकैः सामभिः शस्त्रैश्च यूयं मां
परिशुद्धं कुरुतेत्येवमस्मभ्यं धनमन्नञ्च दातुमिच्छसीत्यर्थः] ॥ ३ ॥ ८

२ २ २ १
॥ शुद्धाशुद्धीयोत्तरम् ॥ एतोन्विद्रंस्तवाश्मा । शु
१ १ १ २ २ २ २
द्धं शुद्धे । न । साम्ना २ । शुद्धायिदृश्वयाश्विः । वा
१ ४ २ १ २ १ १ १
वारद्वा २ ३ ४ २ साम् । शुद्धैरा २ ३ शी । वान्ममत्तु । इडा

* ऋ० वे० ६, ६, ३१, ४ ।

† ‘हि तस्मादर्थे, शुद्धस्त्वं यस्मात् रयिं धनं शुद्धं निधारय’—इति वि० ।

‡ ‘सिषाससि—साधयसि’—इति वि० ।

२ २ २ १ १ २
 २३ ॥ (१) इन्द्रशुद्धो न आगाश्ची । शुद्धः शुद्धा । भिस् ।
 १ १ २ २ १ १ ५
 १ तायिभारयिः । शुद्धोराश्वीश्म । निधारारश्वा ।
 २ १ २ १ १ १ २
 २ शुद्धोमारश्मा । धौसोमिय । इडाश्च ॥ (२) इन्द्रशुद्धो
 २ १ १ २ १ १
 २ द्विनोराश्वीम् । शुद्धोरत्नानिदा । प्रूषारयि । शुद्धो
 २ १ १ २ ५ २ १ १
 २ वाश्चाश्च । णिजार्न्नाश्चसायि । शुद्धोवाश्च जाम् ।
 १ २ १ १ १ १
 १ सायिषांससि । इडाश्च भाश्च ३ ४ ३ । औश्च ४ ५ ई ।

डा(३) ॥ १२ * ॥ [१] ८

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्र्यस्य द्वादशसाध्यादस्य

तृतीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथ चतुर्थ-खण्डे—

अग्नेस्तोममिति त्वचात्मकं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३ १ २ १ २ ३ १ १ २ ३ १ १
 अग्नेस्तोममन्नामहेसिद्धमद्यदिविस्पृशः ।

३ १ २ ३ १ २
 देवस्यद्रविणस्यवः ॥ १ १ ॥

* ऊ० गा० ७ प्र० २ अ० १२ सू० १ ।

† ऋ० वे० ४, १, ५, ९ ।

“द्रविणस्यवः” द्रविणं धनमिच्छन्तो वयं “दिविस्तृणः”
सूर्यरूपेण आकाशं व्याप्तवतो “दिवस्य” द्योतमानस्य “अग्नेः”
“सिद्ध” पुरुषार्थानां साधकं “स्तीम” स्तोत्रम् “अद्य” अस्मिन्न-
हनि “मनामहे” ब्रूमः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ १ २ ३ २ ३ १ ३ १ २ २ २ २ २
अग्निर्जुषतनोगिरोहोतायोमानुषेष्ठा ।

१ २ ३ २ ३ १ २
सयत्तदैव्यञ्जनम् ॥ २ * ॥

“होता” देवानामाह्वाता होम-निष्पादको वा “अग्निः”
“मानुषेषु” “आ” वसति । “यः” अग्निः “नः” अस्माकं “गिरः”
स्तुतीः “जुषतां” सेवताम् “सः” अग्निः “देव्यं जनं” देव-सम्ब-
न्धिनं जनं “यच्चत्” यजतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ १ १ २ २ ३ २ ३ १ २
त्वमग्रेसप्रथाअसिजुष्टोहोतावरेण्यः ।

१ २ ३ १ २ २
त्वयायज्ञं वितन्वते ॥ ३ † ॥ १०

* ऋ० वे० ४, १, ५, ३ ।

† ‘देव्यं’ जनं—देवानां स्वभूतं वसु-वद्र-मरुत्-प्रभृतिकं जनम्—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ४, १, ५, ४ ।

हे “अग्ने !” “जुष्टः” सर्वदा प्रीतः “वरेण्यः” सर्वैर्वरणीयः
 “होता” त्वं “सप्रथाः असि” सर्वतः पृथुर्भवसि [तथाहि यास्कः—
 “सप्रथाः सर्वतः पृथुः (निरु० नै० ६.७)” —इति] । किञ्च, सर्वे
 यजमानाः “त्वया” साधनेन “यज्ञं” “वि तन्वते”* ॥ ३ ॥ १०

अभिचिपृष्ठमिति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,†

तत्र प्रथमा ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १
 अभिचिपृष्ठं वृषणं वयोधा

३ ३ १ २ ३ १ २
 मङ्गोषिणमवावशन्तवाणी ।

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३
 वनावसानो वरुणो न सिन्धु-

१ २ ३ १ २ ३ १ २
 विरत्नधादयते वार्याणि ॥ १ ॥ ३ ॥

“चिपृष्ठं” त्रीणि पृष्ठानि स्तोत्राणि सवनानि वा यस्य स
 तथोक्तस्तं “वृषणं” वर्षकं “वयोधाम्” अन्नस्य दातारम् “अङ्गो-
 षिणम्” अणोषवन्तं सोममभिलक्ष्य “वाणीः” स्तोतृणां वाचः
 “अवावशन्त” शब्दायन्ते । “वना” वनानि उदकानि “वसानः”
 आच्छादयन् “वरुणो न” वरुणो यथा सिन्धूनाच्छादयति तद्वत् ।

* ‘कलितजः विस्तारयन्ति’—इति वि० ।

† ‘पञ्चमस्याङः सम्पत्त्या मध्यन्दिनम्’—इति वि० ।

‡ अ० आ० १, १, ४, ६ (२ भा० १२० छ०) = अ० वे० ७, १, २६, २ ।

“सिन्धुः” स्थन्दनशीलः, “रत्नधाः” रत्नानां दाता सोमः “वा-
सीणि” धनानि “दयते” प्रयच्छति स्तोत्रभ्यः ॥

“अङ्गोषिणम्”—“अङ्गूषाणम्”—इति पाठो, “सिन्धुः”—
“सिन्धून्”—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३
शूरग्रामः सर्ववीरः महावान्

१ २ ३ १ २ ३ १ २
जेता पवस्व सनिता धनानि ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
तिग्मायुधः क्षिप्रधन्वा समत्

२ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
अषाढः साङ्गान्पुतनासुश्चून् ॥ २* ॥

हे सोम ! त्वं “पवस्व” । कीदृशस्त्वम् ? “शूरग्रामः”
शूराणां ग्रामः सङ्गो यस्य सः, “सर्ववीरः” सर्वे वीरा यस्य स
तथोक्तः, “महावान्” सहनवान् “जेता” जयशीलः “सनिता”
सम्भक्ता “धनानि” धनानां, “तिग्मायुधः” तीक्ष्ण-प्रहरण-सा-
धनः, “क्षिप्रधन्वा” क्षिप्र-सहनशील धन्वा, “समत्सु” सङ्ग्रामेषु
“अषाढः” असौढा, “साङ्गान्” अभिभवन् । कुत्र ? “पुतनासु”
शत्रु सेनासु । कान् ? “श्चून्” ॥ ३ ॥

* अ० वे० ७, ३, २६, ३ ।

† ‘तीक्ष्णायुधः’—‘क्षिप्र-प्ररुध्वा पाश-प्रभतिभिरायुधैः सम्पन्नः’—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

३ १ २ ३ १ २ १ १
उरुगव्यूतिरभयानिह्वणवन्

२ ३ १ २ २ २ ३ १ २
तस्मीचीने आपवस्वापुरन्धी ।

१ १ २ २ २ ३ २ ३ १ २ १ २
अपःसिषासन्नुषसःस्वाऽऽर्गाः

२ २ ३ २ ३ २ ३ १ १
सच्चिद्रदोमहो अस्मभ्यंवाजान् ॥ ३१ ॥ ११

हे सोम ! “उरुगव्यूतिः” विस्तीर्ण-मार्गः त्वम् “उभयानि” स्तोत्रभ्यः “ह्वणवन्” कुर्वन्, “पुरन्धी”† इमे द्यावापृथिव्यो “समीचीने” सङ्गते कुर्वन्, “आ पवस्व” आक्षर । “अपः” “उषसः” “स्वः” आदिव्यं “गाः” रश्मीश्च “सिषासन्” सञ्चक्षु-मिच्छन् “सं चिद्रदः”‡ सङ्गन्दवे । “मदः” महतः महान्ति “वाजानि” अन्तानि अस्मभ्यं दातुमिति शेषः ॥ ३ ॥ ११

२ १ ५ २ ३ २ ०
॥ सम्पावैयश्वम् ॥ ओ३हायि । ओ३हा । ओ३हा ।

१ ५ २ २ २ २ १ १ २ ३
इयार । ओ३हा३ए । अभित्रिपा । षा३वष । ए३म्व

* “स्व” — इति ऋ० पाठः ।

† ऋ० वे० ७, १, २६, ४ ।

‡ ‘पुरं धारयितः’ — इति वि० ।

॥ ‘चिद्रदः’ — सङ्गन्दवन् — इति वि० ।

^{४ ५} योधाम् । ^{१ १२} अङ्गोषिणाम् । ^{२ १२} अवाव । ^{२ ३ ४ ५} शन्तवाणीः । ^२ व
^{१२} नावसा । ^{२ १} नोश्वह । ^{१ २ ४ ५} णोनसिधूः । ^२ विरत्नधाः । ^{२ १} दय
^२ ते । ^२ वा३४३ । ^{२ ४} रीयाप्रणाईप्रदयि ॥ (१) ^{२२ १ २} गूरग्रामाः ।
^{२ १२} सर्ववी । ^{२ ३ ४ ५} रःसहावान् । ^{२२ १२} जेतापवा । ^{२ १} स्वा३सनि । ^२ ता
^{२ ४ ५} धनानी । ^{२ १२} तिग्मायुधाः । ^{२ १} क्षिप्रध । ^{२ ३ ४ ५} न्वासमत्सू । ^{२ १२} अषा
^{२ १} ढःसा । ^{२ १} क्का३न्युत । ^{२ ४} ना३४३ । ^{२ ३ ४ ५} सू३शाप्रचू३प्र३दन् ॥ (२)
^{२ १} उहृगव्य । ^२ ती३भर । ^{२ ३ ४ ५} यानिष्ठाणवान् । ^{२ १ २ २} समीचीने ।
^{२ १} आ३पव । ^{२ ३ ४ ५} स्वापु३रन्धी । ^{२ १} अपःणिषा । ^{२ २} सा३नुष । ^२ सः
^{२ ४ ५} सुवर्गाः । ^{२ १} ओ३हायि । ^{५ २} ओ३हा । ^{३२ २} ओहा । ^१ इया३ ।
^{४ २ २} ओ३हा३ । ^१ सञ्चि३कटो । ^{१ २} म३होअ । ^२ म्मा३४३ । ^२ भ्या
^४ वा३जा३प्र३दन् (३) ॥ १७* ॥ [१] ११

अथ त्वमिन्द्रेति प्रगाथात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

११ ३१ २ ३ १ २२ ११ २
त्वमिन्द्रयशश्चजीषीश्वसस्पतिः ।

२२ १ २ ३२ ३ २२ ३ १ २ ३ १ २
त्वं वृत्राणि द्युस्थप्रतौन्येकइत्पूर्वनुत्तश्चर्षणीधृतिः ॥ १* ॥

हे “इन्द्र ! “त्व” “श्वसस्पतिः” श्वसोऽन्नस्य बलस्य वा पालयिता, “ऋजीषी” ऋजीषोऽभिषुतः सोमः तद्वान्, त्वं “यशश्च” यशस्वी भवसि । कथमस्य यशस्वित्वं ? तदाह— “अप्रतौनि” बलिभिरपि अप्रतिगतानि “वृत्राणि” रक्षांस “अनुत्तः” अन्यैर्नैतुमशक्यः त्वम् “एकइत्” एकैव असहाय एव “चर्षणीधृतिः” रक्षात्वेन यजमानादि-मनुष्याणां धारकः “पुत्” बहुलं यथा भवति तथा “हंसि” सम्पहरसि । अतएवास्य यशस्वित्वम् ॥

“श्वसस्पतिः”—“श्वसस्पते”—इति पाठौ, “इत्पूर्वनुत्तश्चर्षणीधृतिः”—“न एकइदनुत्ताचर्षणीधृता”—इति च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ ३१ २ २१ २ ३ १ २ ३ १ २
तमुत्वानूनमसुरप्रचेतस्र्राधोभागमिवेमहे ।

३२ ३१ २ ३१ २ ३१ २ ३१ २
महीवहतिः शरणातइन्द्रप्रतेसुन्नानोअश्रुवन् ॥ २† ॥ १२

* इ० आ० ३, २, १, ६ (१ भा० ३.१२४०) = म० वे० ६, ६, १३, ४ ।

† म० वे० ६, ६, १६, ६ ।

हे “असुर” बलवत् ! प्राणवत् ! वा हे “इन्द्र !” यः उक्त-
 गुणोऽस्ति “ते” च “प्रचेतसं” प्रकष्ट-ज्ञानं “त्वा” “उ” [—इत्यव-
 धारणे] पितृवत् पोषकं त्वामिव “राधः” धर्मादि-साधनं धनं
 “नूनम्” * इदानीम् “ईमहे” याचामहे । तत्र दृष्टान्तः—“भाग-
 मिव” यथा कश्चित् पितृतो भागभूतं धनं याचते, तद्वत् ; इन्द्रो
 यजमानेभ्यः स्त्रीलभ्यश्च धनं प्रयच्छत्येव तस्मात् भागभूतं धनं
 यष्टारो वयं याचामहे । किञ्च हे इन्द्र ! “महीव कृत्तिः” [कृत्ति-
 र्यथोऽन्नं वा कृत्तीच्छेदने (रु० प०) करणे क्तिन् । कृतम्यनेनेति,
 ईदृशी] कृत्तिरिव “ते” तव “शरणा” शरणं गृहम् अन्तरिक्षं
 बुल्लोके महद्दुर्वर्जते [अत्र यास्कः—“कृन्ततेर्यथोवान्नं वा । महीव
 कृत्तिः शरणा त इन्द्र । सुमहत्त इन्द्र शरणमन्तरिक्षे कृत्तिरिव
 (निरु० नै० ५, २२)]—इति] । किञ्च, “ते” तव स्व-भूतानि
 “सुम्ना” सुम्नानि मन्त्रादि-विषय-सुखानि च “नः” अस्मान्
 “प्राप्नुवत्” प्रकर्षेणाप्नुवतां व्याप्नुवन्तु [अश्रोतेर्लङ्घागमः
 (३, ४, ८४)] ॥ २ ॥ १२

५४ २ ४ ५२ ४२५ १
 ॥ अभीवर्त्तम् ॥ तुवाश्माश्चिन्द्रयशाअसोवा । आ

२ १२ १ २ १ २ ३
 जीषौश । वसास्याशतारयिः । त्वमभृत्ताश्शरश्श । पि

४५२ २ २ १ २ १ २ ५
 च्छप्रतीनिह । कआयित्पूश्छ २ । अनूत्ताश्श्वार ।

३२ १ ३११११ ५४ २ ४
 षणाश्चि । धारश्श ५ । तारश्श ५यिः ॥ (१) अनूत्ताश्श्व

* ‘निश्चितम्’—इति वि० ।

^{५२ ४ ५} ^{१ २} ^{१ २} ^१
 र्षणीधृतोवा । आनुत्तञ्च । षणायिधाशर्त्तारयिः । ता

^{२१} ^{३ ४ ५} ^{२१ २} ^{२१}
 मुत्वानू३१२३४ । नमसुर । प्रचायिताशसाश्म । राधो

^२ ^{३२} ^१ ^{३११११}
 भाशगारम् । इवा३यि । मार३४५ । हार३४५यि ॥ (२)

^{५२ ४ २ ४ ५२ ४ ५} ^{१ २ २२} ^{१ २}
 राधो३भा३गमिवेमहोवा । राधोभागम् । -इवायिमा१

^{९ २ १} ^{३४ ५२} ^{२ १ २}
 चारयि । माहोवका३१२३४ । तिःशरणा । तआआ१

^{१ २} ^{३२ २} ^१
 यिन्द्रार । प्रतायिहृशम्नार । नोआ३ । आर३४५ ।

^{३११११}
 वार३४५न(३) ॥ १८* ॥ [१]

^{२१} ^४ ^{५२}
 ॥ दिचिङ्कारम्वामदेव्यम् ॥ तुवमार३यिन्द्रयशाअसा

^{१२} ^२ ^२ ^२ ^१
 यि । आज्जोषीशवसस्पतिस्त्वम्बुत्राणिहृस्यप्रतीनआयि

^{२ ३२ २} ^१ ^{१ २} ^१ ^{२ ३२ २}
 कऔहो३ । ऊम्मार । पूर३हृ । अनुत्तश्चर्षणीहो३ ।

^१ ^१ ^{४ ५} ^{२ १} ^४
 ऊम्मार । धृतायिः । और३होवा ॥ (१) अनुत्तार३श्च

^{५२} ^१ ^२ ^{२२} ^२
 र्षणीधृतायिः । आनुत्तश्चर्षणीधृतस्तमुत्वानूनमसुराऽप्र

^{३२ २} ^१ ^१ ^२ ^{१ २ २} ^{० ३ २}
 चोहो३ । ऊम्मा२ । ता२३साम् । राधोभागाऽमिवौ
^२ ^१ ^१ ^२ ^{४ ५} ^{२ २ २ २}
 हो३ । ऊम्मा२ । महा । औ३होवा ॥ (२) राधोभा
^{४ ५ २} ^{१ २ २} ^{२ २ २}
 शगमिवेमहायि । राऽधोभागमिचेमहेमहोवकृत्तिःशरणा
^{२ ३ २ २} ^१ ^१ ^२ ^{१ २} ^२
 ऽतऔहो३ । ऊम्मा२ । आ२३यिन्द्रा । प्रतेसुम्नाऽन
^{३ २ २} ^१ ^१ ^{४ ५} ^४
 औहो३ । ऊम्मा२ । श्रवान । औ२३होवा । हो५ई ।
 डा(३) ॥ ७ * ॥ [२]

^{१ २ १} ^{२ १ २} ^{२ २}
 ॥ यशम् ॥ त्वमिन्द्रा । यशाः । असायि । ऋजो
^{१ २} ^२ ^१ ^२ ^५ ^{१ ३ २} ^{१ २}
 षीशवसः । पतायिः । त्वम्बृत्राणी३हृत्सिथा । प्रतो
^१ ^२ ^{१ १ २} ^{५ २ २}
 नाए२ । कद्रप्पूहृ२हो१ । तश्च । षारणा२३४औहो
^३ ^५ ^{१ २} ^१ ^२ ^{१ २}
 वा । धा२३४र्त्ताः ॥ (१) अनुत्तश्वा । अनुत्तश्वा । षणी ।
^२ ^२ ^१ ^{२ २} ^२
 धृतायिः । अनुत्तश्चर्षणी । धृतायिः । तमुत्वानू३नम
^{३ २} ^१ ^१ ^{१ २}
 सुरा । प्रावा२यि । तासा२म् । राधा२हो१यि ।

^{२ २} ^१ ^३ ^{५ २ २} ^३ ^४
 भागम् । आरयिवा२३४ औक्षोवा । मा २ ३ ४ चे ॥ (२)
^{१ २ २ २ १} ^{२ २ २ २} ^{१ २} ^{२ २}
 राधोभागाम् । राधोभागाम् । इवे । महायि । राधो
^{२ २ १} ^{२ २} ^२ ^{१ २} ^{२ ३ २} ^१
 भागमिवे । महायि । मक्षीवका३र्त्तिःशरा । णातार
^१ ^१ ^{२ २} ^{१ १}
 यि । आयिन्द्रा२ । प्रतारयिहोशयि । सुम्ना । नो२
^३ ^{५ २ २} ^३ ^४
 आ२३४ औक्षोवा । आ२३४वान्(३) ॥ १४ * ॥ [३] १२

यजिष्ठन्वेति प्रगाथात्मकं चतुर्थं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

^{१ २} ^{२ १ १ ३ १} ^{२ २ ३ १ २}
 यजिष्ठन्वाववुमहे देवन्देवत्राहोतारममर्त्यम् ।

^{३ २ ३ १ २ ३ १ १}

अययज्ञस्यसुक्रतुम् ॥ १ १ ॥

हे अग्ने ! “यजिष्ठं” यष्टृतमं “त्वा” त्वां “ववुमहे” वृणीमहे मन्त्रजामहे । कीदृशं त्वाम् ? “देवत्रा” देवेषु मध्ये “देवम्” अतिशयेन दानादि-गुणकम्, “होतारं” देवानामाह्वातारम्, “अमर्त्यम्” अविनाशनम्, “अस्य” “यज्ञस्य” यागस्य “सुक्रतुं” सुष्ठु कर्त्तारम् ॥ १ ॥

* क० गा० १८ प्र० ९ अ० १४ सा० ।

† क० सा० २, १, २, ६ (१ भ० १ २८ ३ प०) = ऋ० वे० ६, १, ९८, ३ ।

अथ द्वितीया ।

२१ २२ ३१ २ ३१ २ ३ २३ १२
अपान्नपातः सुभगः सुदीदिति मग्निमुश्रेष्ठः शोचिषम् ।

१२ ३१ ३१ २ ३२ ३ २७ ३१ २ ३ २
सुनोमित्रस्य वरुणस्य सोऽपामा सुम्नं यजते दिवि ॥ २३ ॥ १३

“जर्जः” अन्नस्य “नपातं” न पातयितारं [यद्वा, नप्तारं
चतुर्थं हविर्लक्षणेनाग्नेन आपो जायन्ते, अद्वा शोषधि-वनस्पतय-
स्तेभ्य एष जायत इति चतुर्थत्वम्] । “नञ्पातः” (६, २,
७५)—इति नञ् प्रकृतिभावः] “सुभगं” शोभन-धनं
“सुदीदिति” सुष्ठु दीदयन्तं “उश्रेष्ठोचिषं” प्रशस्यतम-तेजस्कम्
अग्निं स्तोमीति शेषः । स तादृशोऽग्निः “नः” अस्मदर्थं “दिवि”
द्योतमाने देवयजने द्युलोके वा “मित्रस्य” देवस्य “वरुणस्य” च
“सुम्नं” सुखम् “आ” अभिलक्ष्य “यजते” यजतु । तथा सोऽग्निः
“अपाम्” अद्देवतानाञ्च सुम्नमभि यजतु ॥ २ ॥ १३

३ ४ २ ४ ५
॥ साध्यम् ॥ याऽऽजि । छत्वाश्वाश्वाश्वमहायि ।

२२ १२ २२ २ १ २ १ ७
देवन्देवनाहोतारश्चराम् । आमर्त्तियम् । आस्ययाज्ञा

* “जर्जनिपातं”—इति ऋ० पाठः ।

† “उश्रेष्ठोचिषं”—इति च ऋ०-पाठः ।

‡ ऋ० वे० ६, १, २८, ४ ।

¶ ऋग्वेदीयपाठमवलम्ब्यैवं व्याख्यानम् ।

§ ‘अपाम्’ नपातम्—अपाम् पौनसन्निम् । अपाम्-सुचका दद्याः, तेषु सञ्जातं पुत्रं
पौत्रम्—इति वि० ।

२३ । स्था२३सू३ । का३४५तो६हायि ॥ (१) आऽपुस्य ।

यज्ञा३स्या३सुक्रतूम् । अपान्नपात७सुभार३गाम् । सुदी

दितिम् । अग्निमूश्रे२३ । ष्टार३शो३ । चा३४५यिषो

इहायि ॥ (२) आऽपुग्निम् । उश्रे३ष्टा३शोचिषाम् । स

नोमित्रस्यवह्म२३णा । स्यासोअपाम् । आसुन्नाया२३ ।

जा२२रता३यि । दा३४५यिवो६हायि (३) ॥ ३* ॥ [१]

॥ ऐध्मवाहसम् ॥ यजिष्ठत्वाववृमाहायि । देवन्देव

चा३होतारममर्त्तियाम् । अस्ययज्ञस्यसुइहा । अस्ययज्ञ

स्यसूइहा । ऊवायि । ऊवो२३४वा । का५तो६हा

यि ॥ (१) असायज्ञस्यसुक्रातूम् । अपान्नपात७सुभग७

सुदीदितायिम् । अग्निमूश्रे३ष्टा३शोइहा । अग्निमूश्रे३ष्टा३शो

इइहा । ऊवायि । ऊवो२३४ । वा । चा५यिषो६हा

आनि “यन्ता” नियन्तुं समर्थो भवति [पृक्षु—“पदादिषु मांस्य-
तस्मूनामुपसङ्गानम् (६,१,६३)”—इति पृतना-शब्दस्य पदादेशः
“सावेकाच (६,१,१६८)”—इति विभक्तेरुदात्तत्वम् । अवाः
—अवः अकाराकारयोर्विपर्ययः, यद्वा लेटप्रडागमः, “इतश्च
(३, ४, ८७)”—इति सिप् इकार-लोपः । जुनाः—जुइति
गत्यर्थः सौत्रो धातुः, लङ्, सिप्, क्रादिभ्यः आ ; “बहुलव्छ-
न्दस्यमाङ्योगेऽपि (६,४,७५)”—इत्यङागमाभावः ; यदृत्तयो-
गात् (८,१,३०)” अनिष्ठातः । यन्ता—छनो निच्वादाद्युदा-
त्तत्वम् (६,१,१६७) । शश्वतीः—“उगितश्च (४,१,६)”—
इति ङीप् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १२ २२
नकिरस्यसहन्त्यपर्येताकयस्यचित् ।

१ २ ३ १ २
वाजोअस्तिअवाय्यः ॥ २* ॥

हे “सहन्त्य !” शत्रूणामभिभवन-शीलाग्ने ! “अस्य” त्वङ्ग-
क्तस्य यजमानस्य “कयस्यचित्” कस्यापि “पर्येता नकिः” आक्र-
मिता नास्ति । किञ्चास्य यजमानस्य “अवाय्यः” अवणीयः
“वाजः अस्ति” बल-विशेषोऽस्ति ॥ २ ॥

• ऋ० वे० १, २, २३, १ ।

† ‘वाजसक्’—इति वि० ।

१२ अ० ५ ख० १ सू० ३] उत्तराधिकः ।

अथ तृतीया ।

१२ २२ ३१ २ ३ १ २ ३ १ २

सवाजं विश्वचर्षणिरर्वङ्गिरस्तुतरुता ।

१ २ ३ १ २

विप्रेभिरस्तुसनिता ॥ ३* ॥ १४

“विश्वचर्षणिः” सर्वैर्मनुष्यैरुपेतः† “सः” अग्निः “अर्वङ्गिः”
अश्वैः‡ “वाजं” सङ्ग्रामं “तरुता” तारयिता “अस्तु”
“विप्रेभिः” मेधाविभिः ऋत्विग्भिः सहितः तुष्टोऽग्निः
“सनिता” फलस्य दाता॥ [विश्वचर्षणिः—विश्वे चर्षणयः अस्य
“बहुव्रीहौ विश्वं सञ्ज्ञायाम् (६, २, १०६)”—इति पूर्वपदा-
न्तोदात्तत्वम् । अर्वङ्गिः—ऋ गतौ (म्वा० प०), “अन्येभ्यो-
ऽपि दृश्यते (३, २, ७५)”—इति वनिप्, भिसि “अर्वणस्त्रसा-
वनजः (६, ४, १२७)”—इति नकारस्य ट-इत्ययमादेशः ।
तरुता—तृ प्लवन-तरणयोः (म्वा० प०), अस्मात् “ग्रसित-स्कभित-
(७, २, ३४)—इत्यादौ टन्त्रन्तो निपातितः, निपातनादेवेकार
स्योत्वम्] ॥ ३ ॥ १४

* ऋ० वे० १, २, ९३, ४ ।

† “विश्वस्य द्रष्टा”—इति वि० ।

‡ “अर्वङ्गिः—तृतीयाबहुवचनं चतुर्थीबहुवचनस्य स्थाने दृश्यम्, अर्वङ्गिः—
इति वि० ।

॥ “विप्रेभिः—विप्रभ्यः सनिता, तां मुक्ता न कश्चिदव्यो दाता”—इति वि० ।

अथ साकमुच्चइति त्वचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३ १ २ ३ १ २ ३
साकमुच्चोमर्जयन्तस्वसारो

२ ३ १ २ ३ २ ३ १ २
दशधीरस्यधीतयोधनुत्रीः ।

२ ३ १ २ ३ १ २ २ ३
हरिः पर्यद्रवज्जाः सूर्यस्य

१ २ ३ २ ३ २ ३ २
द्रोणन्ननचे अत्योनवाजी ॥ १* ॥

“साकमुच्चः” सह युगपत् सिद्धः [उच्च खेचने (भा० प०)
क्षिपि रूपम्, तादृश्यः] “स्वसारः” कर्म-करणार्थम् इतस्ततः
सुष्ठु गच्छन्त्यः अङ्गुलयः “मर्जयन्त” सोमं शोधयन्ति [मृजू शोध-
नालङ्करणयोः (अदा० प०)] । तथा “दश” दश-सङ्ख्याकाः
“धीतयः” [अङ्गुलि-नामैतत् (निघ० २, ५, ७)] “धीरस्य”
समर्थस्य यज्ञस्य वा देवैर्ध्यातव्यस्य काम्यमानस्य वा सोमस्य
“धनुत्रीः” प्रेरयित्वो भवन्ति । ततः “हरिः” हरितवर्णः
सोमः “सूर्यस्य” “जाः” प्रादुर्भूता जाया दिशः ताः “पर्यद्रवत्”
परितो गच्छति [सूर्यस्य तेजसा हि आविर्भवन्तीति दिशान्तस्व
जायात्वम्] “अत्यः” अतनशीलः “वाजी न” अश्वइव स्थितः
सोमः “द्रोणं” द्रोणकलशं “ननचे” व्याप्नोति [नक्षतिर्व्याप्ति-
कर्मा (निघ० २, १८, २)] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
सम्मातृभिर्नशिषुर्वावशानो

२ २ ३ १ २ ३ १
वृषादधन्वेपुरुवारोअद्भिः ।

२ ३ १ २ २ ३ १ २ ३ १ २
मयीनयोषामभिनिष्कृतंयत्

२ २ ३ १ २ ३ १ २
सङ्गच्छतेकलशउस्त्रियाभिः ॥ २* ॥

“वावशानः” देवान् कामयमानः “वृषा” कामानां वर्षकः
अतएव “पुरुवारः” बहुभिर्वरणीयः सोमः “अद्भिः” मातृ-
भूताभिः वसतीवरौभिः “सं दधन्वे” सन्धार्यते । तत्र दृष्टान्तः—
“मातृभिर्न शिशुः” कामयमानः पुत्रो यथा मातृभिः पयःप्रदा-
नेन सन्धार्यते [धवि गत्यर्थः (स्वा० प०) कर्मणि लिटि रूपम्]
“मयी न” मनुष्यो यथा “योषां” युवतिम् अभिगच्छति तद्वत्,
“निष्कृतं” संस्कृतं स्वस्थानम् “अभि यन्” अभिगच्छन्
“कलशे” द्रोणाभिधाने “उस्त्रियाभिः” अद्भिः गोर्विकारैः
क्षीरादिभिर्वा “सङ्गच्छते” [गमेरकर्मकात् “समीगम्यच्छि-
भ्याम् (१, ३, २८)”—इत्यात्मने पदम् ॥ २ ॥

* ख० वे० ७, ४, ३, २ ।

† ‘आदित्यरश्मिभिः’—इति वि० ।

अथ तृतीया ।

३ १ २ २ २ २ २ २ २

उतप्रपिष्यजधरध्याया

१ १ १ २ ३ २

इन्दुर्द्वाराभिः सचते सुमेधाः ।

३ २ ४ २ ३ १ २ ३ २ ३ १

मूर्ध्नि नङ्गावः पयसा च मूषभि

२ ३ १ २ ३ २ ३ २

श्रीणन्ति वसुभिर्नान्तैः ॥ ३* ॥ १५

“उत” अपि च “अज्ञायाः” [“अज्ञा”—इति गो नाम (निघ० २, ११, १)] अहं तथाविधाया गोः “जधः” पयः—स्थानं सोमः “प्रपिष्ये” श्रोत्रध्यादिषु सोमः प्रविश्य प्रकर्षणं प्याययति [प्यायतेर्लिङि “लिङाङोश्च (६, १, २८)”—इति षी-भावः] “सुमेधाः” शोभन-प्रज्ञः सोऽयम् “इन्दुः” सोमः “द्वाराभिः” “सचते” समवेति सङ्गच्छते । ततो “गावः” “चमूषु” [चमन्ति भक्षयन्त्यत्र सोममिति चैवो ग्रहादयः, तेषु] स्थितं “मूर्ध्नि” समुच्छितमिमं सोमं “पयसा” उदकेन “अभि श्रीणन्ति” अभित आच्छादयन्ति† । तत्र दृष्टान्तः—“नान्तैः” प्रचालितैः “वसुभिः” वस्त्रैः यथा आच्छादयन्ति तद्वत् ॥ ३ ॥ १५

* ऋ० वे० ७, ४, २, ३ ।

† ‘अभि श्रीणन्ति मिश्रयन्ति’—इति वि० ।

॥ इहवद्वासिष्ठम् ॥ ^{१२ २२ ३२ २} औहोवाद्वा ^१ होयि । ^{३ १} इहा ।
^२ साकमुक्षो । ^{३ १} मर्जय । ^{१ ३ ४ ५} तस्वसाराः । ^{२ १ २} दशधीरा । ^२ स्या
^{१२} शधीत । ^{२ ३ ४ ५} योधनुत्रीः । ^{२ १} हरिःपर्या । ^{२ १ २} द्रवज्जाः । ^{२ ३} हरि
^{४ ५} यस्या । ^{३२} द्रोणनना । ^{२ १} जेशति । ^२ योऽ४३ । ^{२ ४} नाश्वा५
^{२ १२} जा६ ५ ६यि ॥ (१) ^{२ १} सम्नातभायिः । ^{२ १ ४} नशिष्टुः । ^{२ १ ४} वावशा
^५ नाः । ^{२ १२} वृषादधा । ^{२ १} न्नेशपुरु । ^{२ ३ ४ ५} वारोचङ्गायिः । ^{२ १२} मर्या
^{२ १} मयो । ^{२ ३ ४ ५} षाश्मभि । ^{२ १} मिष्कृतंयान् । ^२ सङ्गच्छतायि । ^२ क
^{१२} लशे । ^२ ज३४३ । ^{२ ४} स्त्रीश्यापुभा६५६यिः ॥ (२) ^{२ १} उत्तप्रपायि ।
^{२ १२} प्याश्जधः । ^{२ ३ ४ ५} अग्नियायाः । ^{२ १२} इन्दुर्द्वारा । ^{२ १} भीश्ःसच ।
^{१ ३ ४ ५} तेसुमेधाः । ^{२ १२} मूर्दानङ्गा । ^{२ १} वाश्ःपय । ^{२ १ ४ ५} साचमूषू । ^{१२} औ
^{२ १ २ २} होवाद्वाश्होयि । ^{२ २} इहा । ^{१ २} औभिश्श्रीणा । ^{१ १} तीश्वसु । ^२ भा
^{२ ४} ३४३यिः । ^{२ ४} नाश्नापुयिक्ता६५६यिः (३) ॥ ७ ॥ [१]

॥ पार्थम् ॥ ^{२ २ २} ओ३हो३होयि । ^{२ १} साकमुक्षो । ^{२ १} मर्ज
^{१ २ ४ ५} य । ^{२ १ २} तस्वसाराः । ^{२ १} दशधीरा । ^{२ १} स्या३धीत । ^{१, २ ४} योधनु
^५ चीः । ^{२ १} हरिःपर्या । ^{२ १ २} द्रवक्षाः । ^{२, ३ ४ ५} हरियस्या । ^{१ २ १} द्रोणन्न
^{२ १} ना । ^{२ ४} हो३अति । ^२ यो३४३ । ^{२ ४} ना३वा५जा३५३यि ॥ (१)
^{२ २ १} सम्नातुभायिः । ^{२ १} नशिषुः । ^{२, ३ ४ ५} वावशानाः । ^{२ २ १} वृषादधा ।
^{२ १} नो३पुरु । ^{२, ३ ४ ५} वारोअङ्गायिः । ^{२ २ १} मर्यीनयो । ^{२ १} षा३मभि । ^२ नि
^{२ ४ ५} ऋत५यान् । ^{२ १} सङ्गच्छतायि । ^{२ १ २} कलशे । ^{२, ३ ४ ५} ऊ३४३ । ^२ स्त्री
^४ श्या५भा३५३यिः ॥ (२) ^{२ १} उत्तप्रपायि । ^{२ १ २} प्या३ऊधः । ^{२ १} अघि
^{४ ५} यायाः । ^{२ १ २} इन्दुर्द्धारा । ^{२ १} भो३ःसच । ^{२, ३ ४ ५} तेनुमेधाः । ^{२ २ २} मूर्द्धा
^१ नङ्गा । ^{२ १} वा३ःपय । ^{२, ३ ४ ५} साचमूषू । ^{२ २ २} ओ३हो३होयि । ^२ अभि
^{२ २} श्रीणा । ^{२ १} ती३वसु । ^२ भा३४३यिः । ^{२ ४} ना३ना५यिक्ता३५३
 यिः (३) ॥ ८ ॥ [२]

॥ औशनम् ॥ साकाम् । उक्षोमेर्जयन्ता । स्वसा
 शराः । दशधीरा । स्थाशधीत । योधनुन्नीः । क्षरिः
 पर्यद्रवञ्जाःसू । रियारक्ष्या । द्रोणन्नना । क्षेक्षति ।
 योक्षः । नाक्षपूजाक्षयि ॥ (१) साम्ना । तृभिर्न
 शिशुर्वा । वशाशनाः । वृषादधा । न्वेषुह । वारो
 अद्वायिः । मर्यीनयोषासभिनायिः । कृताश्शान् ।
 सङ्गच्छतायि । कलशे । जक्षः । स्त्रीक्ष्यापूभाक्षयि
 यिः ॥ (२) कृता । प्रपिष्यजधरा । घियाश्याः । इन्द
 र्वा । भीक्षुः । तेक्षुमेधाः । मूर्खानङ्गावःपयसा ।
 चमूक्षुः । अभिशीणा । तीक्ष्वसु । भाक्षयिः । ना
 शनाप्रयिक्ताक्षयिः (३) ॥ ४ ॥ [३] १५

अथ पिवासुतस्येति प्रगाथात्मकं तृतीयं मन्त्रम्,—

तत्र प्रथमा ।

१ १ ३ १ १ ३ २ ३ १ १ ३ १ २
पिवासुतस्य रसिनो मत्स्वान इन्द्र गोमतः ।

३ १ २ ३ १ २ ३ २ १ २ ३ १ २
आपिन्नो बोधिसधमाद्ये वृधेऽऽस्मान् अवन्तु ते धियः ॥ १ * ॥

हे “इन्द्र !” “रसिनः” रसवतः “गोमतः” गोर्विकारैः
पयः-प्रभृतिभिः अपय-द्रव्यैर्युक्तस्य “नः” अस्मदीयस्य “सुतस्य”
अभिषुतस्य [“क्रियाग्रहणं कर्तव्यम्”—इति कर्मणः सम्प्रदान-
त्वाच्चतुर्थे (२, ३, ६२)—वृद्धौ] ईदृशं सोमं “पिव”, पीत्वा च
“मत्स्व” द्रव्यो भव । अपि च त्वं “सधमाद्ये” सधमादयितव्ये
सहितैरस्माभिस्तर्पयितव्ये सोमे “आपिः” आपयिता बन्धुः सन्
“नः” अस्माकं “वृधे” वर्द्धमानाय “बोधि” बुध्यस्व “ते”
त्वदीया “धियः” बुद्धयः अनुग्रहात्मिकाः “अस्मान्” स्तोतृन्
“अवन्तु” रक्षन्तु ॥

“सधमाद्ये”-“सधमाद्यः”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
भूयामते सुमतौ वाजिनो वयम्मानन्तरभिमातये ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
अस्माञ्चित्राभिरवतादभिष्टिभिरानः सुक्तेषु यामय ॥ २ * ॥ १६

* अ० आ० ३, ४, ५, ७ (१भा० ४८५४०) = अ० वे० ४, ७, २५, १ ।

† अ० वे० ४, ७, २५, २ ।

हे इन्द्र ! “सुमतौ” शोभनायां बुद्धौ अनुग्रह-बुद्धौ “वाजिनः”
हविशस्ती वयं “भूयाम” वर्त्तमाना भवाम “अभिमातये”
अभिमन्यत इत्यभिमातिः शत्रुः * तस्मै तदर्थं “नः” अस्मान्
“मा स्तः” माहिंसीः [स्तुङ् हिंसायाम् (क्रा० प०) माहिं
स्तुङ् हिंसायाम् लुक्] । अपितु “अभिष्टिभिः” अश्वेषणीयाभिः
प्रार्थनीयाभिः “चित्राभिः” चायनीयाभिः बहुविधाभिर्वा त्वदी-
याभिः “जतिभिः” “अस्मान्” “अवतात्” [अव रक्षणे (भा०
प०)] । तथा “नः” अस्मान् “सुखेषु”† सुखेषु “आ यामय”‡
आयतान् कुरु सर्वदा सुखिन एव कुरु ॥ २ ॥ १६

॥ अभीवर्त्तम् ॥ पिवा३सू३तस्वरसिनोवा । मात्स्वान

इ । द्रगोमा१ता२ः । आपिर्जीवा३१२३४ । धिसधमा ।

दियेवा१र्द्धा२रयि । अस्मा७आ१वार । तुता३रयि । धा

२३४५ । या२३४५ः ॥ (१) अस्मा७३आ३वन्तुतेधियोवा ।

आस्मा७अव । तुतायिधा१या२ः । भूयामता३१२३४

यि । सुमतौवा । जिनोवा१या२म् । मानास्ता१रा२ ।

* ‘अथवा’ कश्चिद्भोगः—इति वि० ।

† ‘सुखेषु’—बलेषु—इति वि० ।

‡ ‘आययेत्यर्थः’—इति वि० ।

^{३ २} ^१ ^{३ १ १ १ १} ^{५ ८ ४} ^२
 भिमा३ । ता२३४५ । या२३४५यि ॥ (२) माना३स्ता३
^{४ ५ ८ ४ ५} ^{१ २} ^{१ २} ^{१ ८}
 रभिमातयोवा । मानस्तार । भिमाताश्या२यि । आस्मा
^२ ^{३ ४ ५ ८} ^{२ १ २}
 ज्विचा३१२३४ । भिरवतात् । अभायिष्टा१यिभा२यिः ।
^{२ १ २} ^{३ १} ^१ ^{१ १ १}
 आनाः३श्नारयि । पुया३ । मा२३४३ । या२३
^{१ १}
 ४५(३) ॥ ८# ॥ [१]

^{४ १ २ ४ ३ ४ ५} ^{३ २}
 ॥ उत्सेधम् ॥ पिवास्तुतस्वरसिनः । मतस्वा । नचा
^{३ ८ ४ ८ ५} ^{२ १ २} ^२
 ३४औहोवा । द्रगोमताऽ२ः । हा३१उवा२३ । ज३४
^५ ^{३ ८ २} ^{४ ८} ^{५ ८ ४} ^५ ^१ ^{२ १}
 पा । आपा३यिर्नबो । औहोवाहायि । धायिसधमा ।
^{२ २ १ २ २} ^{२ ५} ^{३ २}
 दियेवाह्वे । हा३१उवा२३ । ज३४पा । अस्मा
^४ ^{५ ८ ४} ^५ ^{३ २} ^४
 ३५व । औहोवाहायि । तुता३यिधा५या६५६ः ॥ (१)
^{४ ३ ८ ४} ^{८ ५ ८} ^८ ^[१ १] ^{३ ८ ४ ५}
 अस्मा३वन्तुतेधियो । स्नान् । अवा३४औहोवा ।
^{२ १ २} ^{२ ५} ^{३ २ ४}
 तुतेधियाऽ२ः । हा३१उवा२३ । ज३४पा । भ्या३म

ता । औहोवाहायि । खमतौवा । जिनोवायम् ।

हा३१उवा२३ । ऊ३४पा । माना३स्तर । औहोवाहा

यि । भिमा३तापुया६५६ ॥ (२) मानस्तरभिमातये । मा

नः । स्तरा३४औहोवा । भिमातया३२यि । हा३१उवा

२३ । ऊ३४पा । अस्मा३श्चिन्ना । औहोवाहायि ।

भायिरवतात् । अभिष्टायिभिः । हा३१उवा । ऊ३४

पा । आना३ःसुम्ने । औहोवाहायि । पुया३मापुया

६५६ । ऊ३४४५(३) ॥ १५* ॥ [२]

॥ निषेधम् ॥ पिवास्तुतस्या३रसिनाः । मत्स्नानआ

यि । द्रगोमता३ः । इहा३ । आपा३यिर्नीवो । हा

वोर३४हा । धायिसधमा । दियेवार३र्द्धायि । इहा३ ।

आस्मा३श्चावा । हाहोर३४हा । तुता३यिधापुया६५

^{२ २} ^{२ २} ^{१ २ १} ^{१ २ १}
 ६ः । अस्मा^{२ २}७ अवन्तु^{२ २}तेधियाः । अस्मा^{१ २ १}७ अवा । तुनेधि
^{१ २} ^{१ २ ४ ५} ^{१ २} ^५ ^१
 या^{१ २}३ः । इहा^{१ २}३ । भूया^{१ २}३मातायि । हा^{१ २}३३४हा । सु
^{२ २ १} ^{२ २ १} ^२ ^{१ २} ^{१ २ ४ ५}
 मती^{२ २ १}वा । जिनोवा^{२ २ १}३याम् । इहा^{१ २}३ । माना^{१ २}३स्तारा ।
^{१ २} ^५ ^{२ २ ४} ^{२ २}
 हा^{१ २}३३४हा । भिमा^{२ २ ४}३तापुया^{२ २}६पु^{२ २}६यि ॥ (२) माना^{२ २}स्तार
^{२ २} ^{२ १ २ १} ^{२ २ १} ^{१ २}
 भी^{२ २}३मातयायि । माना^{२ १ २ १}स्तारा । भिमा^{२ २ १}तया^{१ २}३रिबि । इहा
^{१ २} ^{४ ५} ^{२ २} ^५ ^१ ^{२ १}
 ३ । आस्मा^{१ २}३आविना । हा^{२ २}३३४हा । भा^१यिरवतात् ।
^२ ^१ ^२ ^{१ २} ^{१ २ ४ ५} ^२
 अभि^२हा^१३३यिभायिः । इहा^{१ २}३ । अवा^{१ २}३ः^{४ ५}व्वायि । हा
^२ ^५ ^{२ २} ^४ ^{२ १ १ १}
 हो^२३३४हा । पुया^५३मा^{२ २}पुया^४६पु^{२ १ १ १}६ । हो^{२ १ १ १}३४पु^२(३) ॥ १६* ॥ [३]
^{५ ४} ^{२ २ ४} ^५ ^{१ २} ^२
 ॥ पृष्ठम् ॥ पिमा^{५ ४}३स्तुत^{२ २ ४}स्वरसिनाः । मत्स्नान^{१ २}इन्द्रगो
^१ ^{२ २ १ २ २} ^{२ २} ^१
 मता^१३३हो^{२ २ १ २ २}इया । आपि^{२ २}नी^२बोधि^१सधमा^{२ २}द्येवृधा^१ २ ३ होइ
^{२ १ २} ^२ ^१ ^२
 या । अस्मा^{२ १ २}७ आ^२३वा । तुता^१यिधा^२३ ह्या^२ ३ ४ ३ः ॥ (१)
^{५ ४} ^{२ २ ४ २ ५} ^{१ २} ^२ ^१
 अस्मा^{५ ४}३७ अवन्तु^{२ २ ४ २ ५}तेधियाः । अस्मा^{१ २}७ अवन्तु^२तेधिया^२ ३ हो

इया । ^{२२ १२ २ २ २ १ २} भूयामतेसुमतीवाजिनोवयार३^१होइया । मा
^{१ २ १२ २ ५२ ४ २ ३} नस्तार३रा । भिमातार३या३४३यि ॥२॥ माना३स्तर
^{४ २ ५ १२ २ १ २ १२} भिमातयायि । मानस्तरभिमातयार३यिहोइया । अस्मा
^{२ २ १ २२ १ १} श्चित्राभिगवतादभिष्टिभार३यिहोइया । आनःसूर३स्त्रा
^{१२ २ १} यि । पुयामार३या३४३ । ओर३४५इ । डा(३) ॥१२*॥[४]
 ॥ जमदग्नेःसाम ॥ ^{२२ २ २} पिवास्तुतस्यरसिनोमन्त्वाहाउ ।
^{१ १२ २ २ १ २} नारः । इन्द्राग्नेमोमता३ः । हाउ । आपिस्त्रा^२बो ।
^{१ ० १२ २ १ ०} धिसाधमार । दियेवृधार३ । हाउ । अस्मा^१अवा
^{२ ३ २ १ ३ ५२ २ २ ३} र३ । हा । तुते३होर । यार३४औहोवा । धियज
^{१ १ १ १ २ २ २ २ २} र३४५ ॥१॥ अस्मा^२अवन्तुतेधियोस्मान्हाउ । आ२ ।
^{१ १२ २ २ १ २ १ ०} वन्तूरेतेधियार३ः । हाउ । भूयामार^२ते । सुमतीवा
^{१ २ २ १ ० २ २} २ । जिनोवयार३म् । हाउ । मानास्तारार३ । हा ।

३ २ १ ३ ४ २ २ १ १ १ २
मिमाश्चो२ । या२३४ औहोवा । तयऊ २ ३ ४ ५ ॥ (२)

२२ २ २ २ २ १ १ १२
मानस्तरभिमातयेमानोहाउ । स्ता२ः । अभा२यिमा

२ १२ २ १ ०
तया२यि । हाउ । अस्माच्चा२यित्रा । भिरावता२

१ १ २ १ ०
त् । अभिष्टिभा२यिः । हाउ । आनाःसुजा२३ यि ।

१ ३ २ १ २ ४ २ २ २ ३
हा । पुया३ हो२ । या२३४ औहोवा । मयऊ

१ १ १ १
२ ३ ४ ५ (३) ॥ १६* ॥ [५] १६

अथ त्रिरस्मैसमेति त्वत्वात्कं चतुर्थं सूत्रम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ २ ३ १ २
त्रिरस्मैसप्तधेनवोदुदुहरे

३ २ ३ १ २ ३ १ २
सत्यामाशिरम्यरमेव्योमनि ।

३ २ ३ १ २ २ ३ २ ३
चत्वार्यन्याभुवनानिनिर्णजे

१ २ ३ २ २ १ २ २ २
चारूणिचक्रेयहतैरवद्धत ॥ १७ ॥

* क० ग्रा० १८५० २५० १६सा० ।

† ह० आ० ६, २, १, ७ (२भा० १८८४०) = ऋ० वे० ७, २, २३, १ ।

“परमे व्योमनि” विविधमीममवनं गमनं देवानामत्रेति व्योमा यज्ञः, तस्मिन् स्थिताय यद्वा परमे व्योमनि अन्तरिक्षे वर्त्तमानाय “त्रिः सप्त” एकविंशति-सङ्ख्याकाः “धेनवः” ग्रीण-यित्तो गावः “सत्या” सत्यं यथार्थभूतम् “आशिरम्” आश्रयमाणं “दुदुह्निरे” दुहन्ति [यद्वा, त्रिःसप्त द्वादश भासाः पञ्चर्त्तवः चय इमे लोका असावादित्य एकविंश इति, एतैः सर्वैः सह गोषु उत्पद्यते तद्वावो दुहन्तीति] । किञ्चायं सोमः “अन्या” अन्यानि “चत्वारि” “भुवनानि” उदकानि वसतीवरीस्त्रैकधना इति, तानि चतुःसङ्ख्याकानि “चारुणि” कल्याणानि उदकानि “नि-सिजे” निखेजनाय परिशीधनाय “चक्रे” करोति । “यद्” यद्वा अयम् “चटैः” यज्ञैरेव “वर्जितः” वर्जितवान् तदा करोति ॥

“दुदुह्निरे,” “परमेव्योमनि”-“दुदुह्ने,” “पूर्वेव्योमनि”— इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१२ १२ ३ १ २ १ १ २

समक्षमाणोऽमृतस्य चारुण

० २७ ३ १ २ ३ १ २

उभेद्यावाकाव्येनाविश्रयं ।

१ १ ३ १ ३ २ ३ १ १ ३

तेजिष्ठाअपोमध्वनापरिव्यत

१ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २ ३ ३

यदीदेवस्य वसासदोविदुः ॥ २* ॥

“सः” “भक्ष्यमाणः” “चारुणः” कल्याणस्य “अमृतस्य” उदकस्य [“क्रियाग्रहणमिति कर्मणः सम्प्रदान-सज्ज्ञा, “चतुर्थ्यर्थे बहुलम् (२, ३, ६२)”—इति षष्ठी] चारुदकं भक्ष्यमाणः [इकारलोपश्चान्दसः (३, ४, ६७)] भिक्ष्यमाणः यष्टृभिः याच्यमानः सन् “उभे” “द्यावा” [द्यावादेशस्य इन्द्रे विहितत्वात् उत्तरपदाभावेऽपि इन्द्रः प्रतीयते] उभे द्यावापृथिव्यौ “काव्येन” कवि-कर्मणा “वि शश्वथे” * विवृतकारातिशयेन निमित्तेन प्रज्ञे-नोदकेन सम्पूरयतीत्यर्थः । किञ्च “तेजिष्ठाः” अतिशयेन दीप्तानि “अपः” उदकानि “मंहता” महत्त्वेन “परि व्यत” तदा परित आच्छादयति । “यदि” यदा ऋत्विजः “देवस्य” द्योतमानस्य सोमस्य “सदः” स्थानं “अवसा”† हविषा युक्ताः सन्तः “विदुः” यागार्थं जानन्ति लभन्ते तदा आह्वणीतीति । [विद ज्ञाने (अदा० प०) “सिजभ्यस्त (३, ४, १०६)”—इति ऋजु-सादेशः ॥

“भक्ष्यमाणः”—“भिक्ष्यमाणः”—इति पाठौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१२ ३ १२ २२ ३ २
तेअस्यसन्तुकेतवोमृत्यवो

२ ३ १ २ ३ १२ २२
दाभ्यासोजनुषीउभेअनु ।

* ‘विशश्वथे—विश्वं शिथिलीकरोति’—इति वि० ।

† ‘अवसा—अन्ते बलेन वा’—इति वि० ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १
येभिनम्णाचदेव्याचपुनत

१ २ ३ १ २ ३

आदिद्राजानमननाअगृभ्णात ॥ ३* ॥ १७

“अस्य” एतादृशस्य सोमस्य “केतवः” प्रज्ञापकाः सर्वे साध-
नीया रश्मयः । कीदृशाः ? “अस्यत्यवः” मरण-धर्म-रहिताः अत-
एव “अदाभ्यासः” [“दभेयेति वक्तव्यम् (७, ३, ६६ वा०) ”—
इति श्यत्] परैरहिंस्यास्वेतादृशा अस्य रश्मयः “उभे”
“जनुषी” जन्मना स्यावर-जङ्गमात्मके द्वे “अनु” लक्ष्मीकृत्य
“सन्तु” रक्षन्तु [ओषधीनामग्रे सोमो देतो निषिञ्चति यज्ञः
मनुष्याणाञ्च धाराः स्रवति खलु] सोऽयं “येभिः” यैः केतुभिः
“नृम्णा” नृग्णानि बलानि “देव्या” देवार्हाणि चान्नानि “पुनते”
प्रेरयति । “आदित्” अभिषवानन्तरमेव* “राजानं” सोमं
“मननाः” मननीयाः स्तुतयः “अगृभ्णात” परिगृह्णन्ति प्राप्नु-
वन्तीत्यर्थः “ह्यहो” — इति छान्दसो भकारः ॥ ३ ॥ १७

१ ५ ४ ४ ५ ४ ५ ४ ५ ४ ५ ४
॥ मास्तम् ॥ चार् ३ ४यिः । अस्यैसप्रधेनवोदुदौ ।

५ ५ ३ १ २ २ २ २ २ १
ह्योहायिरायि । सत्यामाशिरभ्यरमायि । वियोमानी २ ।

* सू० वे० ७, १, २३, ३ ।

† ‘आन-‘इत्’—इति पट्प्रत्ययौ—इति वि० ।

^{१२} चत्वार्य ^२ न्याभुवना । ^१ निनिर्णायिजा ^२ रयि । ^२ चारुणा ^१ र

^५ ४यिवा । ^{१२१ २२} क्रेयद्वैतैः । ^{५ २ ४} आवाश्वा ^१ प्रताप ^१ ५६ ॥ (१) सा ^१ २३

^{५ २ २ ४} ४ः । ^{५ २ ४} भक्षमाणो ^{१ २ २ २} अमृतस्य चै । ^{१ २ २ २ २} चारुणाः । ^{१ २ २ २ २} उभेद्यावाका

^२ व्येना । ^२ विशश्वाया ^{२ २} रयि । ^{२ २} तेजिष्ठा ^२ अपोम ^२ हना । ^१ परि

^२ व्याता ^२ २३ । ^५ यादीदा ^{२ १ २२} ३४यिवा । ^{१ २} स्य अवसा । ^{१ २} सादो ३

^४ वापयिदू ^१ ५६ ॥ (२) ^५ ते ^{२ ४ ५ २} २३४ । ^२ अस्य सन्तु ^२ केतवो ^२ अमौ ।

^४ होर्म्यावाः । ^{१ २ २ २} अदाभ्यासोजनुषी । ^{२ २ १} उभे ^{१ २} आनू ^{१ २} २ । ^{१ २} येभि

^२ नृ ^२ मणा ^{२ १} चदेव्या । ^२ चपुनादा ^२ रयि । ^२ आदिद्रा ^५ २ ३ ४जा ।

^{२ १ २ २} नमननाः । ^{१ २ ४} आगाश्मर्णा ^२ प्रताप ^२ ५६ (३) ॥ १२* ॥ [१] १७

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य द्वादशस्याध्यायस्य

पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठे खण्डे—

अभिवायुमिति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३ २ ३ २ ३ २ २ ३ २
अभिवायुंवौत्यर्षागृणानो

२ ३ १ २ १ २ ३ १ २
ऽभिमित्रावरुणापूयमानः ।

३ १ २ २ ३ १ २ ३ २
अभौनरन्धीजवन्रथेष्ठा

३ १ ३ १ २ ३ १ २
मभौन्द्रवृषणंवज्रबाहुम् ॥ १* ॥

हे सोम ! “गृणानः” स्तूयमानस्त्व ‘मित्रावरुणा’ मित्रा-
वरुणौ च पानाय “अभि” गच्छ । किञ्च “नर” सर्वस्य नेतारं,
“धीजवन” बुद्ध्या समं वेगं कुर्वाणं,† “रथेष्ठा” रथे तिष्ठन्तम्
[अनेनाश्विनावभिधीयते ; एकवचनन्तु प्रत्येक-विवक्षया ससु-
दाय-विवक्षया वा ; एतादृशावश्विनौ चाभिगच्छ] । तथा “वृषणं”
कामानां वर्षकं “वज्रबाहु” वज्र-युक्त-हस्तम् “इन्द्र” च त्वं
पानाय “अभि” गच्छ ॥ १ ॥

* ऋ० वे० ७, ४, २०, ४ ।

† धीजवनं—धीर्बुद्धिः तथा जवनं वेगवन्तम् अथवा मनोजवैरश्चैः गन्तारम्
—इति वि० ।

अथ द्वितीया ।

२१ १८ ३१ १ ३ ३३ १ ११ २ ३१ १

अभिवस्त्रासुवसनान्यर्षाभिधेनूःसुदुषाःपूयमानः ।

३ २ ३ १८ १८ ३ १२ ३ १ २ ३१ २

अभिचन्द्राभर्त्तवेनोहिरण्याभ्यश्चान्रयिनोदेवसोम ॥ २* ॥

हे “सोम !” अस्माकं “सुवसनानि” सुपरिधानानि “अभि” गमय । यद्वा, सुवसनानि शोभन-वस्त्र-सहितानि “वस्त्रा” वस्त्रा-ख्याच्छादकानि धनानि “अभि” गमय । किञ्च “पूयमानः” पवित्रेण त्वं “सुदुषाः” सुष्ठु पयसो दीग्धौः “धेनूः” नवप्रसूति-का गाः “अभि” प्रापय । अपिच “चन्द्राणि” आच्छादकानि† “हिरण्यानि” “भर्त्तवे” भरणाय पोषणाय “नः” अस्माकम्‡ “अभि” गमय । तथा हे “देव” स्तोतव्य ! हे “सोम !” “रयिनः” रथवतः अश्वान् अस्माकम् “अभि” प्रापय ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३१ १ ३१८ १८ ३ २७ ३ १ २ ३१ २

अभीनोअर्षदिव्यावसून्यभिविश्वापार्थिवापूयमानः ।

३ २७ ३१ २ ३१ २ ३३ २८ ३१ २ ३१ २

अभियेनद्रविणमश्रवामाभ्यार्षेयञ्जसदग्निवन्नः ॥ ३† ॥ १८

हे सोम ! पवित्रेण “पूयमानः” त्वं “दिव्या” दिव्यानि

* ऋ० वे० ७, ४, १०, ५ ।

† ‘चन्द्राणि—कान्तानि’—इति वि० ।

‡ ‘नः’—अस्माभ्यम्—इति वि० ।

¶ ऋ० वे० ७, ४, = १, १ ।

दिवि भवानि “वसूनि” धनानि “नः” अस्माकम् “अभ्यर्ष”
अभिगमय तथा “पार्थिवा” पार्थिवानि पृथिव्यां भवानि
“विष्वा” विष्वानि सर्वाणि धनान्यभिगमय । तथा “येन”
त्वदोयेन सामर्थ्येन “द्रविणं” धनं “वयम्” “अश्रवाम” अभि
व्याप्नुयाम तत् सामर्थ्यम् “अभि” गमय । किञ्च “आर्षेयम्”
ऋषीणां ऋषिपुत्राणां योग्यं धनं “जमदग्निवत्” जमदग्नेर्यथा
त्वं प्रापय एवं “नः” अस्माकमपि अभ्यर्ष [यद्वा, आर्षेयम्,
ऋषीणां योग्यं मन्त्रं जमदग्नेः स्वभूतं मन्त्रं यथा स्वादुतमम्
अकार्षीः एनमस्माकं तादृशं मन्त्रं स्वादुतमं कुर्विति मन्त्र इष्टा
स्तोता कुक्षी नाम ऋषिः प्रार्थयते] ॥ ३ ॥ १८

॥ पार्थम् ॥ ओ३हो३होयि । अभिवायूम् । वी३

तिप । षा३णानाः । अभिमित्रा । वरूणा । पू३यमानाः ।

अभीनराम् । धी३जव । न३रथेष्ठाम् । अभिन्द्राम् ।

वृ३षणम् । वा ३४३ । आ३वा३हृ ६५६म् ॥ (१)

अभिवस्त्रा । सु३वस । ना३नियर्षा । अभिधेनूः । सु३दु

घाः । पू३यमानाः । अ३जितन्द्रा । भ३र्त्तवम् । नो३क्षि

ग्या । अभि३यश्चान् । रथि३नः । दा३हृ३यि । वा३सो

^{२ २ १२} ^२ ^१ ^{२ ३ ४ ५}
 पूमा६पूई ॥ (२) अभिनोआ । पा३दिवि । यावहनी ।
^२ ^१ ^{२ १ २} ^{६ ३ ४ ५} ^{२ १२}
 अभिविश्वा । पा३र्थिवा । पूयमानाः । अभियेना ।
^{२ १} ^{२ ३ ४ ५} ^{२ २} ^{१२}
 द्रविणम् । अन्नवामा । औ३हो३होयि । अभियर्ष ।
^२ ^१ ^२ ^२ ^४
 या ३ जमत् । आ ३ ४ ३ । गा ३ यिवा ५ ज्ञा ६ ५ ईः

(३) ॥ १४* ॥ [१] १८

अथा यज्जायथाइति षट्चात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

^{१२} ^{२२} ^{३ १ २} ^{३ १ २}
 यज्जायथाअपूर्वमघवन्वृत्रहत्याय ।

^{१ २ ३ १ २} ^{३ १ २} ^{३ १२ २२}
 तत्पृथिवीमप्रथयस्तदस्तस्मात्तोदिवम् ॥ १* ॥

हे “अपूर्व” ॥ त्वत्तो व्यतिरिक्तेन पूर्वेण वर्जित ! हे “मघवन्”
 मंहनीय-धनवन् ! “इन्द्र !” “वृत्रहत्याय” वृत्रहननायः “यद्”
 यदा त्वं “जायथाः” उक्तः प्रादुर्भूतोऽसि “तत्” तदानीमेव

* ऊ० गा० ८प्र० २ अ० १४ सा० ।

† उक्तोऽभिज्ञः । उक्तः प्रष्टा । उक्तोऽभिजित् । इदानीं खरसामानः—
 इति वि० ।

‡ ऊ० वे० ६, ६, १२, ५ ।

॥ “अपूर्वगणे !”—इति वि० ।

§ ‘वृत्रहन् इन्द्रोऽभिधीयते, तस्मै वृत्रहत्याय हविर्दद्यात् इति वाक्यशेषः’—इति वि० ।

“प्रथिवी” प्रथमानां भूमिम् “अप्रथयः” प्रथितां दृष्टामकरोः ।
 “उत” अपि च “तत्” तदानीमेव “दिवं” द्युलोकम् अन्तरि-
 ज्ञेयं “अस्तम्नाः” निरुद्धामकार्षीः [एतादृशं वीर्यं त्वदन्यस्य न
 सम्भवतीत्यर्थं द्योतयति अपूर्व्येति पदम्] ॥

“उतोदिवम्”-“उतद्याम्”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२
 तत्तेयज्ञो अजायत तदुत हस्कृतिः ।

१३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२

तद्विश्वमभिभूरसि यज्जातं यच्च जन्तुम् ॥ २* ॥

हे इन्द्र ! “यद्” यदा त्वम् अजायथाः तदानीं “ते”
 त्वदर्थं “यज्ञः” अग्निष्टोमादिः “अजायत” सोम-पानार्थमभूत् ।
 “उत” अपि च “तद्” तदानीं “हस्कृतिः” [हस हसने (स्वा० प०)
 हासकारी प्रीत्यर्थं क्रियमाणो हर्ष-सूचको द्वितीय-मन्त्रोऽपि
 अजायत । किञ्च तदा “यद्” “जातं” भूतजातं “यच्च”
 “जन्तुम्” [कृत्यार्थे त्व-प्रत्ययः] जनितव्यं विश्वमस्ति “तत्”
 “विश्व” सर्वम् “अभिभूः असि” स्व-महिम्ना अभिभूत-
 वानसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२
 आमासु पक्वमैरय आह्वयं १० रोह्यो दिवि ।

२३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२
 धर्मज्ञसामन्तपतासु वृत्तिभिर्जुष्टं विष्णुं विष्णुं ॥ १ ॥ १८

हे इन्द्र ! “आमासु” अपक्वासु गोषु “पक्तां” पयः “ऐरयः”
 प्रेरय [तथा च मन्त्रः—“आमासुचिद्दधिषे पक्कमन्तः” इति ।
 किञ्च, “दिवि” द्युलोके “सूर्यम्” “आरोहयश्च” [पूर्वं पण्यो-
 नामासुरा अङ्गिरसां गा अपहृत्यान्धकारावृते कस्मिंश्चित् पर्वते
 स्थापितवन्तः, ततोऽङ्गिरसः इन्द्रं स्तुत्वा गाः पुनरस्मभ्य-
 माहरेति तैरुक्तम् इन्द्रो गवां स्थानं तमसावृतं दृष्ट्वा तत्र गो-
 प्रदर्शनाय द्युलोके सर्वप्रकाशकं सूर्यमारोहितवान्] स्थापित
 वानसि [“चादि-लोपे विभाषा (८, १, ६२)”—इति पूर्वस्य
 ऐरयइत्यस्य न निघातः । अथ परोक्षतोऽर्चः—] हे
 स्तोतारः ! “सुवृक्तिभिः” शोभनाभिः स्तुतिभिः “न तपत्”
 इन्द्रं तीक्ष्णीकुरुत [इन्द्रं स्तुतिभिः यथा तपन्ति तद्वत्] ।
 ततः “गिर्वणसे” गौर्भिर्वननीयायेन्द्राय “जुष्ट” प्रीतिकरं
 पर्याप्तं वा “बृहत्” महत् बृहदाख्यं वा “साम” गायत ॥३॥१८

अथ मत्स्यपायीति तृचात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१८ २२ ३ २ ३ १ २ ३ १८ २२
 मत्स्यपायितेमहःपात्रस्येवहरिवोमत्सरोमदः ।

१ २ २ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 वृषातेवृषा इन्दुर्वाजी सहस्रसातमः ॥ १* ॥

हे “हरिवः” हरिभ्यां तद्वन्निन्द्र ! “महः” महान् पूज्यो-
 ऽयं सोमः “पात्रस्येव” पात्रेणैव सोमपात्रेण यथा धार्यते सोमः,

तत्सदृशेन त्वया [तृतीयार्थे षष्ठी (३, १, ८५) । यद्वा,
 'पालस्य' 'ते' तव स्वभूतः 'महः' महान् सोमश्चेति वा
 योजना] "अपायि" पीतः [आशंसाया विवक्षितार्थत्वात् भूते-
 ऽर्थे प्रयोगः] यतः पिब अतो "त्वि" माद्यसि मादयस्व वा ।
 "मत्सरः" मद-साधनः, "मदः" तर्पयिता ; "वृषा" वर्षिता,
 "इन्दुः" लोदयिता आह्लाद-कारित्यर्थः, "वाजी" अन्नवान्
 अन्नकार्य-दक्षि-सङ्गावात् अन्नवानित्युच्यते, "सहस्रसातमः"
 अपरिमित-दाहृतमः सहस्र-पुरुष-सम्भजन-पर्यन्त-शक्त्यतिशयो वा
 एवं महानुभावः सोमः सम्पादितस्त्वं पिबेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ २ ७ ३ २ ३ १ २
 आनस्तेगन्तुमत्सरोवृषामदोवरेण्यः ।

३ १ १ ३ १ २ ३ १ २ २ २
 सहावाङ् इन्द्रसानसिः पृतनाषाडमर्त्यः ॥ २* ॥

हे इन्द्र ! "ते" त्वां "मत्सरः" मर्षण-साधनः सोमः
 "आगन्तु" आगच्छन्तु । कीदृशोऽयम् ? "वृषा" वर्षकः "मदः"
 तर्पयिता, "वरेण्यः" वरणीयः, "सहावान्" सहायवान् अस्म-
 हस्तेन सोमेन सहायवान् सन् "सानसिः" अस्माभिः सम्भज-
 नीयः, "पृतनाषाट्" शत्रुसेनाया अभिभविता अमर्त्यश्च
 भवेति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१७ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
 त्वं हि शूरः सनिता चोदयो मनुषोरथम् ।

३ २ ३ १ २ ३ २ ७ ३ २ ३ २ ३ १ २
 सहावान्दस्युमव्रतम्, पात्रन्नशोचिषा ॥ ३* ॥ २०

हे इन्द्र ! “त्वं” “हि” खलु “शूरः” शौर्योपेतः “सनिता” दातासि । अतः “मनुषः” मनुष्यस्य मे “रथं” रंहणं स्थन्दनं मनोरथं वा स्वर्ग-गमन-साधनं यच्चार्थं रथं वा “चोदयः” प्रेरय । किञ्च त्वं “सहावान्” भूत्वा “दस्युम्” उपक्षयितारम् “अव्रतम्” अकर्माणम् अननुष्ठायिनम् “ओषः” † दह । किमिव ? “शोचिषा” दीप्या ज्वालाया अग्निः “पात्रन्न” स्वाधारं पात्र-विशेषमिव यागाधिकारी सन् यो न यजते, तं देहीत्यर्थः ॥ ३ ॥ २०

५ २ ४ ५ ४ २ ५ २ २ १ २ २ १
 ॥ कालेयम् ॥ मत्सियाऽपायितेमहाः । पात्रास्थेवा ।

२ ३ २ २ १ २ ३ २ २ १ २ २ २
 हरिवोमा २३ । त्सरोमदाः । वार २३ । पातेवृष्णे ।

२ २ १ २ ३ २ २ ५ ४
 आशयिन्दूः । वाजायि सही । वा ३४ ३ ओ ३४ वा । ससा

५ २ २ ४ ५ ४ ५ २ १ २ १ २ २
 पूतमाः ॥ (१) आनस्तेऽगन्तुमत्सराः । वृषामदो । वरे

* सू० वे० ९, ४, १८, ६ ।

† ‘ओषः पाव’ न—दीपः पाव’ न—इति वि० ।

१ १ २ १ ५५ २ २
 णिथारः । सचाः । वा२२३४ । इन्द्रसा । ना३सा
 १ ३२ २ २ ५ ४
 यिः । पुतनाषौ । वा३४३ओ३४वा । अमा५र्त्तिथाः ॥ (२)
 ५ २ ४२ ५ ४ २ १ २ १ ३ ३ २ १
 तुव२ह्वी३शूरः सनिता । चोदायोमा । नुषोरथा२३म् ।
 २ १ ५ २ २ १ २
 सचाः । वा२३४न् । दस्युम । ब्रा३ताम् । ओषाः ।
 ३ २ २ २ ५ ४ ४
 पात्रौ । वा३४३ओ३४वा । नगो५चिषा । हो५ई

डा(३) ॥ १६* ॥ [१] २०

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य द्वादशस्याध्यायस्य
 षष्ठ खण्डः ॥ ६ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।
 पुमर्थांश्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थ-महेश्वरः ॥ १२ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीयोऽर्द्धप्रपाठकः ॥ *

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्तक-
 श्रीवीर-बुक्क-भूपाल-साम्राज्य-धुरन्धरेण सायणा-
 चार्य्येण विरचिते माधवीये सामवेदार्थ-प्रकाशे
 उत्तरायन्ये द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

* क० गा० २१ प्र० १ अ० १६ सू० ।

† 'षष्ठस्य प्रपाठकस्य द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः'—इति वि० ।

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थ-महेश्वरम् ॥ १३ ॥

॥ अथ त्रयोदशोऽध्याय आरभ्यते ॥

तत्र,

प्रथमे खण्डे —

पवस्ववृष्टिमिति पञ्चर्चं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ २७ ४ २ ३ १ ३ १२ २२
पवस्ववृष्टिमासुनोपामूर्मिन्दिवस्परि ।

३ १ २३ १२ २२
अयक्ष्माबृद्धतीरिषः ॥ १* ॥

हे सोम ! त्वं “दिवः” द्युलोकात् “वृष्टि” वर्षं “नः”
अस्माकं “सु” सुष्ठु “आ पवस्व” समन्तात् चरन् । एतदेव दर्श-
यति—“अपाम्” उदकानाम् “जमि” तरङ्गं दिवः “परि”
आपवस्व । अपिच “अयक्ष्माः” यज्ञ-रहितानि अनामयानि
“बृहतीः” महान्ति “इषः” अन्नानि आपवस्व ॥ १ ॥

* ऋ० वे० ७, १, ६, १ ।

† विवरण मते तु ‘आसु’—इत्येकं पदम् अतएव ‘आसु सोमधारासु’—इति
साध्यातम् ।

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
तयापवस्वधारयाययागावद्द्वागमन् ।

१ २ ३ १ २ ३ २
जन्यासउपनोगृहम् ॥ २* ॥

हे सोम ! त्वं “तया” तादृश्या “धारया” “पवस्व” चर ।
कीदृश्येत्यत्राह—“यया” यादृश्या त्वदीयया धारया “जन्यासः”
जन्याः शत्रु-जनपद-भवाः† “गावः” “द्वाह” अस्मिंस्त्रिलोके “नः”
अस्माकं सम्बन्धि “गृहम्” “उप आ गमन्” उपागच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
घृतम्यवस्वधारयायज्ञेषुदेववीतमः ।

३ १ २ ३ १ २ ३ २
अस्मभ्यंवृष्टिमापव ॥ ३‡ ॥

हे सोम ! “यज्ञेषु” “देववीतमः” अतिशयेन देवकामः त्वम्
“अस्मभ्यं” स्तोत्रभ्यः “घृतम्” उदकं “धारया” “पवस्व” चर ;
“वृष्टिं” वर्षञ्च “आ पव” ॥ ३ ॥

* ऋ० वे० ७, १, ६, २ ।

† ‘जन्यासः—जनसम्प्रिताः’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ७, १, ६, २ ।

अथ चतुर्थी ।

१ २ ६ २ १ २ ३ १ २ ३ १ २
सनज्ज्येव्याऽऽव्ययम्पवित्रन्भावधारया ।

३ १ २ ३ २ ३ १ २
देवासःशृणवन्चिकम् ॥ ४† ॥

हे सोम! “सुतः” अभिषुतस्त्वं “नः” अस्माकम् “जर्जे”
अन्नाय “अव्ययम्” अविमयं‡ “पवित्र” धारया सम्प्राप्ति “वि धाव”
प्राप्नुहि “देवासः” देवा अपि॥ “हि कं शृणवन्” गमन-वेलाया-
मुत्पन्नं त्वदीयं शब्दं शृणवन्तु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २
पवमानोअसिष्यदद्रक्षाःस्यपजङ्घनत् ।

३ २ ३ २ ३ १ २
प्रत्नवद्रोचयन्चः ॥ ५ § ॥ १

“रक्षांसि” राक्षसाः “अप जङ्घनत्” “रुचः” आत्मीया
दीप्ती: “प्रत्नवत्” पुराणवत् “रोचयन्” दीपयन् “पवमानः” सोमः
“असिष्यदत्” स्यन्दते ॥ ५ ॥ १

* “अव्ययम्”—इति ऋ०-पाठः ।

† ऋ० वे० ७, १, ६, ४ ।

‡ ‘अथवा वि अन्तरिक्षात् अव्ययं पवित्रं धाव’—इति वि० ।

§ ‘देवासः शृणवन् चिकम्—एतच्छृण्वन् हे देवाः! कं प्रजापतिकर्पं सोमम्
अथवा कं पानीयं सोमं’—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ७, १, ६, ५ ।

अथ प्रत्यस्मादिति चतुर्त्तु चं द्वितीयं सूत्रम्,

ततः प्रथमा ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
प्रत्यस्मैपिपोषतेविश्वानिविदुषेभर ।

३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
अरङ्गमायजग्मयेपश्चादध्वनेनरः ॥ १३ ॥

हे अध्वर्यो ! “नरः” नेता यजानां त्वम् “अस्मै” इन्द्राय “प्रति भर” अभिभर सोमं प्रयच्छेत्यर्थः । कीदृशयेन्द्राय ? “पिपोषते” पातुमिच्छते “विश्वानि” सर्वाणि वेद्यानि “विदुषे” जानते “अरङ्गमाय” पथ्याप्त-गमनाय “जग्मये” यज्ञेषु गमन-शीलाय “अपश्चादध्वने” [दक्षिर्गतिकर्मा निष० २, १४, ६२] अपश्चाद्गमनाय सर्वेषामग्रगामिने ॥

“नरः”-“नरे”—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
एमेनम्यत्येतनसोमेभिःसोमपातमम् ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
अमचेभिर्चर्जोषिणमिन्द्रसुतेभिरिन्दुभिः ॥ २४ ॥

हे अध्वर्यवः ! “सोमेभिः” सोमैः करणभूतैः “सोमपातम्” अतिशयेन सोमस्य पातारम् “एनम्” इन्द्रम् “आ” अभिसुखं

“प्रत्येत” प्रतिगच्छत [“इम्”—इति निपातोऽनर्थकः] । कीदृश
मिन्द्रम् ? “अमत्रेभिः” अमत्रैः सोमपात्रैः ग्रह-चमसादिभिः
“ऋजीषिणम्” ऋजीषं शत्रूणामुपार्जकं बलं, तद्वन्तं, [यद्वा,
ऋजीषिणमित्युत्तरत्र सम्बन्धनीयं, ‘सुतेभिः’ अभिषुतैः ‘इन्दुभिः’
सोमैः, ‘ऋजीषिणं’ गतसारः सोमः ऋजीषः तद्वन्तम् । अथवा
अमत्रै अपरिमितैरभिषुतैः सोमैः ऋजीषिणम् । ऋजेर्गत्यर्था-
द्दोषादि-साधन ऋजीष-शब्दः, ततो मत्वर्थीयइति सङ्गतमित्यर्थः ।
एवंविधमिन्द्रं प्रति गच्छतेत्यन्वयः । अन्य आह—अमत्रेभिः
ग्रहचमसादिभिः गतैः सोमैः ऋजीषिणं बलवन्तमिन्द्रं प्रति
गच्छतेति] ॥ २ ॥

अथ ततोया ।

१२ ३ २ ३ ४ २ ३ १ २ ३ १ २
यदीसुतेभिरिन्दुभिःसोमेभिःप्रतिभूषथ ।

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ ३ १ २ २
वेदाविश्वस्यमेधिरोधृषत्तन्तमिदेषते ॥ ३* ॥

हे अप्स्यर्थकः ! “सुतेभिः” अभिषुतैः “इन्दुभिः” उन्दनशील
दीप्तैर्वी “सोमेभिः” सोमैः “यदि प्रतिभूषथ” इन्द्रं प्रति यदि
यूयं गच्छथ [भू प्राप्नो (स्वा० उ०)—इत्यस्यैतद्रूपं] तदानीं
“मेधिरः” मेधावीर् [मेधी यज्ञः (निघ० ३, १७, ४) तद्वा]
स इन्द्रः “विश्वस्य” विश्वं सर्वं भवदीयं कामं “वेद” वेत्ति
जानाति ज्ञात्वा च “धृषत्” शत्रूणां धर्षकः सन् “तमित्” तं तं
काममेव “एषते” प्रापयति ॥ ३ ॥

* ऋ० वे० ४, ७, १४, ३ ।

† ‘मेधिरः’—पशुः पशवादेः, धृषत् धारणार्थम्—इति वि० ।

अथ चतुर्थी ।

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
अस्मा अस्माद्दन्धसोध्यर्थी प्रभरा सुतम् ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
कुविस्मस्यजे न्यस्यशर्द्धतोभिः शस्तेरवस्वरत्* ॥ ४१ ॥ २

“अस्मा अस्माद्” अस्मा एवेन्द्राय नान्यस्मै, हे अध्वर्यो ! त्वम्
“अन्यसः” सोम लक्षणस्यात्रस्य “सुतम्” अभिषुतं रसं “प्र भर”
प्रहर प्रयच्छेति यावत् । सचिन्द्रः “समस्य” सर्वस्य जेतव्यस्य
“शर्द्धतः” उत्सहमानस्य शतोः “अभिः शस्तेः” अभिशंसनात् तत्-
कृतात् हिंसनात् “कुवि” ऋग्वहुशः “अवस्वरत्” अस्मान् पालय-
त्वित्यर्थः ॥

“अवस्वरत्”-“अवस्वरद्”—इति पाठौ ॥ ४ ॥ २

३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०
॥ नानदम् ॥ प्रत्यस्मैपिपो । पताश्रयि । वार३४यि ।

२ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०
श्वानिविदुषे । भारा । अरङ्गमायज । गमयोर३४हायि ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०
आपश्वादा । घृणोर३४वा । नापुरोद्दहायि ॥ (१) एमन

४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०
मप्रत्ये । तना३ । सोर३४ । मेभिः सोमपा । तामाम् ।

* “अवस्वरत्”—इति ऋ०-पाठः ।

† ऋ० वे० ४, ७, १४, ४ ।

! ‘कुवि’—कु-गल्देन वृथिवभिषीयते, नस्या वित्—इति वि० ।

^{३ ४ ३ ४ ५ ६} अमत्रेभिर्^३जी । ^५ पिणो^४२३४^६चायि । ^{४ ६ ३ ४ ५ ६} अमत्रेभिर्^३जी ।

^३ पिणो^५२३४^६चायि । ^{१ २ १ २} आयिन्द्^१हतायि । ^{१ ४} भिरो^३२३४^६वा ।

^४ दू^५भो^{६ ४ २ ३ ४ ५}ई^{३ २}हायि ॥ (२) ^१ यदौ^३सुतेभि^४रि । ^१ दुमा^३शयिः । सो

^{६ ५} २३४ । ^{६ ५} मेभिः^{३ ४ २ ४ ५ ६ ४ ५ ६ ४ ५ ६ ३}प्रतिभू । ^३ षाथा । ^३ वेदाविश्वस्य^{४ ५ ६ ३}मोधिरो^३

^{५ ४} ३४^{६ ४ ५ ६ ३}चायि । ^५ वेदाविश्वस्य^{१ २ १}मोधिरो^३३४^{६ ४ ५ ६ ३}हायि । ^{१ २ १} धार्ष^३त्ता^४

^२ ताम् । ^{१ ५} इदो^४२३४^५वा । ^५ षा^४प्रतो^५ई^५हायि^६(३) ॥ १ * ॥ [१]

^५ ॥ गौरी^{३ २}वितम् ॥ ^{४ ६ ५} प्रति । ^{३ २} अस्मा^{४ ६ ५}शयि । ^{४ ६ ५} पिपीष^{३ २}तायि ।

^{१ २} विश्वानि^{१ २}विदुषे^४भरा^४२३ । ^{१ २} आर^४ङ्गमा^४३१२३ । ^४ यना^४प्रगमया

^{१ २ १} यि । ^{४ ५ ४ ५} आपश्वा^४दा^४३१२३ । ^{४ ५} ध्वनो^४वा । ^५ ना^४पूरो^४ई^५हायि ॥ (१)

^{५ ६ ४} एमे । ^{३ २} नम्प्रा^{४ ५} ३ । ^{१ २ २} तिये^{४ ५}तना । ^{४ ५} सोमेभिः^{४ ५}सोमपा^{४ ५}तमा^{४ ५} २

^{१ २ १} इम् । ^४ आमत्रे^४भा^४३१२३^४यिः । ^१ षट्जा^४प्रयिषि^४णाम् । ^१ आयि

^२ द्र^{४ २ ४}त्सुता^{४ ५}३१२३^{४ ५}यि । ^{४ ५} भिरो^{४ ५}वा । ^५ दू^५भो^५ ई^५हायि ॥ (२)

^{५ ८} यदी । ^{४ २} सुताइयि । ^{४ ५} भिरिन्दुभायिः । ^{११ ८} सीमेभिःप्रतिभू

^{१ ८ १} पथा२३ । ^४ वायिदाविश्वा ३१२३ । ^४ स्यमाप्रयिधिराः ।

^{१ २} धार्षत्तन्ता ३१२३म् । ^{४ ५ ४ ५} इदोवा । ^{४ ५} षा ५ तो ६ हायि

(३) ॥ १२^४ ॥ [२] २

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य त्रयोदशस्याध्यायस्य
प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

अथ द्वितीय-खण्डः—

बभ्रवेन्विति षड्रुचं प्रथमं सूक्तम्,

ततः प्रथमा ।

^{३ २ ३ १ २ २ २ ३ १ २ ३ १ २}
बभ्रवेनुस्वतवसेरुणायदिविस्पृशे ।

^{१ २ ३ १ २}
सीमायगायमर्चत ॥ १॥ ॥

* ऊ० गा० १प्र० १७० १९सा० ।

† 'उक्ताः स्वरसामानः'—इति वि० ।

‡ 'इदानीं विषयानभिधीयते'—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, १६, ४ ।

हे स्तोतारः ! “बभ्रवे” बभ्रवर्णाय “स्वतवसे” स्वबलाय*
 “अरुणाय” कदाचिदरुणवर्णाय “दिविस्पृशे” दिवं स्पृशते सोमाय
 “गाथं” स्तुतिरूपां वाचम्† “अर्चत” उच्चारयतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ २ २
 हस्तच्युतेभिरद्रिभिः सुत॑ सोमस्य॒ नीतन ।

२ ३ १ २ ३ १ २
 मधावाधावतामधु ॥ २ § ॥

हे ऋत्विजः ! “हस्तच्युतेभिः” हस्त-प्रच्युतैः “अद्रिभिः” अभि-
 षव-ग्रावभिः “सुतम्” अभिषुतं “सोम” “पुनीतन” पवित्रे
 पावयत । अपिच “मधौ” मदकरे सोमे॥ “मधु” गन्धं पयः “आ-
 धावत” प्रक्षिपत ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ २ २ २ ३ १ २
 नमसेदुपसीदतदध्रेदभिश्ची॒ णीतन ।

२ ३ १ २
 इन्दुमिन्द्रेदधातन ॥ ३ § ॥

* ‘स्व इति पादपूर्णे’—इति वि० ।

† ‘गाथं—मन्त्रक्रमात् यज्ञसासलक्षणम्’—इति वि० ।

‡ ऋ० वे० ६, ७, ३६, ५ ।

॥ ‘मधौ—मधुभृते द्रोणकलशे’—इति वि० ।

§ ऋ० वे० ६, ७, ३७, १ ।

हे ऋत्विजः ! “नमसेत्” नमस्कारिणेव* “उप सीदत” सोम-
मुपगच्छत “दधेत्” दधेव† “अभि श्रीणीतन” सोममभि
श्रीणीत च । “इन्द्रे” “इन्दु” सोमं “दधानत”‡ धत्ते च ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी ।

२ १२ २२ ३१२ ३१ २२.
अमित्रह्याविचर्षणिःपवस्वसोमशङ्गवे ।

३१२ ३२
देवेभ्योअमुकामकृत् ॥ ४१ ॥

“अमित्रहा” “विचर्षणिः” विद्रष्टा “देवेभ्यः” “अमुकाम-
कृत्” अभीष्ट-कर्त्ताः॥ त्वं “गवे” अस्माकं पशवे “शं” सुखं
“पवस्व” धर ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी ।

१२ ३१२ ३१२ ३१२
इन्द्रायसोमपातवेमदायपरिषिच्यसे ।

३ १२ २२३१
मनश्चिन्मनसस्पतिः ॥ ५॥ ॥

“इन्द्राय” “सोमपातवे” “मदाय” “परिषिच्यसे” परितः
पात्रेषु सिच्यसे ॥ ५ ॥

* ‘इच्छन्दः’ पादपूर्णाः—इति वि० ।

† ‘इत्’ शब्दः एवेत्यर्थे—इति वि० ।

‡ “श्रीणीतन”, “दधानत”—इत्यत्र “तन्ननन्ननयमात्र (७, १, ४५)” —इति तन्मप ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, ३७, २ ।

५ ‘अमुकामकृत्’—ये देवानां कामाः, तेषां कर्त्ता सोमः—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ६, ७, ३७, ३ ।

अथ षष्ठी ।

११ ३१ २ ३१ २
 पवमानसुवीर्यं रयिं सोमरिरीहिणः* ।

२ ३ १ २ ३ २
 इन्द्रविन्द्रेणनोयुजा ॥ ६१ ॥ ३

हे “इन्द्रो” क्षियमान “पवमान” सोम । त्वं “सुवीर्यं”
 शोभन-वीर्योपेतं “रयिं” धनं “नः” अस्माकं सम्बन्धिनम् “इन्द्रेण”
 “युजा” सहायेन “नः” अस्मभ्यं “रीरिहि” देहि ॥ ६ ॥ ३

अथोद्धेदभीति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१७ ३ २ १ १ २ ३ १ २ २ २
 उद्धेदभिश्रुतामघंवृषभन्नर्यापसम् ।

१ २
 अस्तारमेषिद्वर्य्य ॥ १३ ॥

हे “सूर्य्य” [द्वादशसु भानुषु इन्द्रोऽपि सूर्यात्मना पठितः ।
 तस्मात्] सूर्यात्मक ! सुवीर्य्य ! हे इन्द्र ! “श्रुतमघं” सर्वदा देवत्वेन
 विख्यात-धनम्, अतएव “वृषभं” याचमानानां धनस्य वर्षितारं
 “नर्यापसं” नर-हितं नर्यं नर-हित-कर्माणम् “अस्तारम्” दान-

* “रीरिहिणः”—इति ऋ०-पाठः ।

† ऋ० वे० ६, ७, १७, ४ ।

‡ ऋग्वेदोद्य-पाठ-प्रतीकमिदम् ।

॥ ऋ० शा० २, १, ४, १. (१भा० ३०७ पृ०) = ऋ० वे० ६, ६, २१, १ ।

१३अ० २ख० २सू० २, ३] उत्तरार्चिकः ।

५२३

श्रीरुद्रम् श्रीदार्यवन्तमेतादृशं स्तोतारम् “अभि” लक्ष्य “उदेधि”
[ईदवधारणे] त्वमेव तस्य यज्ञे सूर्यात्मना उद्गातासि । “व”
—इति प्रसिद्धौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२ ३ १ २ ३ १ २ २ २ १ २ १ २ १ २ २

नवयोनवतिमपुरोबिभेदवाङ्मोजसा ।

१ २ ३ १ २

अहिंश्चवृत्रहावधीत् ॥ २* ॥

“यः” इन्द्रः† “नवति” नवति-सङ्ख्याकाः ततः नव-सङ्ख्याकाः
एकोनशत-सङ्ख्याकाः शम्बरस्य “पुरः” पुरीः “वाङ्मोजसा”
वाङ्म-बलेनैव “विभेद” दिवोदासाय भिनत्ति स्म [तथाच
अन्त्यान्तरे—“दिवोदासाय नवतिश्च नवेन्द्रः पुरोधैरशम्बरस्य”
—इति] । स च “वृत्रहा” वृत्रासुरस्य हन्ता । स इन्द्रः “अहिं
श्च” केनाप्यहन्तव्यं मेघसपामावरकं वृत्रासुरं वा अवधीत् । स
इन्द्रोऽस्माकं धनं ददात्वित्युत्तरेण सम्बन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ २ ३ १ २ २ २ १ २ ३ १ २

सनइन्द्रःशिवःसखाश्रावद्गोमद्यवमत् ।

१ १ २

उरुधारेवदोक्षते ॥ ३‡ ॥ ४

* ऋ० वे० ६, ६, २१२ ।

† अथ इन्द्र इति सूर्याऽभिधीयते तथाच तारुण्यम्—“दिवोदासाय भिनत्ति
स्मार्थावर्षा”—इत्यादि ।

‡ ऋ० वे० ६, ६, २१, २ ।

“सः” पूर्वोक्त-गुण-विशिष्टः “शिवः” कल्याणतमः “सखा”
यष्टृयष्टव्य-स्तोत्रस्तोतव्य-लक्षणेन सम्बन्धेन “नः” अस्माकं
मित्तभूतः एतादृश इन्द्रः “अश्ववत्” अश्वयुक्तं “गोमत्” पश्यादि-
सहितं “यवमत्” [“अयवादिभ्यः”—इति प्रतिषेधात् मतुपो
बत्वाभावः । यव इति धान्य-विशेषः] धान्ययुक्तं धनं “नः”
अस्माभ्यं “दोहते” दोग्धुं ददातु । तत्र दृष्टान्तः—“उरुधारेव”
दोहन-काले प्रभूत-पयोधारा यद्वा बहूनां पोषयित्री गौः
अथा वत्सस्य पयो दोग्धि तथा प्रभूत-धनम् अस्माकं दोग्धुं
ददातु [दुहेर्लेट्याङागमः (१, ४, ८४) ॥ ३ ॥ ४

॥ स्वारसौपर्णम् ॥ उहेदभिभ्रुतामाश्वाम् । वृषभ
नर्या । ऊम् । पार३४साम् । आस्ता३उवा । रामा
यि । षि३२३४वा । रा५यो६हायि ॥ (१) नवयोनवति
म्प३राः । निभेदवाऊवो । ऊम् । जा२३४सा । आहा
३उवा । चवृ । च३ो२३४वा । वा ५ धो ६ हायि ॥ (२)
सनइद्रःशिवःसा३खा । अश्रावद्गोमद्या । ऊम् । वा२३

* ‘यवमत्’—यवपशुसमुपलब्धार्थम्, धान्य संयुक्तम्—इति वि० ।

५ १ २ २ २ १ २ १ ५ ४
४मात् । अराउवा । धारे । वदो२३४वा । दा५तो

५
ईहायि(३) ॥ १६॥ [१] ४

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायन्यस्य त्रयोदशस्याध्यायस्य
द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथ तृतीय-खण्डे —

विभ्राडिति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,†

तत्र प्रथमा ।

३ २ ३ १ २ २ २ ३
विभ्राड्बृहत्पिबतुसोम्यम्

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
मध्वायुर्द्धधद्यज्ञपतावविहृतम् ।

१ २ ३ १ १ १ १ २ ३ १ २
वातजूतीयोअभिरक्षतित्मना

३ १ २ ३ १ २ २ २
प्रजाःपिपत्तिबहुधाविराजति ॥ १६ ॥

“विभ्राट्” विभ्राजमानः विशेषेण दीप्यमानः सूर्यः “बृहत्”
परिवृढं “सोम्यं” सोममयं “मधु” “पिबतु” । किं कुर्वन् ? “यज्ञ-

* क० गा० १४प्र० १५० १६सा० ।

† ‘महादिवाकीर्त्यम् पृष्ठम्’—इति वि० ।

‡ अ० आ० प्र० ३२० अ० वे० ८, ८, २८, १ ।

पतौ" यजमाने "अविहृतम्" अकुटिलम् "आयुः" "दधत्" कुर्वन्
 "यः" सूर्यः "वातजूतः" वातेन महावायुना प्रेर्यमाणः सन्
 "क्ष्मना" आत्मना स्वयमेव "अभि रक्षति" सर्वं जगदभिपश्यन्
 पालयन्ति [राशि-चक्रस्य वायु-प्रेर्यत्वात् सूर्यस्यापि तत्प्रेर्यत्वम्] ।
 स सूर्यः "प्रजाः" "पिपर्त्ति" वृष्ट्यादि-प्रदानेन पालयति "बहुधा
 वि राजति" विशेषेण दीप्यते च ॥

"पिपर्त्तिबहुधा"—"पुपोषपुरुधा"—इति पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ २ २ १ २ १ २ १ १ ३
 विभ्राड्वृहत्सुभृतंवाजसातमं

१ २ ३ २ २ १ १ २ १ २
 धर्मन्दिबोधरुणेसत्यमपितम् ।

२ १ २ १ २ १ २ १ २ १
 अमित्रहावृत्रहृदस्य हन्तम्

१ २ ३ १ १ २ ३ १ १ ३ १
 अयोतिर्जज्ञे असुरहासपत्न्या ॥ २ ॥

"विभ्राट्" विभ्राजमानं, "वृहत्" प्रौढं, "सुभृतं" सुपुष्टं,
 "वाजसातमं" वाजस्यान्त्रस्य बलस्य वा दाढतमं, "धर्मन्" धर्मणि
 वायुना धारयितव्ये "दिवः" युलीकस्य "धरुणे" धारके सूर्य-
 मण्डले "अपितं" निक्षिप्तं, "सत्यम्" अनश्वरम् "अमित्रहा"
 अमिताणामप्रियाणां हन्तृ, "वृत्रहा" आहव्यतां हन्तृ, वा "दस्यु-

* सू० वे० ८, ८, १८, २ ।

† "वृत्रहा"—मन्त्राणां, मेषस्य हन्तृ—इति वि० ।

हन्तमं” दस्यूनामुपक्षपयितृणां हन्तृतमम्, “असुरहा” असुराणां
क्षेमृणां घातकं “सपत्नहा” सपत्नानां शत्रूणामपि घातकम्,
ईदृग्भूतं “ज्योतिः” सौरं तेजः “जज्ञे” प्रादुर्भवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

इदं श्रेष्ठञ्ज्योतिषाञ्ज्योतिरुत्तमं

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

विश्वजिह्वनजिदुच्यतेबृहत् ।

३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

विश्वभाड्भाजोमहिसृष्टीदृश

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

उरूपप्रथेसहजोअच्युतम् ॥ १ * ॥ ५

“इदं” सौरं तेजः “श्रेष्ठं” प्रशस्यतमं “ज्योतिषाम्” अन्येषां
ग्रहनक्षत्रादीनामपि “ज्योतिः” प्रकाशकम् अतएव “उत्तमम्”
उत्कृष्टं “विश्वजित्” विश्वस्य सर्वस्य जेतुं “धनजित्” धनस्य
जेतुं “बृहत्” प्रभूतमुच्यते एवंगुणविशिष्टमिति सर्वैरभिधीयते
अपिच “विश्वभाट्” विश्वस्य प्रकाशयिता “भाजः” भाजमानः
“महि” महान् “सृष्टीः” “दृशे” दर्शनाय “उरु” विस्तीर्णं
“सहः” तमसोऽभिभवितुं “अच्युतं” च्युतिरहितम् अविनाशम्
“ओजः” तेजोरूपं बलं “पप्रथे” विस्तारयति ॥ ३ ॥ ५

अथ इन्द्रक्रतुमिति प्रगाथात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तच्च प्रथमा ।

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ १ १
 इन्द्रक्रतुन्नआभरपितापूत्रेभ्योयथा ।
 १ २ १ १ २ ३ १ २
 शिक्षाणोअस्मिन्पुरुहृतयामनि
 ३ १ २ २ २
 जीवाज्योतिरशीमहि ॥ १ * ॥

हे “इन्द्र !” “नः” अस्मभ्यं “क्रतु” कर्म प्रज्ञानं वा
 “आ भर” आहर । अपिच “यथा” “पिता” “पुत्रेभ्यः” प्रय-
 च्छति तथा “नः” अस्मभ्यं “शिक्ष” धनं देहि । हे “पुरुहृत”
 बहुभिराहुत ! “यामनि” यज्ञे “जीवाः” वयं “ज्योतिः” सूर्यम्
 “अशीमहि” प्रतिदिनं प्राप्नुयामः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ ३ १ २ ३ १ १ १ २ १ १ ३ १ १
 मानोअज्ञातावृजनादुराध्योऽऽमाशिवासीवक्रमुः ।

१ १ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
 त्रयावयम्यवतःशश्वतीरपोतिशूरतनामसि ॥ २ ‡ ॥ ६

हे इन्द्र ! “अज्ञाताः” अज्ञात-गमनाः “वृजनाः” हिंसकाः
 “दुराध्यः” दुष्टाभिसन्धयः “नः” अस्मान् “मा अव क्रमुः” माव

* सू० आ० ३, २, २, ७ (१ भा० ५३५ पृ०) = सू० वे० ५, ३, २१, ६ ।

† सू० वे० ५, ३, २१ ७ ।

‡ ‘वृजनाः—वक्र-कर्मणः’—इति वि० ।

१३ अ० १ ख० २ सू० १, २] उत्तराद्विकः ।

५२८

चक्रमुः । हे “शूर !” “त्वया” “वयं” स्तोतारः “प्रवतः” प्रव-
णकाः सन्तः “शश्वतीः” बह्वीः “अपः” “अति तरामसि” अति-
तरामः ॥ २ ॥ ई

१ २ १ १ २ १ २
॥ महवैष्टभम् ॥ इन्द्रक्रतोहायि । नआभरौवा ।

२ २ २ १ २ १ २ २ १
पायितापुत्रे । भियोयाश्था२३ । होवा३हायि । शि

२ २ २ १ २ १ २ २ २
क्षाणोअस्मिन्पुरुह । तयामा१नी२३ । होवा३हायि ।

१ २ २ १ २ २ १ २
जीवाज्यो१तार३यिः । होवा ३ हायि । अशी । मा २

३ ५ २ २ २ २ २ २ २ २
हार३४औहोवा ॥(१) जीवाज्योतोहायि । अशीमहो

२ १ २ २ २ २ २ २ २ २
वा । जायिवाज्योतिः । अशायिमा१हार३यि । होवा

२ १ २ २ २ २ २ २ २ २
३हायि । मानोअज्ञातावृजनाः । दुराधा १ या २ ३ ।

१ २ २ १ २ २ १ २ २ २
होवा३हायि । माशायिवा१सा२३ । होवा ३ हायि ।

१ ३ ५ २ २ २ २ २ २ २
अव । क्रा२मू२३४औहोवा ॥(२) माशिवासेहायि ।

२ १ २ १ १ २ १ २ १ २
अवक्रमोवा । माशिवासः । अवाक्रा१मू२३ । होवा

२ १ २ १ १ १ २ १ २ १
इहायि । त्वयावयम्प्रवतःश । श्रुतायिरा१पार२३ः । हो

२ २ १ २ १ २ २ १ २
वाइहायि । अतायिग्रुशरा२३ । होवाइहायि । तरा ।

३ ५ २ ३ ५
मारसार३४औहोवा । दीर३४शाः(३) ॥ १७ * ॥ [१]

४ ३ ४ ५ २ ३ २ ३ ४ ५
॥ श्यतम् ॥ इन्द्रक्रतुन्नया । भरा ३ ४ औहोवा ।

१ २ २ २ १ ७ ५ ५ १ २ २ २
पायितापुत्रे । भियोयथार३४ । ओइहा । शिश्राणो

१ २ १ ३ ५ १ २ २
अस्मिन् । पूरु२३३ । तयार । मार३४नी । जीवा

२ २ २ १ ३ ५ २ २
ज्योतायिरा३शा । ऊम्मायि । मार३४२३औहोवा ॥ (१)

४ २ २ २ ४ ५ २ २ ३ ४ ५ १ २ २ २
जीवाज्योतिरशी । महा३४औहोवा । जायिवाज्योतिः ।

१ ७ ५ ५ १ २ २ १ २ २ २ १
अशायिमहार३४यि । ओइहा । मानोअज्ञाताः । वा

२ १ ३ ५ १ २ २ २
ज्जार्शनाः । दुरार । धार३४याः । माशिवासोआ३

२ १ ३ ५ २ २ ३ ४ २
वा । ऊम्मायि । क्रारमूर३४औहोवा ॥ (२) माशिवा

३ ४ ५ २ २ ३ ४ ५ १ २ २ १ ७
सोअवक्रिमूर३४औहोवा । माशिवासः । अवाक्रमूर३

१३ अ० ३ ख० २ सू० १, २] उत्तरार्चिकः ।

५३१

४ः । ओ६हा । त्वयावयम्प्र । वाता२३ःशा । श्वता२

यिः । आ२३४पाः । अति३४राता३रा । ऊम्मायि ।

मार३४३औ३वा । वार३४३३(३) ॥ १६ * ॥ [२]

॥ नौधसम् ॥ आ२३४यि । द्रक्तुन्नवा । भारा ।

पितापुत्रे । भी३योया३या । शा३३यि३त्ता । णो३अस्मिन् ।

पुरु । ३ । तायामा२३४नी । जा२३यिवाः । ज्योतिर

शो२३४वामा२३४ची ॥ (१) जा२३४यि । वाज्योतिरशी ।

माहायि । जीवाज्योतायिः । आ३शायिमा३हायि ।

मार३४नो । आ३ज्ञाताः । वृज । नाः । दूराधा२३४

याः । मा२३शायि । वासो३अवो२३४वा । क्रा२३४म् ॥ (२)

मार३४ । शिवासो३अव । कामूः । माशिवासो । आ३

वाक्रा३म् । त्वा२३या । वायम्प्र । वतः । शा । श्वता

^३ ^५ ^१ ^२ ^१ ^{११} ^५ ^३
 यिरार३४याः । आर३तायि । गुरतरोर३४वा । मार३
^५
 ४सी(३) ॥ १ * ॥ [३]

^५ ^५ ^३ ^२ ^{४२} ^{४२} ^५ ^१
 ॥ पौरुमीढम् ॥ इन्द्रक्र । तु न्ना३४औहोवा । आ
^२ ^{१२} ^{२२} ^{१२} ^२ ^{१२}
 भरे । पितापुत्रे । भियोयार३था । शिक्षाणोआ । सि
^२ ^{१२} ^{२२} ^२ ^{१२}
 न्युह२३३ । तयामनायि । जीवाज्योर३तीः । अशी
^{५२} ^{४२} ^{५२} ^{२२} ^{४२} ^{४२}
 मार३४५५द्वा६५६यि ॥ (१) जीवाज्यो । तिरा३४औहो
^५ ^१ ^२ ^{१२} ^२ ^२
 वा । शायिमहि । जीवाज्योतिः । अशीमार३हायि ।
^{२१२} ^२ ^२ ^{१२} ^२
 मानोअज्ञा । तावृजार३नाः । दराधिया । माशिवार
^२ ^१ ^{५२} ^{४२} ^{५२} ^{३२} ^२
 ३साः । अवक्रा२३४५मू६५६ः ॥ (२) माशिवा । सोआ
^{३२} ^{४२} ^५ ^१ ^२ ^{१२} ^{१२} ^० ^१ ^२
 ३४औहोवा । वाक्रमुः । माशिवांसः । अवक्रा२३मूः ।
^{२२} ^२ ^{१२}
 त्वयावयाम् । प्रवता२३ःशाः । श्वतीरपाः । अतिगू२३
^२ ^{२२} ^{१२} ^१ ^{११} ^{११} ^१
 रा । तरामार ३ ४ ५ सा ६ ५ ६ यि । दत्ता३या२३ ४ ५
 (३) ॥ १८ * ॥ [४]

२ २ ३ ५ २
 ॥ मानवाद्यम् ॥ इन्द्रक्रतूम् । नञ्भाभार३४रा । न
 ३ ५ १ २ २ २ १ २
 आमार३४रा । पायितापुत्रे । भियोया१था२ । शि ।
 १२ २ २ १ ७ २ १ ३ ५ १२
 षा । णोअ । स्मायिन्पुरुह३ । तया१मार३४नी । जी
 २२ २ १ १ ३ ५ २ २ ३ ५
 वाज्योता२३यि । आ२शा२३४औहोवा । मार३४हो ॥ (१)
 २२ २ २ ३ ५ २ ३
 जावाज्योतायि । अशीमार३४हायि । अशायिमार३४
 ५ १ २ २ २ १ २ २
 हायि । जायिवाज्यातिः । अशायिमा१हा२यि । मा ।
 १ २ १ ७ २ १ ३ ५ १२
 नः । अज्ञा । तावृजना३ । दुरा२धा२३४याः । मा
 २ २ १ १ ३ ५ २ ५
 शिवासा२३ । आ२वार३४औहोवा । क्रा२३४मूः ॥ (२)
 २ २ २ ३ ५ २ ३ ५ १
 माशिवासाः । अवक्रार३४मूः । अवाक्रार३४मूः । मा
 २ १ २ १ २ १ ७
 शिवासः । अवाक्रा१मू२ः । त्व । या । वयम् । प्रावतः
 २ १ ३ ५ १ २ २ १ १ ३
 शा३ । श्वता२यिरा२३४पाः । अतिष्ठूरा२३ । ता२रा
 ५ २ ३ ५
 २३४औहोवा । मार३४सौ (३) ॥ १ * ॥ ५

^२॥ भारद्वाजम् ^{२ २}इन्द्रक्रतूम् । न ^५अभाशर ^२२ । पा
^{२ २ २ २ २}यितापुत्रेभ्योयथा । ^{१ २}शिक्षाणो ^११आ ^{२ २}२ । स्नायिन्पुरुह ।
^{१ २}तयामाशनी ^{१ २}२ । जीवाज्यो ^{१ २}१तार ^{१ २}२यिः । ^{१ २}आ ^{५ २}२शार ^{५ २}२४औ
^२होवा । ^३मार ^५२४हो ॥ (१) ^{२ २ २}जीवाज्यो ^१तायिः । अशायि
^१माश ^{१ २ २ २}२यि । जायिवाज्योतिरशीमहि । ^{१ २}मानो ^१आश
^{१ २ २}२ । तावृजनाः । ^{१ २}दुराधाश्या ^{१ २}२ । ^१माशायिवा ^१शार ^१२ः ।
^{१ २}आ ^{५ २}२वा ^३२४औहोवा । ^३क्रा ^५२४मूः ॥ (२) ^{२ २}माशिवसा ।
^{१ २}अवाक्रा ^{१ २ २ २}२मू ^{१ २}२ । माशिवसो ^{१ २}अवक्रमुः । त्वयावा ^१या ^१२म् ।
^{१ २}प्रावतःश । ^{१ २}अतायिराश्या ^{१ २}२ । ^{१ २}अतायिशू ^१शार ^१२३ । ता
^{१ २}२रा ^{५ २}२४औहोवा । ^३मार ^५२४सी (३) ॥ ५ * ॥ [६] ६

मिश्रयिता । किमर्थम् ? “वीर्याय”* वीर्य-करणाय “उभा”
उभौ “बाहू” “दृषणौ” कामानां वर्षकौ “या” यौ बाहू “वज्रम्”
आयुधं “नि मिमिक्षतुः” परिगृह्णीतः ॥ २ ॥ ७

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य त्रयोदशस्याध्यायस्य
तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थ-खण्डे—

जनीयन्त इत्येकचर्चा† प्रथमं सूक्तम्,‡
सैषोच्यते ।

१ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
जनीयन्तीन्वग्रवः पुत्रीयन्तः सुदानवः ।

१ २
सरस्वन्तं हवामहे ॥ १ ॥ ८

“जनीयन्तः” [जायन्त आस्वपत्यानीति] जनयः जायाः
ता इच्छन्तः, § “पुत्रीयन्तः” पुत्रान् कामयमानाः, “सुदानवः”
शोभन-दानाः, “अग्रवः” उपगन्तारो वयं “नु” अद्य॥ “सर-
स्वन्तं” तं देवं मध्यम-स्थानं “हवामहे” आह्वयामहे ॥ १ ॥ ८

* ‘वीर्याय—चतुर्थ्या तृतीया-स्थाने द्रष्टव्या, वीर्येण युक्तः’—इति वि० ।

† विवरणमते त्वेतत्सूक्तं प्रगाथात्मकं न त्वेकचर्चा तथाच उतनइत्यग्निसा ऋक्
खल्लस्यैव सूक्तस्य द्वितीया ननु सूक्तान्तरम् ; मूलपाठदर्शनञ्चात्रातुकूलमिति ध्येयम् ।

‡ ‘दानां विश्वजित’—इति वि० ।

॥ ऋ० वे० ५, ६, २०, ४ ।

§ ‘जनीयन्तः—जननं कुर्वन्तः’—इति वि० ।

॥ ‘नु’—इति पादपूरणः—इति वि० ।

१३ अ० ४ ख० २, ३ सू० १, १] उत्तराधिकः ।

५३७

उतनइत्येकार्चं द्वितीयं सूक्तम्,

सैषोच्यते ।

३ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २

उतनः प्रिया प्रिया सुसप्तस्वसा तुजष्टा ।

१ २ ३ १ २

सरस्वती स्तोम्या भूत् ॥ १* ॥ ८

“उत” अपि च “नः” अस्माकं “प्रियासु” प्रियाणां मध्ये
“प्रिया” प्रियतमा “सप्तस्वसा” गायत्र्यादीनि सप्त छन्दांसि स्व-
सारो यस्यास्तादृशी नदीरूपया स्तुत्या गङ्गाद्याः सप्त नद्यः
स्वमारः “तुजष्टा” सुष्ठु पुरातनैर्ऋषिभिः सेविता, एवभूता “स-
रस्वती” देवी “स्तोम्या”† भूतस्तोतव्या “भूत्” भवतु ॥ १ ॥ ८

अथ तत्सवितुर्वरेण्यमिति तृतीयसूक्तरूपा, ‡

सैषा ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ २ १ १ २

तत्सवितुर्वरेण्यमग्निर्देवस्य धीमहि ।

२ १ १ २ ३ १ ३

धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ११ ॥ १०

* ऋ० वे० ४, ८, ३१, ४ ।

† ‘स्तोम्या—सोमानां क्रतूनाम् अथवा तृष्ट्यस्य दसः प्रश्नतौ नाम्’—इति वि० ।

‡ अथाप्यसि नमान्तरम्. तथाहि—विवरणमते संवितादि-ममत्-कूल प्रत्य-स्त्रिपि-
दर्शनाद्यैतत् तृष् सूक्तम् एवमापि सोमानं स्वरूपमिति अथवा पा० भौति ष डे ऋषा-
वस्यैव द्वितीय-तृतीये न तु सूक्तान्तरे इति विवेकः ।

१। ऋ० वे० १, ४, १०, ४ ।

“यः” सविता देवः “नः” अस्माकं “धियः” कर्माणि, धर्मादि-
विषया वा बुद्धीः “प्रचोदयात्” प्रेरयेत्, “तत्” तस्य “देवस्य”
द्योतमानस्य “सवितुः” सर्वान्तर्यामितया प्रेरकस्य जगत्सृष्टुः
परमेश्वरस्य “वरेण्य” सत्स्वरूपतया ज्ञेयतया च भजनीयं
“भर्गः” अविद्या-तत्कार्ययोर्भजनात् भर्गः स्वयंज्योतिस्तेजः
परब्रह्मात्मकं “धोमहि” वयं ध्यायामः । इदं भर्गो धियः प्रचोद-
यति तद् ध्यायाम इति सभन्वयः । [यद्वा, यः सविता सूर्यः
‘धियः’ कर्माणि ‘प्रचोदयात्’ प्रेरयति, तस्य ‘सवितुः’ सर्वस्य
प्रसवितुः ‘देवस्य’ द्योतमानस्य सूर्यस्य ‘तत्’ सर्वैर्दर्शनीयतया
प्रसिद्धं ‘वरेण्य’ सर्वैः सम्भजनीयं ‘भर्गः’ पापानां तापकं तेजो-
मण्डलं ‘धोमहि’ ध्येयतया मनसा धारयेम । यद्वा, भर्ग-शब्दे-
नात्ममभिधीयते ‘यः’ सविता देवः ‘धियः’ प्रचोदयति, तस्य ‘देवस्य’
प्रसादात् ‘तद् भर्गः’ अन्नादिलक्षणं फलं ‘धोमहि’] धारयामः
तस्याधारभूता भवेमेत्यर्थः । भर्ग-शब्दस्यान्-परश्चैवमाथर्वणिक-
वेद-च्छन्दसि—“सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य कवयोऽज्मनाहुः”,
कर्माणि धियस्तनुते प्रब्रवीमीति प्रचोदयात् सविता याभि-
रेतीति* । भर्गः—असृज पाके (तु० उ०) असृज “असृजोप-
धयोरमन्यतरस्याम् (६, ४, ४७)”—इति रोपधयोर्लोपो रमागमश्च,
न्यङ्गादि-पाठात् कुत्वम् (७, ३, ५३) । धोमहि—ध्यायते लटि
“बहुलच्छन्दसि (२, ४, ७६)”—इति सप्तसारणं, व्यत्ययेनात्मने-
पदम् ; यद्वा धौङ् आधारे (दि० आ०) लिटि “बहुलच्छन्दसि

* यः सप्तदीधा बुद्धयः प्रकर्षेण चोदयति ध्यान-धारणा-समाधिभिः तस्य सवितु
देवस्य इत्यादिभिर्गुणैर्देवस्य तत्परं प्रविशाम इति सङ्गः—इति वि० ।

१३ अ० ४ ख० ४-६ सू० १, १, १] उत्तराच्चिकः ।

५३८

(२, ४, ७३)”—इति विकरणस्य लृक् । प्रचोदयात्—चोदयते-
लृटि आडागमः, यदृत्तयोगादनिधातः, आगमस्यानुदात्तत्वे
नितस्वरः ॥ १ ॥ १०

अथ

३ १ ३ १ २
सोमानां स्वरणम् ॥ १* ॥ ११

—इति,

२ ३ १ २
अग्रआयूषिपवसे ॥ १† ॥ १२

—इति, चतुर्थ-पञ्चम-सूक्तात्मैकयोर्द्वयो ऋचोः प्रतीकैः ;
ते चान्यत्रान्नाते (छ० आ० = २, १, ५, ५ ; १भा० ३२८ पृ०),
(उ० आ० ७, ११, १२, १) ॥ १ ॥ ११ — ॥ १ ॥ १२

अथ तानः शक्तमिति त्रिषात्मकं षष्ठं सूक्तं,

तत्र,

१ १ ३ १ २
तानः शक्तमर्थिवस्य ॥ १ ‡ ॥

—इति प्रथमाया ऋचः प्रतीकमिदं सा चान्यत्र (उ० ४, २,
४, ३) आन्नाता ॥ १ ॥

* छ० आ० २, १, ५, ५ (१भा० ३२८ पृ०) = ऋ० वे० १, १, ३४, १६

† उ० आ० ७, १, ११, १ = ऋ० वे० ७, ५, १०, ४६

‡ उ० आ० ४, २, ४, ३ = ऋ० वे० ४, ४, ६, १६

अथ द्वितीया ।

३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ २ २

ऋतमृतेन सपन्नेषिरन्दशमाशाते ।

३ १ २ ३ १ २

अद्रुहादेवौवर्द्धते ॥ २* ॥

“ऋतेन” उदक्तेन निमित्त-भूतेन “ऋतं” यज्ञं “सपन्ता”
 सृष्ट्यन्तो “इषिरम्” एषणवन्तं “दक्षं” प्रवृष्टं यजमानं हविर्वा
 “आशाते” व्यापृतः “अद्रुहा” अद्रोग्धारौ “देवौ” द्योतमानौ
 मित्रावरुणौ “वर्द्धते” प्रवृद्धौ भवत ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ ३ २ ३ २ ३ १ २

वृष्टिद्यावारीत्यापेषस्पतीदानुमत्याः ।

३ १ २ १ २

वृद्धन्तङ्गर्त्तमाशाते ॥ ३† ॥ १३

“वृष्टिद्यावा” वृष्ट्यर्था द्यौः स्तुतिर्ययोस्तौ वृष्टिद्यावा अथवा
 वृष्टि-वर्षिका द्यौरन्तरिक्षं याभ्यां तौ तादृशौ, “रीत्याप” [री-
 गति-रेषणयोः (कृता० प०)] रीतिः प्राप्तिः सैव आप्तिरभिमत-
 प्राप्तिर्ययोस्तौ तादृशौ, “इषः” अन्नस्य “पती” स्वामिनौ [वृष्टि-
 प्रवृत्तात् स्वामित्वम्], “दानुमत्याः” दानमत्याः दातुमुचिताया
 इत्यर्थः एतद्विशेषणम् एवम्वहानुभावौ मित्रावरुणौ “वृद्धन्त”

* सू० वे० ४, ४, ६, ४ ।

† सू० वे० ४, ४, ६, ५ ।

महान्तं “गर्त” * रथम् “आगते” व्याप्तः अधितिष्ठतो
यागार्थम् ॥ ३ ॥ १३

अथ युञ्जन्तीति लवात्मकं सप्तमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
युञ्जन्ति ब्रध्नमरूपचरन्तमरितस्थुषः ।

१ १ ३ १ ३ १
रोचन्ते रोचनादिवि ॥ १ १ ॥

इन्द्रा हि परमेश्वर्य-युक्तः परमैश्वर्यं चाग्निवाष्वादिभ्य-नक्षत्र-
रूपेणावस्थानात् उपपद्यते “ब्रध्नम्” आदित्यरूपेणावस्थितम्,
“अरुधम्” हिंसा रहिताग्निरूपेणावस्थितं, “चरन्तं” वायुरूपेण
सर्वतः प्रसरन्तमिन्द्रं “परि तस्थुषः” परितोऽवस्थिता लोकत्रय-
वर्तिनः प्राणिनो “युञ्जन्ति” स्वकीये कर्मणि देवतात्वेन सम्बन्धं
कुर्वन्ति । तस्यैवेन्द्रस्य मूर्तिविशेषाणि “रोचना” नक्षत्राणि “दिवि”
द्युलोके “रोचन्ते” प्रकाशन्ते [अस्य मन्त्रस्योक्तार्थपरं ब्राह्मण-
न्तरे व्याख्यातम्—“युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह—असौ वा आदित्यो
ब्रध्नः आदित्यमेवास्मै युनक्ति । अरुधमित्याह—अग्निर्वा अरुधः
अग्निमेवास्मै युनक्ति । चरन्तमित्याह—वायुर्वै चरन् वायुमेवास्मै
युनक्ति । परितस्थुष इत्याह—इमे वै लोकाः परितस्थुषः इमा-
नेवास्मै लोकान् युनक्ति । रोचन्ते रोचना दिवीत्याह—नक्षत्रा-
स्थेवास्मै रोचयतीति ॥ १ ॥

* ‘गर्त’ गरणीयम्—इति वि० ।

† ऋ० वे० १, १, ११, १ = य० वे० ३३, ५ ।

अथ द्वितीया ।

३ १ २ ३ १ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
युञ्जन्त्यस्य काम्या हरौ विपक्षसारथे ।

१ २ ३ २ ३ १ २
शोणाधृष्णून्वाहसा ॥ २ * ॥

“अस्य” ब्रह्मादि-शब्द-प्रतिपाद्यस्यादित्यादि-मूर्तिभिस्तत्र
तत्रावस्थितस्येन्द्रस्य “रथे” “हरौ” एतन्नामानौ हावश्वौ सार-
थयो “युञ्जन्ति” [इन्द्र-सम्बन्धिनोरश्वयोर्हरिनामत्वं “हरी इन्द्र-
स्य”-“रोहितोऽग्नेः” (निघ० १, १५, १-२)—इति पठित-
त्वात् । कौटुशौ हरौ ? “काम्या” कामयितव्यौ “विपक्षसा”
विविधे पक्षसौ रथस्य पार्श्वौ ययोस्तौ विपक्षसौ रथस्य द्वयोः
पार्श्वयोर्योजितावित्यर्थः,† “शोणा” रक्तवर्णौ, “धृष्णू” प्रग-
ल्भौ, “नृवाहसा” नृणां पुरुषाणामिन्द्र-तत्सारथि-प्रमुखाणां
बोढारौ ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ २ १ १ २ ३ २ ३ १ २ १ १ २ ३ १ २
केतुङ्गएवन्नकेतवेपेशोमर्थ्या अपेशसे ।

२ ३ १ २
समुपङ्गिरजायथाः ॥ ३ ‡ ॥ १४

* ऋ० वे० १, १, ११, ९ = य० वे० ३२, ६।

† ‘यव पक्षसौ न विद्येते स विपक्षौ रथः’—इति वि०।

‡ ऋ० वे० १, १, ११, ३ = य० वे० २९, ३०।

हे “मर्याः” मनुष्याः ! इदमाश्चर्यं पश्यतित्वाद्वाहारः । कि-
माश्चर्यम् ? इति तत्रोच्यते—आदित्यरूपोऽयमिन्द्रः “उषद्भिः”
दाहकैः रश्मिभिः प्रतिदिनमुषःकाले वा सम्भूय “अजायथाः”
उदपद्यत [अथवा सूर्यस्येवास्तमये मरणमुपचर्य व्यत्ययेन बहु-
वचनं कृत्वा सम्बोधनं क्रियते—हे मर्या ! प्रदिदिनं त्वं मजायथा
इति योज्यम्] । किङ्कर्तव्यं ? “अकेतवे” रात्रावभिभूतत्वेन
प्रज्ञान-रहिताय प्राणिने “केतुं क्षणवन्” प्रातः प्रज्ञानं कुर्वन्*
“अपेशसे” रात्रावन्धकाराहतत्वेनाभिव्यक्तत्वात् रूप-रहिताय
पदार्थाय प्रातरन्धकार-निवारणेन “पेशः” [रूपनामैतत्
(निघ० ३, ७, १०)] रूपमभि व्यञ्ज्यमानं कुर्वन् [अकेतवे,
अपेशसे—इति चतुर्थीं षष्ठार्थे दृष्टव्यौ] ॥ ३ ॥ १२

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तरायण्यस्य त्रयोदशस्याध्यायस्य

चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमे खण्डे—

अयं सोमइति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत् प्रथमा ।

३ १२ २२ ३ १ २ ३

अयं सोमइन्द्रतुभ्यंस्तुम्हे

१ २ ३ १ २

तुभ्यम्यवतेत्वमस्यपाहि ।

* ‘केतुर्ध्वजः तं क्षणम्, अकेतवे ; यः क्षणित् मर्त्यः अकेतुरध्वजः तमपि केतु-
व्रत्तं कुर्वति अतिवस्तुसम्पन्नत्वात्’—इति वि० ।

२ ३१ २ ३१२ २२ ३२३

त्वह्यश्चक्रषेत्वंववृष

३ १ २ ३१ २ ३१ २

इन्दुमदाययुज्यायसोमम् ॥ १ * ॥

हे “इन्दु” यः सोमः इन्द्राय “तुभ्य” “सुन्वे” सूयते [सु-
नीतेः कर्मार्थे लटि “लोपस्त आत्मने पदेव (७, १, ४१)” — इति
लोपः] “तुभ्य” त्वदर्थमेव “पवते” पूयते । त्वञ्च “अस्य” असुं
“पाहि” पिव “त्वं ह” “यम्” “इन्दु” “सोमं” “वक्त्रे”
करोषि “त्वं” च यं “वक्त्रे” हृतवानसि । किमर्थम् ? “मदाय”
मदार्थं “युज्याय” सहायाय [सोम इन्द्राय बलकरत्वात् सहाय
इति प्रसिद्धम् । यमेवं करोषि त्वं तं पाहीति समन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

२३ २३ १२ ३१ २

सईरथोनभूरिषाडयोजि

३ २ ३१ २ ३ २३ १२

महःपुरुषिषातयेवहनि ।

२ ३ १२ ३१ २२ ३१

आरींविश्वानङ्गव्याणिजाता

२ ३ १२ ३१ २

स्वर्षातावनऊर्ध्वानवन्त ॥ २ † ॥

“स ईम्” ‡ सोऽयं “भूरिषाट्” भूतस्य भारस्य सोढा “रथो न”
रथइव “अयोजि” युज्यते, कीदृशः सः ? “महः” महान् ।

* ऋ० वे० ७, २, २४, १ ।

† ऋ० वे० ७, २, २४ २ ।

‡ ‘ईम् पारपूरणे’ — इति वि० ।

किमर्थमयोजि ? “पुरुणि” बहूनि “वसूनि” धनानि “सातये”
अस्मभ्यं दातुम् “आदी” योगानन्तरं “विश्वा” विश्वानि
कर्माणि “नहुष्याणि” नहुषो मनुष्याः तेषां सम्बन्धीनि “जाता”
जातानि अस्मद्दिरोधीनि “जह्वा” उन्मुखानि “वने” वननीये
“स्वर्षाता” स्वर्षाते [—सङ्ग्रामनामैतत् स्वर्गलाभ-युक्ते सङ्ग्रामे*
“नवन्त” गच्छन्तु [नवतिर्गति-कर्मा (२, १४, २८) । यद्वा,
सोऽयं सङ्ग्रामे युद्धार्थिनः सङ्गच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ २ ३ ३ १ २ २ ३ १
शुष्मीशर्द्धीनिमाहृतमवस्था

२ ३ २ ३ ३ २ २
नभिश्स्तादिव्यायथाविट् ।

२ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
आपोनमस्तुमतिर्भवानः

३ १ २ ३ २ ३ ३ २
महस्वाप्साःपृतनाषाड्नयज्ञः ॥ ३ ॥ १५

हे सोम ! “शुष्मी” बलवांस्त्वं “शर्द्धी न माहृतं” महतां
बलमिव “पवस्व” । तत्र दृष्टान्तमेव स्पष्टयति—“यथा” “दिव्याः”
“विट्” ‡ प्रजाः “अनभिश्स्ताः” अभिश्स्ता निन्दिताः अनि-

* ‘स्वर्षाता—सङ्ग्रामस्य दाता’—इति वि० ।

† षट्० वे० ७, ३, १४, ३ ।

‡ ‘विट्—पृथिवी’—इति वि० ।

न्दिताः* पवन्ते [“मरुतो वै देवानां विशः”—इति हि ब्राह्म-
णम्] किञ्च “आपो न” उदकाजीव “मक्ष” क्षिप्रं पवमानस्त्वं
“सुमतिः भव” “नः” अस्माकं । किञ्च, “सहस्राप्साः” [अस्म
इति रूपनाम (निघ० ३, ७, ६)] बहुरूपस्त्वं† “वृतनाघाट
न” वृतनानामभिभवितेन्द्र इव “यज्ञः” यष्टव्यो भवसीति
॥ ३ ॥ १५

॥ इहवद्वसिष्ठम् ॥ ^{११ २२ ३२ २ १} ^{३२} औहोवाहार्होयि । इहा । अ
^{१ २} ^{१ १} ^{१ ३ ५} ^{२ १} ^२
यत्सोमाः । इन्द्रतु । म्यत्सुन्वायि । तुभ्यम्पवा । ता
^१ ^{१ ३ ४ ५} ^{१ १} ^{२ १ २} ^२
इयितुवम् । अस्यपाही । तुवत्हयाम् । चक्रषे । त्वं
^{३ ४ ५} ^{१ १} ^{१ १} ^२ ^२
ववृषायि । इन्दुमदा । याश्रयुजि । या३४३ । या३
^४ ^{१ १ २} ^{१ १} ^{१ ३ ४ ५}
सोपमाद्पृ३म् ॥ (१) सईरथो । नमुरि । षाड्योजी ।
^{२ १} ^{५ १ २} ^{२ २ ३ ४ ५} ^{२ १ २}
मक्षःपुरु । णी३सात । यायिवह्वनी । आदौविश्वा ।
^{२ १} ^{२ २ ३ ४ ५} ^{२ १} ^{२ १ २} ^२
नऊपि । याणिनाता । सुवर्पाता । वनऊ । ध्वा३४३ ।
^{२ ४} ^{१ १ २} ^{१ १ २} ^{१ ३ ४}
नाश्वापुन्ताद्पृ६ ॥ (२) शुक्लीशर्द्धी । नमारु । तम्पव

* ‘अनभिगता – अभिगता-रहिता’—इति वि० ।

† ‘सहस्राप्सा बहुरूपा इत्यर्थः’—इति वि० ।

५ २ १ २ १ २२ ३ ४ ५ २२ १२
 खा । अनभिशा । स्ताइदिवि । यायथावीट् । आपो
 २ १ २ ३ ४ ५ २२ ३२ ३२ १ १
 नमा । दूइसुम । तिर्भवानाः । औहोवाहाइहोयि ।
 ३ १ १ २ २ १ २ २ २ ४
 इहा । सहस्रासाः । पृतना । पाइइइट् । नाइयापु
 जाइपुइः(३) ॥ ५ * ॥ [१] १३

अथ त्वमग्नइति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ २
 त्वमग्नयज्ञानां होता विश्वेषां हितः ।

३ २ ३ १ २ ३ १ २
 देवेभिर्मानुषेजने ॥ १* ॥

हे “अग्ने !” “त्वं” “विश्वेषां” सर्वेषां समसंस्थारूपेण भि-
 ज्ञानां “यज्ञानां” “होता” होम-निष्पादकोऽसि । यद्वा, यज्ञानां
 सखन्धी देवानामाह्वाता भवसि । कुतः ? इत्यत आह—यस्मात्
 “मानुषे” मनोः सखन्धिनि मनुष्ये “जने” यजमाने “देवेभिः”
 देवैः “हितः” होतृत्वेन निहितोऽसि तस्मादित्यर्थः ॥ १ ॥

* क० गा० १५ प्र० २ ख० ५ सा० ।

† क० गा० १, १, १, २ (१ भा० २६ प्र०) = क० वे० ४, ५, ११, १ ।

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ १ २ ३ २ ४ १ २ ३ २
 सनीमन्द्राभिरध्वरेजिह्वाभिर्यजामहः ।

१ २ १ २ ४ १ २
 आदेवान्वक्षियन्ति च ॥ २ * ॥

हे अग्ने ! “सः” इत्वं “नः” अस्माकं “अध्वरे” यज्ञे
 “मन्द्राभिः” मन्दकारीभिः” स्तुतिभिर्वा “जिह्वाभिः” काल्यादिभिः†
 “महः” महतः देवान् यज हविर्भिस्तर्पय च । कथं तत् ?
 इति चेत्, उच्यते—“देवान्” यष्टव्यानिन्द्रादीन् “आ वक्षि”
 आवह्य ततो “यन्ति च” यज च हवींषि तेभ्यो देहीत्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया ।

२ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 वेत्याहिवेधोअध्वनःपथश्चदेवाञ्जसा ।

१ २ ३ १ २
 अग्नेयज्ञेषुसुक्रतो ॥ ३ ॥ १६

हे “वेधः” विधातः ! “सुक्रतो” शोभन-कर्मन् ! “देव”
 दानादि-गुण-युक्त अग्ने ! त्वं “यज्ञेषु” दर्शपौर्णमासादि-यागेषु
 “अध्वनः” महामार्गान् “पथश्च” सुवमार्गाश्च “अञ्जसा”

* ऋ० वे० ४, ५, २१, २ ।

† काली, कराली, मनोजवा, सुलोहिता, सुधूमवर्णा, स्फुलिङ्गिनी, विश्वरूपा,
 लीला इति काल्यादयः ।

‡ ऋ० वे० ४, ५, २१, २ ।

आजवेण "वेत्थ" जानासि "हि" यस्मादेवं तस्मात् यन्न-मार्गात्
अथ यजमानं पुनस्तं मार्गं प्रापयेत्यर्थः ॥ ३ ॥ १४

अथ* होतादेवइति तच्चात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ १२ २२ ३ १ २ ३ १ २
होतादेवोऽमर्त्यः पुरस्तादेति मायया ।

२ १ २ ३ १ २
विदथानि प्रचोदयन् ॥ १ ॥

"होता" होम-निष्पादकः "अमर्त्यः" मरण-रहितः "देवः"
दीप्तमानः "विदथानि" वेदितव्यानि कर्माणि "प्रचोदयन्"
सोऽग्निः "मायया" कर्म-विषयाभिज्ञानेन युक्तः सन् "पुरस्तात्"
कर्म-प्रारम्भ-काले एव "एति" अस्मानामच्छति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ २ २२ ३ १ २ १ २
वाजीवाजेषु धीयते ध्वरेषु प्रणीयते ।

१ २ ३ २ ३ १ २
विप्रोयज्ञस्य साधनः ॥ २ ॥

"वाजी" बलवान् अग्निः "वाजेषु" युद्धेषु "धीयते" दैवैः
शत्रु-हननार्थं निधीयते । किञ्च "अध्वरेषु" अग्नि-होतादिषु

* 'उ-गो विश्वदृज् । इदानीं सत्तात्रने भवान्यात्मानि'—इति वि० ।

† ऋ० वे० ३, १, २८, १ ।

‡ ऋ० वे० ३, १, २८, २ ।

“प्रणीयते” अध्वर्यादिभिः प्रकर्षणाहवनीयादि-स्थानेषु प्रजि-
प्यते अतएव “विप्रः” मेधावी सन्नग्निः “यज्ञस्य” अग्निहोत्रादेः
“साधनः” साधको भवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

३ १ २ ३ १ ९ ३ २ ३ २ ३ १ ९
धियाचक्रेवरेण्योभूतानाङ्गर्भमादधे ।

१ ९ ३ २ ३ १ ९
दक्षस्थपितरन्तना ॥ ३ * ॥ १७

योऽग्निः “धिया” आधान-पदमानेष्टि-रूपेण कर्मणा “चक्रे”
आहवनीयरूपतया कृतोऽभूत् अतएव “वरेण्यः” सर्वैर्यजमानैः
कर्माङ्गत्वेन वरणीयः यथाग्निः “भूतानां” स्थावर-जङ्गमात्म-
कानां भूतजातानामन्तः “गर्भं” स्वात्मानमेव गर्भरूपतया
“आ दधे” सर्वत्र दधार “पितरं” सर्वस्य जगतः पालकं तमि-
ममग्निं “दक्षस्य” दक्ष-प्रजापतेः† “तना” तनया वैदिरूपा
भूमिर्दर्शपूर्णमासाग्निहोत्रादिकर्म-सिद्ध्यर्थं धारयति [भूमेर्दक्ष-
दुहितृत्वे प्रन्ववर्णः—“अदितिर्ह्यजनिष्ठदक्षस्यदुहिता तव”—
इति ॥ ३ ॥ १५]

इति सामवेदार्थप्रकाशे-उत्तरायन्यस्य त्रयोदशस्याध्यायस्य

पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

अथ पष्ठे खण्डे —

आसुतेसिञ्चतमिति तृचात्मकं प्रथमं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

२ १ १ १ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २
आसुतेसिञ्चतमिच्छिरोदस्योरभिश्चियम् ।

३ १ २ ३ २
रसादधीतवृषभम् ॥ १ * ॥

“सुते” दुग्धे गो-पयसि “श्चियं” अयणमाज्यं पयः “आसि-
ञ्चत” आसिञ्चन् । कीदृशमाज्यं ? “रोदस्योः” [कर्मणि षष्ठी]
द्यावापृथिव्यौ “अभिश्चियम्” अभिश्चियन्तम् अग्नि-संयोगात्
तावत् पर्यन्तं प्रवृद्धमित्यर्थः [अथवा “तत्कावश्विनौ द्यावापृथि-
व्याविलेके (निरु० दे० ६, १)”—इति शास्त्रेनोक्तत्वात्
अश्विनोरभिश्चियमित्यर्थः] । सेचनानन्तरं “रसा”† रसे
आज्ये पयसि “वृषभं” वर्षकमग्निं “दधीत” धारयेत् [अजाया
आग्नेयीत्वात् क्षीरस्याप्यग्नि-संयोजनमुचितम् “अग्नेयी वा
एषा यदजा”—इति हि ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

१ २ ३ २ २ २ ३ १ ३ २ ३ १ ३
तेजान्तस्वमोक्षाऽऽसंवत्सासोनमावभिः ।

३ १ २ ३ १ २
मिथोनमन्तजामिभिः ॥ २ ‡ ॥

“ते”* ता गावः “जानत” जानवत्यः [अथवा सामान्या-
कारेण ते इति पुत्रिर्हेमः । किम् ? “स्वम्” स्वकीयम् “ओक्त्वम्”
निवासं महावीरं तत्र दोग्धुमगमन्नित्यर्थः । तदेवाह—
“वत्सासो न” यथा वत्साः “मातृभिः” जननीभिः सहतया सङ्ग-
च्छन्ते जामिभिर्वन्धुभिः संहिता गावः “मित्रः” प्रत्येकं “नसन्त”
सङ्गच्छन्ते महावीरम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

१ २ १ २ ३ १ २ ३ २ ३ १ १ ३ २
उपसृक्तेषु वक्षतः कृण्वते धरुणन्दिवि ।

१ २ ३ २ उ ३ १ २

इन्द्रे अग्नानमस्तुः ॥ ३ १ ॥ १८

महावीरस्य “स्वक्षेषु” “वक्षतः” ज्वालया भक्षयतोऽग्नेः
“नमः” अक्षं “धरुणम्” “इन्द्रे” “अग्ना” —इति वक्ष्यमाणत्वात्
इन्द्राग्न्योर्द्वारकमन्नं “दिवि” अन्तरिक्षेऽक्षः “उप कृण्वते” उप
कुर्वते ऋत्विजः यदाग्निर्महावीरं दहति तदा तस्योपर्युभयविधं
जीरम् आसिचयन्तीति शेषः ॥ ३ ॥ १८

* ‘दन्त्राग्नी’ — इति वि० ।

† सू० वे० ६, १, १६, ३ ।

‡ ‘दिवि’—दुलोके इन्द्रे अग्नौ नमस्कारं कुर्वते स्वर्गलोकाद्यां येत्यर्थः
—इति वि० ।

अथ तदिदासइति तृचात्मकं द्वितीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१२ १२ ३ १२ ३ २ १२ ३ २ १२ ३ २ १२ ३ २ १२

तदिदासभुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेष नृमणः ।

३१ २ ३ १२ २२ ३ ३२ ३२ ३ २ ३ १ ३

सद्योजज्ञानो निरिणातिशून्ननूयं विश्वेमदन्धूमाः ॥ १ * ॥

“तत्” जगत्कारणत्वेन सर्ववेदान्त-प्रसिद्धम्† “इत्” [गण्डो-
ऽवधारणे] “भुवनेषु” [भू सत्तायां (भा० प०)] ससु पृथिव्यादिषु
लोकेषु मध्ये तत् जगत्कारणं ब्रह्मैव “ज्येष्ठ” प्रशस्ततमम्
“आस” बभूव, तस्य परमार्थ-सत्वात् तद्व्यतिरिक्तानां व्यावहा-
रिक-सत्वात् [यद्वा, ज्येष्ठं वृद्धतमं जगत्कारणत्वेन सर्वेषां
मादिभूतं बभूव । अस्ते लैटि “छन्दस्युभयथा (३, ४, ११७)”
—इति सार्वधातुकत्वाद् “अस्तेभूः (२, ४, ५२)” —इति भू-
भावाभावः । यद्वा, वृद्धं तदेव ब्रह्म स्वप्रकाशतया सन्दोदीपे ।
अस गति दीप्त्यादानेषु (भा० उ०), अस्माकिति रूपम्]
“यतः” उपादानभूतात् यस्माद् ब्रह्मणः “उग्रः” उद्गूर्णः त्वेष-
नृमणः प्रदीप्त-बलः सूर्यात्मकइन्द्रः “जज्ञे” जातो बभूव [अयते
हि—“चक्षोः सूर्यो अजायत”—इति, “सूर्याचन्द्रमचौ धाता
यथापूर्वमकल्पयत्”—इति च । “जनिकर्तुः प्रकृतिः (१, ४,
३०)”—इति प्रकृतेरुपादान-सञ्ज्ञायां यत इति पञ्चमी ।

* ऋ० वे० ८, ७, १, १ ।

† ‘तत्’ इति पादपुराणः—इति वि० ।

जज्ञे इति “गमहनेत्यादिनोपधा-लोपः (६, ४, ८८), “ह्रिर्वचने ऽचि (१, १, ५८)”—इति तस्य स्थानिवद्भावात् द्विर्वचनादि,
 “यदृत्तान्नित्यम् (८, १, ६६)”—इति—निघात-प्रतिषेधः] । स च
 “जज्ञानः” जायमानः “सद्यः” शौघ्रं “शत्रून्” शातयितृन्
 सन्देहादीन् राक्षसान् “नि रिणाति” निहिनस्ति [यद्वा, उपा-
 सकानां पापरूपान् शत्रून् निहन्ति । यथा च “सद्यो ह्येष जातः
 पाप्मानमपहतः”—इति । जज्ञान इति जनेर्लेटः—कानचि रूप-
 मेतत् । रिणाति—रौगति-रेषणयोः क्रौयादिकः (प०),
 “प्रादीनां ऋसः (७, ३, ८०)”—इति ऋसतम्] “विश्वे”
 सर्वे जनाः [अवन्ति रचन्तीति] “जमाः” प्राणिनः [अवतेरौणा-
 दिको मन् प्रत्ययः “ज्वरत्वरेत्यादिना (६, ४, २०) वकारोपधयोः
 स्थाने जठ्] सर्वे प्राणिनः “यं” सूर्यात्मकमुद्यन्तमिन्द्रम् “अनु”
 लक्ष्य “मदर्थमुदगात् मदर्थमुदगात्”—इति “मदन्ति” हृथ्यन्ति
 [मदी हर्षे (दि० प०) व्यत्ययेन शप् (३, १, ८५) ; तथाच
 ब्राह्मणम्—“भूतानि वै विश्वजमास्तएनमनुमदन्ति उदगादुद-
 गादिति”—इति । तैत्तिरीयकञ्च—“तस्मात्सर्व एव मन्यते मां
 प्रत्युदगादिति”—इति । यद्वा, यं स्तुत्यादिभिर्माद्यन्तमनुपश्चात्
 सर्वे प्राणिनः अभीष्ट-प्राप्त्या हृथ्यन्ति “अनुर्लक्षणे (१, ४, ८५)”—
 इति अनोः कर्मप्रवचनीयत्वात् “कर्मप्रवचनीय-युक्ते द्वितीया
 (३, ३, ८)” स इन्द्रो जज्ञे इत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १२ २२ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 बावृधानःश्वसाभूर्योजाःशत्रुर्हासायभियसन्दधाति ।

१ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३ १ २ ३ १ २
 अव्यनच्चव्यनच्चसस्त्रिसन्तेनवन्तप्रभृतामदेषु ॥ २ * ॥

“श्वसा” बलेन “बावृधानः” वर्द्धमानः, अतएव “भूर्योजाः”
 “शत्रुः” शत्रुयिता[†] इन्द्रः “दासाय” उपचय-कारिणे शत्रुवेः
 “भियसं” भीतिं “दधाति” विदधाति करोति “अव्यनत् च
 व्यनत् च” [विविधमनिति स्वसितीति व्यनत्, स-प्राणकं जङ्गमं,
 तद्विलक्षणमव्यनत् स्थावरम्] तदुभयमपि “सस्त्रि” संस्त्रातम्
 इन्द्रेण सम्यक् शोधितं भवति [स्नातेः “आट्टगमहनः (३, २, १७१)”
 —इति व्यत्ययेन कर्मणि किन् प्रत्ययः । यद्वा, अन्तर्णीत-ण्यर्थात्
 कर्तर्येव किन्, वृद्ध्यादिना सम्यक् स्नापयिता शोधयिता भवति ;
 “न लोकाव्यय (२, १, ६६)” —इति कर्मणि षष्ठ्याः प्रतिषेधः] ।
 शिष्टः पादः प्रत्यक्षकृतः—हे इन्द्र ! “ते” तव “मदेषु” हर्षेषु
 हविषा स्तुत्या च जन्त्रेषु सत्सु “प्रभृता” प्रभृतानि प्रकर्षेण धृतानि
 पोषितानि वा सर्वाणि भूतजातानि “सन्वन्त” सङ्गच्छन्ते स्तोतुं
 हवींषि च दातुं समूहीभवन्तीत्यर्थः [नवतिर्गति-कर्मा (निव०
 २, १४, २६) । प्रभृता—प्रपूर्वात् विभर्त्तेः कर्मणि निष्ठा, “शे-

* ऋ० वे० ८, ७, १, १ ।

† शत्रुः—प्रथमैकवचनमिदं षष्ठीकवचनस्य स्थाने द्रष्टव्यम् शत्रोः—इति वि० ।

‡ “दासाय”—चतुर्थैकवचनं षष्ठीकवचनस्य स्थाने द्रष्टव्यम् । दासस्य दसन-
 स्वभावस्यः—इति वि० ।

छन्दसि बहुलम् (६, १, ७०)”—इति श्रे-लोपः, “गतिरनन्तरः
(६, २, ४८)”—इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया ।

२७ ३ १ २ ३ २ ३ २७ ३ २७ ३ १ २
त्वेक्रतुमपिवृञ्जन्तिविश्वे द्विर्यदेतेर्निर्भवन्त्यूमाः ।

३ १ २ २ २ ३ १ २ ३
खादोःखादीयःखादुनाहृजा

२७ २७ ३ १ २ ३ १ २
समदःसुमधुमधुनाभियोधीः ॥ ३ * ॥ १८

हे इन्द्र ! “त्वे” त्वयि “सुपां सुलुक् (७, १, ३८)”—इति
सप्तम्येकवचनस्य श्रे आदेशः] “विश्वे” सर्वे यजमानाः “क्रतुम्”
अनुष्ठेयं कर्म “वृञ्जन्ति” समापयन्ति “अपि” [—शब्दी ब्राह्म-
णोक्तः सर्वभूतानां सर्वमनसां समुच्चयार्थः सर्वाणि पृथिव्यादीनि
भूतानि सर्वेषां प्राणिनां मनांसि सर्वे यज्ञक्रतवश्च व्याप्ते त्वय्येव
यजमानैः परिसमाप्यन्त इत्यर्थः । तथा च ब्राह्मणम्—“त्वयो-
मानि सर्वाणि भूतानि मनांसि सर्वे क्रतवोऽपि वृञ्जनीत्येतदाह”
—इति] “यद्” यस्मात् “एते” “जमाः” तर्पकाः† [अवतेस्तर्प-
णार्थादीणादिको मन् प्रत्ययः, “ज्वरत्वरेत्यादिना (६, ४, २०) वका-
रोपधयोरूठ्] ईदृशा यजमानाः पूर्वमेकाकिनः सन्तः पश्चात्
“द्विः” द्विवारं स्त्रीरूपेण पुंरूपेण च जाताः सन्तः पुनरपत्येन
साध्वं “त्रिः” त्रिवारं जन्मभाजो भवन्ति । एक एवात्मा स्त्रीपुं-

* ऋ० वे० ८, ७, १, ३ ।

† ‘जमाः देवाः’—इति वि० ।

रूपेण जायते “अर्द्धे एष यत् पत्नीति” श्रुतेः । पुत्रीऽप्यात्मैव—
 “आत्मा वै पुत्रनामासि”—इति श्रुतेः । यत एवमेभिर्द्वौ भवन्ति,
 ततो वा गम्यते त्वय्येवानुष्ठितं सर्वं कर्म परिसमापयन्तीति; तथा
 च ब्राह्मणम्—“द्वौ द्वौ सन्तौ मिथुनौ प्रजायेते प्रजापत्यै”—इति]
 हे इन्द्र! त्वञ्च “स्वादोः” प्रियाद् गृहधनादेरपि “स्वादीयः”
 स्वादुतरं प्रियतरमपत्यं “स्वादुना” स्वादुभूतेन मातापित्रात्मकेन*
 “संयुज” संयोजय [यद्वा, “स्वादुना” मिथुन-भावेनोत्पन्नं
 तदपत्यमपि संयोजय] । एतदेवाह—“अदः” अपत्यं “मधु”
 मधुरं “मधुना” मद-हेतुना मिथुनान्तरेण पौत्रेण वा “सु” सुष्ठु
 “अभि योधीः” अभियोधय अभितः क्रीडय† [धातूनामने-
 कार्थत्वात् युङ्गति रच क्रीडार्थे वर्त्तते । “मिथुनं वै स्वादु प्रजा
 स्वादु”—इत्यादि ब्राह्मणमत्रानुसन्धेयम् ॥ ३ ॥ १८

३ ४ ३४ ४ ५ ३२ २ ३२-४२ ५ १
 ॥ श्यैतम् ॥ तदिदासभुव । नेषू३४औचोवा । ज्या

२ २ २ १ ७ ५ ५
 यिष्ठयतोजन्यउग्रः । त्वेषानृमणा२३४ः । ओईहा । स

२२ १ २ १ ३
 योजज्ञानः । नायिरा२३यिणा । तिशा२ । जूर३४

५ १ २ २ १ ३ ५२
 ना । नुयंविश्वायिमा३दा । ऊम्मायि । त्पूरमा२३४औ

* ‘स्वादोः सीमस्य, स्वादीयः आस्वादनकरा, स्वादुना सोमेन—इति वि० ।

† ‘सुमधु—शोभनं मधु सीमास्य, मधुना—द्रोणकलशेन, अभियोधीः—आभि-
 मुक्तेन योधयति—इति वि० ।

४२ २ ३ ४ ५ ३२ २ ३२ ४२ ५ १
होवा ॥ (१) वावृधानःश्व । साम्भू३४ औहोवा । रा

२ २२ २ २ १ २ ५
ओजाःशत्रुर्द्वासायभिय । सन्दाधा१ता२३४यि । औ६

५ १ २ १ २ १ ३
हा । अय्यनच्चय । नाच्चार३सा । स्त्रिसार१म् । तार३

५ १ २ २ १ ३
४यिना । वन्तप्रभार्त्ता३मा । ऊम्मायि । दारयिषू२३

५२२ ३२ ४३ ४ ५ ३२ ३२ ४५ ५
४ औहोवा ॥ (२) त्वेक्रतुमपिवृ । जता ३४ औहोवा ।

१ २२ २ २ १ २ ५ ५
वायिश्चेद्विर्य१देतेत्रिर्भ । वन्ताऊ१मार३४ः । औ६हा ।

२२ १२ २ २ २ १ २ २ १ ३
खादीःखादीयःखादु । नासार३र्जा । समा२ । दार

५ १ २ २ १ ३ ५
२४ःह । मधुमधूना३भा । ऊम्मायि । योरधा२३४ औ

२ ३ ५
होवा । वार३४ह (३) ॥ १२ * ॥ [१] १८

अथ त्रिकद्रुकेष्विति तृचात्मकं तृतीयं सूक्तम्,

तत्र प्रथमा ।

१ २ ३ १२ २२ ३ २
त्रिकद्रुकेषुमहिषोयवाशिरन्तुविष्णुय

३ १ २२ ३ १ २ ३ १ २ ३ २
स्तृम्यसोममपिबद्विष्णुनासुतंयथावशम् ।

१२ ३२ ६२ ३ १९ ३२ ३१२
सईममादमहिकर्मकर्त्तवेमहामूर्त्

१२ ६२ ३२ ३१२ २२ ३१२ २२
सैनसश्चदेवोदेवसत्यइन्दुःसत्यमिन्द्रम् ॥ १* ॥

“महिषः” महान् पूज्यः “तुविशष्मा” बहु-बलः “तृम्पत्”
[तृप प्रीणने तुदादिः (प०)] तृप्यन् इन्द्रः “चिकद्दुकेषु”
व्यतिर्गौरायुरित्येतन्नामकेषु अभिप्लविकेष्वहःसु “सुतम्” अभि-
षुतं “यवाशिरं” यवमयसक्तुभिर्मिश्रितम् [आङ्पूर्वस्य श्रीणातेः
क्लिपि “अपस्पृधेशाम् (६, १, ३६)”—इत्यादिना “शिरइत्यादेशः”
तं “सोमं” “विष्णुना” सह “अपिबत्” “यथावशम्” अवशत्
पूर्वं यथा तं सोमं तथा अपिबत् [वश कान्तौ (अदा० प०)] “बहु-
लच्छन्दसि (२, ४, ७३)”—इति शपो लुगभावः] पीतः “सः”
सोमः “महां” महान्तम् “जर्” तेजसा विस्तीर्णम् “ईम्”
एनम् इन्द्रं “ममाद” अमादयन् । किमर्थम् ? “महि” महत्
हव-हननादि-लक्षणं कर्म कर्त्तवे कर्त्तुं “सत्यः” “इन्दुः”
स्ववन् “देवः” द्योतमानः “सः” सोमः “सत्यं” यथार्थभूतं
“देवं” सोमं कामयमानम् “ईम्” एनम् “इन्द्रम्” “ससत्”
[ससतिर्योति-कर्मा] व्याप्नोतु ॥

“तृम्पत्”—“तृम्पत्”—इति पाठौ, “सत्यइन्दुसत्यमिन्द्रम्”
—“सत्यमिन्द्रसत्यइन्दुः”—इति अस्मिन्नृचे प्रत्येकसृगवसाने
व्यत्ययेन पाठौ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया ।

३ १ ३ १८ १८ ३ १८ २८
साकञ्जातः क्रतुना साकमोजसां ववक्षिथ

३ १ ३ २ ३ क २८ ३ २८ ३ १ २
साकं वृद्धो वीर्यैः सासहि मृधो विचर्षणिः ।

१ ३ १ २ ३ २८ ३ १ ३ १ २ ३ १ २
दाताराधस्तुवते काम्यं वसु प्रचेतन सैन्य

३ १ ३ २ ३ १८ २८ ३ १८ २८
सस्यद्देवो देवस्य इन्द्रः सत्यमिन्द्रम् ॥ * २ ॥

हे इन्द्र ! त्वं “क्रतुना” कर्मणा प्रपन्नया वा “साकं” सह
“जातः”† “साकम्” “ओजसा” बलेन “ववक्षिथ” विश्वं
वीढुमिच्छसि [वहेः सन्नन्तस्य लिटि मन्त्रत्वादाम् न भवति] ।
किञ्च हे “प्रचेतन” प्रकष्ट-ज्ञानेन्द्र ! त्वं “वीर्यैः” शत्रु-हननादि-
लक्षणैः पराक्रमैः “साकं” “वृद्धः” प्रवृद्धः “मृधः” हिंसकान्
सङ्ग्रामान् वा “सासहिः” [“न लोकाव्ययेति (२, ३, ६६) षष्ठी-
प्रतिषेधः] तेषामभिभविता‡ “विचर्षणिः” पुण्यकृत् पुण्यकृतश्च
विशेषेण द्रष्टा “स्तुवते” स्तोत्रं कुर्वाणाय यजमानाय “राधः”
साकं “काम्यं” प्रार्थनीयं “वसु” धनं “दाता” सन् ववक्षिथेति
समन्वयः । सैनमिति परोक्ष-निर्देशः सिद्ध्यर्थः ॥

“प्रचेतन” — इति छन्दोगानां विशेष-पाठः ॥ २ ॥

* सू० वे० १, ६, २८, ३ ।

† ‘साकं जातः सदा जातः सद्यो वा जातः’ — इति वि० ।

‡ ‘सासहिः — साधनशीलः’ — इति वि० ।

अथ तृतीया ।

२३ १ २ ३ १ २ ३ १
अधत्विषीमा^१अभ्योजसा^२कृवि^३युधा

१ ३ १ २ २ ३ १ २ २
भवदारोदसी^४अपृणदस्य^५मज्मना^६प्रवावृधे ।

१ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ ३
अधत्तान्य^७ज्जठरे^८प्रेमरिच्यत^९प्रचेतय

१ २ ३ २ ३ २ ३ १ २ २ ३ १ २ २
सैन^{१०}सश्च^{११}देवो^{१२}देव^{१३}सत्यइन्द्रः^{१४}सत्यमिन्द्रम् ॥ ३१ ॥ २०

“अध” अथ सोमपानादनन्तरं “त्विषीमान्” इन्द्रः “ओजसा” बलेन “कृवि” कृवि-नामासुरं^३ “युधा” युद्धेन “अभ्यभवत्” अभिभूतवान् । किञ्च स इन्द्रः “रोदसी” द्यावापृथिव्यौ “आ अष्टणत्” स्वतेजसा समन्तात् पूरयामास । तथा “अस्य” पीतस्य सोमस्य “मज्मना” बलेन “प्र वावृधे” प्रकर्षेण वर्द्धते [यद्वा, ‘अस्य’ कृविः असुरस्य ‘मज्मना’ सारेण ‘रोदसी’ अपूरयत् स इन्द्रः सोमं हिधा विभज्य “अन्य” भागं स्वकीये “जठरे” “अधत्त” । “ईम्” एनम् अपरं भागं देवेभ्यः “प्रारिच्यत” प्रारेचयत् [एतेनार्धमिन्द्राय अर्धमन्येभ्योऽपि देवेभ्य इत्युक्तं भवति ।

* “कृवि” — इति क० पु० पाठः ।

† क० वे० २, ६, २८, २ ।

‡ ‘कृवि’ — कूपस्थानीयम् — इति वि० ।

तथाच तैत्तिरीयकम्—“यत् सर्वेषामर्धमिन्द्रं प्रति तस्मादिन्द्रो
देवतानां भूयिष्ठभाक्त्तमः”—इति] । हे इन्द्र ! त्वं “प्रचेतय”
एवम्भूतं सोमं देवांस्य सम्यक् ज्ञापय प्रापयेत्यर्थः । अन्यत् पूर्ववत् ॥
“प्रचेतय”—इति विशेष-पाठः ॥ ३ ॥ २०

इति सामवेदार्थप्रकाशे उत्तराग्रन्यस्य त्रयोदशोऽध्यायस्य

षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थांश्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थ-महेश्वरः ॥ १३ ॥

॥ इति षष्ठः प्रपाठकः* ॥ ६ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराज-परमेश्वर-वैदिकमार्गप्रवर्त्तक-

श्रीवीर-बुद्ध-भूपाल-साम्राज्य-धुरत्यरेण सायणा-

चार्य्येण विरचिते माधवीये सामवेदार्थप्रकाशे

उत्तराग्रन्ये त्रयोदशोऽध्यायः ॥

—000—